

Spolok slovenských
knihovníkov a knižníc

ii n f o s 2015

Zborník príspevkov
38. medzinárodného infromatického sympózia
o nových výzvach 21. storočia pre pamäťové inštitúcie

**(R)EVOLÚCIA V KNIŽNICIACH A KNIHOVNÍCTVE
± 25 rokov: bilancia, realita, perspektívy**

POD ZÁŠTITOU MINISTRA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

14. – 17. apríl 2015

Kongresové centrum SAV Academia

Stará Lesná – Vysoké Tatry

INFOS 2015

38. medzinárodné informatické sympóziu o postavení a úlohách pamäťových inštitúcií v oblasti rozvoja kultúry, vedy, techniky a vzdelávania

(R)evolúcia v knižniciach a knihovníctve. ± 25 rokov: bilancia, realita, perspektívy.

Stará Lesná, 14. – 17. apríl 2015

POD ZÁŠTITOU MINISTRA KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Hlavný organizátor INFOS 2015:

Spolok slovenských
knihovníkov a knižníc

Spoluorganizátori INFOS 2015:

univerzitná knižnica
v Bratislave

SLOVENSKÁ
NÁRODNÁ
KNIŽNICA

KKIV FIFUK

Zostavovatelia: Ing. Silvia Stasselová, Mgr. Jitka Kmeťová, Mgr. Henrieta Gábrišová

Recenzenti: doc. PhDr. Pavel Rankov, PhD., Mgr. Marta Špániová, PhD.

Za obsah a jazykovú úpravu zodpovedajú autori príspevkov.

Vydavateľ:

© Spolok slovenských knihovníkov a knižníc, Bratislava 2015

ISBN 978-80-89586-08-0

EAN 9788089586080

OBSAH

Úvod

Slávnostný príhovor v mene ministra kultúry SR	5
PhDr. Pavol Šimunič, CSc. generálny riaditeľ Sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR	
Slávnostný príhovor v mene Slovenskej národnej knižnice	7
Ing. Katarína Krištofová, PhD. generálna riaditeľka Slovenskej národnej knižnice	
Slávnostný príhovor v mene Spolku slovenských knihovníkov a knižníc	10
Ing. Silvia Stasselová predsedníčka Spolku slovenských knihovníkov a knižníc, členka Rady vlády SR pre kultúru	

Recenzované príspevky

Bez vízie nie je možná realita. Zo života jednej akademickej knižnice	13
Babicová Zuzana, PhD., Matušovičová Eva, Ing.	
Authority včera, dnes a zíttra...	24
Bartl Zdeněk, PhD.	
Noví informační profesionálové v Česku – NIP CZ	35
Bendová Vladimíra, PhD., Kalátová Marie, BBus., Vyčítalová Anna, Mgr.	
Synergia národných projektov CVTI SR pre modernú knižnicu. Budú vedecké knižnice "požičiavať" bity?	46
Bilský Ľubomír, Mgr., Bírová Daniela, PhD., Bošňák Dalibor, Mgr., Noge Juraj, Mgr.	
Využívanie sociálnych sietí vybranými knižnicami v SR, analýza 2015	59
Buzová Katarína, PhD., Regec Milan, Mgr.	
Využití svobodného knihovního software při tvorbě doménové ontologie	93
Cerniňáková Eva, Mgr.	
Vývoj knižnično-informačných služieb na UK (nielen za posledných 25 rokov)	109
Gondová Daniela, PhD.	
Knižničný systém ako súčasť kultúrnej politiky štátu – bilancia a súčasnosť	122
Gondová Daniela, PhD., Lopusňanová, Monika, Mgr.	
Nové trendy v oblasti tvorby a prezentácie bibliografických dát	141
Grman Ján, Mgr., PhD.	

Štvrtstoročie v pôsobení akademickej knižnice – na ceste od kamennej k digitálnej knižnici	148
Haľko Peter, Ing.	
Kulturní dědictví ČR na zvukových nosičích: hrozby a příležitosti v 21. století	158
Horová Iva, PhDr., Šír Filip, DiS.	
Knižnica pre mladých, mladí pre knižnice	177
Hrčková Andrea, PhD.	
Spolupráce knihoven a škol při tvorbě koncepce informačního vzdělávání	189
Chytková Dagmar, Mgr.	
Ptejte se knihovny nestojí! Aneb cesta k moderní virtuální referenční službě	200
Košťálová Karolína, Mgr., Ševčíková Veronika, Mgr., Válková Lenka, Mgr.	
Představují discovery řešení soumrak online katalogů?	227
Kříž Filip, Mgr., Maixnerová Lenka, Mgr., Horsák Ondřej, Mgr.	
Mladí dospělí v českých knihovnách: výsledky pilotáže výzkumu	240
Lonská Pavlína, Mgr.	
Alternativní metriky – měření dopadu vědeckého výzkumu PRÁVĚ TEĎ	252
Luprich Ján, Mgr., Büttgen Stephan	
Metodika lekcí informačního vzdělávání na Masarykově univerzitě v Brně (s akcentem pedagogického konstruktivismu)	257
Mazáčová Paulína, Mgr., PhD.	
Čitateľská, informačná a mediálna gramotnosť v projektoch verejnej knižnice	271
Mlejová Helena, Mgr.	
Metodické centrum pro knižní kulturu a literární muzea	282
Petruželková Alena, Mgr.	
Na cestě od otevřeného přístupu k otevřenému vzdělávání	288
Planková Jindra, PhDr., Ph.D., Hrabínová Světlana, Mgr.	
Čeští čtenáři, uživatelé, knihovníci a knihovny ve světle výzkumů	308
Richter Vít, PhDr.	
Česká versus slovenská knihovnická periodika	331
Salátová Renáta, Mgr.	
CVTI SR a jeho zámery a nástroje pre budovanie repozitára sivej literatúry	347
Sliacky Michal, Mgr., Kasáková Jana, Mgr., PhD.	
Přístupy k měření efektivity informačního vzdělávání: 3 roky zkušeností projektu CEINVE	360
Šimková Gabriela, Mgr.	

Budoucnost informačního vzdělávání seniorů v knihovnách	373
Zadražilová Iva, PhDr.	
Rómovia v knižnici, knižnica medzi Rómami... ..	384
Závadská Valéria, Mgr.	
Open Access politika Slovensko versus Európa	406
Žitňanská Mária, PhDr., Chmelková Eva, Mgr.	
 Odborné príspevky	
Aktivity s najmenším čitateľom	420
Blaháčová Božena, Kupcová Silvia	
Národný projekt Centrálny dátový archív	429
Ciglan, Ivan, Mgr.	
Babi, pošli mi to mejlom a iné aktivity	440
Krokvičková Gabriela, Ing., Fabová Sylvia, Bc.	
Knižnica pre všetkých	451
Galová Margita, Ing.	
Co možná nevíte o informačních zdrojích Thomson Reuters	470
Horký David, Ing.	
S knižnicou čítať a rásť	474
Hurná Iveta, Mgr. et Mgr.	
Premena knižnice v Goetheho inštitúte. Od fyzického k digitálnemu. Krátka správa o dlhej ceste	481
Hvorecký Michal, Mgr.	
Knižná COOLtúra	487
Jakubáčová Benjamína	
RFID – zamatová revolúcia v knižniciach	495
Rýzek Ján, Mgr.	
Webový knižničný systém Tritius	502
Šilha Ján, Ing.	
„Martýrium“ prijímacích pohovorů aneb setkání „třetího druhu“ s absolventy humanitních oborů	510
Vandasová Anna, Mgr., Foltýn Tomáš, Mgr.	

Péče o novodobé knihovní fondy – průzkum fyzického stavu, nové materiály, technologie a postupy konzervace a restaurování	520
Ing. Petra Vávrová, Ph.D., Ing. Magda Součková, Tereza Kašťáková, Mgr. Jitka Neoralová, Ing. Lucie Palánková, Tereza Szamová, Ing. Kristýna Boumová	
Mobilná aplikácia knižnic	529
Végh Norbert, Mgr.	

Prezentácie

Projekt INTERPI v roce 2015

Balíková Marie, Mgr., Kunt Miroslav, Ing., Andrejčíková Nadežda, Ing., PhD., Šubová Jana, Mgr.

Revolúcia v knižniciach z pohľadu Nikolaja Alexandroviča Berďajeva

Dzivák Jozef, Ing.

„Vzpomínáš, když tehdy před léty“. Jak se proměnil okolní svět a naše potřeby během posledního dvacetiletí

Foltýn Tomáš, Mgr.

„Good Practice“ – pozitivne príklady z nemeckého knihovníctva

Jansen Guido

Priekumy vekovej, kvalifikačnej a mzdovej štruktúry pracovníkov knižníc SR

Kilárová Iveta, PhD., CSc.

Péče o novodobé knihovní fondy průzkum fyzického stavu, nové materiály, technologie a postupy konzervace a restaurování

Vávrová Petra, Ing., Ph.D., Součková Magda, Ing., Kašťáková Tereza
Neoralová Jitka, Mgr., Palánková Lucie, Ing., Szamová Tereza

Vzdělávání jako cesta do budoucnosti knihoven

Zikuška Ján, Mgr.

Slávnostný príhovor v mene ministra kultúry SR

PhDr. Pavol Šimunič, CSc.

generálny riaditeľ Sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR

Vážené dámy, vážení páni, vážení hostia,

dovoľte, aby som v mene p. ministra kultúry Mareka Maďariča i v mene svojom pozdravil účastníkov sympózia INFOS 2015 a zaželel Vám príjemné rokovanie.

Počas svojej dlhoročnej existencie sa medzinárodné informatické sympózium INFOS hlboko zapísalo do povedomia odbornej knihovníckej komunity nielen na Slovensku ale i v zahraničí. V súčasnosti patrí medzi najvýznamnejšie medzinárodné odborné knihovnícke podujatie v Slovenskej republike. V uplynulom období dokázalo vytvoriť priestor na formálne aj neformálne stretnutia odborníkov knižničného a informačného sektora a optimálne podmienky na výmenu názorov a skúseností v oblasti knižničného systému, knihovníctva a knižníc. Zároveň poskytlo účastníkom sympózia množstvo poznatkov a informácií o hlavných smeroch a trendoch vývoja vo všetkých oblastiach knihovníckej činnosti.

Zišli ste sa dnes v krásnom prostredí Vysokých Tatier na 38. medzinárodnom informatickom sympóziu INFOS 2015, ktorého ústrednou témou je (R)EVOLÚCIA V KNIŽNICIACH A KNIHOVNÍCTVE ± 25 ROKOV: BILANCIA, REALITA, PERSPEKTÍVY. Konferencia by mala zrekapitulovať doterajší vývoj odborných činností v knižniciach a knihovníctve, zhodnotiť dosiahnuté pozitívne výsledky a zároveň poukázať na negatíva uplynulého obdobia, ktoré súviseli so zavádzaním nových technológií a postupov v knihovníckej činnosti, ako aj s transformáciou knižníc na moderné informačné a kultúrne pracoviská. Bohatý odborný program a jeho rôznorodosť je zárukou toho, že účastníkom sympózia sa budú prezentovať nielen skúsenosti v službách, vo využívaní moderných informačných technológií a informačných zdrojov, ale i súčasné najnovšie vývojové trendy v knihovníctve, ktoré môžu pozitívne ovplyvniť celý knižničný systém SR a kvalitu poskytovaných knižnično-informačných služieb v knižniciach.

Treba oceniť, že významnou súčasťou programu je prezentácia realizovaných národných projektov.

Vzhľadom na to, že ide o najstaršie medzinárodné knihovnícke a informatické podujatie na Slovensku a jeho tohtoročné odborné zameranie má veľký význam pre knižničný systém SR, minister kultúry súhlasil s tým, aby nad uvedenou konferenciou prevzalo záštitu ministerstvo kultúry. Týmto rozhodnutím chcel oceniť záslužnú prácu Spolku slovenských knihovníkov a knižníc pri rozvoji slovenského knihovníctva a význam INFOS pre rozvoj knižnično-informačných technológií a knižnično-informačných služieb. Zaujímavé podnety a konštruktívne návrhy, ktoré z tohto sympózia vplynú, ministerstvo kultúry podrobne posúdi a tie najvýznamnejšie z hľadiska obsahu a perspektívy zohľadní vo svojej činnosti, resp. ich využije pri príprave koncepčných materiálov v nasledujúcom období.

Dovoľte mi na záver môjho krátkeho vystúpenia zaželať účastníkom 38. medzinárodného informatického sympózia INFOS 2015 podnetné a konštruktívne rokovanie a vysloviť presvedčenie, že odborný program konferencie Vás obohatí o množstvo nových podnetov a poznatkov, ktoré využijete vo svojej každodennej práci v prospech ďalšieho rozvoja slovenského knihovníctva.

Príhovor generálnej riaditeľky SNK na otvorení INFOS 2015

Ing. Katarína Krištofová, PhD.

generálna riaditeľka Slovenskej národnej knižnice

Vážené kolegyně, vážení kolegovia,

je mi ctou, že Vás môžem po prvýkrát privítať v mene Slovenskej národnej knižnice na 38. medzinárodnom informatickom sympóziu o nových výzvach 21. storočia pre pamäťové inštitúcie. Vitajte na INFOSe, ktorého ústrednou témou je (R)evolúcia v knižniciach a knihovníctve a bilancia ostatných 25 rokov.

Ide o tému nanajvyš aktuálnu pre nás všetkých, pre Slovenskú národnú knižnicu zvlášť, a to nielen vo vzťahu k mnohým zmenám, ktorými za ostatné štvrtstoročie, či za takmer 15 rokov svojej samostatnej existencie prešla, ale najmä s ohľadom na finišujúci národný projekt Digitálna knižnica a digitálny archív. Okrem toho, že ide o v doterajšej histórii knižníc na Slovensku vecným i finančným rozsahom najväčší rozvojový projekt, je to najmä projekt, ktorý zmení SNK a paradigmy jej fungovania revolučným spôsobom, ktorý pocítia nielen jej zamestnanci a ostatní knihovníci, ale hlavne používatelia. Možno povedať, že stojíme na prahu digitálnej budúcnosti knižníc, a to už nielen v teórii, ale prakticky a hmatateľne.

Vieme, že prostredie, v ktorom knižnice pôsobia, sa v uplynulých dvoch desaťročiach zmenilo viac než v predchádzajúcich storočiach, a to najmä ako dôsledok rozvoja informačných a komunikačných technológií. Informačné technológie priniesli neuveriteľné príležitosti na široké sprístupnenie kultúrneho dedičstva, uloženého v knižniciach, archívoch a ďalších pamäťových inštitúciách. Digitalizácia vdychuje nový život historickým aj súčasným fondom, dostáva na svetlo sveta dokumenty, ktoré boli dlhé obdobie známe a prístupné len hŕstke odborníkov, a dáva ich k dispozícii neobmedzenému množstvu individuálnych používateľov. Možno povedať, že ide o krok smerom k demokratizácii prístupu k poznaniu a kultúre, ktorý je porovnateľný snáď len s Gutenbergovým vynálezom kníhtlače. Samotný digitalizovaný materiál tak môže byť motorom inovácií nielen vo vzdelávaní, kultúre či kreatívnom priemysle, ale

napríklad aj v cestovnom ruchu. Aj preto o digitalizácii kultúrneho dedičstva výbor múdrych vo svojej správe pre Európsku komisiu hovorí ako o „Novej renesancii“, ktorá prinesie nové služby a novú kvalitu v interakcii s kultúrnym materiálom.

Špičkové digitalizačné pracovisko, vybudované v rámci národného projektu Digitálna knižnica a digitálny archív, ktoré sa radí medzi najpokročilejšie na svete, denne produkuje desaťtisíce strán zdigitalizovaných dokumentov zo zbierok SNK. Do septembra 2015 tak dosiahneme viac než 100 000 zdigitalizovaných monografií, 350 000 čísel periodík, 800 000 článkov z odborných periodík a zborníkov a 10 000 špeciálnych dokumentov. Tým sa však z pohľadu národnej knižnice digitalizácia nekončí, bude pokračovať vysokým tempom aj v nasledujúcich rokoch tak, aby sa naplnila neskromná ambícia zdigitalizovať a sprístupniť celé slovacikálne písomné dedičstvo bez umelo stanovených kritérií výberu materiálu, ktorý si zaslúži byť uchovávaný a sprístupňovaný pre budúce generácie ako súčasť kultúrneho, vedeckého a intelektuálneho dedičstva Európy.

To by však bolo málo bez toho, aby k týmto zdrojom mali prístup používatelia, a tým mám na mysli nielen prístup v rámci priestorov knižnice, ktorý je samozrejmosťou, ale odkiaľkoľvek a kedykoľvek online. Prevratná novela autorského zákona z októbra 2014 umožnila, aby SNK v spolupráci s organizáciou kolektívnej správy LITA mohla prostredníctvom portálu Slovakiana, ktorý v rámci národného projektu Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra buduje Národné osvetové centrum, sprístupniť online nielen staršie, autorsky voľné diela, ale aj aktuálne, často len 2 či 3 roky staré, tzv. obchodne nedostupné diela, teda také, ktoré sa už nedajú nadobudnúť prostredníctvom primárnych distribučných kanálov. V praxi to znamená, že pre používateľov bude sprístupnených viac než 90% zdigitalizovaného obsahu bez toho, aby museli prísť do SNK, bude im stačiť len akékoľvek zariadenie s prístupom na internet. Nebudeme už teda musieť len lákať čitateľov do knižnice, my im knižnicu prinesieme do ich smartfónu na zastávku MHD, do tabletu na dovolenke či do počítača v práci. Je zrejmé, že ide o bezprecedentný krok v oblasti sprístupnenia slovacikálneho písomného dedičstva a skutočnú revolúciu, ktorou sa naplňujú očakávania súčasnej i budúcich generácií používateľov. Ťažisko služieb národnej knižnice sa tak reálne preniesie z fyzického sveta do virtuálneho priestoru. Pritom pre SNK toto nie je len sekundárny dopad digitalizácie – pojem PRÍSTUPU, SPRÍSTUPNENIA je centrom celého digitalizačného úsilia, pretože sme presvedčení, že

digitalizácia nie je len technickým riešením, ale morálnou povinnosťou národnej knižnice, a v čase, keď sa kultúra čoraz viac konzumuje online, je nevyhnutné na všadeprítomné elektronické obrazovky všetkých rozmerov preniesť kultúrne dedičstvo, uchovávané v pamäťových a fondových inštitúciách. Kultúrne dedičstvo totiž nie je len odkaz minulosti, ale korpus vedomostí, vynaliezavosti a kreativity, ktorý sa každý deň vyvíja a rozrastá. Dnešné bohatstvo kultúrnych prejavov a znalostí sa stane kultúrnym dedičstvom zajtrajška a tradičným poslaním národnej knižnice je zabezpečiť plný prístup k týmto informáciám z minulosti, súčasnosti i budúcnosti, a to tam, kde ich používatelia hľadajú a potrebujú.

Ako každá revolúcia, aj táto so sebou prinesie spochybnenie mnohých, donedávna nedotknuteľných axiém, ako napríklad, že povinnosťou knižníc je poskytovať používateľom prístup k všetkým materiálom bezodplatne, alebo že autori a knižnice sú voči sebe v kontradiktórnom postavení. Verím, že už na budúcom INFOSe budeme tieto a ďalšie dopady na svet knižníc analyzovať a vyhodnocovať.

Na záver mi dovoľte vyjadriť presvedčenie, že predmetom príspevkov v rámci odborného programu sympózia budú mnohé väčšie či menšie revolúcie a evolúcie ponovembrového vývoja knižníc, ktoré nám všetkým pomôžu pružnejšie reagovať na trendy a výzvy budúcnosti. Nezostáva mi tak už nič iné, len Vám zaželať prínosné podujatie a príjemne strávený čas v Starej Lesnej!

Slávnostný príhovor v mene Spolku slovenských knihovníkov a knižníc

Ing. Silvia Stasselová

predsedníčka Spolku slovenských knihovníkov a knižníc, členka Rady vlády SR pre kultúru

Vážený pán PhDr. Pavol Šimunič, CSc.,

generálny riaditeľ Sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR,

vážená pani Ing. Katarína Krištofová, PhD.,

generálna riaditeľka Slovenskej národnej knižnice,

vážení zástupcovia Odboru múzeí, galérií a knižníc

Sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR,

vážení hostia, vážené kolegyne a kolegovia!

Dovoľte mi, aby som Vás srdečne privítala na 38. ročníku medzinárodného informatického sympózia o postavení a úlohách pamäťových inštitúcií v oblasti rozvoja kultúry, vedy, techniky a vzdelávania – INFOS 2015, ktoré sa koná pod záštitou Mareka Maďariča, ministra kultúry Slovenskej republiky.

V mene **hlavného organizátora** Spolku slovenských knihovníkov a knižníc, **spoluorganizátorov**, ktorými sú Slovenská národná knižnica, Univerzitná knižnica v Bratislave a Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ako aj v mene **partnerov** Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči a Goetheho inštitútu v Bratislave, vítam v Kongresovom centre Slovenskej akadémie vied **140 účastníkov** z knižničných a vzdelávacích inštitúcií, knihovníckych združení a vystavovateľských firiem zo Slovenska, z Českej republiky, Poľska a Nemecka a prajem Vám počas celého sympózia príjemný pobyt v krásnom prostredí Vysokých Tatier.

Ako už odznelo v príhovore PhDr. Pavla Šimuniča, CSc., ústredná téma tohtoročného sympózia znie: **(R)EVOLÚCIA V KNIŽNICIACH A KNIHOVNÍCTVE**. Táto téma nám počas nadchádzajúcich štyroch dní umožní bilancovať, hodnotiť a hľadať perspektívy v horizonte +/- 25 rokov.

Práve 25 rokov po veľkom historickom medzníku, ktorým bol rok 1989, je pre nás dôležité (aspoň na čas trvania nášho sympózia) pozeráť sa nielen dopredu, ale spätne nahliadnuť aj na uplynulé štvrtstoročie spätne – na to, čo sa nám podarilo, kam sme sa posunuli a na akých základoch budeme môcť stavať našu spoločnú knihovnícku budúcnosť v ďalších rokoch.

Spolok slovenských knihovníkov a knižníc si v roku 2016 slávnostne pripomenie 70. výročie spolkovej knihovníckej činnosti na Slovensku.

Nielen celá naša spoločnosť, ale aj najstaršie slovenské knihovnícke profesijné združenie prešlo od roku 1989 dlhú cestu, sprevádzanú mnohými zmenami a výzvami, ktoré sme úspešne zvládli.

Napriek nevyhnutnosti prispôsobovať sa dynamickým podmienkam posledných desaťročí dokázal Spolok slovenských knihovníkov a knižníc zachovať pre knihovnícku komunitu to najdôležitejšie spred „nežnej revolúcie“ – tradíciu kvalitných odborných podujatí, akým je aj INFOS.

V tejto súvislosti je pre nás INFOS synonymom zachovania tradície najvýznamnejšieho a najprogresívnejšieho odborného knihovníckeho podujatia na Slovensku, ktorého prvý ročník sa uskutočnil v roku 1972.

Počas 43 rokov svojej existencie INFOS odborne formoval niekoľko generácií slovenských knihovníkov a informačných špecialistov a viacerých z Vás INFOS sprevádza celý doterajší profesionálny život.

Verím, že na tohtoročnom sympóziu sú medzi nami aj mnohí mladí kolegovia, ktorí majú možnosť nielen zažiť tvorivú atmosféru podujatia, ale sa aj aktívne sa podieľať na príprave jeho ďalších ročníkov a v prípade záujmu podporovať naše odborné knihovnícke združovanie. Platforma Spolku slovenských knihovníkov a knižníc umožňuje pracovníkom všetkých typov knižníc, aby spolupracovali a navzájom sa inšpirovali. Navyše mnohí by sme sa bez spolkových aktivít zrejme nikdy nestretli a osobne nepoznali.

Spolok slovenských knihovníkov a knižníc zastupuje slovenské knihovníctvo v Medzinárodnej federácii knižničných asociácií a inštitúcií IFLA od roku 1969 a je zárukou, že slovenské knihovníctvo nie je „ostrovom samým pre seba, ale je súčasťou knižníckej mapy sveta“.

Súčasná úradujúca prezidentka IFLA Sinikka Sipilä navštívila Slovensko v septembri 2014 na pozvanie Slovenskej národnej knižnice v úlohe hlavnej prednášateľky na seminári CASLIN v Oponiciach, na ktorý nadväzovalo odborné podujatie nášho spolku s prezidentkou IFLA v Univerzitnej knižnici v Bratislave.

Išlo o prvú návštevu vrcholného reprezentanta IFLA od roku 1978, keď sa na Štrbskom Plese vo Vysokých Tatrách konala výročná konferencia IFLA za účasti vtedajších vrcholných predstaviteľov svetového knihovníctva.

Ústredné motto úradujúcej prezidentky IFLA Sinikky Sipilä znie: *Strong Libraries, Strong Societies – Silné knižnice, silné spoločnosti*. Toto motto prezidentky IFLA vystihuje nezastupiteľný význam knižníc zvlášť v dnešnej ekonomicky nestabilnej dobe.

Mnohé medzinárodné štúdie na základe výskumov praxe dokazujú, že *bez silných a kvalitne fungujúcich knižníc dnes nemôže fungovať a ani ekonomicky prosperovať žiadna vyspelá spoločnosť*.

V mene Spolku slovenských knihovníkov a knižníc, ktorý zastupuje oblasť kultúrneho dedičstva v Rade vlády SR pre kultúru v úlohe hlavného organizátora medzinárodného sympózia INFOS 2015, želám všetkým účastníkom, aby tu získali čo najviac odborných informácií, kreatívnych nápadov a inšpirácií, ktoré budú môcť uplatniť vo svojich knižniciach a pamäťových inštitúciách a tiež pri úspešnom presadzovaní našich záujmov v slovenskom aj v medzinárodnom kontexte.

Bez vízie nie je možná realita. Zo života jednej akademickej knižnice

Babicová, Zuzana – Matušovičová, Eva

Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach

Abstrakt: Univerzitetnej knižnici UPJŠ v Košiciach sa zásluhou novej organizačnej štruktúry ako aj jasne formulovaných strategických zámerov realizovaných prostredníctvom úloh definovaných v každoročných plánoch činnosti podarilo za posledných 5 rokov vytvoriť univerzitné knižnično-informačné pracovisko, ktoré ponúka nové služby zodpovedajúce intenciam 21. storočia. Centralizácia odborných činností, lokálne poskytovanie knižnično-informačných služieb používateľom jednotlivých fakúlt resp. univerzitných pracovísk, využívanie marketingových nástrojov na propagáciu služieb knižnice v rámci akademickej obce sú prínosom pre skvalitnenie ako samotných knižničných priestorov tak aj pre služby vrátane ich technického zabezpečenia.

Abstract: University Library of Pavol Jozef Šafárik University in Košice has become the modern university library in the last 5 years which offers library and information services in intentions of the 21st century. Changes related to the new organizational structure and strategic views were realized in the annual action plans. Centralization of professional activities, providing library and information services to the users at the faculties or at the university departments, using marketing tools to promote library services within the academic community are important for the improvement of library facilities themselves as well as for services including technical support.

Kľúčové slová: akademická knižnica, strategické plánovanie, organizačná štruktúra, knižnično-informačné služby, Univerzitná knižnica UPJŠ v Košiciach.

Keywords: academic library, strategic planning, organizational structure, library and information services, University Library of Pavol Jozef Safarik University in Košice.

Úvod

Vhodná organizačná štruktúra má pre každú organizáciu prvoradý význam, pretože umožňuje jej pracovníkom pracovať s maximálnou účinnosťou a efektívnosťou, pomáha aktivovať a motivovať pracovníkov ako aj efektívnejšie riadiť organizáciu z manažérskeho hľadiska. Organizačné štruktúry, prostredníctvom ktorých vie manažment organizácie rozdeliť prácu a definovať zodpovednosť zamestnancov, sú veľmi rozdielne. Kým niektoré sú nepružné, iné sú navrhnuté ako flexibilné, prípadne umožňujúce koordináciu. Práve táto flexibilita

a nevyhnutnosť kooperácie a koordinácie sú nevyhnutné aj v oblasti organizačnej štruktúry akademickej knižnice. Zvlášť v dnešných podmienkach, kedy sa veda a vzdelanie, ktorých informačné zabezpečenie je v kompetencii akademickej knižnice, stávajú kľúčovými oblasťami pri vytváraní znalostnej spoločnosti.

Organizačná štruktúra je dôležitý faktor, ktorý významne ovplyvňuje kvalitu a efektívnosť riadenia a prostredníctvom neho efektívnosť činnosti organizácie. Organizácia, a tou je aj knižnica, prekonáva rozličné kvantitatívne a kvalitatívne zmeny, preto treba jej štruktúru chápať ako stále sa meniacu, existujúcu v ustavičnom pohybe. Pri tvorbe organizačnej štruktúry je potrebné riešiť dve navzájom súvisiace otázky, a to:

- organizačnú diferenciáciu činností;
- organizačnú integráciu činností.

Tieto potreby sme si uvedomili aj v Univerzitetnej knižnici Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (ďalej len UK). V roku 2005 sme pristúpili k prvej rozsiahlej zmene organizačnej štruktúry knižnice, ktorá bola determinovaná nasledujúcimi faktormi : *centralizáciou odborných činností; implementáciou nových služieb pre používateľov knižnice s pridanou hodnotou; rozšírením knižnično-informačných služieb v súvislosti so zavádzaním nových študijných programov; budovaním virtuálnej knižnice prostredníctvom prístupu k elektronickým zdrojom; riadením knižnice vrátane vnútornej i vonkajšej komunikácie podporovanej informačno-komunikačnými technológiami*. Podľa tohto návrhu sa UK organizačne člení na oddelenia a samostatné referáty. Ide o organizačné celky, v ktorých sa zabezpečujú samostatné súbory činností toho istého charakteru (Babicová, 2006).

Poverenie organizovať a realizovať edičnú činnosť ako univerzitnú aktivitu malo za následok, že v roku 2008 došlo vytvorením Útvoru edičnej činnosti spadajúceho priamo pod riaditeľku UK k ďalšej organizačnej zmene. Od roku 2014 platí nová organizačná schéma, ktorá zodpovedá súčasným potrebám a požiadavkám a vychádza z dlhodobých zámerov UK na roky 2012-2017.

Všetky tieto zmeny úzko súviseli a súvisia so strategickým plánovaním samotnej UK, ktorá si vytýčila svoje smerovanie v Dlhodobom zámere Univerzitetnej knižnice UPJŠ v Košiciach na roky 2012 – 2017. Napĺňaniu opatrení v jednotlivých oblastiach knižničnej i personálnej oblasti pomáhajú ročné plány činnosti UK, ktoré predstavujú realizáciu konkrétnych úloh v oblasti

knižničných procesov a fondov (akvizícia, katalogizácia, ochrana KF), knižnično-informačných služieb, informačných technológií, projektového manažmentu, edičnej činnosti a predaja vydavateľskej produkcie, riadenia ľudských zdrojov a spolupráce s vedením UPJŠ v Košiciach. Nakoľko akademické knižnice nemajú právnu subjektivitu, v zmysle Zákona o vysokých školách č. 131/2002 Z.z. z 21. februára 2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov, patria medzi informačné pracoviská verejných vysokých škôl, preto pre ich úspešnú existenciu je veľmi dôležitá podpora vedení vlastných vysokých škôl resp. univerzít. UK sa musí poďakovať vedeniu UPJŠ v Košiciach za všestrannú podporu jej aktivít, o čom svedčí aj účasť riaditeľky UK na zasadnutiach Kolégia rektora UPJŠ v Košiciach i jej členstvo v akademickom senáte univerzity.

Ako sa teda v praxi podarilo zrealizovať vízie zakomponované v dlhodobých zámeroch rozvoja UK?

V dlhodobom zámere rozvoja knižnice je zadefinovaná úloha budovania digitálnej knižnice – vytvorenie e-portálu. Čiastkovými úlohami sú digitalizácia opotrebovanej no napriek tomu využívanej študijnej literatúry za účelom prezenčného štúdia a prepojenie plných textov elektronických zdrojov vydávaných na UPJŠ s webkatalógom. V roku 2011 sme sa rozhodli obohatiť fond o elektronické knihy s uprednostnením trvalého prístupu prostredníctvom

- *nákupu elektronických kníh z internetového kníhkupectva (Martinus);*
- *prostredníctvom platformy rôznych poskytovateľov – eReading.cz;*
- *prostredníctvom vlastného vydavateľstva (na základe licenčnej zmluvy)..*

V roku 2014 sme zakúpili on-line podobu siedmich titulov študijnej literatúry, ku ktorej prístup je na presne vymedzené obdobie a jeho podmienky sú ošetrené licenčnou zmluvou.

V prípade existencie tlačenej i elektronickej verzie sú jednotlivé bibliografické záznamy prepojené, takže používateľ má prehľad o dostupných variantoch dokumentu.

Obr. č. 1 Záznam dokumentu v tlačenej verzii

The screenshot shows the UK UPJŠ library catalog interface. The browser address bar displays the URL: https://alephupjs.sk/F/DPU4M29U4ININI9CPINV5JEHF5IM5R5RLB4U6EIS1K3A7GJ68-18623?func=direct&local_base=SAF01&doc_number=000076276. The page title is "Úplné zobrazenie záznamu". The main content area displays the following information:

Zvoľte formát: [Štandardný](#) [Katalogizačný lístok](#) [Citácia](#) [S návěstiami polí](#) [S kódmi polí MARC](#)

Číslo záznamu: 000076276

Názov: **Essential surgery : problems, diagnosis and management / Clive R. G. Quick ... [et al.] ; illustrations by Philip J. Deakin ; foreword by Andrew T. Raftery.**

Vydanie: 5th ed.

Vydavat. údaje: Edinburgh : Churchill Livingstone, 2014.

Popis, rozsah: xi, 673 s. : il., fotogr., tab.

Jazyk: eng

Vedľz-osobné m.: [Quick, Clive R. G.](#), [Deakin, Phillip J.](#), [Raftery, Andrew T.](#)

Ďalšia fyz. podoba: Vydané aj v elektronickej forme (elektronická kniha)

Predm. heslo: [chirurgia](#), [diagnostické metódy](#), [perioperačná starostlivosť](#)

Téma(Konspekt): [617 - Ortopédia, Chirurgia, Oftalmológia](#), [37.016 - Učebné osnovy, Vyučovacie predmety, Učebnice](#)

Žáner/forma: učebnice vysokých škôl

Príbuzný dokument: [Elektronická verzia](#)

ISBN: ISBN 9780702046742 (brož.)

Jednotky: [Všetky jednotky](#)

Zvoľte formát: [Štandardný](#) [Katalogizačný lístok](#) [Citácia](#) [S návěstiami polí](#) [S kódmi polí MARC](#)

Navigation links: [Koniec relácie](#) - [Nastavenie](#) - [Otázky/Pripomienky](#) - [Nápoveda](#) - [MVS](#) - [Ex Libris](#) - [Prezeranie](#) - [Vyhľadavanie](#) - [Výsledky hľadania](#) - [Predchádzajúce hľadanie](#) - [Databáza](#) - [Schránka](#)

© 2012 Ex Libris

Obr. č. 2 Záznam dokumentu v elektronickej verzii

The screenshot shows the UK UPJŠ library catalog interface. The browser address bar displays the URL: https://alephupjs.sk/F/DPU4M29U4ININI9CPINV5JEHF5IM5R5RLB4U6EIS1K3A7GJ68-18680?func=direct&local_base=SAF01&doc_number=000079417. The page title is "Úplné zobrazenie záznamu". The main content area displays the following information:

Zvoľte formát: [Štandardný](#) [Katalogizačný lístok](#) [Citácia](#) [S návěstiami polí](#) [S kódmi polí MARC](#)

Číslo záznamu: 000079417

Názov: **Essential surgery [elektronický zdroj] : problems, diagnosis and management / Clive R. G. Quick ... [et al.] ; illustrations by Philip J. Deakin ; foreword by Andrew T. Raftery.**

Vydanie: 5th ed.

Vydavat. údaje: Edinburgh : Churchill Livingstone, 2014.

Popis, rozsah: xi, 673 s. : il., fotogr., tab.

Jazyk: eng

Vedľz-osobné m.: [Quick, Clive R. G.](#), [Deakin, Phillip J.](#), [Raftery, Andrew T.](#)

Poznámka: Prístup možný len z LF a UK, príp. vzdialený prístup cez <http://proxy.upjs.sk>
Prístup do 31.10.2015

Typ súboru: Typ súboru: Textový dokument (učebnica)

Ďalšia fyz. podoba: Vydané aj v tlačenej forme

Predm. heslo: [chirurgia](#), [diagnostické metódy](#), [perioperačná starostlivosť](#)

Žáner/forma: elektronické knihy
učebnice vysokých škôl

EI umiestnenie: <http://elsevier.eilibrary.co.uk/pdfreader/essential-surgery56063>

Príbuzný dokument: [Tlačená verzia](#)

ISBN: ISBN 9780702046742 (elektronická kniha)

Zvoľte formát: [Štandardný](#) [Katalogizačný lístok](#) [Citácia](#) [S návěstiami polí](#) [S kódmi polí MARC](#)

Navigation links: [Koniec relácie](#) - [Nastavenie](#) - [Otázky/Pripomienky](#) - [Nápoveda](#) - [MVS](#) - [Ex Libris](#) - [Prezeranie](#) - [Vyhľadavanie](#) - [Výsledky hľadania](#) - [Predchádzajúce hľadanie](#) - [Databáza](#) - [Schránka](#)

© 2012 Ex Libris

Práve rozšírenie ponuky možností webkatalógu predstavuje jednu z nových služieb, ktoré knižnica poskytla používateľom v rámci orientácie na potreby a požiadavky používateľov s ohľadom na celosvetové trendy (strategický cieľ 1. v oblasti OKIS). Inovácia webkatalógu UK vytvorením prístupu k širokému spektru knižnično-informačných služieb cez používateľsky jednoduché a jednotné prostredie je zároveň opatrením strategickej úlohy Oddelenia informačných technológií.

Prechodom na vyššiu verziu KIS Aleph (2011) majú používatelia možnosť

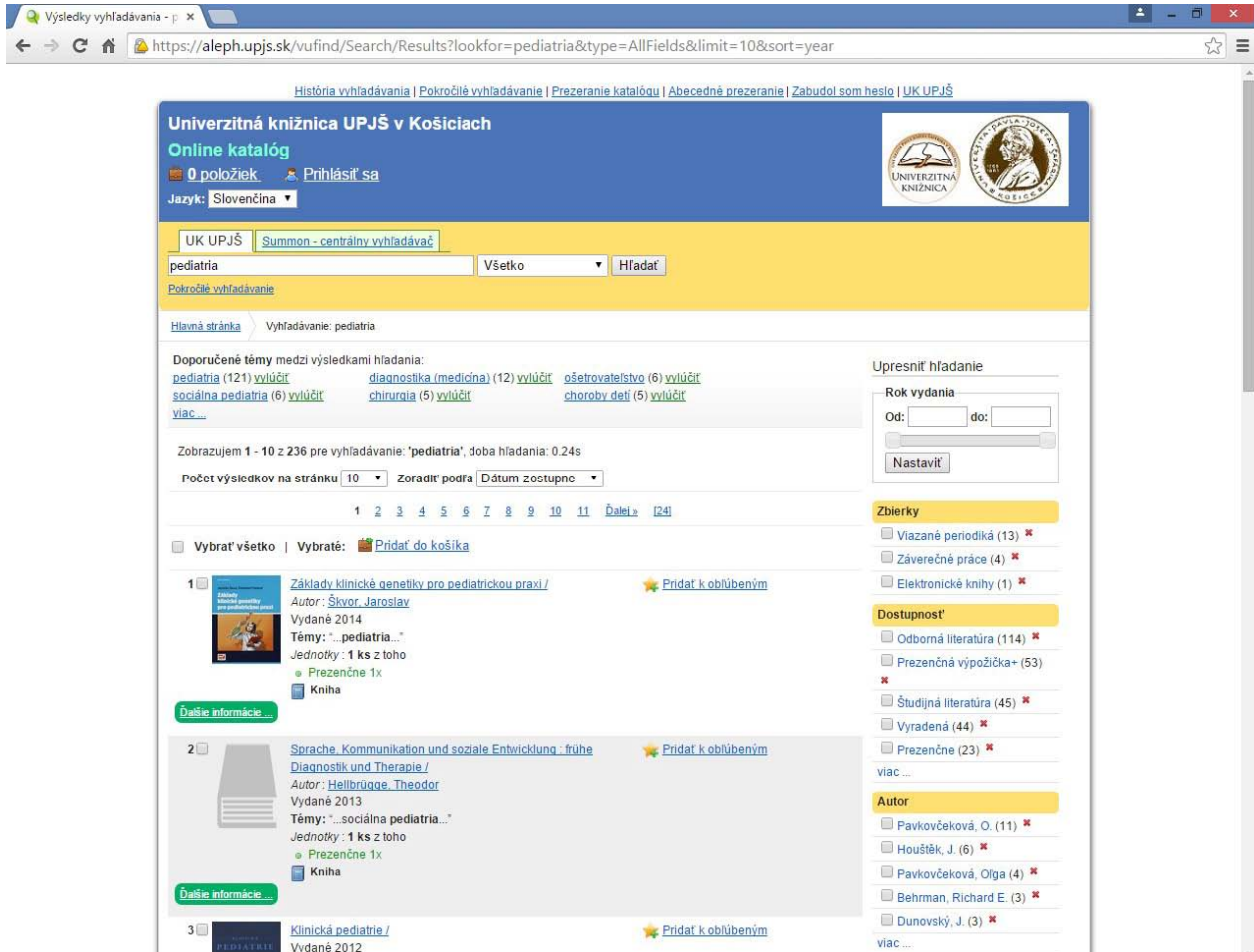
- *web prolongácie,*
- *on-line rezervácie žiadaného dokumentu,*
- *zobrazenia obsahu a obálok vybraných knižných titulov pre prihlásených používateľov;*

V súčasnosti je používateľom k dispozícii nový online katalóg UK UPJŠ – VuFind, ktorý poskytuje prehľadné a intuitívne prostredie s možnosťou jednoduchého upresňovania požiadaviek. Umožňuje rezervácie, prolongácie dokumentov, ako aj sledovanie výpožičiek a spravovanie konta používateľa. Prostredie VuFind-u ponúka tiež prostredníctvom multivyhľadávača Summon priamy prístup do informačných zdrojov dostupných na UK UPJŠ. **VuFind** predstavuje open source knihovnícky vyhľadávací nástroj novej generácie s rozšírenými možnosťami vyhľadávania. Umožňuje používateľom vyhľadávať informácie v prostredí podobnom iným internetovým vyhľadávateľom a zároveň nasadzuje určité funkcie webu 2.0, napr. tagovanie, komentáre, RSS či implementáciu ďalších nástrojov. Do intuitívneho prostredia VuFind-u sa vchádza cez jedno vyhľadávacie okno, do ktorého možno zadávať požiadavky vo forme hľadaných výrazov.

Pridanou hodnotou akademickej knižnice sú jej služby, ktoré poskytuje zamestnancom univerzity. V podmienkach slovenských vysokých škôl je to predovšetkým evidencia výstupov publikačnej činnosti a evidencia výstupov umeleckej činnosti. UK sa stala ich garantom na univerzite a zodpovedným partnerom vo vzťahu k Centrálnemu registru evidencie publikačnej činnosti a Centrálnemu registru evidencie umeleckej činnosti Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR. Strategická úloha **Rozvoj knižnično-informačného systému ALEPH** v oblasti informačných technológií sa zameriava na *vývoj a implementácia webových formulárov na zber publikačnej činnosti zamestnancov UPJŠ s prepojením na databázu EPC*. V súčasnosti

umožňujeme samoobslužné vyhľadávanie v databáze EPC a generovanie výstupov priamo cez webové prostredie systému Aleph 500.

Obr. č. 3 VuFind - online katalóg

S ohľadom na potreby a požiadavky používateľov, ako aj nové trendy v oblasti knihovníctva Univerzitná knižnica postupne v priebehu 5 rokov implementovala ďalšie nové služby. K ponuke služieb pribudol bibliobox (v roku 2012 a 2014), ktorý umožňuje vracať našim používateľom vypožičané knižničné jednotky aj v čase, kedy sú pracoviská knižnice zatvorené. Táto služba je zavedená v LK a v PrávK. Vďaka podpore projektov z dotačného systému Ministerstva kultúry SR boli rozšírené reprografické služby zakúpením a spustením do prevádzky kvalitných samoobslužných skenovacích zariadení: e- Scan v FK (2012) a Bookeye 4 v LK (2014). Posledne menované zariadenie umožňuje dokonalé farebné alebo čiernebiele skenovanie aj širokých väzieb dokumentov až do rozmerov A2 (420x594 mm).Všetky funkcie obidvoch zariadení sú

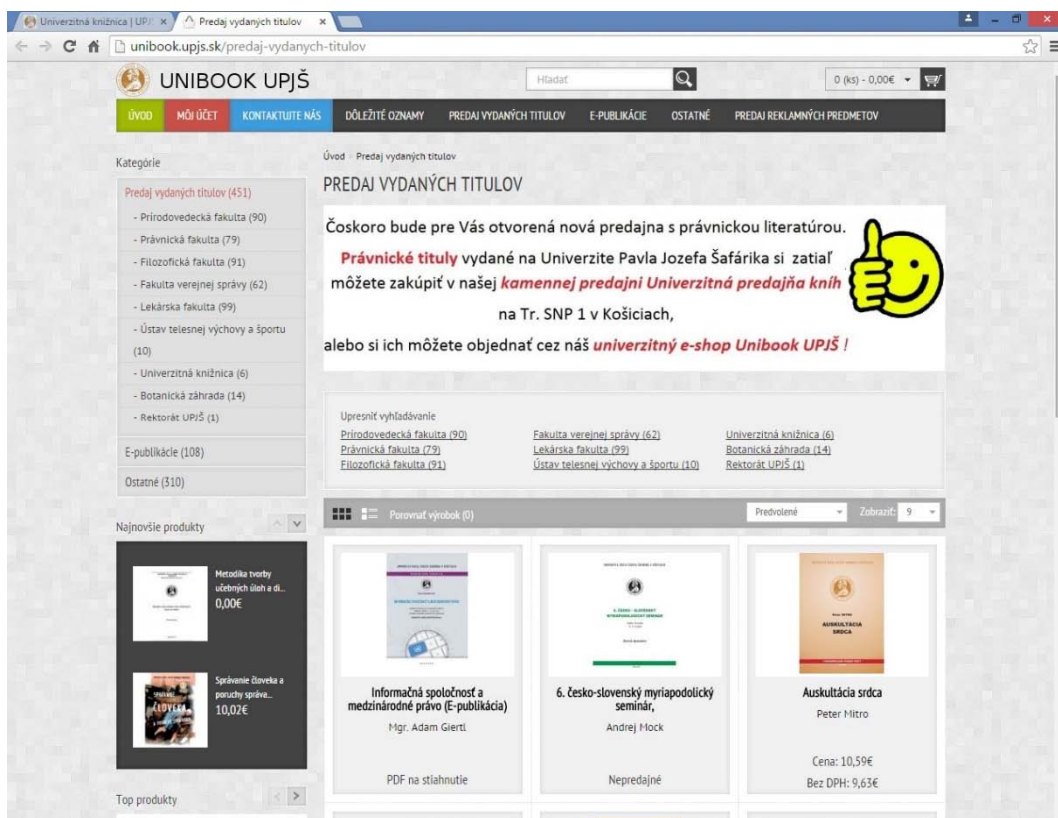
ovládané pomocou dotykového panela naskenované dokumenty si používateľ ukladá na vlastný USB kľúč v rôznych formátoch (.pdf, .jpg, .tif).

K naplneniu úlohy Knižnica ako moderné multikultúrne centrum UK pristupuje postupne skvalitňovaním a modernizáciou svojich priestorov. Vzhľadom na dislokovanosť pracovísk (Lekárska knižnica - LK, Prírodovedecká knižnica - PK, Právnická knižnica - PrávK, Knižnica na Fakulte verejnej správy – K FVS, Filozofická knižnica - FK), ktorá je podmienená lokáciou jednotlivých fakúlt univerzity, ide o 6 (PK sa nachádza na 2 miestach) rôznych knižníc. V roku 2010 bola daná do užívania zrekonštruovaná budova FK, v ktorej sídli aj riaditeľstvo UK spolu s centrálnymi odbornými oddeleniami, v areáli Filozofickej fakulty. Prestahovanie riaditeľstva knižnice umožnilo rozšíriť priestory LK o celé prízemie. Za podpory vedení fakúlt boli zmodernizované priestory PrávK, LK – zakúpené nové knižné regály, reorganizácia usporiadania nábytku s cieľom harmonizácie užívateľských priestorov. V LK sa podarilo vytvoriť dva samostatné študijné kútiky – tzv. tiché zóny pre individuálne i skupinové štúdium. Študovňa pre skupinové štúdium s kapacitou maximálne 10 pracovných miest je primárne určená k skupinovej práci (spracovanie zadaní, konzultácie a pod.). Priestory je možné si zarezervovať telefonicky, osobne na konkrétnom pracovisku UK, nielen v LK. Na základe požiadavky zo strany študentov boli v období semestrov rozšírené výpožičné hodiny v LK do večerných hodín (trikrát do týždňa do 20:00). UK vyšla v ústrety požiadavke Právnickej fakulty a Fakulty verejnej správy a na základe dohody s vedeniami fakúlt je K na FVS otvorená počas vybraných sobôt a PrávK trikrát do týždňa do 18. hod. v čase semestrov.

K naplneniu cieľa Prezentácia a propagácia UK a budovanie image prispelo nové logo UK, ktoré knižnica používa od roku 2012. Jeho autorom bol študent UPJŠ PF, ktorý uspel v súťaži vyhlásenej UK počas Týždňa vedy a techniky 2011. Knižnica tým potvrdila svoje postavenie na univerzite a má, rovnako ako fakulty, právo používať s logom univerzity aj vlastnú značku. Silu existencie sociálnych sietí si postupne začali uvedomovať aj slovenské knižnice, ktoré začali svoje aktivity prezentovať predovšetkým prostredníctvom facebooku. Od roku 2011 aj UK predstavuje svoje aktivity prostredníctvom tejto siete, udržiava kontakt a vymieňa si názory so svojimi priaznivcami, ponúka množstvo zaujímavých informácií nielen z knihovníckeho ale kultúrneho prostredia vôbec.

Pričlenením edičnej činnosti a vytvorením nového oddelenia UK sa rozšírilo portfólio jej služieb. Už v samotných dlhodobých zámeroch boli načrtnuté smery, ktorými sa táto činnosť v rámci UK bude uberať tak v legislatívnej oblasti (príprava smernice o edičnej činnosti, smernice o elektronickom publikovaní, novelizácia Dizajn manuálu UPJŠ v časti edičná činnosť) ako aj v rámci zabezpečenia technických, technologických a prevádzkových činností (zabezpečenie vhodného softvérového vybavenia, centrálny predaj vydavateľskej produkcie UPJŠ v závislosti na rozhodnutí UPJŠ, podpora elektronického publikovania podľa princípov "Open Access"). V súčasnosti sa môžeme pochváliť veľmi úspešným produktom Univerzitnej knižnice, ktorým je webový portál Unibook www.unibook.upjs.sk. Oddelenie edičnej činnosti UK zabezpečuje jeho administráciu od jeho vzniku v novembri 2013. Portál umožňuje predaj publikácií vydávaných v tlačenej aj elektronickej podobe, rovnako slúži aj na propagáciu všetkých knižných titulov. Používatelovi sa v rámci Unibooku po registrácii automaticky vytvorí elektronická knižnica. V nej má uložené všetky doposiaľ stiahnuté voľné aj zakúpené elektronické publikácie. Táto služba zvyšuje komfort, nakoľko elektronické publikácie v nej uložené sú prístupné bez akéhokoľvek časového obmedzenia.

Obr. č. 4 Webový portál Unibook

Úspešná realizácia dlhodobého zámeru Univerzitnej knižnice by nebola možná bez aktívnej politiky v oblasti ľudských zdrojov, ktorá je prezentovaná tak v oblasti zamestnávania odborných zamestnancov – knihovníkov ako aj pri ich vzdelávaní. UK sa usiluje a bude usilovať

- predkladať požiadavky na nevyhnutné pracovné miesta so zvyšujúcimi sa nárokmi na prácu univerzitného charakteru;
- pri prijímaní nových zamestnancov uprednostňovať uchádzačov flexibilných, s jazykovými znalosťami, zručnosťami v oblasti IT a so záujmom o ďalšie vzdelávanie sa;
- využívať dobrovoľníkov, absolventov v rámci absolventskej praxe na vykonávanie pomocných knihovníckych činností;
- presadzovať zlepšenie platových pomerov a mzdového ohodnotenia zamestnancov UK s poukázaním na meniace sa poslanie a prostredie knižnice, nevyhnutnú flexibilitu jej zamestnancov, potrebu ich permanentného preškolovania, zvyšujúci sa dopyt po službách, kumulatívnosť prác a uvedenie nových služieb do praxe ;
- dbať na kvalifikačný rast zamestnancov v súlade s pripravovanou legislatívou o ďalšom vzdelávaní knihovníkov;
- v oblasti rozvoja ľudských zdrojov presadzovať u manažmentu univerzity smerovanie k tzv. „learning organisation“, tj. „učiacej sa organizácii“, ktorá pre svojich zamestnancov vytvorí všetky podmienky pre to, aby sa mohli učiť a vzdelávať;
- zabezpečiť podľa potrieb/požiadaviek zamestnancov a ponuky trhu odbornú literatúru pre praktické využitie i vzdelávanie knihovníkov a IT špecialistov, v každom prípade normy, štandardy a príručky pre účely unifikácie spracovania dokumentov;
- podporovať aktívnu účasť zamestnancov na vybraných/vytypovaných odborných podujatiach prezentovaním výsledkov práce knižnice alebo vlastnej odbornej práce;
- využívať odborné vzdelávacie aktivity v rámci národných i medzinárodných projektov.

Záver

Základom knižničného manažmentu je dôkladné spoznanie potrieb a záujmov používateľov knižnice a presadzovanie takých knižnično-informačných služieb, prostredníctvom ktorých knižnica dokáže uspokojiť tieto potreby a záujmy. V takomto chápaní je jadrom manažmentu knižnice:

- výskum trhu, ktorý predstavujú potreby používateľov;
- vytváranie fondov a služieb;
- distribúcia služieb;
- komunikácia s používateľmi a širokou verejnosťou.

K ďalším záverom, ku ktorým sme v posledných rokoch dospeli, patrí poznanie, dosiahnuté zmenami

1. myslenia všetkých pracovníkov knižnice smerom k samotnej inštitúcii:

- narušenie zaužívaného stereotypu;
- som pracovníkom Univerzitnej knižnice a nie len jej časti;
- vyžaduje sa väčšia flexibilita pracovníkov;
- dôraz sa kladie na väčšiu zodpovednosť a samostatnosť v rozhodovaní zamestnancov;
- schopnosť tímovej práce;
- rýchle prispôbovanie sa novým situáciám;
- nevyhnutnosť celoživotného učenia sa.

2. v riadení a organizácii práce:

- prepojenie informácií a informačných tokov s procesmi zabezpečujúcimi rozvoj organizácie v zmysle aktuálnych cieľov na báze IKT;
- vytváranie a rozvíjanie informačného systému knižnice s podporou prostriedkov a metód IKT;
- zabezpečenie informačných väzieb na úrovni riadenia v knižnici, v komunikačnom a sieťovom prostredí;
- k výhodám centralizovaného riadenia odborných činností patrí jednoduchšia kontrola, dôslednosť, koordinácia a väčšia spoľahlivosť;
- komunikácia prebieha v horizontálnej podobe (v rámci oddelenia) ale i vo vertikálnej rovine (vedúci oddelení navzájom).

Na záver dovoľte citovať riaditeľku UK UPJŠ v Košiciach PhDr. Danielu Džuganovú, ktorá tými slovami ukončila svoj príhovor vo výročnej správe knižnice za rok 2013: „ostáva mi veriť, že UK čakajú ďalšie úspešné roky. Že bude pretrvávať záujem univerzity o rozvoj univerzitného pracoviska, ktoré sa za 40 rokov vypracovalo na moderné informačné centrum univerzity. Že

„srdce univerzity“, ako ho nazýva súčasný rektor prof. MUDr. Ladislav Mirossay, DrSc., bude biť rovnako intenzívne, ak nie silnejšie.“

Použitá literatúra

- [1] BABICOVÁ, Zuzana, 2006. *Organizačná štruktúra Univerzitetnej knižnice UPJŠ v Košiciach v nových podmienkach* : bakalárska práca. Košice : Technická univerzita v Košiciach, Fakulta baníctva, ekológie, riadenia a geotechnológií. 53 s.
- [2] BABICOVÁ, Zuzana a Iveta KRJAKOVÁ, 2012. Elektronická kniha - nová forma alebo filozofia? In *ITlib: Informačné technológie a knižnice*. Roč. 16, č. 3, s. 21-25. ISSN 1335-793X.
- [3] DŽUGANOVÁ, Daniela a kol. *Dlhodobý zámer Univerzitetnej knižnice UPJŠ v Košiciach na roky 2012 – 2017*. 22 s.
- [4] DŽUGANOVÁ, Daniela a kol., 2014. *Výročná správa Univerzitetnej knižnice UPJŠ v Košiciach za rok 2013*. Košice: UPJŠ, Univerzitná knižnica. ISBN 978-80-8152-122-5.
- [5] VOKÁLOVÁ, Júlia, 2015. VuFind – nový vyhľadávací portál knižnice. In *Universitas Šafarikiana*. Roč. 42, č. 1, s. 19. ISSN 1338-1377.

Autority včera, dnes a zítra...

Bartl, Zdeněk

Národní knihovna ČR

Abstrakt: Před patnácti lety bylo ustanoveno jádro kooperujících knihoven v projektu „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“. Usnadnění každodenní katalogizační praxe v českých knihovnách se stalo realitou a ve vazbě na složení fondu se pohybuje od 50 do 95 % užitečnosti. Od prvních kroků ve formátu UNIMARC a základu báze autorit vzniklých v Národní knihovně ČR v řádu několika desítek tisíc záznamů se kooperace dostala v dnešní době k formátu MARC 21, k počtu kooperujících knihoven přibližujícího se ke 120 knihovnám všech typů, k překročení hranice 750 tisíc jmenných autorit a k aktivní účasti v mezinárodních projektech (VIAF). Důležitým mezníkem se stala skutečnost, že i další paměťové instituce (muzea, galerie, archivy) projeví zájem participovat na projektu využívání národních autorit.

Klíčová slova: MARC21 – Národní autority – Národní knihovna ČR – VIAF

Abstract: The core of cooperating libraries within the project „Cooperative production and usage of the National Authority Files“ was established fifteen years ago. Facilitation of daily practice of cataloging in Czech libraries became reality and in relation to the composition of the library collections varies from 50 to 95% its utility. The cooperation began in the UNIMARC format and with the database of the authority files originated in the National Library of the Czech Republic, which contained several tens of thousands records. Nowadays this cooperation uses the MARC 21 format and the number of the cooperating libraries is approaching one hundred twenty libraries of all types. Moreover the National Authority Files counts over 750 thousand name authority records and the participation in international projects (VIAF) is taking place. An important milestone was the fact that also other memory institutions (museums, galleries, archives) expressed their interest to participate in the use of the mentioned project.

Keywords: MARC21 – National Authority Files – National Library of the Czech Republic, – VIAF

Úvod

Mezinárodní informatické sympozium INFOS letos dospělo k již 38. ročníku. Časově významnou část historie tohoto prestižního setkávání odborníků knihovnického i informatického světa měl možnost sledovat zblízka i autor tohoto příspěvku. A témata (českých) národních autorit bývala nezřídka i součástí programu minulých ročníků sympozia. Nejinak tomu bude i letos m.j. i proto, že v letošním

roce uběhne patnáct let od okamžiku, kdy byla započata úvodní etapa kooperačního projektu tvorby a využívání souborů národních jmenných autorit Národní knihovny ČR. Myslím, že bude užitečné vyzdvihnout nejdůležitější kroky, které hrály rozhodující úlohu na cestě k dnešní „širokospektrální“ spolupráci na tvorbě a využívání autorit paměťovými institucemi v České republice.

Autority včera...

Na podzim roku 2000 oslovila Národní knihovna ČR (dále jen NK ČR) všechny krajské knihovny a dvě městské veřejné knihovny a vyzvala je, aby společně utvořily kooperativní sdružení, které by zahájilo projekt využívání a tvorby národních jmenných autorit na celostátní úrovni. V tu dobu už měla NK ČR za sebou více jak tříletou přípravnou etapu, kdy nejprve tehdejší vedení odboru katalogizace a národní bibliografie NK ČR vytvořilo samostatný útvar, který se měl do budoucna věnovat tvorbě, správě a koordinaci využívání souborů národních jmenných autorit. Jediným pracovníkem tohoto útvaru se zpočátku stal autor tohoto příspěvku.

Jedním z prvních kroků, který čekal nově vytvořené pracoviště, byla příprava tzv. Kuncovy kartotéky (významný bibliograf a biograf dr. Jaroslav Kunc si od roku 1972 excerpoval z časopiseckých fondů tehdejší Státní knihovny Československé socialistické republiky, jejíž byl zaměstnancem, informace biografického charakteru o všech možných autorech a osobnostech) k využití informací v ní obsažené. Bylo nutné kartotéku přepsat do strukturované podoby (tehdy u nás platného formátu UNIMARC/AUTHORITY).

Lístková kartotéka obsahující přes 45.000 jmen autorů je uložena ve fondech Literárního archívu Památníku národního písemnictví v Praze a k jejímu přepisu byla využita stejná metoda, kterou byla provedena retrokonverze generálního katalogu NK ČR (s technologií firmy Comdat se mohli seznámit i účastníci konference INFOS a to v roce 1995). Kartotéka byla nejprve oskenována, po analytické fázi bylo přikročeno k přepisu důležitých údajů a následně k jejich automatické strukturaci do formátu UNIMARC/AUTHORITY. Již v závěru roku 1996 bylo k dispozici prvních několik tisíc záznamů jmenných autorit. To byl opravdu významný milník na cestě k databázi národních jmenných autorit, tak jak ji známe z dnešní podoby.

Představy, že dalším nadějným zdrojem záznamů jmenných autorit budou regionální báze osobností (REOS a REGO), které řadu let budovaly některé české knihovny, případně další báze (např. adresáře knihoven a informačních institucí či registr institucí budovaný Českým statistickým úřadem), se v praxi nenaplnily. Zásadním (a to jak početně, tak i užitečností pro každodenní katalogizační praxi) se ukázala jen a jen tvorba autorit souběžně kopírující katalogizační práce.

Možná ještě významnější pro úspěch projektu byla „osvěta“ mezi knihovnickou veřejností (odehrávala se poslední tři roky let devadesátých 20. století). Bez masivní přípravy, by ustanovení kooperačního sdružení českých knihoven v roce 2001 nebylo myslitelné. Velmi intenzivní vysvětlující kampaň ve formě vystoupení na odborných setkání nejrůznějšího charakteru, od regionálních po celostátní, m.j. i typu konference „Knihovny současnosti“, byla tím, co nasměrovalo projekt z počáteční, prenatalní fáze, do fáze postupného a úspěšného rozvoje. Bylo třeba překonat počáteční nedůvěru knihovnic a knihovníků z praxe, ale i střední a vrcholný management knihoven přesvědčit o užitečnosti a prospěšnosti využívání autorit v každodenní katalogizační praxi knihoven. V tomto bodě se trpělivost a vytrvalost, s jakou přesvědčovací akce probíhaly, více než vyplatila!

To vše by se však minulo účinkem, kdyby se tehdy velmi různorodé SW prostředí (v knihovnách bylo využíváno na počátku devadesátých let 20. století na pět různých knihovnických systémů) nepodařilo překonat nasazením české lokalizace komunikačního protokolu Z 39.50, kterou připravila firma Cosmotron Bohemia. Tento fakt byl tím, co překlenující heterogenní SW prostředí a umožnil vzájemnou komunikaci (rozuměj dodávání autoritních záznamů) mezi knihovnickými systémy jednotlivých kooperujících knihoven a systémem nasazeným v NK ČR.

Díky grantové podpoře programu MK ČR „Veřejné a informační služby knihoven“ (zkráceně VISK), se dostávalo (a stále dostává) této snaze (aktivně se zapojit do kooperativní tvorby a využívání autorit) finanční podpory ze strany státu. To je velmi důležité zejména pro síť tzv. (městských) veřejných knihoven, protože jejich rozpočty ve valné většině vykazují velmi silné „napětí“ – jen velmi obtížně, když už, nacházejí ve svých rozpočtech několika desetitisícové finanční částky například na nákup komunikačního SW (aktivního klienta protokolu Z39.50) nutného pro zprovoznění možnosti dodávat on-line záznamy autorit do báze autorit NK ČR.

Jak bylo řečeno výše, důležitým „motorem“ kooperativní spolupráce na tvorbě a využívání souborů národních jmenných autorit v českém knihovnickém prostředí, byla grantová podpora státu. To je potřeba nepochybně zdůraznit. Neméně však důležité bylo i povědomí, že aktivní účast v kooperaci přinese každé jednotlivé knihovně nemalý užitek v podobě racionalizace katalogizačního procesu, resp. optimalizací zpracovatelských linek. Tato optimalizace většinou byla vedlejším produktem zapojení do využívání a tvorby národních jmenných autorit.

V současnosti je do kooperativní spolupráce zapojeno na 120 knihoven z celé republiky. Nechybí žádná z těch důležitých – v podstatě jsou účastny všechny oborově zastřešující síť knihoven (např. Národní technická knihovna, Národní lékařská knihovna, Knihovna Ústavu zemědělské ekonomiky a informací), zapojeny jsou všechny krajské knihovny, řada knihoven Univerzity Karlovy, Masarykovy Univerzity v Brně a knihovny téměř všech dalších univerzit a vysokých škol v krajích ČR (výčet kooperujících knihoven je k vidění zde: <http://authority.nkp.cz/jmenne-autority/prehled-ucastniku-zapojenych-do-kooperace/>).

Nechybí ale ani knihovny velmi úzce oborově zaměřené, jako je např. knihovna Geografická PŘF UK, nebo Knihovna JAMU v Brně. Spolupracují i knihovny vědeckých ústavů Akademie věd ČR. A v neposlední řadě několik desítek městských veřejných knihoven, zejména těch, které jsou pověřeny tzv. regionální funkcí.

Zrodily se dokonce jakési oborové „subsystémy“ kooperujících knihoven – např. subsystém lékařských knihoven, knihoven a informačních pracovišť přírodovědných oborů a zemědělství, knihovny technického a elektro-technického zaměření, samozřejmě humanitních oborů, teologie a religionistiky atd. Díky tomu se užitečnost báze národních autorit pro každodenní katalogizační praxi vyšplhala na velmi vysoké procento – nejvyšší je, pochopitelně, u veřejných městských knihoven, kde dosahuje až hodnot přes devadesát procent (tedy pouze jen několik málo jednotlivých autorit si musí tyto knihovny „vyrobit“ sami, vše ostatní stahují z báze národních autorit; úspora času při katalogizaci fondů je tedy nesporná). Následují krajské knihovny, kde dosahuje procento užitečnosti využití báze národních autorit pro katalogizační praxi hodnotu i přes 75%. U oborově specializovaných knihoven klesá pak míra užitečnosti na hodnotu v rozmezí 40 – 60%, ale i to je velmi vysoké procento.

Portál Národní autority ČR

Velmi přínosné pro kooperující knihovny bylo vytvoření a zprovoznění portálu „Národní autority ČR“ v roce 2006. Portál (<http://autority.nkp.cz/>) je důležitým zdrojem informací k problematice národních autorit pro knihovny v ČR a slouží významně zejména (ale nejen!) lokálním supervizorům jako zdroj cenných informací metodického charakteru. Základní metodické materiály jsou totiž vystaveny právě na tomto portálu.

Autority dnes...

Kooperující knihovny

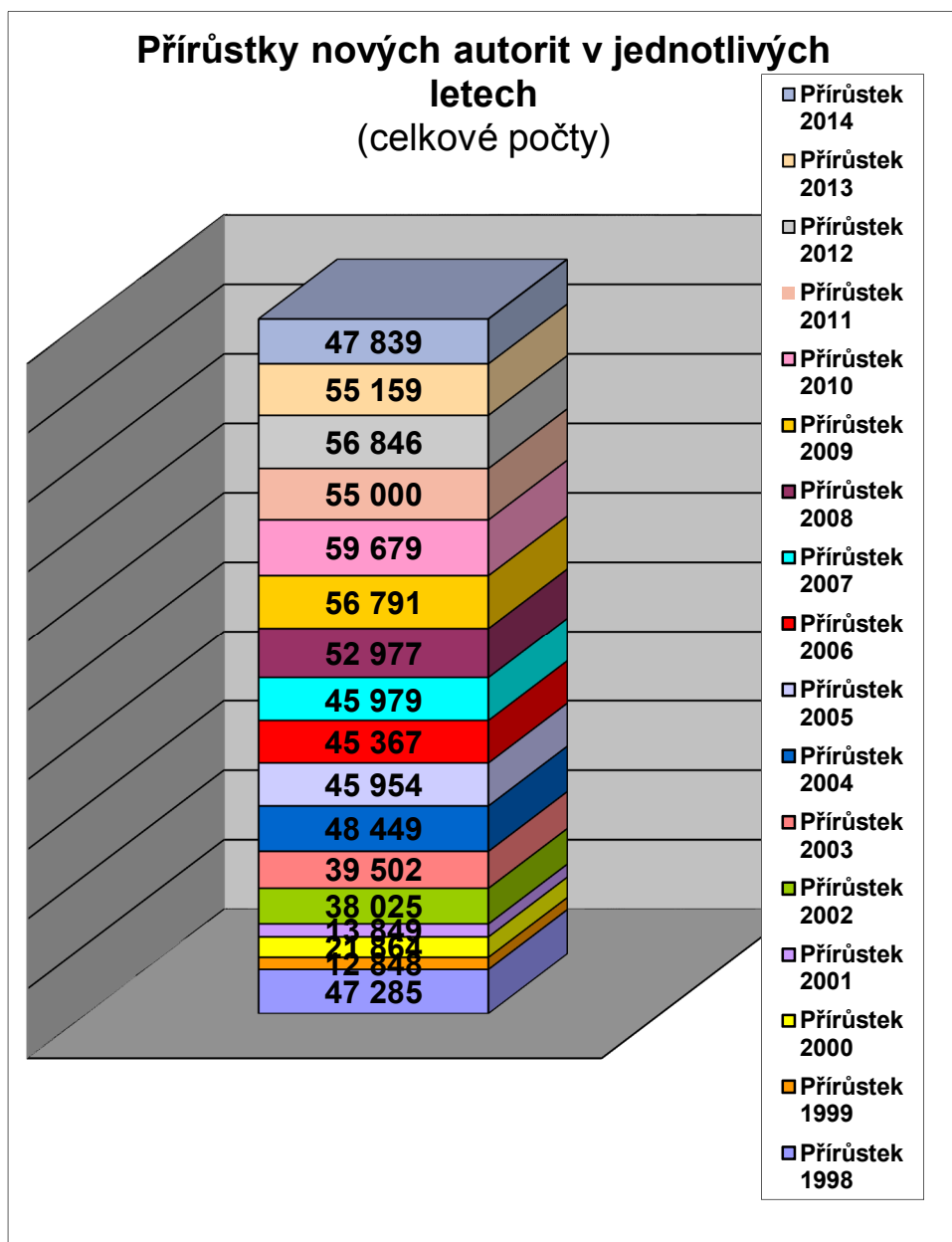
Přehled všech aktivně kooperujících knihoven je zmíněn v textu výše (viz odkaz <http://autority.nkp.cz/jmenne-autority/prehled-ucastniku-zapojenych-do-kooperace>). V roce 2014 se počet aktivně kooperujících knihoven rozrostl o další dvě knihovny (v současnosti spolupracuje na tvorbě autorit již téměř 120 knihoven).

V rámci etapy udržitelnosti výsledků projektu z programu Národní kulturní identita (zkráceně NAKI) MK ČR „Národní autority v prostředí muzeí a galerií – interoperabilita s NK ČR“ pokračovala spolupráce s několika vytipovanými institucemi (muzei a galeriemi) pod vedením CITEM Brno (Centrem pro informační technologie v muzejnictví Moravského zemského muzea v Brně - viz: <http://www.citem.cz/>). Kooperující muzea a galerie dodaly do báze národních autorit dosud celkem 893 nových jmenných autorit.

Počty záznamů v bázi autorit

Ke konci roku 2014 bylo v bázi národních autorit uloženo k využití více jak 750 tisíc autoritních záznamů jmenných. Celkový přírůstek jmenných autorit za rok 2014 dosáhl přes 47 tisíc záznamů. Všech autorit (jmenných i věcných) je k využívání v bázi více jak 830 tisíc (!) (celkový přírůstek všech autorit za rok 2014 je více jak 52 tis. záznamů). Z toho NK ČR vytvořila a dodala více jak 15 tisíc autorit. Zbytek ročního přírůstku v bázi národních autorit vytvořily spolupracující instituce.

Roční přírůstky od počátku kooperace, resp. vzniku databáze národních jmenných autorit dokládá následující graf:

Autority a paměťové instituce

Knihovny, muzea, galerie, archivy, souhrnně označované termínem paměťové instituce, zažívají poslední desetiletí nebyvalou revoluci v prezentaci a zpřístupňování svých sbírek pomocí Internetu. Zejména digitalizace umožnila nabídnout sbírkové předměty uživatelům, aniž by tito museli opustit teplo svých domovů... Všichni si jistě pamatujeme, jak před pár lety velký zájem

milovníků umění, muzejních, archivních i knihovních sbírek zahltil nově zpřístupněné digitální sbírky Europeana, tak, že už po pár minutách provozu celý systém zkolaboval, protože počet zájemců o nahlédnutí do digitální sbírky mnohonásobně předčil i ta neoptimističtější očekávání provozovatelů Europeany. Na první pohled by se tedy zdálo, že nastává pro evropské paměťové instituce kýžený okamžik, kdy lze do jednotlivých muzeí a galerií přilákat tuzemské i zahraniční turisty na sbírky, které si zájemci mohou předem prohlédnout v digitální podobě při virtuální návštěvě muzea/galerie. Bez použití (nějakého) systému metadat to však nebude možné. Kvalitní soubor národních autorit, sloužící knihovnám (potažmo paměťovým institucím) jako jedinečný nástroj pro vyhledávání v katalozích (sbírkách), a který by se vyznačoval unifikací selekčních údajů, může dost dobře posloužit i ostatním paměťovým institucím, např. při zpřístupnění digitálních sbírek.

Je faktem, že masová digitalizace sbírek v paměťových institucích vyvolala zvýšenou poptávku po jednoznačných selekčních prvcích. Autority se tak rázem staly středem pozornosti celé řady odborníků. Je dobře, že tato pozornost našla knihovníky připravené. Mohli nabídnout velmi sofistikovaný nástroj - nezanedbatelné množství hotových autoritních záznamů v databázích národních autorit, ale – a to je mnohem cennější – mohli nabídnout i letité zkušenosti z vytváření různých typů autoritních záznamů. Mohli nabídnout již prošlapané cesty, které vedou k úspěchu, ale i zkušenosti, „kudy cesta ale opravdu nevede“ ...

V uplynulých několika málo letech participovalo oddělení národních jmenných autorit NK ČR (dále jen ONJA) na několika projektech dalších paměťových institucí v roli spoluřešitelů projektů. Průkopnickým v tomto smyslu byl projekt řešený společně s Centrem pro informační technologie v muzejnictví Moravského zemského muzea v Brně. V rámci čtyřletého grantu byla m.j. řešena i datová struktura autoritního záznamu, která by pro muzea a galerie připravila „přidanou hodnotu“ v nadstandardních polích a podpolích, které umožní podrobnější popis osoby. Více o projektu zde: <http://www.citem.cz/projekty/narodni-autority/> Jedním z výsledků řešení projektu byla i certifikovaná metodika tvorby muzejních autorit (zprávy a výsledky projektu, včetně metodiky, jsou k vidění zde: <http://www.citem.cz/ke-stazeni/#Authority>).

Dalším projektem, řešeným společně s Národním památkovým ústavem, Národním muzeem a Národní knihovnou ČR, je probíhající projekt (ukončení projektu je stanoveno na konec roku

2015) „Tisky 16. století v zámeckých knihovnách České republiky“ (identifikační kód projektu: DF12P01OVV024). V rámci tohoto projektu se pracovníci ONJA podíleli na tvorbě datové struktury (v rámci formátu MARC21) autorit jak pro personální, tak i pro korporativní autority. Dalším významným výstupem projektu je též metodika tvorby autorit pro oblast tisků 16.století, která taktéž získala certifikaci a bude k dispozici k obecnému použití. V těchto dnech se dokončuje její tisk a v řádu dnů bude možné si ji objednat ve vydavatelském odboru NK ČR.

Taktéž v rámci projektu „INTERPI“ (projekt VaV programu Ministerstva kultury ČR NAKI), jehož hlavními řešiteli jsou NK ČR a Národní archiv ČR a o němž se jistě dočteme více na jiném místě konferenčního sborníku, spolupracuje ONJA s řešiteli projektu.

V neposlední řadě ONJA v osobě autora příspěvku odborně zajišťuje a zaštiťuje grantový program MK ČR VISK (Veřejné informační služby knihoven), jeho pododdíl VISK9/II, který je věnován projektu „Kooperativní tvorba a využívání souborů národních autorit“, a který, jak už bylo zmíněno výše, je zejména platformou pro finanční zajišťování potřeb jednotlivých knihoven zapojených do kooperace. Jde zejména o pokrytí nákladů na zakoupení aktivního klienta protokolu Z 39.50 a na harmonizační práce (knihovny mohou z grantového programu financovat harmonizaci lokálních bází autorit s bází národních autorit NK ČR a pročišťování lokálních přístupových rejstříků; výsledky v jednotlivých rocích jsou k nahlédnutí zde: <http://visk.nkp.cz/>). Každoročně hodnotitelská grantová komise posuzuje více jak tři desítky grantových žádostí a přiděluje jednotlivým knihovnám finanční podporu z průměrné každoroční celkové částky kolem dvou milionů korun.

VIAF

Od roku 2009 se součástí postupně se rozrůstajícího virtuálního mezinárodního souboru autorit VIAF (Virtual International Authority File) staly i české personální autority. Vedle čtyř zakládajících institucí (Kongresová knihovna, Německá národní knihovna, Francouzská národní knihovna a OCLC) se NK ČR ke spolupráci připojila na základě nabídky jako v pořadí druhá(!) přístupující knihovna (po Švédské národní knihovně). To je velké ocenění práce NK ČR na poli budování národních autorit a nabídky na přistoupení v rané fázi projektu si NK ČR velice

považuje. VIAF vzniká jako mezinárodní služba, která zdarma umožňuje přístup k velkým světovým souborům autorit, zaznamenávajících standardizované a variantní formy jmen osob. Vizí VIAF je stát se jedním ze stavebních bloků sémantického webu a umožnit v budoucnu uživateli vyhledávat jména osob prostřednictvím formy jména a v jazyce a písmu, které si zvolí. V současnosti je do spolupráce zapojeno na 40 knihoven z celého světa (více zde: <http://viaf.org>).

Autority zítra...

V dnešním informačním věku, kdy se budují rozsáhlé digitální knihovny nejen knihovnických fondů v samotných knihovnách, ale i uměleckých sbírek galerií a muzeí a objevují se i rozsáhlé digitalizační projekty archivních fondů, se stává téměř každodenní nezbytností vzájemná spolupráce – interoperabilita – všech paměťových institucí v nejširším smyslu toho slova. Výstižně to vyjádřil J. B. Østby, ředitel agentury pro archivy, knihovny a muzea v Norsku (Director General, Norwegian Archive, Library and Museum Authority), když formuloval nezbytnost změn postojů paměťových institucí vůči uživatelům. Napsal: archivy, knihovny a muzea nejsou zřizovány samy pro sebe, ale k tomu, aby sloužily svým uživatelům a celé společnosti. Pokud chceme hodnotit význam našich institucí, hodnocení se musí opírat především o jejich význam pro veřejnost a vliv na společnost. Pro uživatele není podstatné, zda jsou zdroje poznání a zkušeností uloženy v archivech, knihovnách nebo muzeích. Chtějí především získat přístup ke zdrojům, které hledají a využít je bez ohledu na to, do které kategorie institucí spadají.

Interoperabilita mezi paměťovými institucemi

Spolupráce knihoven s dalšími tzv. paměťovými institucemi zatím zcela jistě běžná není. I když by to prospělo všem – spolupracujícím institucím stejně jako uživatelům! Rozdílnost sbírkových fondů a jejich zpracovávání/dokumentace částečně objektivizuje tuto malou míru dosavadní

¹ [Lichtenbergová, Edita](#). Česká jména v mezinárodním souboru autorit. *Ikaros* [online]. 2009, roč. 13, č. 7. [cit. 2009-07-01]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/node/5587>>. URN-NBN:cz-ik5587. ISSN 1212-5075.

spolupráce. Svou roli hraje také to, že muzea, galerie, archívy a další paměťové instituce mají zpravidla nedostatečně rozvinuté nástroje interoperability (jako je např. v oblasti knihoven protokol Z39.50). Je tedy nevyhnutelné dosáhnout informační integrace

Soubory autorit, jakožto nástroj jednotného selekčního jazyka, umožňují správně identifikovat autora jediným základním tvarem jména. Pro racionalizaci zpracování knihovních fondů/muzejních a galerijních sbírek je prioritní, aby národní soubor autorit obsahoval co možná nejvíce autoritních záhlaví stanovených dle platných katalogizačních/zpracovatelských pravidel. Proto je nutná co nejširší kooperace při tvorbě souborů autorit.

Mnoho z toho, co bylo zmíněno výše, se podařilo připravit a příp. již i odzkoušet v rámci řešení některého ze zmíněných grantových projektů z programu NAKI(viz text výše). Bylo např. vytvořeno a odzkoušeno funkční schéma a model on-line spolupráce/komunikace paměťových institucí (muzeí/galerií) s bází národních autorit NK ČR v heterogenním prostředí několika úrovněvého typu (různorodá datová struktura, různorodé SW vybavení, různorodé pracovní postupy samotných paměťových institucí). Bylo též dosaženo určitého sjednocení zpracovatelských pravidel pro tvorbu „záhlaví“ v prostředí muzejních a galerijních sbírek, stejně jako byla stanovena doporučení formátu pro ukládání a přenos dat z muzeí/galerií do souboru národních autorit (dále jen SNA) a zpět (oboustranná konverze dat – vytvoření konvertoru). Podařilo se vytvoření metodiky tvorby autorit v prostředí muzeí a galerií. Existuje i zajištění jednoznačné vzájemné vazby mezi autoritou v SNA a záznamem v lokální bázi pomocí národního čísla autority, které zajistí zpětnou vazbu na SNA a taktéž zajistí aktualizaci oprav selekčních termínů. To vše se již podařilo nejen teoreticky připravit, ale i v praxi ověřit. Zbývá tedy již „maličkost“ - vše zmíněné uplatnit v celorepublikovém měřítku! Vytvořením systému národních autorit paměťových institucí by se totiž podařilo výrazně racionalizovat zpracování sbírek knihoven, muzeí a galerií a dosáhlo by se i výrazné unifikace selekčních údajů v bázích paměťových institucí.

V souvislosti s rozvíjející se spoluprací knihoven, muzeí, galerií a archivů v rámci kooperace na tvorbě a využívání souborů národních autorit, je třeba upozornit na hrozící úskalí, které by mohlo, nepřijmou-li se v dohledné době odpovídající rozhodnutí, velmi výrazně omezit, ne-li přímo paralyzovat(!), spolupráci na využívání autoritních souborů. Stávající řešení správy

a údržby autoritníchází (z pohledu pracovních kapacit) v rámci organizační struktury NK ČR se ukazuje v současné době jako již nedostatečné a pohybuje se na samé hranici únosnosti. Počet vyčleněných pracovních úvazků již dnes nedostačuje. Vizí autora příspěvku je vytvoření „Národního centra autorit“, které by, byť i nadále pod „patronací“ NK ČR, ale rozhodně ve výrazně posilněném počtu pracovních úvazků, spravovalo a udržovalo soubory národních autorit pro využívání všemi paměťovými institucemi České republiky.

Závěr

Vytvoření souborů národních autorit je úkol dlouhodobý. Je splnitelný pouze v tom případě, že se stane dílem kolektivním, kdy každý článek kooperace, byť malým, ale pravidelným příspěvkem nově vytvořených autoritních záznamů přispěje k postupnému obohacení souborů národních autorit na početně bohatý a kvalitativně spolehlivý soubor. Tento moment bych rád podtrhl. Jedině s přispěním všech, kdo mají co nabídnout, budeme moci sami sobě, ale i ostatnímu světu nabídnout odpovídající soubory národních autorit. Všechny paměťové instituce nevyjímaje...

Noví informační profesionálové v Česku - NIP CZ

Bendová, Vladimíra – Kalátová, Marie – Vyčítalová, Anna

Abstrakt: Potřeba spolupráce, výměny zkušeností a získávání nových odborných informací vedla české začínající informační profesionály k založení odborného spolku NIP CZ. Spolek působí pod záštitou Asociace knihoven vysokých škol České republiky a sdružuje čerstvé absolventy knihovnicko-informačních oborů a nově příchozí z oborů jiných. Vzniku NIP CZ předcházela výzkum mezi novými informačními profesionály a v knihovnách. Podnětem vzniku byly i zahraniční skupiny nových informačních profesionálů. NIP CZ si stanovili koncepci a svou činností se zaměřují na oblasti komunitního rozvoje, zahraniční spolupráce a spolupráce s oborovými školami.

Abstract: The need for cooperation, exchange of experience and getting of new professional information led the Czech new information professionals to establish a professional association NIP CZ. The association operates under the patronage of the Association of Libraries Czech Universities and brings together recent graduates of library and information fields and newcomers from other disciplines. Formation NIP CZ preceded research between new information and library professionals. The impulse of formation was also groups of foreign new information professionals. Activities NIP CZ are focused on community development, international cooperation and collaboration with professional schools.

Klíčová slova: noví informační profesionálové, knihovnické spolky, celoživotní vzdělávání knihovníků, absolventi, profesní rozvoj

Keywords: new informational professionals, library associations, lifelong learning of librarians, graduates, career development

NIP CZ – Kdo jsme

Čerství absolventi, studenti či nováčci v knihovnicko-informačním oboru se často v praxi potýkají s podobnými problémy nebo podobné úkoly řeší. Potřeba spolupráce, výměny zkušeností a získávání nových odborných informací vedla české začínající informační profesionály k založení odborného spolku.

Komunita nových informačních profesionálů v Česku vznikala téměř dva roky z podnětu Anny Vyčítalové, která v srpnu 2012 navštívila IFLA Camp ve finském Hämeenlinna [Vyčítalová, 2012], kde se seznámila s konceptem a fungováním skupiny New Professionals Special Interest Group (dále jen NPSIG).

Oficiálně skupina nových informačních profesionálů s názvem NIP CZ vznikla 3. září 2014 u příležitosti prvního NIP CZ barcampu konaného na půdě České zemědělské univerzity v Praze. U zrodu komunity stálo 12 zakládajících členů z řad čerstvých absolventů a studentů vysokoškolských knihovnicko-informačních oborů a nově příchozích z jiných oborů (tzv. newcomers). Záštitu skupině poskytla Asociace knihoven vysokých škol České republiky (dále jen AKVŠ).

NIP CZ je otevřenou skupinou a novým informačním profesionálem může být každý, členství ve skupině neurčují žádná speciální pravidla, stačí se přidat k facebookové skupině NIP CZ¹ či se zapojit do virtuální diskuse na blogu NIP CZ².

Jak to funguje jinde

Po celém světě nalezneme přibližně 40 skupin nových informačních profesionálů, které mají řadu společných rysů. Všechny skupiny se snaží být mentory pro své členy. Společným rysem všech skupin nových informačních profesionálů je komunikace prostřednictvím sociálních sítí. Některé skupiny také pravidelně aktualizují svůj blog a pořádají různé akce, jako jsou například webináře, telekonference či různé formy workshopů.

Rozdíly můžeme hledat například v regionální působnosti jednotlivých skupin. Některé skupiny působí na celosvětové či nadnárodní úrovni (NPSING, YEP!), ostatní skupiny působí naopak pouze na regionální či národní úrovni. Část skupin je organizována pod záštitou vyšší asociace (NIP CZ, ARA Section for New Professionals) a jiné vznikají bezprostředně z popudu několika nadšenců (LIS New Professionals Deutschland).

Jedinou aktivní skupinou, která působí na mezinárodním poli, je v současné době NPSIG. Skupina NPSIG působí v rámci Mezinárodní federace knihovnických asociací a institucí (The International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA) a je podporována Management of Library Associations Section (MLAS)³. V roce 2014 oslavila skupina NPSING desáté výročí od svého vzniku. Za dobu svého působení se stala se uznávanou a respektovanou ve svém oboru. Skupina NPSING pravidelně pořádá několik akcí. V roce 2012 založila tradici nekonferencí "IFLA CAMP"⁴. Dále pak v letech 2013 - 2014 organizovala spolu s partnerskými organizacemi konferenci IFLAcampLab⁵. Ve virtuálním prostředí skupina pořádá bussines meetingy a webináře. O své činnosti informuje pravidelně prostřednictvím svého blogu a sociálních sítí. Členové NPSING pravidelně prezentují svou práci na odborných konferencích.

¹ <https://www.facebook.com/groups/cznip/>

² <https://nipcz.wordpress.com/>

³ <http://www.ifla.org/mlas>

⁴ <https://npsig.wordpress.com/archive/iflacamp/>

⁵ <https://npsig.wordpress.com/tag/iflacamp/ab/>

V neposlední řadě NPSING na svém blogu mapuje síť ostatních skupin nových informačních profesionálů⁶.

Další zajímavou skupinu je New Professionals Day Ireland (NPD Ireland⁷). Tato iniciativa vznikla v roce 2013 z podnětu několika absolventů knihovnictví. NPD Ireland se prezentuje především pomocí svého blogu a prostřednictvím sociálních sítí. Skupina se zaměřuje na studenty knihovnictví a informační vědy, ale také se snaží čerstvým absolventům co nejvíce usnadnit vstup do pracovního prostředí. Několikrát ročně pořádá semináře pro všechny zájemce. V Irsku působí ještě jedna skupina nových informačních profesionálů ARA Section for New Professionals⁸. Jedná se o sekci Archives & Record Association, která svou činnost zaměřuje také na podporu dalšího vzdělávání nových profesionálů.

V Německu si mohou noví profesionálové vybrat ze tří možností: Junge Deutsche Gesellschaft für Informations und Wissen⁹, LIS-Corner¹⁰ a LIS New Professionals Deutschland¹¹. Skupina LIS New Professionals Deutschland působí pouze jako uzavřená skupina na Facebooku, poskytuje centrální prostor pro diskuzi o veškerém dění v oboru.

V Austrálii zatím existují dvě skupiny nových informačních profesionálů, které spolu navzájem spolupracují. Jedná se o ALIA Students and New Graduates¹² a New Generation Advisory Committee¹³. Obě skupiny pracují pod ochranou Australian Library and Information association. Snaží se reagovat na nové trendy a pravidelně aktualizují své blogy a stránky a novinky sdílí na sociálních sítích.

NIP CZ - Co se nám již podařilo

První pokus nabídnout koncept platformy pro absolventy, ostatní začínající knihovníky a informační pracovníky byl realizován na Knihovnickém barcampu¹⁴, jenž se uskutečnil 10. dubna 2013 v Národní technické knihovně. Anna Vyčítalová poprvé představila koncept skupiny před odbornou veřejností prostřednictvím svého příspěvku Mladí informační profesionálové v České republice [Vyčítalová, 2013a]. Po skončení příspěvku následovala

⁶ <https://npsig.wordpress.com/new-professionals-worldwide/>

⁷ <https://npdireland.wordpress.com/>

⁸ <http://www.archives.org.uk/about/sections-interest-groups/new-professionals.html>

⁹ <https://www.facebook.com/pages/Junge-Deutsche-Gesellschaft-f%C3%BCr-Information-Wissen/451967844880945>

¹⁰ <https://liscorner.wordpress.com/>

¹¹ <https://www.facebook.com/groups/126470954103138/>

¹² <https://www.alia.org.au/groups/alia-students-and-new-graduates>

¹³ <https://www.alia.org.au/NGAC>

¹⁴ <http://barcamp.knihovna.cz/>

diskuze, která ukázala, že idea vytvořit skupinu na “zelené louce” bez podpory nějaké větší knihovnické asociace by zřejmě nepřinesla žádné výsledky. Následovalo období průzkumu, vyjasňování potřeb a preferencí. S ohledem na kladný postoj AKVŠ se Anna Vyčítalová rozhodla podniknout průzkum ve členských knihovnách výše zmíněné asociace, aby dokázala identifikovat cílovou skupinu nových informačních profesionálů, jejich potřeby a preference týkající se vzdělávání a členství v národních a mezinárodních odborných asociacích.

Průzkum [Vyčítalová, 2013b] se uskutečnil 16. 8 - 18. 10. 2013 formou dotazníkového šetření. Bylo použito online aplikace Survio¹⁵. Dotazník byl rozeslán vedoucím pracovníkům 23 členských organizací AKVŠ, tj. celkem 40 knihoven. Průzkum byl zaměřen na získání základních informací o skupině pracovně nazvané jako “noví informační profesionálové” (dále jen NIP), která zahrnuje především pracující studenty a absolventy do 35 let věku. Tento termín byl vybrán s ohledem na anglickou terminologii [viz např. Mezinárodní federace, 2014].

Návratnost dotazníku byla 75 %, tzn., že na dotazník odpovědělo celkem 30 respondentů. Výzkum zahrnul tři základní tematické oblasti - základní údaje o NIP (jejich věk, vzdělání, připravenost pro praxi), vztah NIP k dalšímu vzdělávání a vztah NIP ke členství v odborných knihovnických organizacích.

První část výzkumu ukázala, že NIP tvoří nezanedbatelné procento (29 %) ve vztahu k celkovému počtu zaměstnanců. Patří mezi ně kromě absolventů knihovnických škol také pracující studenti a tzv. newcomers z jiných oborů. Odborná kvalifikace NIP se dle výsledků výzkumů jevila jako víceméně přijatelná, ačkoliv se ukázalo, že velké množství NIP má mezeru zejména v praktických knihovnických dovednostech jako je např. katalogizace nebo práce s elektronickými informačními zdroji. 40 % respondentů uvedlo, že musí do zvyšování vzdělání nových zaměstnanců investovat poměrně velké úsilí.

Druhá část průzkumu ukázala, že NIP mají výrazně kladný vztah k dalšímu vzdělávání. Většina NIP by např. uvítala možnost zahraniční stáže. Jako velmi liknavý se naopak ukázal vztah ke členství v národních a mezinárodních organizacích.

V rámci průzkumu se podařilo identifikovat několik problémů jako např. nedostatečná provázanost vzdělávání s praxí, nedostatečná orientace národních a mezinárodních asociací na NIP, liknavý postoj samotných NIP a také malá osvěta týkající se možností v zahraničí. Následně bylo navrženo několik možných řešení - zlepšení komunikace mezi odbornými školami a zaměstnavateli, osvěta týkající se mezinárodních aktivit odborných knihovnických organizací a v neposlední řadě také cílené zaměření českých knihovnických asociací na NIP.

Závěry z výzkumu byly prezentovány na konferenci Bibliotheca academica 2013, kde byla zároveň autorce předsedkyní AKVŠ Martou Machytkovou nabídnuta možnost založit skupinu NIP při AKVŠ. Dohled nad odbornými aktivitami NIP převzali dvě členky výkonného výboru AKVŠ - Hana Landová a Sylva Řehořová.

Samotnému založení iniciativy NIP předcházela ještě jeden výzkum, který byl cíleně zaměřen na NIP, tzn. jako respondenti byli vybráni přímo noví informační profesionálové, nikoliv

¹⁵ <http://www.survio.com/cs/>

zaměstnavatelé. Výzkum byl opět zaměřen na získání základních údajů o NIP, o jejich přednostech a nedostatcích, o vztahu k dalšímu vzdělávání a českým a mezinárodním zahraničním asociacím a v neposlední řadě také na jejich ochotu stát se členy nově vzniklého uskupení NIP při AKVŠ.

Průzkum [Vyčítalová, 2014a] byl realizován formou dotazníkového šetření prostřednictvím online aplikace VypInto.cz¹⁶ v období od 7. 2. do 5. 5. 2014. Byli osloveni NIP (pracovníci do 35 let věku) pracující ve všech členských knihovnách AKVŠ a to prostřednictvím svých zaměstnavatelů, jimž byl dotazník rozeslán prostřednictvím elektronické konference Vyska. Dotazník vyplnilo celkem 73 respondentů.

Mezi respondenty převažovali především čerství absolventi knihovnicko-informačních oborů (40 %) a zkušení knihovníci nad pět let v praxi (36 %), poměrně velkým podílem (11 %) byli zastoupeni i absolventi neknihovnických oborů. Z průzkumu vyplynulo, že pouze 44 % respondentů bylo spokojeno s odborným knihovnickým vzděláním. Vztah k dalšímu vzdělávání se ukázal jako velmi kladný. Většina z dotazovaných (celkem 58 %) by dokonce uvítala možnost zahraniční stáže. Vztah NIP ke členství v odborných knihovnických asociacích se naopak ukázal jako velmi nedostatečný. 90 % dotazovaných přiznalo, že není členem žádné odborné asociace (jako např. Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky - SKIP nebo Česká informační společnost - ČIS).

Závěrečná část průzkumu se zaměřila na vztah NIP k založení nové iniciativy a na jejich preference ohledně programu. Celkem 44 % respondentů jednoznačně souhlasilo, aby byla skupina založena. 22 % respondentů pak projevilo reálný zájem stát se členem skupiny. Mezi nejvíce preferované aktivity skupiny patřilo vytváření zpětné vazby pro odborné školství, odborné vzdělávání a provozování informační platformy o možnostech osobního rozvoje v zahraničí¹⁷.

Veškeré snažení nakonec vyústilo v první CZ NIP Barcamp, který se uskutečnil ve středu 3. září 2014 na České zemědělské univerzitě v Praze. Organizátoři záměrně zvolili formu barcampu, což je mezinárodní síť otevřených konferencí a workshopů, obvykle se zaměřuje na nové trendy v internetových aplikacích, designu, nových technologiích, médiích, reklamě, podnikání a dalších souvisejících oborech. S příspěvkem se mohl přihlásit každý, kdo měl zájem.

Do Prahy na CZ NIP barcamp dorazilo celkem 21 účastníků zejména z univerzitních knihoven z celé České republiky. S příspěvky se přihlásilo osm zájemců. Organizačně byly příspěvky rozděleny do tří sekcí - Noví informační profesionálové, práce versus vzdělávání, Můj profesní život a Dobrá praxe a nové nástroje v knihovnách.

V prvním bloku zazněly příspěvky na téma dalšího vzdělávání a jeho realizace v rámci profese. Ondřej Hykš představil auditoriu netradiční pohled na novou éru vzdělávání. Příspěvek Anny Vyčítalové seznámil přítomné se stavem řešení problematiky NIP v Česku. Zazněly i silné příběhy a zkušenosti z pracovního života. To už se program plynule přeléval do druhého bloku. Kristýna Paulová popsala z vlastní zkušenosti pracovní koloběh průměrného studenta knihovnictví

¹⁶ <https://www.vypinto.cz/>

¹⁷ Výtah z článku publikovaného v časopise IT Lib [Vyčítalová, 2014b]

s mottem: „Pracujte pro znalosti, ne pro peníze“. Vladimíra Bendová přednesla svůj osobní příběh přechodu z umělecké knihovny do malé přírodovědné vědecké knihovny a Renata Salátová odprezentovala poznatky a zkušenosti ze studijní cesty po nizozemských knihovnách, což mnohé účastníky inspirovalo k podobnému získávání dobré praxe v zahraničí.

Poslední blok představil úspěšné projekty, které byly uskutečněny pod vedením nebo za účasti NIP. Zdeněk Hruška se podílel na auditu slovenského Centrálného dátového archivu a podělil se na barcampu NIP CZ o své zkušenosti. Velice zajímavým počinem byla implementace OS ILS Koha v Knihovně Policejní akademie v Praze. Barbora Lichancová zaujala svým odhodláním a ukázala ostatním NIP, že inovaci a dobrou věc stojí za to prosadit. Nejúspěšnějším v rámci této kategorie i na celém Barcampu byl příspěvek Hany Janečkové věnovaný uživatelskému testování Primo v knihovnách VUT v Brně. Tento příspěvek o přímé práci s uživateli knihovny a o jejich informačním chování získal při závěrečné evaluaci od účastníků nejlepší výslednou známku i slovní hodnocení.

Závěr barcampu tvořilo jednání o skupině CZ NIP. Po krátkém brainstormingu byl odhlasován vznik skupiny i její příslušnost k AKVŠ, její název (NIP CZ) a základní programové body v podobě klíčových aktivit. Začalo jednání o logu a komunikačních kanálech NIP CZ. Na závěr se účastníci dohodli na podobě vystoupení na konferenci Bibliotheca academica 2014 a také na účasti na BOBCATSSS 2015 v Brně.

NIP CZ - Klíčové aktivity

Během prvního NIP CZ barcampu byly ustanoveny i tři klíčové aktivity, jimiž se skupina NIP CZ chce zabývat. Vznikly tak tři sekce, do kterých se členové na základě vlastních preferencí rozdělili.

Komunitní sekce vytvoří platformu pro výměnu a sdílení profesních zkušeností, nápadů a názorů. Klade si za cíl komunikovat o obtížích a bariérách, se kterými se noví informační profesionálové setkávají v praxi. Umožní prezentaci zkušeností z konferencí, stáží a dalších odborných akcí, bude reprezentovat NIP CZ navenek a pořádat vzdělávací akce.

Zahraniční sekce naváže kontakty se sdruženími nových informačních profesionálů v zahraničí a bude NIP reprezentovat na zahraničních setkáních a akcích. Vedle toho zmapuje zahraniční akce, které zveřejní na blogu a sociálních sítích. AKVŠ podpoří cestu jednoho z členů NIP CZ na mezinárodní konferenci IATUL (International Association of University Libraries¹⁸). O svých zkušenostech z konferencí budou členové této sekce informovat ostatní členy NIP pomocí standartních informačních kanálů.

Sekce spolupráce s oborovými školami naváže úzkou spolupráci s vysokými odbornými školami v Česku. Středem zájmu činnosti skupiny budou studenti a čerství absolventi informačních oborů s cílem usnadnit jim vstup do profesního života. Skupina bude školám poskytovat zpětnou vazbu o aktuálních potřebách v praxi a bude spolupracovat se studentskými spolky jako je například Librain působící při Ústavu informačních studií a knihovnictví na Univerzitě

¹⁸ <http://www.iatulconference2015.org/general-information/call-for-papers-posters>

Karlově v Praze. Zjištění a porozumění dovednostem, které jsou od nových informačních profesionálů požadovány, je užitečné nejen pro vzdělávací instituce k úpravě kurikul, ale i pro mladé odborníky. Právě oni potřebují poznat, jaké dovednosti od nich zaměstnavatelé požadují, aby je porovnali s vlastními schopnostmi. Tento přístup může pomoci překlenout propast mezi absolventy a zaměstnavateli [Mahesh, 2009, s. 399].

Setkání Komunitní skupiny NIP CZ

Další setkání, již prakticky zaměřené, proběhlo 10. prosince 2014 v týmové studovně Knihovny Jana Palacha Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, kde se konalo setkání komunitní skupiny NIP CZ. Tohoto setkání se účastnilo sedm stálých členů NIP CZ. Během setkání definovali cíle, poslání a program skupiny. K prioritám patřilo především sdílení profesních zkušeností a dobré praxe, vytvoření sítě kontaktů, pořádání odborných vzdělávacích akcí interních pro NIP CZ i veřejných pro AKVŠ a odbornou veřejnost, zefektivnění správy a využívání informačních kanálů, zapojení do činnosti AKVŠ (pomoc s organizací konference Bibliotheca Academica či vytvoření putovního posteru pro NIP CZ). NIP CZ by svým členům chtěla zajistit garantovanou účast na akcích a jednáních, která pořádá.

Na základě debaty byly pro komunitní skupinu NIP CZ ustanoveny následující cíle:

1. vytvořit platformu pro výměnu a sdílení profesních zkušeností, nápadů a názorů
2. komunikovat o obtížích a bariérách, se kterými se noví informační profesionálové setkávají v praxi
3. sdílet pozitivní profesní zkušenosti
4. prezentovat zkušenosti z konferencí, stáží a dalších odborných akcí
5. prezentovat NIP navenek, pořádat vzdělávací akce

Setkávání nových informačních profesionálů probíhá i nadále alternativní formou v podobě nekonferencí, barcampů a happeningů. V roce 2015 plánuje NIP CZ uspořádat dvě akce pro širokou odbornou veřejnost. První akcí bude workshop na téma marketing ve vysokoškolských knihovnách, který se uskuteční v červnu. V září se uskuteční barcamp NIP CZ v Praze.

Vedle plánů skupina nových informačních profesionálů NIP CZ aktivně usiluje i o představení své činnosti odborné veřejnosti. Během prvního roku existence dostala skupina NIP CZ příležitost prezentovat se na konferenci Bibliotheca Academica 2014 v Ústí nad Labem [Jílek, 2014] a na mezinárodní studentské konferenci BOBCATSSS 2015 v Brně, kde NIP CZ reprezentoval Zdeněk Hruška [Hruška, 2015].

Anna Vyčítalová publikovala dva články o nových informačních profesionálech v časopisech

Ikaros [Vyčítalová, 2013c], a IT Lib [Vyčítalová, 2014b]. Členové si vytvořili vlastní logo (Obrázek 1).

Obrázek 1: Logo skupiny NIP CZ

NIP CZ - Co chceme dělat a proč?

Informační profese se stává vysoce kvalifikovaným povoláním, v němž se musíme rychle přizpůsobovat novým technologiím a novým trendům. Neustále narůstá i význam informačních profesionálů pro společnost, s tím se však pojí i vzrůstající požadavky na jejich kompetence. Informační pracovníci vysokoškolských knihoven se často musí vyrovnat s širokým profesním záběrem. Pracují zároveň na úrovni špičkového výzkumu a současně musí zvládat rutinu běžného provozu v knihovně, jako jsou výpůjční služby či zpracování fondu, což předpokládá úzkou specializaci na jedné straně, na straně druhé i globální přehled o fondu, službách, uživateli a jejich různých potřebách atd. A. Byrne navíc k požadavkům na knihovníka 21. století poznamenává, že *“musíme otevřít dveře a opustit vyšlapané cestičky globální informační kultury a budovat nové povolání, které vystoupí z pohodlných hranic světa informací a nebude se omezovat pouze na správu knihovního fondu... Musíme do našeho oboru aktivně získávat a podporovat nadšené jedince. Moudrost zkušených a zvědavost nováčků vytvoří novou, otevřenou profesi”* [Byrne, 2009, s. 29].

K problematice profesních kompetencí knihovníků a informačních profesionálů bylo provedeno mnoho výzkumů a publikována řada statí. Na Univerzitě v Loughborough ve Velké Británii byl proveden zajímavý průzkum, který dotazoval 888 vedoucích knihoven nejrůznějších typů. Z průzkumu vyplynula definice ideálního informačního profesionála, který je proaktivní, asertivní, trpělivý, důvěryhodný, schopný analytické činnosti, pozitivní a vnitřně motivovaný [Goulding, A., 1999, s. 220]. Výzkum provedený v New Delhi přináší osm základních dovedností informačního profesionála seřazených podle jejich významu: komunikační dovednosti, ICT dovednosti, řídicí dovednosti, organizační dovednosti, výzkumné dovednosti, lektorské dovednosti, marketingové dovednosti a vyjednávací dovednosti [Mahesh, 2009, s. 396].

Právě těmto požadavkům se noví informační profesionálové chtějí přiblížit a svou činností je rozvíjet. NIP CZ nabízí platformu pro rozvoj nejen komunikačních a organizačních dovedností díky pořádání a organizaci barcampů a workshopů, jednáním s patronem AKVŠ a partnery, podobnými skupinami v zahraničí a v neposlední řadě i mezi sebou.

NIP CZ je otevřenou skupinou pro všechny, otevírá možnost zdokonalovat se v oblasti vysokoškolského knihovnictví a jeho trendech. Cílem činnosti NIP CZ je sdílet zkušenosti, naučit

se nové věci, poznávat zahraniční dobrou praxi, orientovat se v novinkách v oboru, vytvořit síť kontaktů, zatraktivnit zájem o obor mezi studenty a absolventy, usnadnit nástup studentů do praxe či podílet se na další vzdělávání NIP.

NIP CZ má potenciál být přínosem nejen pro členy a patrona, kterým je AKVŠ, ale pro celou českou knihovnickou komunitu a podílet se na rozvoji otevřené, moderní a živé informační profese 21. století.

Bibliografické odkazy

- [1] Barcamp [online]. ČZU, 3. 9. 2014 [cit. 2014-11-12]. Dostupný z: <https://prezi.com/f8elfbu1qtkw/mladi-a-nadejni/>
- [2] Bibliotheca Academica 2013 [online]. AKVŠ, [cit. 2014-11-09]. Dostupný z: <http://www.akvs.cz/aktivity/ba-2013/ba2013-vycitalova.pdf>
- [3] BYRNE, A., 2009. Owing our future: twenty-first century librarians. *Strategies for Regenerating the Library and Information Profession*, 2009 2009, 139, 17-31.
- [4] GOULDING, A., 1999. Supply and demand: The workforce needs of library and information services and personal qualities of new professionals. *Journal of Librarianship and Information Science* [online]. 1999, vol. 31, issue 4, 212 - 223 [cit. 2015-03-06]. DOI: doi: 10.1177/096100069903100405.
- [5] HRUŠKA, Zdeněk, 2015. *New information professionals : we are young, promising... and we are librarians*. 2015. Dostupné z: <http://www.slideshare.net/KISK/zdenk-hruka>
- [6] JÍLEK, Josef, Vyčítalová, Anna, Paulová, Kristýna, 2014. *NIP CZ v akci*. 2014. Dostupné z: https://prezi.com/rkwoympc_a1p/ba-2014-nip-cz-v-akci/?utm_medium=ending_bar_share&utm_source=facebook
- [7] MAHESH, G. a R. MITTAL. 2009. Skills for future and current library and informational professionals - perceptions of academic librarians in New Delhi. *Strategies for Regenerating the Library and Information Profession*, 2009 2009, 139, 391-401.
- [8] MEZINÁRODNÍ FEDERACE KNIHOVNICKÝCH ASOCIACÍ A INSTITUCÍ. New Professionals Special Interest Group, 2014. *New Professionals Worldwide*. In: *IFLA: New Professionals Special Interest Group* [online]. Wordpress, [cit. 2015-03-19]. Dostupný z: <http://npsig.wordpress.com/new-professionals-worldwide/>

- [9] VYČÍTALOVÁ, Anna, 2012. IFLA camp 2012: zpráva z neformální mezinárodní nekonference pro mladé informační profesionály. In: *Bibliotheca academica 2012* [online]. 2012, 2012-10-10 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <http://www.akvs.cz/aktivity/ba-2012/ba-2012-vycitalova.pdf>
- [10] VYČÍTALOVÁ, Anna, 2013a. Mladí informační profesionálové v České republice? In: *Knihovnický barcamp 2013* [online]. Praha, NTK, 2013-04-10 [cit. 2015-03-24]. Dostupný z: <http://repozitar.techlib.cz/record/625>.
- [11] VYČÍTALOVÁ, Anna, 2013b. Příležitost pro české nové informační profesionály. In: *Bibliotheca academica 2013* [online]. AKVŠ, 2013 [cit. 2015-03-30]. Dostupný z: <http://www.akvs.cz/aktivity/ba-2013/ba2013-vycitalova.pdf>
- [12] VYČÍTALOVÁ, Anna, 2013c. Zaostřeno na nové informační profesionály (IFLAcamp a Library Creative Laboratory): zpráva z mezinárodních setkání IFLAcamp. *Ikaros: elektronický časopis o informační společnosti* [online], 2013, 17(8) [cit. 2015-03-24]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/zaostreno-na-nove-informacni-profesionaly-iflacamp-a-library-creative-laboratory>.
- [13] VYČÍTALOVÁ, Anna, 2014a. Mladí a nadějní: hyn se ukáže do roka a do dne In: *CZ NIP Barcamp* [online]. ČZU, 3. 9. 2014 [cit. 2014-11-12]. Dostupný z: <https://prezi.com/f8elfbu1qtkw/mladi-a-nadejni/>
- [14] VYČÍTALOVÁ, Anna, 2014b. NIP CZ - noví informační profesionálové v českých vysokoškolských knihovnách. *IT Lib: Informačné technológie* [in print]. 2014, č. 4, s. 23-26. ISSN 1336-0779.

Další použité prameny

- [1] ALIA Students and New Graduates. *Australian Library and Information Association* [online]. 2015 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://www.alia.org.au/groups/alia-students-and-new-graduates>
- [2] *IFLA New Professionals Special Interest Group* [online]. 19.2.2015 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://npsig.wordpress.com/>
- [3] INTERNATIONAL ASSOCIATION OF UNIVERSITY LIBRARIES. Welcome to the 36th Annual IATUL Conference 2015 [online]. *The German National Library of Science and Technology*, 2015 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <http://www.iatulconference2015.org/>
- [4] Junge Deutsche Gesellschaft für Information & Wissen. *Facebook* [online]. 2015 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/pages/Junge-Deutsche-Gesellschaft-f%C3%BCr-Information-Wissen/451967844880945>
- [5] LIS New Professionals Deutschland. *Facebook* [online]. 2015 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/groups/126470954103138/>

- [6] *LIS-Corner* [online]. 2014 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://liscorner.wordpress.com/>
- [7] New Generation Advisory Committee. *Australian Library and Information Association* [online]. 2015 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://www.alia.org.au/NGAC>
- [8] *New Professionals Day Ireland: The blog for the New Professionals Day Ireland* [online]. 2013 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://npdireland.wordpress.com/>
- [9] *NIP CZ* [online]. 2014 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <https://nipcz.wordpress.com/>
- [10] Section for New Professionals. *ARA Archives & Records Association (UK and Ireland)* [online]. 2015 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: <http://www.archives.org.uk/about/sections-interest-groups/new-professionals.html>

Synergia národných projektov CVTI SR pre modernú knižnicu *Budú vedecké knižnice „požičiavať“ bity?*

Bilský, Ľubomír – Birová, Daniela – Bošňák, Dalibor – Noge, Juraj

Centrum vedecko-technických informácií SR

Abstrakt: Centrum vedecko-technických informácií Slovenskej republiky (CVTI SR) vstupuje ako úspešný riešiteľ národných projektov do ďalšieho programového obdobia. Úspešnosť CVTI SR nie je definovaná len riešením jednotlivých národných projektov, ale aj vzájomným dopĺňaním sa ich výstupov. Predmetom príspevku na konferencii je príklad previazania výstupov národných projektov *Infraštruktúra pre výskum a vývoj – Dátové centrum pre výskum a vývoj (DC VaV)*, *Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom (NISPEZ)* a *Národná infraštruktúra pre podporu transferu technológií na Slovensku - NITT SK*. Jedným z výstupov projektu NITT SK je *Integrovaný systém služieb Centra vedecko-technických informácií SR (ISS CVTI SR)*, v ktorom sa združujú relevantné výstupy všetkých troch projektov – NITT SK, DC VaV a NISPEZ. Spoločné využitie výstupov jednotlivých projektov generuje synergický efekt, ktorý oproti samostatným možnostiam jednotlivých projektov znásobuje finálnu schopnosť poskytovať komplexné služby modernej knižnice čo do rozsahu aj kvality a umožňuje zvyšovať jej význam pre spoločnosť.

Abstract: Slovak Centre of Scientific and Technical Information (CVTI SR) enters as a successful co-ordinator of national projects the next programming period. CVTI SR success is defined not only by the implementation of individual projects, but also by mutual complementarity of project outputs. Subject of the conference publication is an example of cohesion of outputs achieved within following national projects: *Infrastructure for Research and Development – Data Centre for Research and Development (DC VaV)*, *National Information System for Supporting Research and Development in Slovakia – Access to Electronic Information Resources (NISPEZ)* and *National Infrastructure for Supporting Technology Transfer in Slovakia – NITT SK*. One of the main outcomes of the NITT SK project is an *Integrated System of Services (ISS CVTI SR)*, in which relevant outputs of all three projects – NITT SK, DC VaV and NISPEZ are associated. Common utilisation of results achieved within all projects generates synergy effect which, unlike the independent potential of individual projects, multiplies the final ability to provide complex services of a modern library in terms of both the extent and quality, and thus increases its significance for society.

Kľúčové slová: Aplikačné programové vybavenie; dátové centrum; informačné a komunikačné technológie; informačné zdroje; informačný systém; inovácie; integrovaný systém služieb; jednotné komunikačné rozhranie; knižnica; knižnično-informačné služby; národné projekty; prístupový portál; synergia; štrukturálne fondy EÚ; transfer technológií; veda a technika; vedecko-technické informácie; výskum a vývoj; vzdialený prístup.

Keywords: Application programming equipment; data centre; information and communication technologies; information resources; information systems; innovation; integrated system of services; single communication interface; library; librarian and information services; national projects; access portal; synergy; EU structural funds; technology transfer; science and technology; scientific and technical information; research and development; remote access.

Úvod

Knižničné a informačné služby sa dnes nachádzajú v období prehodnocovania a prispôsobovania sa aktuálnym potrebám ich prijímateľov. Otázky volajúce po zmenách smerujú tak k ich forme ako aj k obsahu. Jedno majú spravidla spoločné: reagujú predovšetkým na využívanie informačných technológií. Fenomén elektronizácie, informatizácie či internetizácie, podobne ako v iných oblastiach, zásadne ovplyvnil informačné správanie používateľov. Vedecké knižnice sú prirodzene nútené poskytovať služby na diaľku a hlavnou výzvou sa stáva zavádzanie služieb nového typu. Medzi takéto služby patrí bezpochyby aj problematika uchovávanía a sprístupňovania výstupov výskumno-vývojovej činnosti nielen v podobe publikácií, ale i vo forme samotných výskumných dát, tzv. *research data*. Táto problematika sa v poslednom období stáva v kruhoch celosvetovej vedeckej a knihovníckej komunity čoraz viac diskutovanejšou.

Centrum vedecko-technických informácií SR (ďalej CVTI SR), ako riešiteľ viacerých národných projektov spolufinancovaných zo štrukturálnych fondov EÚ, využilo v súvislosti s ich úspešnou implementáciou príležitosť ponúknuť svojim používateľom nový typ knižnično-informačných služieb, kde sa digitálna knižnica prelína s klasickou v symbióze, ktorú určujú potreby používateľov a technologické možnosti.

Ak si pomôžeme metaforou z digitálnej ekonomiky, môžeme s nadsádzkou konštatovať, že knižnica začína v dnešnej dobe okrem dokumentov požičiavať aj bity, a to v zmysle poskytovania úložného priestoru pre vedecké dáta. V tejto novej službe vedeckej knižnice tvoria informačný systém a komunikačná infraštruktúra platformu, cez ktorú používatelia komunikujú a spolupracujú so špecializovaným softvérom ako so službou, riešia svoje úlohy, vyhľadávajú informácie a znalosti – priamo zo svojho pracoviska či domova. Jedným zo základných predpokladov na pozitívnu akceptáciu takto postavených služieb aj zo strany používateľov je, aby celý systém bol používateľsky zrozumiteľný a prívetivý. Zároveň však musí poskytnúť plný a efektívny prístup k disponibilným výpočtovým a dátovým kapacitám. Komplexné zastrešenie prostredia poskytovaných služieb obsiahnutých v dostupných systémoch s centralizovanou

správou, spoločným používateľským rozhraním a riadeným prístupom k službám, dátovým úložiskám a iným zdrojom rieši CVTI SR cestou budovania tzv. „Integrovaného systému služieb“. Tento systém je príkladom previazania výstupov viacerých národných projektov CVTI SR, ktorých nadväznosť generuje významný synergický efekt. Ten sa prejavuje v schopnosti poskytovať komplexnejšie a kvalitnejšie služby modernej knižnice koncovým používateľom, v našom prípade najmä vedeckej komunite a odbornej verejnosti. A doterajšie skúsenosti a ohlasy ukazujú, že by to mohla byť tá správna cesta ...

O CVTI SR

Centrum vedecko-technických informácií SR je ako priamo riadená organizácia Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR špecializovanou vedeckou knižnicou a národným informačným centrom pre vedu, techniku, inovácie a vzdelávanie. Poslaním CVTI SR je okrem iného prispievať k podpore vedy a techniky na Slovensku prostredníctvom aktivít spojených so správou knižničných a informačných fondov a poskytovaním knižnično-informačných služieb v klasickom i v elektronickom prostredí. Významnou činnosťou v tejto oblasti je budovanie a prevádzka komplexných informačných systémov pre výskum a vývoj. Dôležitú úlohu zohráva CVTI SR aj v procesoch riadenia a hodnotenia vedy na Slovensku, ako i v oblasti informačného zabezpečenia výskumu a vývoja. Zabezpečuje prevádzku a rozvoj Centrálného registra evidencie publikačnej a umeleckej činnosti (CREPČ/CREUČ), Centrálného registra záverečných a kvalifikačných prác (CRZP) a naň napojeného Systému na odhaľovanie plagiatov pre potreby slovenských akademických a výskumných inštitúcií, tzv. antiplagiátorského systému (ANTIPLAG).

V súčasnosti CVTI SR implementuje osem národných projektov spolufinancovaných z fondov Európskej únie prostredníctvom Operačných programov Výskum a vývoj (6 projektov) a Vzdelávanie (2 projekty). V ostatných rokoch sa inštitúcia aktívne zapája aj do medzinárodných projektov zameraných na podporu výskumu, inovácií a technologického rozvoja. V súvislosti s témou príspevku ponúkame stručnú charakteristiku vybraných národných projektov, ktorých výstupy svojou integráciou generujú synergický efekt v podobe nového typu knižnično-informačných služieb:

Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom (NISPEZ)

Primárnym cieľom národného projektu NISPEZ je efektívne využitie finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov na zabezpečenie prístupu k vybraným zahraničným informačným zdrojom pre vedeckú komunitu na Slovensku. Pri tvorbe národného projektu nadviazalo CVTI SR na bohaté skúsenosti akademických knižníc v sprístupňovaní elektronických informačných zdrojov a naďalej s nimi pri jeho realizácii úzko spolupracuje. V rámci projektu mali pracovníci výskumu a vývoja na Slovensku prístup k **portfóliu 16 databázových kolekcíí**

svetovej odbornej literatúry prevažne multidisciplinárneho charakteru. Prístup k uvedenému spektru vedeckého obsahu z jedného miesta a prostredníctvom jedného vyhľadávacieho rozhrania umožnil **Vyhľadávací portál pre vedu – scientia.sk** (<http://scientia.cvtisr.sk>). Je založený na princípe federatívneho vyhľadávania a v období realizácie národného projektu významne prispel k efektívnemu využívaniu nielen licencovaných, ale aj voľne dostupných elektronických informačných zdrojov pre odbornú a vedeckú komunitu na Slovensku. V rámci ďalších aktivít bola vybudovaná centrálna databáza slovenských informačných zdrojov z oblasti výskumu a vývoja s názvom **SciDAP** (<http://scidap.sk>) a informačný systém o vede **SK CRIS**, ktorý poskytuje informácie o projektoch, výskumníkoch, organizáciách a výsledkoch výskumu a vývoja na Slovensku. Vďaka implementácii dátového formátu CERIF – štandardu EÚ pre oblasť zhromažďovania a sprístupňovania údajov o vede – bol vytvorený technický základ interoperability slovenského systému s podobnými systémami v zahraničí.

Infraštruktúra pre výskum a vývoj – Dátové centrum pre výskum a vývoj (DC VaV)

V rámci tohto investičného národného projektu bolo vybudované dátové úložisko s vysoko výkonnou výpočtovou kapacitou a veľkým úložným priestorom, ktoré umožňuje efektívnu prácu s mimoriadne veľkými objemami dát. Súčasne dátové centrum umožňuje riešiť náročné vedecké výpočtové úlohy, ktoré kladú vysoké požiadavky práve na rozsah uložených dát a ich spracovanie. Za týmto účelom boli z projektu DC VaV zakúpené pre výskumno-vývojovú komunitu viaceré licencie na aplikačné programové vybavenie pre oblasti ako biológia, vedecko-technické výpočty, modelovanie, simulácie, materiálový výskum, ekonomicko-statistické výpočty, a pod. Tento špecializovaný softvér je inštalovaný v Dátovom centre pre výskum a vývoj v Žiline, kde k nemu môžu vedci na diaľku pristupovať. Keďže vo väčšine prípadov sa jedná o rozsiahle, vysoko sofistikované a finančne náročné programové balíky, ich zakúpenie nebolo v možnostiach samotných výskumných pracovísk. Sídlo Dátového centra pre výskum a vývoj je na Žilinskej univerzite v Žiline. V rámci projektu DC VaV bolo vybudované aj moderné pracovisko na digitalizáciu a následné spracovanie, archiváciu a sprístupňovanie vedecko-technických dokumentov. Dátové centrum pre výskum a vývoj slúži prioritne vedeckej komunite na Slovensku, teda pracovníkom Slovenskej akadémie vied, výskumných pracovísk univerzít a rezortných výskumno-vývojových pracovísk.

Národná infraštruktúra pre podporu transferu technológií na Slovensku – NITT SK

Projekt NITT SK je primárne zameraný na podporu transferu technológií na národnej úrovni. V rámci jednej zo svojich troch hlavných aktivít bol projekt zameraný na vybudovanie integrovaného systému služieb Dátového centra pre výskum a vývoj. Kým v projekte DC VaV boli pracoviská vybavené hardvérovou infraštruktúrou, systémovými softvérovými nástrojmi a niektorými aplikáciami, projekt NISPEZ prispel obsahom v podobe informačných systémov a vedeckých databáz. Projekt NITT SK následne vytvorený obsah zastrešil a vybudoval jednotné

rozhranie, prostredníctvom ktorého bude postupne možné k vedeckým softvérovým nástrojom a databázam v dátovom centre pristupovať.

Týmto jednotným prístupovým bodom je práve Integrovaný systém služieb (ISS CVTI SR), ktorý obsahuje niekoľko úrovní. Virtuálnou úrovňou sú služby poskytované vedeckým pracovníkom. Ku službám sa pristupuje cez jednotné portálové rozhranie – základný nástroj komunikácie vedeckého pracovníka s celým komplexom služieb poskytovaných infraštruktúrou DC VaV. Portál následne sprostredkúva komunikáciu so systémovými nástrojmi, ktoré priamo podporujú jeho činnosť (vyhľadávače, správa identít, správa požiadaviek, workflow, databázy, a pod.). Tieto sú integrované v troch štandardných vrstvách budovania systémov informačných a komunikačných technológií (IKT) – *frontend*, *middleware*, *backend*. Prepojením jednotlivých súčastí ISS CVTI SR s nástrojmi a obsahom projektov NISPEZ a DC VaV dochádza k synergickému efektu pri využívaní zdrojov dostupných v jednotlivých projektoch. Nasleduje podrobnejší popis integrovaného systému služieb a vybraných aplikácií, ktoré tento systém zastrešuje.

ISS CVTI SR – Integrovaný systém služieb CVTI SR

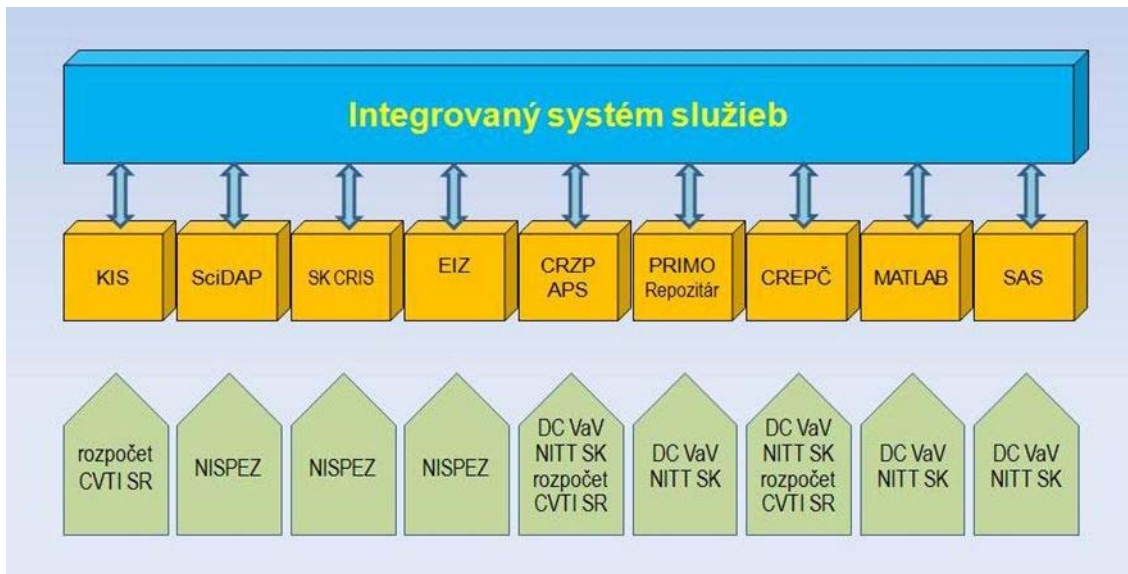
ISS CVTI SR je jedným z prostriedkov, akými sa CVTI SR snaží reagovať na zmeny a uchopiť ich ako nové príležitosti. Pod termínom „Integrovaný systém služieb“ sa rozumie celá sústava informačných systémov, softvérových aplikácií, portálov, veľkých výpočtových a dátových kapacít s cieľom ich hladkého sprístupnenia čo najširšiemu spektru používateľov z vedeckej komunity, ktorí sú vo väčšine prípadov zároveň aj používateľmi našej vedeckej knižnice.

Integrovaný systém služieb CVTI SR predstavuje z používateľského pohľadu spoločné miesto, kde je infraštruktúra obohatená o systém služieb prebiehajúcich na tejto infraštruktúre, alebo za jej podpory. Pod infraštruktúrou sa rozumejú IKT prostriedky vybavenia dátového centra, ktoré slúžia na vykonávanie služieb ISS CVTI SR, alebo kde sa služba ISS CVTI SR môže vďaka ich existencii vykonávať. Sú to teda počítače, severy, úložiská dát, prepínače a smerovače, sieťové pripojenia, a pod. Na tejto infraštruktúre je implementované základné softvérové vybavenie a aplikačný softvér, ktorý je potrebný na realizáciu vedecko-výskumnej činnosti prostredníctvom integrovaného systému služieb. Jednotné komunikačné rozhranie je kľúčovým komponentom integrovaného systému služieb, cez ktorý pristupujú používatelia ISS CVTI SR k jednotlivým službám umiestneným v systéme. Jednotné komunikačné rozhranie tvorí viditeľný portál (<http://iss.cvtisr.sk> – Obrázok č. 1) a používateľom skryté univerzálne integračné rozhranie. Aktuálne je ISS CVTI SR vo vývoji a jednotlivé aplikácie sú doň pridávané postupne.

Obrázok č. 1: Jednotné komunikačné rozhranie – prístupový portál ISS CVTI SR

ISS CVTI SR má odrážať reálne a priebežne sa meniace potreby a požiadavky vedeckej komunity v oblasti využívania systémov IKT pri výskumno-vývojových činnostiach. Systém je postavený na existujúcich IKT infraštruktúrach budovaných v rámci národného projektu DC VaV, s cieľom dosiahnuť čo najvýraznejší synergický efekt prepojením viacerých projektov. Aktivity a činnosti jednotlivých projektov majú pritom výlučne komplementárny charakter. Kým pri projekte DC VaV ide predovšetkým o vývoj a vybudovanie fyzickej infraštruktúry dátových a výpočtových kapacít, v prípade ISS CVTI SR ako jednom z výstupov projektu NITT SK je dôraz kladený na samotné poskytovanie služieb prostredníctvom využitia tejto infraštruktúry. Prehľad jednotlivých nástrojov a databáz zastrešených integrovaným systémom služieb, vrátane zdrojov ich financovania zachytáva *Obrázok č. 2*. Uvedené aplikačné programové vybavenie je následne popísané ďalej v texte príspevku.

Obrázok č. 2: Prehľad služieb, ktoré budú v cieľovom stave prostredníctvom portálu ISS CVTI SR sprístupňované, vrátane zdrojov ich financovania

KIS – knižnično-informačný systém

CVTI SR patrí medzi používateľov komplexného knižnično-informačného systému DAWINCI. Knižničný fond CVTI SR je tematicky zameraný na vedu, techniku a vybrané oblasti prírodných a spoločenských vied. Je dostupný cez online katalóg CVTI SR (OPAC). Registrácia používateľa oprávňuje okrem jednoduchého plnotextového vyhľadávania a zobrazovania dokumentov z OPACu (ktoré sú umožnené aj neregistrovaným používateľom) aj k rozšírenému plnotextovému vyhľadávaniu a prezeraniu si detailu záznamu. Navyše umožňuje zisťovať aktuálny stav/dostupnosť exemplárov, objednávať/rezervovať si dokumenty, sledovať stav svojich výpožičiek, objednávok, rezervácií, poplatkov, či predlžovať výpožičnú lehotu vypožičaných dokumentov. Zároveň môže registrovaný používateľ vstupovať priamo do plných textov vybraných e-knží a e-periodík aj cez vzdialený prístup, zobrazovať pripojené zdigitalizované obálky a obsahy vybraných dokumentov. Relevantné bibliografické záznamy spracované v knižničnom katalógu CVTI SR budú primárnymi zdrojmi deskriptívnych metadát pre digitálne objekty archivované v repozitári ROSETTA. Všetky bibliografické záznamy z OPACu sú sprístupnené cez vyhľadávaciu službu PRIMO.

SciDAP – Centrálna databáza slovenských elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj

Centrálna databáza **SciDAP** ponúka bibliograficky spracované slovenské informačné zdroje z oblasti výskumu a vývoja. Je budovaná nielen ako samostatná bibliografická databáza, ale tiež s predpokladom využívania pri prevádzkovaní ďalších systémov CVTI SR, najmä digitálneho repozitára ROSETTA a discovery systému PRIMO. To znamená, že relevantné bibliografické

záznamy spracované v SciDAP a knižničnom katalógu CVTI SR budú primárnymi zdrojmi deskriptívnych metadát pre digitálne objekty archivované v repozitári. Všetky bibliografické záznamy z týchto dvoch katalógov sú prístupné cez vyhľadávaciu službu PRIMO. Softvérové riešenie umožňuje analytické spracovanie časopisu, článku z časopisu, monografického a periodického zborníka, príspevku zo zborníka, monografie, správy, posteru a prezentácie.

Vzhľadom na to, že od roku 2013 je CVTI SR národným referenčným bodom na Slovensku pre oblasť otvoreného prístupu k vedeckým informáciám, nad rámec plánovaných úloh sú relevantné záznamy v SciDAP dopĺňané logom Open Access (OA) s prepojením na fazetu a možnosťou selekcie len OA bibliografických záznamov.

V blízkej budúcnosti budú iniciatívy smerovať k ďalšiemu rozvoju medzinárodnej spolupráce formou prispievania metadátami a plnými textami do repozitára *Open Grey* (sivá literatúra) v rámci iniciatívy *GreyNet*, ako aj do repozitára *ZENODO* zastrešeného projektom *OpenAIRE 2020*, kde je CVTI SR jedným z partnerov v celoeurópskom konzorciu riešiteľov. Tým bude zabezpečené prístupné hodnotných slovenských vedeckých a odborných dokumentov širšiemu okruhu používateľov doma i v zahraničí.

SK CRIS – informačný systém o vede

Informačný systém o vede **SK CRIS** poskytuje informácie o projektoch, výskumníkoch, organizáciách a výsledkoch výskumu a vývoja na Slovensku. Údaje sú zastrešené novou funkcionalitou, ktorá prináša predovšetkým schopnosť systému poskytnúť agregované informácie z vložených dát a prezentovať ich vo vzájomných súvislostiach. Umožňuje to implementácia štandardov EÚ pre oblasť informácií o vede a predovšetkým použitie dátového formátu CERIF, ako európskeho štandardu tvoriaceho predpoklad interoperability informačných systémov o vede implementovaných v jednotlivých krajinách.

Za najväčší prínos systému SK CRIS považujeme skutočnosť, že sa podarilo skvalitniť zozbierané údaje o vede a výskume a vzájomne ich logicky prepojiť. Prevádzka SK CRIS a jeho priebežné napĺňanie kvalitnými a overenými dátami vplyva na vedecko-výskumnú komunitu a ostatné zainteresované subjekty viacerými spôsobmi. Uľahčuje prezentáciu a výmenu nových poznatkov medzi vedeckými pracovníkmi, tímami a organizáciami navzájom. Systém SK CRIS je previazaný s Centrálnym registrom publikačnej činnosti (CREPČ), z ktorého do databázy výsledkov výskumu a vývoja preberá záznamy o publikačnej činnosti. Zverejňovanie komplexných informácií o aktivitách a výsledkoch vedy a výskumu, ako aj o ich subjektoch napomáha získaniu všestrannej podpory nielen pre vedu a výskum. V neposlednom rade propagácia vedy, výskumu a ich praktických výsledkov prehľadnou formou, zrozumiteľnou a priťažlivou pre médiá a verejnosť, prispieva k zlepšeniu vnímania vedy verejnosťou.

CRZP – Centrálny register záverečných a kvalifikačných prác

Register **CRZP** slúži ako centrálna úložisko pre záverečné (bakalárske, diplomové, dizertačné) a kvalifikačné (rigorózne, habilitačné) práce. Garantuje ich uchovanie po dobu 70 rokov. Systém bol uvedený do prevádzky 30. apríla 2010, odkedy všetky slovenské vysoké školy povinne posielajú záverečné práce do uvedeného centrálného registra. V súčasnosti je v registri uložených cca 400 000 prác, ktoré sú v zmysle novely zákona o vysokých školách dostupné pre verejnosť cez portál www.crzp.sk. Ročne pribudne do registra vyše 70 000 prác.

Nadstavbou CRZP je antiplagiátorský systém (ANTIPLAG). Všetky práce prichádzajúce do CRZP sa podrobujú kontrole originality. Každá práca sa porovnáva s dokumentmi uloženými v porovnávacom korpuse (súčasťou porovnávacieho korpusu sú práce uložené v CRZP a dokumenty stiahnuté z internetu). Momentálne je v porovnávacom korpuse vyše 6 miliónov dokumentov. Výstupom tohto porovňovania sú protokoly o kontrole originality, ktoré majú vysoké školy k dispozícii.

V rámci plánovaného rozvoja sa CRZP integruje do ISS CVTI SR tak, aby niektoré dáta v ňom uložené boli k dispozícii pre vyhľadávanie i integráciu s inými prevádzkovanými systémami.

PRIMO – Integrované vyhľadávanie a dodávanie dokumentov / ROSETTA – Repozitár pre dlhodobé digitálne uchovávanie

Discovery systém **PRIMO** predstavuje moderné používateľské rozhranie pre prístup k dokumentom uloženým v repozitári, resp. k iným externým e-zdrojom. Repozitár **ROSETTA** je pre CVTI SR nástrojom, ktorý má pomôcť zabezpečiť dlhodobú archiváciu v plnom rozsahu, vrátane zaistenia potrebnej úrovne ochrany.

CVTI SR je inštitúcia zodpovedná za dlhodobé uchovávanie vedeckých publikácií, sivej literatúry a vysokoškolských záverečných a kvalifikačných prác na Slovensku. Súčasná technológia a metodiky v oblasti ukladania dát dostatočne pokrývajú uchovávanie bitovej úrovne dát, t.j. pomocou zálohovacích politík a zabezpečenia redundancie je CVTI SR schopné zabezpečiť uchovanie bitového streamu dát vznikajúcich v digitalizácii alebo dát sivej literatúry.

Cieľom implementácie systémov PRIMO a ROSETTA v CVTI SR bolo vybudovanie technologického základu pre systém dlhodobej archivácie dokumentov. ROSETTA je riešenie vyvinuté s ohľadom na štandardy uchovania digitálnych dát a ako taká môže byť vhodným základom v snahe CVTI SR vybudovať dlhodobé úložisko certifikované podľa noriem ISO.

Z obsahového hľadiska sa repozitár zatiaľ naplňuje prácami z CRZP, monografiami a zborníkmi ZSVTS, staršími skriptami a ďalším digitálnym obsahom dostupným v CVTI SR. V priebehu roka 2015 je plánované pokračovanie v rutinnej prevádzke repozitára, jeho priebežné naplňovanie, optimalizácia vkladania digitálnych materiálov a tvorba plánu dlhodobej ochrany pre jednotlivé typy dokumentov a zbierky. Ďalej je v pláne audit dlhodobého úložiska a zabezpečenie prepojitelnosti s registrami repozitárov vo svete. Pri ďalšom obsahovom naplňovaní repozitára

bude nevyhnutným predpokladom spolupráca s externými akademickými inštitúciami ako producentmi vedeckého obsahu, za predpokladu zabezpečenia licenčných práv na takéto využitie repozitára.

CREPČ – Centrálny register publikačnej činnosti

CVTI SR je prevádzkovateľom **Centrálneho registra evidencie publikačnej činnosti**, v rámci ktorého koordinuje, metodicky riadi, spracováva a verifikuje údaje o publikačnej činnosti vysokých škôl na Slovensku pre ďalšie skvalitnenie procesu hodnotenia a vykazovania výsledkov vedecko-výskumnej a odbornej práce. V CVTI SR prebieha kontrola formálneho a vecného popisu záznamov exportovaných do CREPČ v sledovaných kategóriách, a tiež automatizované porovnanie záznamov s medzinárodnými databázami Current Contents Connect, Web of Science Core Collection a SCOPUS. Zvýšená pozornosť je venovaná posudzovaniu vedeckých publikácií. V súčasnosti sa pracuje na zásadnej modernizácii aplikačného programového vybavenia CREPČ.

Údaje z databázy CREPČ sú k dispozícii aj pre iné externé informačné systémy prostredníctvom aplikačného rozhrania – napr. SK CRIS, KEGA, SOFIA.

MATLAB - aplikačný systém pre zložité vedecko-technické výpočty, modelovanie, návrhy algoritmov a simulácie

MATLAB v ISS CVTI SR nie je izolovanou jednoúčelovou aplikáciou – je to celý rad integrovaných hardvérových a softvérových služieb s nimi spojenými. Koncoví používatelia MATLAB vnímajú ako „softvér vo forme služby“, t.j. komplexný balík aktivít spojených s poskytovaním požadovanej licencie softvéru, ktorý je centrálne hostovaný a podporovaný. Za portálom MATLAB sa skrýva výkonný výpočtový klaster s implementovaným systémom MATLAB najnovšej verzie, s možnosťou spracovávať paralelné procesy na 96 procesorových jadrách. K dispozícii je aj dostatočne veľké úložisko pre vygenerované dáta a možnosť odlaďovania alebo spúšťania úloh interaktívne cez terminálový server, pričom rozsiahle úlohy je možné realizovať dávkovým spôsobom.

S MATLABom sa stretávajú študenti už v prvých ročníkoch na univerzitách – a pre vedca je akýmsi „pieskoviskom“ jeho vedeckej imaginácie. Využitý môže byť v celom procese bádania, od modelovania, návrhov algoritmov, simulácií a analýz až po návrhy komplexných riadiacich a komunikačných systémov.

Systém MATLAB sa využíva v celom spektre vedných odborov, a preto implementácia v DC VaV CVTI SR obsahuje takmer úplnú ponuku modulov MATLABu, pričom najviac sú využívané moduly pre biológiu (dedičnosť), pre numerické analýzy ako sú riešenia diferenciálnych rovníc, polynomicke interpolácie alebo metóda najmenších štvorcov. Ďalšou široko využívanou oblasťou sú simulácie a modelovanie dynamických systémov a spracovanie signálov. MATLAB

a jeho moduly (zvlášť SIMULINK) sú mimoriadne vhodným nástrojom na to, aby sa dobré nápady, vynálezy a objavy dali sformulovať, rozpracovať a overiť pred ich nasadením do reálnej praxe.

SAS – Štatisticko-analytický systém

Systém SAS je mohutným a komplexným systémom aplikácií pre štatistické výpočty. Len vymenovanie všetkých serverov a modulov so stručným popisom ich hlavnej funkcionality by vyžadovalo samostatný seminár. Jeho služby však nie sú určené iba štatistikom – práve naopak. Sprístupňuje pokročilé metódy štatistického spracovania dát, údajov, meraní, ale i textov či multimediálnych záznamov širokej vedeckej komunite. SAS je predovšetkým softvér pre analýzy dát. Komplex serverov a modulov SAS poskytuje široké možnosti dolovať, meniť, spravovať a získavať dáta z rôznych zdrojov a vykonávať nad nimi pokročilé štatistické analýzy.

Podobne ako MATLAB, aj systém SAS je implementovaný na vysokovýkonnom výpočtovom klastru a používatelia k nemu pristupujú cez tzv. terminál-server. Znamená to, že sa pripoja na vzdialený počítač (terminál-server) cez internet a spustia si klienta SAS tak, ako by bežal na ich vlastnom PC, ide teda opäť o „softvér ako službu“. Má to niekoľko zásadných výhod:

- Efektívne zabezpečenie prístupových licencií: inštitúcie zúčastnené na projekte nemusia obstarávať a prevádzkovať zložitý softvér, keďže jeho obstaranie zabezpečilo CVTI SR z prostriedkov štrukturálnych fondov EÚ;
- Centralizovaná správa a podpora: CVTI SR zabezpečuje špecialistov, ktorí sa starajú o to, aby systémy a celá infraštruktúra bola dostupná v režime 24 hod. 7 dní v týždni, riešia problémy používateľov, poskytujú konzultácie a zabezpečujú ďalší rozvoj, aktualizácie a novú funkcionality v zmysle požiadaviek používateľov;
- Zdieľanie know-how, skúseností a medziodborová spolupráca: CVTI SR organizuje rôzne spoločné semináre, konferencie a podujatia, na ktorých sa používatelia môžu podeliť so svojimi skúsenosťami či problémami a inšpirovať sa prístupmi kolegov z iných vedných odborov a inštitúcií.

Záver

CVTI SR je vedecká knižnica v transformácii. Ako fyzická entita prechádza významnými zmenami, mení sa z tradičnej knižnice na otvorený študijný priestor, miesto osobnej i online spolupráce, či elektronickú vedecko-výskumnú dielňu disponujúcu najnovšími technológiami. Ponúka virtuálny priestor naplnený nielen mohutným indexom, ale aj bohatým multimediálnym obsahom. Vďaka tomuto vývoju má dnes vedecká knižnica možnosť ponúknuť svojim cieľovým skupinám nové služby s pridanou hodnotou ako nikdy predtým.

Pretváranie a modernizovanie knižnice je postupný, dlhotrvajúci proces a nedá sa zrealizovať zo dňa na deň. V nedávnej minulosti v ére nástupu informatizácie, všetky knižnice postupne prešli na zavedenie automatizovaných knižničných informačných systémov. Dnes sme konfrontovaní s realitou elektronizácie samotných publikácií, na ktorú sme v CVTI SR reagovali službou vzdialeného prístupu k vedeckému obsahu renomovaných svetových producentov. Momentálne uskutočňujeme našu spoločnú víziu v podobe budovania efektívneho systému informačnej podpory vedy na Slovensku, pričom využívame v CVTI SR unikátnu príležitosť disponibility finančných zdrojov z prostriedkov štrukturálnych fondov EÚ prostredníctvom implementácie národných projektov. Postupne, krok za krokom, máme v pláne formou poskytovania nových služieb neustále modernizovať a skvalitňovať našu knižnicu. Jednou z ciest, v ktorej vidíme do budúcnosti veľký potenciál, je práve rozvoj v oblasti spomínaných elektronických služieb, ktoré sú zastrešované ISS CVTI SR. Niečo sa už podarilo a prototypová verzia ISS CVTI SR s ponukou vybraných služieb je k dispozícii už dnes.

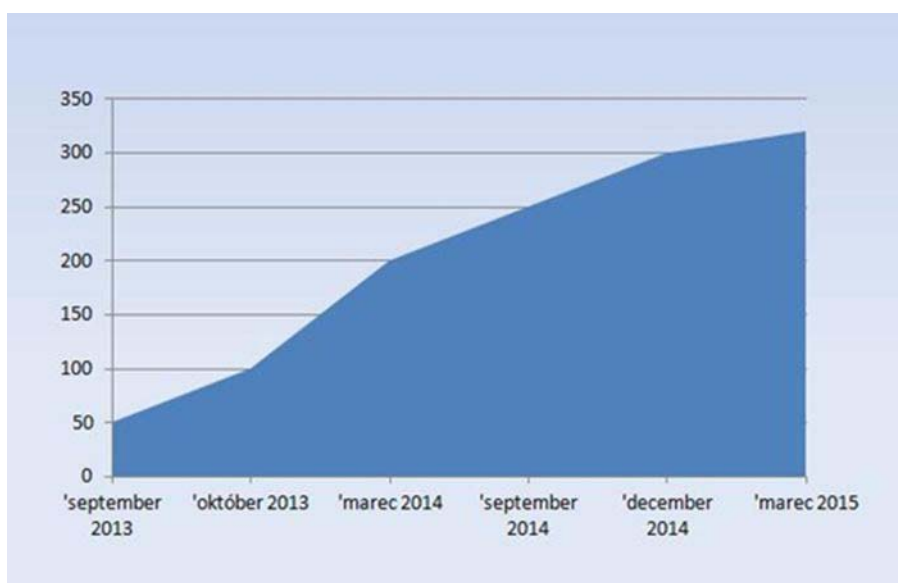
Či sa reálna situácia vyvinie v smere našej vízie, bude závisieť od viacerých okolností a externých vplyvov. Predovšetkým však od toho, ako zavádzané novinky prijmú naši používatelia, ako budú nové služby spoľahlivé, či budeme mať na ich kontinuálny rozvoj dostatočné množstvo finančných prostriedkov, a pod. Veríme, že ak sa nám podarí do procesu zapojiť a presvedčiť na kooperáciu rozhodujúcu časť vedeckej a knihovníckej komunity na Slovensku, môže byť naše úsilie úspešne naplnené.

Celkom na záver...

Budú vedecké knižnice „požičiavať“ bity?

Ako ukážka nového prístupu ku knižnično-informačným službám v CVTI SR môže slúžiť komplexná ponuka v súvislosti so sprístupňovaním softvérovej služby MATLAB, ako interaktívneho programového prostredia, ktoré umožňuje okrem iného vedecko-technické výpočty, modelovanie, počítačovú simuláciu, ale aj analýzu a prezentáciu dát. CVTI SR sprístupňuje MATLAB ako službu vedcom, študentom a zamestnancom vysokých škôl pre vedecké a výskumno-vývojové účely. Služba je už dnes prístupná cez portál ISS CVTI SR a je o ňu v radoch vedeckej komunity a odbornej verejnosti veľký záujem. Vývoj počtu aktívnych

používateľov MATLABu bol od roku 2013 pomerne dynamický (Obrázok č. 3) a záujem stále rastie.

Obrázok č. 3: *Nárast registrovaných používateľov služby MATLAB*

V súvislosti s poskytovaním služby MATLAB vedecká knižnica zabezpečuje:

- formou výpožičiek ponúka zo svojho knižničného fondu vyše 100 tlačených publikácií o systéme MATLAB;
- registrovaným používateľom CVTI SR umožňuje prístup k aplikácii MATLAB v režime 24/7 priamo zo študovne, pracoviska alebo z pohodlia domova formou vzdialeného prístupu;
- organizuje pracovné a informačné semináre o MATLABe obdobne ako podujatia v súvislosti s využívaním elektronických informačných zdrojov.

Momentálne CVTI SR pripravuje v spolupráci s odborníkmi z vysokých škôl, Slovenskej akadémie vied a dodávateľom systému rozšírenie portfólia MATLABu o odborné, konzultačné a poradenské služby. Až prekvapivo vysoký záujem o MATLAB, ako aj o úvodný pracovný seminár zorganizovaný v CVTI SR v decembri 2014 a následné pozitívne ohlasy účastníkov napovedajú, že tento úspešný príklad môže slúžiť v ďalšom období ako modelový pri ďalšom rozširovaní portfólia služieb modernej vedeckej knižnice.

Využívanie sociálnych sietí vybranými knižnicami v SR, analýza 2015

Buzová, Katarína – Falatová, Miroslava – Regec, Milan

Úvod

Verejné, akademické aj vedecké knižnice sa často stretávajú s celým radom problémov v rámci udržiavania svojej prítomnosti na sociálnych sieťach. „Chvíľu trvá naučiť sa, aký typ informácií dokáže získať reakcie ľudí a ako s nimi udržať komunikáciu“ (Burkhardt 2010). Rozvoj stratégie pre sociálne médiá môže byť ťažký a časovo náročný, no je dôležitý pre ďalšie, merateľné úspechy.

Cieľom príspevku je v úvodnej časti predstaviť budovanie stratégie pre efektívne využívanie sociálnych sietí, stanovenie cieľov a použitie metrík umožňujúcich sledovať mieru ich naplnenia a optimalizovať zvolené postupy. Tieto metriky boli zároveň aplikované pri analýze miery využívania vybraných sociálnych sietí akademickým, vedeckými a verejnými knižnicami na Slovensku. Počas sledovaného obdobia jedného roku sme si stanovili za cieľ zistiť mieru využívania jednotlivých sociálnych sietí a porovnať mieru aktivity, mieru interakcie používateľov a mieru spätnej väzby jednotlivých knižníc.

Na základe výsledkov prieskumu sme identifikovali najčastejšie sa vyskytujúce problémy a vypracovali odporúčania pre efektívnejšie využívanie sociálnych sietí s cieľom zvýšiť komunikačný potenciál tohto média pre knižnice.

Využívanie analýzy na sledovanie cieľov

Návratnosť investícií je možné sledovať vo vzťahu k cieľom knižnice a jej strategickým plánom. Knižnica si tak musí nastaviť rôzne typy malých a veľkých cieľov pre svoje iniciatívy na sociálnych médiách.

Malé ciele

- **Rast – získanie väčšieho počtu sledovateľov.**

Knižnica nedokáže zvyšovať mieru interakcie a zapojenia bez toho, aby mala rozširujúcu sa základňu sledovateľov. Mala by si stanoviť cieľový počet sledovateľov, ktorých chce získať v určitom časovom období a následne pracovať na tom, aby sa jej to poradilo. Napríklad počas mesiaca knihy získať 25 nových sledovateľov.

- **Zapojenie – sledovanie miery interakcií**

Najlepším spôsobom ako zistiť, či sa používateľom príspevky páčia, je sledovanie miery interakcií a zapájania sa na jednotlivé typy príspevkov a tie úspešné potom využívať častejšie. Sociálne siete sú postavené na obojstrannej komunikácii a tá bez zapojenia používateľov nie je možná. Knižnica si môže napr. určiť za cieľ to, že si stanoví želaný podiel príspevkov s aktívnou interakciou od sledovateľov (komentár, lajk, zdieľanie).

- **Prispievanie**

Je vhodné si stanoviť, ako často a akou formou chce knižnica na sociálnu sieť prispievať a potom sa tohto cieľa držať. Môže to znamenať častejšie a najmä *pravidelné prispievanie*. Príliš časté príspevky (viac ako dvakrát za deň) môžu viesť k preťaženiu sledovateľov, budú mať nižšiu mieru interakcie a v konečnom dôsledku aj menší organický dosah alebo v horšom prípade zníženie počtu sledovateľov. Nepravidelné a sporadické prispievanie (menej ako raz za týždeň) vedie k tomu, že príspevky sú prehliadané a sociálna sieť ich nediseminuje v takej miere, ako príspevky aktívnych stránok. Frekvencia prispievania sa líši podľa typu sociálnej siete. Pre stránky na Facebooku sú to najmenej tri až štyri príspevky za týždeň, pre Twitter jeden aj viac príspevkov za deň.

Sociálne siete poskytujú prehľad o úspešnosti príspevkov a celkovej aktivite profilu formou jednoduchých štatistických prehľadov (často označovaných v angličtine ako „Insights“). Okrem toho si je možné pre lepší prehľad vybrať niektorý z voľne dostupných analytických nástrojov (Barker 2013). Medzi voľne dostupné nástroje, ktoré sledujú aktivity na viacerých sociálnych sieťach súčasne, patrí napríklad Klout (www.klout.com).

Okrem celkovej úspešnosti je potrebné si všímať aj úspešnosť jednotlivých príspevkov, aby bolo možné zistiť, na čo používatelia najviac reagujú a prispôbiť tomu štýl prispievania. Je vhodné

sledovať nie len typ obsahu, ale aj silné a slabé dni či hodiny. Každá knižnica je svojim spôsobom individuálna, ale všeobecné trendy a tipy sa nachádzajú v časti (Analýza profilov slovenských knižníc na Facebooku > Interakcia).

Veľké ciele

Veľké ciele pre sociálne siete vychádzajú priamo zo všeobecných strategických cieľov a plánov konkrétnej knižnice. Lee King (2015) uvádza ako príklad knižnicu, ktorej veľkým cieľom pre jej komunitu je privádzať deti predškolského veku k čítaniu. Na podporu šírenia tohto cieľa potrebuje vybudovať relevantné vzťahy s mladými a novými rodičmi prepojením a interakciou na sociálnych sieťach. Knižnica môže aktívne a cielene vytvárať priateľstvá so skupinou rodičov s malými deťmi, pokúšať sa o ich zapojenie a interakciu, pozývať ich na relevantné akcie v knižnici, zdieľať odkazy s obsahom, ktorý ich môže zaujať. To isté platí napríklad aj pre študentov prvého ročníka vysokých škôl. Knižnica ich môže vyzvať na vhodných miestach a pri vhodných príležitostiach, aby sledovali jej profil na sociálnej sieti, poskytovať im tam relevantný obsah, ako napr. tipy a triky pri učení, zápise, písaní seminárnych prác, vyhľadávaní v externých informačných zdrojoch či neskôr pomoc pri odovzdávaní záverečných prác a pod. Študenti tiež veľmi dobre reagujú na jednoduché hry a súťaže. Je potrebné kontinuálne pýtať sa ich, čo chcú, čo im chýba, s čím potrebujú pomôcť, zdieľať zaujímavé informácie o univerzite ale aj z externého prostredia. Nemusia sa nevyhnutne vždy týkať knižnice a jej služieb, ale ak vzbudia záujem u študentov, tí sa budú na profil knižnice vracieť. Napokon, keď budú jej služby reálne potrebovať, budú už mať s knižnicou vytvorený vzťah a radi ju využijú.

Ak knižnica zvažuje využívať sociálne médiá alebo chce zmeniť doterajšiu stratégiu, musí mať na vedomí, že ide o dlhodobý proces, ktorý si vyžaduje systematický prístup. Pri príprave možno využiť aj jednoduchú SWOT (strengths, weaknesses, opportunities, threats) analýzu – nástroj, strategického plánovania používaný pri hodnotení silných a slabých stránok, príležitostí a hrozieb (Fernandez 2009).

Analýza pre sociálne médiá – čo je potrebné sledovať a merať

Väčšina sociálnych sietí ponúka určitý druh analýzy a náhľadov, ktorými môže knižnica sledovať svoj výkon a trendy. David Lee King (2015) vo svojej knihe rozoberá päť oblastí sledovania dát zo sociálnych sietí: metrika aktivity, návštevnosti, zapojenia, dosahu, odkazov a návratnosti investícií.

- **Metrika aktivity (activity)**

V tejto kategórii ide o jednoduché počítanie postov (Facebook), pinov (Pinterest), videí (YouTube), tweetov (Twitter) alebo fotiek (Instagram). Ak má knižnica na starosti viac kanálov a sociálnych sietí, prípadne ich spravujú viacerí zamestnanci, je dôležité vidieť, čo sa kde deje, aká je frekvencia a pravidelnosť zdieľania a prečo je to tak.

- **Metrika návštevnosti (audience)**

Táto metrika sa zameriava na trend rastu, počíta koľko sledovateľov a fanúšikov pribúda na danom kanáli. Ak sa vypočíta rozdiel medzi dvomi mesiacmi, zistí sa koľko nových sledovateľov nadobudol profil knižnice. Môže sa stať, že sledovateľov ubudne. Za týmito číslami je potrebné hľadať dôvody. Môže to byť sezónny trend (prázdniny, začiatok školského roku, marec mesiac knihy), výsledok marketingových aktivít, nové služby knižnice alebo prírastky do fondu.

- **Metrika zapojenia (engagement)**

Analyzujú sa aktivity, ktoré vytvárajú používatelia na profiloch knižníc na rôznych sociálnych sieťach. Zahŕňa sa sem napr. lajknutie, zdieľanie, komentovanie, kliknutie na link v príspevku, retweet, repin, pozretie videa a pod. Opäť je vhodné porovnávať dáta z mesiaca na mesiac, pri vyššej aktivite na danom kanáli aj týždenne. Je potrebné sledovať mieru zapojenia sa aj podľa úsilia, ktoré používatelia vynaložili – či je to len lajk, alebo si dali námahu a zapojili sa do konverzácie a komentovali príspevok. Analýza samotného obsahu príspevkov, ktoré mali najnižšiu a najvyššiu mieru zapojenia ukáže, čo na používateľov platí a čo nie.

- **Metrika dosahu (reach)**

Analyzuje sa počet ľudí, ktorým sa sledovaná aktivita zobrazila na ich časovej osi, domácej stránke, medzi aktualitami, bez toho, aby ju sami aktívne vyhľadávali. Toto číslo je ovplyvňované množstvom faktorov – počtom sledovateľov, obsahom a typom príspevku (odkaz, fotografia,

video, viac aj v časti Facebook) a najmä mierou zapojenia samotných používateľov. Tzv. organický alebo prirodzený dosah je možné zvýšiť pomocou platenej inzercie. Preto je práve túto metriku veľmi jednoduché vyjadriť v peniazoch.

- **Metrika odkazov (referral)**

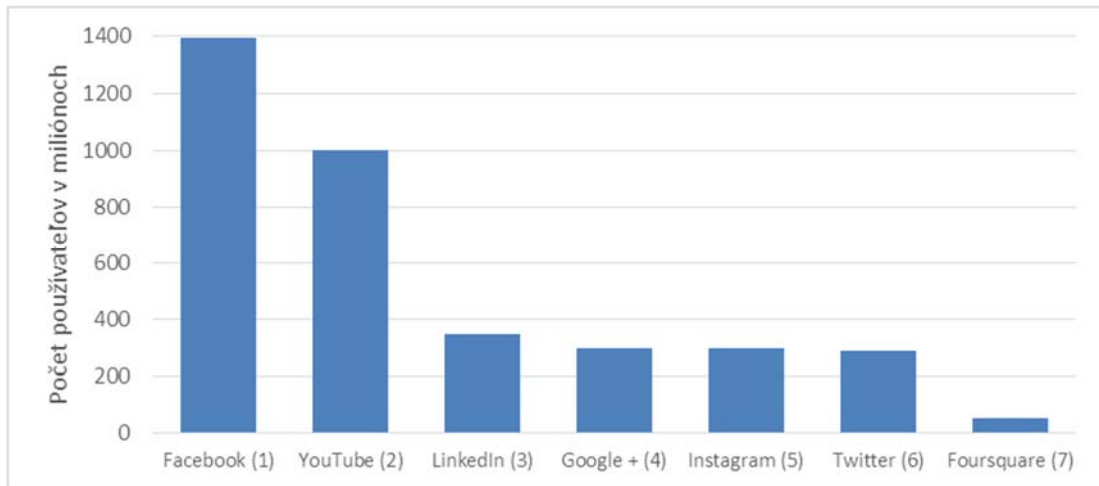
Pod referenciami v zmysle analýzy sociálnych médií sa myslí odkazovanie z jedného kanálu na druhý alebo na webovú stránku knižnice. Príspevky na sociálnych sieťach by mali obsahovať odkazy, ktoré vedú na aktuality o fonde alebo o komunitných aktivitách na webovej stránke. Je však potrebné mať implementovaný analytický nástroj aj na webovom sídle, napr. Google Analytics, aby bolo možné sledovať, koľko používateľov navštívilo web práve zo sociálnych médií.

- **Metrika návratnosti investícií (ROI)**

ROI (Return on Investments) alebo návratnosť investícií môže byť náročná na sledovanie aj na nastavenie. V zásade sa neodporúča zameriavať len na interakciu s používateľmi alebo na počet sledovateľov. Namiesto toho je potrebné sa zamerať na skutočnú prácu v knižnici. Napríklad, vplyva prispievanie na sociálnych sieťach na zvyšovanie výpožičiek v knižnici? Zapájajú sa používatelia do komunitných aktivít a navštevujú akcie a programy? Prichádza viac návštevníkov na webovú stránku knižnice? Je možné sa zamerať na dva trendy. Prvým je počet návštev na webovej stránke na jeden príspevok na sociálnej sieti. Vydelením počtu návštev webového sídla ľudí prichádzajúcich zo sociálnej siete počtom príspevkov na tejto sieti, sa ukáže, koľko návštev webu pripadá na jeden príspevok. Tak je možné zhodnotiť, či čas venovaný sociálnym médiám prináša ovocie. Analogicky je možné zistiť, či sa používatelia prihlasujú na udalosti, vypožičiavajú viac dokumentov a pod. vďaka príspevkom na sociálnej sieti. Druhým trendom je sledovanie počtu interakcií na príspevok. Vydelením miery zapojenia sa používateľov (lajky, komentáre, zdieľania a pod.) počtom vytvorených príspevkov v danom období sa zistí, nakoľko bol vytvorený obsah efektívny a či naň používatelia reagujú.

Prieskum vybraných slovenských knižníc na sociálnych sieťach

Ťažiskom prieskumu boli aktivity knižníc na celosvetovo najpoužívanejšej sociálnej sieti Facebook, no zahrnuli sme aj ďalšie populárne a u nás tiež využívané siete, s ohľadom na ich využiteľnosť pre komunikačné a informačné potreby knižníc a ich čitateľov (Obr. 1).

Obr. 1 Celosvetový počet aktívnych používateľov skúmaných sociálnych sietí v miliónoch.*

- * Počty aktívnych používateľov, kde neboli dostupné počty registrovaných používateľov. Tam, kde boli dostupné, údaje pochádzajú z oficiálnych materiálov firiem prevádzkujúcich sociálnu sieť.
1. <http://newsroom.fb.com/company-info/> (počet mesačne aktívnych používateľov, ku koncu roka 2014);
 2. <http://www.youtube.com/yt/press/statistics.html> (k marcu 2013);
 3. <https://press.linkedin.com/about-linkedin> (počet registrovaných používateľov, k marcu 2015);
 4. <http://en.wikipedia.org/wiki/Google%2B> (používatelia využívajúci sociálnu vrstvu Google+, často sa uvádza 540 miliónov, to sú však aj ľudia využívajúci komentáre na YouTube, k marcu 2015);
 5. <http://blog.instagram.com/post/104847837897/141210-300million> (k decembru 2014);
 6. <https://about.twitter.com/company> (počet mesačne aktívnych používateľov, k marcu 2015);
 7. <https://foursquare.com/about> (počet registrovaných používateľov, k marcu 2015).

Ciel', objekt a predmet prieskumu

Naším cieľom bolo hlbšie preskúmať prítomnosť, mieru a formu využívania sociálnych sietí knižnicami na Slovensku a na základe extenzívnej kvantitatívnej analýzy vypracovať

odporúčania pre efektívne využívanie sociálnych sietí knižnicami v domácom prostredí. Ide o prvú analýzu takéhoto rozsahu, ktorá sa zameriava komplexne na viaceré sociálne siete a na širokú sadu faktorov, ktoré je možné skúmať. Predmetom analýzy je návštevnosť, aktivita, miera interakcie a zapojenia sa, organický dosah, a forma obsahu. Objektom sú vedecké, akademické, verejné knižnice na Slovensku a Slovenská národná knižnica, ktoré boli skúmané v prostredí sociálnej siete Facebook, Twitter, YouTube, LinkedIn, Google+ a Foursquare (Swarm).

Metodika

Z celkového počtu 2462 knižníc získaných porovnaním a spojením troch rôznych databáz (Spolok slovenských knihovníkov 2015; Ministerstvo kultúry SR 2015; Slovenská národná knižnica 2015) sme bližšie skúmali 211 knižníc vybraných podľa nasledovného kľúča:

- všetky *akademické knižnice* doplnené o fakultné knižnice Slovenskej technickej univerzity v Bratislave a Univerzity Komenského v Bratislave ($n_a=55$),
- všetky *vedecké knižnice*, pričom medzi vedecké knižnice sme zaradili aj Slovenskú národnú knižnicu ($n_v=9$); pri skúmaní dát z analytického nástroja pre Facebook, Fanpage Karma, sme vyčlenili Slovenskú národnú knižnicu (SNK) a Univerzitnú knižnicu v Bratislave (UKB) do samostatnej kategórie z dôvodu špecifického charakteru týchto dvoch knižníc, ktoré by inak skresľovali mieru využívania sociálnych sietí kategóriou vedeckých knižníc ako takej (dané dve knižnice sú zodpovedné až za 70 percent príspevkov na Facebooku v kategórii vedeckých knižníc),
- všetky krajské (8), regionálne (29), mestské (102) a vybrané obecné (8) knižnice, spoločne zaradené do kategórie *verejné knižnice* ($n_e=147$); do skúmania boli zaradené tie obecné knižnice, ktoré mali ľahko vyhľadateľný a aktívny profil v podobe fanúšikovskej stránky na Facebooku (ďalej len FB stránky; viac o vyhľadateľnosti a rôznych formách profilov v časti Analýza profilov slovenských knižníc na Facebooku – Základné údaje). Samostatná problematika komunikácie obecných knižníc v online prostredí by si však určite zaslúžila osobitný príspevok.

Využili sme metódu kvantitatívnej analýzy sociálnych médií. Dáta boli zbierané tromi spôsobmi. Prvým bolo manuálne vyhľadávanie profilov knižníc pre každú zo skúmaných sociálnych sietí.

Do kumulatívnej tabuľky boli zapisované dáta o prítomnosti a type profilu knižníc na daných sociálnych sieťach, existencie odkazu z webu na profil sociálnej siete a opačne. Pre sociálne siete Facebook, Google+, YouTube a Foursquare boli manuálne zaznamenané údaje miere vyplnenia a správnosti údajov v profile (názov, adresa, kontakt, odkaz na webové stránky a pod.) a ďalej mieru aktivity reprezentovanú aktuálnosťou (doba od posledného príspevku), frekvenciou prispievania, počtom sledovateľov (fanúšikov) a ďalších údajov špecifických pre danú sociálnu sieť (počet vzhliadnutí – YouTube, počet návštevníkov – Foursquare a pod.). Pre sociálnu sieť Facebook boli okrem toho manuálne zisťované údaje o vyhľadateľnosti a zhode názvu profilu s oficiálnym názvom knižnice a type profilu.

S pomocou analytického nástroja FanPage Karma (<http://www.fanpagekarma.com>) sme získavali údaje o týždennom náraste počtu fanúšikov, počte príspevkov na jeden deň, indexu celkovej výkonnosti profilu (Profile performance), miere zapojenia sa a interakcie používateľov na príspevky, odpovediach knižnice na jednotlivé príspevky od fanúšikov a hodnoty organického dosahu.

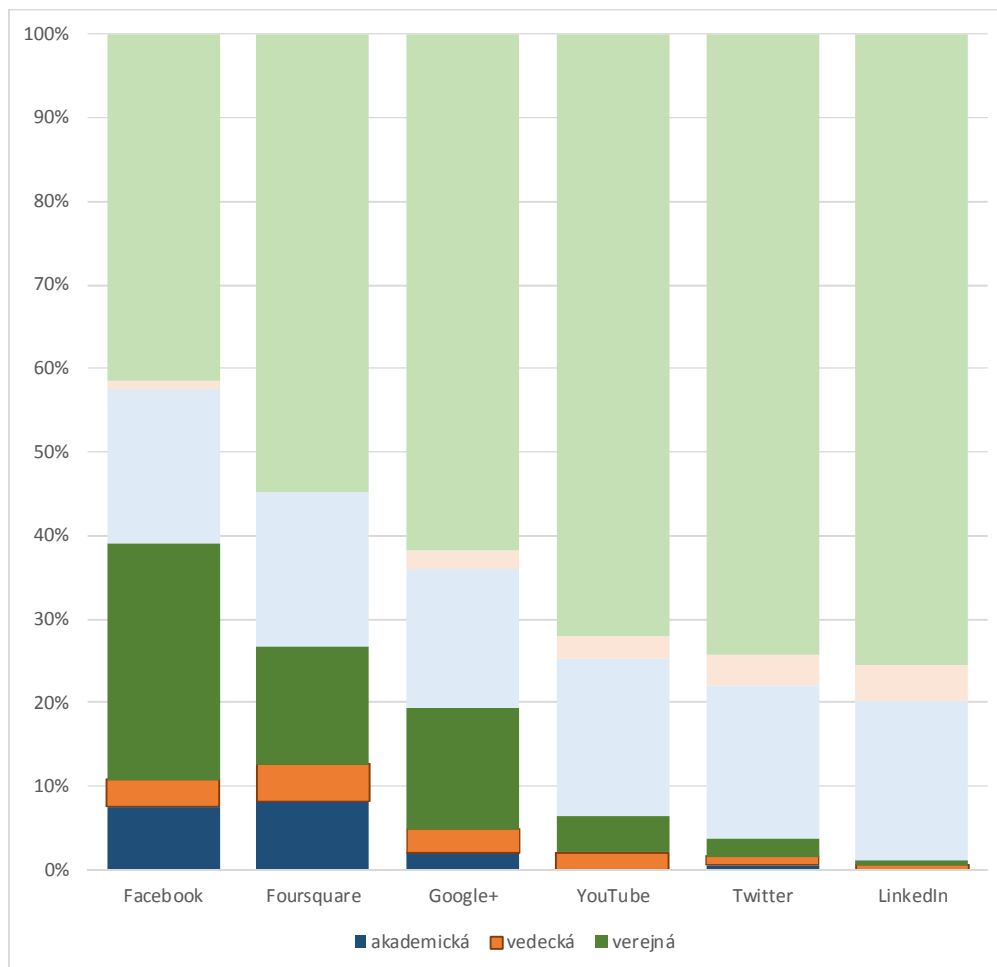
Pomocou exportu surových dát z každého sledovaného profilu sme vytvorili databázu všetkých príspevkov zo všetkých sledovaných knižníc za sledované obdobie od 1. 3. 2014 do 28. 2. 2015 (n=7605). Pri každom príspevku sme získali údaje o jeho type (text, odkaz, obrázok, video, udalosť, hudba), obsahu, počte lajkov, komentárov, zdieľaní, dni a čase zverejnenia príspevku a pod. Vybrané príspevky a profily boli analyzované aj po obsahovej stránke.

Manuálny zber dát bol realizovaný kolaboratívnym spôsobom s pomocou 40 študentov Katedry knižničnej a informačnej vedy FiFUK a následnou verifikáciou zo strany autorov príspevku. Získané údaje sme vyhodnocovali matematicko-štatistickými metódami v programoch Microsoft Excel, Statgraphics Centurion a IBM SPSS. Pre výraznú nerovnomernú distribúciu v jednotlivých skúmaných znakoch boli niektoré priemerné hodnoty winsorizované s 5 % alebo 2 % limitom (\bar{x}_5, \bar{x}_2).

Výsledky prieskumu

Miera a spôsob využívania sledovaných sociálnych sietí slovenskými knižnicami

Celkový percentuálny podiel sledovaných knižníc, ktoré majú na vybraných sociálnych sieťach vytvorený profil, je zobrazený na Obr. 2 spolu s podielmi, ktoré sociálne sieť dosahuje v rámci jednotlivých kategórií knižníc (Tab. 1). Na rozdiel od sietí Foursquare a Google+, takmer 85 percent profilov na sieti Facebook je aktívnych.

Obr. 2 Percentuálny podiel sledovaných knižníc, ktoré majú na danej sociálnej sieti vytvorený profil, kumulatívne a podľa jednotlivých kategórií knižníc. V svetlých odtieňoch je vyjadrený percentuálny podiel knižníc, ktoré na danej sociálnej sieti profil nemajú (n=212).

Tab. 1 Percentuálne podiely sledovaných knižníc v rámci jednotlivých kategórií s vytvorenými profilmi na vybraných sociálnych sieťach (n=212).

Sociálna sieť	Kategória knižnice		
	akademické	Vedecké	verejné
Facebook	29 %	78 %	41 %
Foursquare	31 %	100 %	20 %
Google+	11 %	56 %	19 %
YouTube	0 %	44 %	6 %
Twitter	3 %	22 %	3 %
LinkedIn	0 %	11 %	1 %

Facebook

Najvyužívanejšou sociálnou sieťou medzi slovenskými knižnicami je Facebook, využíva ho 40 percent zo sledovaných knižníc. Takmer všetky vedecké knižnice sú aktívne na Facebooku. Prekvapivo najmenej ho využívajú akademické knižnice – len tretina z nich, pričom vysoký podiel na tom majú akademické knižnice súkromných vysokých škôl.

Mnoho knižníc využíva Facebook ako esenciálne sociálne médium a to hlavne z dôvodu, že sa tam nachádza najväčší a najširší okruh používateľov. Zdieľajú najčastejšie knižničné novinky – čo sa deje v knižnici, čo sa chystá, udalosti, program, služby, fond a pod., a tiež zábavné a milé veci, ktoré spríjemnia používateľom deň, rozosmejú alebo vyvolajú príjemnú náladu a chuť „lajknúť“ alebo zdieľať príspevok. Všimli sme si však, že pri niektorých verejných knižniciach tento druh obsahu vie aj úplne dominovať, prípadne sa tam nachádza aj iný nevhodný obsah.

Foursquare (Swarm)

Až 55 sledovaných knižníc má svoj profil na sociálnej sieti Foursquare. Ide o geolokalizačnú službu s prvkami sociálnej siete. Obsahuje používateľmi generované informácie o podnikoch, reštauráciách, verejných inštitúciách a rôznych iných typoch miest, spolu s ich základným popisom (adresa, kontakt) a ďalšími praktickými informáciami (otváracie hodiny, wi-fi, užitočné tipy).

Foursquare (a jeho gamifikačná nadstavba Swarm) sa od ostatných sociálnych sietí líši tým, že profil daného miesta, napr. knižnice môže vytvoriť ktokoľvek, nielen samotná knižnica.

Používatelia však zvyčajne uvádzajú neúplné a aj nesprávne údaje a preto by si mala byť knižnica vedomá toho, že sa na Foursquare-i nachádza a tieto údaje pravidelne aktualizovať.

Google+

Ako sociálna sieť sa Google+ využíva oproti Facebooku v oveľa menšej miere, no na druhej strane ide o produkt prepojený s množstvom ostatných služieb. Aj keď tam knižnica nemusí aktívne prispievať, základné informácie z profilu na Google+ jej pomôžu k lepšej pozícii vo vyhľadávaní, sú integrované aj do máp, navigácie a perspektívne v ďalších postupne lokalizovaných službách ako je hlasový asistent Google Now. Mnoho knižníc má svoj profil na Google+ v kategórii Miesta automaticky vytvorený prepojením údajov zo Zlatých stránok. Podobne ako pri službe Foursquare však tieto údaje nie sú úplné a vždy aktuálne. Na rozdiel od neho však počet zobrazení aj neaktívnych profilov je mimoriadne vysoký, napríklad profil Mestskej knižnice v Bratislave bol zobrazený takmer dvestotisíckrát a nie je výnimkou. V tomto svetle je mimoriadne dôležité mať vyplnené aspoň základné údaje, otváracie hodiny, pár propagačných fotografií a predovšetkým odkazy na webovú stránku a aktívne sociálne siete.

Aktívne knižnice Google+ (12) využívajú predovšetkým ako úložisko fotografií, prípadne dvojité zverejňovanie príspevkov z Facebooku. Iba Slovenská poľnohospodárska knižnica pri SPU v Nitre prináša aj unikátny obsah, ani jej úsilie a pekný profil však neprinášajú žiadnu interakciu zo strany používateľov. Rovnako bez povšimnutia zostáva ako osobná stránka zriadený profil SNK, duplikujúci príspevky z Facebooku.

YouTube

YouTube nie je často považovaný za regulárnu sociálnu sieť. Opak je pravdou. Obsahuje sociálne sa šíriaci obsah, priateľov, sledovanie kanálov a profilov, zdieľanie, hodnotenie, ukladanie a komentovanie. Knižnice ho využívajú pre referencie a zábavu – populárno-náučné videá, relevantné piesne, pre knižničné informácie – návody pre vyhľadávanie, používanie nového katalógu a pod. Knižnica by nemala zabúdať na sociálnu vrstvu YouTube, sledovať interakciu svojich používateľov a obsah relevantne kategorizovať do tzv. kanálov.

Profil na YouTube má 12 knižníc, verejné a vedecké, no aktívne ho využíva iba polovica z nich. Priemerný počet videní na jedno video zo všetkých knižníc je 162, avšak toto číslo je skreslené niekoľkými úspešnými videami s vysokým počtom videní. YouTube je u používateľov

mimoriadne obľúbená služba a toto číslo by mohlo byť omnoho väčšie. Zvýšiť počet videí môže knižnica najmä tým, že ich bude aktívne propagovať nie len na sociálnych sieťach, ale aj na domovskej stránke svojho webového sídla. Príspevok s videom na Facebooku sa síce môže organicky šíriť lajkovaním, komentovaním a zdieľaním medzi používateľmi, no má všeobecne krátku „životnosť“. Videá vložené aj na webovej stránke knižnice tak zostávajú aktuálne a dostupné oveľa dlhší čas.

Konzistentná bola v aktivite na YouTube Mestská knižnica mesta Piešťany, ktorá pridávala videá pravidelne, často a mali vysoký počet videí. Ide však o aktivitu pred niekoľkými rokmi, dnes počet príspevkov aj videí je na nízkej úrovni, zrejme z dôvodu slabej propagácie na iných sociálnych sieťach a žiadnej propagácii na webovom sídle knižnice. Gemerská knižnica Pavla Dobšinského v Rožňave má najvyšší počet videí, aj celkovo najpopulárnejšie video zo všetkých sledovaných knižníc na YouTube. Obe svojimi aktivitami dokazujú, že má zmysel zverejňovať videá z rozhovorov, či redakčne upravené záznamy z podujatí, ktoré majú aj archívnu funkciu alebo sú to videá, ktoré propaguje nielen aktivity knižnice, ale aj zapojenie sa čitateľov a projektov miestnej komunity.

Slovenská akadémia vied má na svojom profile množstvo užitočných návodov na prácu s externými informačnými zdrojmi, no bohužiaľ trpia nízkou kvalitou realizácie. Aj keď spĺňajú účel, nie sú populárne.

Centrum vedecko-technických informácií SR, má množstvo produkčne veľmi kvalitných a zaujímavých propagačných a odborných videí, ktoré sú prehľadne usporiadané v „playlistoch“. Okrem toho odoberajú novinky zo zaujímavých kanálov, ktoré môžu pomôcť čitateľom nájsť ďalší zaujímavý obsah. Hoci počet videí nie je oslnivý, YouTube zjavne nie je pre CVTI hlavným komunikačným kanálom, keď svoje videá zverejňujú aj cez Facebook, kde dosahujú viac vzhľadnutí a takto vložené príspevky majú väčší dosah. Zostáva však otázkou, akou mierou sa na tomto počte vzhľadnutí podieľa Facebookom nedávno zavedené automatické prehrávanie. Chybou CVTI je, že nevyužíva vysoký potenciál svojho YouTube kanála a pútavé videá pre silnejšiu propagáciu a napríklad úplne chýbajú odkazy na YouTube na prominentných webových stránkach CVTI.

Prekvapením bolo, že profil SNK obsahuje len jedno rok staré video. Je to nevyužitý potenciál pre efektívne PR. Videami mohla SNK vziať svojich používateľov za brány zatvorenej knižnice a zmierniť tak dopad dlhodobej rekonštrukcie.

Twitter

Zo siedmich knižníc, ktoré majú založený účet na Twitteri, sú aktívne iba tri: Z toho SNK a Novohradská knižnica v Lučenci len automaticky kopírujú príspevky z Facebooku. Jedinou knižnicou s originálnymi príspevkami vhodne formulovanými pre prostredie Twitteru je vtipne ladený účet @knizsluz s názvom Knihovník ÚK SAV.

Twitter je vo svete populárnejší ako u nás, napriek tomu je to pre knižnicu vhodné a nenáročné médium na rýchle informovanie o novinkách a zaujímavostiach. „Twitter sa využíva na zdieľanie aktuálnych informácií a noviniek zo života knižnice v zmysle ‚čo sa deje práve teraz‘.“ (Lee King 2015). Napríklad informovanie o prírastkoch do fondu, aktuálnom priebehu realizovaných podujatí či projektov a v menšej miere kľudne aj odľahčený obsah zo života knižnice a knihovníkov.

Twitter je mimoriadne vhodné médium pre diferencovanú komunikáciu. Väčšie inštitúcie si môžu zriadiť viacero účtov a prinášať na nich informácie iba zo špecifickej oblasti. Ak použijeme ako príklad SNK, jeden účet by mohol byť venovaný napríklad zaujímavostiam z projektu didkda (Digitálna knižnica a digitálny archív), ďalší zasa aktuálnym informáciám o prebiehajúcej rekonštrukcii a ten hlavný by sa mohol venovať aktuálnym podujatiam či dôležitým správam. Za zväženie stojí aj účet venovaný čisto knižničným profesionálom. Samozrejme, v obmedzenej miere si tieto účty môžu medzi sebou najdôležitejšie príspevky „vymieňať“. Takáto diverzifikácia prispieva k zníženiu informačného zaťaženia a odberatelia sa môžu zamerať na ten druh noviniek, ktorý ich naozaj zaujíma.

Knižnice nevyužívajú retweetovanie zaujímavých príspevkov z iných účtov, okrem iného aj preto, že o nich nemôžu vedieť, keďže ich nemajú zaradené medzi účty, ktoré sledujú. Práve zoznam sledovaných účtov prispieva ku kredibilitate, privádza čitateľov k novému obsahu a pri vhodnej spolupráci s partnerskými knižnicami prináša nových sledovateľov.

LinkedIn

Táto sociálna sieť je považovaná za výhradne profesionálne-orientovanú, s cieľom vytvárania siete kontaktov a partnerstiev a tiež šírenia a výmeny relevantných informácií z oblasti, v ktorej inštitúcia alebo jednotlivец pôsobí. Knižnice a knihovníci ju môžu využívať pre spojenie sa s profesijne blízkou komunitou a prispôbiť tomu aj obsah príspevkov na svojom inštitucionálnom profile. LinkedIn je predovšetkým vhodná sociálna sieť pre komunikáciu a kolaboráciu knižníc a knihovníkov medzi sebou. Je dobré, aby sa navzájom sledovali a vytvárali nové spojenia. Okrem verejných príspevkov môžu využiť aj otvorené alebo uzavreté diskusné skupiny o konkrétnych témach, ako napr. digitalizácia na Slovensku a vymieňať si skúsenosti, problémy, informovať o nových trendoch a pod. LinkedIn má potenciál prispieť ku kredibilitate knižnice a môžeš jej pomôcť pritiahnúť kvalitných ľudí z interného aj z externého prostredia – napríklad pri hľadaní najlepšieho kandidáta na uvoľnenú pozíciu.

Jedinou aktívnou knižnicou je SNK, ktorá však LinkedIn využíva opäť len na repostovanie príspevkov z Facebooku, čo nie je dobré, pretože LinkedIn naozaj nie je platformou pre propagáciu knižnice pre čitateľov.

Analýza profilov slovenských knižníc na Facebooku

Vzhľadom na to, že slovenské knižnice v najväčšej miere využívajú Facebook, venovali sme tejto sociálnej sieti osobitnú pozornosť. K tejto sieti je k dispozícii množstvo analytických nástrojov, čo nám v spojení s relatívne vysokou aktivitou profilov knižníc umožnilo získať dostatočné množstvo reprezentatívnych dát na popis objektívnych trendov a vytvorenie odporúčaní pre efektívnejšie využívanie Facebooku knižnicami.

Základné údaje

Niektoré sledované knižnice nemajú korektne zriadený účet na sociálnej sieti Facebook. Z celkového množstva 108 facebookových profilov slovenských knižníc má správnu formu profilu - stránku (fanpage) 76 % knižníc, nesprávne formy - diskusnú skupinu má 2,7 % a osobný profil má až 20,3 % knižníc. Tieto dáta sa oproti minulosti pozitívne zmenili. V porovnaní s rokom 2011 (Zápražný 2011) sa výrazne, o 22 %, znížil počet profilov knižníc vo forme diskusnej skupiny a o 7,2 % sa znížil aj počet osobných profilov.

Vytvoriť účet knižnice ako osobný profil je proti pravidlám Facebooku. Okrem uvádzania úsmevných informácií o tom, aké je pohlavie knižnice, koľko má rokov a kde nadobudla svoje vzdelanie, môžete naraziť na to, že Facebook vašu stránku bez varovania zablokuje za neuvedenie „pravého mena“ a porušovanie ich pravidiel.

V roku 2011 malo až 22 % knižníc duplicitný profil, pričom dnes má viacero účtov len 4,5 % knižníc. Dôvodom môže byť napr. uvedenie si nesprávnosti zvolenej formy účtu a následný prechod aktivity knižnice z osobného profilu alebo z diskusnej skupiny na stránku, pričom knižnica si nedeaktivovala neaktuálny profil. Pokiaľ si takúto chybu knižnica uvedomí a chce prejsť na novú formu účtu, je vhodné, aby o tom dostatočne dopredu informovala svojich používateľov, postupne ich pripravovala na prechod a samozrejme ešte určitú dobu ponechala neaktuálnu stránku aktívnu, ale s jasne viditeľným odkazom na novú. Často sme však nachádzali účty doslova „opustené“.

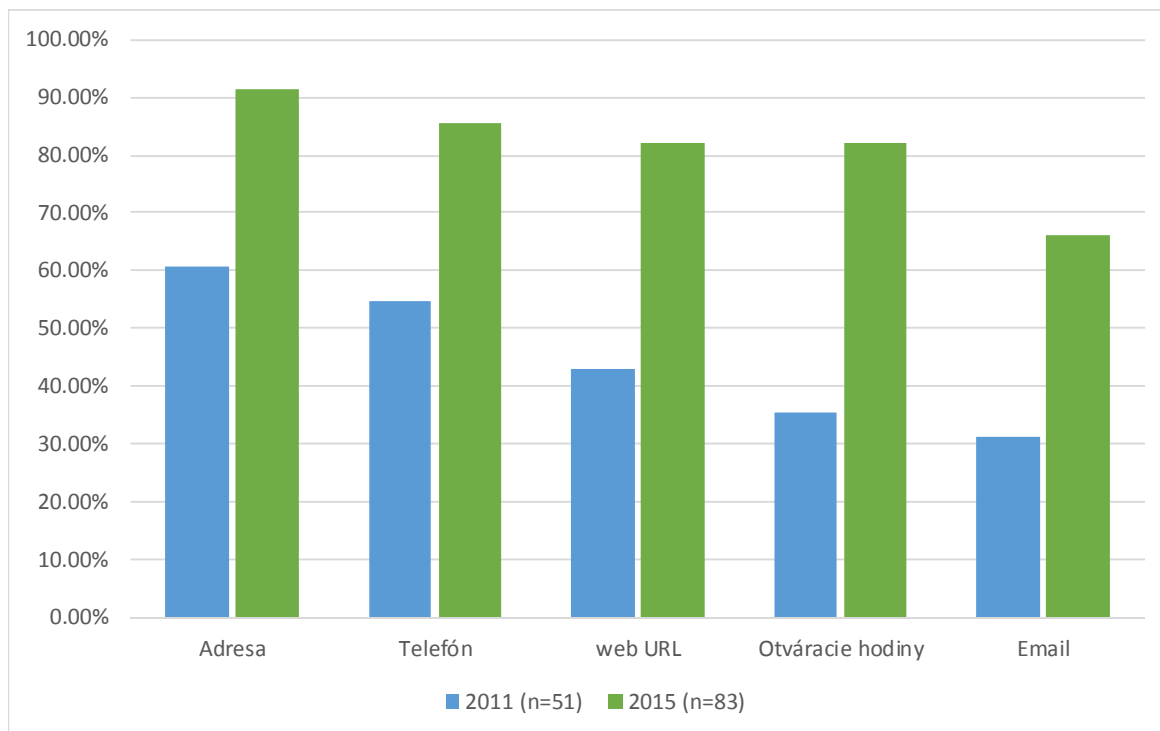
Veľmi častým problémom bola nesprávna kategorizácia stránky, až 40 % sledovaných knižníc nepoužíva kategóriu, kde by sa nachádzalo slovo knižnica (Tab. 2). To prispieva k nižšej nájdniteľnosti knižnice pomocou vyhľadávacieho políčka vo Facebooku. Pri skúmaní zhody názvu stránky s názvom knižnice (oficiálnym alebo používaným na webovej stránke) sme zistili, že 15 % knižníc využíva netypickú skratku alebo skrátený skomolený názov a 12 % normálnym spôsobom prakticky nie je možné vyhľadať. Vyhľadávací nástroj vo Facebooku má svoje obmedzenia, preto je najlepšie používať úplný oficiálny názov knižnice, alebo ten, ktorý knižnica používa na svojich webových stránkach a prípadnú skratku uviesť v zátvorke (napr. „Akademická knižnica Univerzity Komenského (UK)“). Problémy robí aj spojenie písmen v názve alebo vynechanie medzery, napríklad „Mestská knižnica L. Štúra“, Zemplínska knižnica G. Zvonického“ a pod.

Tab. 2 Kategorizácia FB stránok sledovaných slovenských knižníc (n=83).

Kategorizácia FB stránky (fanpage)	Počet FB stránok
knižnica (a jej kombinácie so vzdelaním, verejným miestom, univerzitou, školou...)	49
organizácia (komunitná, nezisková, komunita)	18
vzdelanie (ak uvedené ako samostatná kategória)	6
spoločnosť, miestna firma	6
verejné služby, miesta, umenie, zábava	3
autor	1

Vyhľadateľnosti a lepšej propagácii v iných ako elektronických médiách (letáky, brožúrky, plagáty,...) pomáha jednoduchá no výstižná URL adresa. Facebook umožňuje zdarma svojim stránkam, aby si vytvorili vlastnú URL adresu miesto automaticky generovanej, ktorá je veľmi dlhá, obsahuje čísla a rôzne špeciálne znaky (napr. <https://www.facebook.com/pages/Univerzita%20A1-kni%20Benica-v-Bratislave/100351004182>). Adresa môže byť oveľa zapamätateľnejšia, čitateľnejšia a pritom byť dostatočne popisná, napr. <https://www.facebook.com/kniznicapezinok>. V našom prieskume sme zistili, že len 40% knižníc používalo takúto vlastnú URL adresu. Pozitívne však je, že iba v troch prípadoch neobsahovala slovo „knižnica“, takže väčšina z nich bola zvolená vhodne.

Príjemne prekvapil pozitívny nárast miery uvádzania základných informácií na FB stránkach oproti roku 2011 (Obr. 3). Napriek tomu, že až 82 % FB stránok odkazuje na správnu webovú stránku knižnice, opačne, z webových stránok na aktuálny FB profil odkazuje iba 60 % knižníc, aj to nie všetky z domovskej stránky (homepage). Tieto prepojenia sú vitálne dôležité pre zvyšovanie návštevnosti na oboch platformách, kredibilitu a vyššie zapojenie používateľov.

Obr. 3 Porovnanie miery uvádzania základných informácií na FB stránkach sledovanými knižnicami v rokoch 2015 (vlastný prieskum) a 2011 (Zápražný 2011).

Aktivita

Najvyšší priemerný počet fanúšikov na knižnicu majú SNK a UKB, ale zvýšený počet majú aj akademické knižnice. Dôvodom je množstvo nových používateľov, ktorými sú každý rok pribúdajúci študenti prvých ročníkov vysokých škôl. Oproti tomu, verejné knižnice majú relatívne stále základňu lokálne viazaných používateľov. Počet príspevkov je opäť výrazne najvyšší v prípade SNK a UKB. Napriek tomu, že Facebook umelo obmedzuje počet ľudí, ktorým sa príspevky zo sledovanej FB stránky zobrazia na časovej osi, toto obmedzenie výraznejšie narastá až za hranicou viac ako desaťtisíc fanúšikov a našich knižníc sa netýka (Saric 2015). Stále pre ne platí, že je výhodné aktívnym spôsobom získavať stále viac nových fanúšikov. Z Tab. 3 je jasne viditeľné, že vysoký počet fanúšikov a pravidelné zverejňovanie príspevkov vedie k vysokému organickému dosahu.

Tab. 3. Základná charakteristika miery aktivity sledovaných knižníc na základe dát získaných z analytického nástroja Fanpage Karma (reporty n=63 aj surové dáta n=7606).

Kategória knižnice	\bar{x} počet fanúšikov na knižnicu ¹	\bar{x}_5 počet príspevkov za deň ²	\bar{x} index organického dosahu ³
SNK+UKB	1119	1,41**	1326
akademické	453	0,29	218
vedecké	369	0,24	177
verejné	327	0,28	162
celkový \bar{x}	456	0,52	207

Všetky údaje sú vyjadrené za sledované časové obdobie jedného roka.

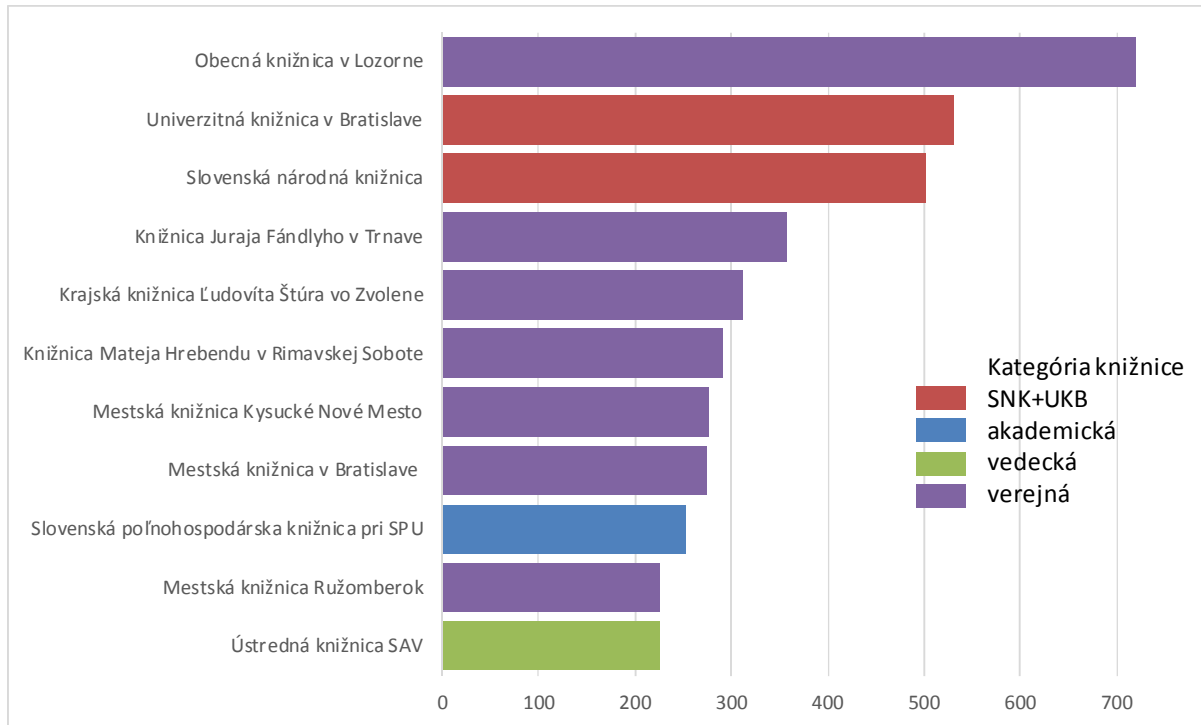
¹ V okamihu zverejnenia príspevku na FB stránke, priemer za všetky príspevky.

² 5 % winsorizovaný priemer.

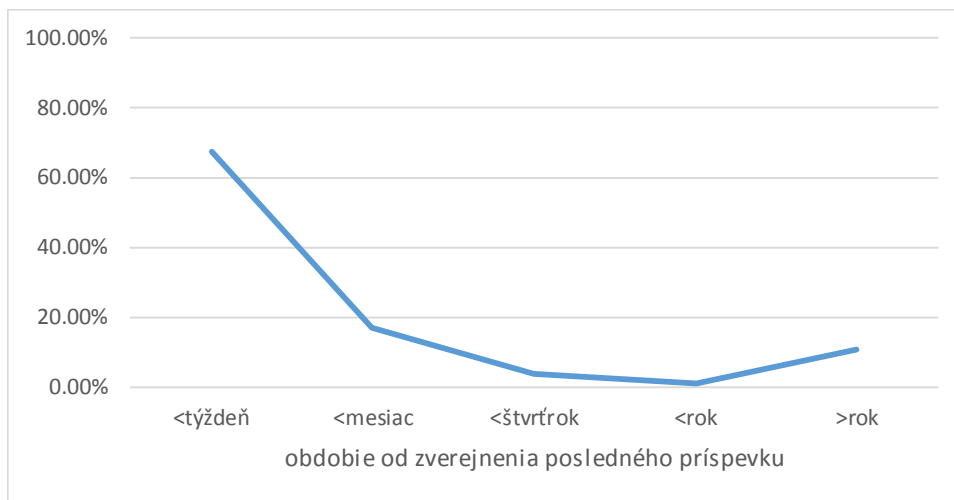
³ Index vychádza z tzv. ad value, alebo aj CPM (cena za tisíc zobrazení) a predstavuje teoretickú sumu, ktorú by bol potrebné zaplatiť za dosiahnutie toho počtu zobrazení príspevku, ktorý stránka dosiahla organicky, teda bez príspevia platenej inzercie.

** p<0,01

Na tejto tabuľke je mimoriadne zaujímavý aj štatisticky vysoko významný rozdiel vo frekvencii zverejňovania príspevkov SNK a UKB. Napriek tomu, že nie sú najčastejšími prispievateľmi na FB, nechávajú všetky ostatné ďaleko za sebou (Obr. 4). Obecná knižnica v Lozorne prispievala najčastejšie zo všetkých knižníc, avšak jej príspevky nie sú relevantné a niektoré možno označiť až za nevhodné, kvantita v tomto prípade nekoreluje s kvalitou, ani s organickým dosahom a preto vyhodnocovať úspešnosť knižnice na FB len podľa tohto ukazovateľa by bolo veľmi zavádzajúce.

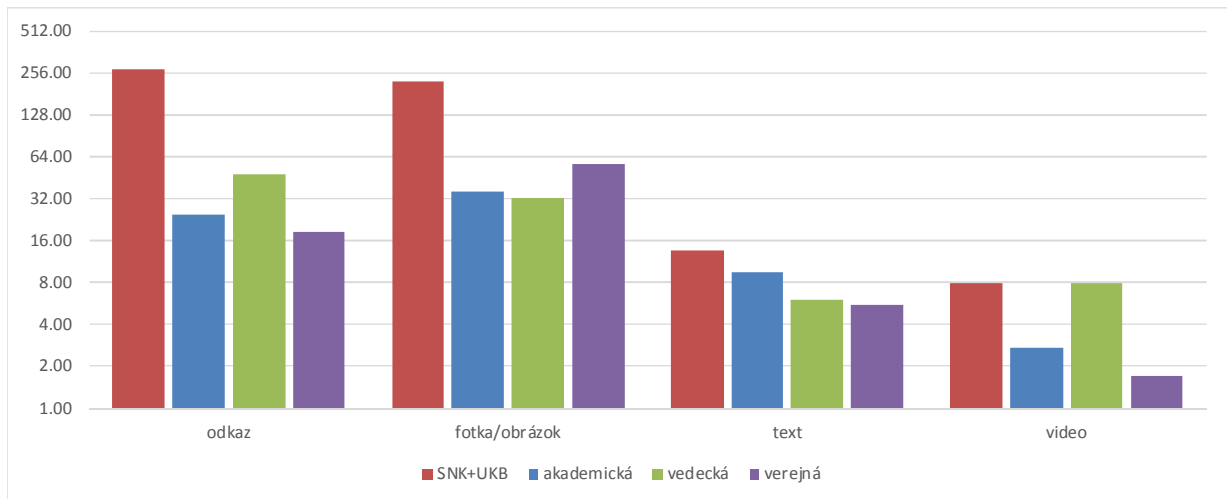

Obr. 4 Knižnice s viac ako 200 príspevkami za sledované obdobie jedného roka.

Obr. 5 Obdobie od zverejnenia posledného príspevku na FB stránke knižnice (n=83; zisťované pre všetky profily 23. marca 2015).

Ukázalo sa, že väčšina knižníc na Facebooku je naozaj aktívna (Obr. 5). Až 84 % knižníc aktualizovalo svoju FB stránku v priebehu posledného mesiaca, pričom 67 % za posledný týždeň. Napriek tomu viac ako 12 % prakticky neaktívnych stránok je pomerne vysoké číslo – prevažne šlo o regionálne a mestské knižnice, niektoré s duplicitným profilom, ale sú medzi nimi aj dve akademické.

Obr. 6 Priemerný počet zverejnených príspevkov na jednu knižnicu, triedený podľa typu príspevku a kategórie knižníc (logaritmickej škála \log_2 , $n=7606$)

Z Obr. 6 vyplýva, že SNK+UKB a vedecké knižnice zdieľajú častejšie odkazy ako fotografie alebo obrázky, pričom pri verejných a akademických knižniciach prevažujú obrazové príspevky. SNK a UKB sú v priemere najaktívnejšími prispievateľmi vo všetkých typoch obsahu. Ich vysoký organický dosah je umocnený aj tým, že Facebook zvýhodňuje príspevky s odkazom pred všetkými ostatnými formami (Saric 2015).

Do grafu sme nezradili udalosti (events), pretože knižnice túto formu nevyužívajú. Najmä verejné a akademické knižnice zdieľajú informácie o podujatiach vo forme obrázkov, čo je nielen proti pravidlám prístupnosti, ale aj prirodzený dosah takýchto príspevkov býva nízky, pokiaľ na ne čitatelia nezačnú spontánne reagovať (Obr. 7). Ideálnym riešením s maximálnym dosahom je zverejnenie informácie o podujatí na webovej stránke knižnice a to aj v textovej podobe. Na Facebooku je potrebné následne vytvoriť obrazovo-textový príspevok spolu s odkazom na webovú stránku s danou udalosťou.

dnes začíname

TÝŽDEŇ SLOVENSKÝCH KNIŽNÍC

Centrum vedecko-technických informácií SR, Lamačská 8/A pozýva:

Medzinárodná konferencia „Open Access politika Slovenska v Európskom rámci 2015“
Súčasný stav a perspektívy
Keď: 25. 3. 2015, 9.00 hod.
Kde: Konferenčná miestnosť CVTI SR, 2. poschodie.

Seminár PATLIB „Metóda TRIZ a obchádzanie patentov“
Keď: 26. 3. 2015 o 11.00 hod.
Kde: Konferenčná miestnosť CVTI SR, 2. poschodie.

Väčš a e-odborní v CVTI SR
Odborný seminár a diskusia venovaná e-zdrojom pre výskum a vývoj prístupným v CVTI SR, „Discovery systém PRISAQ, SciDAP a problematika Open Access na Slovensku.“
Keď: 27. 3. 2015, 17.00 hod.
Kde: Konferenčná miestnosť a seminárna miestnosť CVTI SR, 2. poschodie.

Spríevodné podujatia počas celého Týždňa slovenských knižníc 2015:

- Výstava kníh vo vestibule CVTI SR na tému Dôležité vlastníctvo, inovácie a transfer technológií. Výstavku doplní výber úspešných a nerealizovaných chránených riešení.
- Registrácia nových používateľov záznama
- Odpustenie sankčných poplatkov z omrkania všetkým používateľom, ktorí vrátili upomínané knihy v termíne Týždňa slovenských knižníc 2015

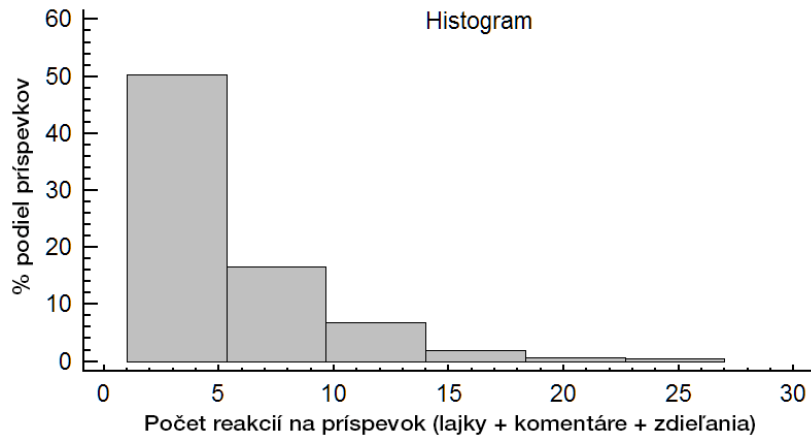
Páči sa mi to · Komentár · Zdieľať

3 ľuďom sa to páči.

Obr. 7 Príklad nevhodnej formy informovania o podujatí. K obrázku chýba textový popis, ktorý by obsahoval názov podujatia (prípadne miesto a čas prvej udalosti) a odkaz na webovú stránku knižnice s podrobnejšími informáciami.

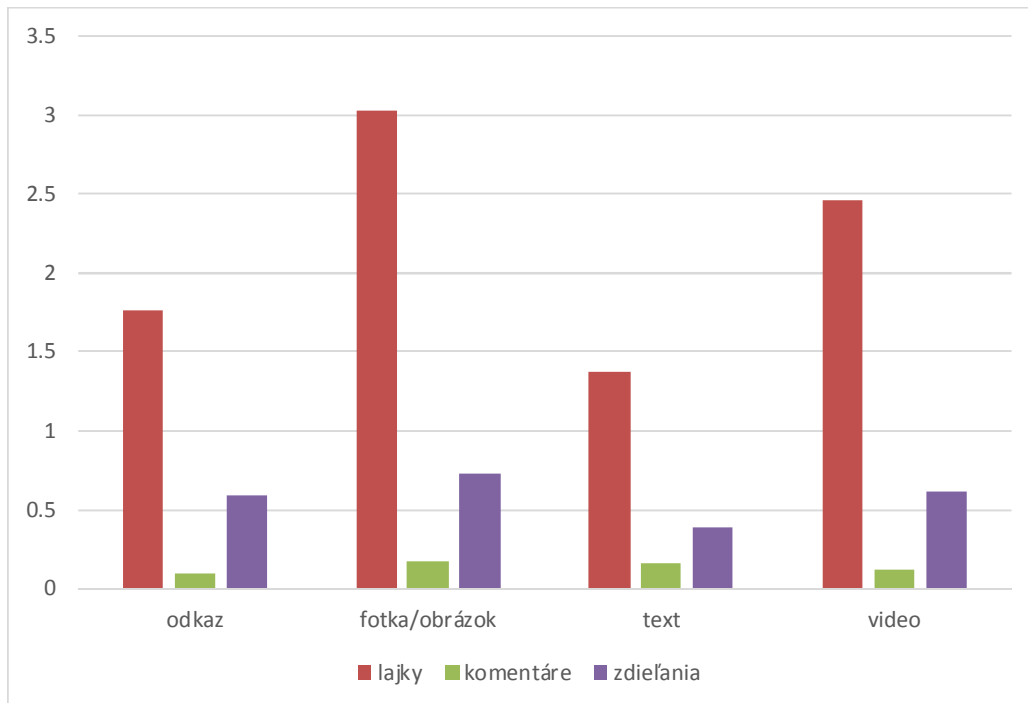
Interakcia zo strany používateľov

Jednou z kľúčových metrick pri hodnotení úspešnosti stránky na Facebooku je miera interakcie, preto sme tomuto ukazovateľu venovali mimoriadnu pozornosť.

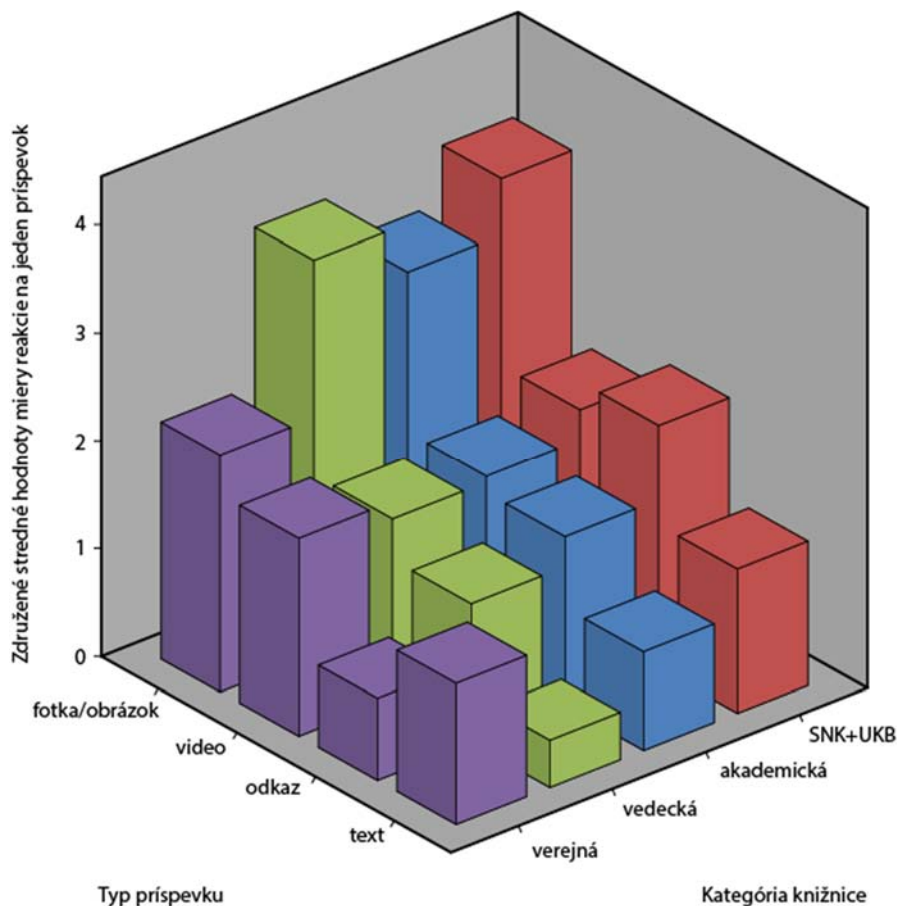
Obr. 8 Percentuálny podiel príspevkov rozdelených do skupín podľa počtu reakcií (n=7606).

Histogram na Obr. 8 ukazuje, že 78 % príspevkov všetkých skúmaných knižníc má aspoň jednu reakciu od fanúšikov v podobe lajkov, komentárov alebo zdieľaní. Z toho až polovica príspevkov má maximálne len 5 reakcií a iba 7 % príspevkov má viac ako desať reakcií. Miera interakcie používateľov s FB stránkami knižníc je teda vo všeobecnosti veľmi nízka. Aby sa toto číslo zvýšilo, je potrebné poznať svoju komunitu, vedieť efektívne pracovať so sociálnymi médiami a určiť si stratégiu na zlepšenie komunikácie s používateľmi v tomto prostredí.

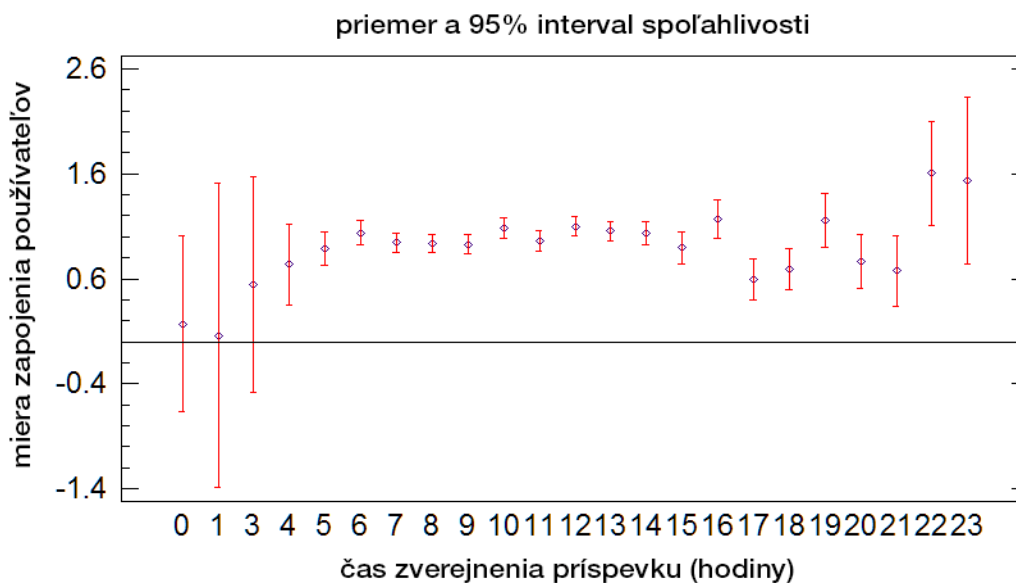
Obr. 9 Miera reakcie podľa typu príspevku – priemerný počet na jeden príspevok za sledované obdobie (n=7606).

Najvyššiu mieru reakcie od fanúšikov získavajú príspevky s vizuálnym alebo audiovizuálnym obsahom (Obr. 9). Fotky, obrázky a videá sú výrazne viac lajkované ako iné typy obsahu. Používatelia majú tendenciu pri takomto type obsahu podporiť príspevok a vyjadriť, že sa im páčil – je to najjednoduchšia a najrýchlejšia forma reakcie. Čím viac lajkov príspevok má, tým častejšie to vyvolá reakciu aj u ďalších používateľov. Fotografia alebo obrázok používateľa radi podporia aj komentárom. Najzaujímavejším javom je to, že odkazy majú vyšší podiel zdieľania oproti lajkovaniu, než iné formy príspevkov. Zdieľanie príspevkov používateľmi na ich profiloch je veľmi účinnou cestou k získaniu nových návštevníkov nielen fanúšikovskej, ale aj webovej stránky knižnice, o čo by malo ísť predovšetkým. Nižší počet štatistikou zaznamenaných komentárov môže byť spôsobený tým, že používatelia pri zdieľaní často nekomentujú príspevok na FB stránke knižnice, ale až na vlastnom profile. K organickému dosahu a zasiahnutiu nových používateľov aj napriek tomu takéto zdieľanie výrazne prispieva.

Obr. 10 Zdrúžené stredné hodnoty veľkosti reakcie podľa typu príspevku vzhľadom na kategóriu knižnice (n=7606).

Obr. 10 dopĺňa predchádzajúci graf o jednotlivé kategórie knižníc. Verejné knižnice majú najnižšiu mieru reakcie na príspevky s odkazom oproti ostatným knižniciam. Dôvodom je, že verejné knižnice zverejňujú odkazy s nedostatočným, málo výstižným popisom toho, aký má daný odkaz obsah, čo sa z neho používateľ dozvie a za akým účelom ho knižnica zverejňuje. Tento popis by mal používateľovi nielen priblížiť obsah, ktorý sa mu zobrazí, ale aj ho motivovať odkaz navštíviť. Tu by mohli knižnice viac pracovať s prvkom emócie. Ak sa používateľovi obsah páčil, rád sa vráti na FB stránku knižnice, daný príspevok lajkne a prípadne aj zdieľa. Príspevky s odkazom na FB stránkach SNK, UKB, vedeckých aj akademických knižníc majú dobrú mieru reakcie z toho dôvodu, že zverejňujú odkazy na obsah, ktorý je zaujímavý pre širokú skupinu používateľov, nielen pre čitateľov danej knižnice. Úspešné sú odkazy, ktoré linkujú na populárno-náučný obsah z rôznych iných odborov a oblastí. O tie sa používatelia veľmi radi podelia so svojimi priateľmi na Facebooku.

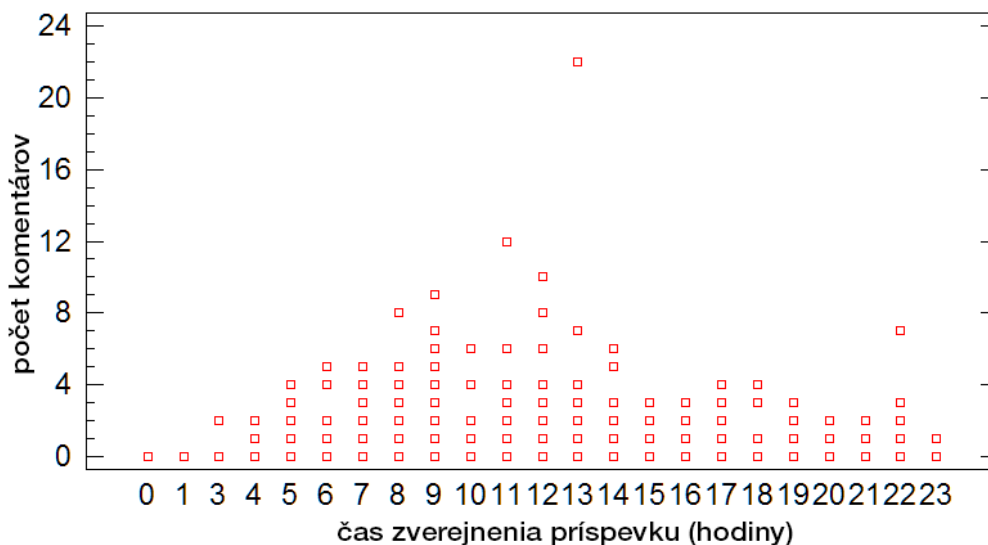
Obr. 11 Miera zapojenia používateľov v závislosti na čase zverejnenia príspevku (n=7606).

Miera zapojenia predstavuje veľkosť reakcie (lajky, komentáre, zdieľania) na daný príspevok v pomere k celkovému počtu fanúšikov knižnice v čase jeho zverejnenia.

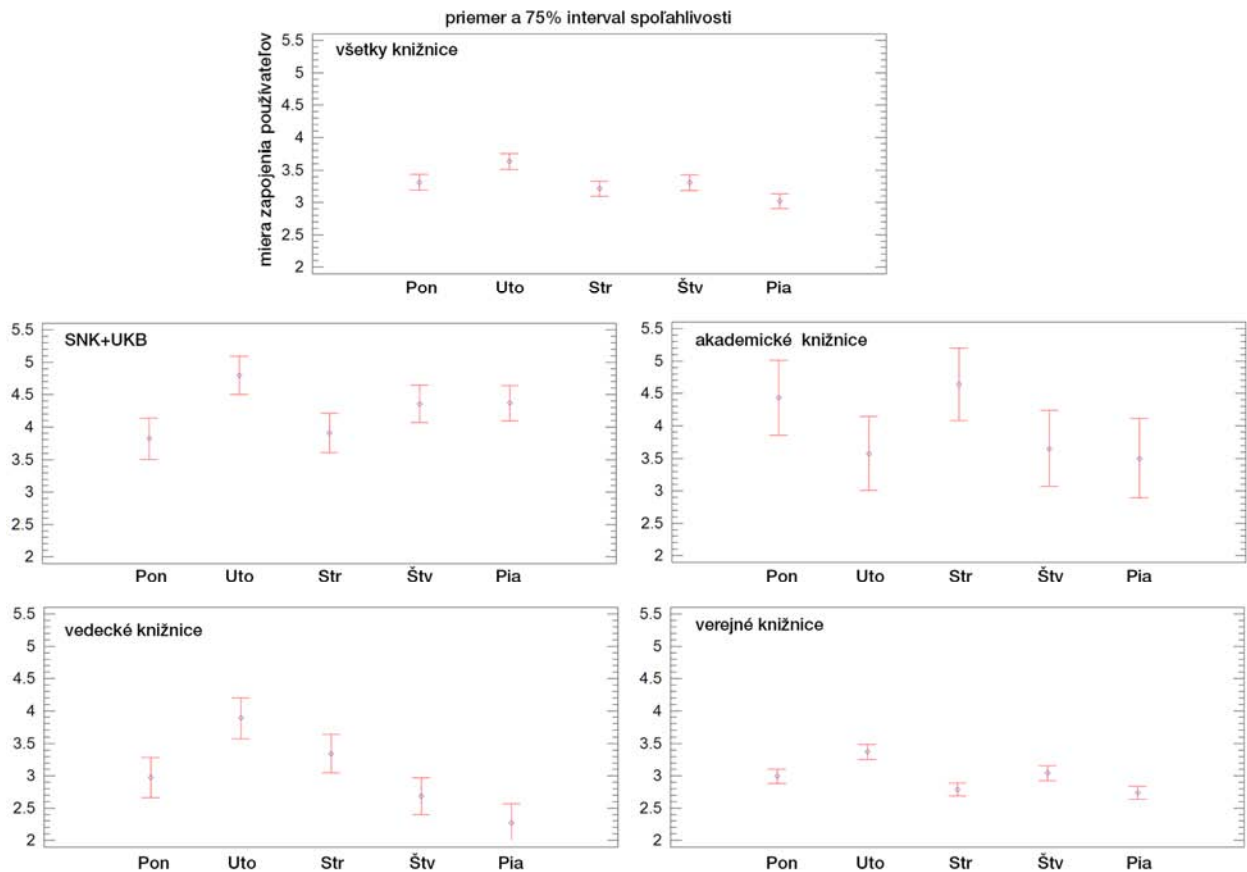
Zisťovali sme, či čas zverejnenia príspevku ovplyvňuje to, do akej miery naň používatelia reagujú a ukázali sa štatisticky významné rozdiely ($p=0,035$). Ak odfiltrujeme čas od polnoci do skorého rána, kedy používatelia na žiadne príspevky nereagujú, stále nájdeme signifikantné rozdiely medzi príspevkami zverejnenými do 15 hodiny a neskôr. Na príspevky zverejnené ráno

a dopoludnia používatelia reagujú pomerne stabilne, avšak po 15 hodine nastáva výrazný pokles a tieto príspevky sú teda pravdepodobne často prehliadané, nakoľko používatelia práve cestujú zo školy alebo z práce. Nárast o 19. hodine sa neukazuje ako štatisticky významný, rovnako ako vysoká miera zapojenia po 22. hodine, pri ktorej je vysoké rozpätie štandardných odchýlok spôsobené nízkym počtom zverejnených príspevkov (36 zo 7606 medzi 22. hodinou a polnocou). Knížnica si môže sama overiť častejším zverejňovaním príspevkov v neskorších nočných hodinách, či vyššia miera interakcie sa prejaví aj medzi jej používateľmi. Nočnému prispievaniu je vhodné prispôbiť aj obsah a celkový „tón“ príspevku. Neznamená to, že pracovník musí sedieť za počítačom do neskorých hodín, zverejnenie príspevku je možné načasovať.

Časovú závislosť je možné ešte výraznejšie pozorovať pri miere komentovania príspevkov (Obr. 12). Lajkovanie ako jednoduchá forma reakcie (ľahko realizovateľná na akomkoľvek zariadení vrátane mobilných telefónov) sa vyskytuje prakticky počas celého dňa, avšak náročnejšia činnosť, akou je napísanie komentára, prevažuje výrazne v dopoludňajších hodinách, kedy používatelia trávajú častejšie čas za počítačom. Poobede bývajú ľudia často „v pohybe“ a ich primárnym zariadením sa stáva mobil, interakcie so sociálnou sieťou sa skracujú a už nezostáva priestor na sústredenie a čas potrebné pre vytvorenie komentára.

Obr. 12 Počet komentárov (súčet) v závislosti na čase zverejnenia príspevku (n=7606, v grafe nie sú znázornené extrémne hodnoty).

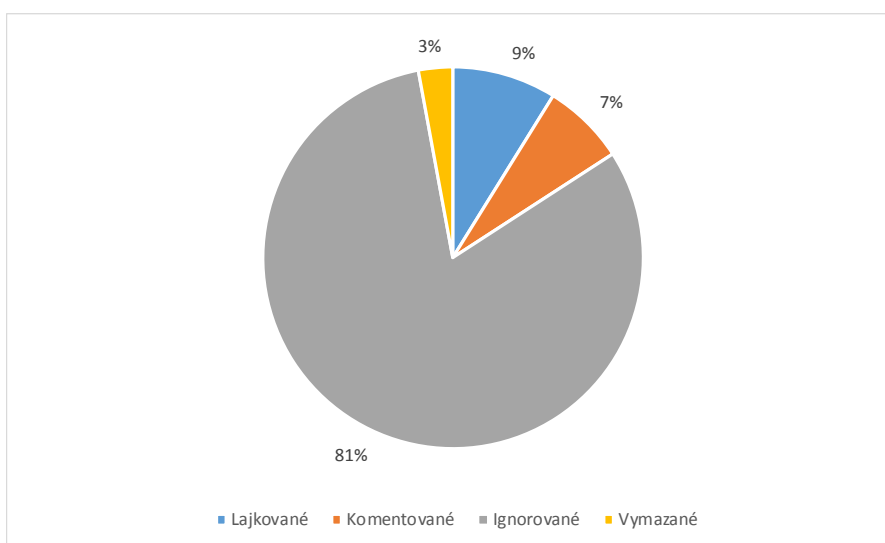
Obr. 13 Priemerná miera reakcie v závislosti na dni, kedy bol príspevok zverejnený spoločne a podľa jednotlivých kategórií knižníc (n=7606, víkend nebol ho).

Priemerná miera reakcie používateľov koreluje na hranici významnosti ($p=0,056$) aj s dňom v týždni, kedy knižnice zverejňujú svoje príspevky. Najsilnejším dňom pre všetky typy knižníc je utorok. Výnimkou sú akademické knižnice, ktoré majú najvyššiu interakciu od používateľov v podobe lajkov, komentárov a zdieľaní v pondelok a v stredu. Pre všetky knižnice platí, že v posledné dni v týždni interakcia zo strany používateľov klesá. Tento pokles je najvýraznejší pre vedecké knižnice, naopak SNK a UKB si udržali mieru reakcie aj v tieto dni z dôvodu, že zverejňujú veľké množstvo príspevkov kontinuálne počas celého týždňa. Tento prístup napomáha k tomu, že príspevky automaticky získavajú od Facebooku lepšie „hodnotenie“ a v posledných dňoch týždňa, kedy komunikácia na sociálnej sieti narastá „predvíkendovými“ príspevkami, sa medzi nimi nestratia a používateľ ich uvidí. Zvýšiť mieru interakcie v týchto dňoch môže knižnica tým, že miesto informačného bude klásť väčší dôraz na emocionálny obsah.

Napriek tomu, že počas nedele bolo zverejnených približne 6 násobne menej príspevkov ako v pracovné dni, zaznamenali štatisticky významnú vysokú mieru interakcie, hoci aj s výrazne najvyšším rozptylom hodnôt (utorok $\bar{x}_2=3,50$ vs. nedeľa $\bar{x}_2=3,86$, $p<0.001$). Úspešné boli predovšetkým príspevky zverejnené v nedeľu poobede a večer, naopak príspevky zverejnené v sobotu mali mieru interakcie podobnú ako v piatok (piatok $\bar{x}_2=2,84$ vs. sobota $\bar{x}_2=2,98$). Údaj je však skreslený o fakt, že v nedeľu zverejňovali svoje príspevky hlavne aktívne knižnice s vysokou mierou interakcie aj počas celého týždňa. Okrem „oddychového“ obsahu boli v nedeľu úspešné aj informácie o podujatiach v nadchádzajúcom týždni.

Interakcia zo strany knižníc

FB stránky umožňujú aj fanúšikom, aby na ne pridávali príspevky. Do akej miery, to závisí na nastaveniach, ktoré si zvolí knižnica, všetky príspevky sa však štandardne zobrazujú v samostatnej sekcii „Príspevky pre stránku“. Pri našom prieskume sme zistili, že knižnice tieto príspevky veľmi často prehliadajú a nijakým spôsobom na ne nereagujú (Obr. 14).

Obr. 14 Reakcia knižníc na príspevky od fanúšikov na ich FB stránkach (n=373).

Príspevok od fanúšika je veľmi hodnotnou formou reakcie, často ide o pochvaly, úprimné priania prípadne otázky alebo kritiku. FB stránku môžu príjemne oživiť aj iným obsahom než len tým, pochádzajúcim priamo z knižnice. Určite si všetky zaslúžia nejakú formu odpovede, aby mal používateľ pocit, že knižnica ho neignoruje a FB nie je pre ňu len nástenka na oznamovanie akcií. Aj kritika je príležitosťou na vhodne formulovanú odpoveď, informovanie o nových riešeniach a zlepšenie si vlastného PR.

Často sa medzi príspevkami objavujú správy reklamného charakteru či dokonca priamo spam. K týmto treba zaujať nejaké stanovisko, buď ich vymazať, ale ak sú relevantné a knižnica sa s nimi dokáže stotožniť, môže ich podporiť lajkom, komentárom, prípadne zdieľaním priamo na svojej časovej osi, čím ho oveľa viac zviditeľní.

V niektorých knižniciach sme sa stretli s tým, že takéto „fanúšikovské“ príspevky zverejňovali samotní zamestnanci pod svojimi osobnými profilmi. Takýto amaterizmus spôsobuje, že sa príspevky nezobrazia na hlavnej časovej osi, nie sú zverejnené priamo knižnicou a majú oveľa menší dosah. Problému sa dá ľahko predísť tým, že FB stránka môže mať viacero administrátorov spomedzi zamestnancov, ktorých stačí poučiť o tom, ako sa prepínajú z vlastného profilu do profilu knižnice.

Obmedzenia prieskumu

Prvým problémom, na ktorý sme narazili, boli nejednotné a neúplné databázy obsahujúce adresár knižníc. Databáza Ministerstva kultúry často neuvádza ani úplný alebo správny názov knižnice. O poznanie lepšia bola databáza Slovenskej národnej knižnice, aj v nej sa však často nachádzali už neaktuálne URL adresy na webové stránky, prípadne chýbali úplne. Celkom zaujímavý sa v tomto smere javí adresár budovaný portálom Infolib (<http://www.infolib.sk/sk/kniznice/adresare/zoznam-kniznic-sr/>), ktorý však nebolo možné získať v offline podobe. Žiaden adresár neuvádza odkazy na sociálne siete knižníc, portál Infolib by mal dať možnosť knižniciam tieto údaje vyplniť. Vyhľadávanie profilov na sociálnych sieťach bolo zdĺhavé a komplikoval ho aj fakt, že samotné knižnice svoje sociálne siete často veľmi slabo, alebo vôbec nepropagujú na svojich webových stránkach. Narazili sme aj na duplicitné profily, pri ktorých sme si museli vybrať, ktorý budeme hodnotiť. Napriek mimoriadnemu úsiliu sa nám nepodarilo „vypátrať“ všetky profily knižníc na sociálnych sieťach.

V našich štatistikách sme nemali možnosť vziať do úvahy samotnú veľkosť knižnice, predovšetkým počet registrovaných čitateľov. Hoci sme v prípade Facebooku získali veľmi presné štatistiky, nemali sme prístup do interných štatistik "Insights", kde by sme mohli priamo merať dosah jednotlivých príspevkov a získať podrobnejšie metriky o interakcii. Hoci použitý analytický nástroj Fanpage Karma tieto dáta dokáže poskytnúť, potrebovali by sme byť administrátori každej hodnotenej stránky, čo pri ich počte nebolo reálne.

Pri hodnotení frekvencie zverejňovania jednotlivých príspevkov zvolená kategorizácia (text, obrázok/fotografia, video, odkaz) nebola vždy úplne jednoznačná a analytický nástroj ich niekedy nezaregistroval úplne presne, tieto prípady však neboli veľmi časté a neovplyvnili celkové závery, nakoľko sme výsledky podrobili aj kvalitatívnej kontrole.

Pri hodnotení miery reakcie na jednotlivé príspevky v závislosti od času sme síce dokázali veľmi presne zistiť čas zverejnenia príspevku, ale čas, kedy používatelia interagovali, sa z vydaných dát nedal vyčítať a priemery poskytované priamo nástrojom nebolo možné vypočítať pre skúmané časové obdobie a preto sme ich nebrali do úvahy.

Odporúčania vyplývajúce z prieskumu

Sociálne siete umožňujú knižniciam priamu komunikáciu s čitateľmi. Oproti diskusným skupinám kladú väčší dôraz na vzťahy medzi účastníkmi (Hrčková 2014) a ľudia sa zväčša nemusia nikam registrovať, nakoľko svoj účet už vytvorený majú. Zaujímavé príspevky môžu jednoducho zdieľať (prezentovať) aj medzi svojimi priateľmi, ktorí nemusia mať priame prepojenie na knižnicu a tak zvyšovať povedomie o inštitúcii a jej aktivitách. Až 88 % knihovníkov si myslí, že význam sociálnych sietí bude narastať (Taylor and Francis Group 2014).

Špecifikom sociálnych sietí je rýchlosť interakcie medzi knižnicou a používateľmi, aj napriek tomu, že ide o asynchrónny typ média. Je možné cez ne zasiahnuť neobmedzené množstvo ľudí, ktorí ich denne navštevujú. Príspevky sa k recipientom dostanú takmer ihneď, autenticita je vysoká, knižnice získavajú okamžitú spätnú väzbu a môžu hodnotiť efektivitu jednotlivých príspevkov.

Na sociálnych sieťach je najúspešnejší vizuálne založený obsah vyvolávajúci emócie, s ktorým používatelia radi interagujú – nepriamo, lajkom alebo komentárom a priamo pomocou zdieľania šíria príspevok medzi svojich priateľov. Príspevky obsahujúce obrázok majú až o 53 % viac lajkov ako príspevky obsahujúce iba text (Taylor and Francis Group 2014). Reakcia používateľov na príspevok zvyšuje organický dosah a spolu s ním aj šancu na zasiahnutie nových recipientov a získanie fanúšikov.

Kľúčom k úspechu na sociálnych sieťach, kde jednotlivé príspevky majú len veľmi krátku životnosť (Facebook je doslova médium okamihu), je časté a vytrvalé zverejňovanie bez dlhších

páuz. Prieskumom sme zistili, že vysoká frekvencia príspevkov má väčší dopad na celkový dosah v cieľovej skupine než vysoký počet fanúšikov, musia však dosiahnuť istú mieru interakcie. Úspešné knižnice zverejňovali v priemere 1,5 príspevku za deň a neobmedzovali sa len obsah týkajúci sa samotnej knižnice, ale prinášali aj zaujímavé relevantné informácie z externého prostredia.

Ešte stále takmer štvrtina sledovaných knižníc používa osobný profil miesto FB stránky. Tým porušujú pravidlá Facebooku a vystavujú sa nebezpečenstvu, že ich účet bude zablokovaný a vymazaný a pripravujú sa tiež o množstvo iných výhod a užitočných nástrojov, akými sú (Frasco 2014):

- presné štatistiky úspešnosti jednotlivých príspevkov a údaje o fanúšikoch,
- možnosť organizovať na svojom profile súťaže s využitím komentárov a lajkov (pravidlá na https://www.facebook.com/page_guidelines.php#promotionsguidelines),
- možnosť načasovať zverejnenie príspevku na čas, kedy príspevok uvidí najviac používateľov (ten prehľadne napovedia štatistiky z FB stránky),
- neobmedzený počet fanúšikov,
- stránky sú indexované vo vyhľadávačoch,
- FB stránky majú možnosti uverejňovať sponzorované príspevky – teda zvýšiť dosah príspevku za poplatok,
- geolokalizačné služby,
- administrátorom stránky a zverejňovať príspevky v mene knižnice môže viacero ľudí.

Knižnica by si mala vypracovať vlastnú stratégiu svojho pôsobenia na sociálnej sieti, v ktorej by si mala stanoviť nie len priority, merateľné ciele a nástroje, pomocou ktorých ich chce dosahovať. Dôležitá je jednotná identita naprieč všetkými sociálnymi sieťami, no obsah komunikácie by sa mal prispôbiť ich špecifikám. Zverejňovať to isté na všetkých sieťach je kontraproduktívne. Knižnica pôsobiaca v rámci inštitúcie by mala mať svoj vlastný profil pre priamu komunikáciu s používateľmi, a zároveň aj zverejňovať vybrané príspevky na profile materskej inštitúcie (napríklad akademické knižnice jednotlivých fakúlt), čím účinne spropaguje svoje služby novým používateľom.

Pri pôsobení na sociálnych sieťach však nejde len o informovanie o činnosti knižnice. Podľa výročnej správy American Library Association (ALA 2012) „Práve Facebook a Twitter sa preukázali ako užitočné nástroje nie len pri propagovaní o dostupnosti online zdrojov, ale aj pri budovaní dôverných vzťahov s používateľmi“. Tomu napomáha aj dôsledné reagovanie na všetky príspevky a komentáre, ktoré používatelia zverejnia na FB stránke knižnice.

Profil na sociálnej sieti stavia predovšetkým na kvalitných webových stránkach. Avšak častou pozorovanou chybou bolo zamieňanie si Facebooku za webovú stránku knižnice. Sociálna sieť, azda s výnimkou foto či video albumov, nemá archívnu funkciu, neposkytuje dostatočný priestor pre zverejnenie úplnej informácie, nie je možné ju prehľadne usporiadať ani zabezpečiť trvalú vyhľadateľnosť a dostupnosť obsahu. Jej primárnym cieľom je vzájomná komunikácia, zdieľanie emócií a s pomocou zaujímavých príspevkov privádzať ľudí k samotným webovým stránkam. To však nie je možné bez vzájomného odkazovania medzi profilom a webovou stránkou knižnice.

Facebook umožňuje vytvorenie vlastnej adresy profilu („vanity URL“) na stránke <https://www.facebook.com/username>. Tá zvyšuje dohľadateľnosť stránky vo vyhľadávačoch a zjednodušuje jej použitie mimo internetu (letáky, brožúrky, plagáty, akcie). Práve na túto oblasť knižnice často zabúdajú. Veľký potenciál má propagácia prostredníctvom prepojenia samotného fyzického podujatia s následnou komunikáciou na sociálnej sieti. Príspevky prinášajúce fotografie a zážitky z akcií majú oveľa väčší dosah a mieru reakcie medzi fanúšikmi než informácie o chystaných podujatiach. Slabo je tiež využitý potenciál súťaží, ktoré skôr než vedomostné, by mali zaujať hravosťou a možnosťou jednoduchšej interakcie.

Záver

V príspevku sme analyzovali činnosť 211 slovenských akademických, vedeckých a verejných knižníc na sociálnych sieťach. Najväčšiu mieru aktívneho využívania mal Facebook (40 %), vo vysokej miere boli zastúpené aj Foursquare a Google +, avšak profily na nich boli väčšinou neaktívne alebo dokonca neúplné. Napriek tomu však aj takéto profily používatelia navštevovali. Ukazuje sa, že na sociálnej sieti ste, aj keď si myslíte, že tam nie ste, a neaktívne profily nechávajú používateľov opustených a s neaktuálnymi informáciami. „Otázkou nie je, či využívať sociálne médiá, ale ako ich využívate efektívne“ (Bertel 2013).

V porovnaní s rokom 2011 sme zistili výrazný pozitívne nárast v uvádzaní základných údajov o reálnom zázemí knižníc (adresa, kontaktné údaje, otváracie hodiny) a pokles počtu knižníc, ktoré nesprávne vystupujú na sociálnej sieti ako fyzické osoby; podiel nesprávne kategorizovaných stránok je však stále 40 %. Analýzou príspevkov z profilov knižníc na Facebooku za obdobie od 1. 3. 2014 do 28. 2. 2015 (7606) sme zistili, že najčastejším aj najúspešnejším typom príspevku je fotografia resp. obrázok, vysoko populárne videá sú zastúpené v oveľa menšej miere a knižnice by tento typ obsahu mali zvýšiť. Najväčšiu odozvu o používateľov zaznamenali príspevky zverejnené v utorok a v nedeľu popoludní, no zistili sme aj výrazné rozdiely medzi jednotlivými kategóriami knižníc. V rámci pracovných dní ľudia reagujú častejšie na príspevky zverejnené do skorého poobedia, čo sa najzreteľnejšie prejavuje najmä v počte komentárov. Poobede používatelia vykonávajú len jednoduchšie formy interakcie typické pre mobilné zariadenia.

Chybou je, že knižnice na svojich Facebookových stránkach vo veľmi malej miere reagujú na relevantné príspevky od fanúšikov. „Sociálne siete nie sú rozhlas, sú to miesta pre zapojenie sa do konverzácie s komunitou“ (Fiander 2012). Ponúkajú knižniciam schopnosť rýchlo reagovať na otázky používateľov a zlepšiť reputáciu knižnice ako citlivej a spolupracujúcej inštitúcie.

Zistili sme nedostatočnú mieru prepojenia sociálnych sietí s webovými stránkami, či dokonca zámenu funkcie a akési nahradenie stránok profilom na Facebooku. Avšak profil na sociálnej sieti by mal stavať predovšetkým na kvalitných webových stránkach.

Len 7 % príspevkov zaznamenalo 10 a viac reakcií zo strany používateľov, avšak príspevky informujúce o budúcich podujatiach, ktorých bolo najviac, sa v tejto množine nenachádzajú. Úspešné boli správy z uskutočnených podujatí, súťaže a relevantný zaujímavý obsah nesúvisiaci priamo s danou knižnicou. Na používateľov pôsobia vizuálne príspevky s pridanou hodnotou pre komunitu knižnice, ktoré komunikujú pozitívnu emóciu. Sociálne siete prinášajú pre knižnice nový rozmer pre vytváranie hodnôt –za hranicami ich fyzického priestoru.

Príspevok bol spracovaný v rámci riešenia projektu VEGA 1/0066/15.

Zdrojové dáta, z ktorých boli vypracované štatistiky v tomto príspevku sú voľne k dispozícii pre ďalší výskum a nachádzajú sa v prílohe.

Bibliografia

- [1] ALA. 2012. The 2012 State of America's libraries: A Report from the American Library Association. In *American Libraries: The magazine of the library association* [online]. 2012, s. 4 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://www.ala.org/news/sites/ala.org.news/files/content/StateofAmericasLibrariesReport2012Finalwithcover.pdf>
- [2] BARKER, Ian. 2013. Best social media analytics tools: 8 of the best to use. In *TechRadar* [online]. 2013 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://www.techradar.com/news/software/applications/best-social-media-analytics-tools-8-of-the-best-to-use-1151220>
- [3] BERTEL, Katherine. 2013. The Librarian's Nitty-Gritty Guide to Social Media. In *Journal of Library Innovation*. 2013, roč. 4, č. 2, s. 151. ISSN 1947525X.
- [4] BURKHARDT, Andy. 2010. Social media A guide for college and university libraries. In *College & Research Libraries News*. 2010, roč. 71, č. 1, s. 10-24. ISSN 0099-0086, 2150-6698.
- [5] *Fanpage Karma*. [online]. ©2012-2015 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://www.fanpagekarma.com/>
- [6] FERNANDEZ, Joe. 2009. A SWOT Analysis for Social Media in Libraries. In *Library staff publications* [online]. 2009, s. 35-37 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: http://digitalcommons.library.umaine.edu/lib_staffpub/7/
- [7] FIANDER, David J. 2012. Social Media for Academic Libraries. In NEAL, Diane Rasmussen. *Social Media for Academics: A Practical Guide* [online]. Oxford: Chandos Publishing, 2012, s. 193-210 [cit. 2015-04-10]. ISBN 978-1-84334-681-4. Dostupné na: <http://works.bepress.com/djfiander/2>
- [8] FLOM, Peter. 2013. Measures of Central Tendency: The trimmed mean, Winsorized mean and median. In *Statistical Analysis Consulting* [online]. 2013 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://www.statisticalanalysisconsulting.com/measures-of-central-tendency-the-trimmed-mean-and-median/>
- [9] FRASCO, Stephanie. 2014. 15 Benefits of having a fan page over a personal page on Facebook. In *Convert With Content* [online]. ©2005-2015 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <https://www.convertwithcontent.com/15-benefits-fan-page-personal-page-facebook/>
- [10] How do I run a contest or sweepstakes on my Page? In *Facebook* [online]. 2014 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <https://www.facebook.com/help/513248435437336/?ref=u2u>
- [11] HRČKOVÁ, A. 2014. Diskusné fórum ako jeden z typov sociálnych médií: Pojmová analýza. In *ItLib* [online]. 2014, č. 1 [cit. 2015-04-10]. ISSN 1336-0779. Dostupné na: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2014/1/diskusne-forum-ako-jeden-z-typov-socialnych-medii-pojmova-analyza.html?page_id=2622
- [12] KING, David Lee. 2015. Managing your library's social media channels. 2015. ISBN 9780838959497 0838959490.
- [13] MINISTERSTVO KULTÚRY SR. 2015. Zoznam knižníc SR [online]. Leto 2015 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://www.culture.gov.sk/kniznice-156.html>
- [14] Podmienky pre Stránky na Facebooku. In *Facebook* [online]. 2015 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: https://www.facebook.com/page_guidelines.php#promotionsguidelines

- [15] SARIC, Marko. 2015. Facebook page reach study February 2015. Locowise News [online]. ©2015 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://locowise.com/blog/facebook-page-reach-study-february-2015>
- [16] SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA. 2015. Adresár knižníc SR 2014 [online]. Jeseň 2015 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://www.snk.sk/sk/informacie-pre/kniznice-a-knihovnikov/adresar-kniznic.html>
- [17] SPOLOK SLOVENSKÝCH KNIHOVNÍKOV. 2015. Adresár knižníc. In *InfoLib* [online]. 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné na: <http://www.infolib.sk/sk/informacie/verejne-kniznice/adresar/>
- [18] Taylor and Francis Group. 2014. Use of social media by the library. In *Taylor & Francis LibSite* [online]. ©2014 [cit. 2015-04-10]. Dostupné na: <http://www.tandf.co.uk/libsite/whitePapers/socialMedia/>

Využití svobodného knihovního softwaru při tvorbě doménové ontologie

Cerniňáková, Eva

Jabok – Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická v Praze
a Ústav informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Abstrakt: Jedním z nástrojů na vyjádření pojmů a vztahů v oblasti automatizace knihoven a charakteristiku současného stavu této oblasti je vytvoření doménové ontologie. Při tvorbě takové ontologie je možné čerpat např. z existujících ontologií a tezurů nebo z odborné literatury. Specifickým zdrojem dat pro tvorbu ontologie zaměřené na oblast automatizace knihoven mohou být také knihovní softwary. Knihovní softwary s otevřeným zdrojovým kódem umožňují využít nejen viditelné rozhraní, ale i samotný zdrojový kód softwaru. Příspěvek je zaměřen na Evergreen, hojně vyžívaný knihovní software s otevřeným zdrojovým kódem, a zkoumá možnost využití lokalizačních souborů, tj. souborů, v nichž jsou uloženy výrazy použité v softwaru a jejich překlady do jiných jazyků. Na základě testování navržených metod pro analýzu lokalizačních souborů a tvorby pilotní ontologie bylo potvrzeno, že lokalizační soubory jsou vhodným zdrojem pro tvorbu doménové ontologie. . .

Abstract: Domain ontology belongs to a set of tools which can be used to express concepts and relations in the field of library automation and to describe the current state of the field. Data for ontology building can be extracted from existing thesauri and ontologies as well as from literature. For a library automation ontology, open source integrated library software can be used as a specific type of source data. Unlike proprietary library software, the open source software enables to use not only the visible software interface but also the source code. The paper is focused on Evergreen, widely used open source library software, and explores the use of its localization files, i.e. files containing expressions used in the software and their translation to other languages. By testing the proposed methods for analyzing localization files and by creating pilot ontology was confirmed that the localization files are feasible data for domain ontology building.

Klíčová slova: Automatizace knihoven, doménové ontologie, knihovní software s otevřeným zdrojovým kódem

Keywords: Domain ontologies, library automation, open source library software

Úvod

Automatizace v posledních desetiletích zasahuje do všech myslitelných oblastí činnosti knihoven i práce s informacemi. Mění se způsoby správy knihovních fondů a informačních zdrojů, od sálových počítačů a lokálních instalací knihovních softwarů se přechází k tzv. cloudovým řešením, softwarům s otevřeným zdrojovým kódem apod. Byť si dnes již těžko představujeme knihovnu, která by nevyužívala knihovní software, existuje řada knihoven, které ještě automatizovány nejsou nebo sice automatizovány jsou, ale používají zastaralé nástroje, postupy a technologie. Do rozhodování knihoven o tom, jak při automatizaci postupovat, přitom v praxi vstupuje řada faktorů od technologického, finančního a personálního zajištění tohoto procesu přes nutnost mít dostatečně podrobně popsane stávající procesy probíhající v knihovně, až po potřebu plnit stále rostoucí požadavky uživatelů. Rozhodnutí, která knihovny činí v oblasti automatizace, jsou obvykle dlouhodobého charakteru. Proto je pro knihovníky velmi potřebné nejprve získat komplexní znalosti o automatizaci knihovních procesů a zjistit, jak konkrétně postupovat při rozhodování o výběru a implementaci knihovního softwaru. V současné době však v českém prostředí chybí hlubší teoretická analýza této oblasti, navíc nejsou k dispozici prameny týkající se výběru a implementace knihovního softwaru, které by zahrnovaly jak komerčně dostupná proprietární řešení, tak svobodný software.

Cíl analýzy

Analýza určité domény propojuje teorii s praxí a pomáhá porozumět informacím o konkrétních tématech (Bawden a Robinson 2012). Vytvoření doménové ontologie pro oblast automatizace knihoven pomůže popsat tuto oblast prostřednictvím pojmů a vztahů mezi nimi a usnadní porozumění konkrétním tématům. Zároveň se stane základem pro přípravu nástroje na podporu rozhodování při výběru a implementaci knihovního softwaru. Předpokládanými vedlejšími výstupy při tvorbě ontologie budou podklady pro překlady knihovních softwarů, tvorbu tezauru či doplnění oborové terminologie. Tvorba doménové ontologie je součástí disertačního projektu realizovaného na Ústavu informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. V rámci disertačního projektu je prováděna analýza tematicky relevantních dat a dokumentů a na jejím základě jsou stanovena kritéria pro výběr termínů vyjadřujících pojmy určené k zařazení do ontologie. Je předpokládáno využití tzv. postupu od

středu („middle-out“), tj. pro tvorbu ontologie budou využity nejvýznamnější termíny z dané oblasti (Kučerová 2011). Na základě zdrojových dokumentů, případně dalších zdrojů budou stanoveny vztahy mezi jednotlivými termíny. Ontologie bude tvořena v jazyce OWL 2 (W3C 2011) s využitím svobodného softwaru Protégé (Stanford University 2015). S ohledem na dané téma bude ontologie vytvořena v angličtině, zároveň však budou zpracovány překlady termínů do češtiny.

Jako důležitý zdroj dat budou využity výrazy používané ve svobodných knihovních softwarech, zejména v softwarech Evergreen a Koha, neboť tato data jsou (na rozdíl od dat využívaných v proprietárních softwarech) volně přístupná. Výrazy a jejich překlady do jiných jazyků jsou uloženy v tzv. lokalizačních souborech. Kromě terminologie související s automatizovanými knihovními systémy jsou v nich zachyceny i návaznosti na další oblasti automatizace knihoven. Postihují tak dané téma ve velké šíři. Předkládaný příspěvek shrnuje dílčí výstupy disertačního projektu, konkrétně výsledky pilotní analýzy lokalizačních souborů svobodného softwaru jako zdroje dat pro tvorbu ontologie popisující oblast automatizace knihoven a následného zpracování získaných dat.

Cílem příspěvku tedy je:

- navrhnout a ověřit postup pro extrakci termínů z lokalizačních souborů knihovního softwaru,
- určit, zda počet výskytů je možným kritériem pro výběr termínů,
- zpracovat vzorek dat v prostředí softwaru Protégé,
- upřesnit postup tvorby ontologie.

Metody a postupy použité pro extrakci termínů

Pro pilotní analýzu byly zvoleny **lokalizační soubory knihovního softwaru Evergreen**¹ (Evergreen ILS 2015). Důvodem pro výběr tohoto vzorku byla především zkušenost s překladem lokalizačních souborů Evergreenu do češtiny a také dlouhodobé praktické zkušenosti s implementací a provozem tohoto softwaru v Knihovně Jabok² i v dalších knihovnách.

Lokalizace Evergreenu do národních jazyků je zajištěna pomocí nástroje GNU gettext (Free Software Foundation 2014) a je standardní součástí softwarového balíku. Překlady nevznikají přímo ve zdrojovém kódu, ale jsou uloženy v tzv. lokalizačních souborech. Pro překlad lokalizačních souborů softwaru je využita platforma Launchpad³, kde bylo ke 30. lednu 2015 zveřejněno 32 národních lokalizačních projektů (pouze v osmi z nich však bylo přeloženo více než 50 % řetězců: téměř 100% lokalizačních souborů je přeloženo do češtiny, za ní následuje arménština s 91 % a finština s 85 % přeložených výrazů. Lokalizační projekty obsahují vždy 41 lokalizačních souborů (viz obr. 1), v nichž bylo k uvedenému datu uvedenému datu obsaženo 12 555 výrazů pro překlad. Počet řetězců obsažených v jednotlivých souborech se velmi liší, nejčastěji jde o desítky nebo stovky řetězců, v několika případech o tisíce. (Canonical 2015a).

¹ Evergreen je knihovním softwarem s otevřeným zdrojovým kódem, zpřístupněný pod licencí GNU General Public License. Jde o robustní knihovní software koncipovaný pro konsorciální model knihoven. Evergreen byl poprvé nasazen do provozu v roce 2006 v USA ve veřejných knihovnách státu Georgia, v současné době je používán cca tisícovkou veřejných i odborných či akademických knihoven v USA, Kanadě i jinde. V ČR jej v současnosti používá šest knihoven.

² Knihovna Jabok je odborným pracovištěm Jaboku – Vyšší odborné školy sociálně pedagogické a teologické v Praze.

³ Launchpad (Canonical 2015b) je repozitářem a webovou aplikací, která poskytuje nástroje pro rozvoj a uložení softwarů s otevřeným zdrojovým kódem. V současné době je zde uloženo přes 36 tisíc projektů.

Evergreen - Open ILS

Overview Code Bugs Blueprints **Translations** Answers

Translatable templates

Series master » Czech (cs)

There is no translation group to manage Evergreen translations.

Templates which are more important to translate are listed first.

1 → 41 of 41 results First • Previous • Next ► • Last

Template Name	Length ▼	Status	Untranslated	Need review	Changed	Last Edited	By
lang.dtd	3124		5	—	—	2014-09-24	Eva Cerninakova
db.seed	2271		13	—	—	2015-03-05	Eva Cerninakova
fm-idl.dtd	1871		54	—	—	2014-09-24	Eva Cerninakova
tpac	1048		—	—	—	2015-03-08	Eva Cerninakova
opac.dtd	587		—	—	—	2014-03-09	Eva Cerninakova
cat.properties	534		—	—	—	2015-03-15	Eva Cerninakova
circ.properties	449		—	—	—	2014-09-24	Eva Cerninakova
patron.properties	418		—	—	—	2013-10-04	Eva Cerninakova
offline.properties	332		—	—	—	2013-10-04	Eva Cerninakova
ils-events.xml	288		—	—	—	2014-09-16	Eva Cerninakova
common.properties	199		—	—	—	2013-10-04	Eva Cerninakova
reports.dtd	192		—	—	—	2014-09-24	Eva Cerninakova
serial.properties	155		—	—	—	2014-09-16	Eva Cerninakova
vandelay.dtd	112		—	—	—	2013-03-07	Eva Cerninakova
conify.dtd	112		—	—	—	2012-05-01	Eva Cerninakova
admin.properties	112		—	—	—	2012-04-30	Eva Cerninakova
reports.js	102		—	—	—	2014-09-16	Eva Cerninakova

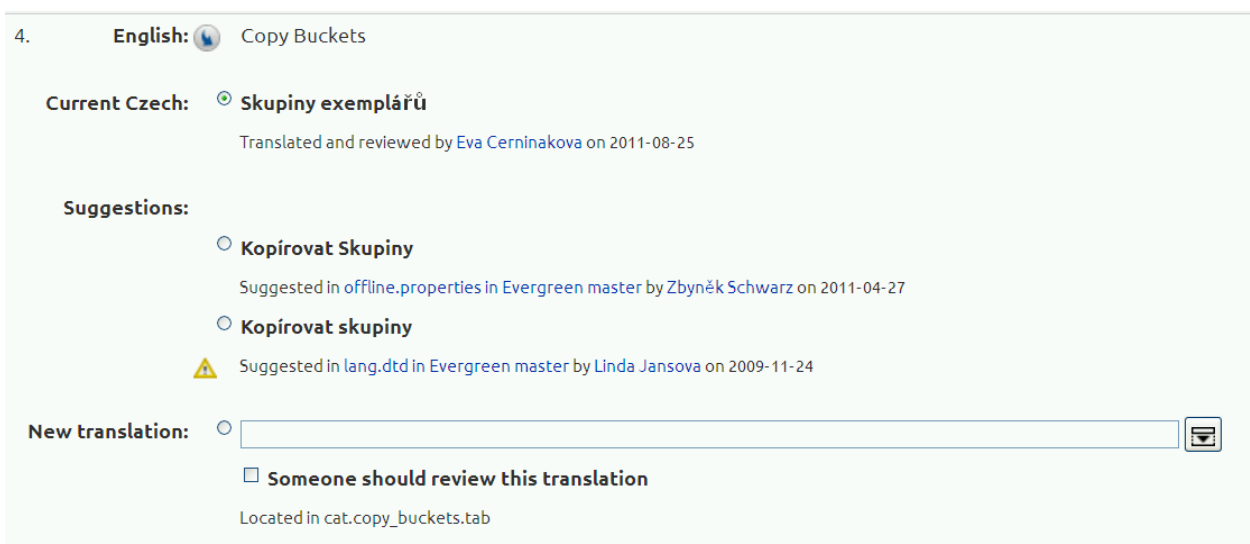
Obrázek 1: Lokalizační soubory na platformě Launchpad

Jednotlivé výrazy obsažené v lokalizačních souborech mohou být tvořeny:

- jednoslovnými termíny (např. „Record“),
- víceslovnými termíny (např. „Account Creation Date“),
- celými větami (např. „The last copy attached to a title is being removed or deleted“),
celými odstavci (např. „Different printer settings may be configured for different contexts within the staff client such as circulation, label printing, etc. If settings have not been made for a given context, the staff client will fall back on the 'default context'.“).

Kromě textu mohou výrazy obsahovat: značky z jazyka HTML (např. „Note: All dates must have the form `YYYY-MM-DD`. Times must have the form `HH:MM`“) nebo označení proměnných (např. „page %1 of %2“).

U každého výrazu je uvedena informace o tom, ve které části nebo funkci softwaru je použit. Přesto kontext nemusí být vždy zřetelný a může dojít k posunu významu při překladu. Proto je nutné překlady průběžně revidovat na základě zkušeností během provozování softwaru. Příkladem nutné revize může být např. výraz „copy“, který je v Evergreenu používán pro „exemplář“; v první fázi překladů bez znalosti kontextu však byl přeložen jako „kopírovat“ (viz obr. 2: Ukázka překladu výrazu v aplikaci Launchpad). Nutnost znalosti kontextu výrazu je nutné brát v úvahu i při tvorbě slovníku pro ontologii – v tomto jsou praktické zkušenosti s překlady a provozem softwaru velkou výhodou.

Obr. 2: Ukázka překladu výrazu v aplikaci Launchpad

Pilotní analýza

Pro pilotní analýzu byly vybrány **dva lokalizační soubory**, a to soubor „tpac“, obsahující 1027 výrazů a soubor „cat.properties“, obsahující 534 výrazů⁴. Soubor „tpac“ je obsahově zaměřen na oblast služeb uživatelů a má tematický přesahem jak k výpůjčním procesům, tak k oblasti zpracování fondu. Soubor „cat.properties“ obsahuje fráze zaměřené na organizaci a zpracování fondu. Oba soubory se vztahují k základním funkcím knihovního systému. Přestože se jedná

⁴ Údaje z února 2015

o omezený výběr, z hlediska tematického pokrytí představují tyto soubory vhodný vzorek pro testování výběru termínů pro ontologii.

Aby bylo možné s překladovými daty lépe manipulovat, byly **soubory staženy z webové aplikace Launchpad ve formátu . PO** (portable objects) a byly zobrazeny ve svobodném softwaru Poedit (ANON. 2014). Zpracování extrahovaných dat bylo poté prováděno pomocí tabulkového procesoru LibreOffice Calc.

Pro **výběr výrazů** byly použity tyto postupy:

- Vzhledem k tomu, že ontologie bude zpracována v angličtině, byly **analyzovány anglické výrazy**, české termíny byly shromažďovány pouze doplňkově.
- Do výběru byla zařazena **podstatná jména a slovesné tvary**, ve výjimečných případech také přídavná jména nebo příslovce, pokud reprezentovaly klíčový atribut související s objektem či procesem (např. „valid“). Při výběru byly vynechány členy i další slovní druhy.
- Pro **sjednocení gramatických tvarů** byla využita některá metodická doporučení pro tvorbu tezurů vztahující se ke gramatice (International Organization for Standardization 2011, odst. 6.2). Slovesa byla převedena do tvaru gerundia, kromě termínů, které v softwaru Evergreen představují systémový status dokumentu nebo záznamu (např. „non-cataloged“, „deleted“ apod.). Výjimku představuje pouze termín „available“, který se ve výrazech vyskytoval nejen jako označení statusu, ale i v jiných kontextech, a proto byl převeden na termín „availability“. S ohledem na běžnou praxi při budování ontologií byla podstatná jména ponechána v jednotném čísle nebo byla do jednotného čísla převedena.
- Z každého výrazu byla **extrahována a zaznamenána všechna podstatná jména a slovesné tvary** (ve výjimečných, výše uvedených případech, i jiné slovní druhy). Jednotlivé termíny byly zaznamenány v gramaticky upravené formě. Pokud byl tvar gramaticky upraven, extrahované termíny byly doplněny poznámkami o původním tvaru výskytu. Dále byl doplněn český překlad, eventuálně kontextové poznámky nebo synonyma v angličtině či v češtině. Každý nový výskyt termínu byl také započten do celkového počtu výskytů daného termínu.

- Pokud se termín ve výrazu vyskytoval spolu s dalšími extrahovanými termíny, byly tyto termíny zvlášť zaznamenány, takže vznikl seznam termínů z různých výrazů, které se k danému termínu vztahují.
- Při extrakci bylo **zaznamenáno, ve kterém souboru se termín vyskytoval**. Pokud se vyskytoval jak v souboru „tpac“, tak v souboru „cat.properties“, byly tyto termíny zaznamenány dvakrát (ke sjednocení došlo až při analýze výsledků).

V průběhu extrakce termínů bylo nutné řešit problémy spojené se synonymií, a to především nekonzistentní použití termínů ve výrazech a vícevýznamovost některých termínů. Jako příklad **nekonzistentního použití výrazu ve výrazech** mohou posloužit termíny „email“ a „záznam“. Termín „email“ byl použit jak pro označení procesů spojených se zpracováním e-mailů (posílání, přijímání), tak i pro adresu elektronické pošty. Termín „record“ byl použit buď pro jakýkoliv záznam v katalogu (především ve smyslu záznamu ve formátu MARC), bez ohledu na to, zda se jednalo o bibliografický nebo autoritní záznam, nebo jako synonymum pro bibliografický záznam. Oba tyto případy falešné synonymie znamenaly problém při sjednocování termínů, zároveň však mohou představovat přínos pro samotnou tvorbu ontologie, neboť indikují vztahy mezi termíny (souvislost procesu zpracování e-mailu s e-mailovou adresou nebo vztahy podřízenosti/nadřazenosti v případě termínů „záznam“ a „bibliografický záznam“). Příkladem situace, kdy **jeden termín má více významů**, je termín „item“ (termín s vůbec největším počtem výskytů). Většinou se ve vzorku vyskytuje ve významu „exemplář“, může však označovat také „jednotku“ (ne nutně ve smyslu exempláře) nebo „položku“ (např. položku seznamu). I tento způsob synonymie představuje přínos pro tvorbu ontologie, protože může naznačovat vztahy mezi termíny.

V průběhu extrakce termínů se také ukázalo, že při tvorbě slovníku pro ontologii bude nutné vzít v potaz specifické funkce a označení určitých skutečností v konkrétním softwaru. Příkladem může být termín „bucket“, použitý v knihovním softwaru Evergreen pro virtuální „kontejner“, který slouží pro hromadné akce se záznamy nebo s exempláři a který i lze uložit a pracovat s ním později.

Dále bude nutné řešit jazykové hledisko, protože některé termíny využití v softwaru Evergreen jsou uvedeny v americké angličtině (např. pro termín „check in“, který označuje vrácení

dokumentu, je v britské angličtině použit termín „return“). Termín tak nemusí být univerzálně platný (to ostatně dokazuje i existence lokalizačních projektů pro překlad do britské nebo australské angličtiny).

Hlubší analýzu je nutné věnovat také případným národním odlišnostem konceptu vedení knihoven, které se může odrazit také v koncepci knihovního softwaru a v použitých výrazech.

Všechny výše uvedené skutečnosti znamenají problémy, které je nutné při tvorbě ontologie řešit. Zachycení těchto problémů v konkrétních případech však může být pro tvorbu ontologie přínosem, protože vede k lepšímu uchopení vztahů mezi jednotlivými termíny.

Výsledky extrakce termínů

Z obou souborů bylo extrahováno celkem 498 termínů, viz tabulka 1.

	Soubor „tpac“	Soubor „cat.properties“	Po deduplikaci
Počet výrazů v souboru	1 027	534	
Počet extrahovaných termínů	349	224	498
Počet termínů vyskytujících se alespoň pětkrát	64	56	99

Tabulka 1: Počet termínů získaných z jednotlivých souborů

Analýza výskytů jednotlivých termínů ukázala, že nejčastěji se v obou lokalizačních souborech vyskytuje termín „item“, k dalšímu současnému výskytu v rámci prvních dvaceti nejčastějších užitých termínů dochází u termínu „copy“. Z posouzení počtu výskytu jednotlivých termínů na základě zkušeností z praxe provozování automatizovaného knihovního systému je možné dojít k závěru, že počet výskytů jednotlivých termínů můžeme považovat za vodítko při stanovení významnosti, a tudíž je lze využít při rozhodování o zařazení daného termínu do ontologie. Tabulka 2 ukazuje nejčastější výskyt termínů v obou souborech samostatně a po jejich sloučení. Současný výskyt termínů na prvních dvaceti pozicích podle počtu výskytů je vyznačen barevně.

Soubor „cat.properties“		Soubor „tpac“		Sloučené výsledky	
Termín	Počet výskytů	Termín	Počet výskytů	Termín	Počet výskytů
Item	56	Item	48	Item	104
Record	45	Hold	33	Record	53
Error	36	List	27	Error	42
Bucket	34	Selecting	25	Hold	38
Deleting	31	Display	24	Bucket	34
Volume	30	Searching	22	Copy	34
Creation	29	Account	20	Display	34
Marking	26	Password	16	Selecting	33
Failure	25	Payment	16	Searching	32
Template	22	Fines	14	Deleting	31
Copy	21	Copy	13	Volume	30
Retrieving	20	check out	13	Creation	29
Adding	19	Library	13	Adding	27
Transfer	19	placing hold	12	List	27
Barcode	16	Username	12	Marking	26
Canceling	16	Availability	11	Barcode	25
Importing	16	Catalog	11	Failure	25
Action	15	Email	10	Template	22
ID	15	Login	10	Action	21
Overlaying	14	Pickup	10	Account	20

Tabulka 2: Nejčastěji se vyskytující termíny

Tvorba pilotní ontologie s využitím extrahovaných termínů

Termíny, které byly získány zpracováním dat překladových souborů, byly testovány při tvorbě vzorku ontologie v prostředí softwaru Protégé. Pilotní ontologie byla maximálně zjednodušena a zaměřila se pouze na základní třídy a podtřídy, na objektové (nikoliv už na datové) vlastnosti a na

vyjádření jednoduchých vztahů. Z extrahovaných termínů byly pro tyto účely vybrány pouze ty, jejichž výskyt byl po sloučení výsledků z obou lokalizačních souborů vyšší nebo roven deseti. Celkem se jednalo o 51 termínů. K nim pak byly přidány další termíny, které se v tomto vzorku nevyskytovaly, ale bylo vhodné je doplnit kvůli možnosti testování vztahů mezi termíny (např. „bibliographic record“). Extrahované termíny byly rozděleny na tři základní typy, které byly posléze využity jako základní třídy v hierarchii. Těmito typy se staly objekt, proces a událost, resp. Object, Process a Event.

Typ **Object** (objekt) byl vyjádřen podstatným jménem, označujícím nejen reálné objekty (např. „library card“), nýbrž i abstraktní pojmy (např. „circulation history“), případně pojmy, které mohou být atributem jiného objektu, (např. „ID“, „price“).

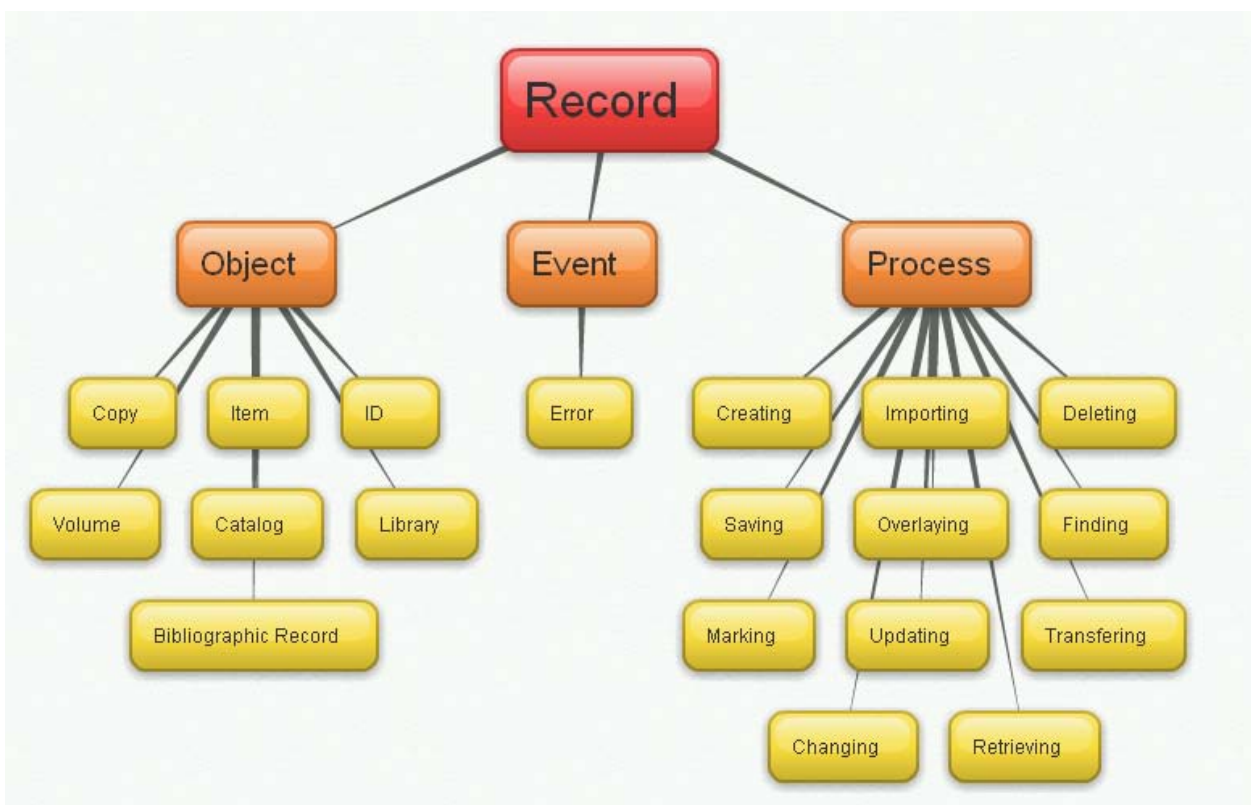
Typ **Process** (proces) byl zastoupen obvykle slovesem vyjadřujícím nedokonavý vid a označoval sérii akcí, které něco produkují nebo vedou ke konkrétnímu výsledku (Merriam-Webster 2015) (např. „importing“).

Typ **Event** (událost) byl vyjádřen podstatným jménem nebo slovesem označujícím jednorázovou událost či akci, která vede ke konkrétnímu výsledku (např. „pickup“).

V některých případech bylo při stanovení typu obtížné rozhodnout, zda přiřadit větší váhu procesu nebo výsledku či konkrétnímu úkonu. Příkladem může být realizace výpůjčky („check out“), kterou lze chápat jednak jako proces, tj. sérii nutných kroků, které vedou k půjčení určitého exempláře, jednak jako konkrétní úkon „zapsání vypůjčeného exempláře“ do čtenářského konta (nebo i jako „zapsaný exemplář“), tj. jako půjčování i jako výpůjčku. Stejně tak „renewal“ může označovat jednorázovou událost (např. ve vztahu k počtu prodloužení) i prodloužení jako proces (např. ve vztahu k úspěšnému či neúspěšnému průběhu procesu prodloužení). V případě nejednoznačnosti byl při přiřazování termínů k jednotlivým typům vzat v potaz význam, který více vystihuje využití termín v oblasti automatizace knihoven, případně byl vzat v úvahu i význam českého překladu termínu.

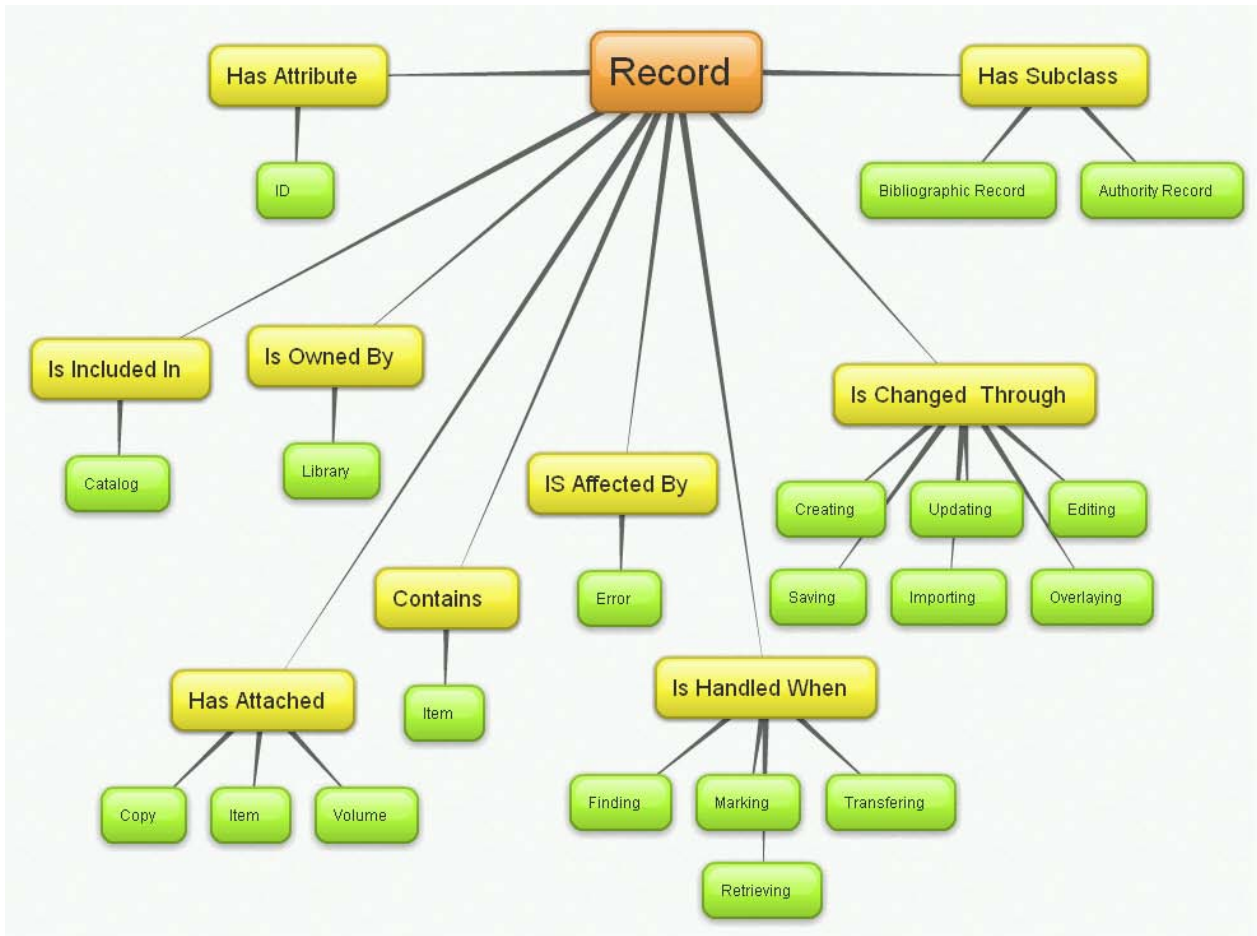
Základem pro stanovování vztahů mezi jednotlivými termíny se staly výskyty termínů ve víceslovných výrazech z lokalizačních souborů. Například u termínu „record“, definovaném v pilotní ontologii jako podtřída typu „Object“, byla z jednotlivých výrazů („Record not likely updated. “, „No matching authority records found. “ a dalších) zjištěna souvislost s těmito

termíny: authority, bibliographic record, catalog, copy, creating , deleting, error, finding, changing, ID, importing, item, library, marking, overlaying, refershing, saving, transferring, updating, volume. Obr. 3 ukazuje tyto vztahy k termínu „record“ z hlediska rozdělení na jednotlivé typy (objekt, událost, proces).

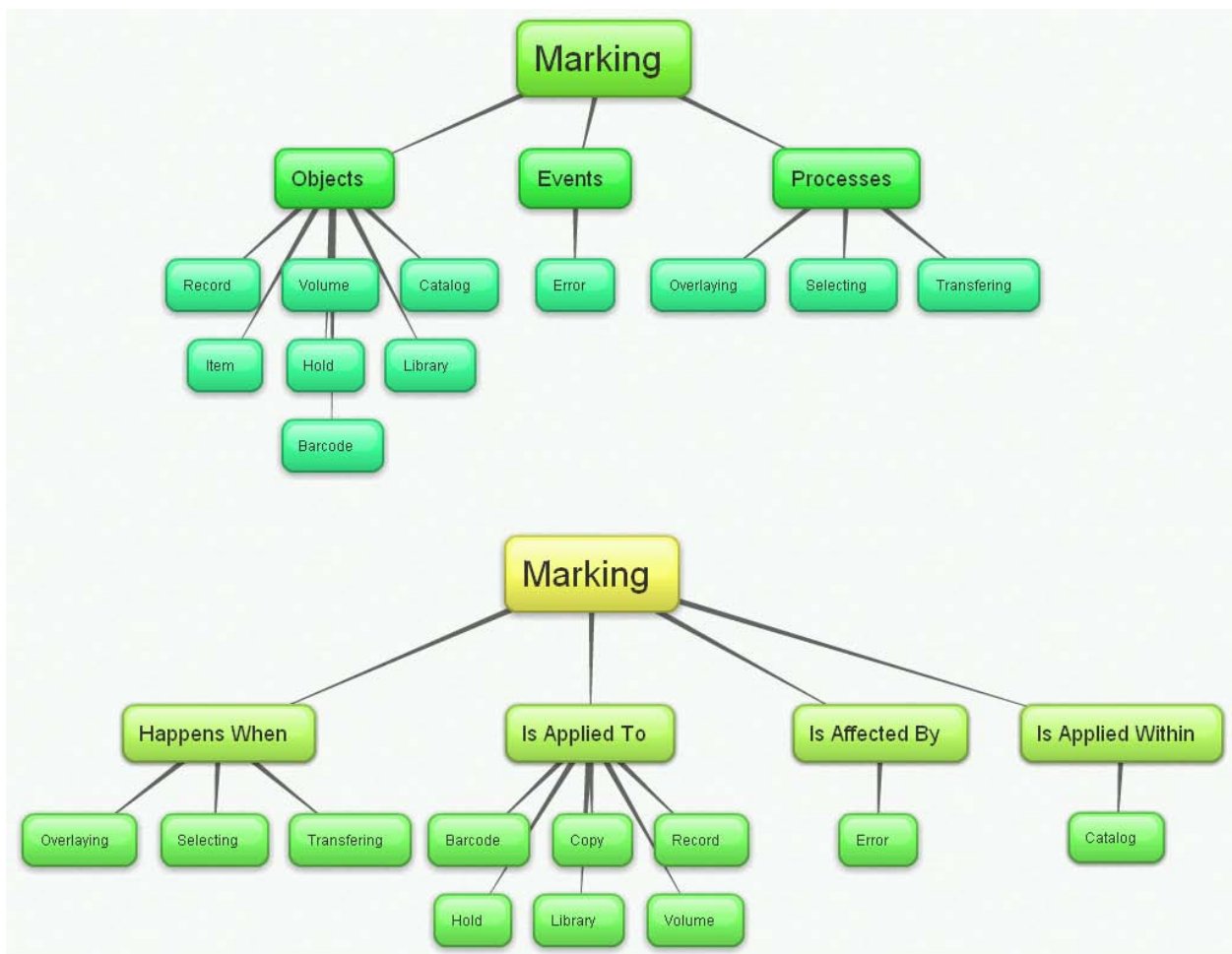
Obr. 3 – Vztahy k termínu „record“ podle typu

Typy objektů byly v pilotní ontologii použity jako nadřazené třídy pro jednotlivé související termíny. Související termíny však s termínem „record“ vytvářejí další vztahy, které lze aplikovat v ontologii. V případě termínu „record“ to mohou být např. vztahy: HasAttribute, HasSubclass, IsIncludedIn, Contains, IsOwnedBy, IsAffectedBy, IsHandledWhen, IsChangedThrough apod. (viz obr. 4).

Obr. 4: Vyjádření možných vztahů třídy „record“

Podobně lze (bez ohledu na jejich typ) pracovat s dalšími termíny. Např. termínu „marking“, který byl v rámci ontologie zařazen do třídy „Process“, lze na základě výrazů v lokalizačních souborech přiřadit vztahy k následujícím termínům: barcode, catalog, error, hold, item, library, overlay, record, selecting, transferring, volume. Graficky jsou tyto vztahy znázorněny na obr. 5.

Obr 5: Vvjádrění vztahů k termínu „marking“

Uvedenými metodami bylo v softwaru Protégé zpracováno všech 51 vybraných termínů, tj. byly zařazeny jako podtřídy v rámci tříd „Object“, „Process“ nebo „Event“ a byly jim přiřazeny odpovídající relace.

Při analýze pilotní ontologie se ukázalo, že vytvořené třídy Object, Process a Event je možné využít, pro budování doménové ontologie však nestačí a bude potřeba vzít v úvahu další hlediska. Pilotní ontologie byla velmi zjednodušená, jak z hlediska počtu tříd, tak i z hlediska popisu jejich vlastností a vztahů. Přestože základní relace nastíněné mezi třídami byly vytvářeny pouze na základě výrazů obsažených v lokalizačních souborech, při analýze se ukázalo, že jsou funkční. Pro potřeby doménové ontologie však bude nutné zabývat se podrobně dalšími formami klasifikace a reprezentace tříd a jedinců.

Diskuse a závěr

Možnosti využití lokalizačních souborů knihovního softwaru s otevřeným zdrojovým kódem byly prezentovány na příkladu souborů knihovního softwaru Evergreen. Vzorek dat byl tvořen dvěma lokalizačními soubory, které tematicky pokrývaly oblast zpracování knihovního fondu, online katalogu, výpůjček a služeb čtenářům. Výše uvedená metodologie, použitá při extrakci termínů pro ontologii (která zahrnovala i gramatické úpravy za účelem sjednocení terminologie), se v rámci testovaného vzorku ukázala jako vhodná. Při budování ontologie lze uplatnit nejen slovní zásobu (termíny) z lokalizačních souborů, ale také četnost výskytu jednotlivých termínů, neboť právě četnost může sloužit jako vodítko při rozhodování o významnosti konkrétního termínu pro ontologii. Rovněž výskyt termínů spolu s dalšími termíny v jednom výrazu může indikovat vztahy mezi jednotlivými termíny, které mohou být základem pro vztahy mezi jednotlivými třídami v ontologii. Problematické otázky (např. synonymie nebo falešná synonymie, případně specifika jednotlivých jazyků či softwarů) mohou v tomto směru být také přínosné. Pilotní ontologie byla velmi zjednodušená, jak z hlediska počtu tříd, tak i z hlediska popisu jejich vlastností a vztahů, které byly vytvářeny pouze na základě vztahů vyplývajících z výrazů obsažených v lokalizačních souborech, přesto bylo zřejmé, že tyto vztahy jsou vhodnou reprezentací reality.

Můžeme shrnout, že vytvoření pilotní ontologie potvrdilo vhodnost lokalizačních souborů knihovního softwaru jako zdroje dat pro ontologii popisující automatizaci knihoven.

Použitá literatura

- [1] ANON., 2014. *Poedit - Gettext Translations Editor* [online] [cit. 4. duben 2015]. Dostupné z: <http://poedit.net/>
- [2] BAWDEN, David a Lyn ROBINSON, 2012. *Introduction to information science*. London: Facet. ISBN 9781856048101 1856048101.
- [3] CANONICAL, 2015a. Launchpad. *Translations: Evergreen* [online] [cit. 3. duben 2015]. Dostupné z: <https://translations.launchpad.net/evergreen>
- [4] CANONICAL, 2015b. *Launchpad* [online] [cit. 3. duben 2015]. Dostupné z: <https://launchpad.net/>
- [5] EVERGREEN ILS, 2015. *Evergreen – Open Source Library Software* [online] [cit. 3. duben 2015]. Dostupné z: <http://evergreen-ils.org/>

- [6] FREE SOFTWARE FOUNDATION, 2014. GNU Operating Systém. *GNU gettext* [online] [cit. 4. duben 2015].
Dostupné z: <http://www.gnu.org/software/gettext/manual/>
- [7] INTERNATIONAL ORGANIZATION FOR STANDARDIZATION, 2011. *Information and documentation - Thesauri and interoperability with other vocabularies = Informaton et documentation - Thésaurus et interopérabilité avec d'autres vocabulaires*. 1st ed. Geneva: ISO.
- [8] KUČEROVÁ, Helena, 2011. Metodiky ontologického inženýrství. *Ikaros*. ISSN 1212-5075.
- [9] MERRIAM-WEBSTER, 2015. Merriam-Webster Dictionary. *Process - Definition and More from the Free Merriam-Webster Dictionary* [online] [cit. 4. duben 2015]. Dostupné z: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/process>
- [10] STANFORD UNIVERSITY, 2015. *Protégé. A free, open-source ontology editor and framework for building intelligent systems* [online] [cit. 3. duben 2015]. Dostupné z: <http://protege.stanford.edu/>
- [11] W3C, 2011. *OWL 2 Web Ontology Language Structural Specification and Functional-Style Syntax (Second Edition)*. *W3C Recommendation 11 December 2012* [online] [cit. 3. duben 2015]. Dostupné z: <http://www.w3.org/TR/owl2-syntax/>

Vývoj knižnično-informačných služieb na UK (nielen za posledných 25 rokov)

Gondová, Daniela

Akademická knižnica Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Príspevok rekapituluje vývoj knižnično-informačných služieb na Univerzite Komenského v Bratislave od vzniku univerzity v roku 1919 až po súčasnosť. Opisuje organizáciu fakultných knižníc, systém spolupráce a aktuálne výsledky činnosti knižníc.

Kľúčové slová: Univerzita Komenského v Bratislave, fakultné knižnice, Akademická knižnica UK, knižničná spolupráca

Abstract: The paper brings review of development of library and information services at Comenius University in Bratislava since its establishment in 1919 till today. It describes the organization of faculty libraries, system of cooperation and current results.

Keywords: Comenius University in Bratislava, faculty libraries, CU Academic Library, library cooperation

Univerzita Komenského v Bratislave (UK), najstaršia a najväčšia univerzita na Slovensku, nedávno oslávila 95 rokov svojho pôsobenia¹. UK v čase svojho založenia mala štyri fakulty – právnickú, lekársku, prírodovedeckú a filozofickú – v súčasnosti má UK trinásť fakúlt².

Začiatky budovania univerzity neboli jednoduché, vplyvom maďarizácie na Slovensku nebol dostatok vzdelaných odborníkov pre výučbu na nových fakultách a ani neboli vytvorené vhodné priestorové a technické podmienky. Z tohto dôvodu výučba na novej univerzite v roku jej založenia začala len na lekárskej fakulte pre 144 študentov; na právnickej a filozofickej fakulte až po dvoch rokoch a na prírodovedeckej až v roku 1940.

¹ Univerzita Komenského v Bratislave bola zriadená zákonom číslo 376, zo dňa 27. júna 1919 ako československá štátna univerzita.

² Fakulty UK (rok = začiatok výučby): Lekárska fakulta v Bratislave (1919), Právnická fakulta (1921), Filozofická fakulta (1921), Prírodovedecká fakulta (1940), Pedagogická fakulta (1946), Farmaceutická fakulta (1952), Fakulta telesnej výchovy a športu (1960), Jesseniova lekárska fakulta v Martine (1969), Fakulta matematiky, fyziky a informatiky (1980), Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta UK (1990), Evanjelická bohoslovecká fakulta UK (1990), Fakulta managementu UK (1991), Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK (2002).

UK nemala a ani nemá klasický univerzitný kampus, fakulty vznikali postupne v rôznych častiach Bratislavy (jedna z fakúlt dokonca sídli v Martine). Uvedená skutočnosť mala dopad i na vznik a budovanie knižníc, aj preto Univerzita Komenského nemá klasickú „kamennú“ centrálnu univerzitnú knižnicu. Pracovníci jednotlivých fakúlt (ústavy, katedry, lektoráty) si však od svojho vzniku uvedomovali nevyhnutnosť kvalitných knižníc, ktoré hneď aj začali budovať. Dôkazom sú napr. informácie z Ročenky University Komenského za prví päťdesiat rokov 1919-1924, kde sa v rámci vecného vybavenia fakúlt uvádza, že na základe splnomocnenia ministra školstva sa v roku 1920 na právnickej fakulte vo veľkom meradle zabezpečil nákup kníh a vedeckých pomôcok. V roku 1921 sa konštatuje, že univerzitná knižnica³ nemá dostatočný rozsah fondov a ani neexistujú príslušne vybavené seminárne knižnice pre potreby filozofickej fakulty. Ministerstvo školstva z tohto dôvodu poukázalo každému členovi pedagogického zboru väčšiu finančnú čiastku na vybavenie seminárnych knižníc! Rozsah knižničných fondov na začiatku 20-tych rokov minulého storočia na prvých troch fakultách UK sa pohyboval v rozpätí 6–7 tisíc knižničných jednotiek (kn. j.). Vzhľadom na počty vtedajších študentov – 871 riadnych a 186 mimoriadnych (89 žien) – to boli celkom zaujímavé a relatívne vysoké čísla. V roku 1935 bol rozsah knižničného fondu už 272.932 kn. j. a ročne pribudlo takmer 11.000 kn. j. V tomto roku knižnica získala možnosť žiadať „povinný výtisk všetkých tiskovín, vydaných v zemích historických, za polovinu krámské ceny“! [5, s. 10]

Po roku 1950 sa na vysokých školách zakladajú celofakultné ústredné knižnice. Sú to knižnice určené zväčša pre vnútornú potrebu svojich fakúlt, cieľom ktorých bolo budovať knižničný fond so silným akcentom na doplňovanie „vhodnej“ literatúry a centrálnu poskytovať odborné knižničné služby. Súčasne mali riadiť a koordinovať práce jednotlivých seminárov, zabezpečovať knižničnú a časopiseckú literatúru pre potreby celej fakulty. Jedným z hlavných cieľov bolo doplňovanie a sprístupňovanie literatúry pre spoločný základ, t.j. pre predmety ako dejiny medzinárodného robotníckeho hnutia, marxistická filozofia, vedecký komunizmus. Uvedená skutočnosť sa premietla i do aktivít na UK, spájajú sa seminárne, či seminárne knižnice a vznikajú fakultné. Na UK postupne vzniklo 7 fakultných knižníc, ktoré v roku 1965 evidovali

³ V dokumentoch UK sa často vyskytuje pojem univerzitná knižnica, ktorou sa myslí súčasná Univerzitná knižnica v Bratislave; táto knižnica však nikdy nebola súčasťou UK. Keďže v Bratislave nebola v tom čase iná vysoká škola, spolupráca medzi UK a knižnicou bola pochopiteľná a pomerne intenzívna.

723.105 kn. j. a 5.916 titulov časopisov; v roku 1968 to bolo už 842.013 kn. j. a ročný prírastok bol 52.651 kn. j.

V 70-tych rokoch bola na úrovni ministerstva školstva SR schválená koncepcia budovania študijno-informačných stredísk na vysokej škole (ŠIS); presadil sa Ideový námet na výstavbu vedecko-informačnej sústavy na vysokých školách, vznikol model ŠIS, vzorový štatút ŠIS, vzorový organizačný poriadok ŠIS, vzorová náplň odborných funkcií pracovníkov, atď. Bolo nevyhnutné, aby všetci rektori, dekáni akceptovali požiadavku vytvorenia ŠIS. Na UK mal tento model vážny dopad najmä na filozofickú a právnickú fakultu, keďže sa rozhodlo o zlúčení Ústrednej knižnice Filozofickej fakulty UK, ŠIS Právnickej fakulty UK a ŠIS Ústavu marxizmu-leninizmu a vytvorení Ústrednej knižnice a študijno-informačného strediska spoločensko-vedných informácií Univerzity Komenského. ŠIS vznikli na všetkých fakultách, ale vzhľadom na dislokáciu týchto fakúlt ostali v rámci pôsobnosti fakúlt.

V čase revolučných zmien v spoločnosti, začiatkom 90-tych rokov, na UK poskytuje služby 8 ŠIS, majú už 1.380.595 kn. j., v roku 1990 pribudlo do fondov knižníc len 3.677 kn. j. Súčasne začína intenzívna a rozsiahla obsahová previerka fondov - vyradilo sa 23.935 kn. j. Knižnice poskytli služby 27.463 čitateľom, z toho bolo 11.343 študentov, počet výpožičiek bol 550.743, 8.349 dokumentov sa požičalo v rámci medziknižničnej výpožičnej služby (6.946 iným knižniciam/1.403 z iných knižníc), finančné náklady na nákup literatúry predstavovali sumu 6.080.836 Kčs; v knižniciach pracovalo 104 pracovníkov; technické vybavenie tvorilo 8 kopírovacích strojov, 2 počítače a 1 tlačiareň.

Politické zmeny v 90-tych rokoch mali značný dopad na akademickú pôdu. Výrazne sa mení atmosféra, mnohé pravidlá prestávajú platiť, 1. júla 1990 nadobúda účinnosť nový zákon o vysokých školách 172/1990 Z. z. Na UK sa pristupuje k viacerým organizačným zmenám, prehodnocuje sa výučba vybraných povinných predmetov, mení sa obsah štátnych záverečných skúšok, atď. Uvedené zmeny mali vplyv i na knižnice – 31. marca 1991 (po predchádzajúcom zrušení Ústavu marxizmu-leninizmu) prestáva pôsobiť Ústredná knižnica a študijno-informačné stredisko spoločenskovedných pracovísk UK a opätovne vznikajú samostatné fakultné knižnice (už nie ŠIS).

Fakulty, ako samostatné právne subjekty, si určujú svoje priority, rozhodujú o finančných tokoch, a tak si každý fakultný organizačný útvar musí získať svoju pozíciu v štruktúre fakulty. Do vydania Zákona č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej (ďalej zákon o knižniciach) nebolo legislatívne riešené postavenie knižníc na vysokej škole a ani ich úlohy. Je pozitívne, že ďalší zákon o vysokých školách č. 131/2002 Z. z., nadviazal na zákon o knižniciach a potvrdil postavenie akademických knižníc ako informačných pracovísk.

Podľa zákona o knižniciach akademická knižnica

- je vedecko-informačným, bibliografickým, koordinačným a poradenským pracoviskom vysokej školy alebo fakulty,
- uchováva a bibliograficky registruje kvalifikačné práce,
- je pracoviskom bibliografickej registrácie publikačnej činnosti učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov vysokej školy alebo fakulty,
- poskytuje knižnično-informačné služby najmä učiteľom, vedeckým pracovníkom, doktorandom a študentom vysokej školy alebo fakulty,
- poskytuje knižnično-informačné služby verejnosti za podmienok určených zriaďovateľom,
- zúčastňuje sa na tvorbe, udržiavaní a sprístupňovaní súborných katalógov knižníc.

Možno konštatovať, že knižnice na UK aj pred oficiálnym uzákonením svojich povinností väčšinu úloh zabezpečovali. Bolo to najmä vďaka spolupráci, ktorá sa zintenzívnila najmä v 90-tych rokoch minulého storočia, keď UK začala budovať Informačný a komunikačný systém (IKS). Základom IKS bolo vytvorenie počítačovej siete Univerzity Komenského, vzájomné prepojenie jednotlivých fakúlt a napojenie celého systému na národné a medzinárodné siete.

IKS pozostával z viacerých agend a jeho súčasťou bola i Knižničná agenda. Počas budovania IKS sa v rámci Knižničnej agendy pripravili viaceré analytické i koncepčné materiály. Bol vypracovaný i projekt, ktorý obsahoval podmienky a požiadavky na riešenie automatizácie knižníc. Vzhľadom na rozsah a náročnosť knižničnej agendy sa ako najvýhodnejšie riešenie považovalo implementovanie niektorého hotového, praxou overeného, komplexného

knižnično-informačného systému. Keďže UK nemala potrebné finančné prostriedky na získanie takéhoto systému, pokúsila sa získať ich pomocou nadačného príspevku. Projekt automatizácie bol predložený na posúdenie nadácii Mellon Foundation. Mellonova nadácia projekt zamietla, keďže v tom čase bol schválený značný príspevok pre projekt CASLIN (Czech and Slovak Library Network). Automatizácia fakultných knižníc bola riešená náhradným spôsobom. Viaceré knižnice využili softvér pripravený vo Výpočtovom stredisku UK, ktorý obsahoval spracovanie objednávok, mennú a vecnú katalogizáciu, štatistiky (známy pod akronymom PARIS); knižnice využívali aj rôzne aplikácie databázového systému CDS/ISIS. Pri automatizácii knižníc sa teda nepostupovalo jednotne, elektronická podpora knižničných služieb zostala na nízkej úrovni. Informatizácii a elektronizácii fakultných knižníc sa zo strany vedenia UK neprikladal dostatočný dôraz a podpora. Napriek tomu si v rámci IKS osobitnú pozornosť zaslúži snaha o jednotné spracovanie publikačnej činnosti pracovníkov univerzity.

Na spracovanie publikačnej činnosti sa na UK pripravil vlastný softvérový produkt a vznikla celouniverzitná databáza evidencie publikačnej činnosti (EVIPUB). Bába sa začala budovať v akademickom roku 1992/93 a už v roku 1995 bola – ako prvá na Slovensku – prístupná aj na internete; v roku 1999 obsahovala viac ako 55.000 záznamov. Agenda publikačnej činnosti sa však vyvíjala izolovane po fakultách, aktualizácia prebiehala dávkovým spôsobom, nenadväzovala na žiaden softvér používaný knižnicami UK a v dostatočnej miere nezohľadňovala knižničné normy a štandardy.

Na jeseň roku 1997 vedenie Univerzity Komenského, vzhľadom na rýchly pokrok informačných technológií a vzrastajúce požiadavky na informačné zdroje, konštatuje v oblasti IKS určitú stagnáciu, či dokonca zaostávanie. S cieľom zlepšiť nepriaznivý stav Kolégium rektora a akademický senát UK rozhodli o začatí riešenia projektu zameraného na inováciu systému IKS pod názvom IKS – Integrovaný informačný a komunikačný systém a o vypracovaní strategickej štúdie. Modernizácia informačného a komunikačného systému univerzity by mala Univerzite Komenského zabezpečiť opäť popredné miesto medzi pracoviskami využívajúcimi možnosti moderných informačných technológií. Pristúpilo sa k spracovaniu strategickej štúdie, ktorá dôkladne analyzovala silné a slabé stránky univerzity, všetky toky a vzájomné väzby jednotlivých agend, určila hlavné ciele a navrhla, ako ich dosiahnuť pomocou informačných technológií. Dokument obsahoval nesmierne množstvo cenných informácií, na jeho

vypracovaní sa podieľalo viac ako 50 odborníkov a vzniklo 99 analytických podkladových dokumentov. Pri spracovaní uvedených dokumentov mala problematika knižníc svoje významné miesto.

S cieľom zistiť, čo sa v knižniciach zmenilo od posledných analytických prác v roku 1991, sa začiatkom roka 1998 uskutočnil rozsiahly prieskum knižníc a konštatovalo sa nasledovné:

- Univerzita Komenského nemá jednu ústrednú knižnicu; vzhľadom na rôznorodosť fakúlt a ich zameranie si každá fakulta buduje vlastnú knižnicu, čo umožňuje vhodnú profiláciu knižničného fondu.
- V súčasnosti je na každej fakulte jedna ústredná knižnica a viaceré čiastkové, seminárne či katedrové knižnice. Výnimkou je Prírodovedecká fakulta, ktorá má päť sekciových knižníc na úrovni ústredných.
- Spolupráca medzi fakultnými knižnicami je voľne koordinovaná prostredníctvom Knižničnej rady UK, ktorá je poradným orgánom prorektora pre vedeckú činnosť. Členmi Knižničnej rady UK sú vedúci fakultných knižníc.
- Rozsah knižničného fondu je viac ako 1,2 milióna knižničných jednotiek. Ročne knižnice získajú takmer 20.000 nových knižničných jednotiek (knihy, kvalifikačné práce, elektronické dokumenty, videodokumenty), cca 3.000 titulov časopisov.
- Počet registrovaných čitateľov ročne predstavuje cca 30.000 osôb, ktorým sa ročne poskytne cca 600.000 výpožičiek.
- V knižniciach UK pracuje asi 100 zamestnancov.
- Počet čitateľov na 1 pracovníka je 280, počet výpožičiek na 1 čitateľa – 22, celkový počet knižničných jednotiek na 1 čitateľa je 35, finančné prostriedky vynaložené na 1 čitateľa v posledných rokoch predstavujú sumu cca 280.- Sk za rok.
- Okrem základných služieb, medzi ktoré patria absenčné a prezenčné výpožičky, pracovníci fakultných knižníc poskytujú bibliograficko-informačné služby, reprografické služby, spracúvajú rešerše z rôznych vlastných i zahraničných databáz, v poslednom období sa na niektorých fakultách knižnice venujú zvýšená pozornosť informačnej výchove svojich používateľov.
- Vybavenie knižníc po technickej stránke – výpočtová, reprografická technika, knižničný nábytok – je na nízkej úrovni.

Konštatuje sa, že stav fakultných knižníc nie je ideálny, avšak knižnice Univerzity Komenského predstavujú obrovskú množinu informačného materiálu a poskytujú relatívne dobré knižnično-informačné služby. Ich optimálna elektronizácia, vzájomné prepojenie, či transformovanie do virtuálnej knižnice môže plnohodnotne, zmysluplne a na vyššej úrovni nahradiť klasickú „kamennú“ centrálnu univerzitnú knižnicu.

Analytické dokumenty umožnili definovanie priorít a ďalšieho smerovania knižníc UK v troch oblastiach:

- vybudovanie súborného online katalógu fakultných knižníc a komplexná automatizácia klasických knižničných služieb,
- zabezpečenie prístupu k externým informačným zdrojom cez internet,
- sprístupnenie vybraných odborných databáz (typu Web of Science, Current Contents, Medline a pod.) v internej sieti UK prostredníctvom vlastného servera.

Budovanie súborného online katalógu a automatizácia klasických knižničných služieb bola mimoriadne aktuálna úloha a začala sa riešiť bezodkladne – po vypísaní a vyhodnotení verejnej súťaže bol zakúpený integrovaný knižnično-informačný systém Virtua – VTLS (Virginia Technology Library System/Visionary Technology in Library Solutions), zakúpený celouniverzitný výkonný server, spoločný pre všetky fakultné knižnice a postupne sa začalo s implementáciou jednotlivých modulov, konverziou údajov z rôznych dovtedy používaných knižničných systémov, školeniami, prípravou metodických materiálov, atď. UK začala vytvárať dve samostatné databázy – súborný online katalóg fakultných knižníc UK, ktorý obsahuje bibliografické záznamy knižničného a časopiseckého fondu s tým, že bibliografický záznam o titule je v báze jedenkrát a k nemu sú pripojené záznamy jednotlivých exemplárov, ktoré sú vo fakultných knižniciach. Druhou databázou je база publikačnej činnosti EVIPUB – uvedená agenda mala pri implementácii knižničného systému absolútnu prioritu, zdôrazňoval sa jednotný postup a spôsob spracovania na celej univerzite. Súčasne bolo potrebné vybaviť fakultné knižnice vhodnou výpočtovou technikou. Fakultné knižnice v rokoch 1999 – 2008 postupne – vďaka úspešným grantom podávaným centrálnu za knižnice UK – získali 105 počítačov,

81 čítačiek čiarových kódov, 35 tlačiarní, 15 skenerov. Na základe projektov a grantových žiadostí boli získané i 2 centrálné knižničné servery.

V súlade so strategickou štúdiou sa venovala pozornosť externým informačným zdrojom. UK zakúpila CD-ROM server Ultra Net, získali sa prvé databázy na CD-ROM. UK začala systematicky pracovať i na dosiahnutí ďalšieho strategického cieľa – získať tzv. odborné databázy, ako sú Web of Science, Current Contents, čo bez spolupráce s inými univerzitami nebolo reálne. Z iniciatívy knihovníkov sa realizoval rozsiahly dotazníkový prieskum medzi akademickými a vedeckými knižnicami zameraný na využívanie elektronických informačných zdrojov a služieb „document delivery“. Cieľom prieskumu bolo získanie informácií o využívaní citačných databáz, informačných zdrojov Current Contents, multiplicity využívaných informačných zdrojov, záujme knižníc podieľať sa na kooperatívnom využívaní informačných zdrojov. Po vyhodnotení výsledkov prieskumu vedenie UK začalo rokovať s vtedajším Inštitútom pre vedecké informácie ISI (Institute for Scientific Information) o možnosti získania databáz Web of Science a Current Contents Connect. Rokovania boli úspešné a UK zabezpečovala prístup do týchto databáz takmer 10 rokov pre svoju akademickú obec a pre ďalších 25 subjektov. Bázy sú na Slovensku dodnes využívané v rámci projektu NISPEZ. Pre UK a akademické knižnice je veľkým zadosťučinením, že položili základný kameň tejto iniciatíve.

Rozsah centrálnych aktivít na UK sa postupom implementácie jednotlivých agend rozširoval, a tak bolo potrebné určitým spôsobom spoluprácu inštitucionalizovať jednak z formálneho, ako aj z personálneho hľadiska. Rektor UK s účinnosťou k 1.9.2004 zriadil Akademickú knižnicu Univerzity Komenského v Bratislave (AK)⁴. Organizačne akademickú knižnicu tvorí centrum AK a fakultné akademické knižnice. Medzi hlavné úlohy centra AK patrí najmä:

⁴ Akademická knižnica UK je vedecko-informačným, bibliografickým, koordinačným a poradenským pracoviskom UK; zabezpečuje odborné činnosti na úseku správy, spracúvania a sprístupňovania knižničných fondov, v súlade s knižničným a výpožičným poriadkom poskytuje knižnično-informačné služby registrovaným používateľom, a to najmä učiteľom, vedeckým pracovníkom, doktorandom a ďalším študentom UK; uchováva a bibliograficky registruje kvalifikačné práce UK. Medzi významné aktivity patrí i bibliografická registrácia publikačnej činnosti učiteľov, vedeckých pracovníkov a doktorandov dennej formy štúdia na univerzite. Akademická knižnica reprezentuje akademické knižnice všetkých súčastí UK.

- príprava koncepčných materiálov, koordinácia a metodické usmerňovanie odborných knižničných pracovných procesov, príprava metodických materiálov, postupov a ich implementácia v praxi,
- zabezpečenie prevádzky, údržby a up-grade knižnično-informačného systému VTLS/VIRTUA, budovanie databázy publikačnej činnosti a súborného online katalógu UK, spracovanie potrebných štatistických prehľadov,
- spracovanie rôznorodých výstupov z databáz UK podľa požiadaviek fakultných knižníc (napr. z databázy publikačnej činnosti - personálnu bibliografiu pracovníka, resp. pracoviska za určené časové obdobie; zo súborného online katalógu UK - prírastkové zoznamy a pod.),
- koordinácia objednávaní rôznych dokumentov, najmä získavania a sprístupňovania periodík a externých informačných zdrojov v snahe zefektívniť ich využívanie pri rešpektovaní ekonomickej výhodnosti koordinovaného nákupu v rámci AK, štatistické vyhodnocovanie ich využívania,
- realizácia odborných školení pre nových pracovníkov, doplňujúcich školení, poskytovanie konzultácií, prezentácií,
- kontrola realizácie metodicky riadených pracovných postupov vykonávaných vo fakultných knižniciach, spracovanie upozornení na nedodržovanie týchto postupov a návrhy na odstránenie zistených nedostatkov,
- spolupráca s ďalšími knižnično-informačnými pracoviskami v SR a v zahraničí.

Centrum AK má súčasne právomoc, v prípade opakovaných porušení metodických pokynov pracovníkmi jednotlivých fakultných knižníc, o tejto skutočnosti písomne informovať dekana príslušnej fakulty; v prípade pretrvávania problémov môže podať rektorovi UK návrh na opatrenie, vrátane obmedzenia, resp. dočasného pozastavenia poskytovania služieb AK pre danú fakultnú knižnicu.

Fakultné knižnice zabezpečujú pre svoju fakultu akvizíciu a katalogizáciu knižničných dokumentov, retrospektívne spracúvajú knižničný fond, evidujú publikačnú činnosť pedagogických a vedecko-výskumných zamestnancov fakulty, zodpovedajú za potrebnú odbornú úroveň spracovaných záznamov; venujú sa informačnej výchove používateľov.

Finančné prostriedky potrebné na nákup, údržbu, prevádzku a up-grade softvérových produktov a celouniverzitných technických zariadení sa hradia z rozpočtu rektorátu UK. Z rozpočtu UK sa súčasne financuje predplatné a ročná aktualizácia elektronických informačných zdrojov celouniverzitného charakteru⁵. AK môže odborne, organizačne a koncepcne „zastrešiť“ i spolufinancovanie informačných zdrojov pre viaceré fakulty. Finančné náklady na činnosť fakultných knižníc sú hradené z rozpočtov jednotlivých fakúlt (nákup knižničného fondu, mzdové a prevádzkové náklady).

Akademická knižnica UK po svojom založení, okrem už spomenutých projektov orientovaných na technické vybavenie knižníc, svoje aktivity zamerala i na skvalitnenie knižničného fondu. Na základe grantovej žiadosti podanej na ministerstvo školstva sa podarilo získať 1.200.000 korún na rozšírenie knižničného fondu. Spolu so sponzorským darom účelovo určeným na nákup kníh vo výške 1.000.000 korún, to malo pozitívny dopad na skvalitnenie knižničného fondu a na UK sa i takto potvrdila opodstatnenosť akademickej knižnice.

Knižnice UK aktívne participovali na celoslovenských projektoch, ktoré boli zväčša zamerané na „konzorcionálne“ získanie externých informačných zdrojov, resp. databáz – napr. SCOPUS, Science Direct, Knovel, ProQuest, Reaxys, ACM, IEEE, Wiley Online Library. Tieto aktivity akademických knižníc vytvorili – spolu s bázami WoS a CCC získavanými UK – základ projektu NISPEZ. Akademická obec UK pozitívne prijala skutočnosť, že už od roku 2006 mala externé informačné zdroje prístupné aj formou tzv. vzdialeného prístupu.

Vybrané akademické knižnice pripravili v roku 2004 projekt Budovanie digitálnych akademických knižníc SR – zber a sprístupňovanie elektronických záverečných prác študentov SR⁶. Projekt bol podporený vedením UK, Akademická knižnica UK pripravila potrebné podmienky na implementáciu projektu a v akademickom roku 2005/2006 sa začalo so zberom, spracovaním a sprístupňovaním záverečných prác (v súlade s licenčnými zmluvami) prostredníctvom súborného online katalógu.

⁵ UK centrálné financuje predplatné viacerých plnotextových databáz – JSTOR, Oxford Journals, ebrary Academic Complete, eBook Academic Collection; viaceré fakultné knižnice si predplácajú bázy pre svoju akademickú obec.

⁶ Tento projekt bol základom pre vznik Centrálného registra záverečných prác Slovenskej republiky.

Okrem záverečných prác v e-forme sú v súbornom online katalógu i ďalšie dokumenty v elektronickej podobe – práce pedagogických a vedecko-výskumných pracovníkov – vydané univerzitným alebo fakultnými vydavateľstvami a zdigitalizované fakultné zborníky. Súčasťou katalógu sú aj bibliografické záznamy e-knží z kolekcie ebrary Academic Complete, s cieľom zvýšiť ich dostupnosť a využívanie, čo potvrdili aj štatistické ukazovatele.

Cielenú spoluprácu Akademickkej knižnice a fakultných knižníc možno na začiatku roka 2014 zdokumentovať a zhodnotiť takto:

- rozsah knižničného fondu UK 1.387.869 kn. j., ročný prírastok 39.716 kn. j., z toho je 811.915 kn. j. v súbornom online katalógu, retrospektívna katalogizácia 51.780 kn. j,
- celkový počet záverečných prác 174.691, z toho 55.500 v e-forme,
- zdigitalizované zborníky cca 500,
- elektronické knihy, učebnice, skriptá (vydané „online“ fakultnými vydavateľstvami) cca 150,
- ebrary elektronické knihy 81.500 titulov,
- trvalá akvizícia e-knží 140,
- 19.000 registrovaných (aktívnych) používateľov,
- 491.468 virtuálnych návštevníkov,
- 649.341 výpožičiek ročne,
- 30 databáz - elektronické informačné zdroje (z toho 14 – predplatné UK, ostatné v rámci konzorcií),
- 94.412 titulov online časopisov, 387.081 e-knží,
- 1.148.491 vyhľadávaní v elektronických informačných zdrojoch, 1.356.022 stiahnutých (zobrazených) dokumentov,
- 4.832 vypracovaných rešerší, 7.958 zodpovedaných dopytov,
- databáza publikačnej činnosti – ročne cca 14.500 nových záznamov, 70.000 citácií (19% na celkovom počte publikovaných výstupov vysokých škôl SR, 42% podiel na celkovom počte vedeckých publikácií SR v časopisoch sledovaných v Current Contents Connect),
- čitateľský preukaz = preukaz študenta ISIC, platný vo všetkých fakultných knižniciach (akceptuje sa aj tzv. knižničný pas z iných knižníc),,
- 1.464 študijných miest,
- 324 počítačov pre používateľov,

- 346.113 € náklady na nákup knižničného fondu,
- 182 vzdelávacích podujatí, z toho 142 akcie informačnej výchovy
- 128 zamestnancov, 734 € priemerný plat,
- z 13 fakultných knižníc – 2 knižnice v nových účelových budovách, 6 knižníc v zrekonštruovaných priestoroch, ostatné fakulty – priebežné čiastkové úpravy priestorov.

Uvedené informácie predstavujú výkon veľkej knižnice, ktorú na UK máme, či vlastne nemáme. Ale vyslovujeme presvedčenie, že vhodný spôsob organizácie knižníc a ich spolupráca tento handicap odstraňuje, či práve naopak je to pozitívum:

- fakultná knižnica pozná lepšie svoje používateľské zázemie a informačné potreby ako centrálna kamenná univerzitná knižnica, preto vie cielenejšie získať literatúru a poskytuje služby tam, kde sa jej používateľ pohybuje,
- fakultná knižnica má podmienky na svoju činnosť také, ako jej vytvorí jej fakulta,
- fakultná knižnica sa nemusí zaoberať softvérovými a hardvérovými otázkami knižnično-informačného systému, údržbou a rozvojom knižnično-informačného systému,
- centrálna koordinácia odborných činností a metodické riadenie znižuje na jednej strane zaťaženie knihovníkov na fakultách, na druhej strane zabezpečuje jednotnosť a kompaktnosť prostredia pre koncového používateľa.

Výsledky práce knižníc na UK boli (a stále aj sú) pre akademickú obec univerzity a pre všetkých používateľov prístupné prostredníctvom webovej stránky Virtuálnej knižnice – <http://vili.uniba.sk> = tretia najviac navštevovaná stránka na UK.

Akademické knižnice sa za posledných 25 rokov radikálne zmenili – z pôvodných požičovní (najmä ideologickej) literatúry sa zmenili na moderné pracoviská komunikujúce v prostredí sociálnych sietí. Zmeny prinieslo najmä rýchle nasadenie internetu na akademickej pôde, ale hlavne „neanonymný, známy“ používateľ, ktorého požiadavky na novú knižnú a časopiseckú literatúru sú pochopiteľné a objektívne.

Veľa bolo urobeného, veľa nás ešte čaká, z aktuálnych výziev spomenieme „len“ repozitár, nastupujúce princípy otvoreného prístupu, prípravu Portálu informačnej gramotnosti⁷, ktorého

⁷ Projekt Portál informačnej gramotnosti bol schválený v rámci dotačného programu Ministerstva kultúry SR (Kultúrne aktivity pamäťových inštitúcií; Knižnice a knižničná činnosť) na rok 2015

cieľom je zefektívnenie komunikácie s používateľom, zvýšenie adresnosti informácií, reflektovanie aktuálnych informačných potrieb, poskytovanie tutoriálov, interaktívnych návodov, atď.

Použitá literatúra:

- [1] Časopis Naša univerzita (1955 – 2015), dostupné <http://uniba.sk/nu/>
- [2] Devínsky, Ferdinand a kol.: Aká je a kam smeruje Univerzita Komenského? In: Naša univerzita. - Roč. 45, Mimoriadne číslo (1999), s. 1 - 18.
- [3] Devínsky, Ferdinand - Mederly, Peter – Mederly, Pavol: Strategická štúdia pre Integrovaný informačný a komunikačný systém Univerzity Komenského. Bratislava : Univerzita Komenského, 1998. 274 s.
- [4] Gondová, Daniela – Kimlička, Štefan: Konkurzné podmienky a požiadavky na riešenie automatizácie knižníc na Univerzite Komenského. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1992. 11 s.
- [5] Gondová, Daniela – Kimlička, Štefan: Popis činnosti univerzity v oblasti chodu knižníc. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 1998. 14 s., 9 tab.
- [6] Ročenky University Komenského. Bratislava : Univerzita Komenského, 2006.
- [7] Ročenka University Komenského za prví päťletí 1919 – 1924. Bratislava : Akademický senát Univerzita Komenského, 1925.
- [8] Správa o činnosti Akademickej knižnice za rok 2014.
- [9] Univerzita Komenského v Bratislave 1945-1955. Bratislava : Univerzita Komenského, 1957. 753 s.
- [10] Zákon č. 183/2000 o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej
- [11] Zákon č. 172/1990 o vysokých školách
- [12] Zákon č. 131/2002 o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Knižničný systém ako súčasť kultúrnej politiky štátu – bilancia a súčasnosť

Gondová, Daniela – Lopušánová, Monika

Ústredná knižnica FF UK Ministerstvo kultúry SR

Abstrakt: Príspevok ozrejmuje kompetencie štátu v zastúpení ministerstva kultúry vo vzťahu ku knižničnému systému, bilancuje a približuje východiská, ciele a výstupy strategických, koncepčných a analytických materiálov prijatých na úrovni vlády SR a schválené právne predpisy z oblasti knižničného systému ako súčasti nastavenia kultúrnej politiky štátu vo vzťahu k vytváraniu podmienok pre činnosť knižníc v SR za obdobie 25 rokov.

Kľúčové slová: kompetenčný zákon, ministerstvo kultúry, transformácia, stratégia, knižničný zákon, zákon o povinných výtlačkoch, ústredná knižničná rada, decentralizácia

Abstract: The paper explains competences of the Ministry of Culture (as representative of the state) related to the library system, lists and describes starting points, goals and outputs of strategic, conceptual and analytic materials approved by the Government of SR and legislation for library activities as part of cultural policy of the state in relation to creation of conditions for the operation of libraries in the Slovak Republic during last 25 years.

Keywords: Competence Act, Ministry of Culture, transformation, strategy, Library Act, Legal Deposit Act, Central Library Board, decentralization

Knižnice a knižničný systém SR plní významnú úlohu v informačnej podpore vedy, kultúry a celoživotného vzdelávania. Hlavnou úlohou knižníc je používateľom knižnično-informačných služieb nielen poskytnúť prístup k akémukoľvek druhu informácií, ale aj zabezpečiť ochranu a prístup ku písomnému kultúrnemu dedičstvu.

Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky (ďalej len „ministerstvo kultúry“) je ústredným orgánom štátnej správy pre oblasť knihovníctva podľa § 18 ods. 1 písm. b) zákona 575/2001 Z. z. o organizácii činnosti vlády a organizácii ústrednej štátnej správy, tzv. **kompetenčného zákona** s účinnosťou od 1. januára 2002. Podľa predchádzajúceho kompetenčného zákona bola pôsobnosť ministerstva kultúry vymedzená iba pre oblasť štátneho jazyka a písomníctva. Ako ústredný orgán štátnej správy môže v súlade s Čl. 2 ods. 2 Ústavy SR „konať iba na základe

ústavy, v jej medziach a v rozsahu a spôsobom, ktorý ustanoví zákon“. V oblasti knihovníctva sú kompetencie a oblasť pôsobnosti ministerstva kultúry právne vymedzené v § 22 zákona č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. O štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej v znení neskorších predpisov (ďalej len „knižničný zákon“).

Ide o tieto oblasti pôsobnosti:

- a) riadenie a koordinácia výkonu štátnej správy v oblasti knižníc a ochrany historických knižničných dokumentov a historických knižničných fondov a určovanie hlavných smerov v tejto činnosti,
- b) utváranie právnych a organizačných podmienok na zabezpečenie a rozvoj knižničného systému,
- c) utváranie podmienok na informatizáciu knižníc a ich zapojenie do štátneho informačného systému,
- d) vedenie Zoznam knižníc Slovenskej republiky a vykonávanie štátnej štatistickej evidenciu knižníc,
- e) kontrolovanie dodržiavania ustanovení tohto zákona a všeobecne záväzných právnych predpisov vydaných na jeho vykonanie,
- f) vyhlasovanie a zrušenie vyhlásenia dokumentu alebo súboru knižničných dokumentov za historický knižničný dokument alebo historický knižničný fond,
- g) udeľovanie súhlasu na dočasný vývoz historického knižničného dokumentu alebo historického knižničného fondu,
- h) predkladanie vláde Slovenskej republiky žiadostí o súhlas na trvalý vývoz historického knižničného dokumentu alebo historického knižničného fondu,
- i) udeľovanie súhlasu na trvalý vývoz dokumentu alebo súboru knižničných dokumentov, ktorý by pre jeho mimoriadnu hodnotu bolo možné navrhnúť na vyhlásenie za historický knižničný dokument a historický knižničný fond,
- j) vydávanie záväzného stanoviska k zrušeniu alebo k zlúčeniu knižnice, alebo k prevodu zriaďovateľskej alebo zakladateľskej funkcie dohodou na iného zriaďovateľa alebo zakladateľa knižnice v prípade knižníc v zriaďovateľskej pôsobnosti ústredných orgánov štátnej správy a samosprávnych krajov.

Iba v týchto oblastiach a v týchto medziach môže ministerstvo kultúry konať. Keďže príspevok má bilancovať, ťažisko bude najmä na **sumarizácii štátneho systému riadenia, koordinácie, vytvárania vhodných aj legislatívnych podmienok činnosti knižničného systému** za posledných 20 rokov až po súčasnosť.

Obdobie deväťdesiatych rokov minulého storočia bolo obdobím prudkých a pomerne častých zmien v systémovom nastavení riadenia knižničného systému, z ktorých niektoré mali síce krátky, ale pomerne zdrvivý vplyv na činnosť knižníc, iné pretrvali dodnes a ich pozitívny dosah sa docielil až úspešnou realizáciou. Bolo to obdobie, kedy knižnice asi najčastejšie vo svojej histórii menili nielen svoje názvy, územnú pôsobnosť, úlohy, riaditeľov, ale aj obdobie častých zmien zriaďovacích listín a delimitácií.

Prachom nostalgie zapadli kroky v politike štátu, keď v 90-tych rokoch postupne nastávala integrácia ľudových knižníc do mestských a miestnych kultúrnych stredísk, ich prechod do zriaďovateľskej pôsobnosti miest a obcí a s tým súvisiace zrušenie centrálného dopĺňovania zo strany bývalých okresných a krajských knižníc. Tie sa zasa reorganizáciou štátnej správy dostali do zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva kultúry. Centrálne štátom riadiť viac ako 40 knižníc dislokovaných na celom území Slovenska nebolo udržateľné (v roku 1995 bolo v zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva kultúry celkovo 206 štátnych kultúrnych zariadení) a bolo zrejmé, že takýto počet organizácií nebolo kompetenčne koordinovať z jedného miesta. Preto transformácia kultúry bola nevyhnutná, pričom si však ponechala tzv. štátnu metodiku v príslušnej organizácií. Pamätníci určite nezabudli na experiment pod názvom „**regionálne kultúrne centrá, tzv. RKC-čka**“. Jeho hlavným výstupom bolo racionalizovať horizontálnu štruktúru kultúrnych inštitúcií s tým, aby sa tzv. obslužné činnosti odčlenili od tzv. odborných kultúrnych činností. Súčasťou RKC sa stalo 33 knižníc a 3 štátne vedecké knižnice prešli pod krajské úrady. Zmenou v územnom a správnom usporiadaní Slovenska – vznikom 8 krajov a 79 okresov (predtým boli 3 kraje a 38 okresov) v roku 1996 a v nich orgánov miestnej štátnej správy (krajských a okresných úradov) boli aj bývalé okresné a krajské knižnice, ako súčasť RKC-čiek, delimitované pod krajské úrady. Nasledovalo vytvorenie 8 krajských štátnych knižníc – z 3 vedeckých knižníc (Univerzitnej knižnice v Bratislave, Štátnej vedeckej knižnice v Košiciach a Štátnej vedeckej knižnice v Prešove), z dvoch „krajských“ knižníc, ktoré ostali z predchádzajúceho obdobia (knižnice z Trenčína a Zvolena) a knižnice v Nitre, Trnave a Žiline vznikli ako

nové krajské štátne knižnice. Krajské knižnice okrem Univerzitnej knižnice v Bratislave (UKB) boli súčasťou RKC. Experiment RKC trval až do zmeny politického a spoločenského riadenia (1998) a až v roku 1999 postupne všetky krajské úrady pristúpili k rozčleneniu RKC a prinavráteniu právnej subjektivity kultúrnym zariadeniam. Je nutné pripomenúť, že RKC po sebe zanechali spúšť spôsobenú neodbornými a nesystémovými zásahmi do odbornej činnosti, personálneho a finančného zabezpečenia inštitúcií. Krytie strát RKC spojené s každoročným viazaním finančných prostriedkov zo strany štátu si vybrali daň vo forme utlmenia až stagnácie odborných činností.

Knižničným systémom „zamávalo“ prijatie zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej. Týmto zákonom sa Matica slovenská so svojimi súčasťami Slovenskou národnou knižnicou v Matici slovenskej a Pamätníkom národnej kultúry stala verejnoprávnou ustanovizňou, bez priameho vplyvu štátu na vymožitelnosť plnenia vymedzených úloh pri zachovaní ich štátneho financovania, čo znamenalo, že ministerstvo kultúry k 1. 6. 1997 poverilo funkciou národného metodického centra pre knižnice Univerzitnú knižnicu v Bratislave a zriadilo tam Národné knižničné centrum, ktoré tam bolo do roku 1999 (UKB bola v rozmedzí rokov 1998 do 27. 8. 1999 celoštátnym knižničným metodickým pracoviskom a aj krajskou štátnou knižnicou pre Bratislavský kraj, aj keď v tomto období vždy bola v zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva kultúry. UKB administratívnym rozhodnutím bola ďalej správcou súborného katalógu, sídlom národnej agentúry pre medzinárodné štandardizačné číslovanie všetkých druhov dokumentov a publikácií a pod.).

V roku 1997 bol prijatý ako nový zákon aj zákon č. 212/1997 Z. z. o povinných výtlačkoch periodických publikácií, neperiodických publikácií a rozmnoženín audiovizuálnych diel, ktorý umožňoval aj krajským knižniciam bezplatne prijímať povinné výtlačky periodických a neperiodických publikácií a takto si dopĺňať knižničný fond (áno, aj toto bolo súčasťou zdôvodnenia potreby prijatia tohto zákona). Na jeho vykonanie bola prijatá aj vyhláška MK SR č. 20/1998 Z. z. o povinnom výtlačku periodickej a neperiodickej publikácie v elektronickej podobe, ktorá zaviedla povinnosť vydavateľa periodickej a neperiodickej publikácie odovzdávať povinný výtlačok aj v elektronickej podobe. Žiaľ, jej uplatňovanie sa v praxi nestretlo s pochopením, možno aj pre turbulentnosť v knižničnom systéme toho obdobia

a vyhláška bola k 1.7.200 zrušená. Rovnako aj počet poberateľov sa v priebehu rokov menil, pričom v oblasti knižníc sa tento zoznam ustálil prijatím novely č. 535/2003 Z. z.

Koniec deväťdesiatych rokov sa prejavil pri presadzovaní záujmov knižníc aj pri tvorbe vyhlášok a predpisov v oblasti colných poplatkov a DPH pri dovoze darov a literatúry zo zahraničia, pri prerokovaní možnosti zníženia poštových poplatkov v knižniciam v medzinárodnom poštovom styku, pri tvorbe katalógu pracovných činností s prevahou duševnej práce a pripravený bol rezortný katalóg pre profesiu „knižničný pracovník“. Rok 1999 bol aj rokom, od ktorého sa začal písať nová história Slovenskej knižnice pre nevidiacich M. Hrebendu v Levoči, ktorá sa dostala do zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva kultúry z dôvodu jej celoslovenského poslania na úseku zabezpečovania knižnično-informačných služieb pre nevidiacich a slabozrakých občanov Slovenska, vrátane spracovávanía dokumentov do foriem prístupných pre týchto používateľov.

Nástupom nového milénia sa oblasť riadenia, vytvárania podmienok na činnosť knižničného systému ako kompetencie štátu v kultúrnej politike dostala aj do Programového vyhlásenia vlády SR – časti Kultúra. To bolo odrazovým mostíkom pre systémové zmeny v oblasti knižníc. Prvým veľkým úspechom bolo **prijatie knižničného zákona v roku 2000** (presný názov je: zákon č 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej), ktorý upravil fungovanie knižničného systému na viac ako 14 rokov. Nie jednoduchým, ale nesporne veľkým úspechom bolo zákonné vymedzenie postavenia Slovenskej národnej knižnice ako právnickej osoby v zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva kultúry s jasne a jednoznačne vymedzenými úlohami ako národnej knižnice vo vzťahu medzinárodným odporúčaniam, ale aj vo vzťahu k úlohám a povinnostiam, ktoré mala plniť vo vzťahu ku knižničnému systému SR. Knižničný zákon tiež ustanovil právnu ochranu, využívanie a sprístupňovanie historických knižničných dokumentov a fondov ako osobitnej a špecifickej súčasti národného kultúrneho dedičstva a vytvoril základné predpoklady na zabezpečenie neobmedzeného prístupu občanov k informáciám prostredníctvom knižnično-informačných služieb.

Od tohto momentu, v krátkom slede, sa oblasť knižníc stávala pravidelným programom zasadnutia vlády Slovenskej republiky.

Začalo sa to prijatím a zaradením medzinárodného „**Programu UNESCO Pamäť sveta do programov UNESCO v SR**“ (uznesenie č. 68/2000), čím sa zabezpečili podmienky na efektívne a komplexné fungovanie Slovenského výboru pre program UNESCO Pamäť sveta a realizáciu schválených projektov, ale predovšetkým sa Slovenská republika dôstojne začlenila medzi štáty, ktoré majú záujem chrániť a celému svetu sprístupňovať svoje bohaté dokumentárne dedičstvo sústredené v knižniciach, archívnych a múzejných inštitúciách prostredníctvom moderných médií.

Nasledoval „**Audit knižníc a knižničných fondov ústredných orgánov štátnej správy**“ (návrh opatrení, ktorými sa prehodnotí knižničná sieť v súlade s dokumentom Audit súladu činností a financovania ústredných orgánov štátnej správy SR a organizácií v ich pôsobnosti), materiál bol schválený uznesením vlády SR č. 61/2001. Audit analyzoval stav zriaďovania špeciálnych knižníc ústredných orgánov štátnej správy a úroveň organizácie ich knižničných fondov; odporučil zriaďovateľom, aby zabezpečili prístup verejnosti k týmto knižniciam a naopak, aby ústredné orgány na informačné zabezpečenie ich činnosti viac využívali existujúce knižnice knižničného systému. Jedným z najpozitívnejších výstupov bola úloha z uznesenia k tomuto materiálu, ktorou sa navrhlo a následne zrealizovalo zriadenie Slovenskej pedagogickej knižnice ako právnickej osoby v pôsobnosti ministerstva školstva.

Následne vláda SR uznesením č. 310/2001 dňa 11. apríla 2001 ako v prvej oblasti kultúry schválila „**Stratégiu rozvoja slovenského knihovníctva do roku 2006**“. Jej hlavným prínosom bolo vymedzenie základných strategických cieľov pre knižnice knižničného systému Slovenskej republiky na strednodobé obdobie, čím sa jasne deklarovala štátna knižničná politika na ceste Slovenska k informačnej spoločnosti. Stratégia obsahovala priority a ciele konkretizované vo vecných oblastiach a čiastkových úlohách, pričom zohľadňovali rôznosť typov knižníc rôznych rezortov, záujmov a potrieb používateľov. Prvá knižničná stratégia mala stále aktuálny zámer vybudovať otvorený a integrovaný knižničný systém Slovenskej republiky a vytvoriť vhodné prostredie na jeho fungovanie bez ohľadu na rezortnú príslušnosť knižníc a bez ohľadu na rôznosť subjektov, ktoré ich zriaďujú alebo zakladajú a jej výstupom malo byť uspokojovanie kultúrnych, informačných, vzdelávacích a vedeckovýskumných potrieb používateľov a rozvoj knižnično-informačných služieb a ochrana a záchrana kultúrneho dedičstva a národného

písomníctva. Stále aktuálne, však?! Áno, používateľovi je jedno, kto a prečo knižnicu zriaďuje, chce, aby bola funkčná.

Vytypovala alebo presnejšie definovala týchto 8 strategických úloh, ktorých realizácia mala viesť k splneniu zámeru a doceliť stanovený výstup:

1. Informatizácia a internetizácia knižníc.
2. Zabezpečenie informačných zdrojov pre knižnice.
3. Knižnično-informačné služby znevýhodneným používateľom.
4. Program záchrany, stabilizácie a konzervácie tradičných nosičov informácií v SR.
5. Ochrana a sprístupňovanie knižničného fondu.
6. Vzdelávanie zamestnancov knižníc a rozvoj ľudských zdrojov.
7. Výstavba a rekonštrukcia budov knižníc.
8. Informačná výchova a vzdelávanie detí a mládeže.

A aký bol výsledok po 5 rokoch? Stratégia bola splnená iba čiastočne. Ukázalo, že je možné vykázať veľa čiastkových výsledkov pri napínaní jednotlivých úloh, ale práve nedostatok finančných prostriedkov neumožnil knižniciam a ich zriaďovateľom plniť strategické úlohy, základné ciele a zámery. Jej hlavným prínosom bolo, že sa oblasť knižníc stala stabilnou, akceptovateľnou a už nenapadnuteľnou súčasťou dotačnej podpory ministerstva kultúry a ministerstva školstva. Kým v roku 2001 ministerstvo kultúry podporilo 74 projektov v sume 990.000 Sk (32.862 €), v roku 2006 už to bolo 160 podporených projektov v sume 10.865.446,- Sk (360.666 €). Za celé obdobie trvania stratégie bolo na jej priority cez dotácie poskytnutých 42.722.146 Sk (1.418.115 €) na 1085 podporených knižničných projektov. Obdobne sa súčasťou grantovej podpory Ministerstva školstva SR stal program „Rozšírenie používania informačných technológií v akademických knižniciach“, pričom v rokoch 2004-2006 bolo na tento účel podporených 59 projektov za 20.100.000 Sk (667.198 €) a v roku 2006 v rámci Programu pre financovanie rozvojových projektov školských knižníc „Elektronizácia a revitalizácia školských knižníc“ Ministerstvo školstva SR prerozdelenilo 5 mil. Sk (165 969 €) na 53 projektov.

Výstupom prvej knižničnej stratégie boli aj viaceré rozvojové projekty:

- **„Program elektronizácie knižníc v SR“**, ktorý bol prijatý uznesením vlády SR č. 801 zo 17. 7. 2002. Jeho realizácia mala zabezpečiť zlepšenie knižnično-informačných služieb na báze informačných a komunikačných technológií a jeho súčasťou bol aj projekt KIS3G (Knižnično-informačný systém tretej generácie) postavený na dostupnosti spoločného softvéru (Virtua) pre knižnice SR na princípe štandardizácie, využívaní siete internet a na profesionálnej spolupráci knižníc. Pre zabezpečenie automatizovaných knižnično-informačných služieb pre malé a stredné knižnice bola týmto materiálom daná úloha vypracovať typový projekt elektronizácie malej knižnice. Výstupom bol projekt „Knižnično-informačný systém pre malé a stredné knižnice (KIS MASK)“.
- **„Analýza akvizičnej činnosti v oblasti múzeí, galérií a knižníc“** prijatá uznesením vlády č. 1168/2003, ktorá poukázala na kritickú situáciu v oblasti akvizícií zbierkotvorných inštitúcií a vláda uložila zainteresovaným rezortom venovať trvalú pozornosť na vytváranie podmienok na riadne zabezpečenie akvizičnej činnosti.
- prvé základy boli dané aj pre projekt „Informatizácia knižníc - Verejný internet v knižniciach Slovenskej republiky,“, ktorý priniesol internetové pracoviská do 110 verejných knižníc za skoro 40 mil. Sk (1 328 tis. €) – podrobnejšie v ďalšej časti príspevku.
- **„Program záchrany, stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike“**, ktorý vláda SR prerokovala a uznesením č. 766/2002 schválila. Program bol a je zameraný na vytvorenie novej vlastnej technológie záchrany a vývoja príslušného technologického zariadenia na záchranu, stabilizáciu a konzervovanie tradičných nosičov informácií, pričom vychádzal z analýzy stavu a rozsahu ohrozenia nosičov informácií na drevitom papieri (tzv. kyslom papieri) a navrhol možnosti riešenia (odstránenie kyslosti – deacidifikácia), ktoré sa má dať vhodne a efektívne použiť v našich knižniciach a archívoch.

Posilnením dôležitosti agendy knižníc v rámci výkonu štátnej správy bolo ustanovenie **Ústrednej knižničnej rady (ÚKR)** v roku 1999 ako poradného, iniciatívneho, koordinačného a expertného orgánu ministra kultúry v oblasti knihovníctva a knižníc. Ministerstvo kultúry pristúpilo k vytvoreniu tohto orgánu z dôvodu, že nebolo možné konzultovať a operatívne

získať vyjadrenia pri dôležitých oblastiach od celého knižničného systému a ani forma ad hoc pracovných skupín nebola riešením. Za členov rady bolo vymenovaných 17 popredných odborníkov knižničného a informačného sektora, vrátane zástupcov občianskych a profesijných združení. Prvým predsedom až do r. 2012 bol prof. Dušan Katuščák, v súčasnosti je predsedníčkou PhDr. Daniela Gondová. Po prijatí nového štatútu má ÚKR 11 členov. Od svojho vzniku zasadala celkom dvadsaťštyrikrát. V rámci svojich zasadnutí sa prioritne zamerala najmä na legislatívnu oblasť - prípravu prvého a druhého knižničného zákona a nadväzujúcich vykonávacích právnych predpisov; prípravu strategických materiálov pre oblasť slovenského knihovníctva (všetkých troch stratégií rozvoja slovenského knihovníctva v rokoch 2001 až do 2020), prerokovala aj významné knižničné projekty, ako napr. Program elektronizácie knižníc, Program záchrany, stabilizácie a konzervovania tradičných nosičov informácií v SR, Program podpory knižnej kultúry. Venovali sa tiež problematike štrukturálnych fondov a Nórskeho fondu a ich využitiu pre ďalší rozvoj knižničného systému SR. Riešili aj ďalšie otázky, ako napr. prechod z formátu Unimarc na MARC 21, stav implementácie knižnično-informačného systému Aleph 500 a súborného katalógu, prípravu a výber KIS3G Virtua a jeho implementáciu. Súčasťou ich rokovaní bola aj úhrada poplatkov za výpožičky LITE (hromadná licenčná zmluva), či ako naposledy rekonštrukcia autorského zákona a jeho dosah na činnosť knižníc. Záber jej činnosti a výstupov je dôkazom, že jej aktivity boli prospešné pri obhajovaní a presadzovaní záujmov knižníc, ako aj pri presadzovaní týchto priorit na úrovni štátneho orgánu.

Výkonná moc štátu v podobe vlády SR si už v roku 2002 dala do svojho programového vyhlásenia ambíciu prijať stratégiu štátnej kultúrnej politiky, vrátane akčného plánu, ktorá uzrela svetlo sveta a bola schválená uznesením vlády SR dňa 10. novembra 2004 č. 1067/2004. **„Stratégia štátnej kultúrnej politiky a Akčný plán úvodnej fázy implementácie kultúrnej politiky“** vychádzali z množstva systémových analýz, čiastkových výskumných úloh a diskusných fór s jednotlivými aktérmi v oblasti kultúry – umelcami, reprezentantmi kultúrnych inštitúcií, donormi v oblasti kultúry a umenia, expertmi a uznanými autoritami. Jedným z cieľov síce bolo aj zabezpečenie ochrany a sprístupňovania kultúrneho dedičstva, jeho systematickej digitalizácie a informatizácie kultúrnej infraštruktúry, v akčnom pláne však tento cieľ nebol rozpracovaný do priorit s bližšie špecifikovanými oblasťami napredovania. V postate táto štátna

kultúrna politika zapadla prachom a ako vládny dokument popisujúci priority nastavenia kultúrnej politiky štátu nebola v praxi využitá.

V rámci prechodu niektorých kompetencií na samosprávne kraje a príprave právnych predpisov sa prehodnotilo postavenie a úlohy štátnych vedeckých knižníc, ktoré sa v rámci reformy verejnej správy opätovne k 1. 4. 2002 stali organizáciami v pôsobnosti MK SR. Týmto krokom sa v rámci knižničného systému SR zjednotilo zriaďovanie univerzálnych vedeckých knižníc ústredným orgánom štátnej správy.

Knižničný zákon bol v rámci legislatívneho zabezpečenia reformy verejnej správy **novelizovaný zákonom č. 416/2001 Z. z.** o prechode niektorých pôsobnosti z orgánov štátnej správy na obce a vyššie územné celky. Týmto sa riešil prechod zriaďovateľskej funkcie ku krajským a regionálnym knižniciam z orgánov miestnej štátnej správy na samosprávne kraje, ale aj podmienky zrušenia, zlúčenia alebo prevodu zriaďovateľskej alebo zakladateľskej funkcie týchto knižníc na iného zriaďovateľa. V tejto súvislosti treba spomenúť, že ministerstvo kultúry pri tvorbe zákona č. 416/2001 Z. z., ako aj zákona č. 446/2001 Z. z. o majetku vyšších územných celkov iniciovalo presadenie takých ustanovení, ktoré zamedzili svojvoľnému zrušeniu knižníc, ktoré štát odovzdal samosprávnym krajom a zabezpečili účelové využitie majetku kultúrnych inštitúcií. Táto povinnosť však bola zrušená novelou zákona o majetku VÚC, ktorá už dala možnosť zmeniť účelovosť využitia na základe rozhodnutia zastupiteľstva VÚC (zákon 521/2003 Z. z.). Tým naše vtedajšie snaženia narazili na odpor v rámci decentralizácie (štát dáva funkcie, dáva majetok, ale obmedzuje možnosť s ním narábať).

V tejto súvislosti je potrebné si pripomenúť a uvedomiť, že **decentralizácia a reforma verejnej správy** a z nej vyplývajúca právna úprava kompetencií štátnej správy a samosprávy sledovala modernizáciu verejnej správy a vytvorenie účinného a racionálneho systému organizácie štátnej správy a samosprávy na Slovensku. Aj Maastrichtská zmluva (presnejšie Základná zmluva o Európskej únii) je postavená na princípe subsidiarity (princíp, podľa ktorého sa politické rozhodnutie má prijímať čo najbližšie pri občanovi) a od členov Európskej únie vyžaduje, aby si na vyšších stupňoch verejnej správy ponechávali len tie výkony (činnosti, kompetencie), na ktoré nižšie stupne nestačia. Politické rozhodovanie sa tak posúva z nižšej na vyššiu úroveň len v prípade, že je to nevyhnutné z pohľadu efektívnosti.

Na presun kompetencií nadviazala fiškálna decentralizácia, ktorej podstata bola v prechode od poskytovania dotácií územnej samospráve zo štátneho rozpočtu na financovanie kompetencií prostredníctvom daňových príjmov. Decentralizácia posilnila ekonomickú samostatnosť územnej samosprávy, samostatnosť a zodpovednosť územnej samosprávy pri rozhodovaní o použití verejných zdrojov na poskytovanie služieb občanovi, vrátane služieb na úseku kultúry.

Knižničný zákon prostredníctvom splnomocňovacieho ustanovenia stanovil ministerstvu kultúry vydať vykonávacie predpisy k zákonu, ktoré by určili podrobnosti o:

- spôsobe vedenia odbornej evidencie, vyradovaní a revízii knižničného fondu v knižniciach,
- poskytovaní medziknižničnej výpožičnej služby a medzinárodnej medziknižničnej výpožičnej služby,
- spôsobe budovania národného bibliografického systému,
- o historickom knižničnom dokumente a historickom knižničnom fonde,
- spôsobe budovania a využívania súborného katalógu knižníc.

Ako prvá a ako sa ukázalo aj jediná vyhláška bola prijatá **vyhláška MK SR č. 421/2003 Z. z., ktorou sa ustanovujú podrobnosti o spôsobe vedenia odbornej evidencie, vyradovaní a revízii knižničného fondu v knižniciach**. Vyhláška určila zásady a spôsob odbornej evidencie všetkých dokumentov v knižnici, získaných, uchovávaných a priebežne prístupňovaných používateľom tak, aby bol prehľad o ich stave, pohybe, umiestnení a využívaní a zásady a spôsob vyradovania knižničných jednotiek z knižničného fondu, ktorý je vzhľadom na svoj charakter a špecifickosť väčšmi vystavený stratám, poškodeniu a navyše aj obsahovému zastaraniu dokumentov.

Ďalšia **novela knižničného zákona realizovaná zákonom č. 84/2007 Z. z.**, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 618/2003 Z. z. o autorskom práve a právach súvisiacich s autorským právom (autorský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v ČL. IX nepriamo novelizovala knižničný zákon, pričom jej výstupom bolo zákonné poverenie Slovenskej národnej knižnice ako subjektu, ktorý na základe hromadnej licenčnej zmluvy s príslušnou organizáciou kolektívnej správy práv bude uhrádzať odmeny nositeľom práv za rozširovanie ich predmetov ochrany vypožičiavaním realizovaným v rámci Knižničného systému Slovenskej republiky.

Spôsob a rozsah odmeny určilo „**Opatrenie Ministerstva kultúry SR č. MK-4992/2007-10/19609 o odmene nositeľom práv za rozširovanie predmetov ochrany vypožičiavaním realizovaným prostredníctvom knižničného systému SR**“. Tým bola doriešená zákonnosť používania autorsky chránených diel spôsobom použitia - vypožičiavaním a celoštátna úhrada za takéto použitie diel knižnicami (dosah na rozpočty knižníc bol teda nulový, náklady znášal a znáša štát prostredníctvom SNK).

Obdobie do roku 2007 bolo obdobím plnenia prvej knižničnej stratégie, ale aj obdobím, kedy sa knižnice prvýkrát stretli s možnosťou čerpania nenávratného finančného príspevku zo štrukturálnych fondov Európskej únie. Národný rozvojový plán pre Slovensko predstavoval súhrnnú žiadosť tejto krajiny o štrukturálne financovanie v skrátrenom období rokov 2004 – 2006. Slovensku bolo na roky 2004 až 2006 celkove pridelených 1.041.043.045 € zo štrukturálnych fondov, ktoré boli čerpané prostredníctvom – 4 operačných programov (OP Základná infraštruktúra, SOP Ľudské zdroje, SOP Priemysel a služby, SOP Poľnohospodárstvo a rozvoj vidieka). Súlad projektov s národnými politikami bol dôležitým aspektom hodnotenia a to, že oblasť knižníc mala svoje strategické nastavenie vládou definované, bolo nesporným prínosom, o ktoré sa mohli predkladatelia a aj hodnotitelia projektov oprieť. Práve skúsenosti z tohto obdobia primäli k činnosti ostatné oblasti kultúry a stratégie, či koncepcie popisujúce priority, začali pribúdať aj v iných segmentoch kultúry.

Preto rozhodnutie pokračovať v systéme prijatia programového dokumentu v oblasti knižničného systému, a tým deklarováť štátnu knižničnú politiku, stanoviť strategické ciele a úlohy knižničného systému Slovenskej republiky na ďalšie strednodobé obdobie konštatovala aj konferencia, „Knižnice 2007-2013“. Ukázalo sa, že kontinuita je základným predpokladom úspešnej realizácie aj novej stratégie, a preto značná časť cieľov a priorít, ktoré na seba nadväzovali, zostali platné aj na obdobie rokov 2008 – 2013. Hlavným zámerom „**Stratégie rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2008 – 2013**“, prijatej vládou SR dňa 7. novembra 2007 uznesením č. 943/2007, bolo vytvoriť také podmienky pre knižnice a knižničnú činnosť, aby knižničný systém Slovenskej republiky zohrával aktívnu úlohu v poskytovaní informácií a v sprostredkovaní poznatkov.

Aj druhá stratégia sa v rámci prioritných cieľov zamerala na realizáciu strategických úloh, ktorými sa stali:

1. informatizácia knižníc,
2. zabezpečovanie informačných zdrojov pre knižnice,
3. knižnično-informačné služby,
4. tvorba, ochrana a sprístupňovanie digitalizovaného kultúrneho a vedeckého dedičstva,
5. pasportizácia a ochrana historických knižničných fondov,
6. rozvoj ľudských zdrojov a kontinuálne vzdelávanie zamestnancov knižníc,
7. podpora celoživotného vzdelávania a zvyšovania informačnej gramotnosti používateľov,
8. výstavba a rekonštrukcia knižníc, ochrana knižničného fondu.

Zdrojom, s ktorými sa pri napĺňaní cieľov stratégie už vopred počítalo, boli okrem dotačného systému ministerstva kultúry, aj štrukturálne fondy Európskej únie (najmä Operačného programu Informatizácia spoločnosti SR a Regionálneho operačného programu). Plnením stratégie bol zaviazaný ako minister kultúry, tak aj školstva a zdravotníctva. Úspechom bola aj spoločná úloha pre ministra kultúry, školstva a vnútra v spolupráci s predsedom SAV realizovať výsledky vládneho Programu záchrany, stabilizácie a konzervácie tradičných nosičov informácií v Slovenskej republike. Jej výstupom bol materiál **„Vecný, časový a finančný harmonogram prevádzky technologického zariadenia na masovú deacidifikáciu ohrozených dokumentov v knižniciach a archívoch“** (schválený 10. marca 2010 uznesením 178/2010) ako komplexný výstup na realizáciu návrhov riešení štátneho medzirezortného výskumného programu v oblasti ochrany historických kníh a archívnych dokumentov a návrhu optimálneho technologického riešenia záchrany historických nosičov informácií na tzv. kyslom papieri, a tým predĺžiť životnosť ohrozených papierových nosičov informácií. V procese implementácie druhej stratégie sa opäť ukázala potreba vládnej garancie napĺňania strategickej úlohy č. 4 – preto bol spracovaný a schválený ako iniciatívny materiál **„Program komplexnej ochrany historických knižničných dokumentov, historických knižničných fondov a knižničného písomného dedičstva Slovenska“** (vláda SR ho schválila 10. marca 2010 uznesením č. 177/2010). Jeho hlavným zámerom bolo vytvoriť podmienky na pasportizáciu, odborné spracovanie, uloženie,

ochranu, digitalizáciu a sprístupňovanie historických knižničných dokumentov, historických knižničných fondov a knižničného písomného dedičstva, uchovávaných najmä v knižniciach a tvoriaceho najvýznamnejšiu súčasť národného písomného kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky.

Realizáciu strategickú úlohu č. 4 Tvorba, ochrana a sprístupňovanie digitálneho kultúrneho a vedeckého dedičstva – prioritou 4.4 Vybudovať v Slovenskej národnej knižnici v Martine Slovenskú digitálnu knižnicu ako pilotné pracovisko a kompetenčné centrum so zameraním na digitalizáciu slovacikálnych dokumentov a kultúrnych objektov a strategickú úlohu č. 8 Výstavba a rekonštrukcia knižníc, ochrana knižničného fondu – prioritou 8.1 Modernizovať a zrekonštruovať detašované pracovisko knižnice vo Vrútkach a umiestniť tam všetky technologické prevádzky na digitalizáciu, mikrofilmovanie, konzervovanie a reštaurovanie zbierok, dlhodobé deponovanie digitálneho obsahu a fyzickú ochranu analógových a digitálnych nosičov – si v procese implementácie vyžiadala predloženie „**Návrhu na dobudovanie digitalizačného pracoviska Slovenskej digitálnej knižnice – detašovaného pracoviska Slovenskej národnej knižnice vo Vrútkach s vecným, časovým a finančným harmonogramom**“ opäť na rozhodnutie vlády SR. Jeho schválenie (dňa 9. júna 2010 uznesením č. 401/2010) znamenalo dofinancovanie individuálneho projektu Slovenskej národnej knižnice v Martine „Slovenská digitálna knižnica – detašované pracovisko SNK, Vrútky“ (implementovaný od decembra 2007 a spolufinancovaný z prostriedkov Finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru a Nórskeho finančného mechanizmu), ktorého cieľom bolo vybudovať kompetenčné centrum a centrum excelencie EÚ pre oblasť digitalizácie tak, aby mohlo byť vydané kolaudačné rozhodnutie pre časť stavby schopnú samostatného užívania, v ktorej bude umiestnená prevádzka digitalizačného pracoviska s technológiami na digitalizáciu materiálov písomného kultúrneho a vedeckého dedičstva Slovenska ako realizačný výstup projektu.

Druhá stratégia nastavila 8 strategických úloh špecifikovaných v 9 cieľoch s rozpracovaním v 71 prioritách. V celkovom hodnotení boli z 8 strategických úloh 2 strategické úlohy splnené a 6 úloh splnených čiastočne. Ani jedna strategická úloha alebo jej cieľ nezostali neplnené. V prípade 9 stanovených cieľov boli 3 splnené a 6 čiastočne splnených; v prípade 71 priorit na jej vykonanie bolo splnených 35, 26 priorit splnených čiastočne a 10 zostalo neplnených.

Úspešnosť stratégie možno opäť vyhodnotiť aj na základe čísel. Ministerstvo kultúry v priebehu rokov 2008 až 2013 podporilo:

- 160 projektov v celkovej sume 12.328.558,- € pre knižnice v jeho zriaďovateľskej pôsobnosti v rámci výdavkových prvkov jeho rozpočtovej kapitoly,
- 1 453 projektov v celkovej sume 3.096.981,- € prostredníctvom dotačného systému programu Kultúrne aktivity v oblasti pamäťových inštitúcií, v podprograme 2.1 knižnice a knižničná činnosť a v podprograme 2.5 akvizícia knižníc.

Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR vytvorilo na podporu napĺňania stratégie:

- rozvojový projekt „Elektronizácia a revitalizácia školských knižníc“, prostredníctvom ktorého za uvedené obdobie podporilo 343 školských knižníc v celkovej sume 1.019.429,38,- €.

Úspešnosť projektov knižníc v získavaní mimorozpočtových zdrojov, ktorých výstupy mali mať priamy dosah na napĺňanie stratégie a celý knižničný systém, dokazuje skutočnosť, že:

- knižnice v pôsobnosti ministerstva kultúry úspešne začali implementovať alebo implementovali 4 projekty v celkovej sume 82.407.110,- € (projekty „Informatizácia knižníc - Verejný internet v knižniciach Slovenskej republiky, Vytvorenie siete s informačným prepojením vedeckých, akademických a špeciálnych knižníc vrátane ich modernizácie, Digitálna knižnica a digitálny archív a Centrálny dátový archív“),
- Centrum vedecko-technických informácií SR ako organizácia v pôsobnosti Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR implementovala za obdobie trvania druhej stratégie 4 projekty v celkovej sume 69.363.820,- € (projekty „Dátové centrum pre výskum a vývoj, NISPEZ - Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku - prístup k elektronickým informačným zdrojom, NISPEZ II - Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku - prístup k elektronickým informačným zdrojom II, NITT SK - Národná infraštruktúra pre podporu transferu technológií na Slovensku“).

Stratégia už v čase svojho prijatia reflektovala na stanovené ciele prioritných osí a ich opatrení daných programovými dokumentmi určených na získanie nenávratného finančného príspevku

(ďalej len „NFP“) alebo finančných prostriedkov z finančného mechanizmu Európskeho hospodárskeho priestoru (ďalej len „FM EHP“). Plnenie až 8 cieľov stratégie bolo financované formou projektov z NFP. To radí knižnice medzi kultúrnymi inštitúciami medzi najúspešnejšie v získavaní mimorozpočtových zdrojov. Obdobie rokov 2007 - 2013 bolo pre Slovenskú republiku prvým programovým obdobím, v ktorom mala možnosť využívať zdroje z fondov EÚ v priebehu celého jeho trvania, a to na základe dokumentu Národný strategický referenčný rámec SR na roky 2007 - 2013 (NSRR, schválený vládou SR dňa 6. decembra 2006 a Európskou komisiou dňa 17. augusta 2007), a to v celkovej sume 11 482 758 666 € na 10 operačných programov (technickú pomoc nepočítam). Pre napĺňanie druhej stratégie boli relevantné najmä spomínané operačné programy Informatizácia spoločnosti SR a Regionálneho operačného programu, ale aj Výskum a vývoj. Súlad s národnými politikami a strategickými nastaveniami sa opäť stal súčasťou najmä hodnotiacich kritérií pri posudzovaní projektov.

Vyhodnotenie plnenia stratégie, podporené konkrétnymi realizovanými výstupmi, možnosť argumentovať stratégiou a jej využitie ako podporného materiálu v hodnotiacom procese v prípade štrukturálnych fondov opäť potvrdilo správnosť rozhodnutia pokračovať v strednodobom vládnom nastavovaní napredovania knižničného systému. A tak boli z úrovne Ústrednej knižničnej rady spracované a ministerstvu kultúry postúpené definované strategické oblasti na ďalšie obdobie, a to na roky 2015 – 2020. **„Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020“** bola vládou SR schválená 3. decembra 2014 uznesením 620/2014.

V porovnaní s predchádzajúcimi strategickými dokumentmi je zredukovaný počet strategických oblastí na 3 základné, ktoré sú následne podrobne špecifikované v prioritách a opatreniach:

- formovanie informačných potrieb, podpora informačnej gramotnosti, riadenia a rozvoja ľudských zdrojov pre trvalú udržateľnosť a rozvoj knižníc,
- budovanie, trvalé uchovanie, rozvoj a ochrana knižnično-informačných fondov,
- optimalizácia a rozvoj knižnično-informačných služieb a metód správy informácií a znalostí.

Je nutné zdôrazniť, že hlavné strategické oblasti boli definované s ohľadom na heterogénnosť knižničného systému Slovenskej republiky, na disponibilné materiálne, finančné, či ľudské

zdroje, možnosti a pripravenosť knižníc a vymedzené časové obdobie stratégie. Ťažisko implementácie niektorých opatrení a ich vplyv na rozvoj knižnično-informačných služieb bude záležať najmä od národnej knižnice, vedeckých knižníc a akademických knižníc a hlavnej osi verejného knihovníctva po úroveň regiónov (t. j. regionálnych knižníc).

Začiatok roka 2014 bol rokom nadobudnutia účinnosti doteraz poslednej novely knižničného zákona – zákon 374/2013 Z. z. ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 516/2008 Z. z. o Audiovizuálnom fonde a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a ktorým sa menia a dopĺňajú niektoré zákony v Čl. IV nepriamo novelizoval knižničný zákon a priniesol úpravu povinností SNK a zákonne vylúčil založenie, zaťaženie, exekúciu a konkurz historického knižničného dokumentu a historického knižničného fondu, ako aj významného slovacikálneho dokumentu a knižničného dokumentu, ktorý pre svoju kultúrnu a historickú hodnotu mohol byť vyhlásený za historický knižničný dokument alebo historický knižničný fond.

Rok 2014 však už priniesol spracovaný **návrh nového knižničného zákona** (presný názov je: návrh zákona o knižniciach a o zmene a doplnení zákona č. 206/2009 Z. z. o múzeách a o galériách a o ochrane predmetov kultúrnej hodnoty a o zmene zákona Slovenskej národnej rady č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov v znení zákona č. 38/2014 Z. z.). Jeho prvý návrh rozsahu definovania práv a povinností pri výkone odborných knižničných činností, vymedzenie typov knižníc s ich úlohami, jednoznačné vymedzenie pojmov boli spracované ministerstvom kultúry aj so zapracovaním výstupov z aplikačnej praxe a s využitím podkladov členov Ústrednej knižničnej rady. Takto spracovaný návrh jej bol postúpený na oficiálne vyjadrenie.

Ústredná knižničná rada mala závažnú pripomienku k časti venovanej knižničnému systému, kde sa uvádza opis jednotlivých typov a funkcií knižníc, formuluje typológia a rozsah knižničných služieb, ktoré treba v zmysle legislatívy zabezpečovať. Dôraz sa kladie predovšetkým na základné funkcie a služby knižníc, ktoré sa poskytujú v záujme štátu a verejnosti. Na tento výpočet služieb nadväzuje návrh inštitucionálneho zabezpečenia, ktoré odpovedá objektívnym potrebám, reálnym možnostiam a zvyklostiam spoločenskej praxe. Ústredná knižničná rada navrhla, aby - vzhľadom na široké spektrum a rozsah komplexných

funkcií národnej knižnice a potrebu ich systematického a operatívneho zabezpečenia v zmysle zákona a v súlade s medzinárodnými odporúčaniami, ako aj na základe posúdenia skutočného stavu, potenciálu, požiadaviek a reálnych možností - funkcie národnej knižnice pokrývali samostatne a v súčinnosti dve inštitúcie, konkrétne Slovenská národná knižnica v Martine a Univerzitná knižnica v Bratislave. Tento návrh úpravy zákona bol aj predmetom osobného rokovania na úrovni ministra kultúry SR a predsedníčky ÚKR. Minister návrh zamietol s tým, že vrcholnou knižničnou inštitúciou so všetkými kompetenciami je Slovenská národná knižnica v Martine.

Následne bol návrh dopracovaný s legislatívnym vymedzením ako národnej knižnice iba Slovenskej národnej knižnice, boli doprecizované znenia pojmov, úlohy jednotlivých typov knižníc, rozsah vymedzenia práv a povinností ako knižníc, tak ja ich zriaďovateľov, zavedenie a definovanie odborných knižničných činností a pod., tak aby návrh zákona pokrýval celý záber činnosti knižníc vyplývajúci z aplikačnej praxe. Návrh nového knižničného zákona bol po vyhodnotení medzirezortného pripomienkového konania (to bolo v dňoch 14. 11. – 5. 12. 2014) predložený na rokovanie Legislatívnej rady vlády (prerokovaný a schválený po zapracovaní formálnych legislatívno-technických pripomienok dňa 16. 12. 2014), následne na rokovanie vlády, ktorá ho schválila (dňa 7. 1. 2015) a predložila ako vládny návrh zákona na rokovanie Národnej rady Slovenskej republiky. Do obdobia uzávierky predkladania tohto článku bol vládny návrh knižničného zákona schválený v prvom čítaní Národnou radou SR dňa 11. 3. 2015 a posunutý na druhé čítanie po prerokovaní vo výboroch. Predseda NR SR navrhol jeho prerokovanie v Ústavnoprávnom výbore NR SR, vo Výbore NR SR pre verejnú správu a regionálny rozvoj, Výbore NR SR pre vzdelávanie, vedu, mládež a šport a Výbore NR SR pre kultúru a médiá s lehotou na prerokovanie do 30. 4. 2015. Ako gestorský výbor predseda NR SR navrhol Výbor NR SR pre kultúru a médiá s lehotou na prerokovanie 4. 5. 2015. Jeho púť schvaľovacím procesom v zákonodarnom orgáne Slovenskej republiky bude možno zmapovaná v nejakom inom príspevku.

Čo teda dodať na záver. Aká je bilancia za ani nie celých dvadsať rokov? 1 knižničný zákon, 3 jeho novely, 2 vykonávacie predpisy k zákonu, 1 zákon o povinných výtlačkoch s jedným vykonávacím predpisom, 11 vládou schválených materiálov, na základe toho možnosť čerpať na strategické priority knižníc od ministerstva kultúry 16.843.654,- €, z ministerstva školstva

1.852.596,38 €, niekoľko úspešne implementovaných projektov s výstupom pre viacero inštitúcií a nadinštitucionálnym dosahom a mnoho úspešne zrealizovaných inštitucionálnych projektov financovaných formou nenávratného finančného príspevku. Dalo by sa pokračovať a doplniť prehľad o ďalšie veci, ktorých výstupy zasiahli a zásadným spôsobom ovplyvnili politiku štátu vo vzťahu ku knižniciam. Ale je to povinnosť štátu sa tým zaoberať. Ministerstvo kultúry si uvedomuje svoju zodpovednosť za rozvoj knižničného systému v SR, ktorá mu vyplýva z kompetenčného zákona, či knižničného zákona a zároveň si uvedomuje, že predpokladom zabezpečenia a ďalšieho rozvoja knižničného systému je stanovenie jasných priorít pre oblasť knihovníctva, ktoré zabezpečia funkcionality knižničného systému, prostredníctvom nielen vhodných legislatívnych, organizačných podmienok, ale aj primeranej priamej finančnej podpory z verejných zdrojov. Dôležité je však klásť dôraz na kontinuitu so všetkým pozitívnym, čo sa pre knižničný systém podarilo dosiahnuť v predchádzajúcom období.

Preto hlavným cieľom ministerstva kultúry v nasledujúcom období je vytvárať také podmienky pre knižnice a knižničnú činnosť, aby knižničný systém zohrával aktívnu úlohu nielen v poskytovaní informácií a v sprostredkovaní poznatkov, ale takisto zabezpečil na primeranej úrovni ochranu a prezentáciu starých a vzácných tlačí, historických knižničných fondov a dokumentov, ktoré tvoria významnú časť kultúrneho dedičstva Slovenska.

Nové trendy v oblasti tvorby a prezentácie bibliografických dát

Grman, Ján

Človek sa učí celý život. V mojom prípade to je takmer presne 40 rokov. Zaujímavejšie však je, že v roku 1995 som začal programovať knižnično-informačný systém, a teda presne polovicu svojho života sa učím, analyzujem, implementujem a tvorím v oblasti bibliografických dát. Za tých 20 rokov som prešiel všetkými typmi knižníc, spoznal azda stovky ich pracovníkov, desiatky spôsobov a systémov evidencie dát, videl som mnoho pozitívnych aj negatívnych príkladov práce s dátami, naštudoval som a implementoval takmer všetky štandardy v oblasti a realizoval konverzie dát snád' zo všetkých existujúcich (alebo už aj neexistujúcich) systémov na slovenskom a českom trhu.

Vzdelaním a spôsobom myslenia som informatik. Najmä v začiatkoch mojej komunikácie s komunitou knihovníkov som mal problém im rozumieť a viem, že to bolo vzájomné. Dnes verím, že za tie roky som sa tak trochu stal knihovníkom a mal som šťastie na knihovníkov, ktorí boli tak trochu informatikmi. Dnes verím, že som schopný nie len komunikácie a analýzy problémov v danej oblasti, ale že sme spolu s mojimi kolegami, v spolupráci s partnermi, schopní prinášať nové unikátne riešenia problematiky evidencie a prezentácie bibliografických metadát.

Úvodom si dovoľím kontroverzné konštatovanie – **systemy evidencie bibliografických metadát stagnujú a živorja**. Dôvod? Viera, že automatizácia a technológia je univerzálnym riešením. Žiada sa mi dokonca citovať príslovie: „Cesta do pekla je často dláždená dobrými úmyslami“.

Rukou písané katalogizačné kartotéky sme nahradili kartotékami písanými strojom. Zmenila sa forma, nie princíp. Kartotéky sme zrušili, údaje prepísali do počítača a stvorili databázy. Znova zmena formy, nie princípu. Databázy sme zlepšovali, vytvárali rôzne spoločné formáty, ktoré mali uľahčiť výmenu dát. Tu už svitala nádej aj na zmeny princípov, na skutočné prínosy automatizácie procesov. Najmä nástroje v podobe riadených slovníkov pojmov a neskôr

riadených subdatabáz autorít, kódovníkov, kategorických príznakov a sémantických pravidiel považujem za skutočné úspechy a pozitívne výsledky tohto obdobia automatizácie procesov.

V tomto období sa však urobila aj prvá vážna chyba. Tieto formáty sa začali používať aj ako prostriedok na vnútorné uloženie dát, prostriedok na ich tvorbu, prostriedok na ich interpretáciu. Mnohé údaje sa v neskoršom období dopĺňali nekoncepčne, normy boli **komplikované, rozsiahle a nejednoznačné**. Áno, hovorím napríklad o formátoch UNIMARC a neskôr MARC21. Koľko ľudí skutočne ovláda tieto formáty? Koľko z ľudí, ktorí ich používajú im aj detailne rozumie a chápe ich limity? Dôsledky?

Rezignácia. Relativizovanie a snaha zjednodušovať popis a to aj pod kritickú úroveň. Vyhlásenia typu - najlepším popisom článku je článok sám. Ciele sa zmenili a znovu vyhrala viera v technológiu, ktoré všetko bez námahy vyriešia. Zjednodušiť metadáta a ponúknuť prehľadávanie v plnom texte, to mali byť nové nástroje ktoré vyriešia všetko. Výsledok?

Často hovoríme: „Môže za to Google!“. Čiastočne áno, skvelý nástroj v správnych rukách a na správny účel. Veľmi skoro sa ukázalo, že plný text je skvelý, ale kvalitné metadáta a podporný aparát (riadené slovníky, tezaury, autority a spol.) nenahradí. Priveľa dát, nesprávne otázky hľadania, priveľa výsledkov, žiadna alebo slabá relevancia výsledkov.

Je čas na syntézu všetkého pozitívneho do jedného funkčného celku. Nejde o myšlienku novú a už vôbec nie moju ☺. Ako začať? Poctivo a od základov. My informatici tomu vzletne hovoríme modelovanie (model je odrazom reality). Keďže v oblasti bibliografických dát vieme hovoriť o určitých základných jednotkách evidencie (fyzických – kusy, logických – kniha, časopis, zborník, mapa, norma, ...) a ich vzťahoch, hovoríme o entitno-relačnom modelovaní.

Juj! Entity a relácie nám nenápadne pripomenuli napríklad skratku FRBR[1] (Functional Requirements for Bibliographic Records – funkčné požiadavky na bibliografické záznamy), kde sa hovorí o entitách, dokonca o bibliografických reláciách a je stará už 20 (!!!) rokov. Prečo nie je rozšírená a zavedená? Pokúsím sa o analýzu dôvodov.

V roku 1995, keď bol FRBR model definovaný, bol novinka. O 10 rokov, keď sa prezentoval takmer na všetkých fórach ako nevyhnutá budúcnosť na ceste k budovaniu sémantických

databáz, to však už novinka nebola, ale aj tak sa takmer nič dodnes nestalo. Dôvod? Je ich hneď niekoľko:

- Komunita to nežiada – MARC formáty a plný text na mnoho vecí stačí a nevzniká tlak na dodávateľov úplne zmeniť paradigmu evidencie.
- Samotná norma je pomerne zložitá a v niektorých ohľadoch nejednoznačná.
- Prezentácia modelu na konverzii z formátu MARC21 je viac ako nešťastná, každému je ihneď jasné, že taká konverzia nebude bez obetí a kompromisov.
- Model je hutnou kombináciou infromatického a knižničného - informatik neznalý detailov evidencie bibliodát pochopí formu, ale nie obsah - knihovník naopak vníma obsah evidencie, ale často nemusí rozumieť technológii riešenia (forme).

Problémom je, že existujúce spôsoby evidencie na mnohé veci stačia, ale nestačia práve v oblastiach presnej evidencie ktorá sa práve v tomto období dostáva do popredia. Už nestačí informáciu nejak nájsť, už je nutné informáciu aj presne spracovať. Systémy pôvodne určené pre laikov sa čoraz viac používajú na expertné účely a v rukách expertov sa mnohé dátové modely a metodiky stávajú nepoužiteľnými. Riešenie existuje. Rastie nám nová generácia knihovníkov, ktorí už vnímajú mnohé postupy z oblasti IT. My informatici sme si zasa rokmi osvojili terminológiu a už dokážeme vnímať aj detaily vzájomných vzťahov entít a jednotlivé „detaily“ komplexného obsahu popisu. Je správny čas.

So štúdiom modelu FRBR som začal asi pred 5timi rokmi. Možno 15 rokov po jeho narodení, no stále skôr ako mnohí. Mentálny model, ktorý vnikal v mojej mysli som postupne prezentoval aj kolegom z oddelení podpory a vývoja a spoločne sme postupne vytvorili reálny funkčný model metadátového popisu. Tento model sme priebežne validovali v reálnej praxi. Neustále sme vyhodnocovali jeho výpovednú schopnosť analýzou dát reálnych systémov, ktoré sme vyrobili dávnejšie, alebo sme ich v tej dobe robili. Pripomínam, že aj pod tlakom okolia sme stále vytvárali systémy postavené na dátových štruktúrach MARC (unimarc, marc21 a ich modifikácie). V našich podmienkach išlo o proces ktorý by som mohol pomenovať ako ako základný výskum.

Skvelým základom a testovacím prostredím je zjavne bibliografická základňa knižnično-informačného systému. Jeho rozšírením o myšlienky súborného katalógu a neskôr lokálneho

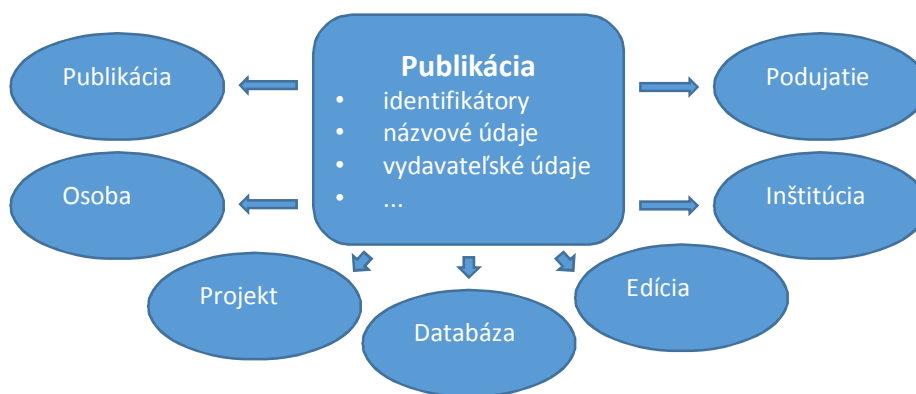
indexu súboru knižníc sme museli modelom pokryť nové a nové výzvy takéhoto spojenia dát. Výborným príspevkom k robustnosti modelu boli aj systémy pre evidenciu záverečných prác (či už lokálne úložiská EZP, alebo celoštátne CRZP[2]). Celé riešenie sme v praxi otestovali pri vývoji repozitára SCIDAP[3] a ďalej rozširujeme vo vývoji repozitára šedej literatúry a centrálnych registrov CREPČ a CREUČ[4]. V týchto databázach a bibliografických systémoch sa naplno „zneužíva“ striktný relačno-entitný model a maximalizuje sa efekt silne sémantických väzieb dát. Model bol vytvorený úplne od základov a základné požiadavky boli:

- Vytvoriť popis definovaný striktnou schémou s technickým popisom použitím priemyselných štandardov (riešenie: XML nový formát, definovaný pomocou XSD schémy [5], plne v súlade s technológiami moderných IT systémov).
- Obsahovo musí schéma pokryť všetky známe typy entít a byť rozšíriteľná, napriek tomu však musí podporovať presnosť a kategorickosť popisu všade, kde je to možné a účelné.
- Dátový model založený na schéme musí podporovať princíp jedinečnosti dátovej entity v rámci databázy (jednoznačnosť, deduplikácia, normalizácia) spolu s princípom maximálneho pokrytia kontextu väzieb entity (vzťahy geografické, časové, obsahové, vzťahy celok/časť, hierarchické a mnoho ďalších..).
- Implementácia dátového modelu musí umožňovať import z MARC formátov, DublinCore a rovnako aj export do týchto formátov (nie nutne bezstratový, ale kvalitný).

Originálny FRBR model je podľa môjho názoru príliš všeobecný, modeluje len časť vzťahov a definuje pravidlá len pre úzku skupinu entít. V našich podmienkach sa však výrobca systému nemôže obmedziť len na entity bibliografického popisu. Najmä špecializované bibliografické databázy obsahujú mnohé špecifické entity s prepracovanou a komplexnou sémantikou vzťahov, ktoré majú priamy vplyv na účel a vierohodnosť danej databázy. Ako príklad môže slúžiť evidencia publikačnej činnosti. V tejto agende je tradičný bibliografický popis rozšírený o viacero kategorických vlastností, deskriptorov a entít. Tieto sú ďalej používané často za účelom presného štatistického zhodnotenia. Práve podpora, ba až vynucovanie presnej evidencie, je nevyhnutným kvalitatívnym kritériom pre vhodnosť dátového modelu.

Model entít a striktných vzájomných väzieb v sebe obsahuje jedno riziko: komplikovanosť tvorby dát. Problém je možné vysvetliť na pomerne známej dvojici entít bibliografický záznam

– autoritný záznam. Formáty UNIMARC aj MARC21 umožňujú duálny režim evidencie. Umožňujú evidovať autority samostatne a viazať ich do bibliografického záznamu, ale umožňujú aj popis osoby v bibliografickom zázname bez väzby na akýkoľvek autoritný záznam. Uvedená dualita je v niektorých prípadoch výhodná (konverzie dát, popis osôb, pre ktoré nechceme tvoriť „pekné“ autoritné záhlavia), vo všetkých ostatných prípadoch je obmedzujúca a až škodlivá (nejednoznačnosť, problémy identických osôb s rôznym popisom, problémy synchronizácie zmien entít a podobne). Voľba nie je jednoduchá.

Kľúčom k úspechu na presadenie aj komplexnejšieho modelu väzieb sú tieto vlastnosti (na základe skúseností z prvých implementácií modelu v reálnych aplikáciách):

- Medatátový popis nie je vlastný len entitám, ale aj väzbám; väzby nemôžu byť len binárne (2 entity sú alebo nie sú spojené), ale musia byť schopné obsahovať aj komplexnejšie špecifikátory; príklady:
 - osoba je spojená s inštitúciou – rolou, pracovnou pozíciou, úväzkom, pracovala tam v intervale rokov a podobne – tieto údaje nie sú principiálne ani súčasťou popisu entity osoby a ani popisu entity inštitúcie, tieto údaje jednoducho existujú len vďaka ich vzájomnej väzbe, ktorú len upresňujú),
 - biblio záznamy sú prepojené väzbou, ktorej interpretácia môže byť rôzna (predchádza/nasleduje, celok/časť, obsahová súvislosť, interpretácia diela, formy a podobne) a napriek tomu, že stále ide o fyzicky jeden typ väzby, každé toto spojenie si vyžaduje popis iného rozsahu a položiek (dátum - kedy nasledovník nahradil, kód – o aký typ časti ide, text – v čom spočíva obsahová súvislosť a podobne).

- Systém implementujúci model musí v každom kroku podporovať znovu použiteľnosť dát a tvorbu závislosti; pre tento účel musí ponúkať **dynamické používateľské rozhranie** podporujúce tvorbu väzieb a navádzajúce používateľa.

Čo je teda výsledkom vývoja?

- Implementácia modelu bibliografických entít a ich väzieb postaveného na princípoch FRBR.
- Technológia prevodu modelu do relačnej databázy.
- Technológia tvorby dynamického formulára schopného intuitívnou formou aj menej skúsenému užívateľovi, často bez toho by si to priamo uvedomoval, poskytnúť nástroje na tvorbu databázy entít v kontexte premyslených väzieb.
- Technológia redukcie údajov na obrazovke pre dosiahnutie ideálu: maximálne 7 prvkov v jednom čase.
- Vyhľadávacie nástroje integrujúce lokálne indexy a indexy svetových databáz.
- Nástroje multimedialnej, multimodálnej prezentácie dát na báze viaczdrojovej databázy so zameraním na začlenenie informácie v kontexte s presným a kategorickým popisom väzieb a súvislostí.

Nachádzame sa v čase, keď môžeme smelo hovoriť o novej etape v evidencii bibliografických dát. Syntézou dobrých vlastností vývoja (pozorovaného alebo nami realizovaného v posledných 20tich rokoch) s najnovšími IT technológiami, sa nám podarilo vytvoriť techniky tvorby modelu dát, metodológiu jeho aplikácie do priemyselných databáz a takú implementáciu technologického jadra informačného systému, na ktorom môžeme postaviť celú škálu všeobecných, ale aj špecializovaných bibliografických databáz, či systémov s jadrom na báze bibliografického (alebo všeobecne rozšíreného metadátového) popisu.

Bibliografické odkazy:

- [1] What is FRBR: A Conceptual Model for the Bibliographic Universe / Barbara Tillett. Library of Congress Cataloging Distribution Service. In: Technicalities v.25, no. 5 (Sept./Oct. 2003). Dostupné online [08.04.2015]: <http://www.loc.gov/cds/downloads/FRBR.PDF>.
- [2] CRZP – Centrálny register záverečných a kvalifikačných prác (portál) – <http://www.crzp.sk>
- [3] SCIDAP – Centrálna databáza slovenských informačných zdrojov pre výskum a vývoj – <http://www.scidap.sk>
- [4] CREPČ – Centrálny register publikačnej činnosti a CREUČ – Centrálny register umeleckej činnosti – <http://www.crepc.sk>
- [5] <http://www.w3schools.com/schema/>

Štvrtstoročie v pôsobení akademickej knižnice – na ceste od kamennej k digitálnej knižnici

Halko, Peter

Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove

Abstrakt: Príspevok popisuje dvadsaťpäť rokov v živote jednej akademickej knižnice – Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity v Prešove. Jej prerod od klasickej kamennej knižnice ku knižnici hybridnej až digitálnej, poskytujúcej moderné knižnično-informačné služby. Autor v príspevku sumarizuje jednotlivé etapy vývoja knižnice od automatizácie, informatizácie, internetizácie až po digitalizáciu, pričom sa venuje aj ďalším (netechnickým) aspektom dôležitým pre fungovanie knižnice – personál, priestory, financie, podujatia a pod. V závere popisuje aktuálny stav knižnice a jej spoluprácu s celoslovenskými centrálnymi registrami.

Abstract: The article describes twenty five years in the life of one academic library – The University Library of University of Prešov in Prešov. Its rebirth from classical stone library into hybrid to digital library providing modern library-information services. The author summarises individual periods of library development – from automation, informatization, internetization up to digitalization, while he gives consideration also to other (nontechnical) aspects important for library operation – personnel, utility premises, finances, events etc. Conclusion describes current status of the library and its cooperation with Slovak central registers.

Kľúčové slová: Akademická knižnica, kamenná knižnica, digitálna knižnica.

Keywords: Academic library, stone library, digital library

Úvod

História knižníc nás učí, že ľudstvo buduje organizované zbierky dokumentov (od hlinených tabuliek cez papyrusové zvitky, kódexy, knihy, až po digitálne dokumenty) už niekoľko tisíc rokov. Pokiaľ by sme upriamili našu pozornosť len na slovenské knižnice verejne prístupné bežnému čitateľovi, najstaršiu z nich založil už pred takmer 200 rokmi (1829) v Liptovskom Mikuláši Gašpar Fejérpataky-Belopotocký. Z pohľadu doterajšej existencie knižníc by sa teda mohlo zdať, že dvadsaťpäť rokov predsa nemôže byť žiadnym relevantným časovým úsekom, ktorý by mal mať zásadný vplyv na zmenu charakteru knižníc, resp. nimi poskytovaných služieb. Opak je však pravdou.

Dovolím si tvrdiť, že nikdy v doterajšej histórii sa v takom krátkom časovom období knižnice tak zásadne nezmenili ako v ostatnom štvrtstoročí. Ponúka sa teda otázka, čo bolo (a je) príčinou takýchto revolučných zmien v knižniciach. Jednou z hlavných príčin bol prudký rozvoj informačných a komunikačných technológií, ktorý sme začali intenzívnejšie vnímať na prelome milénia, pričom dominantným faktorom je, vďaka globálnemu rozširovaniu osobných počítačov, najmä exponenciálny nárast v produkcii informácií a ich šírenie prostredníctvom počítačových sietí, predovšetkým internetu.

Tento fenomén výraznou mierou ovplyvnil nielen knižnice, ale celú spoločnosť, ktorú sme začali nazývať informačnou, pričom celý tento proces nazývame aj informačnou revolúciou (Rankov 2006b).

James G. Neal (1999) z Columbia University v USA pomenoval až 25 revolučných zvrátov (trendov), ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili (resp. aj naďalej ovplyvňujú) fungovanie knižníc.

Dá sa teda povedať, že ľudstvo momentálne zažíva ďalšiu (tretiu) informačnú explóziu, ktorá po vzniku písma (1. informačná explózia) a vzniku kníhtlače (2. informačná explózia) je definovaná predovšetkým nebyvalým, exponenciálne narastajúcim počtom publikačných aktivít a ešte väčšou rýchlosťou ich distribúcie, čo bolo spôsobené už spomínaným prudkým rozvojom informačných a komunikačných technológií a na nich postavených služieb.

Informačnú explóziu však nevyvoláva len množstvo informácií, ale aj rozvoj ich vzájomných vzťahov, ako ich umožňujú sieťové komunikačné technológie. Čím je viac informácií, tým viac narastá aj množstvo a zložitosť ich vzájomných vzťahov (Rankov 2006a).

S týmto všetkým sa v uplynulých dvadsiatich piatich rokoch museli (a dodnes musia) vyrovať aj naše knižnice, a to nielen k spokojnosti svojej (manažérov a zamestnancov knižníc), ale predovšetkým svojich čitateľov. Ich štartovaciu pozíciu navyše výrazným spôsobom ovplyvnili aj prudké spoločenské zmeny v roku 1989 a rozpad sveta, v ktorom knižnice, knihovníci a čitatelia pôsobili dlhé desaťročia, rozpad sveta, kde bolo všetko vopred dané, plánované a kde sa akákoľvek iniciatíva a vyčnievanie z radu neodpúšťali. O to zvlášť to mali slovenské knižnice ťažšie.

V ďalšej časti by som chcel ukázať na jednej z mnohých knižníc, ktoré prešli týmto procesom, ako sa s danými výzvami vyrovnala akademická knižnica – Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove. Keďže v tejto knižnici pracujem od roku 1992, jej príbeh je zároveň aj mojím príbehom.

Východiskový stav – rok 1990

V roku 1990 bola knižnica ešte súčasťou Ústrednej knižnice a Študijnno-informačného strediska Univerzity P.J. Šafárika v Košiciach a poskytovala svoje služby Filozofickej a Pedagogickej fakulte so sídlom v Prešove (resp. ich predchodcom) už tridsiaty ôsmy rok. Vzhľadom na charakter oboch fakúlt je zrejmé, že výučba na nich bola výrazným spôsobom ovplyvnená marxisticko-leninskou ideológiou, čo sa premietalo aj do činnosti knižnice a obsahu jej fondov. Neprekvapuje preto, že zmeny vyvolané udalosťami z novembra roku 1989 boli radikálne a rok 1990 turbulentný a v mnohých aspektoch neistý, ba až nepredvídateľný. Čo sa týka knižnice, tá bola po finančnej, personálnej aj priestorovej stránke výrazne poddimenzovaná, čo malo negatívny vplyv na jej činnosť. Navyše situácia v knižnici sa ešte zhoršila, keďže v tomto roku sa UPJŠ rozšírila o dve nové prešovské fakulty – Pravoslávnu bohosloveckú fakultu a Grécko-katolícku bohosloveckú fakultu, čím sa rozšírilo aj prešovské pracovisko Ústrednej knižnice a ŠIS o dve špecifické knižnice (dodnes sú jej súčasťou), ktoré boli rovnako poddimenzované. Zo štatistického výkazu za rok 1990 vyplýva, že knižnica mala:

- 330 032 kn. j. spolu,
- 5 330 ex. prírastok kn. j.,
- 2 750 čitateľov,
- 16 zamestnancov,
- 79 054 výpožičiek,
- 1 bibl. rešerš (manuálnu).

Technickú základňu predstavovali:

- 3 ks osobný počítač PP01 (nepoužívali sa – chýbal použiteľný knižničný softvér),
- 1 ks kazetopásková pamäť (nepoužívala sa),
- 3 ks čítací prístroj Pentakta,
- 1 ks rozmnožovací stroj Cyclos.

Keďže knižnica neprevádzkovala žiaden knižnično-informačný systém (nespracovávala knižničné jednotky automatizovane, neposkytovala výpožičky automatizovane), ani neposkytovala žiadne elektronické dokumenty, išlo o klasickú kamennú knižnicu, ktorá všetky svoje činnosti vykonávala klasicky (manuálne), pričom jediným skutočne používaným a fungujúcim pracovným elektrickým zariadením v knižnici bol elektrický písací stroj ROBOTRON.

Dovolím si tvrdiť, že začiatkom 90-tych rokov bola na tom podobne väčšina slovenských knižníc a najpoužívanejším slovným spojením v tomto období v knihovníckej komunite bolo slovo automatizácia, resp. informatizácia knižníc. Vedenie univerzity aj vedenie knižnice si uvedomovali, že je nevyhnutné čím skôr začať. Okolnosti boli viac ako priaznivé – podpora zo strany medzinárodných organizácií a nadácií, nástup mikropočítačov a paradoxne aj najväčší nedostatok – neautomatizovaný fond – sa premenil na výhodu, keďže sme mohli začať na zelenej lúke, bez ohľadu na doterajšie používané systémy (žiadne neboli).

Automatizácia, informatizácia, internetizácia – roky 90-te

Najbližšie roky preto boli o získaní mikropočítačov a vhodného softvéru, aby sme mohli začať s elektronickým spracovaním dokumentov – najmä akvizíciou a katalogizáciou. Výrazne k tomu pomohol nástup nového vedenia UPJŠ s rektorom prof. Levom Bukovským, ktorý následne do funkcie riaditeľky Ústrednej knižnice a ŠIS UPJŠ prijal PhDr. Darinu Kožuchovú. Už koncom roka 1991 prešovská pobočka získala prvý mikropočítač PC AT16/286, na ktorý bol začiatkom roku 1992 nainštalovaný UNESCO-m distribuovaný knižnično-informačný systém CDS/ISIS s programovou nadstavbou MAKS, ktorú distribuovala Česká národní knihovna. Inštaláciu systému, školenie a v prvých mesiacoch aj servisné poradenstvo pre všetky pracoviská (košické aj prešovské) zabezpečovala PhDr. Bohdana Stoklasová z NK Praha. Zároveň knižnica získala ďalšie počítače PC AT16/286, pričom opäť 1 ks dostala aj prešovská pobočka. Automatizácia knižnice sa teda postupne začala. Zároveň vedenie knižnice muselo urobiť aj organizačné zmeny a tiež zmeny v technológii spracovania dokumentov, aby automatizácia prebiehala efektívne a plynulo. V r. 1992 sa zmenil nielen Organizačný poriadok knižnice, ale aj jej názov (v súlade s modernými trendmi) na Univerzitnú knižnicu UPJŠ Košice.

Bol to však len začiatok a k tomu, aby sa Univerzitná knižnica UPJŠ mohla stať modernou akademickou knižnicou, bolo ešte potrebné zdolať dlhú cestu. V prvom rade bolo potrebné zabezpečiť plnohodnotný knižnično-informačný systém, ktorý by spĺňal všetky naše požiadavky. V tom čase sa štyrom najväčším knižniciam v Československu podarilo v rámci projektu CASLIN (Czech and Slovak Library Information Network) vďaka americkým nadáciám The Andrew W. Mellon Foundation (technika) a The Pew Charitable Trusts (vzdelávanie) získať automatizovaný knižnično-informačný systém ALEPH. Keďže projekt sa úspešne realizoval, Mellonova nadácia (najmä koordinátor projektu prof. Andrew Lass) mala záujem o jeho rozšírenie v projekte CASLIN+, Dr. D. Kožuchová iniciovala založenie Združenia KoLIN (Košice Library Information Network), ktoré v roku 1996 získalo KIS ALEPH 3.2.5 a k tomu aj potrebný hardvér pre jeho prevádzku (servery, počítačové stanice, tlačiarne, čítačky čiarových kódov atď.). Združenie KoLIN, v ktorom boli Univerzitná knižnica UPJŠ Košice, Univerzitná knižnica Technickej univerzity Košice a Štátna krajská knižnica v Košiciach tak začali spoločne kooperovať pri implementácii automatizovaného knižnično-informačného systému, ktorá sa napriek mnohým problémom a ťažkostiam skončila úspešne.

Okrem tejto implementácie sa UK UPJŠ zamerala aj na internetizáciu a sieťové prepojenie všetkých svojich pracovísk, čo okrem výrazného uľahčenia komunikácie a efektívnosti práce prinieslo aj zaujímavé benefity. Prešovská pobočka UK UPJŠ sa v r. 1996 stala prvým pripojeným uzlom s verejným prístupom na internet (CESNET) v meste Prešov.

Ďalšou z oblastí, ktoré knižnica systematicky podporovala, bolo získavanie elektronických dokumentov a databáz. Vďaka spolupráci s prof. Š. Kimličkom a Filozofickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave sme získali prvú slovenskú hypertextovú filozofickú encyklopédiu FILIT. Z rozpočtových zdrojov a tiež vďaka projektu HUSLONET (Hungary and Slovakia Network) sme získali aj ďalšie databázy, ako sú Slovenská národná bibliografia, Česká národná bibliografia, ERIC, MLA a Current Contents on Diskette.

Knižnica sa tiež zapojila aj do aktivít projektov zameraných na vzdelávanie knihovníkov, z nich najznámejšie boli projekty PROLIB a EDULIB zastrešované Univerzitnou knižnicou Technickej univerzity v Košiciach.

Knižnica tak výrazne vykročila na cestu od kamennej k digitálnej knižnici.

Vznik Prešovskej univerzity v Prešove

S účinnosťou od 1. januára 1997 bola zákonom č. 361/1996 Z. z. o rozdelení Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach zriadená Prešovská univerzita v Prešove (PU) a knižnica dostala svoj dnešný názov Univerzitná knižnica Prešovskej univerzity v Prešove, pričom opätovne (po 42 rokoch) začala pôsobiť ako autonómne pracovisko.

Knižnica pokračovala v projektoch a snahách o digitalizáciu z predošlých rokov a navyše iniciovala aj ďalšie takéto aktivity. V roku 1998 sme začali so spracovaním evidencie publikačnej činnosti pre celú univerzitu v systéme EPC Rapid Library podľa metodiky, ktorú pripravil prof. Š. Kimlička. Uviedli sme do prevádzky vlastnú webovú stránku a pokračovali v presieťovaní knižnice. Využívali sme na to nielen rozpočtové a grantové zdroje, ale aj mimorozpočtové zdroje fakúlt, ktorých vedenia nemali problém knižnicu finančne aj morálne podporiť, keďže videli jej snahu o skvalitnenie svojej činnosti. Pre Vedenie Prešovskej univerzity v Prešove sa stalo vybudovanie adekvátnej akademickej knižnice jeho prioritou a pod heslom „Knižnica je srdcom univerzity“ každoročne navyšovalo finančné prostriedky na jej činnosť a snažilo sa ju aj personálne dobudovať. Od vzniku univerzity sa tak viac ako stonásobili finančné prostriedky na jej činnosť, zdvojnásobil sa počet zamestnancov, viac ako stonásobil sa počet miest v študovniach, stonásobil sa počet výpožičiek či viac ako stonásobil sa nákup dokumentov z vlastných finančných zdrojov a pod.

UK PU pokračovala v implementácii systému ALEPH (v r. 1999 získala novú verziu ALEPH 505, ktorá už podporovala grafické rozhranie pracujúce v režime klient-server, čo značne uľahčovalo prácu so systémom). V roku 2000 boli moduly OPAC, akvizícia a katalogizácia plne implementované. Súčasťou tejto etapy implementácie bolo absolvovanie ALEPH školení, zvládnutie nových anglo-amerických katalogizačných pravidiel, zápis údajov vo formáte UNIMARC, zavádzanie systému čiarových kódov, konverzia dát ISIS – ALEPH (výmenný formát – UNIMARC) a kustomizácia systému. V roku 2001 bol do plnej prevádzky spustený dlho očakávaný modul výpožičky a periodík. Knižnica tak zavrhila jednu z najdôležitejších a najťažších etáp vo svojej histórii.

S rastom univerzity dochádzalo zároveň k nevyhnutnému rozširovaniu priestorov a tiež služieb akademickej knižnice. So vznikom Fakulty zdravotníctva (FZ) v roku 2002 sa aj UK PU rozrástla

o ďalšie pracovisko a spolu s centrálnou knižnicou a dvomi knižnicami na bohosloveckých fakultách tvorili UK PU spolu už 4 knižničné pracoviská.

Vzhľadom na neustály nárast počtu študentov a učiteľov na PU bolo nevyhnutné rozširovať aj priestorové kapacity UK PU, čo nebolo jednoduché a podarilo sa to komplexne realizovať najmä vďaka týmto projektom:

- 2002: Ukončenie rekonštrukcie Centrálnej knižnice (rozšírenie výpožičky, centrálnej študovne, multimediálnej a databázovej študovne, pracoviska evidencie publikačnej činnosti).
- 2006: Otvorenie pracoviska UK2 v priestoroch na Partizánskej 1 (zlúčenie knižníc PBF PU a FZ PU).
- 2008: Otvorenie pracoviska UK3 v priestoroch na GTF PU (Projekt Gréckokatolíckeho arcibiskupstva).
- 2008: Otvorenie prístavby UK1 (Centrálna študovňa, študovňa EPC) a rekonštrukcia vnútorných priestorov knižnice.

Rozšírením Centrálnej študovne UK1 sa značne vylepšili aj podmienky na usporadúvanie rôznych umeleckých podujatí (vernisáží, koncertov, knižných a umeleckých výstav, prezentácií a pod.), akcií informačnej výchovy a ďalších podujatí, ktorých odvtedy organizujeme vyše 50 ročne (bližšie na www.pulib.sk), čo je desaťnásobne viac ako v roku 1997.

Spolu s novými priestormi prišla zároveň vyššia kvalita poskytovania knižnično-informačných služieb podporená aj implementáciou viacerých infromatických projektov, ktoré sú aktuálne dodnes.

Vymenujme aspoň najdôležitejšie z nich:

- Projekt KoLIN – ukončenie implementácie knižnično-informačného systému ALEPH,
- Projekt PULIBnet – vybudovanie autonómnej počítačovej siete s vlastným webovým sídlom,
- Projekt registrácie evidencie publikačnej činnosti PU (v systéme ProfLib),
- Projekt elektronického publikovania na PU (vlastný systém ELDOC),
- Projekt registrácie elektronických záverečných prác (v systéme EZP DAWINCI).

Okrem knihovníckych a infromatických aktivít sa knižnica zapájala aj do rôznych vzdelávacích aktivít univerzity, často aj netradičných (Detská univerzita, Univerzita tretieho veku a pod.) a od roku 2005 participuje aj na vzdelávacom procese bakalárskeho študijného programu knižničné a informačné štúdiá (KIŠ), ktorý zabezpečuje Katedra knižničných a informačných štúdií FF PU. Študenti absolvujú v UK PU exkurziu, knižnično-informačnú prax a nezriedka je UK PU a jej služby témou ich bakalárskych prác. Po skončení štúdia sme potom viacerých absolventov zamestnali v knižnici na uvoľnené knihovnícke miesta. Bohužiaľ, tento projekt sa v tomto roku končí a knihovnícke štúdium na Prešovskej univerzite v Prešove sa stane minulosťou.

Činnosť knižnice po roku 2010 – centrálny registre

Najväčší vplyv na činnosť knižnice po roku 2010 mali legislatívne zmeny na celoslovenskej úrovni, ktoré priniesli novelizácie vysokoškolského zákona v rokoch 2011 a 2012, s ich následným premietnutím do ďalších noratívov, ktoré pripravilo Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu (MŠVVaŠ) a v konečnom dôsledku aj PU. Tieto novely priniesli dosť podstatné zmeny v oblasti elektronickej registrácie záverečných a kvalifikačných prác, evidencie publikačnej činnosti a evidencie umeleckej činnosti. Kvalitatívne a najmä kvantitatívne sa posunula na vyššiu úroveň nielen spolupráca knižnice s Centrálnym registrom záverečných prác (CRZP), Centrálnym registrom publikačnej činnosti (CREPČ) a Centrálnym registrom umeleckej činnosti (CREUČ), no došlo najmä k oveľa užšiemu administratívne prepojeniu a kooperácii medzi akademickými zamestnancami, študentmi a ich akademickou knižnicou. Výrazne vzrástla úloha a zodpovednosť akademickú knižnicu vo vedeckom a pedagogickom procese univerzity, no ešte výraznejšie pribudli povinnosti študentom a najmä akademickým zamestnancom kvôli kooperácii univerzity a uvedených centrálnych registrov.

Zmeny priniesla aj novela knižničného zákona, ktorá v nadväznosti na spomínané novelizácie vysokoškolského zákona stanovila, že akademická knižnica sa stáva už aj pracoviskom evidencie umeleckej činnosti a ohlasov. Vzhľadom na to, že knižnica už dlhodobo spolupracuje s umeleckou komunitou pri organizácii rôznych kultúrnych podujatí a má dlhoročné skúsenosti s evidenciou publikačnej činnosti, tejto úlohy sa zhostila bez väčších problémov.

Čo sa týka spolupráce akademických knižníc a centrálnych registrov, je priam zarážajúce, že knižnice (univerzity) v súčasnosti na túto činnosť nedostávajú zo strany štátu (ministerstva)

žiadnu finančnú podporu a všetky náklady musia pokrývať z vlastných zdrojov, príp. z rôznych univerzitných grantov.

Vďaka projektom PU zo štrukturálnych fondov EU, ktoré organizačne zabezpečovalo Centrum výpočtovej techniky PU, knižnica výrazne skvalitnila svoj IT park (servery, počítačové stanice, sieťová infraštruktúra atď.). Okrem skvalitnenia prevádzky knižnično-informačného systému ALEPH to výrazne napomohlo aj zabezpečeniu plnenia úloh pre centrálnu registráciu. Knižnica sa minulý rok zapojila aj do univerzitného projektu KEGA, ktorý nám umožnil skvalitniť kooperáciu so systémom MAIS a najmä inovovať náš webový katalóg publikačnej činnosti.

UK PU je od roku 2008 súčasťou celoslovenského projektu NISPEZ (Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom), resp. momentálne jeho pokračovania NISPEZ II, ktorý z fondov EU realizuje CVTI SR Bratislava. Vďaka projektu bol pre používateľov UK zabezpečený online prístup do týchto 9 databázových centier: Gale Virtual Reference Library, InterScience (Wiley), Knovel, ProQuest Central, Science Direct, Scopus, Springer, Taylor and Francis, Web of Knowledge. Prostredníctvom národnej licencie je prístupná aj databáza EBSCO (zabezpečuje Slovenská národná knižnica v Martine). Využívanie týchto elektronických informačných zdrojov každoročne stúpa. Okrem uvedených elektronických zdrojov je čoraz využívanjšou najmä Digitálna knižnica UK PU (budovaná od r. 2004), ktorá obsahuje takmer 450 plnotextových elektronických dokumentov vytvorených zamestnancami PU. V roku 2014 bolo z tejto databázy stiahnutých vyše 1,8 milióna pdf dokumentov. Je teda zrejmé, že naša budúcnosť je práve v poskytovaní elektronických dokumentov a digitálnych služieb, keďže pre nastupujúcu generáciu študentov je ich využívanie už úplnou samozrejmosťou.

Záver

Za ostatné štvrtstoročie UK PU prešla mnohými vývojovými etapami a zásadnou premenou. Z kamennej knižnice bez výpočtovej techniky a digitálnych dokumentov či služieb sa stala modernou hybridnou akademickou knižnicou, ktorá efektívne využíva to najlepšie z kamennej knižnice a prirodzene to prepája s výhodami digitálnej knižnice. Knižnica má moderný, plne funkčný knižnično-informačný systém, progresívne webové sídlo, poskytuje vlastné aj sprostredkované plnotextové digitálne dokumenty, digitalizuje dokumenty, usporadúva akcie

informačnej výchovy či rôzne iné komunitné podujatia a poskytuje tak komplexné knižnično-informačné služby. Dosiahnuť tento stav nebolo jednoduché ani ľahké. Bez podpory vedenia univerzity a fakúlt by to však nebolo možné. No najväčšiu zásluhu na tejto (r)evolučnej premene majú predovšetkým zamestnanci knižnice, ktorým patrí aj moja vďaka a uznanie za ich pracovné výsledky a nasadenie.

Samozrejme, knižnica nemôže a nesmie zaspáť na vavrínoch (naši čitatelia by nám to ani nedovolili) a musí neustále prichádzať s novými aktivitami a službami. Jedno si však musíme uvedomiť – nie sme tu pre digitalizáciu, informatizáciu, elektronizáciu – toto je len prostriedok, nie cieľ našej činnosti. Sme tu predovšetkým pre našich čitateľov (študentov, učiteľov) a našou prvoradou úlohou je poskytovať im kvalitné knižnično-informačné služby.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] NEAL, J. G. 1999. Chaos Breeds Life: Finding Opportunities for library advancement during a period of collection schizophrenia. In: Journal of Library Administration. Vol. 28, 1, s. 3-17.
- [2] Prešovská univerzita v Prešove (1997– 2012): pamätnica k 15. výročiu vzniku univerzity. 2012. Zost. P. Kónya, E. Lukáč, K. Urmaničová, P. Halčko. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity. 294 s. ISBN 978-80-555-0729-3.
- [3] RANKOV, Pavol. 2006a. Informačná explózia - informačný stres - informačné správanie. Knižnica. 2006, roč. 7, č. 8. Dostupné z: http://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2006/august/03.pdf
- [4] RANKOV, Pavol. 2006b. Informačná spoločnosť: perspektívy, paradoxy, problémy. Bratislava: L.C.A. 176 s. ISBN 80-891-2991-9.

Kulturní dědictví ČR na zvukových nosičích: hrozby a příležitosti v 21. století

Horová, Iva – Šír, Filip

Akademie múzických umění v Praze, Moravská zemská knihovna v Brně

The cultural heritage of the Czech Republic on sound carriers: Threats and Opportunities in the 21st Century

Horová, Iva – Šír, Filip

Academy of Performing Arts in Prague, Moravian Land Library in Brno

Abstrakt: Příspěvek se zaměřuje na stav a uchovávání zvukových dokumentů v paměťových institucích v ČR a u jiných držitelů sbírek zvukového kulturního dědictví. Stručně se zabývá historickým pohledem na zvukové dokumenty v ČR a popisuje přístup, který zvolila Moravské zemské knihovny v Brně, instituce která nyní koordinuje řešení problematiky uchování zvukových dokumentů. Postupně se zapojující instituce jsou se svými zvukovými fondy prezentovány v nově vzniklém portálu Virtuální národní fonotéka, kde se nachází nejen databáze zvukových dokumentů z fondů knihoven a muzeí, ale i Supraphonu či Českého rozhlasu. V rámci své koordinační role organizuje MZK pravidelná setkání odborníků v oblasti zvukových dokumentů s cílem podpořit výměnu zkušeností a umožnit jednotlivým institucím a jednotlivcům navázat spolupráci s cílem uchovat naše zvukové kulturní dědictví.

Abstract: The paper focuses on the preservation of audio recordings in Czech memory institutions and other holders of collections of sound cultural heritage. Briefly discusses the historical view of sound documents in the Czech Republic and describes the approach chosen by the Moravian Land Library in Brno, an institution which is now coordinating the preservation of audio documents. The institutions that are gradually becoming involved are presented with their sound collections in the newly created virtual portal Virtuální národní fonotéka (Virtual National Phonotheque), which includes databases of audio documents not only from the collections of libraries and museums, but from Supraphon and Czech Radio as well. As part of its coordination role, MZK organizes regular meetings of experts in the field of audio documents with the aim to promote exchange of experiences and enable individual institutions and individuals to establish cooperation in order to preserve our cultural sound heritage.

Klíčová slova: zvukové dokumenty, evidence, digitalizace, zpřístupnění, dlouhodobé ochrany, metadata, terénní průzkum, Virtuální národní fonotéka, paměťové instituce

Key words: sound documents, memory institutions, discovery system, Virtual National Phonotheque, LTP, sound preservation, sound metadata, digitizing, cooperation

1. Obecná situace v ČR v oblasti zvukových dokumentů

Zvukové dokumenty jsou nedílnou součástí sbírek a fondů řady paměťových institucí různého zaměření, resortní příslušnosti a tedy i odlišné legislativy. Dostupnost jejich obsahu je však také silně závislá na dalších okolnostech: fyzickém stavu nosičů, stavu přehrávacích zařízení, existenci evidence a zpracování obsahu sbírek a s tím možnostech zjistit, kde, jak a co hledat. Dosud bohužel v ČR neexistuje kompletní evidence sbírek. Nemáme tedy reálné povědomí o jejich obsahu ani o fyzickém stavu a tudíž není možné koncepčně začít s jejich digitalizací. Tato situace je překážkou také pro jejich odpovídající ochranu, resp. záchranu jak fyzických nosičů, tak i jejich obsahu.

Od konce 19. století, kdy vznikly první historické záznamy, došlo v průběhu času k vývoji celé řady nosičů i způsobů záznamu zvuku. Zvukové dokumenty představují také specifika z hlediska potřebných podmínek a způsobů uchovávání i z hlediska zpřístupňování jejich obsahu. Jsou autentickými svědky doby, ve které vznikly. Jde o značně různorodé typy zvukových nosičů: fonoválčky, gramofonové desky, ocelový drát, magnetické pásy, kompaktní disky a jiné. Mnohdy jde o unikátní a neobyčejně historicky, obsahově nebo interpretačně cenné nahrávky. Jde nejen o záznamy hudby, ale také mluveného slova - jazyka, literatury, divadla, tradic, znalostí apod. Představují proto nevyčíslitelnou národní kulturní hodnotu, zároveň jsou také nezanedbatelnou součástí evropského kulturního dědictví. Je tedy naší povinností se o toto dědictví náležitě a včas postarat tak, abychom zajistili možnost jeho opakovaného zpřístupnění i v budoucnosti.

Ve světě je obvyklé, že tyto procesy jsou podporovány ze strany státních aj. institucí či organizací, že existují národní programy, standardy a metodiky, agregátoři metadat a velké projekty - např. Europeana Sounds¹ apod. Oproti těmto aktivitám má Česká republika značné

¹ <http://www.europeanasounds.eu/>

a neustále se zvyšující zpoždění, přestože zájem o spolupráci se zvukovými institucemi v ČR byl ze zahraničí² jasně deklarován nejen na konferenci IASA v Kapském Městě v roce 2014. Dosud však bylo této oblasti v ČR systematicky věnováno velmi málo pozornosti. Některé instituce se do digitalizačních projektů sice již pustily, ale tyto činnosti bohužel probíhaly nezávisle na sobě, bez jakékoliv koordinace a jednotného metodického vedení. Druhým problémem je stav nosičů, na kterých se nachází obsah již převedený, resp. digitalizovaný v průběhu posledních 25ti let. Vzhledem k neexistenci databáze dávající odpověď na to, co kdy a kde bylo digitalizováno, nelze předejít tříštění sil a plýtvání státními prostředky.

2. Z historie zvukových dokumentů

Historie zvukových dokumentů je oproti jiným fyzickým, resp. tištěným dokumentům poměrně mladá, představuje „pouze“ 120 let.

Pokud se zamyslíme nad tím, že již třetí století známe možnosti jak zvuk zachycovat a reprodukovat, dostává se nám příležitosti zkoumat nejen kulturní, ale i technický obraz doby vzniku jednotlivých nosičů, způsobů záznamu i reprodukce obsahu a tedy zkoumat prostřednictvím zvukových dokumentů také aspekty technického vývoje.

Můžeme stručně shrnout, že během 19. a 20 století jde o záznamy na mechanických, magnetických a optických nosičích. Edisonův fonováleček, vůbec první zvukový nosič, dokázal zaznamenat zvuk délky nejvýše 4 minut. První gramofonové desky, tzv. berlinerky, tuto dobu prodloužily. Po deskách přišel magnetický záznam na ocelový drát, pak na magnetické pásky. Následovaly nosiče typu filmový pás čili optický záznam. Změnu a komfort přinesly dlouhohrající vinylové desky (LP) a magnetické kazety, ale zejména po nich následující kompaktní disky (CD), mini disky či on-line přehrávání resp. uchování hudby. Všechny tyto typy nosičů se v průběhu času a za různých okolností dostávaly do fondů a sbírek paměťových institucí a plnily i zde svou roli: archivovaly a reprodukovaly zvuk na nich zachycený. K tomu, aby byly reprodukovatelné, musely mít instituce vždy k dispozici odpovídající přehrávací zařízení. To zase vyžadovalo provozní údržbu a tedy odpovídající technické znalosti a dovednosti. Starší technologie byly obvykle postupně vytlačovány těmi novějšími.

² <http://2014.iasa-web.org/virtual-national-phonotheque-czech-republic.html>

Modernizace nosičů s sebou nesla také obměnu technických zařízení a proto ty historické jsou již dnes vzácností.

Připomeňme si však ještě v krátkosti zajímavé roky z historie zvukových nosičů u nás i v zahraničí. Ty nejstarší, mechanické, tu jsou od roku 1877, kdy Thomas A. Edison vynalezl a patentoval svůj fonograf. Populární a velice oblíbené zařízení mělo původně sloužit v kancelářích jako diktafon. Velké obliby se dočkalo při záznamech vědeckých prací zachycujících jazyk a etnickou hudbu, a to až do padesátých let 20. století. Teprve až v roce 1891 na Jubilejní zemské výstavě v Praze byl prvně zaznamenán zvuk na fonováleček. Zajímavostí je, že fonograf se například v novinové redakci ČTK používal jako diktafon až do roku 1945. Oproti tomu gramofonové desky si patentoval Emile Berliner (odtud pojmenování „berlinerka“) po zjištění, že si Edison nepatentoval svůj plochý kotouč. První gramofonové desky se začaly vyrábět v továrně na hračky a byly rozměrově stejně velké jako dnešní kompaktní disky. V Americe se gramofonová deska, která své zlaté období zažila v první polovině 20. století, stala velmi oblíbeným a komerčně využívaným artiklem. V době, kdy televize ještě neexistovala, umožňovala záznam a masivní šíření všech možných žánrů po celém světě. A přinášela svým výrobcům velké zisky. Vůbec první známou nahrávkou v českém jazyce byla gramofonová deska z roku 1901. Za hospodářské krize v první polovině 20. století se u nás desky vyráběly i z papíru a prodávaly se v novinových stáncích. Jejich trvanlivost pochopitelně nebyla velká, stejně jako reprodukční kvalita³.

³ GÖSSEL, Gabriel. *Fonogram. 2, Výlety k počátkům historie záznamu zvuku*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 2006. 536 s. ISBN 80-86212-44-0.

Obr. 1 : Edisonův fonogram s fonoválečkem (osobní archiv autora).

Obr. 2 : První gramofon na přehrávání ploché desky od E. Berlinera (osobní archiv autora).

I v době magnetických nosičů se gramofonové desky dokázaly prosadit a přinášely kvalitní poslech. I když magnetický záznam zvuku byl vynalezen již v 19. století, byl tento způsob záznamu využíván ve formě jakou známe až od vynálezu magnetické pásky ve 30. letech

20. století. Samozřejmě nesmíme opomenout novodobé zvukové nosiče: magnetofonové kazety, kompaktní disky, DVD, digitálně vzniklé nahrávky přehrátelné od počítače po chytrý telefon.

3. Aktuální situace v ČR

Značná část zvukových dokumentů - analogových i digitálních - je zaznamenána na nosičích, jejichž životnost již pomalu končí. Jejich obsah je bezprostředně ohrožen neodvratnou fyzickou degradací. Pokud takové zvukové dokumenty včas nepřevédeme do standardizované digitální formy, jejich obsah bude pro budoucí generace ztracen již navždy. Podle odborníků v British Library (Britská knihovna) máme na záchranu resp. digitalizaci těchto dokumentů necelých 15 let, než se stanou nečitelnými⁴. Dalším důvodem, proč digitalizaci již není možné odkládat, je nedostupnost příslušných přehrávacích zařízení a jejich náhradních dílů, zejména pro starší typy nosičů (jako jsou fonoválečky, standardní šelakové desky či magnetické pásy). Zároveň je třeba pamatovat i na to, že generace odborníků, kteří mají know-how pro tyto starší technologie, je již v důchodovém věku. Pokud od nich nepřevzmemme zkušenosti včas, nemusí se to již podařit.

Vzhledem k tomu, že celý proces digitalizace je značně náročný - ekonomicky, technologicky, z hlediska pracovních kapacit a i v mnoha dalších aspektech viz výše, je nezbytné, aby probíhal systematicky a plánovitě. V České republice však dosud neexistuje specializovaná instituce zaměřená na shromažďování, ochranu a zpřístupňování našeho zvukového kulturního dědictví, která by plnila v této oblasti podobnou roli, jakou mají ve svých oborech ostatní instituce s přízviskem „Národní“ (např. Národní filmový archiv). Zdá se, že jedinou historiograficky, metodologicky a organizačně zcela nezastřešenou kulturní oblastí, je právě oblast zvuku (jak v analogové, tak v digitální podobě).

Vytvoření podobné instituce“ při tom u nás není nijak novou myšlenkou. Naposledy se v České republice touto otázkou uceleněji zabývala **skupina odborníků v 90. letech minulého století**.

⁴ MCKERNAN, Luke. Save our Sounds: Save our Sounds is the British Library's programme to preserve the nation's sound heritage. In: *British Library* [online]. 12.01.2015 [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.bl.uk/projects/save-our-sounds#>

Bohužel z těchto aktivit nevzešel kromě podnětů a několika publikovaných článků⁵ prakticky žádný výsledek. Snahy o vybudování národní fonotéky tak na desetiletí znovu utichly. Pod vlivem rostoucích aktivit v zahraničí se tohoto tématu ujala Moravská zemská knihovna v Brně (dále „MZK“) a přišla s projektem Virtuální národní fonotéka, která má do určité míry nahradit chybějící kamennou instituci pro zastřešení zvukových dokumentů v ČR.

Že je takové zastřešení nezbytné ukazuje i skutečnost, že Strategie digitalizace kulturního obsahu na léta 2013 - 2020⁶ se zvukovými dokumenty nezabývá, zatímco film je v této strategii jedním z klíčových médií. Ministerstvo kultury naštěstí na podzim 2014 vytvořilo Pracovní skupinu digitalizace, v níž jsou zastoupeny všechny typy paměťových institucí⁷ a počítá se se spoluprací napříč třemi resorty⁸. Cílem této pracovní skupiny je rozpracovat strategii digitalizace pro jednotlivé oblasti a druhy dokumentů a díky účasti MZK a podpoře zástupců z dalších institucí se podařilo zvukové dokumenty, alespoň co se této pracovní skupiny týče, postavit na roveň ostatním druhům dokumentů.

V souvislosti se svým projektem Virtuální národní fonotéka (dále jen VNF) v říjnu 2014 MZK iniciovala setkání zástupců významných zvukových institucí⁹. Cílem bylo navázání bližší spolupráce a získání partnerů a podpory pro další rozvíjení VNF a společné řešení všech problémů souvisejících s ochranou, digitalizací a zpřístupňováním zvukových dokumentů v ČR.

Účastníci se na setkání shodli na několika záměrech:

- mít své zástupce v PS MK ČR tak, aby oblast zvuku byla náležitě a v potřebné šíři zahrnuta;
- dohodnout se na přípravě a podávání navazujících a vzájemně kooperujících projektů;
- mapovat situaci v ČR z hlediska sbírek zvukových dokumentů;
- upozorňovat na akutní hrozbu neodvratné zkázy obsahu některých zvukových nosičů a neodkladně zahájit výběrovou digitalizaci;

⁵ HŮLEK, J. Důležitý posun v procesu utváření národní fonotéky. Národní knihovna. 1999, roč. 10, č. 1, s. 26-27. ISSN 0862-7487. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/NKKR9901/9901026.html>

⁶ Strategie digitalizace kulturního obsahu na léta 2013 - 2020: <http://www.mkcr.cz/cz/evropska-unie/strategie-evropa-2020---digitalizace-kulturniho-obsahu-167891/>

⁷ Jedná se o archivy, knihovny, muzea a galerie.

⁸ Jde o instituce v působnosti Ministerstva kultury, školství a vnitra.

⁹ Zápis z jednání "Virtuální národní fonotéka", jednání č.1: <http://goo.gl/4dCAJS>

- na potřebě koordinovat celou oblast ochrany, zpřístupňování a digitalizace zvukových dokumentů na národní úrovni;
- vypracovat zásadní koncepční a strategické dokumenty, které budou předloženy jako odborné stanovisko MK ČR, ale také dalším subjektům, působícím ve státních a odborných orgánech, které mají možnosti situaci pozitivně ovlivnit;
- na ochotě spolupracovat a za tímto účelem vytvořit společnou platformu;
- podporovat povědomí a znalosti o této problematice formou pořádání seminářů, přednášek apod.;
- zveřejňovat aktuální informace a výsledky práce formou prezentací na odborných konferencích a publikačními aktivitami.

V průběhu minulých měsíců tak vznikla Pracovní skupina pro ochranu a zpřístupňování zvukových dokumentů při MZK (PS MZK), byla zřízena e-mailová konference, vytvořena speciální sekce na webu VNF a vypracovány základní poziční dokumenty dostupné na stránce projekt.narodnifonoteka.cz. Vedení MZK vyjádřilo těmto aktivitám svoji podporu. Nyní MZK usiluje o to, aby získala pověření – vzhledem ke svým dosavadním zkušenostem a dosaženým výsledkům - stát se národním koordinačním centrem pro oblast zvukových dokumentů, resp. být institucí, která by koordinovala ve spolupráci zapojených institucí práce spojené s problematikou zvukových dokumentů. Knihovna také spolupracuje se studenty Knihovnických a informačních studií Masarykovy univerzity v Brně (KISK), kteří se již druhým rokem podílejí na provádění terénního průzkumu sbírkových institucí. Téma je i součástí bakalářské práce. Usilujeme také o zapojení dalších studentů včetně muzikologů, zvukových inženýrů či knihovníků, a to formou dlouhodobějších praxí a podílení se na řešení dalších dílčích témat, která by přispěla k rychlejšímu podchycení všech souvisejících dílčích úkolů.

4. Virtuální národní fonotéka

Obr. 3 : Plakát Virtuální národní fonotéky (osobní archiv autora)

Pokud se řekne „národní fonotéka“, obvykle si člověk představí budovu, ve které se nachází různorodé sbírky zvukových technologií a zejména dokumentů od komerčně vydávaných, po unikátní kolekce a sbírky soukromých sběratelů či nekomerčně nahrané záznamy různých žánrů, z různých oblastí všedního života a také materiály ke studijním účelům. Tedy představí si vše to, co by mělo reprezentovat danou zemi a její historii v této oblasti, neboť je to součást kulturního dědictví, uchovaná na širokém spektru nosičů. Odborník si pak zřejmě představí, že součástí takové národní instituce je také kvalifikovaný personál, který o toto dědictví pečuje, zpracovává ho a zpřístupňuje podle stanovených pravidel.

Přidáme-li slovo „virtuální“, dokážeme podobnou „instituci“ za předpokladu spolupráce řady zainteresovaných institucí vybudovat i bez nutnosti existence specializované kamenné

paměťové instituce. Virtuální národní fonotéka, je tak synonymum pro portál, databázi, centrální registr zvukových dokumentů apod. Podobná „instituce“ v ČR dosud citelně chyběla.

Historický pohled na problematiku kolem Národní fonotéky

Pohledem do historie 20. století můžeme narazit na zajímavé pokusy o vybudování instituce podobné těm, které se již delší dobu nacházely třeba v Paříži, Vídni nebo v Berlíně. Tyto zahraniční národní fonotéky se zabývaly shromažďováním zvukových dokumentů, přesněji fonoválečků a gramofonových desek, které se již v tehdejší době stávaly součástí ochraňovaného kulturního dědictví dané země. Na první takové snahy na našem území můžeme narazit ještě před samotným vznikem Československa. Již v roce 1910 profesor Josef Zubatý, pozdější prezident ČAVU, přišel s myšlenkou založení fonotéky, která by pro budoucí generace zachovala zvukový obraz doby¹⁰. Později se k této myšlence ČAVU vrátila a ve spolupráci s francouzskou firmou Pathé začala pracovat na nahrávání unikátních gramofonových desek. Nikdy se bohužel ale nepodařilo vybudovat instituci, která by na našem území plnila roli Národního zvukového archivu v duchu idey Karla Čapka:

*„...aby každý stát soustředil a uchoval v nějaké národní diskotéce cenné desky obsahující jednak národní folklór, jednak vynikající díla domácích skladatelů nebo výkonných umělců a uměleckých souborů, pokud jsou nahrána na gramofonových deskách. ... Tak by vznikl skutečný archiv národní hudby v autentickém a vrcholném provedení, archiv sloužící k mezinárodní propagaci domácího umění, k rozšiřování rádiem, k vědeckému studiu atd. – **věc jistě žádoucí**“.*¹¹

Názor Karla Čapka, přestože je starý více než 80 let, je i v dnešní době stále velice aktuální. Bohužel se ani v meziválečném období zvukový archiv vybudovat nepodařilo a problematika fonotéky na dlouhou dobu upadla v zapomnění. Jak již bylo zmíněno výše, objevily se zde sice

¹⁰ GÖSSEL, Gabriel. Fonogram. 2, Výlety k počátkům historie záznamu zvuku. 1. vyd. Praha: Radioservis, 2006. 536 s. ISBN 80-86212-44-0.

¹¹ ČAPEK, Karel. O Národní diskoteku. In Lidové noviny [online]. Praha: Lidové noviny, 2. 5. 1932, roč. 40, č. 233 [cit. 2014-01-13]. DOI: Lidové noviny. Dostupné z: <http://kramerius.mzk.cz/search/i.jsp?pid=uuid:1c02fcf0-a9a8-11dc-9493-000d606f5dc6&q=diskoteku>.

určité snahy v průběhu druhé poloviny 20. století, ale žádná instituce nevybudovala něco, co by se mohlo rovnat zvukovým archivům v zahraničí. Teprve začátkem 90. let 20. století se vize Národní fonotéky resp. Národního zvukového archivu stala součástí záměrů Českého rozhlasu. Tyto snahy narazily na organizačně-kompetenční problémy. Koncem minulého století na Český rozhlas navázala širší skupina jednotlivců a institucí kolem NK ČR a znovu oživilo rozpracované teze ČRo. Bohužel tehdy vše předčasně ukončil především nedostatek finančních prostředků, chybějící silná osobnost a malá ochota příslušných rozhodných orgánů zabývat se hlouběji tímto náročným problémem. Snahy o vybudování Národní fonotéky tak na desetiletí znovu utichly.

To však nic nezměnilo na odhodlání MZK, která na snahy z 90. let minulého století navazuje. V posledních letech se jí podařilo myšlenku Národní fonotéky opět uchopit a to formou, jakou je to možné díky technologiím 21. století. V roce 2013 zahájila budování portálu pro zvukové dokumenty s názvem Virtuální národní fonotéka.

Co nabízí Virtuální národní fonotéka (www.narodnifonoteka.cz)

“Virtuální národní fonotéka má za cíl informovat o existenci, místě uložení a podobě daného zvukového dokumentu”¹².

VNF je jedinou databází, která zpřístupňuje informace o záznamech zvukových dokumentů ze sbírek zapojených paměťových institucí České republiky. Primárně je její funkcí shromažďovat informace o zvukových dokumentech na jednom místě a uživatelsky přívětivou formou je zpřístupňovat veřejnosti.

Vize samotného portálu spočívá tedy v úloze podat informaci o:

- *existenci*
- *obsahu*
- *lokaci*
- *fyzickém stavu*

¹² <https://www.narodnifonoteka.cz/>

- *dostupnosti fyzického a/nebo digitálního objektu*
- *existenci digitalizované formy*

Tyto možnosti poskytují uživateli vybrat si, co je pro něho nejzajímavější. Je třeba připomenout, že autorský zákon se na zvukové dokumenty vztahuje stejně, jako na ostatním typy dokumentů. Obvykle to znamená, že teprve po uplynutí 70 let od smrti všech, kdo se na výrobě zvukového dokumentu podíleli, lze příslušnou nahrávku volně zpřístupnit v prostředí internetu prostřednictvím digitální knihovny dané instituce. V opačném případě je tu pouze možnost dojet si poslechnout nahrávku do instituce, která primární dokument vlastní, anebo dokument zakoupit.

Technická stránka portálu

Moravská zemská knihovna v Brně (dále též MZK) zprovoznila v říjnu 2011 knihovní katalog nové generace založený na open source systému VuFind. Jednalo se o katalog knihovny, který je závislý na datech a službách poskytovaných knihovním systémem Aleph. To umožnilo nahradit jeho webové rozhraní modernějším rozhraním integrujícím nejen obě bibliografické databáze knihovny, ale i některé další informační zdroje, které knihovna poskytuje.

VuFind

VuFind je open source discovery systém vyvíjený Falvey Memorial Library na Villanova University. VuFind přináší uživatelům mimo jiné jednoduché vyhledávání s řazením dle relevance, možnost zpřesňování výsledků fasetami, personalizované služby a funkci našeptávače. Umožňuje zpřístupnění záznamů z lokálních i externích zdrojů v různých metadatových formátech. Jeho jádrem je Solr - open source fulltextový vyhledávací nástroj, který podporuje fasetovou navigaci, zvýrazňování hledaných výsledků, replikaci nebo rozdělení indexu na více serverů a distribuované vyhledávání.

OAI-PMH

Ke sklizení záznamů a k deduplikaci používáme nástroj Record Manager vyvinutý ve finské národní knihovně pro portál Finna. Record Manager používá pro stahování dat z databází třetích stran protokol OAI-PMH - protokol pro tzv. inkrementální sklizení strukturovaných

metadat, Umožňuje stáhnout z databáze jen změny provedené v určitém časovém intervalu, takže při aktualizaci nemusíme stahovat opakovaně celou databázi. Zároveň je možné specifikovat, jaký metadatový formát má být dodán. Protože řada knihoven a institucí dosud nepodporuje protokol OAI-PMH, do fonotéky je možné záznamy také dávkově importovat. U jednorázových importů je však problematické to, že z některých databází získáváme aktualizace jen sporadicky, což je na škodu kvality záznamů daných institucí, prezentovaných ve VNF.

V průběhu roku 2013 se v MZK začalo pracovat na portálu Virtuální národní fonotéka, postaveném také na systému VuFind (verze 2). Prvním důležitým bodem bylo získání a zapojení nejvýznamnějších, databázově již zpracovaných sbírek zvukových dokumentů různých paměťových institucí. Zde se musíme zastavit a trochu podrobněji probrat jakým způsobem se do VNF data dostávají a především v jaké podobě. To je jedna z nejdůležitějších částí celého projektu, neboť z žádné instituce nepřijdou stejné záznamy. Proto je vhodné, aby před samotným exportem, sklízením či posláním dat proběhla kontrola záznamů a bylo vypracováno případné doporučení pro jejich aktualizaci či doplnění. Bohužel i v dnešní době jsou záznamy z hlediska metadatového popisu značně různorodé. Mimo jiné i z toho důvodu, že instituce spravující zvukové sbírky mají různá poslání, priority a cíle, což se projevuje mj. také ve způsobu nahlížení na rozsah a úroveň zpracování. Často tyto záznamy nemají ani podobu ani formát stanovený Národní knihovnou ČR pro minimální záznam pro Souborný katalog ČR. Tento problém je řešitelný alespoň tam, kde se zvukové sbírky zpracovávají podle knihovnických pravidel. Je třeba zmínit, že - například v případě gramofonových desek - vynechávání či nezaznamenání unikátních identifikátorů v podobě matričních a katalogových čísel velice znesnadňuje další práci se záznamy v rámci VNF. Pokud záznam nelze jednoznačně identifikovat s daným dokumentem, ztrácí část své informační hodnoty.

Do VNF importujeme bibliografické záznamy ve formátech používaných v knihovnách, tj.: MARC21/UNIMARC, ISBD, AACR2/RDA. Doporučujeme proto důsledné dodržování standardů, která jsou určená pro přispívání do Souborného katalogu ČR¹³, jak z hlediska formální a obsahové správnosti, tak rozsahu. Důležitá je hlavně konzistence v oblasti kódovaných údajů.

¹³ <http://www.caslin.cz/spoluprace/standardy/standardy-pro-souborny-katalog-cr>

Neznamená to ale, že záznamy které nebyly pořízeny v knihovnách a podle uvedených knihovnických standardů, do databáze nepřijímáme, zejména vzhledem k tomu, že jedněmi z nejdůležitějších součástí VNF jsou pro databáze soukromé firmy Supraphon a archivu zvukových dokumentů Českého rozhlasu. Jejich metadata však vznikala podle rozdílných, do značné míry proprietárních neknihovnických metodik a záznamy tak musejí z důvodů možnosti jejich importu do VNF procházet náročnějším zásahem - jsou na straně VNF nejprve konvertovány do formátu MARC21. Jde o dvě z mála výjimek, ke kterým přistupujeme vzhledem k unikátnosti a významu obou sbírek. Dalším případem je import diskografických záznamů, které nepopisují obsah konkrétní sbírky a jsou proto často velmi stručné. Tyto záznamy by nám měly dát možnost zjišťovat, co v minulosti vzniklo a bylo vydáno.

Kvalita záznamů je pro fungování VNF zásadní a to z důvodů co nejpřehlednějšího zpřístupnění informací o zvukových sbírkách a dokumentech za pomoci využití tzv. deduplikace. Důvod, proč je přistoupeno k deduplikaci je vytvoření uživatelsky přívětivého prostředí, ve kterém získáváme informaci o dokumentu a zároveň obdržíme i informace, v kterých všech paměťových institucích se daný dokument nachází. V současnosti přitom ale nespojujeme záznamy pro totožné nahrávky na různých nosičích.

Obr. 4 : Úvodní stránka portálu a zadání dotazu za pomoci „našeptávače“, VuFind (osobní archiv autora)

Při vyhledání záznamu získáme též informaci o fyzické podobě zvukového dokumentu v té které instituci. Záznamy jsou propojené do domovské instituce, resp. do katalogů knihoven. V případě, že je dokument digitalizován, je připojen a zobrazován aktivní odkaz do „mateřské“ digitální knihovny, takže v některých případech si lze nahrávku rovnou také přehrát. V případě, že se dokument nachází na portálu Supraphonline.cz či Radioteka.cz, je odkazováno na možnost zakoupení digitální kopie.

Rok vydání

Zobrazuji 1 - 10 z 91 pro vyhledávání: 'Krkonošská pohádka'. [Poslat e-mailem](#)

Vybrat vše | Výsledků na stránku 10 | Seřadit podle Relevance

1

Krkonošská pohádka 2, Jak dostal Kuba od Krakonoše dukát
 Hlavní autor Šimková, Božena, 1935-
 Vydáno 2001
 Instituce:
 Knihovna Jiřího Mahena v Brně
 Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana
 Moravská zemská knihovna
 Národní knihovna České republiky
 Supraphon
 Středočeská vědecká knihovna v Kladně
 "Krkonošská pohádka .."
 ● Koupit nebo přehrát na www.supraphonline.cz.

2

Krkonošská pohádka
 Hlavní autor Šimková, Božena, 1935-
 Vydáno 2000
 Instituce:
 Knihovna Jiřího Mahena v Brně
 Městská knihovna v Ústí nad Orlicí
 Moravská zemská knihovna
 Národní knihovna České republiky
 Supraphon
 Středočeská vědecká knihovna v Kladně
 Vědecká knihovna v Olomouci
 "Krkonošská pohádka .."
 ● Koupit nebo přehrát na www.supraphonline.cz.

Upřesnit hledání

VYDAVATEL

Supraphon	57
Editio Supraphon	4
Multisonic	3
Supraphon a.s	3
COMODO	2
KTN	2
více ...	

INSTITUTE

Knihovna Jiřího Mahena v Brně	21
Vědecká knihovna v Olomouci	21
Národní knihovna České republiky	18
Moravská zemská knihovna	17
Supraphon	17
Středočeská vědecká knihovna v Kladně	14
více ...	

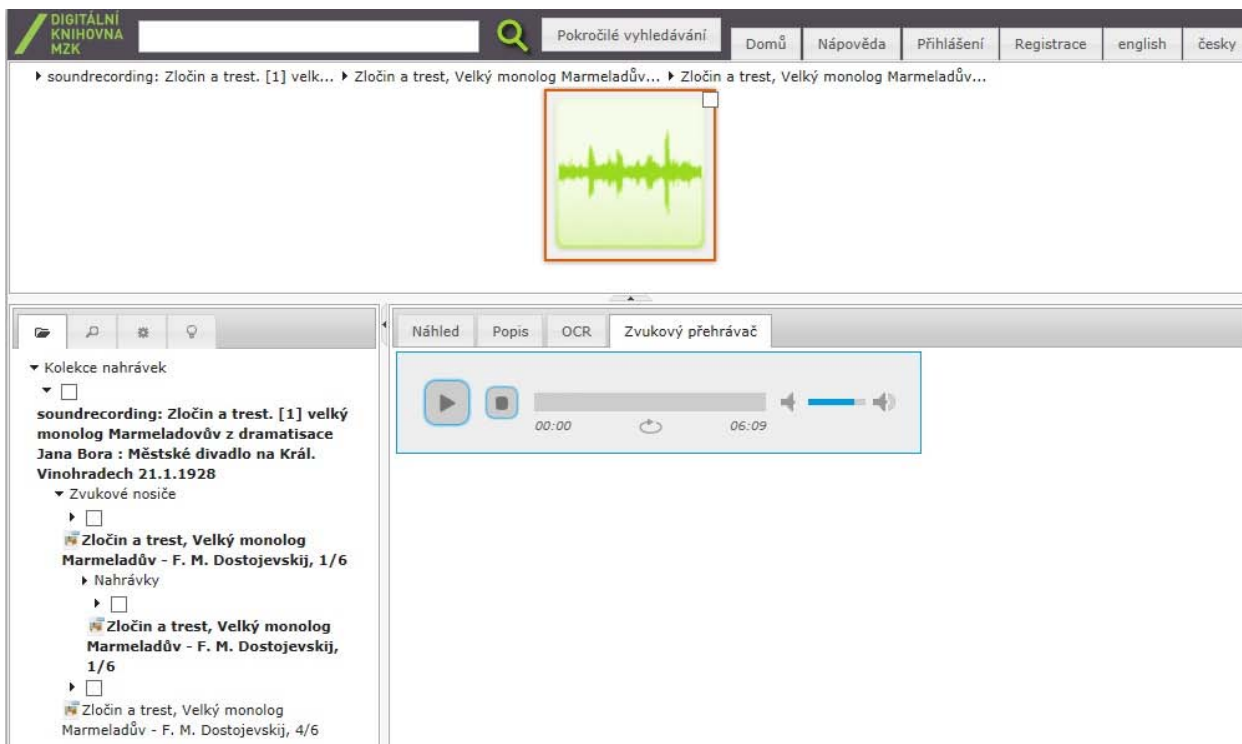
AVAILABILITY

supraphon	7
other	2

DOPORUČENÁ TÉMATA

Obr. 5 : Zvýrazněné výsledky po zadání dotazu. Časová osa, záznamy se zobrazenými lokacemi (osobní archiv autora)

V případě, že se daný dokument nachází v digitální knihovně (v případě MZK je to Kramerius 4), je možné ho buď přehrát v budově instituce (autorským zákonem chráněné) nebo odkudkoliv na Internetu (autorským zákonem nechráněné).

Obr. 6 : Odkaz do digitální knihovny MZK Kramerius 4 (osobní archiv autora)

Partneři projektu

Jak již bylo zmíněno, mezi hlavní partnery, kteří již spolupracují tj. přispívají svojí databází do VNF, patří soukromá firma Supraphon a.s. a nově též Český rozhlas. Tyto dvě instituce jsou pro nás stěžejní a velice si vážíme toho, že je uživatelé ve VNF nebudou postrádat. Obě dvě instituce jsou správci významných, ale relativně nedostupných sbírek zvukových dokumentů. Tyto sbírky obsahují - zjednodušeně řečeno - jednak nahrávky komerčně či nekomerčně vydané těmito institucemi, ale také nákupy, pozůstalosti či dary za dobu 80-ti až 100 let. Mají tedy k historii zvukových dokumentů čím přispět. Dalšími současnými přispěvateli¹⁴ jsou Národní knihovna ČR, některé krajské a městské knihovny, soukromí sběratelé a v neposlední řadě také diskografické záznamy první československé gramofonové firmy ESTA.

¹⁴ viz seznam na webu VNF

Průzkumy ve fondech paměťových institucí

Za základním terénním výzkumem, popsaným výše, následuje etapa průzkumů v konkrétních paměťových institucích. S jejich pomocí se nám daří postupně zjišťovat, kde se které zvukové dokumenty nachází a v jaké podobě. Na základě takto získaných informací kontaktujeme instituce, případně nalézáme soukromé sběratele a postupně získáváme další spolupracovníky a přispěvatele dat do VNF. Postupně, kraj po kraji, prozkoumáváme a vyhodnocujeme.

Kromě získání informací o stavu sbírek a jejich evidence poskytuje MZK těmto institucím v případě zájmu metodickou pomoc. Výsledkem průzkumů bude přehled zvukových sbírek, z nichž alespoň ty nejvýznamnější budou postupně začleněny do portálu Virtuální národní fonotéka.

Potvrdilo se, že digitalizace je převážně jen nesystematickou a okrajovou činností většiny paměťových institucí, a to i těch s významnými sbírkami zvukových dokumentů jako např. České muzeum hudby Národního muzea. Důvody jsou zřejmé: institucím chybí kapacity jak pracovní, tak finanční a je patrné, že všeobecně chybí také know-how. Knihovny, stejně jako muzea a další instituce často dosud zápolí s nedokončeným retrospektivním zpracováním dokumentů tištěné povahy (ve většině knihoven nejsou kompletně zpracované ani hudebniny). Průzkum však překračuje i hranice ČR, zaměřil se i na historicky neodmyslitelně k nám patřící Slovensko - proto věnujeme pozornost i jemu a máme již k dispozici první výsledky. Jsou průběžně zveřejňovány na webu VNF.

Další vize a cíle Virtuální národní fonotéky

- Prohloubit a dokončit průzkum fondů paměťových institucí a identifikovat nejvýznamnější sbírky zvukových dokumentů na našem území za účelem jejich zapojení se do VNF.
- Zaměřit se na problematiku metadatových standardů pro zvukové dokumenty.
- Komplexně pokrýt sbírky.
- Stát se souborným katalogem pro zvukové dokumenty a umožňovat sdílení a výměnu záznamů.

- Rozvíjet další funkce portálu Virtuální národní fonotéka (zejména funkce národního agregátora metadat a vstupní brány pro zahraniční instituce a projekty, např. Europeana Sounds).
- Agregovat diskografické údaje za účelem kompletace informací o produkci zvukových dokumentů na území ČR od nejstarších dob.
- Zajišťovat funkce registru digitalizace pro zvukové dokumenty v paměťových institucích ČR.
- Vytvářet a on-line zpřístupňovat metodiky pro zvukové dokumenty (průzkumy fondů, zpracování fondů, výběr zvukových dokumentů k digitalizaci, restaurování různých typů zvukových nosičů, digitalizace různých typů nosičů, dlouhodobá ochrana, zpřístupnění apod.).
- Spolupracovat na zajišťování potřebných kapacit datových úložišť.
- Zpřístupňovat digitalizované zvukové dokumenty a rozvíjet SW při respektování aktuálního znění autorského zákona.
- Prohlubovat znalosti a vytvářet síť spolupracujících pracovišť a odborníků pro oblast zvukových dokumentů.

5. Spolupráce a priority

Primárně je tedy nutné věnovat pozornost zejména oblasti evidence sbírek a zpracování (katalogizaci) jejich obsahů. Současně je samozřejmě třeba budovat digitalizační pracoviště, vytvářet technologické předpoklady, vypracovat a zpřístupnit metodiky, stanovit priority digitalizace a v neposlední řadě spolupracovat a budovat týmy odborníků, kteří se této problematice budou věnovat.

K tomu, aby mohl být po všech stránkách efektivně nastartován program systematické digitalizace a dlouhodobé ochrany – a dnes již i záchrany – našeho zvukového dědictví, je třeba spojit síly napříč resorty, institucemi a profesemi. Je třeba tvořit pracovní skupiny a najít, pověřit a proškolit odborníky (knihovníky, muzikology, zvukaře, IT specialisty, právníky, školitele apod.) na všechny potřebné dílčí procesy. Je třeba hledat podporu managementu jednotlivých institucí i jejich zřizovatelů.

Výchozím bodem dalších snah musí být ustanovení instituce, která převezme roli koordinátora všech aktivit týkajících se digitalizace, ochrany a zpřístupňování zvukových dokumentů na národní úrovni. Věříme, že tuto roli bude moci převzít Moravská zemská knihovna v Brně, která již v tomto směru podniká příslušné kroky. Je nutné zdůraznit, že cílem není soustředit všechny aktivity v oblasti zvukových dokumentů pod jedinou instituci, ale účelně využít existujících znalostí, vybavení a kapacit spolupracujících institucí.

Velmi uvítáme také spolupráci s paměťovými institucemi ze Slovenska. Potřebné kontakty najdete na webu projekt.narodnifonoteka.cz.

Seznam literatury

- [1] BREEDING, Marshal. Library web-scale. *Computers in libraries*. 2012, January/February, s. 19–21. ISSN 1041–7915.
- [2] ČAPEK, Karel. O Národní diskoteku. In *Lidové noviny* [online]. Praha: Lidové noviny, 2. 5. 1932, roč. 40, č. 233 [cit. 2014-01-13]. DOI: Lidové noviny. Dostupné z: <http://kramerius.mzk.cz/search/i.jsp?pid=uuid:1c02fcf0-a9a8-11dc-9493-000d606f5dc6&q=diskoteku>.
- [3] GÖSSEL, Gabriel. *Fonogram. 2, Výlety k počátkům historie záznamu zvuku*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 2006. 536 s. ISBN 80-86212-44-0.
- [4] HŮLEK, J. Důležitý posun v procesu utváření národní fonotéky. *Národní knihovna*. 1999, roč. 10, č. 1, s. 26–27. ISSN 0862-7487. Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/NKKR9901/9901026.html>.
- [5] MCKERNAN, Luke. Save our Sounds: Save our Sounds is the British Library's programme to preserve the nation's sound heritage. In: *British Library* [online]. 12.01.2015 [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://www.bl.uk/projects/save-our-sounds#>.
- [6] ROSECKÝ, Václav a ŽABIČKA, Petr. Požadavky na výměnu dat mezi knihovním a discovery systémem na příkladu implementace systému VuFind v Moravské zemské knihovně. In *Knihovna* [online]. 2013, roč. 24, č. 1, s. 79–88 [cit. 2015-03-29]. Dostupný z: <http://knihovna.nkp.cz/knihovna131/13179.htm>. ISSN 1801-3252.
- [7] ŠÍR, Filip a Petr ŽABIČKA. *Metodika pro digitalizaci a on-line zpřístupňování gramofonových nahrávek a dalších zvukových dokumentů pro paměťové instituce*. Brno: Moravská zemská knihovna, 2014. [online]. Dostupné z: <http://goo.gl/kt0sr5>.

Knižnica pre mladých, mladí pre knižnice

Hrčková, Andrea

Katedra knižničnej a informačnej vedy, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstrakt: Ako môžu študenti knižničnej a informačnej vedy pomôcť lepšiemu obrazu knižníc? A kam by sa mali knižnice uberať, aby zaujali mladých ľudí? Na tieto otázky sme sa pokúsili nájsť odpovede využitím metódy triangulácie, konkrétne metódami pozitívnej zmeny, action research (aktívneho výskumu) a rozhovoru s otvorenou otázkou. Pýtali sme sa študentov prvého ročníka magisterského štúdia Katedry knižničnej a informačnej vedy v Bratislave aj odborníkov z praxe v ôsmich slovenských knižniciach. Možnosti zmeny vidíme v prienikoch ich rôznorodých odpovedí.

Kľúčové slová: knižničná revolúcia, nápady mladých používateľov, metóda aktívneho výskumu, metóda pozitívnej zmeny

Abstract: How can the students of library and information science help to improve the image of libraries? And what should libraries do to attract young people? To answer these questions we used triangulation of research methods, namely method of positive change, action research and interview with open question. The first grade master students in Department of Library and Information Science in Bratislava were asked as well as the library professionals from eight different Slovak libraries. The possibilities for change can be seen in the intersection of their various answers.

Keywords: Library revolution, young ideas, method of positive change, action research

Prečo knižnice potrebujú revolúciu

Podľa štatistík Ministerstva kultúry Slovenskej Republiky z roku 2013 je na Slovensku 578 696 aktívnych registrovaných používateľov knižníc, teda iba 10,7 % z celkového počtu obyvateľov. Trend nízkeho záujmu o knižnice a čítanie potvrdzuje aj výskum z roku 2010 / 2011, zameraný na mládež vo veku 13 – 17 rokov. Z výsledkov vyplýva, že viac ako polovica opýtaných (52,31 %) nenavštevuje žiadnu knižnicu. Ich dôvodom bola najčastejšie nechúť, respektíve nevôľa, ktorú prejavilo až 43,73 % opýtaných. K ďalším dôvodom patrilo nedostatok informácií o jej činnosti a službách, prípadne neochota pracovníkov (Kopáčiková 2011). Aj keď bol rok 2013 pre knižnice oveľa priaznivejší ako rok 2012 (kedy knižnice mali iba 8,7% aktívnych používateľov),

z uvedených čísel stále vyplýva potreba revolúcie, ktorá by viedla k lepšiemu imidžu knižníc a vyššej informovanosti jej potenciálnych používateľov.

Ciele a respondenti výskumu

Každá revolúcia začína mladými ľuďmi, preto sme našu prvú časť výskumu zamerali práve na túto cieľovú skupinu. Cieľom výskumu bolo zistiť, čo by boli mladí ľudia schopní a ochotní urobiť pre lepší obraz knižníc. Na splnenie tohto cieľa sme využili trianguláciu, teda tri výskumné metódy: metódu pozitívnej zmeny, metódu aktívneho výskumu (action research) a metódu otvoreného rozhovoru. Dôvodom pre využitie triangulácie bolo zabezpečenie validity a reliability tohto neštandardného výskumu.

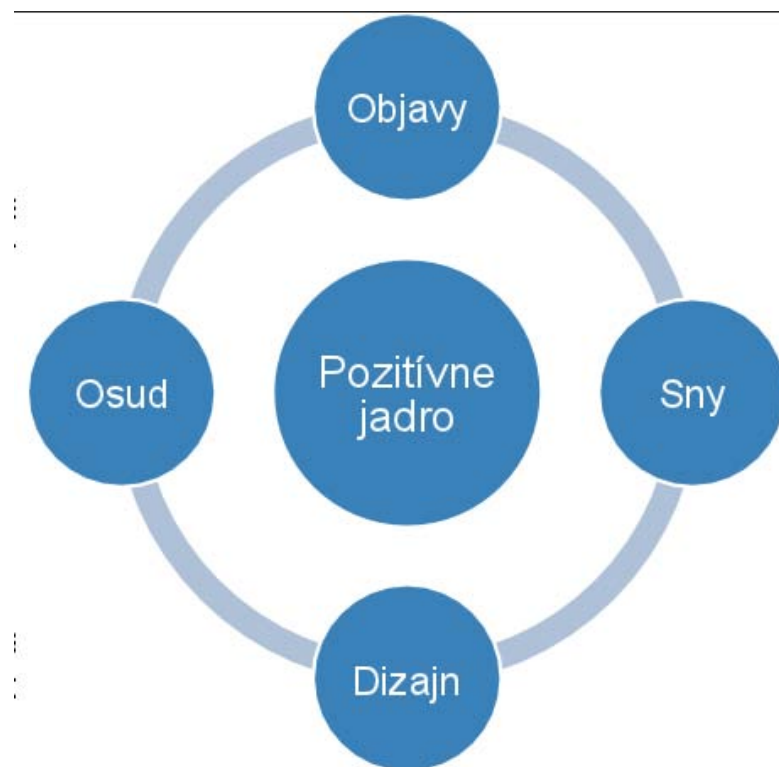
Respondentmi výskumu prostredníctvom prvých dvoch metód boli študenti prvého ročníka magisterského štúdia Katedry knižničnej a informačnej vedy Univerzity Komenského v Bratislave, ktorých považujeme za dostatočne profesionálne zrelych pre konštruktívnu kritiku v danom type výskumu. Študenti boli rozdelení do dvoch skupín po päť a sedem na základe formy myslenia (pozitívne/ negatívne). S priebehom výskumu a charakteristikou metód boli vopred oboznámení. Každá skupina pozostávala z jedného moderátora, ktorý celú diskusiu koordinoval, z jedného zapisovateľa a diskutujúcich. Moderátor aj zapisovateľ sa taktiež aktívne zúčastňovali diskusie prispievaním svojich názorov.

Respondentmi výskumu prostredníctvom otvoreného rozhovoru boli knihovníci zo slovenských knižníc, konkrétne Mestská knižnica v Bratislave, Knižnica P.O. Hviezdoslava v Prešove, Mestská knižnica Ľ.V. Riznera v Novom Meste nad Váhom, Univerzitná knižnica v Bratislave, Krajská knižnica v Žiline, Miestna knižnica Bratislava - Vrakuňa a Akademická knižnica Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Knižnice boli teda vybrané z rôznych častí Slovenska s rôznymi funkciami, aby bola zabezpečená čo najväčšia diverzita a validita výskumu. Zber údajov prebehol v novembri a decembri roku 2014.

Charakteristika metód

Ohniskom metódy pozitívnej zmeny sú pozitívne stránky danej situácie namiesto jej čiastkových problémov. Metóda je realizovaná formou brainstormingu, pri ktorom respondenti

otvorene, pod dohľadom, no takmer bez zásahu vyučujúcej, diskutovali o súčasnom stave a možných riešeniach problému. Výskum začal vymenovávaním pozitívnych príkladov z praxe, na ktorých možno stavať. Ďalšou fázou bola fáza „snívania“, kedy respondenti mali navrhnúť riešenia bez ohľadu na finančné alebo iné bariéry. Treťou fázou je vrátenie sa do reality, teda premena snov na konštruktívne a reálne uskutočniteľné návrhy. V ideálnom prípade dochádza aj k štvrtej fáze výskumu, ktorou je realizácia návrhov. V našom prípade k realizácii dôjde s inou skupinou študentov v rámci vybraných predmetov. Výhodou tejto metódy je, že pozitívne myslenie zvyšuje kreativitu, takže respondenti predniesli pomerne vysoké množstvo konštruktívnych návrhov, konkrétne osem. Nevýhodou je paradoxne príliš veľké množstvo návrhov a menej možností ich zrealizovať (Berg 2001).

Obr. 1: Fázy metódy pozitívnej zmeny

Výnimočnosť metódy aktívneho výskumu spočíva v aktívnom zapojení respondentov do riešenia problému. Metóda sa taktiež realizuje formou otvoreného skupinového rozhovoru s moderátorom, zapisovateľom a diskutujúcimi. Rozdielom medzi touto metódou a metódou pozitívnej zmeny je zámer na konkrétne čiastkové problémy a možnosti ich riešenia. Prvou

fázou bola teda identifikácia problémov, ktorým knižnica musí čeliť. Ďalšou fázou bolo nachádzanie riešení. Podľa Berg (2001) by malo byť množstvo navrhovaných riešení nižšie a návrhy zrealizovateľnejšie ako v prípade metódy pozitívnej zmeny. Paradoxne v našom výskume respondenti identifikovali vysoké množstvo navrhovaných riešení- až 16. Pri metóde aktívneho výskumu dochádzalo v niektorých prípadoch k identifikácii problémov a riešení, ktoré prakticky nie sú v silách mladého človeka zmeniť (napríklad zmena knižničného zákona). Preto je tiež nevyhnutné vrátiť sa v tretej fáze k realite a vyhodnotiť tie problémy a riešenia, ktoré sú zrealizovateľné a zorganizovať ich do kategórií.

Obr. 2: Fázy metódy aktívneho výskumu

Zmeny sa však neudejú bez účasti profesionálov, ktorí v knižniciach pôsobia. Z tohto dôvodu, ako aj z dôvodu validity a reliability výskumu sme ako tretiu metódu využili metódu otvoreného rozhovoru s pätnástimi knihovníkmi. Dáta k tomuto výskumu boli vyzbierané ôsmymi študentmi prvého ročníka magisterského štúdia priamo v knižniciach. Výskumná otázka znela

podobne ako v prípade predchádzajúcich metód, teda čo by mladí ľudia mohli podľa knihovníkov pre knižnicu urobiť. Jeden študent mal na starosti jedného až šiestich respondentov.

Ak by sme mali porovnať efektivitu troch vybraných metód, najväčšie množstvo využiteľných návrhov (osem) sme získali metódou otvoreného rozhovoru s knihovníkmi. Dôvodom je aj vyššie množstvo respondentov (pätnásť). Metódami pozitívnej zmeny a aktívneho výskumu sme získali po šesť využiteľných návrhov. Zaujímavé je, že návrhy študentov získané pomocou dvoch odlišných metód sa skôr dopĺňali, prekrývali sa iba v dvoch prípadoch. Ak by sme porovnali odpovede knihovníkov a študentov, spoločnú reč našli až v siedmich prípadoch, čo považujeme za výborný výsledok, ktorý dodáva nádej na zmenu.

Výsledky metódy pozitívnej zmeny

Respondenti v prvej fáze výskumu metódou pozitívnej zmeny uviedli, že čítanie ako také je stále populárne, zmenila sa len jeho forma. Znamená to, že nečítame priamo z fyzických kníh, ale z elektronických zdrojov, ako sú čítačky, tablety, internetové stránky a pod. Na základe tohto tvrdenia diskutujúci navrhli, aby sa výpožičky realizovali cez čítačku, ktorú dostanú používatelia pri registrácii za istý poplatok.

Respondenti taktiež navrhujú úpravu knižničných priestorov tak, aby sa ich návštevníci cítili komfortne. V „snovej“ fáze výskumu sa objavili nápady ako tematické miestnosti v knižnici, alebo miestnosti, ktoré by pripomínali pohodlné a obľúbené miesta ako napríklad pláž či kaviareň. V týchto miestach by taktiež bol vymedzený priestor na diskusiu.

Študenti, bývajúci na internátoch a študujúci najmä vo večerných hodinách by ocenili prístupnosť knižnice aj v nočných hodinách (24/7). Táto možnosť je zrealizovateľná pomocou elektronického prístupu do budovy knižnice tak, ako napríklad v Akademickjej knižnici v Opave.

Respondenti by tiež mali záujem o viac akcií, atraktívnych pre mladých ľudí. Konkrétne spomenuli napríklad kino v knižnici, kde by boli premietané sfilmované knihy. Následná diskusia sa môže týkať porovnávania rozdielov medzi filmov a reálnou knihou. Tento krok by mohol potenciálne viesť ak k zvýšeniu počtu výpožičiek daného sfilmovaného titulu.

Podľa študentov by knižniciam pomohlo aj zvýšenie pomeru mladých pracovníkov, ktorí by priniesli do inštitúcie nový elán aj informácie.

Realizáciu spomenutých zmien si vedia diskutujúci predstaviť počas povinných odborných stáží, ktoré študenti počas štúdia absolvujú. Nápady, vyžadujúce financie by mohli byť uskutočnené vďaka pomoci sponzorov.

Výsledky aktívneho výskumu

Pri využití metódy aktívneho výskumu bolo identifikované najmä množstvo čiastkových problémov, ktoré vedú k súčasnému stavu v knižniciach. Mladí ľudia majú podľa vlastných slov iné záujmy a aktivity, s čítaním majú problém, alebo sú príliš leniví chodiť do knižnice, ak si všetky informácie môžu nájsť na internete. Pre týchto ľudí sú knižnice tichým a nudným miestom, v ktorom nemožno ani jesť a piť a kde nenájdu aktuálnu literatúru či pre nich zaujímavé akcie. Ak aj v knižnici zaujímavé akcie sú, často sa o nich nedozvedia kvôli slabému marketingu. Často bývajú svedkami neprívetivého prístupu pracovníkov, či bojujú so zložitou registráciou a formou organizácie fondu.

Samozrejme respondenti nezostali iba pri kritike a na spomenuté problémy navrhujú riešenia. Jedným z nich je aj výučba informačnej gramotnosti, ktorú by radi realizovali na základných a stredných školách počas výučby ako náhradu za množstvo teórie.

Výsledky spomenutých dvoch metód sa zhodujú v potrebe zatraktívnenia priestorov knižnice tak, aby boli čo najpohodlnejšie. Respondenti metódy aktívneho výskumu navrhujú bufet s kávou a iným občerstvením, gauče a hudbu. Zútulenie priestorov si tiež predstavujú vďaka sponzoringu. Pohodlnosti pri registrácii by podľa nich pomohla registrácia cez internet. Akcie by radi spopularizovali formou guerilla marketingu, ktorý je pre knižnicu lacnou a vhodnou alternatívou (Buzová 2014).

Výsledky metódy otvoreného rozhovoru

Bolo pre nás príjemným prekvapením, že mnohé predstavy knihovníkov o aktivite študentov sa zhodovali s predstavami študentov Katedry knižničnej a informačnej vedy. Knihovníci by tiež

radi privítali omladenie kolektívu napríklad v rámci odborných stáží (Miestna knižnica Vrakuňa), konzultácie so študentmi o ich nápadoch (Mestská knižnica Ľ. V. Riznera) a dokonca sú otvorení aj konštruktívnej kritike knižnice (Miestna knižnica Vrakuňa, Krajská knižnica v Žiline). Podľa nich by sa študenti tiež mali zúčastňovať na výučbe informačne gramotnosti (Miestna knižnica Vrakuňa, Mestská knižnica v Bratislave), prípadne realizovať exkurzie po knižnici (Akademická knižnica Filozofickej fakulty UK, Mestská knižnica Ľ. V. Riznera).

Takmer všetci zástupcovia knižníc sa zhodli, že okrem odborných stáží by sa študenti mohli stať dobrovoľníkmi, aktívne organizujúcimi rôzne akcie, ako sú vzdelávacie diskusie (Miestna knižnica Vrakuňa, Mestská knižnica v Bratislave) prezentácie (Miestna knižnica Vrakuňa, Akademická knižnica Filozofickej fakulty UK) súťaže (Knižnica P.O. Hviezdoslava v Prešove, Miestna knižnica Vrakuňa), nekonferencie a workshopy (Mestská knižnica v Bratislave). Mestská knižnica v Bratislave a Krajská knižnica v Žiline by radi zapojili študentov aj do menej odborných prác ako je maľovanie stien, záhradné práce a účasť v stánkoch na akciách pre mladých.

Všetky opýtané knižnice potrebujú pomoc s niektorou formou adresnej propagácie. Spomenuté bolo lepšie značenie (Akademická knižnica Filozofickej fakulty UK), vytvorenie a administráciu Facebookovej stránky knižnice (Mestská knižnica Ľ. V. Riznera) alebo aspoň zdieľanie príspevkov či nosenie odznakov knižnice (Mestská knižnica v Bratislave). Univerzitná knižnica v Bratislave by ocenila pomoc s propagáciou elektronických databáz. Čo sa týka organizácie elektronických zdrojov, Mestská knižnica navrhuje, aby sa študenti katedry ako odborníci na organizáciu zdrojov aktívne podieľali na kategorizovaní (tagovaní) a recenzovaní dokumentov v rámci OPAC 2.0.

Sami knihovníci by tiež ocenili zatraktívnenie priestorov knižnice (Knižnica P.O. Hviezdoslava v Prešove), pričom by boli vyčlenené aj priestory pre hlučnejšie vypracovávanie projektov (Akademická knižnica Filozofickej fakulty UK). Obohatiu knižničného fondu by podľa knihovníkov v Mestskej knižnici v Bratislave pomohli dary prečítaných kníh od samotných študentov.

Rozdiely v predstavách

Pri analýze kategórií odpovedí sa na prvý pohľad môže javiť, že mnohé z predstáv študentov katedry a knihovníkov sa zhodujú. Naozaj však nie je medzi týmito dvomi generačnými skupinami žiaden rozdiel? Pri hlbšej analýze odpovedí tieto rozdiely môžeme spozorovať. Napríklad obidve skupiny respondentov sa zhodli na spolupráci pri zatraktívňovaní priestorov. Pri predstavách o konkrétnej realizácii boli návrhy študentov odvážnejšie, zazneli odpovede ako tematické zameranie miestností, knižnica ako kaviareň alebo dokonca ako pláž. Študenti sa v knižnici potrebujú cítiť pohodlne a uvoľnene, okrem priestorov na štúdium vyžadujú priestory na diskusiu, jedenie a pitie. V predstavách knihovníkov by študenti mohli pomôcť s menšími úpravami ako je natieranie stien a záhradné práce. Študenti by však mali záujem o veľké zmeny, o ktorých by sa možno dokonca písalo v médiách.

Aj v prípade aktívnej participácie na akciách pre mladých je vidno konsenzus, ale aj rozdiely medzi budúcimi a súčasnými knihovníkmi. Knihovníci by radi vytvárali viac vzdelávacích a prednáškových aktivít, po ktorých, ako sme v našom výskume zistili, nie je zo strany študentov veľký dopyt. Študenti by v knižnici radi privítali oddychové aktivity, keďže sa už vzdelávajú v škole, prípadne doma vďaka internetu. Príkladom ich predstáv je kino v knižnici alebo napríklad psychotesty. Ak by navštívili prednášky, boli by skôr populárneho charakteru ako napríklad témy konšpiračných teórií. Zo súťaží by mali záujem skôr o workshopy v písaní. Pozitívne je, že študenti aj knihovníci sa zhodli na vyučovaní kurzov informačnej gramotnosti namiesto teórie v rámci vyučovania.

Realizáciu nápadov si študenti aj knihovníci predstavujú najmä popri povinných odborných stážach. Predstavy študentov a reality na stáži v praxi sa však často líšia. Namiesto priestoru na nové nápady a ich realizáciu dostávajú študenti podľa vlastných slov za úlohu väčšinou najmä katalogizáciu fondu. Na kreativitu, ktorá je príznačná iba pre ich vek, väčšinou neostáva priestor. Študenti nakoniec odchádzajú zo stáže natoľko frustrovaní, že sa do knižníc nechcú vrátiť pracovať. Možno by bolo vhodné porozmýšľať nad kombináciou kreatívnych a manuálnych činností, aby boli spokojné obe strany a knižnice sa mali šancu transformovať na inštitúcie s mladým duchom.

Respondenti metódy pozitívnej zmeny (študenti)	Respondenti metódy aktívneho výskumu (študenti)	Respondenti metódy otvoreného rozhovoru (knihovníci)
atraktívne priestory (napr. kaviareň, pláž)	atraktívne priestory (napr. bufet, gauče, hudba, kaviareň)	atraktívne priestory (študentské projekty, natieranie stien, pomoc v záhrade)
akcie (napr. kino v knižnici)		pomoc pri príprave akcií (napr. účasť v stánkoch)
omladenie kolektívu		omladenie kolektívu
sponzori	sponzori	
stáže		stáže
	guerilla marketing	propagácia na Facebooku, nosenie odznakov, značenie priestorov
	prednášky k informačnej gramotnosti na základných školách	prednášky k informačnej gramotnosti, exkurzie
	prívetivejšia organizácia fondu	tagovanie dokumentov pomocou folksonómii
	kritika a ponuka nápadov	kritika a konzultácie

Tabuľka 1: Kategórie na ktorých sa zhodli minimálne dve kategórie respondentov

Ďalšou formou pomoci zo strany študentov sú podľa slov knihovníkov ich dobrovoľnícke aktivity. Na realizáciu týchto aktivít sú však potrebné dva ústretové kroky zo strany knižníc. Prvým je publikovať ponuku konkrétnej činnosti na dobrovoľníckych portáloch. Napríklad pri analýze portálu dobrovolnictvo.sk sme našli zaregistrovanú iba jednu knižnicu - Štátnu vedeckú knižnicu v Košiciach. Druhým krokom je prenechanie celého manažmentu akcie od nápadu až po realizáciu na danom študentovi. Presne tak sa uskutočnila revolúcia knižnice v Rijeke (Gupta a kol. 2006). Na začiatku sa mladý otvorený knihovník obklopil podobne zmýšľajúcimi mladými ľuďmi, ktorých nadchol pre aktivity v knižnici. Teenageri si v knižnici mohli vytvoriť akékoľvek aktivity podľa vlastného uváženia a zavolať na nich priateľov. Tak vznikli napríklad relaxačné workshopy s gitarou, stretávanie s mladými básnikmi pri sviečkach, workshopy o písaní, knižné kvízy, patch work workshopy, diskusie na témy, ktoré mladých zaujímajú (Let's go naked), hodiny angličtiny (Tea time) a prezenácie o krajinách, ktoré mladí navštívili. Podmienkou bola realizácia aj moderácia daným autorom nápadu. Iba tak boli aktivity na mieru šité recipientom, teda teenagerom. Knižnica sa tak stala naozajstným centrom kultúrneho diania v Rijeke, pretože vytvorili mladým ľuďom dôvod a zvyk navštevovať ju. Za úspech projektu hovoria aj čísla,

zapojilo sa doň až 1000 teenagerov, 3000 detí a 100 dospelých. Knižnica tiež za aktivity získala niekoľko ocenení a priazeň sponzorov.

Študenti i knihovníci sa zhodli aj na pomoci v oblasti marketingu. Študenti by radi využili populárny a vtipný guerilla marketing, na ktorý je potrebný skôr dobrý nápad ako financie. Knihovníci by uvítali pomoc so sociálnymi sieťami, ale aj propagáciu elektronických zdrojov a lepšie orientačné značenie. Znova treba zdôrazniť, že forma marketingu musí byť atraktívna pre mladých ľudí. Teda návrhy ako zdieľanie informácií na Facebooku a nosenie odznakov knižnice bude možné uskutočniť iba vtedy, ak sa mladí ľudia stotožnia s daným obsahom. V tom prípade dôjde k jeho prirodzenému zdieľaniu (tzv. word of mouth marketing).

Posledná a najdôležitejšia fáza výskumu

Bolo veľmi príjemné dozvedieť sa, že knižnice majú záujem aj o rady a konštruktívnu kritiku zo strany mladých ľudí. Tie boli aj jedným z cieľov nášho výskumu. Dôležité však teraz bude prejsť k poslednej fáze výskumov metódami pozitívnej zmeny a aktívneho výskumu, teda k zapojeniu študentov do realizácie nápadov, na ktorých sa zhodli s profesionálmi z knižníc. Predpokladom k tomuto kroku je podľa nás mediátor, ktorým môže byť napríklad vyučujúci adekvátneho predmetu na katedre.

Pri revolúcii je potrebné začať od seba, a tak autorka článku odštartovala aktivity, potrebné na spoluprácou s knižnicami v oblasti marketingu. V rámci novo koncipovaného predmetu Marketing knižničných a infomačných inštitúcií najskôr testovala schopnosti a limity študentov pri príprave marketingu katedry. Zo skúseností môže povedať, že aj študenti, ktorí nevykazovali výborné študijné výsledky (alebo práve tí študenti), hravo zvládli kreatívne zadania, ktoré im boli pridelené (obr. 3). Na to, aby bolo možné vyťažiť maximum z ich talentu bol potrebný iba otvorený prístup, dôvera v ich schopnosti a podpora devíz daných mladých ľudí.

Obr. 3: Príklad výstupov študentov z predmetu Marketing knižníc a informačných inštitúcií

Bibliografia

- [1] BERG, Bruce L. 2001. Qualitative Research Methods for the Social Sciences. Long Beach: California State University, 2001. ISBN 0-205-31847-9. 321 s.
- [2] BUZOVÁ, Katarína. 2014. Guerilla v knižnici, knižnica v sieti. Bratislava: Komunitná knižnica VII. (Celoslovenský odborný seminár). Dostupné na:
http://www.vthk.sk/files/buzova_komunitna_kniznica_7_guerrillavkniznicikniznicavsieti.pdf
- [3] GUPTA, D. K. kol. 2006. Marketing Library and Information Services: International Perspectives. Munchen: K.G. Saur, 2006. ISBN-13: 978-3-598-11753-4

- [4] Aktívne knižnice v Slovenskej republike. 2013. Bratislava: Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, 2013.
Dostupné na: http://www.culture.gov.sk/extdoc/5145/sumar_Kult%2010-01_kniznice%20SR_2013
- [5] KOPÁČIKOVÁ, Judita. 2011. Mládež a čítanie. Výskum čítania mládeže v SR. In: ItLib, 3/2011. ISSN 1336-0779.
Dostupné na: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2011/3/mladez-a-citanie.-vyskum-citania-mladeze-v-sr.html?page_id=741

Podakovanie: Na výskume aktívne spolupracovali študenti 1. ročníka magisterského štúdia 2014/2015. Konkrétne na metóde pozitívnej zmeny ako respondenti participovali: Bc. Tomáš Ferienc (moderátor), Bc. Katarína Filičková, Bc. Zuzana Žišková, Bc. Zuzana Dupkalová, a Bc. Gabriel Balkó. Na metóde aktívneho výskumu ako respondenti participovali: Bc. Matej Sitár (moderátor), Bc. Kristína Čunderlíková, Bc. Lucia Bachratá, Bc. Zuzana Federlová, Bc. Petra Liptajová, Bc. Gabriela Potkányová a Bc. Nikola Kozová. Zber dát pomocou metódy otvoreného rozhovoru realizovali: Bc. Michaela Kmeťová, Bc. Veronika Grešová, Bc. Martina Kovářová, Bc. Lucia Bartoníčková, Bc. Miroslav Bundzák, Bc. Dávid Dendys, Bc. Monika Kebísková a Bc. Zuzana Marienková

Spolupráce knihoven a škol při tvorbě koncepce informačního vzdělávání

Chytková, Dagmar

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta,
Kabinet informačních studií a knihovnictví,

Abstrakt: Knihovny jakožto instituce poskytující informace a znalosti se v dnešní době ujímají informačního vzdělávání různých cílových skupin. Příspěvek pojednává o roli knihoven v této oblasti a o jejich možnostech spolupráce se školami. Názorně je aplikace ukázána na příkladu projektu Masarykovy veřejné knihovny ve Vsetíně, který se zabýval tvorbou lekcí informačního vzdělávání pro žáky ZŠ a SŠ.

Abstract: Libraries as institutions providing information services are dedicated to teach information literacy for various target groups. The paper discusses the role of libraries in the area of information education and opportunities for collaboration with schools. There is presented an example of information education taken in Masaryk Public Library of Vsetín.

Klíčová slova: Informační gramotnost, informační vzdělávání, knihovna, metodika, spolupráce, vzdělávací instituce

Keywords: Educational institution, information literacy, information education, library, methodics, cooperation

Knihovny a jejich role ve vzdělávání

Knihovny jsou instituce, které naplňují informační potřebu svých uživatelů. Jsou místem, kde dochází k předávání informací a znalostí mnoha formami. Kromě standardních služeb jako půjčování dokumentů či rešerší se mnohé knihovny ujímají i další možnosti předávání informací a to informačního vzdělávání.

Informační vzdělávání můžeme chápat jako formu zvyšování informační gramotnosti jedince. Takto gramotný jedinec pak umí s informací zacházet tím, že umí zjistit její potřebu, vyhledat informaci, zpracovat ji, uložit i poskytnout dále.¹

V dnešním světě můžeme mluvit o informační explozi. Informací nemáme nedostatek, naopak lze informace získat mnohým způsobem – rozhovorem s lidmi, z tištěných dokumentů, audiovizuálních objektů, ale především z digitální podoby, kde se informace šíří velmi rychle díky internetu a sdílení.

Jedinec může mít problém se v množství informací vyznat a dohledat takovou informaci, která bude pravdivá a relevantní. Právě zvyšování informační gramotnosti může být řešením, jak s informací efektivně pracovat a naplnit informační potřebu.

Informační vzdělávání se objevuje jak v knihovnách, tak v oblasti školství. V rámci vzdělávacím programu je na zvyšování informační gramotnosti pamatováno a je jednou z oblastí, kterou je nutné rozvíjet v informační společnosti, která klade důraz na ICT.²

Zapojení komplexního informačního vzdělávání do školních vzdělávacích programů může být pro školy složité. Knihovny tak mohou být škole partnerem při zavádění rozvoje informačního vzdělávání a zvyšování úrovně studentů v oblasti digitální a informační gramotnosti.

Následující příspěvek pojednává o postupu vytváření spolupráce mezi knihovnou a školou od počátku, tedy přípravy koncepce a spolupráci až po realizaci a evaluace lekcí. Příklady pak uvádí ukázky realizace koncepce v konkrétní veřejné knihovně. V roce 2014 proběhl v Masarykově veřejné knihovně Vsetín projekt s názvem Barevný svět poznávání, jehož cílem bylo zvýšit informační gramotnost studentů základních a středních škol a rozvinout vzájemnou spolupráci mezi knihovnou a místními školami. Partnerem projektu byla slovenská knihovna Turčianská knižnica v Martině, se kterou měla vsetínská knihovna navázaný vztah z předchozích projektů.

¹ Information Literacy Competency Standards for Higher Education. *ACRL* [online]. [cit. 27. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.ala.org/acrl/standards/informationliteracycompetency>

² Rámcové vzdělávací programy. *MŠMT.CZ* [online] © 2013 – 2015 [cit. 30. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Projekt byl zaměřen na tvorbu a vedení lekcí z oblasti informačního vzdělávání v nejširším slova smyslu. Celý proces byl rozdělen do tří fází: příprava, realizace a evaluace. Celého procesu se účastnila Masarykova veřejná knihovna Vsetín, Turčianská knižnice v Martině a garantka a tutorka lekcí Mgr. Dagmar Chytková.

Příprava

Ve fázi přípravy koncepce je zapotřebí projít několika fázemi: komunikací se školami, proškolením knihovníků v oblasti informační gramotnosti a informačního vzdělávání, vytvořením konceptu informačních lekcí a konzultacemi.

Prvotní činnost vyžaduje komunikaci se školami. Navázání spolupráce je zdlouhavým procesem. Pokud knihovna nemá se školou žádný vztah spolupráce v oblasti vzdělávání, bude se jednat o jiný postup, než v případě, že škola a knihovny již mírně spolupracují.

Je častým jevem, že školy, resp. třídy navštěvují knihovny za účelem seznámit žáky s provozem knihovny a rozšířit u žáků zájem o čtení. Může se jednat o klasickou prohlídku knihovny, příp. o besedu na rozmanité téma (např. čtení z knihy, diskuze nad dílčími oblastmi předmětů apod.). Již méně často se vyskytují případy, kdy třídy navštěvují lekce informačního vzdělávání, kde se již nejedná o témata často spadající do předmětu český jazyk a literatura (beseda o spisovatelích, autorské čtení, předčítání) či do dílčích témat jiných oblastí (např. povídaní o medvědech, seznámení s městem, kde žáci žijí apod.). Lekce informačního vzdělávání se zaměřují na rozvoj schopnosti a dovednosti pracovat s informací nezávisle na daném tématu. U žáků se tak rozvíjí dovednosti, které lze aplikovat průřezově v různých oblastech – žák tedy nezískává pasivně informace např. o medvědech, ale učí se tyto informace získávat sám, hodnotit je a zpracovávat.

Pokud má knihovna navázaný vztah se školou buď jen v oblasti prohlídky knihovny nebo účasti na besedě, jedná se o vhodný krok k vytvoření další spolupráce a pozvání tříd na lekce informačního vzdělávání. Pokud tento vztah knihovna se školou nemá, je nutné jej nejdříve navázat. Nejsnazším krokem je navštívit po předchozí domluvě samotnou školu. Je potřebné škole představit koncepci vzdělávání a dalších akcí pořádaných v knihovně. Není nutné či

vhodné nabízet širokou škálu lekcí, naopak je rozumné představit výběr nejzajímavějších lekcí, příp. i besed. Vybírat je možné témata, která se objevují jako průřezová témata v rámcových vzdělávacích programech (mediální gramotnost, digitální gramotnost, informační bezpečnost apod.).

Cílem prvotní spolupráce nemusí být účast všech tříd na rozmanitých lekcích. Je možné začít návštěvou jedné třídy a postupně lze zařazovat různorodá témata pro různé ročníky.

Návrh koncepce

Před samotným předložením návrhů lekcí škole je nutné vytvořit ucelenou koncepci. Ta by měla obsahovat kompletně vytvořený návrh témat, obsah a především cíle lekcí. Stanovení cílů jednotlivých lekcí je důležitým krokem. Cíle pomáhají nejen samotným učícím knihovníkům, ale především učitelům školy, kteří díky přesně stanoveným cílům pochopí, čeho jejich žáci dosáhnout po absolvování vybrané lekce. Cíle by měly být co nejvíce konkrétní a měly by se soustředit nejen na rozvoj znalostí, ale i dovedností a postojů.

Je důležité v navrhovaných tématech hledat návaznost se školním vzdělávacím systémem (ŠVP), který lze nalézt na stránkách dané školy. Z ŠVP je možné vyčíst mnohé užitečné informace – např. charakteristiku školy a jejich ŠVP, učební plán a vzdělávací obsah daných předmětů.

Před přistoupením k dalšímu kroku by knihovna měla být sama přesvědčená o tom, že chce škole (učitelům i žákům) přinést něco nového, obohatit ji o nové znalosti a dovednosti. Zároveň si může uvědomit, že to samotné knihovně přinese určitou prestiž a možnost rozvoje vztahu se školami i v dalších oblastech.

Komunikace se školou

Dalším krokem při přípravě informačního vzdělávání v knihovně je návštěva školy a představení vytvořené koncepce. Pokud má škola navázaný vztah s určitou školou např. z pořádání besed či prohlídek knihovny, je vhodné začít od této školy. Knihovna by měla škole ukázat ucelenou nabídku s hotovými cíli lekcí a ukázkou provázanosti s ŠVP. Škola by měla po návštěvě knihovny

chápat, jaké výhody jí přinese spolupráce s knihovnou a jak to může jejich žákům pomoci v rozvoji znalostí a dovedností. Škola by měla vědět, že knihovna nesupluje dílčí hodiny jednotlivých předmětů, naopak znalosti s těchto hodin doplňuje o další znalosti a dovednosti.

Vytvoření plánu

Jakmile škola pochopí výhody spolupráce, je vhodné vytvořit více ucelený plán lekcí na školní rok, příp. pololetí. Je nutné zjistit:

- Kolik tříd se do informačních lekcí zapojí, tedy kolik tříd reálně navštíví knihovnu či kolikrát knihovnick navštíví školu.
- Jaké ročníky se lekcí zúčastní. Na základě rozložení ročníků knihovnick volí úroveň složitosti lekce.
- Jak dlouhé lekce může škola absolvovat, tedy kolik hodin má třída vyhrazeno na informační vzdělávání. Pokud třída navštíví knihovnu, je zde nutné počítat s tím, že třídě bude trvat určitý čas přemístit se ze školy do knihovny a zpět. Podle zbývajcího času je nutné lekci přizpůsobit. Knihovnick by tedy měl mít varianty téže lekce v krátké a delší variantě. Není však úlohou knihovnicka lekci přizpůsobovat škole přesně podle počtu minut – lekci každé třídě dělat v různé délce.
- Jaký den se lekce bude konat. Co nejdříve by měl knihovnick se školou domluvit pevný termín, kdy přijde třída s vyučujícím na danou lekci.

Proškolení knihovnicků

Před samotnou tvorbou lekcí si musí knihovna určit, kdo ze zaměstnanců se bude lekcím informační gramotnosti věnovat. Zároveň je vhodné knihovnick vyškolit. Cílem takového školení by mělo být vytvoření uceleného pohledu na informační vzdělávání, získání jednotné úrovně všech knihovnicků a také pomoci jim s tvorbou metodiky lekce, zejména s didaktickou částí.

V Masarykově veřejné knihovně Vsetín proběhlo proškolení všech zaměstnanců, kteří se na informačním vzdělávání měli podílet. Jednalo se jak o pracovníky z oddělení služeb, tak o vybrané pracovníky z dalších oblastí, např. katalogizace.

Školení vedla Dagmar Chytková z Masarykovy univerzity. Celkem proběhlo několik celodenních setkání, na kterých bylo představeno téma informační gramotnosti, jeho postavení v současném světě a vymezení samotného pojmu informační gramotnost a informační vzdělávání. Druhým aspektem školení bylo představit knihovníkům témata, která lze ve svých lekcích zařadit. Knihovníci pracovali s modelem informační gramotnosti³ a naučili se jednotlivá témata zařazovat do modelu. Naučili se také vytvářet cíle lekce. Třetí oblastí školení byla didaktická stránka. Knihovníci získali vhled do různých metod práce s žáky.

Příprava lekce

Jakmile má knihovník ucelenou představu o možných tématech a má povědomí o cílové skupině žáků – věk, třída, příp. zaměření školy, může začít lekci chystat podrobně. Vycházet by měl především z cílů, které si stanovil při tvorbě koncepce a které předložil škole. V průběhu tvorby by pak měl neustále sledovat, zda lekce cíle sleduje.

Hotová příprava by měla obsahovat:

- Informaci o tom, kam téma spadá v oblasti informačního vzdělávání. Vycházet lze např. z modelu informační gramotnosti. Masarykova veřejná knihovna Vsetín pracovala s modelem vytvořeným na Kabinetu informačních studií a knihovnictví.⁴
- Název lekce, který bude prezentovaný žákům. Takový název by měl být lákavý a motivační.
- Cíle lekce – jaké znalosti, dovednosti a postoje lekce rozvíjí.

³ ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ. Přechodový model informační gramotnosti I. *ITlib* [online]. 2013, roč. 2013, č. 4 [cit. 24. 3. 2015]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/4/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-i..html?page_id=2551

⁴ ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ. Přechodový model informační gramotnosti I. *ITlib* [online]. 2013, roč. 2013, č. 4 [cit. 24. 3. 2015]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/4/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-i..html?page_id=2551

- Popis cílové skupiny – o jakou třídu se jedná, kolik let je žákům, čím se třída vyznačuje (je vhodné zjistit od vyučujícího).
- Časovou dotaci. Délku trvání lekce je nutné odvodit jak od tématu, tak od časových možností školy a úrovní žáků. Čím starší žáci, tím je možné vytvořit lekci delší.
- Osnovu a průběh lekce. Knihovník by měl této části věnovat velkou pozornost. Je nutné si připravit jak osnovu, tak konkrétní průběh lekce, zároveň by však měl být průběh natolik flexibilní, aby mohl knihovník v průběhu lekce snadno zareagovat na případnou změnu situace.
- Metody práce. Ty by měl knihovník volit na základě cílů, tématu, cílové skupiny i prostoru, kde se lekce koná.
- Seznam materiálu nutného pro průběh lekce.
- Možnosti modifikace. Tato část umožňuje knihovníkovi myslet na situace, které mohou nepředvídatelně nastat (např. výpadek elektřiny), příp. mu varianty lekce umožňují měnit průběh lekce podle aktuální atmosféry.

V projektu Masarykovy veřejné knihovny Vsetín probíhala tvorba osnovy v několika fázích. Prvotní fází bylo vytvoření tématu lekce, jejich cílů a základní osnovy. Následně proběhla konzultace s tutorkou a případná modifikace dílčích částí lekce. Po úpravách byla vytvořena první verze lekce. Každá lekce čekala na pilotáž, po které byla provedena zpětná vazba a případná modifikace lekce.

Průběh lekce

Průběh lekce se odvíjí od hotové přípravy, přičemž knihovník se zaměřuje na flexibilitu a je připraven lekci případně modifikovat. V projektu vsetínské knihovny probíhaly všechny lekce v prostorách knihovny. Pro první až třetí ročník základních škol trvaly lekce max. 60 minut, pro starší žáky ZŠ a pro SŠ byly lekce vedeny v délce 90 minut. Byl kladen důraz na interaktivitu. Žák tedy nebyl jen pasivním posluchačem, ale naopak se aktivně zapojoval do lekce vlastními dotazy, řešením problémů či např. prací v týmu.

Reflexe lekce

Po každém provedení lekce je vhodné provést zhodnocení. Jednodušší variantou je sepsat si vlastní poznámky obsahující postřehy z průběhu lekce a zaměřit se jak na části vhodné k vylepšení, tak i na části zdařilé.

Druhou možností je zvolit získání zpětné vazby od samotných žáků, učitele či kolegy knihovníka. Lektor si může připravit krátký dotazník pro žáky, ve kterých se bude ptát na několik aspektů, např. na užitečnost či obtížnost tématu. Dotazník je možné dávat až žákům starším.

Ve vsetínském projektu probíhala zpětná vazba formálně od tutorky kurzu a neformálně od kolegů knihovníků, kteří byli na lekci přítomni jako diváci.

Na základě zpětné vazby je možné lekci upravit. Je vhodné sledovat jak formu, tak obsah lekce. Při změně formy či obsahu je vhodné se zamýšlet i nad tím, zda jsou forma a obsah stále provázané. Může se totiž stát, že změna formy nebude zapadat do osnovy lekce, příp. novému obsahu nebude odpovídat výběr původní formy, např. metod práce s žáky. Při zavádění změn je tedy důležité sledovat oba tyto aspekty.

Metodické listy

Po prvním vyzkoušení lekce je možné začít tvořit tzv. metodické listy. Ty by měly obsahovat komplexní informace o lekci. Cílem tvorby metodických listů je nejen vytvoření základu pro další vedení lekce, ale zároveň existence podkladu pro jiného knihovníka, který by lekci vedl.

V Masarykově veřejné knihovně Vsetín vznikl soubor metodických listů v českém⁵ i slovenském⁶ jazyce, který pokrývá ukázky lekcí informačního vzdělávání od prvního ročníku základní školy až po čtvrtý ročník středních škol. Tyto listy jsou prvotní tvorbou a budou dále rozvíjeny a modifikovány. Již nyní však slouží vsetínským knihovníkům jako podklady pro tvorbu

⁵ Masarykova veřejná knihovna Vsetín. METODICKÉ OPORY K LEKCIÁM INFORMAČNÍHO VZDĚLÁVÁNÍ. MVK.CZ [online] 2014 [cit. 29. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.mvk.cz/archiv/stazeni/MVK-102290-sylaby.pdf>. ISBN 978-80-87991-00-8

⁶ Masarykova veřejná knihovna Vsetín. METODICKÉ OPORY K LEKCIÁM INFORMAČNÉHO VZDELÁVANIA. MVK.CZ [online] 2014 [cit. 29. 3. 2015]. Dostupné z: http://www.mvk.cz/archiv/stazeni/MVK-102294-sylaby_sk.pdf. ISBN 978-80-87991-00-8

podobně orientovaných lekcí a jsou výbornou pomůckou v nutnosti zastupitelnosti. Metodické listy jsou volně přístupné veřejnosti.

Budoucnost škol a knihoven

Informační gramotnost je téma, které si získává pozornost jak knihoven, tak škol. Jedinci cítí, že bez pokročilé informační gramotnosti se nemohou stát konkurenceschopnými a budou se jen těžko orientovat v množství informací nejen na internetu. Příkladem aktuálnosti tématu může být Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020⁷, která se soustředí na zvýšení dovedností práce s ICT.

Člověk, který bude zvyšovat svoji informační, potažmo digitální gramotnost, se stane osobou schopnou efektivní práce s ICT (samotné informace nevyjímaje), bude chápat možnosti práce s informacemi a bude umět zapojovat kritické i kreativní myšlení, které je pro kvalitní práci s informacemi podstatné.

Seznam zdrojů

- [1] ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ. Přechodový model informační gramotnosti I. *ITlib* [online]. 2013, roč. 2013, č. 4 [cit. 24. 3. 2015]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/4/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-i..html?page_id=2551
- [2] Information Literacy Competency Standards for Higher Education. *ACRL* [online]. [cit. 27. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.ala.org/acrl/standards/informationliteracycompetency>
- [3] Masarykova veřejná knihovna Vsetín. METODICKÉ OPORY K LEKCIÁM INFORMAČNÉHO VZDELÁVANIA. *MVK.CZ* [online] 2014 [cit. 29. 3. 2015]. Dostupné z: http://www.mvk.cz/archiv/stazeni/MVK-102294-sylaby_sk.pdf. ISBN 978-80-87991-00-8
- [4] Masarykova veřejná knihovna Vsetín. METODICKÉ OPORY K LEKCIÁM INFORMAČNÍHO VZDELÁVÁNÍ. *MVK.CZ* [online] 2014 [cit. 29. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.mvk.cz/archiv/stazeni/MVK-102290-sylaby.pdf>. ISBN 978-80-87991-00-8

⁷ MŠMT ČR. Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020. *MŠMT.CZ* [online]. 2015 [cit. 30. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/strategie-digitalniho-vzdelavani-do-roku-2020>

[5] Rámcové vzdělávací programy. *MŠMT.CZ* [online] © 2013 – 2015 [cit. 30. 3. 2015]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>

Příloha – ukázka části metodického listu

Oblast IV	Vyhledávání informací, organizace a analýza poznatků, tvorba textového dokumentu
Název lekce	Vyhledej, prezentuj, zapamatuj si
Cíle lekce (znalosti, dovednosti, postoje)	<ul style="list-style-type: none"> - vyhledávání informací v encyklopediích - zapojování smyslového vnímání díky sledování audiovizuálního média - prezentování získaných informací
Cílová skupina (věk, charakteristiky)	Žáci 3. třídy (8 - 9 let)
Časová dotace	90 minut
Osnova (průběh) lekce	<p>Úvod – rychlí špioni – v samotném úvodu musí žáci rozpoznat, jakému tématu se bude lekce věnovat. Jsou rozděleni do čtyř skupin, přičemž každá zvlášť poskládá puzzle z vlastních obrázků (lední medvěd, ledové kry, tuleň, polární záře). Žáci musí rozpoznat téma lekce - Severní pól.</p> <p>Brainstorming - Severní pól – lektor si společně s žáky povídá o této oblasti. Žáci své poznatky zapisují na flipchart. Na závěr lektor představí žákům polární záři (teorie + audiovizuální prezentace - YouTube).</p> <p>Seznamování se zvířaty žijícími na Severním pólu</p> <p>Stopy zvířat – vlastní využití obrázků zvířat, ke kterým žáci přiřazují odpovídající stopy – využití rychlých špionů</p> <p>Základní rozdělení živočichů podle stavby těla – krátké seznámení + rozdělení obratlovců do 5 skupin.</p> <p>Diskuze o dalším členění, se kterým se lze v běžném životě setkat. Vysvětlení pojmu kategorizace – co to je, proč k ní dochází, rozlišuje každý národ stejné kategorie? Příklady - lidé, třídění odpadů, kalendářní rok, známkování ve škole – porovnání různých národů</p>

Medvěd

- lektor se dotazuje, do jaké kategorie spadá
- žáci rozeznávají jednotlivé druhy medvědů žijící v různých zemích
- představení knih s příběhy o medvědech

MILNE, A. *Medvídek Pú*. Překlad Hana Skoumalová. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1965.

KIPLING, Rudyard. *Knih džunglí*. Překlad Hana Skoumalová. V Praze: Jos. R. Vilímek, 1948.

VANČURA, Vladislav. *Kubula a Kuba Kubikula*. Překlad Hana Skoumalová. Praha: Karel Synek, 1947.

Lektor se dotazuje žáků, kde by hledali informace o medvědech?

Společně se zaměří na **encyklopedie**. Probíhá diskuze:

- co to je
- základní orientace
- způsob vyhledávání

Pomocí metody **VCHOD** (příloha č.1) žáci doplňují informace o ledních medvědech. Každá skupinka zvlášť nejdříve tvoří a poté prezentuje sloupec VÍM. Následně žáci vepisují otázky do sloupce CHCI SE DOZVĚDĚT a odpovědi dohledávají nejdříve v encyklopediích (každá skupinka si vybere 2 encyklopedie, které předem připraví lektor) a poté sledováním audiovizuálního média.

BŘEZINOVÁ, Ivona. *Lední medvídek: Já a moje rodina*. Překlad Hana Skoumalová. V Praze: Knižní klub, 2009.

Závěr

Následuje společné shrnutí všech informací, které žáci z lekce načerpali. Každá skupinka zvlášť prezentuje sloupec DOZVĚDĚL(A) JSEM SE.

Ptejte se knihovny nestojí! Aneb cesta k moderní virtuální referenční službě

Koštalová, Karolína – Nemeškalová, Hana – Ševčíková, Veronika – Válková, Lenka

Národní knihovna ČR

Abstrakt: Ptejte se knihovny je virtuální referenční služba českých knihoven určená nejširší veřejnosti. Aktuálně ji poskytuje 88 českých knihoven. V březnu 2015 byla spuštěna nová verze Ptejte se knihovny založená na nově vytvořeném modulu pro správu Ptejte se knihovny. V rámci tohoto modulu probíhá veškerá správa položených dotazů od jejich přijetí, přes zpracování odpovědi až po možné publikování odpovědi do veřejně přístupného archivu. Modul je dále schopen sledovat včasnost vyřízení dotazu a knihovny upozorňovat na garantované termíny. Dotazy uložené ve veřejně přístupném archivu je nově možné komentovat či sdílet prostřednictvím sociální sítě. Součástí rozsáhlých změn v softwarovém zázemí Ptejte se knihovny je i OAI-PMH modul, aktualizované rozhraní XML API a vyvinuta mobilní aplikace Android a upravena aplikace pro iOS.

Abstract: Ask your Library is a virtual reference service of the Czech Libraries designed for a general public. Nowadays 88 Czech libraries cooperate with Ask your Library. Since March 2015 a new module for management of Ask your library service can be used by all cooperative libraries. The module for management of Ask your library service enables a complete management of enquiries, from their admission, creation of answers to a simple process of publishing of the query and answer in a publicly available archive. The modul has also a function to check, whether the requests are answered in time. It sends a notice in advance to the responsible library and inform it about request's deadline. Users are now also allowed to make comments to answers published to the archive. Also a new OAI-PMH module was developed, XML API interface was changed and Ask your Library mobile applications were published.

Klíčové slová: Ptejte se knihovny, virtuální referenční služby, modul pro správu Ptejte se knihovny, mobilní aplikace, XML API, OAI-PMH

Keywords: Ask your Library, virtual reference services, modul pro správu Ptejte se knihovny, mobile app, XML API, OAI-PMH

Co je Ptejte se knihovny?

Ptejte se knihovny (v textu dále také jako PSK, <http://www.ptejteseknihovny.cz>) je virtuální referenční služba českých knihoven určená nejširší veřejnosti. Inspirací pro její vznik byly obdobné virtuální referenční služby v zahraničí. Národní knihovna ČR (NK ČR) zastává v rámci

služby Ptejte se knihovny funkci koordinátora a správce a je také jednou z aktivně zapojených knihoven.

Počátky PSK sahají k roku 2002, od roku 2004 je provozována na vlastní doméně www.ptejteseknihovny.cz. Po úvodní spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou v Brně, která zajišťovala provoz PSK po technické stránce s využitím vlastního softwarového řešení, převzala v roce 2008 zodpovědnost za technické zabezpečení Národní knihovna ČR. 2. března 2015 byla spuštěna nová verze Ptejte se knihovny, která je výsledkem projektu Národní knihovny ČR podpořeného v roce 2014 Ministerstvem kultury ČR v rámci dotačního programu VISK 8/B (<http://visk.nkp.cz/>).

Cílem služby Ptejte se knihovny je odpovídat na dotazy, které veřejnost knihovnám může klást prostřednictvím webových stránek PSK, chatu či mobilních aplikací PSK. Odpovědi na zaslané dotazy obdrží tazatelé prostřednictvím e-mailu do 2 pracovních dnů. Každá ze zapojených knihoven je povinna zodpovídat dotazy, které se týkají jejích vlastních služeb a fondů, vydaných dokumentů a také regionu, v němž knihovna působí. Knihovny se vždy navíc na základě svého vlastního uvážení mohou rozhodnout, zda chtějí garantovat odpovědi na dotazy z některého oboru. Od svého spuštění využívá PSK 24 předmětových kategorií Konspektu a dvě obecné kategorie (Informace o knihovně, Informace o vydaných dokumentech), pomocí kterých tazatelé při zadávání dotazu blíže specifikují obor, kterého se dotaz týká. Na základě zvolené kategorie systém následně automaticky nabízí přehled knihoven garantujících příslušný obor. Tazatel si pak sám vybírá, které knihovně dotaz odešle. Součástí služby Ptejte se knihovny je veřejně přístupný archiv otázek a odpovědí, k 28. 3. 2015 obsahoval archiv 11 626 zodpovězených dotazů. Volba, zda bude dotaz a odpověď (vždy oproštěné od osobních údajů tazatele) v archivu zveřejněn, je vždy plně v kompetenci knihovny, která konkrétní dotaz zodpovídala.

V roce 2011 byla služba Ptejte se knihovny rozšířena o chat. Prostřednictvím chatu je samozřejmě možné vyřešit pouze určitý typ dotazů, které nevyžadují podrobnější ověřování či rozsáhlejší studium literatury. Části tazatelů však spíše vyhovuje tento způsob komunikace s knihovníkem v reálném čase. Náročnější dotazy zadané prostřednictvím chatu jsou po domluvě s tazatelem zodpovídány ve standardní dvoudenní lhůtě. Na zajištění provozu chatu

PSK se podílejí čtyři knihovny (NK ČR, Středočeská vědecká knihovna v Kladně, Národní technická knihovna a Knihovna Antonína Švehly – dříve pod názvem Zemědělská a potravinářská knihovna).

Na úvodní stránce PSK naleznou uživatelé tři „rubriky“, které propagují archiv zodpovězených dotazů. Jedná se o Dotaz týdne – tedy nejzajímavější dotaz, který knihovny v uplynulém týdnu zodpovídaly, Dotaz roku neboli výsledek pravidelné ankety, v níž sami uživatelé vždy začátkem roku hlasují pro nejlepší dotaz uplynulého roku a službu „Víte, že ...“, která při každé návštěvě stránky z archivu PSK automaticky vybere jeden dotaz a prezentuje ho na úvodní stránce.

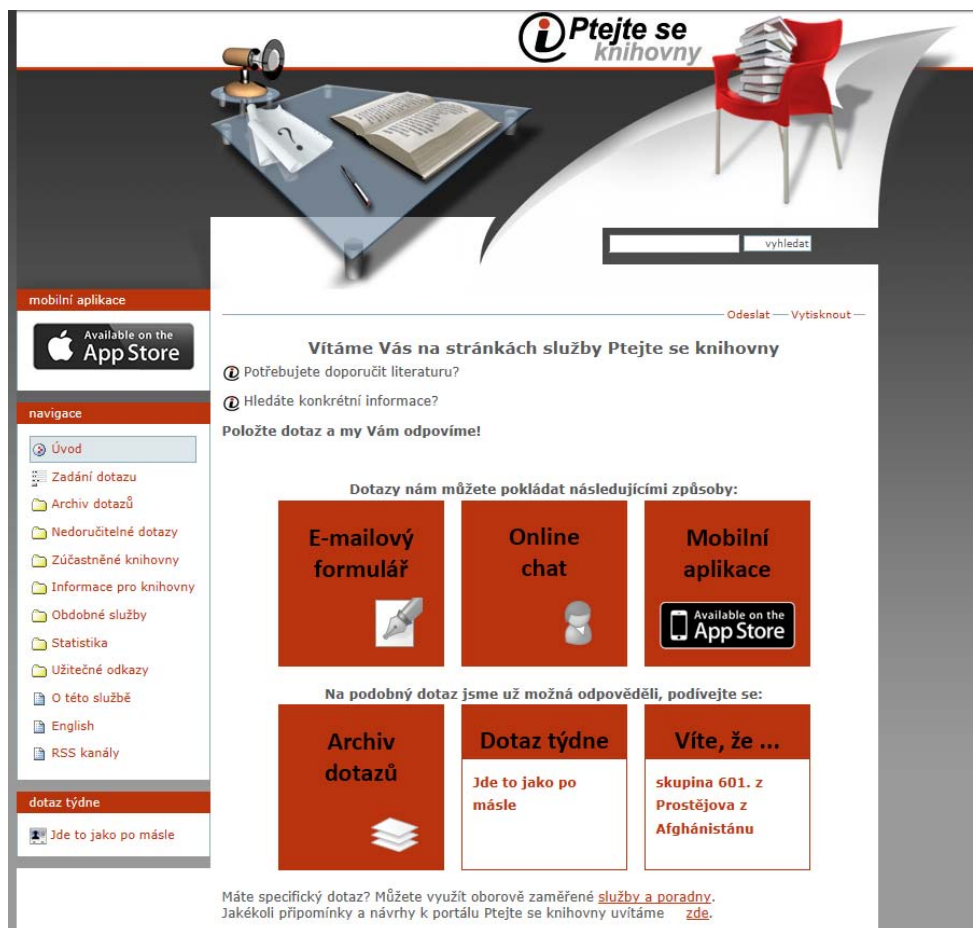
K 28. 3. 2015 je do Ptejte se knihovny aktivně zapojeno 88 českých knihoven, z toho 12 krajských, 51 městských, 17 odborných a 8 vysokoškolských, řada dalších knihoven pak tuto službu podporuje umístěním loga PSK na své webové stránky. Aktivní zapojení knihovny do služby je zdarma, knihovny jsou však povinny dodržovat základní pravidla služby. Ročně zodpoví zapojené knihovny prostřednictvím služby téměř 3 500 dotazů. Dle statistik více než 75% návštěvníků <http://www.ptejteseknihovny.cz> využívá archiv PSK.

Trvale vzestupný trend návštěvnosti webových stránek služby PSK (v roce 2014 vykazovaly stránky přibližně 932 000 návštěv, což je o 15 000 více oproti roku 2013), i výsledky uživatelské ankety z roku 2013 poukazují na oblíbenost služby mezi uživateli. Zmíněná anketa ukázala, že portál Ptejte se knihovny využívají lidé všech věkových kategorií a stupňů vzdělání, častěji však středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaní lidé do 40 let.

Technické řešení Ptejte se knihovny do roku 2014

Od roku 2008 do 1. 3. 2015 byla služba Ptejte se knihovny založena na open source systému, do něhož byla řada funkcí doprogramována. Ptejte se knihovny tak bylo možné po technické stránce charakterizovat jako databázi dlouhodobě budovanou dle potřeb služby. Součástí technického řešení bylo i administrativní prostředí PSK, které poskytovalo nástroje pro zpracování statistických informací, knihovnám umožňovalo aktualizovat údaje o vlastní instituci a ukládat zodpovězené dotazy do archivu Ptejte se knihovny. Portál PSK zajišťoval distribuci

dotazů, které uživatelé zadávali prostřednictvím webového formuláře nebo mobilní aplikace pro iOS. Dotazy byly knihovnám doručovány e-mailem, veškerá další komunikace mezi knihovnou a tazatelem, případně mezi knihovnami při předávání dotazů, se odehrávala pouze prostřednictvím elektronické pošty, tj. mimo administraci PSK a nebylo možné ji nijak „centrálně“ koordinovat.

Obrázok 1: Portál Ptejte se knihovny (srpen 2008 – 1. 3. 2015)

Je nutné provést změnu!

Z pohledu tazatelů služba Ptejte se knihovny po dobu deseti let fungovala bez viditelných problémů. Z pozice Národní knihovny, která je jako koordinátor a správce zodpovědná za její další rozvoj, jsme však již delší dobu cítili potřebu provést zásadní změnu „administrativního“ zázemí, které chod PSK zajišťuje.

Postupem času se nashromáždilo více důvodů pro iniciování rozsáhlých změn. V roce 2014 byla služba Ptejte se knihovny stále založena na infrastruktuře a technickém zázemí, které vycházelo z návrhu z roku 2008. Stávající portál PSK s administrací sice byl schopen přijímat dotazy zadané prostřednictvím webového formuláře a dále je odeslat cílové knihovně, nicméně tímto krokem končila veškerá vazba dotazu a odpovědi na existující administraci. Případné předávání dotazu mezi knihovnami probíhalo výhradně prostřednictvím e-mailu. Neexistovaly mechanismy, které by ověřily, zda byl dotaz zodpovězen v garantované lhůtě či, v krajním případě, zda byl vůbec knihovnou přijat a vyřešen. Velmi nekomfortní bylo pro knihovny ukládání do archivu PSK. V kontrastu ke komplikovanému ukládání byly výsledky ankety uspořádané v roce 2013 a také statistiky využívání portálu Ptejte se knihovny, které ukazovaly, že velká část návštěvníků služby PSK míří právě do archivu. Řada knihoven své dotazy do archivu z různých důvodů vůbec neukládala. Proces ukládání do archivu byl navíc časově poměrně náročný. Dotaz a odpověď bylo nutné z e-mailu zkopírovat do administrace PSK, znovu zformátovat a uložit. Práci s administrací a obecně i celým portálem PSK knihovnám i návštěvníkům navíc zneprůjemňovaly i pomalejší odezvy serveru PSK. Svých limitů dosáhlo i grafické řešení portálu PSK využívané od srpna 2008, které již např. nemohlo respektovat potřeby PSK hlavně v oblasti mobilního přístupu k portálu.

Do služby Ptejte se knihovny jsou zapojeny knihovny různých typů, od specializovaných, přes vysokoškolské až po velkou skupinu městských knihoven. Podle dostupných statistik byla mezi zapojenými knihovnami poměrně velká skupina knihoven, které si tazatelé vybírali velmi zřídka pro zodpovězení dotazů. Zpravidla šlo o městské knihovny, které v PSK garantovaly pouze povinné kategorie, tj. kategorie Informace o knihovně a Informace o vydaných dokumentech. V rámci připravovaných změn jsme tak hledali i cestu, jak poskytnout v PSK více prostoru i tomuto typu knihoven, které např. ze svého pohledu nemají dostatek zdrojů pro garantování některého oboru, ale naopak mají blíže k regionálním dokumentům a informacím z regionu, v němž působí. Z vlastních zkušeností a z odpovědí publikovaných archivu víme, že část dotazů, které knihovny v PSK zodpovídají, má regionální charakter. Vznikla tedy myšlenka nabídnout čtenářům možnost najít si knihovny i podle jejich „územní příslušnosti“ a vybrat si tak jednodušeji knihovnu zejména u dotazů regionálního charakteru.

V posledních letech je v ČR řada aktivit směřována k naplnění Koncepce rozvoje knihoven. Součástí její realizace je i příprava tzv. Centrálního portálu knihoven. Změny PSK tak byly v neposlední řadě motivovány i snahou připravit po technické stránce PSK tak, aby např. archiv PSK mohl být sklizen a prohledáván prostřednictvím Centrálního portálu knihoven.

Anketa mezi knihovny a pro veřejnost (2013)

Předchozí kapitola zmínila potřebu výraznější změny v rámci celého systému/koncepce služby Ptejte se knihovny – vytvořit flexibilnější službu pro aktivně zapojené knihovny, udělat ji transparentnější pro administrátora NK ČR a vycházet vstříc přáním a potřebám současného uživatele moderních online služeb.

K těmto výrazným změnám však bylo zapotřebí mít nejenom představu z pozice administrátora, ale znát také názory zapojených knihoven a uživatelů PSK. Proto na jaře a počátkem léta 2013 probíhala anketa služby PSK zaměřená jak na uživatele, tak na samotné knihovny, které jsou do služby aktivně zapojeny, tj. zodpovídají dotazy uživatelů. Dotazy byly sestaveny a následně vyhodnoceny Národní knihovnou ČR jako koordinátorem služby Ptejte se knihovny. Výsledky byly prezentovány v září 2013 na konferenci Knihovny současnosti v Olomouci. Plný text příspěvku nazvaného „Všichni na jedné židli?! Spolupráce knihoven v rámci Ptejte se knihovny“ naleznete ve sborníku na adrese

<http://www.sdruk.cz/data/xinha/sdruk/ks2013/Sbornik2013.pdf>.

V uživatelské anketě jsme se snažili lépe poznat uživatele této služby, zhodnotit, jakým způsobem nejčastěji využívají službu PSK a zda jsou s ní spokojeni. Do výsledků byly zpracovány odpovědi cca 300 respondentů. Ze závěrů/analýzy vyplývá, že PSK využívají nejvíce lidé v produktivním věku 18 – 49 let se středoškolským či vysokoškolským vzděláním. Na webové stránky služby zavítají nejčastěji z důvodu položení dotazu, ke kterému využívají převážně webový formulář. Významný podíl na využívání stránek má také archiv zodpovězených dotazů, který v současné době obsahuje již více než 11 000 dotazů a odpovědí. Součástí ankety byly také dotazy ohledně představ uživatelů o budoucím vývoji služby. Při přípravě nové podoby PSK jsme tak brali v potaz právě přání uživatelů, kteří by dle ankety uvítali možnost komentovat

dotazy v archivu či vybírat knihovny pro položení dotazu podle jejich regionální příslušnosti. Doufáme, že nová podoba PSK spolu s novinkami bude i nadále přispívat ke spokojenosti uživatelů s touto službou. Anketa totiž ukázala, že 97% respondentů je se službou, resp. odpověďmi na své dotazy, spokojeno a shledává službu velmi užitečnou.

Anketa určená pro zapojené knihovny byla podstatně obsáhlejší než uživatelská a měla ukázat, jak je služba PSK vnímána zapojenými institucemi, jaké místo zaujímá mezi ostatními knihovnicko-informačními službami a jaké jsou představy samotných knihovníků o jejím budoucím vývoji. Z počtu 76 tehdy zapojených knihoven odpovědělo na dotazník 47. Mezi odpovědi, které nejvíce ovlivnily vývoj nového modulu Ptejte se knihovny, patří především ukládání do archivu či zviditelnění zapojených menších knihoven bez unikátního oborového fondu. Jak již bylo řečeno výše, uživatelská anketa prokázala využívání archivu veřejností. Archiv je však cenným pomocníkem také pro samotné knihovníky, neboť jim mnohdy pomáhá při zodpovídání dotazů svých uživatelů. Některé dotazy mohou mít stejný základ a knihovník se tak snadno a rychle dozví např. o přehledu dostupné literatury k tématu či dokonce najde přímo kompletně zpracovanou odpověď. Pro zajímavost uvádíme, že dle dotazníku 2/3 knihoven uvedly, že při zodpovídání dotazů využívají archiv PSK. V přímém rozporu s touto skutečností je ovšem to, že pouze 20 knihoven ze 47, které na dotazník odpověděly, ukládala do archivu (většinu dotazů 10, výběrové dotazy také 10 knihoven). Zbylých 27 knihoven dotazy neukládalo (z důvodu náročnosti či neznalosti postupu ukládání, malého počtu dotazů či jejich nevhodnosti pro zveřejnění). V původním administrativním systému probíhalo ukládání zodpovězených dotazů ručně a je potřeba uznat, že na knihovníky kladlo určité časové nároky. Nový modul administrace tak měl přinést především snadnější postup ukládání dotazů, aby se pro knihovny tato činnost, která je významným výstupem služby Ptejte se knihovny, stala v podstatě automatickou a nebyla již opomíjena.

Knihovny také v podstatě nevyužívaly administraci, do které má každá knihovna své vlastní přístupové údaje. Zde si mohly aktualizovat informace o své knihovně, bohužel se často stávalo, že změny nebyly v administraci provedeny, což poté ztěžovalo např. komunikaci mezi administrátorem a zapojenou knihovnou. Nová administrace se tak měla stát prostředím, které budou knihovny pravidelně využívat, a které bude maximálně návodné a uživatelsky přívětivé.

Anketa také ukázala mírné odlišnosti mezi představami uživatelů a knihoven o možném vývoji služby. Zatímco 1/3 uživatelů by přivítala možnost komentovat dotazy zveřejněné v archivu, více než 1/2 knihoven se odmítla podílet na sledování, redigování či odpovídání na tyto komentáře. Jelikož je však služba Ptejte se knihovny určena široké veřejnosti, rozhodli jsme se vyjít vstříc právě uživatelům. V některých bodech se naopak knihovny i uživatelé shodli, např. obě skupiny souhlasily s výběrem knihovny podle regionálního hlediska.

Anketa se tak pro nás stala nejenom důležitou zpětnou vazbou při hodnocení služby PSK z pohledu uživatelů a zapojených knihoven, ale také významnou inspirací při vývoji nového modulu pro správu služby a vývoji nových funkcí pro uživatele (propojení se sociálními sítěmi, komentáře, apod.).

Projekt „Ptejte se knihovny – rozvoj služby a příprava na propojení s Centrálním portálem knihoven“

Výsledky ankety mezi uživateli služby Ptejte se knihovny, aktivně zapojenými knihovnami a především omezení daná stávajícím technickým řešením PSK nás utvrdily v zásadním rozhodnutí provést v technickém „zázemí“ Ptejte se knihovny výrazné změny. Tento záměr v ideální podobě bohužel nebylo možné financovat v plné výši z rozpočtu NK ČR. Z tohoto důvodu vznikl projekt s názvem „Ptejte se knihovny – rozvoj služby a příprava na propojení s Centrálním portálem knihoven“, který se v roce 2014 úspěšně ucházel o finanční dotaci z programu VISK 8/B Ministerstva kultury ČR. Projekt byl schválen ve druhém kole programu VISK 8/B, jeho realizaci tak musela proběhnout ve velmi krátké době čtyř měsíců od září 2014 do prosince 2014.

Projekt měl čtyři dílčí cíle:

- vytvoření nového modulu pro správu systému Ptejte se knihovny včetně aktualizace stávajícího systémového rozhraní XML API
- vývoj modulu OAI-PMH pro zapojení archivu PSK do Centrálního portálu knihoven
- redesign webových stránek PSK, vytvoření designu propagačních materiálů
- vytvoření mobilní aplikace PSK pro Android a aktualizace stávající aplikace pro iOS

Jádro projektu byly zejména programovací práce, které u některých funkcí navazovaly na řešení používané již ve stávající verzi administrace PSK. Vzhledem k charakteru jednotlivých dílčích cílů projektu, které na sebe plynule navazovaly, nebylo možné provádět programovací práce paralelně. Relativně krátká doba čtyř měsíců, která byla pro řešení projektu naplánovaná, se ukázala hraniční možnou lhůtou. Při řešení projektu jsme tedy neměli téměř žádné časové rezervy, které by pokryly případné problémy či zdržení při plnění dílčích cílů projektu. Zejména u nového modulu pro správu PSK bylo nutné provádět časově náročné testování naprogramovaných funkcí v několika etapách. Vzhledem k drobným komplikacím bylo interní testování celého modulu pro správu PSK se všemi naplánovanými funkcemi spuštěno až v polovině prosince 2014 a probíhalo do konce ledna 2015.

Nově vyvinutý modul pro správu PSK zajišťuje knihovnám komplexní prostředí pro poskytování služby Ptejte se knihovny. Oproti předchozí administraci PSK nabízí nový modul pro správu PSK knihovně více funkcí a služeb. Jeho ovládání je sice intuitivní, nicméně i přesto bylo potřeba zapojené knihovny s modulem pro správu PSK seznámit před jeho spuštěním do ostrého provozu a poskytnout jim dostatečný prostor, aby si mohly práci v novém modulu v předstihu vyzkoušet. Velkou péči jsme proto věnovali také přípravě návodu pro práci s novým modulem pro správu PSK, který mají k dispozici všechny zapojené knihovny.

Nový modul pro správu PSK v mnohých ohledech pro knihovny mění způsob práce s dotazy. Proto jsme považovali za klíčové seznámit maximum zapojených knihoven s novým modulem pro správu PSK „osobně“, tj. prostřednictvím školení. Příprava školení a jejich následná realizace tak v podstatě představovala další, organizačně a časově náročnou etapu přípravy nového PSK. Nicméně celá série školení nám na druhé straně dala možnost setkat se osobně s kolegy z většiny zapojených knihoven a představit jim veškeré změny, které projekt přinesl. Již během školení jsme získali důležitou zpětnou vazbu a některé návrhy na možný budoucí rozvoj nového modulu pro správu PSK.

Školení pro zapojené knihovny probíhala od 11. 2. 2015 do 20. 2. 2015. Díky spolupráci s krajskými knihovnami se mohla školení konat i v krajích a byla tak pro zapojené knihovny snáze dostupná. NK ČR ve spolupráci s krajskými knihovnami zorganizovala a lektorsky zajistila

9 školení pro 79 pracovníků 63 knihoven (krajské, městské, vysokoškolské, specializované). Ve dvou krajích vedli pro 14 knihoven školení pracovníci příslušných krajských knihoven, kteří byli předem proškoleni v Národní knihovně. Knihovnám, jejichž pracovníci z různých důvodů na školení nemohli dostavit, jsme vytvořili takové podmínky, aby si mohly s využitím zmíněného návodu a prezentací v dostatečné míře nový modul pro správu PSK samy vyzkoušet a otestovat. Po školeních zůstal nový modul pro správu PSK pro knihovny otevřený k dalšímu testování. Kolegové, kteří prošli školeními, si tak mohli práci s novým modulem pro správu PSK znovu důkladně vyzkoušet a seznámit s ním i další pracovníky své knihovny podílející se na zajišťování služby Ptejte se knihovny. Toto testovací období bylo ukončeno 25. 2. 2015.

Veškerá školení a také následující zkušební provoz modulu pro správu PSK probíhal na testovacím serveru PSK. Pro školení a následné testování kolegy ze zapojených knihoven jsme připravili 35 fiktivních knihoven. Každý účastník školení získal při školení přístupové údaje k jedné z fiktivních knihoven a během školení a následujícího vlastního testování vystupoval za tuto fiktivní knihovnu. Tj. jejím jménem přijímal, předával, zodpovídal a zveřejňoval dotazy. Prostřednictvím těchto fiktivních knihoven, které byly rozděleny do jednotlivých krajů ČR a garantovaly různé obory, si pracovníci zapojených knihoven mohli při školení a vlastním testování vyzkoušet veškeré činnosti a situace, které mohou v reálném modulu pro správu PSK nastat.

Od 26. 2. 2015 do 1. 3. 2015 pak postupně probíhala migrace systému z testovacího serveru na server www.ptejteseknihovny.cz a poté zejména klíčová migrace dat, tj. údajů o knihovnách a především dotazů uložených v archivu PSK, z předchozí administrace PSK do nového modulu pro správu Ptejte se knihovny. Ostrý provoz nové verze Ptejte se knihovny byl na www.ptejteseknihovny.cz spuštěn 2. 3. 2015.

Nový modul pro správu Ptejte se knihovny a zodpovídání dotazů

Z pohledu knihoven je nejvýraznějším výsledkem výše zmíněného projektu vznik nového modulu pro správu PSK. V rámci tohoto modulu probíhá celé workflow služby od přijetí dotazu přes jeho zodpovězení a publikování ve veřejně přístupném archivu. Modul umožňuje dotazy

podle předem daných pravidel předávat mezi zapojenými knihovnami, dále je schopen kontrolovat včasnost vyřízení dotazů a zasílat knihovně upozornění.

Jak již bylo řečeno, největší změnou pro zúčastněné knihovny je od 2. 3. 2015 skutečnost, že oproti předchozí praxi nejsou dotazy zodpovídány prostřednictvím e-mailů jednotlivých knihoven, ale „centralizovaně“ pomocí nástrojů, které k tomuto nabízí modul pro správu PSK. Každé knihovně se po přihlášení do modulu pro správu PSK zobrazí její konto, ve kterém dominuje přehled nevyřízených a vyřízených dotazů dané knihovny. Dále zde může spravovat informace o své knihovně, získat přístup ke statistikám nebo knihovnu v PSK např. během období dovolených dočasně deaktivovat. Národní knihovna má z titulu koordinátora služby přístup k dotazům všech knihoven, ke všem statistikám atd. Jako správce PSK tak NK ČR získává přehled nad celou službou.

Dotazy zadané prostřednictvím webových formulářů či mobilních aplikací nebo předané v rámci PSK z jiné zapojené knihovny jsou v modulu pro správu PSK doručeny do konta zvolené knihovny a zobrazí se zde v části Nevyřízené dotazy. U každého dotazu jsou v přehledu Nevyřízených dotazů uvedeny základní informace. Na prvním místě se zde objevuje automaticky generované číslo dotazu. Toto identifikační číslo je s dotazem spojeno natrvalo a provází ho v modulu pro správu PSK všemi procesy od přijetí k vyřízení až po uložení dotazu a odpovědi do archivu. Dále je u dotazů uveden e-mail tazatele, datum zadání dotazu, automaticky vypočítané datum, do něhož by měl být dotaz vyřízen, indikace, zda byl dotaz předán k vyřízení z jiné knihovny, zda byla u dotazu prodloužena lhůta pro jeho zpracování, o kolik dní je aktuálně zpožděno vyřízení dotazu oproti termínu, který byl automaticky vypočítán a také pole, do kterého je možné zapsat jméno pracovníka zodpovídajícího daný dotaz. Všechny nevyřízené dotazy je možné řadit podle jednotlivých zmíněných položek a dále plnotextově prohledávat.

Národní knihovna ČR Dashboard

Autor: [admin](#) – Poslední změna: Pondělí 30.03.2015 20:36 – [Historie](#)

- [Přehled pro NK](#)
[Statistiky](#)
[Vložit dotaz](#)
[Informace o knihovně](#)
[Změna hesla](#)
[Stáhnout](#)

Nevyřízené dotazy

Zobraz záznamů Hledat:

Číslo	Sigla	Předmět	E-mail	Datum vložení	Přeposláno	Prodlouženo	Vyřídít do	Doba prodloužení	Zpracovává
2015-11497	PBG001	Poutní zboží na Svaté Hoře - prodej, historie	[redacted]	31.03.2015 16:45	Ne	Ne	02.04.2015 16:45		<input type="text"/> OK
2015-11496	ABA006	Poplatek 10 Kč.	[redacted]	31.03.2015 16:35	Ne	Ne	02.04.2015 16:35		<input type="text"/> OK
2015-11495	ABA009	Požičanie knihy	[redacted]	31.03.2015 16:08	Ne	Ne	02.04.2015 16:08		<input type="text"/> OK
2015-11494	ABG001	Hledám dětskou knižku o dvou bratřech, jejichž otec byl spisovatel	[redacted]	31.03.2015 14:44	Ne	Ne	02.04.2015 14:44		<input type="text"/> OK
2015-11493	KAG502	Dotaz na vrácení	[redacted]	31.03.2015 12:46	Ne	Ne	02.04.2015 12:46		<input type="text"/> OK
2015-11478	ABB063	Teploty vzduchu ve vrstvách atmosféry	[redacted]	30.03.2015 01:03	Ne	Ano	03.04.2015 01:03		<input type="text"/> OK
2015-11477	ABA001	Jak, kdy, kdo začal s vtipy o blondýnkách a proč zrovna o nich?	[redacted]	30.03.2015 00:13	Ne	Ne	01.04.2015 00:13		Marta <input type="text"/> OK
2015-11476	ABA001	životopisné a bibliografické informace o spisovateli Ivanu Horném	[redacted]	29.03.2015 22:00	Ne	Ano	03.04.2015 22:00		Klára <input type="text"/> OK
2015-11473	ABA001	Kde můžu získat obsáhlejší informace o dotačním programu NAKI?	[redacted]	29.03.2015 11:41	Ne	Ne	01.04.2015 11:41		Helena <input type="text"/> OK
2015-11469	ABA001	Nezaměstnanost absolventů VŠ v ČR	[redacted]	28.03.2015 15:05	Ne	Ne	01.04.2015 15:05		Hanka <input type="text"/> OK

Obrázek 2: Modul pro správu PSK – konto Národní knihovny ČR, před aktuálně nevyřízených dotazů všech zapojených knihoven

Paralelně je u nově zadaných dotazů knihovně rovněž automaticky odesláno e-mailem upozornění na dotaz. Toto avízo vždy obsahuje text dotazu a odkaz na zobrazení detailu dotazu v modulu pro správu PSK. Součástí automatického oznámení však již není e-mail tazatele.

Ke každému dotazu ve svém kontě může knihovna uvést jméno pracovníka, který dotaz řeší. Tato funkce je výhodná pro knihovny, v nichž se zodpovídání dotazů PSK věnuje více pracovníků. Prostřednictvím modulu pro správu PSK je tak možné jednoduše udržet přehled o tom, který pracovník zodpovídá konkrétní dotaz.

Po kliknutí na název dotazu nebo jeho číslo se zobrazí detail dotazu obsahující všechny informace související s dotazem. V této fázi jsou také dostupné jednotlivé nástroje, které modul pro správu PSK nabízí pro vyřízení dotazu. Dotaz je možné zpracovat několika způsoby (odpovědět a uživateli odpověď doručit prostřednictvím e-mailu, odpovědět bez odeslání odpovědi e-mailem a uložit odpověď do archivu – např. v případě, kdy uživatel odpověď dostal jiným způsobem, prodloužit lhůtu pro zpracování odpovědi o dva pracovní dny, předat dotaz jiné knihovně) nebo dotaz odstranit v případě, že se do systému dostal „dotaz“, který ve skutečnosti dotazem není.

Zobrazení Úpravy Sdílení Stav: Přijato

Poslední změna: Čtvrtek 26.03.2015 11:33 – [Historie](#)

[Přejít na stránku knihovny](#)

Číslo dotazu	2015-11449
Knihovna	Národní knihovna ČR
Jméno tazatele	Hovorka
E-mail tazatele	<input type="text"/> OK
Datum zadání dotazu	26.03.2015 11:33
Vyřídít do	01.04.2015 11:33
Vyřízeno	
Vyřizuje	veronika OK
Kategorie	Historie a pomocné historické vědy. Biografické studie
Okres	--
Název dotazu	Soupis duší 1651
Text dotazu	Dobrý den, mohu poprosit o výskyt příjmení Hovorka v soupisu duší z roku 1651 z obce Kobyli (Kouřimsko)? Předem děkuji.
Historie přeposlání dotazu	
Dotaz týdne	Ne
Nedoručitelný dotaz	Ne
Je v archivu?	Ne

Obrázok 3: Modul pro správu PSK – detail nevyřízeného dotazu s možnostmi pro jeho zpracování

Na základě zkušeností s různorodou podobou odpovědí zveřejňovaných v archivu PSK a po konzultaci se zapojenými knihovnami jsme se rozhodli strukturovat odpověď v modulu pro

správu PSK do několika částí. Hlavní částí je samozřejmě prostor pro odpověď na dotaz. Samostatně je možné z odpovědi vyčlenit zdroje, které byly použity při zpracování odpovědi. Cílem této strukturace je zpřehlednit pro veřejnost odpovědi uložené v archivu. Vyplnění pole „Použité zdroje“ není povinné, záleží tedy na uvážení knihovníka, který daný dotaz zodpovídá, zda toto členění považuje u příslušného dotazu za účelné a využije ho. Dále je možné k odpovědi přiložit až tři přílohy. Jako samostatné pole je u odpovědi definován i podpis knihovníka. Část podpisu (např. název knihovny, adresu atd.) si může knihovna sama předdefinovat ve svém kontě v části Informace o knihovně. Takto vytvořený podpis je automaticky připojován ke každé odpovědi a stačí pak pouze připsat jméno konkrétního pracovníka, který dotaz zodpovídal. Podpis byl od samotné odpovědi oddělen proto, aby bylo možné bez větších úprav (např. mazání právě podpisu knihovníka) odpověď publikovat v archivu PSK. Odpověď tedy knihovník zadává do modulu pro správu PSK a tazateli je doručena e-mailem na adresu v případě, že knihovník při zodpovídání dotazu vybral možnost „Odpovědět a odeslat e-mailem“.

Datum zadání dotazu	30.03.2015 00:13
Vyřídít do	03.04.2015 00:13
Vyřizeno	
Vyřizuje	Marta <input type="button" value="OK"/>
Kategorie	Jazyk, lingvistika a literatura
Okres	-
Název dotazu	Jak, kdy, kdo začal s vtipy o blondýnkách a proč zrovna o nich?
Text dotazu	Jak, kdy, kdo začal s vtipy o blondýnkách a proč zrovna o nich? Byly případně zvoleny proto, že u černovlasék by to bylo cítit rasismem? A jsou podobné vtipy na určitou sociálně neutrální skupinu i o mužích (tedy krom skupin profesionálních - policajti, etnických - Skotové, atd.)?
Historie přeposílání dotazu	
Dotaz týdne	Ne
Nedoručitelný dotaz	Ne
Je v archivu?	Ne

Odpověď

Styl: [vlastní]

Použité zdroje

Kategorie dotazu: **Jazyk, lingvistika a literatura**

Okres: **Žádná hodnota**

Příloha 1:

Příloha 2:

Příloha 3:

Zaladit mezi dotazy týdne?

Zaladit mezi dotazy roku?

Závěr / podpis

S pozdravem
 --
 Oddělení referenčních a meziknihovních služeb
 Národní knihovna České republiky
 Albrechtstínám 190, Praha 1
 info@nkp.cz | www.nkp.cz

Obrázok 4: Modul pro správu PSK – struktura formuláře pro odpověď

Po zodpovězení dotazu je možné dotaz jedním kliknutím zveřejnit v archivu a obdobně jednoduše z archivu opět stáhnout či upravit informace, které v odpovědi nemají být zveřejněny nebo již nejsou platné. Zveřejněný dotaz může mít navíc několik příznaků, které určují, zda jde o dotaz týdne, dotaz roku, dotaz, který nelze tazateli doručit vzhledem k chybě v e-mailové adrese nebo anglický dotaz.

Vyřízené dotazy

Zobrazení vyřízených dotazů za období 3 měsíce Změnit

Zobraz záznamů 10

Hledat:

Číslo	Předmět	Okres/Kategorie	E-mail	Zadáno dne	Vyřízeno dne	Přeposláno z	Předáno do	Prod.	Vyřídil	Sigla	V archivu	DT	DR
2015-11492	Původ příjmení Láznicka	-- / Historie a pomocné historické vědy. Biografické studie		31.03.2015 06:44	31.03.2015 09:57	Ne	Ne	Ne		HKG001	ANO	Ne	Ne
											Stáhnout		
2015-11491	prodloužení výpočtky	Brno-město / Informace o knihovně		30.03.2015 23:41	31.03.2015 07:53	Ne	Ne	Ne		BOA001	NE	Ne	Ne
											Zveřejnit		
2015-11490	Dotaz1	Praha / Technika, technologie, inženýrství		30.03.2015 20:17	30.03.2015 20:21	Ne	Ne	Ne		ABA001	NE	Ne	Ne
											Zveřejnit		
2015-11489	Výpůjčka - Ferguson	Brno-město / Informace o knihovně		30.03.2015 17:39	31.03.2015 08:02	Ne	Ne	Ne		BOA001	NE	Ne	Ne
											Zveřejnit		
2015-11488	Kolik stojí Nová karta	Jihlava / Informace o knihovně		30.03.2015 15:29	30.03.2015 15:45	Ne	Ne	Ne		JIG001	NE	Ne	Ne
											Zveřejnit		
2015-11487	Příjmení	-- / Jazyk, lingvistika a literatura		30.03.2015 14:51	31.03.2015 15:15	Ne	Ne	Ne	Veronika	ABA001	ANO	Ne	Ne
											Stáhnout		
2015-11486	zakoupení knihy	-- / Informace o vydaných dokumentech		30.03.2015 14:27	31.03.2015 15:24	Ne	Ne	Ne	VT	ZLG001	NE	Ne	Ne
											Zveřejnit		
2015-11485	darování knih	Zlín / Informace o knihovně		30.03.2015 13:15	31.03.2015 13:57	Ne	Ne	Ne	VT	ZLG001	NE	Ne	Ne
											Zveřejnit		
2015-11484	Testovací dotaz	Praha / Informace o knihovně		30.03.2015 13:08	30.03.2015 13:26	Ne	Ne	Ne	Janik	ABA013	NE	Ne	Ne
											Zveřejnit		
2015-11482	v kterém roce vyšlo třetí vydání Vojevy a mír překlad Vilém Mrštík?	Brno-město / Informace o vydaných dokumentech		30.03.2015 13:05	30.03.2015 18:26	Ano	Ano	Ne	Jarka	ABA001	ANO	Ne	Ne
											Stáhnout		

Zobrazují 1 až 10 z celkem 411 záznamů

Předchozí 1 2 3 4 5 ... 42 Další

Obrázek 5: Modul pro správu PSK – konto Národní knihovny ČR, před vyřízených dotazů Národní knihovny

Do služby Ptejte se knihovny je možné zahrnout i dotazy, které uživatelé položili knihovně jinou cestou (osobně, telefonicky, prostřednictvím e-mailu jako reakci na již zodpovězený dotaz PSK nebo nově komentováním dotaz v archivu PSK atd.) a knihovna chce např. odpověď zveřejnit v archivu PSK. Pro tyto účely je součástí konta knihovny také funkce Vložit dotaz. Na takto vložený dotaz jsou v rámci PSK uplatňována stejná pravidla pro jeho vyřízení jako u dotazů zadaných prostřednictvím webových formulářů a mobilních aplikací. Tj. u dotazu je sledována doba jeho vyřízení, je možné ho předat jiné knihovně nebo zodpovědět výše popsanými způsoby.

Nový modul pro správu Ptejte se knihovny a lhůty pro zpracování dotazu

Na každý dotaz, ať je zadán tazatelem přes webové stránky PSK nebo vložen knihovníkem prostřednictvím interního formuláře, jsou uplatňována shodná pravidla. Při vstupu dotazu do systému je automaticky vypočítána dvoudenní lhůta pro jeho zodpovězení. Do této lhůty systém nezapočítává víkendy, tj. dotaz zadaný tazatelem např. v pátek má být zodpovězen do následujícího úterý, dotazu zadanému v sobotu končí standardní dvoudenní lhůta následující středu. Při automatickém výpočtu však nejsou zohledňovány státní svátky. Součástí modulu pro správu PSK je několik pravidel, která definují možnosti prodlužování termínu pro zodpovězení dotazu, možnosti předávání dotazu mezi knihovnami či zajišťují upomínání knihovny v případě, že dotaz nezodpověděla v termínu. Aktuálně si knihovna může u dotazu jednou prodloužit lhůtu pro jeho zpracování, a to o další dva pracovní dny.

Přísnější pravidla platí pro předávání dotazů v rámci PSK. Předchozí administrace PSK nenabízela knihovnám žádné nástroje pro předávání dotazů. Součástí pravidel PSK byla pouze obecná formulace, která předávání dotazů mezi knihovnami umožňovala. S předáním dotazu se podle pravidel prodlužovala lhůta pro odpověď o další dva dny. Podle vlastních vyjádření v anketě z roku 2013 knihovny možnost předávání dotazů v minulosti příliš nevyužívaly. Služba PSK je po celou dobu své existence založena i na garantování lhůty pro odpověď, byť doposud byla zodpovědnost za její dodržování vždy na straně koncové knihovny. Tyto principy jsme chtěli dodržet i v nové verzi PSK. V případě předávání dotazů jsme při přípravě nového modulu pro správu PSK zvažovali několik variant od velmi liberální, která by umožnila několikeré předání

dotazu mezi knihovnami, až po extrémně přísnou povolující pouze jedno předání. Finální podoba pravidel pro předávání dotazů je jakýmsi kompromisem mezi oběma krajními variantami. Jejím cílem je, aby se doba zpracování odpovědi pro uživatele nad míru neprodlužovala a na druhou stranu, aby i knihovna, která je dotaz předáván, měla rovné podmínky pro jeho vyřešení.

Jméno tazatele	Karel Veselý
E-mail tazatele	<input type="text"/> OK
Datum zadání dotazu	29.03.2015 22:00
Vyřídít do	03.04.2015 22:00
Vyřizeno	
Vyřizuje	Klára OK
Kategorie	Umění, architektura, muzeologie
Okres	--
Název dotazu	Životopisné a bibliografické informace o spisovateli Ivanu Horném
Text dotazu	Vážení, prosím o sdělení životopisných a bibliografických informací o spisovateli, který pod jménem Ivan Horný napsal sci-fi román "Šílený adventista" (vydáno v roce 1931). Za odpověď děkuje a zdraví: <input type="text"/>
Historie přeposlání dotazu	
Dotaz týdne	Ne
Nedoručitelný dotaz	Ne
Je v archivu?	Ne

Knihovna podle okresu	Žádná hodnota
Knihovna podle oboru	Žádná hodnota
Všechny dostupné knihovny	Žádná hodnota

Poznámka k předávání dotazu
Zadejte poznámku, kterou uvidí ostatní pracovníci, kteří mají přístup k dotazu.

Přeposlat Zrušit

V průběhu 24 hodin od zadání dotazu (tj. během 1. pracovního dne) knihovna může dotaz předat libovolné knihovně v rámci PSK. Knihovnu, které dotaz předá, si může zvolit podle regionu (tj. přeposlání jiné zapojené knihovně ze stejného kraje), podle oboru (tj. přeposlání jiné knihovně, která garantuje obor, v němž byl dotaz uživatelem zadán) nebo libovolně si ze seznamu všech knihoven zapojených do PSK vybrat knihovnu, které dotaz předá.

Obrázok 6: Modul pro správu PSK – předávání dotazu mezi knihovnami

V některých situacích je možné dotaz předat pouze do NK ČR. Systém nabízí NK ČR jako jedinou cílovou knihovnu pro předání v případě, že dotaz je stále ve dvoudenní lhůtě, ale již uplynulo prvních 24 hodin od jeho zadání (tj. je přeposlán během 2. pracovního dne), dotaz byl v rámci PSK již jednou přeposlán, jde tedy o druhé přeposlání nebo již uplynula lhůta (základní či prodloužená) pro jeho zpracování. Při předávání dotazů může knihovna, která dotaz předává,

uvést důvody, proč dotaz nelze zodpovědět – např. v knihovně není dostatek vhodných pramenů či uživatel ne zvolil pro svůj dotaz vhodnou knihovnu.

Po přeposlání dotazu se dvoudenní lhůta pro jeho zpracování začíná počítat znovu od chvíle, kdy je dotaz přeposlán jiné knihovně v rámci PSK. Knihovna, které byl dotaz přeposlán, může také během dvou pracovních dnů jedenkrát prodloužit lhůtu, ale pouze v případě, že lhůtu si již předtím neprodloužila knihovna, kterou si původně vybral uživatel při zadávání dotazu.

Veškeré výše popsané činnosti – přijetí nového dotazu, předávání dotazu mezi knihovnami či prodlužování lhůty pro zpracování odpovědi je spojeno s automaticky generovanými e-maily, které tazatele informují o provedené akci.

Součástí modulu pro správu PSK je funkce, která kontroluje, zda jsou dotazy zodpovídány v garantovaných lhůtách. U dotazů, kterým končí lhůta pro zpracování odpovědi, modul pro správu PSK automaticky generuje upozornění a odesílá je e-mailem příslušné knihovně. Tato upozornění jsou odesílána ve třech časových blocích podle doby, kdy lhůta pro vyřízení konkrétnímu dotazu blíží ke svému vypršení. V případě, že knihovna dotaz v této lhůtě nezodpoví, začne jí modul pro správu PSK v pracovních dnech posílat každou hodinu upomínku. Cílem této funkce je minimalizovat stav, kdy by dotaz nebyl vyřízen např. proto, že došlo k nedorozumění, který pracovník bude dotaz řešit, nebo si knihovníci nového dotazu jednoduše nevšimnou a nezačali by se mu včas věnovat.

Nový modul pro správu Ptejte se knihovny a informace o zapojené knihovně

Každá knihovna si prostřednictvím modulu pro správu PSK může v rámci svého konta v části Informace o knihovně jednoduše spravovat údaje, které se k ní vztahují. Kromě kontaktních informací si zde knihovna upravuje oborové kategorie, které je ochotna v rámci PSK garantovat a definuje automatický podpis přidávaný ke každé e-mailové zprávě, která z modulu pro správu PSK odesílána jménem dané knihovny. Nově je zde také u každé knihovny uvedena příslušnost ke kraji, okresu a poloha GPS. Aktivně systém využívá informace o kraji při pokládání dotazů podle regionů. Vyplňována je též informace o okresu, do budoucna bude tedy případně možné

generovat seznamy zapojených knihoven podle okresů. Informaci o GPS lze při další rozvoji služby použít pro rozšíření funkcí mobilních aplikací Ptejte se knihovny.

Nový modul pro správu Ptejte se knihovny a statistiky

Rychlý a přehledný pohled na fungování služby Ptejte se knihovny umožňují statistiky, které oproti údajům dostupným v původní administraci nabízejí více dat. Zatímco dříve bylo možné zjistit, kolik dotazů obdržela konkrétní knihovna a kolik dotazů bylo zasláno za daný vědní obor, v současné době jsou statistiky mnohem obsáhlejší.

Každá knihovna má po přihlášení ve svém kontě k dispozici statistiky mapující její využití ze strany uživatelů v podobě přijatých dotazů a dále její práci v rámci služby. Národní knihovna ČR jako koordinátor má více pravomocí, může si tedy zobrazit data jednotlivých knihoven i služby jako celku.

Statistiky v podstatě sledují práci s dotazem. Jsou rozděleny do dvou základních kategorií, na statistiky přijatých a vyřízených dotazů. Statistiky přijatých dotazů obsahují dílčí kategorie: dotazy položené prostřednictvím formuláře, vložené ručně knihovníkem, předané z jiné knihovny a obdržené prostřednictvím mobilní aplikace. Z těchto údajů tak lze vyčíst, jaký způsob pro položení dotazu uživatelé preferují, příp. jaký je vývoj jednotlivých položek v čase. V uvedených statistikách není podchycen chat, který je sledován mimo modul pro správu PSK.

Přijaté dotazy se dělí na dotazy zveřejněné v archivu, dotazy nezveřejněné v archivu, dotazy vyřízené v prodlení a dotazy přeposlané jiné knihovně (přeposláním jiné knihovně tak původní knihovna dotaz ze svého pohledu vyřídí, ačkoli ho fakticky nezodpověděla).

Toto podrobné členění je uplatněno také v jednotlivých oborových kategoriích. Lze tedy např. určit, kolik dotazů bylo obdrženo v kategorii „Výchova a vzdělávání“, jak byly vyřízeny a zda, resp. kolik jich je uloženo do archivu. Tato čísla jsou významnou pomůckou při hodnocení služby, neboť z nich lze odvozovat alespoň přibližné závěry o tom, jak uživatelé využívají jednotlivé typy knihoven, jaké dotazy jim pokládají a jakým způsobem s nimi knihovny dále

pracují. Lze samozřejmě uplatňovat také výběr data z kalendáře a mít tak přehled o fungování služby za jednotlivá období.

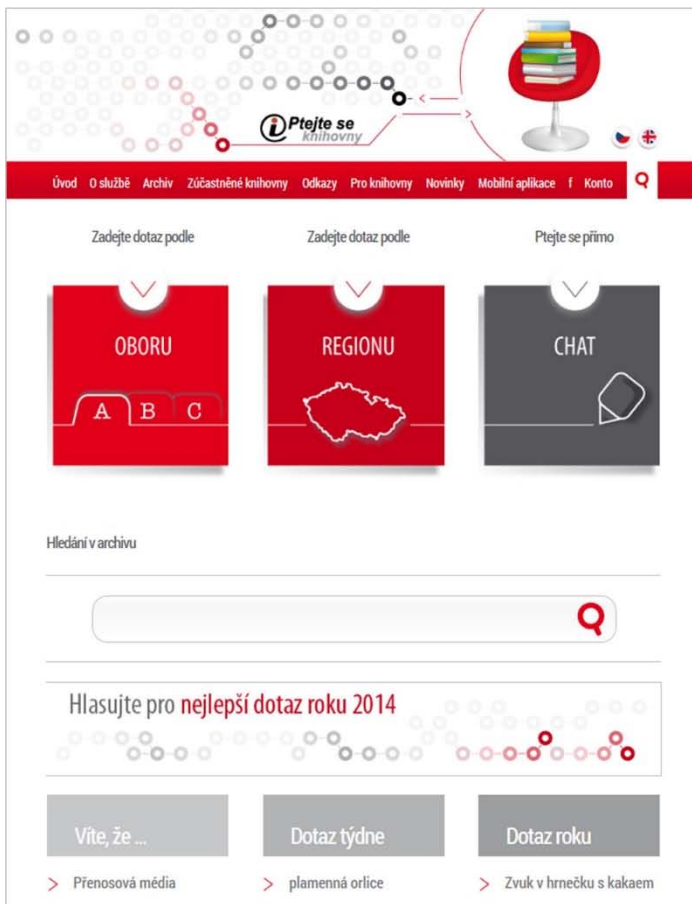
Statistiky jsou mocným nástrojem, který mnohé napoví. Proto bychom se v rámci dalšího vývoje služby rádi zaměřili i na tuto položku a vytvořili např. nástroje pro snadné generování složitějších dat a jejich převod do formy tabulek či grafů, které lze využít pro prezentaci služby.

Systémové rozhraní XML API a modul pro OAI PMH

Na základě rozšíření možností pro zadávání dotazů došlo i k příslušným úpravám systémového rozhraní XML API, které je využíváno pro propojení mobilních aplikací Ptejte se knihovny s modulem pro správu PSK. Nově vznikl modul pro OAI PMH, který umožňuje sklízet obsah veřejně přístupného archivu PSK. Cílově je tato funkce určena pro zapojení PSK do budovaného Centrálního portálu knihoven, v letošním roce bude využita pro kvalitnější integraci archivu PSK do Jednotné informační brány.

Další novinky Ptejte se knihovny

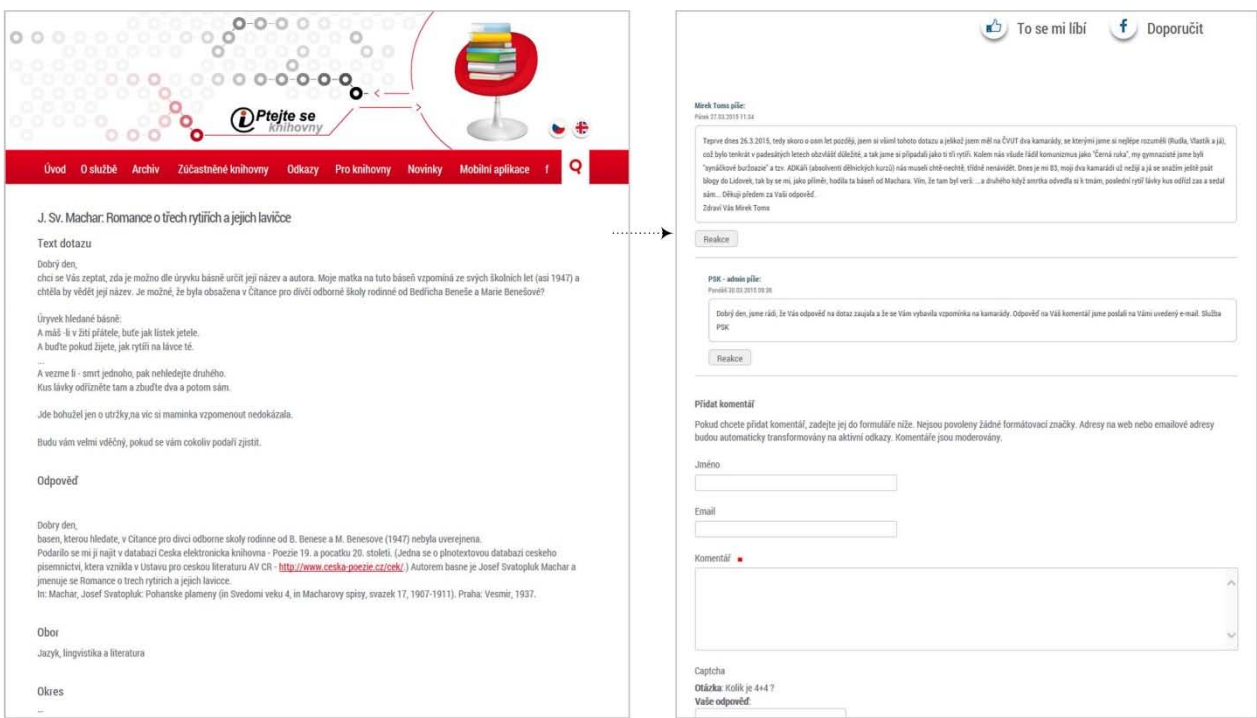
I pro návštěvníky portálu www.ptejteseknihovny.cz došlo spuštěním nové verze PSK k řadě změn. Jak jsme již zmínili, jedním z cílů projektu bylo usnadnit tazatelům výběr knihovny u dotazů regionálního charakteru. K již existující možnosti položit dotaz podle oboru tak přibyla nová možnost zadat dotaz podle regionu. Ke každé knihovně zapojené do PSK je přiřazen okres a kraj, v němž působí. V současné době je generování knihoven při pokládání dotazů podle regionu založeno na výběru podle kraje, nicméně systém je již v tuto chvíli připraven tak, aby byl schopen zobrazit knihovny podle okresů. Vzhledem k počtu zapojených knihoven však v současné době není možné tuto funkcionalitu využít v plné šíři. Příslušnost knihoven ke kraji je dále využívána při předávání dotazů podle regionu.

Obrázok 7: Nový vzhľad portálu Ptejte se knihovny, možnosť zadať dotaz podľa regionu

Na základě výsledků ankety z roku 2013 jsme se rozhodli umožnit návštěvníkům portálu PSK, aby se mohli sami aktivně zapojit do rozvoje archivu PSK a propagace na sociálních sítích. U každého dotazu zveřejněného v archivu PSK je nyní možnost tento dotaz komentovat, sdílet prostřednictvím Facebooku a dát mu svůj „like“. Komentáře mohou uživatelé zadat anonymně nebo uvést své jméno a e-mailovou adresu. Komentáře jsou moderované, tj. u dotazu jsou zveřejněny až ve chvíli, kdy je NK ČR jako správce systému schválí. Za první měsíc, kdy je možné dotazy v archivu komentovat, přidali návštěvníci stránek Ptejte se knihovny přes třicet komentářů. Část z nich doplňuje či jinak komentuje informace uvedené v konkrétním dotazu a odpovědi. V některých případech návštěvníci portálu PSK přímo prostřednictvím komentářů formulují nový dotaz. Ten velmi často tematicky souvisí s odpovědí v archivu, na niž tazatel reaguje. Národní knihovna nenabízí ve svém katalogu možnost komentovat záznamy, minimálně z praxe Národní knihovny jsme tak neměli do spuštění nového PSK žádnou reálnou zkušenost s uživatelskými komentáři – s jejich četností, korektností či publikovatelností.

Dosavadní zkušenost v rámci služby PSK nás proto velmi mile překvapila. Zejména také proto, že dosud se mezi komentáři objevily takové, které nelze zveřejnit, pouze výjimečně. Začleněním komentářů do archivu PSK jsme chtěli dát návštěvníkům archivu Ptejte se knihovny nástroj, s jehož pomocí by se mohli na vytváření archivu PSK tak trochu sami podílet. Postupně přibývající komentáře jsou pro nás důkazem toho, že veřejnost archiv PSK skutečně využívá a že jednotlivé odpovědi v archivu PSK stojí návštěvníkům za připojení vlastní reakce. Z toho můžeme vyvodit, že uživatelé PSK považují odpovědi v archivu PSK za hodnotné. Tyto reakce nám tak plně vyvažují fakt, že zavedením komentářů přibyla Národní knihovně v rámci PSK další zodpovědnost.

Obrázek 8: Archiv Ptejte se knihovny – komentovaný dotaz

Nedílnou součástí veškerých změn byla i příprava nového grafického řešení portálu PSK. To se promítlo také do úpravy designu tradičních propagačních záložek a nových plakátů a letáků, které byly připraveny pro knihovny formou šablon. Na základě podnětů od knihoven jsme připravili i několik vzorových plakátů, ať již k Ptejte se knihovny jako celku, pravidelné anketě Dotaz roku nebo mobilním aplikacím.

Už od roku 2013 měla služba Ptejte se knihovny vlastní mobilní aplikaci pro iOS. V rámci projektu jsme tuto aplikaci aktualizovali tak, aby odrážela nové služby a funkce PSK. Pro vlastníky chytrých telefonů a tabletů s operačním systémem Android přibyla nově i aplikace určená pro tuto platformu¹. U obou aplikací je možné pokládat dotazy podle oborů nebo regionů. Archiv je možné procházet podle oborů nebo v něm plnotextově vyhledávat. Podobně jako na portálu PSK i v mobilní aplikaci mohou její uživatelé nalezenou odpověď sdílet se svými přáteli například pomocí Facebooku.

Co změnil nový modul pro správu PSK pro NK ČR a další knihovny?

Předem je nutné říct, že i přes důkladné testování, které ostrému spuštění modulu pro správu PSK předcházelo, je největším testem funkčnosti právě ostrý provoz. Pouze reálné využívání modulu pro správu PSK a nutnost řešit jeho prostřednictvím i méně standardní situace postupně ukáže, které funkce by bylo vhodné do modulu doplnit, zda upravit nastavení časových lhůt a jiných pravidel, které jsou součástí modulu pro správu PSK. Všechny zapojené knihovny včetně NK ČR, které v březnu 2015 již zodpovídaly dotazy prostřednictvím nového modulu pro správu PSK, musely z počátku věnovat větší pozornost způsobu, jakým dotazy zodpovídají. Tj. uvědomit si například, že odpověď již neodesílají prostou odpovědí na avízo o novém dotazu, které jim e-mailem automaticky zaslal modul pro správu PSK. V některých případech mohl knihovny zaskočit poměrně přísně nastavený systém kontroly včasného zodpovězení dotazu.

Pro Národní knihovnu ČR přináší nový modul pro správu PSK přehled nad fungováním celé služby Ptejte se knihovny. NK ČR si může zobrazit konta jednotlivých knihoven či přehled nevyřízených a vyřízených dotazů v celém systému. Zároveň je pravidelně informována o dotazech, kterým končí lhůta pro zpracování nebo tato lhůta již vypršela a knihovny dotaz dosud nezodpověděly. V přehledu všech nevyřízených dotazů může zjistit, zda tazatel zadal tentýž dotaz paralelně více knihovnám či kolik dotazů zapojeným knihovnám adresoval.

Po dobu předchozích deseti let fungování služby Ptejte se knihovny nebyla Národní knihovna nikdy v obdobné situaci. Bylo tedy například nutné zvážit, ve které chvíli bychom jako správce

¹ <http://www.ptejteseknihovny.cz/mobilni-aplikace>

a koordinátor PSK měli kontaktovat knihovnu, která nevyřešila svůj dotaz v určené lhůtě. Po měsíční zkušenosti zatím do tohoto procesu zasahujeme až ve chvíli, kdy je zpoždění odpovědi větší jak dva pracovní dny. Již během prvního měsíce ostrého provozu nového PSK se vyskytlo několik dotazů paralelně zadaných dvěma knihovnám. Správné řešení této situace je poměrně těžké. Máme tazatele bránit, aby oslovil se stejným dotazem např. jednu veřejnou a jednu specializovanou knihovnu? Nakonec jsme po delší úvaze zvolili variantu „nezasahování“ vzhledem k tomu, že pravidla PSK zatím tuto situaci nijak neupravují. Odpovědi např. specializované a regionální knihovny se mohou pro uživatele v mnohém doplňovat. Pro podrobnější vyhodnocení, do jaké míry se v systému objevují duplicitně zadané dotazy, je potřeba vyčkat, až bude PSK v provozu delší dobu.

Vzhledem k nové možnosti přidávání komentářů si Národní knihovna také musela vytvořit jakási interní pravidla ohledně jejich moderování - ve kterých případech komentář zveřejnit, kdy a jak na komentář odpovědět.

Viditelnější umístění, kterého se v nové grafické podobě portálu Ptejte se knihovny dočkal chat, se příjemně projevilo i na zvýšení četnosti jeho využití ze strany návštěvníků PSK.

Co je potřeba v modulu pro správu Ptejte se knihovny ještě dořešit?

Aktuální podobu modulu pro správu PSK považujeme za verzi 1.0, do níž se postupně budou promítat další funkce a služby, které by byly pro knihovny užitečné. Již od úvodních školení jsme začali shromažďovat tipy na vylepšení od knihoven a věříme, že drobné změny a úpravy se podaří realizovat již v letošním roce.

V případě některých podstatnějších rozšíření je jejich vývoj spíše otázkou delšího času a zejména důkladnějšího zhodnocení dlouhodobějších zkušeností s modulem pro správu PSK. V současné verzi modul pro správu PSK například neposkytuje žádnou podporu pro dotazy, které jsou v rámci knihovny předávány k vyřešení jinému oddělení nebo specialistovi nebo vyžadují rozsáhlejší komunikaci s tazatelem. Při návrhu funkčního modelu PSK jsme integraci obdobných funkcí do modulu pro správu PSK zvažovali. Vzhledem k poměrně náročnému

programování jsme nakonec během projektu rozhodli tyto funkce do PSK nezahrnout. Až delší praxe ukáže, do jaké míry by přidání těchto funkcí bylo pro knihovny užitečné.

Pro budoucí rozvoj PSK je také otázkou, zda by způsob zadávání dotazu měl zůstat v současné podobě, tj. podle oboru a regionu, nebo zda bychom měli směřovat k více bezbariérovému přístupu, který uživatele nenutí k volbě kategorie/regionu, ale nabízí mu pouze pole pro zadání dotazu a kontaktních údajů. V aktuální verzi PSK uživatel ve výsledku volí cílovou knihovnu pro svůj dotaz sám. U „bezbarierové“ podoby PSK by musel v PSK pravděpodobně existovat nástroj, který by byl schopen zadané dotazy dále knihovnám podle určitého klíče distribuovat.

12 + 1 měsíc s Ptejte se knihovny

Od formulace prvních reálných představ o fungování nového PSK a přípravy projektu uplynul pro Národní knihovnu celý rok. Během 12 měsíců jsme v různých fázích více či méně intenzivně žili vytvářením nového systému. Představovali jsme si, jak v reálném provozu bude fungovat to, co se nám při testování zdálo bezchybné a skvěle navržené. Těšili jsme se z hravé podoby nové grafiky, nových aplikací a doufali, že i pro spolupracující knihovny bude nové PSK dalším krokem vpřed.

Ptejte se knihovny má v současné době za sebou první měsíc ostrého provozu. I při tomto krátkém ohlédnutí zpět můžeme konstatovat, že knihovny se, až na několik prvních, pochopitelných a drobných zaváhání, s novým modulem pro správu PSK šily a že systém je dostatečně návodný a snadno ovladatelný. V naprosté většině případů se knihovnám daří dodržovat lhůty po zpracování dotazů a využívána je i funkce pro předávání dotazů. Jedním z velkých motivů pro změny v PSK byla i snaha zjednodušit ukládání dotazů do archivu. Proto nás velmi těší, že knihovny nyní začaly v daleko větší míře zveřejňovat své dotazy v archivu PSK. Velkou neznámou pro nás bylo rozhodnutí nechat návštěvníky PSK komentovat dotazy v archivu. Komentáře, od nichž jsme nečekali nijak velké využití, jsou nyní svou četností a kreativním charakterem/obsahem skutečně milým překvapením.

Modul pro správu PSK je nyní prostředím, v němž pracují všechny zapojené knihovny. Pozitivní tedy je i skutečnost, že se nám od knihoven daří shromažďovat podněty pro další rozvoj Ptejte

se knihovny. Chápeme to tak, že nyní leží část zodpovědnosti za směřování PSK i na knihovnách a jejich vlastní iniciativa a aktivita může ovlivnit prostředí a nástroje, s nimiž budou v PSK pracovat. A to je vlastně pro nás v PSK jednou z nejpozitivnějších zpráv.

Představují discovery řešení soumrak online katalogů? Discovery solutions – a twilight for online catalogs?

Kříž, Filip – Maixnerová, Lenka – Horsák, Ondřej

Národní lékařská knihovna

Abstrakt: Problematika discovery řešení, ve smyslu zpřístupnění dostupných lokálních i externích informačních zdrojů a služeb poskytovaných knihovnami a dalšími informačními a paměťovými institucemi, pomocí snadno použitelné a uživatelsky přívětivé online služby, je velmi živé téma. Představená konkrétní řešení ukazují možné strategie knihoven v oblasti zpřístupňování fondů a navazujících služeb v dnešní dynamické době.

Abstract: The issue of discovery solutions, in terms of providing access to available local and external information resources and services provided by libraries and other information and memory institutions, with easy to use and user-friendly online service is a very live topic. Presented specific solutions show possible strategies of libraries in providing access to collections and related services in today's dynamic times.

Klíčová slova: API, discovery, knihovní portály, online katalogy, OPAC, open source

Keywords: API, library portals, online catalogs, OPAC, open source, resource discovery

Úvod

Online katalog, *Online Public Access Catalog* - OPAC, základní nástroj pro zpřístupňování fondů knihoven, prošel od 80. let 20. století v souvislosti s překotným vývojem informačních a komunikačních technologií významnými proměnami. Charles R. Hildreth v roce 1995 definoval směry vývoje online katalogu třetí generace, tzv. „*next-generation online catalog, E³OPAC*“ [Hildreth, 10]. V současnosti lze konstatovat, že tento model online katalogu, skládající se ze tří konceptů „*Enhanced search functionality - Expanded information content - Extended remote access*“, velmi dobře předvídal následný vývoj. Webové grafické rozhraní katalogu, využití přirozeného jazyka v dotazech, fasetová navigace, možnosti prohlížení a procházení odkazů, řazení podle relevance - toto vše představuje rozšíření funkcionality moderního katalogu. Kompletní zpracování fondů v knihovních systémech, obohacování bibliografických záznamů o obálky, obsahy a shrnutí, propojení na plné texty a digitální knihovny, zpracování a zpřístupnění dalších sbírek, zpřístupňování elektronických online zdrojů atp. přináší

obohacení obsahu, který je dnes poskytován knihovnamí. Rozhraní dnešních katalogů jsou dostupná kdekoli a kdykoli na mobilních zařízeních a díky využití technologií pro jednoduchou autentifikaci, proxy systémy nebo cirkulaci e-knih mohou uživatelé přistupovat odkudkoli vzdáleně k licencovaným e-zdrojům a dalším předpláceným službám.

Málokdo však předvídal, jak globálně změní vyhledávač Google, produkt původně malé garážové firmy, obecný přístup uživatelů k vyhledávání a získávání informací. Obsah a online služby, které dnes nejsou snadno vyhledatelné pomocí Google a bezprostředně online přístupné, jakoby pro některé uživatele neexistovaly. Uživatelé ani nemají potřebu při vyhledávání používat jiné postupy a zdroje, protože mají „lepší“ místa, kde hledat informace, mezi mnoha jinými projekty jako Wikipedia, Google Books nebo Google Scholar. Proto je třeba změnit strategii knihoven, převrátit zažité vnímání online katalogů a ve spolupráci s ostatními knihovnamí a dalšími aktéry poskytnout „one stop shop“ službu s dostatečným pokrytím agregovaných zdrojů a přitáhnout tak uživatele („*gravitational pull*“) [Dellit, 7].

Dalším významným hybatelem proměny informačního prostředí je rozvoj elektronického publikování a agregace obsahu (metadat, plných textů, obrazových informací...) z abstraktových, plnotextových databází a dalších dokumentografických zdrojů do *centrálních indexů* a následně jejich komerční poskytování prostřednictvím produktů propagovaných jako *web-scale discovery services* [Breeding, 4]. Tyto služby umožňují z jednoho místa prohledávat Google stylem jak licencované a volné e-zdroje, tak integrované bibliografické záznamy z knihovních systémů se zobrazováním aktuální dostupnosti exemplářů. Komerční discovery rozhraní nabízejí řadu nástrojů a funkcí využívaných v moderních online katalogích. Zejména v USA jsou tyto discovery produkty velmi populární a jsou tam podrobovány intenzivnímu srovnávání a testování [Chickering, 12]. Producenti centrálních indexů obvykle umožňují pomocí proprietárních API rozhraní integraci vyhledávání v indexu do jiných uživatelských rozhraní, např. online katalogů nebo stránek knihovny/instituce. Centrální indexy a jejich uživatelská rozhraní jsou v současnosti předmětem silné konkurenční soutěže [Breeding, 3] a procházejí dalším intenzivním vývojem ve spolupráci s poskytovateli obsahu, zákazníky i uživateli [Yang, 14]. V některých knihovnách jsou uživatelům tato komerční discovery rozhraní prezentována jako hlavní nástroj vyhledávání a zpřístupnění dostupných zdrojů - objednávky a výpůjčky se však většinou realizuje opět v konkrétním online katalogu.

Přes výše uvedené se autoři tohoto příspěvku domnívají, že čistě komerční discovery řešení mohou představovat řadu nevýhod, a že zdaleka nejsou vhodné pro každou knihovnu nebo projekt. Podstatné je správně definovat kontext dané knihovny nebo skupiny knihoven - organizační, ekonomické, personální a technické možnosti, potřeby uživatelské komunity, celkový objem předplácených e-zdrojů a jejich oborové zaměření, ochotu spolupráce a angažovanosti ostatních knihoven s podobným zaměřením. V dalším textu bude demonstrováno, že možností jak naplňovat strategii dosažení dostatečné gravitace uživatelského rozhraní existuje pro knihovny více a že lze nalézt vhodné postupy a nástroje téměř pro každou knihovnu.

Nevýhody komerčního discovery řešení

Zásadní nevýhodou při použití komerčního řešení je, že postup integrace bibliografických dat do centrálního indexu (dále jen jako „CI“) nelze dostatečně škálovat při větším počtu knihoven nebo jiných paměťových institucí, které chtějí společně, synergicky a efektivně uživatelům poskytovat discovery portál nad svými zdroji, a to jak z hlediska ekonomických nákladů, tak z hlediska praktické realizace. V případě většího počtu institucí se zvětšuje objem lokálních zdrojů, které je nutno integrovat do CI. Roste nejen počet databází katalogů, ale také počet dalších lokálních kolekcí, které je třeba též zpřístupnit - digitální knihovny, institucionální repozitáře, digitalizované archivní sbírky, článkové bibliografie, báze regionálních osobností atp. Discovery portál takového rozsahu ovšem vyžaduje komplexní přístup a vývoj, který však producenti komerčních discovery řešení nejsou schopni poskytnout a knihovny je nejsou schopné producentům zaplatit.

Pokud je komerční discovery řešení pro knihovnu nebo konsorcium knihoven zvoleno jako vhodné, je třeba upozornit, že komunita knihoven budující a využívající autoritní báze, které podstatným způsobem usnadňují navigaci a vyhledávání, při integraci bibliografických záznamů do komerčního CI o tyto užitečné nástroje obvykle přijde. Komerční CI nejsou na efektivní integraci autoritních bází (zejména jmenných) dostatečně připraveny - ani tak nebyly původně navrhovány a zůstává otázkou, zda se tak někdy vůbec stane.

Dalším problémem může být shoda zapojených institucí na portfoliu online e-zdrojů CI, které mají být zpřístupněné v rámci společného řešení - v případě odborných, vědeckých nebo speciálních knihoven versus veřejné nebo městské knihovny je toto nepřekonatelným problémem. Může dojít také k tomu, že licencovaný zdroj potřebný konkrétní knihovně není ve vybraném CI k dispozici vůbec, protože jde o exkluzivní zdroj jiného konkurenčního CI. Pokrytí zdrojů CI v takovém širším projektu je tedy vždy nutným kompromisem a nemůže dostatečně vyhovovat všem zapojeným knihovnám a jejich uživatelům.

V komerčním discovery rozhraní může také nastávat problém s napojením některých externích API rozhraní, které však mohou být pro konkrétní knihovnu podstatné, například pro zobrazování externího obsahu, obohacování zobrazení záznamů například o odkazy na Scopus, Web of Science, Google Books, lokální obálky, obsahy, recenze nebo napojení na lokální služby atp.

Méně viditelným problémem je, že stránky komerčních discovery služeb zpravidla nejsou otevřené indexačním robotům webovských vyhledávačů, nebo je přístup těmto robotům přímo zablokován, a tím pádem nejsou v Google vyhledávání potenciálním uživatelům lokální zdroje knihovny vůbec viditelné.

Discovery řešení vlastní cestou

Rozvoj otevřeného software (open source) a nové otevřené standardy přinesly knihovnám možnosti vyvíjet vlastní discovery řešení a nespolehat se tak na komerční discovery produkty [Arnold, 1]. Zejména plnotextový systém *Apache Lucene*¹ a na něm vystavěný vyhledávací server *Solr*² jsou v projektech knihovnických portálů a online katalogů intenzivně využívány. Případně je přímo implementován portál knihovnických zdrojů *VuFind*³, který je založený na Solr serveru a v něm uloženém lokálním indexu. Bibliografické záznamy jsou do *lokálního indexu* standardně

¹ Apache Lucene <http://lucene.apache.org>

² Solr <http://lucene.apache.org/solr/>

³ VuFind <http://vufind-org.github.io/vufind/about.html>

sklizeny (harvesting) pomocí protokolu OAI-PMH⁴ nebo dávkově importovány z MARC formátů, v praxi se používají v kombinaci obě tyto metody.

Příkladem implementace moderního open source katalogu může být portál *SearchWorks*⁵, který zpřístupňuje zdroje knihoven Stanford University. Toto řešení založené na Solr a systému *Blacklight*⁶ dokládá, že se knihovna může obejít bez komerčního discovery i bez centrálního indexu, je však nutno dostat do lokálního indexu i záznamy online časopisů z předplácených databází. V takovém případě se však nejedná o kompletní discovery řešení, protože záznamy ani plné texty článků z licencovaných databází nemohou být prohledávány bez integrovaného centrálního indexu.

Dánské řešení *Summa*⁷, vyvíjené a používané ve Státní a univerzitní knihovně v Aarhusu, integruje nejen katalogy knihoven ale i centrální index od SerialsSolutions (ProQuest). Systém poskytuje výsledky vyhledávání z lokálního i centrálního indexu v jedné množině v kompaktním grafickém designu, zobrazuje aktuální status exemplářů a umožňuje přímé objednávání výpůjček, MVS a dalších služeb. Řešení využívá podle dostupných informací Solr server [Arnold, 1].

Discovery služba *Trove*⁸, vyvíjená a provozovaná Australskou národní knihovnou, je opět založená na Solr serveru a patří svým záběrem k největším portálům vyvíjeným knihovnami [Cathro, 6]. Portál Trove integruje data více než 1000 knihoven (včetně autorit), archiv internetových stránek, článkové bibliografie, záznamy článků z online databází a množství dalšího obsahu. Aktuálně zpřístupňuje přes 408 milionů objektů. Grafický design portálu je sice poněkud rozvolněný, ale zobrazení výsledků pomocí uživatelsky orientovaných seskupení výsledků (tzv. *collection views*) je velmi přívětivé.

Finský národní portál *Finna*⁹, postavený na systému VuFind a dalších open source řešeních, zpřístupňuje obsah nejen knihoven ale i archivů a muzeí - aktuálně lokální index obsahuje

⁴ Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH) <http://www.openarchives.org/pmh/>

⁵ SearchWorks <http://searchworks.stanford.edu>

⁶ Blacklight <https://github.com/projectblacklight/blacklight/wiki>

⁷ Summa <http://en.statsbiblioteket.dk/summa>

⁸ Trove <http://trove.nla.gov.au>

⁹ Finna <https://www.finna.fi>

téměř 9,4 milionů objektů. Portál je vyvíjen Finskou národní knihovnou, jejíž vývojáři přispívají k dalšímu rozvoji VuFind. Nástroje vytvořené v rámci projektu, například modul *Record Manager* pro podporu sklizení záznamů, jsou poskytovány pod otevřenými licencemi dalším zájemcům.

V českém prostředí se integraci zdrojů a discovery řešení věnují mimo jiné Portál Medvik a projekt Centrálního portálu knihoven.

*Portál Medvik*¹⁰, vyvíjený Národní lékařskou knihovnou (NLK), integruje do jednoho rozhraní katalogy knihoven systému Medvik včetně exemplářových údajů, souborné katalogy budované NLK, báze lékařských autorit včetně tezauru Medical Subject Headings (MeSH), článkovou databázi Bibliographia medica Čechoslovaca a adresář lékařských knihoven a informačních pracovišť. Provoz discovery rozhraní portálu Medvik byl zahájen v roce 2011 [Kříž, 13]. Portál Medvik je stále rozvíjen a postupně obohacován o další funkce a propojení na zdroje interní (Digitální knihovna, e-zdroje) i externí pomocí API rozhraní (obálky, obsahy, Scopus, Web of Science, Google Books...). Portál využívá při budování lokálního indexu technologií Microsoft SQL, přechod na Solr nebo *Elasticsearch*¹¹ je v řešení, připravuje se integrace komerčního centrálního indexu Summon. Portál Medvik je otevřený pro indexační roboty web vyhledávačů, za rok 2014 bylo 58% přístupů na portál z celkového počtu 320 tisíc návštěv přes Google vyhledávání.

Centrální portál knihoven

Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011-2015¹² stanovila (mimo jiné) cíl 6 „Vytvořit jednotné rozhraní systému knihoven s cílem zprostředkování všech nabízených služeb z každé knihovny“. Postupně se spojilo cca 30 českých knihoven do projektu *Centrálního portálu knihoven*¹³ (CPK) s cílem vybudovat silný portál integrující maximum zdrojů a služeb. Projekt CPK je podporován z programu *Veřejné informační služby knihoven*¹⁴ (VISK8) Ministerstva kultury ČR, stejně tak i související dílčí projekty na podporu nezbytných technologií (OAI-PMH, Shibboleth, protokol

¹⁰ Portál Medvik <http://www.medvik.cz>

¹¹ Elasticsearch <https://www.elastic.co/products/elasticsearch>

¹² <http://www.ukr.knihovna.cz/koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta-2011-2015-/>

¹³ Centrální portál knihoven <http://www.knihovny.cz>

¹⁴ VISK <http://visk.nkp.cz>

NCIP¹⁵, implementace služby mojID¹⁶, online platby), které jsou implementovány ve spolupráci s dodavateli knihovních systémů. Prvotní představa, že řešení CPK může být dodáno na klíč producenty komerčních discovery produktů a že takové řešení bude schopno nahradit stávající online katalogy a discovery rozhraní, se po sérii poptávání (request for proposal - RFP) a při upřesňování požadavků knihoven ukázala jako neprůchodná, zejména z výše uvedených důvodů (viz sekce Nevýhody komerčního discovery řešení).

Moravská zemská knihovna se tedy chopila příležitosti a na základě vlastních zkušeností s vývojem discovery řešení na bázi VuFind připravuje v letošním roce pilotní projekt, který má za cíl vybudovat lokální index ze zdrojů zapojených knihoven. Pilotní projekt je zásadní zejména pro otestování technické připravenosti knihoven a jejich systémů.

Je zřejmé, že v rámci CPK plánované pořízení společného centrálního indexu nebude vhodné pro každou zapojenou knihovnu a že některé knihovny zůstanou u vlastních pořízených CI. Bude tedy nutno počítat s defaultním CI a se zapojením více instancí CI prostřednictvím API podle kontextu - autorizace a preference uživatele CPK. Neoficiální návrh takové možné koncepce řešení CPK je uveden zde¹⁷.

Klíčové bude připravit řešení, které přinese dostatečnou náhradu již přežitého technického řešení *Jednotné informační brány*¹⁸ a dalších oborových bran, založených na federativním vyhledávání produktu MetaLib. Pro knihovny je tedy důležitá možnost prezentace obsahu CPK jako oborové, regionální nebo další sub-portály, a v neposlední řadě možnost stahování záznamů, které však může být řešeno více způsoby. Řešení CPK by mělo umožnit zpřístupnění důležitých zdrojů, které nemohou být sklizeny pomocí OAI-PMH, ale jsou dostupné přes protokol Z39.50 nebo SRW/SRU rozhraní, a také zpřístupnění oborově a jinak kategorizovaných odkazů na tzv. deep web zdroje.

¹⁵ NISO Circulation Interchange Protocol <http://www.ncip.info>

¹⁶ mojID <https://www.mojeid.cz>

¹⁷ CPK Discovery - neoficiální návrh řešení <http://goo.gl/7T1Wzs>

¹⁸ JiB Info <http://info.jib.cz>

Jednou z možností pro zpřístupnění Z35.50 a SRW/SRU zdrojů je využití open source nástroje Pazpar2¹⁹, jehož ukázková implementace MasterKey je dostupná zde²⁰. Uvedený nástroj ukazuje, že kvalitně připravená implementace může poskytnout poměrně efektivní rozhraní i v případě použití metod federativního vyhledávání.

Pro zpřístupnění důležitých ale technicky těžko agregovatelných web zdrojů by mohlo řešení CPK využít funkcionality *Google Custom Search Engine*²¹ (CSE). Tento nástroj přináší možnost integrovat vyhledávání v internetových zdrojích, které není možné vytěžovat obvyklými způsoby přes standardní rozhraní a získávat tak záznamy pro zahrnutí do lokálního či centrálního indexu. Zásadním předpokladem je samozřejmě kvalitní metodika výběru zdrojů do tematických kolekcí a následně i jejich údržba. Metodika musí pokrývat jak obsahová hlediska výběru, tak technické podmínky zahrnutí konkrétního zdroje do CPK. Zdroj vybraný pro CPK by měl být pro uživatele maximálně obsahově důvěryhodný, tematicky odpovídající zvolené kolekci a samozřejmě musí být dostatečně indexovaný - přístupný robotům Google. Bude tak možné uživateli nabídnout odkazy na kvalitní a pečlivě vybraný („curated“) obsah, které by jinak mohl v záplavě výsledků z Google vyhledávání snadno minout. Demo připravené pro MZK v rámci projektu VISK v roce 2014, které ukazuje možnosti využití Google CSE na základě seznamů zdrojů JiB a oborových bran a také vybraných zdrojů pro humanitní a přírodní vědy, je dostupné zde²². Příkladem praktického využití Google CSE může být britský portál Kritikos²³.

Diskuse

Nehledě ke zvolenému řešení, discovery rozhraní by mělo splňovat W3C standardy pro tvorbu webu a kritéria přístupného webu²⁴, využívat principů responsivního designu²⁵, a mělo by být maximálně otevřené robotům vyhledávacích služeb pro zpřístupnění záznamů lokálního

¹⁹ Pazpar2 <http://www.indexdata.com/pazpar2>

²⁰ MasterKey <http://mk2.indexdata.com>

²¹ Google Custom Search Engine <https://developers.google.com/custom-search/docs/tutorial/creatingcse>

²² CPK CSE Demo <http://goo.gl/eorJOK>

²³ Kritikos <https://kritikos.liv.ac.uk>

²⁴ W3C Accessibility <http://www.w3.org/standards/webdesign/accessibility>

²⁵ Responsive web design http://en.wikipedia.org/wiki/Responsive_web_design

indexu. Discovery portál by měl využívat možností optimalizace pro vyhledávače²⁶ a využít tak metadat bohatých na vzájemně propojené vazby a odkazy na externí web zdroje. Zda je určité rozhraní dostupné ve vyhledávači Google lze jednoduše ověřit pomocí dotazu s parametrem *site* (například: dotaz... site: catalog.mylib.org). Poměrně snadno realizovatelné je obohacení HTML kódu pro zobrazení záznamu o atributy Schema.org²⁷ [Hellman 9] pro lepší zobrazení ve výsledcích Google vyhledávání.

Jedině pomocí silné „Google presence“ lze přivést potenciální uživatele ke zdrojům a službám, poskytovaným knihovnami a dalšími paměťovými institucemi, a ukázat tak uživatelům, že mu jsou k dispozici rozhraní, která poskytují přidanou hodnotu oproti Google vyhledávání. Zásadním faktorem úspěšnosti této strategie je bezprostředně navazující, snadná a pro uživatele transparentní dodávka tradičních dokumentů z fondů knihoven [Holley, 11], která však může být dosažena pouze lepší spoluprací knihoven a dalších aktérů [Bailey-Hainer, 2].

Maximální pozornost by měla být věnována řazení podle relevance (*relevancy ranking*), možný přístup výpočtu relevance při dotazu z lokálního indexu popisuje [Dellit, 8] a jsou demonstrovány v *Lucene NBD prototype*²⁸. Příkladem postupu stanovení relevance při hledání v centrálním indexu může být oficiální popis EBSCO²⁹. Při výběru discovery řešení je vždy nutno uvažovat, že se jedná o rozhraní určené jak pro běžné uživatele, tak pro knihovníky a rešeršéry. Očekávání těchto základních uživatelských skupin jsou však často velmi odlišná [Calhoun, 5], je tedy třeba poskytnout jak vyhledávání Google-stylem, tak nástroje pro hledání konkrétních dobře určených dokumentů (known-item vs. topical search), např. pokročilé vyhledávání. Nicméně při dobře nastavené relevanci a vhodně nastavené fasetové navigaci lze uspokojivého výsledku dosáhnout i při „jednoduchém“ postupu hledání.

Pro knihovny s omezenými zdroji a menším portfoliem e-zdrojů je zajímavá možnost využití Google Scholar³⁰ jako discovery rozhraní pro články z knihovnou předplacených e-zdrojů. Dostupné databáze a tituly časopisů lze podchytit v katalogu knihovního systému,

²⁶ Google SEO Guide <http://goo.gl/11OsK7>

²⁷ Schema.org <http://schema.org/docs/gs.html>

²⁸ Lucene NBD prototype <http://l01.nla.gov.au>

²⁹ How is relevance ranking determined in EDS? <http://goo.gl/1HBH0t>

³⁰ Google Scholar - Podpora pro knihovny <https://scholar.google.com/scholar/libraries.html>

zaregistrovat se v Google Scholar a pomocí jednoduchého link resolveru uživatelům zpřístupnit tyto zdroje.

Zajímavé možnosti při poskytování discovery služeb se knihovnám otevírají v kontextu rozvoje technologií sémantického webu³¹, tato problematika však již přesahuje zaměření tohoto příspěvku. Rozvoj katalogizačních pravidel a formátů v ose FRBR-RDA-Bibframe³² a jejich postupující implementace do katalogizačních nástrojů, například zde³³ nebo ve švédském systému Libris³⁴, přinášejí nové možnosti obohacování obsahu, zobrazení kontextových informací a odkazů na externí zdroje.

Závěr

OPAC je mrtev, ať žije OPAC! Online katalog jako modul knihovního systému je z hlediska discovery řešení v současnosti nedostatečný a jeho význam aktuálně spočívá zejména v možnosti objednání výpůjčky a správy čtenářského konta, pokud toto nelze zajistit jinak, například pomocí protokolu NCIP. Strategie a politika knihovny však musí důkladně vyhodnocovat kontext, ve kterém se pohybuje. Moderní online katalog lze provozovat jako open source, například v řešení projektu Blacklight a discovery službu poskytovat prostřednictvím Google Scholar. Komerční discovery produkt může dobře fungovat v prostředí akademických institucí a jejich knihoven, které mají ohraničenou uživatelskou komunitu a portfolio licencovaných e-zdrojů. V heterogenním prostředí knihoven, které jsou orientovány více na veřejnost a potřebují širší záběr poskytovaných interních a externích informačních zdrojů a služeb, se však hodí otevřené discovery řešení.

Konkrétní postup řešení však musí odpovídat možnostem konkrétní knihovny, a to zejména v oblasti možné spolupráce s jinými knihovnami, technické úrovně knihovního systému a personálního zabezpečení knihovny. Pokud nelze zajistit jiný způsob agregace dat z katalogů, mohou být například data integrována do lokálního discovery řešení pomocí protokolů Z39.50

³¹ Semantic Publishing. Libraries and linked data series <http://goo.gl/mtfQHx>

³² Bibliographic Framework Initiative <http://www.loc.gov/bibframe/>

³³ RDF Linked data cataloguing at Oslo Public Library <http://goo.gl/tOIFnN>

³⁴ The LIBRIS Upgrade: Details, Links and Interfaces <http://goo.gl/EQWxrZ>

nebo SRW/SRU a nástroje Pazpar2. Zároveň je třeba upozornit, že využívání open source řešení má svoje úskalí, a že je vždy lepší spolupracovat s dalšími knihovnami cestou projektů a konsorcií. Takové discovery řešení nemusí nutně vytvářet pouze knihovny, ale příležitosti se mohou chopit i dodavatelé knihovnických systémů a orientovat se na služby vystavěné kolem open source produktů.

Komplexní discovery řešení ve smyslu zpřístupnění zdrojů z různých typů knihoven a externích zdrojů na národní úrovni však vyžaduje cestu vlastního vývoje na základě aktivní a intenzivní spolupráce všech, tedy nejen knihoven a paměťových institucí, ale i vydavatelů, producentů a poskytovatelů obsahu. Důležitá je též otevřenost webovským vyhledávacím službám, aby bohatství a hloubku obsahu v tradičních a licencovaných zdrojích i přidanou hodnotu využívání lokálních discovery služeb mohli objevit i jejich potencionální uživatelé ve svém známém a preferovaném prostředí.

Rozvoj internetových komunikačních technologií a prostředků umožňuje velkou míru angažovanosti-zapojení uživatelů (*user engagement*), která se pak manifestuje například v oblastech jako crowdsourcing, crowdfunding, georeferencování starých map, rozšíření komunitních projektů a programů s otevřeným zdrojovým kódem. Možnost interaktivního zapojení uživatelů představuje velký potenciál i pro knihovny a to například v oblastech obohacování metadat, zkvalitňování jmenných autorit, data mining z otevřených digitálních kolekcí, komunitní výběru a hodnocení web zdrojů. Je tedy pouze na nás, zda a jak toho dokážeme využít.

Licence

Publikováno s licencí „Creative Commons-Uvedte autora-Zachovejte licenci 3.0 Česko“

Bibliografické odkazy

- [1] ARNOLD, Stephen E. The Siren Song of 'We Can Code Our Own'. *Online Searcher*. 2014, roč. 38, č. 1, s. 22-27.
- [2] BAILEY-HAINER, Brenda, Anne BEAUBIEN, Beth POSNER a Evan SIMPSON. Rethinking Library Resource Sharing: New Models for Collaboration. In: *IFLA WLIC 2013 Singapore: Future Libraries: Infinite Possibilities* [online]. IFLA, 2013 [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://library.ifla.org/379/1/200-hainer-en.pdf>
- [3] BREEDING, Marshall. Library Systems Report 2014: Competition and strategic cooperation. *American Libraries* [online]. 2014, March/April [cit. 2015-03-31]. Dostupné z: <http://americanlibrariesmagazine.org/2014/04/15/library-systems-report-2014/>
- [4] BREEDING, Marshall. *The Future of Library Resource Discovery: A white paper commissioned by the NISO Discovery to Delivery (D2D) Topic Committee* [online]. Baltimore, MD: NISO, 2015, 1-49 [cit. 2015-04-01]. ISBN 978-1-937522-41-4. Dostupné z: http://www.niso.org/apps/group_public/download.php/14487/future_library_resource_discovery.pdf
- [5] CALHOUN, Karen, Joan CANTRELL, Peggy GALLAGHER a Janet HAWK. OCLC. *Online Catalogs: What Users and Librarians Want: An OCLC Report* [online]. Dublin, Ohio: OCLC Online Computer Library Center, 2009 [cit. 2015-04-01]. ISBN 1-55653-411-6. Dostupné z: <http://www.oclc.org/content/dam/oclc/reports/onlinecatalogs/fullreport.pdf>
- [6] CATHRO, Warwick a Susan COLLIER. Developing Trove: the policy and technical challenges. *National Library of Australia Staff Papers* [online]. 2010, s. 1-11 [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.nla.gov.au/openpublish/index.php/nlasp/article/view/1666>
- [7] DELLIT, Alison a FITCH, Kent. Rethinking the catalog. *National Library of Australia Staff Papers* [online]. 2010, s. 1-11 [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://www.nla.gov.au/openpublish/index.php/nlasp/article/view/1047>
- [8] DELLIT, Alison a Tony BOSTON. Relevance ranking of results from MARC-based catalogues: from guidelines to implementation exploiting structured metadata. In: *Information Online* [online]. Sydney, 2007 [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://l01.nla.gov.au/InfoOnline2007Paper.html>
- [9] HELLMAN, Eric. Spoonfeeding Library Data to Search Engines. In: *Go to hellman* [online]. 2011 [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://go-to-hellman.blogspot.cz/2011/07/spoonfeeding-library-data-to-search.html>
- [10] HILDRETH, Charles. Online Catalog Design Models: Are We Moving in the Right Direction? A Report Submitted to the Council on Library Resources August, 1995. In: [online]. 1995, March 27, 2000 [cit. 2015-04-01]. Dostupné z: <http://myweb.cwpost.liu.edu/childret/clr-opac.html>

- [11] HOLLEY, Rose. Resource Sharing in Australia: Find and Get in Trove – Making "Getting" Better. *D-Lib Magazine* [online]. 2011, roč. 17, 3/4 [cit. 2015-04-01]. DOI: 10.1045/march2011-holley. Dostupné z: <http://www.dlib.org/dlib/march11/holley/03holley.html>
- [12] CHICKERING, F. William a Sharon Q. YANG. Evaluation and Comparison of Discovery Tools: An Update. *Information Technology & Libraries*. 2014, roč. 33, č. 2, s. 5-30.
- [13] KŘÍŽ, Filip, Ondřej HORSÁK a Lenka MAIXNEROVÁ. Tag clouds - využití tezauru Medical Subject Headings v portálu Medvik. *INFOS 2011*. 2011, s. 124-130. Dostupné z: <http://www.medvik.cz/link/bmc11038054>
- [14] YANG, Sharon Q. Charting Discovery System Improvements (2010-2013). *Computers in Libraries*. 2014, roč. 34, č. 8, s. 10-14.

Mladí dospělí v českých knihovnách: výsledky pilotáže výzkumu

Lonská, Pavlína

Ústav informačních studií a knihovnictví FF UK v Praze

Abstrakt: Příspěvek představuje téma disertační práce Vnímání a obraz veřejných knihoven ve společnosti, se zaměřením na cílovou skupinu mladých dospělých (ne)uživatelů (25–35 let). Lidé ve věku tzv. mladé dospělosti patří podle posledních průzkumů čtenářství mezi jednu z nejslabších cílových skupin českých veřejných knihoven. Příspěvek vymezuje tuto cílovou skupinu a prezentuje výsledky pilotního výzkumu, který byl realizován ve spolupráci se studenty ÚISK FF UK v Praze.

Abstract: This paper presents a dissertation topic Perception of public libraries in society, with focus on the target group of nonusers aged approximately between 25 and 35 years. According to recent surveys of readers and reading in the Czech Republic, people in younger adulthood represents one of the weakest target groups in the Czech public libraries. The article defines this target group and presents results of pilot experiment, which was conducted in cooperation with students of the Insitute of Information Studies and Librarianship, Faculty of Arts, Charles University in Prague.

Klíčové slová: Cílové skupiny, Česko, doktorské studium, informační chování, mladí lidé, dospělí lidé, uživatelé knihoven, veřejné knihovny.

Keywords: Adult people, Czech Republic, information behaviour, library users, postgraduate study, public libraries, young people, target groups.

Vnímání veřejných knihoven coby předmět disertace

Role veřejných knihoven se v posledních letech progresivně mění. Původní poslání vzdělávat a informovat se posouvá ke konceptu místa setkání, inspirace či kreativity. V očích široké veřejnosti i přesto přetrvává zastaralá představa o knihovnách a jejich službách. V České republice se setkáváme s nebývale hustou knihovní sítí, jejíž převážnou část tvoří městské a místní veřejné knihovny, v akademické sféře ovšem paradoxně zůstávají stranou pozornosti. Tyto dvě skutečnosti mě vedly k výběru disertační práce s názvem *Vnímání a obraz veřejných knihoven ve společnosti*. Hlavním cílem disertační práce je zhodnocení stávající situace vnímání veřejných knihoven se zaměřením na cílovou skupinu lidí ve věku 25-35 let. Nabízejí knihovny relevantní služby pro tuto cílovou skupinu? Jsou služby knihoven pro tuto cílovou skupinu

dostatečně atraktivní? Zajímá mě, jak mladí lidé smýšlejí o knihovnách, jak na ně knihovny působí a zda o nich mají vůbec nějaké povědomí.

Podle posledních celonárodních průzkumů čtenářství bylo zjištěno, že mezi nejslabší skupiny čtenářů a návštěvníků knihoven patří právě lidé ve věku 25–34 let. Podle prvního reprezentativního průzkumu z roku 2007 klesá čtenářská aktivita a návštěvnost knihoven v tomto věku zejména pod vlivem započetí ekonomické aktivity, ukončení studia a celkové změny časového programu. *„Křivka životního cyklu z hlediska čtení jednoznačně neklesá ani nestoupá, ale vlní se: začíná vzestupem (15–25 let), daným zjevně školními a studijními povinnostmi; následuje sestup (25–34 let), jehož příčinou je počátek ekonomické aktivity, zakládání rodin, a tím i změna časového programu; následuje vzestup (35–44 let), daný tím, že jsme už plně ve středním věku, v němž se usadil i náš časový program, který nám daleko plánovitěji umožňuje rozvíjet naše zájmy, včetně zájmů čtenářských. Dále pak už jen pozvolný sesun, na němž má svůj vliv i zhoršování zdravotního stavu s přibývajícimi léty a celkový pokles aktivit, jakož i zájmu o vnější podněty“* [Trávníček, 2008, s. 57-58]. Další průzkum z roku 2010 kopíruje předchozí výsledky a důsledek ekonomického cyklu na narůstající počet nečtenářů středního věku v knihovnách [Trávníček, 2011].

Definice této cílové skupiny není jednotná. Trávníček definuje věkovou skupinu mezi 25–34 lety jako tzv. střední generaci, z hlediska vývojové psychologie můžeme mluvit o skupině na pomezí mladé a střední dospělosti [Vágnerová, 2008]. V anglické terminologii se můžeme setkat se dvěma příbuznými termíny *young adults* (mládež ve věku 12–18 let) a *new adults* (lidé v počátku dospělého věku mezi 19–30 lety). Oba termíny se používají také k označení literárních žánrů. V rámci disertační práce se přikláním k definici cílové skupiny z hlediska vývojové psychologie, jež řadí lidský věk mezi 25 a 35 lety života do období mladé (rané) dospělosti.

Výchozí hypotézy pilotáže

Cílem pilotáže bylo ověřit nebo vyvrátit základní hypotézy disertační práce. Hypotézy se týkaly zejména vztahu představitelů cílové skupiny ke čtení, ke knihovnám, k informačním potřebám a obecně k informačnímu chování lidí ve věku mladé dospělosti.

Hypotéza č. 1: Ve věku mladé dospělosti narůstá počet sporadických čtenářů.

Mladá dospělost označuje populaci ve věku 25–35 let, z hlediska vývojové psychologie tedy rané období dospělého věku člověka. Sporadický čtenář přečte dle druhého reprezentativního průzkumu čtenářství v České republice z roku 2010 přibližně 1–6 knih za rok. Vzhledem k průměrnému počtu přečtených knih za rok (17,3 knihy) se jedná o podprůměrnou čtenářskou aktivitu.

Hypotéza č. 2: Počet aktivních uživatelů knihoven ve věku mladé dospělosti klesá.

Uživatelem knihovny se rozumí každý, kdo jakýmkoliv způsobem využívá služby knihoven, knihovní fond, technické zařízení knihovny, osobně nebo vzdáleně prostřednictvím internetu. Uživatelem můžeme rozumět také každého, kdo se zdržuje v prostorách knihovny. Aktivní uživatel využil služeb knihovny alespoň jedenkrát v uplynulém roce. Registrovaným čtenářem knihovny je poté každý, kdo uzavřel s knihovnou specifický smluvní vztah, který čtenáři umožňuje provádět absenční výpůjčky z knihovního fondu a další předem stanovené služby. Podle průzkumu čtenářství z roku 2010 se nejvíce čtenářů nachází ve věku nejmladším, tj. 15–24 let (84 % obyvatel ČR), nejméně v dekádě následující, tj. mezi 25–34 lety (74 % obyvatel ČR) [Trávníček, 2011, s. 55].

Hypotéza č. 3: Lidé ve věku mladé dospělosti méně využívají služeb knihoven.

Podle průzkumu čtenářství z roku 2010 veřejné knihovny nejvíce navštěvují lidé v nejmladším věku, tj. 15–24 let (59 % obyvatel ČR). Na počátku středního věku poté nastává propad až o polovinu, ve věku mezi 25–34 lety navštěvuje veřejné knihovny pouze 31 % obyvatel České republiky [Trávníček, 2011, s. 97].

Hypotéza č. 4: Mladí lidé smýšlejí o veřejných knihovnách jako o půjčovnách knih.

Půjčovna knih představuje zastaralou představu o knihovnách, která pramení z nedostatečné znalosti současné nabídky poskytovaných veřejných knihovnických a informačních služeb. Podle *Koncepce rozvoje knihoven v ČR na léta 2011–2015* jsou knihovny i přes rozvoj informačních a komunikačních technologií a celou řadu nových služeb stále vnímány velmi zjednodušeně coby instituce, které zajišťují pouze půjčování knih [Česko, 2012, s. 25].

Pilotáž v rámci studentského projektu

Pilotáž proběhla v rámci nového výběrového předmětu *Informační a knihovnické služby*, který byl na UISK FF UK poprvé vypsán v zimním semestru 2014/2015 během modernizace bakalářského studijního programu. Předmět byl řešen formou projektové výuky, každý projekt měl svého tutora a studentský řešitelský tým (v týmu bylo vždy max. 5 studentů). Kromě dvou zkušených pedagogů se předmětu coby tutoři zúčastnily také tři studentky doktorského studia. Pilotáž, která je předmětem tohoto příspěvku, se uskutečnila v rámci projektu s názvem *Služby knihoven pro mladé dospělé*, kterého se ujal tým čtyř studentek. V rámci pilotáže byly experimentálně použity čtyři výzkumné metody kvalitativního charakteru – tvorba person, empatické rozhovory, zúčastněné pozorování respondentů ve vybraných knihovnách a dokumentace průběhu pilotáže pomocí mobilní etnografie.

První fáze pilotáže se zaměřila na tvorbu person neboli sestavení imaginárních profilů typických uživatelů. „Metoda spočívá v tom, že na základě výzkumu a diskuse sestavíte imaginární profily vašich typických zákazníků. Persony obsahují informace o jejich osobním i pracovním životě, aby vám pomohly lépe porozumět člověku na druhé straně. Často obsahují údaje o rodinném zázemí, pracovních zkušenostech, způsobu rozhodování, časových možnostech, IT dovednostech anebo osobní motivaci“ [Hazdra, 2013, s. 92–93]. Každá ze studentek vypracovala svou verzi persony (většinou velmi ovlivněnou konkrétní představou o tom, jak by měl typový uživatel vypadat, neboť inspiraci čerpaly zejména ze svého okolí). Abychom předešly zkreslení persony, vytvořily jsme na základě diskuse jednu obecnou personu typického (ne)uživatele knihovny ve věku 25–35 let, která ztvárňovala naše výzkumné hypotézy. Naším typickým (ne)uživatelem se stal třicetiletý, svobodný, středoškolsky vzdělaný policista Petr Správný, jenž tráví svůj volný čas především sportem. Co se týče četby, vzhledem k pracovní pozici jsme mu přisoudily přehled

o aktuálně platné legislativě a občasnou četbu detektivních románů, které získával výpůjčkou od kolegy z práce.

Empatická fáze pilotáže formou rozhovorů

Poté, co jsme si vytvořily představu o typickém představiteli zkoumané cílové skupiny, postoupily jsme do empatické fáze pilotáže. Metodou hloubkových rozhovorů jsme se snažily porozumět myšlení zkoumané cílové skupiny a vcítit do pocitů a potřeb jejích představitelů. „*Prostřednictvím hloubkového rozhovoru jsou tedy zkoumáni členové určitého prostředí, určité specifické sociální skupiny s cílem získat stejné pochopení jednání událostí, jakým disponují členové dané skupiny. Pomocí otevřených otázek může badatel porozumět pohledu jiných lidí, aniž by jejich pohled omezoval pomocí výběru položek v dotazníku*“ [Švaříček, 2007, s. 159–160]. Polostrukturované rozhovory vycházely z předem připraveného seznamu témat a otázek, které jsme společně s týmem studentek připravily.

Jedním z hlavních cílů rozhovorů bylo zjistit, z jakého důvodu respondent nechodí do knihovny a proč nevyužívá jejích služeb. Dalším cílem bylo vysledovat, jakým způsobem si respondent četbu obstarává, jak se chová při hledání literatury, kterou chce nebo potřebuje získat. Dílčím cílem bylo zjistit, jaké povědomí má respondent obecně o knihovnách, zda ví, jaké služby se v knihovnách poskytují či zda má představu, kde v okolí by mohl najít nejbližší knihovnu, případně jaký byl jeho vztah ke knihovně dříve. Zpovídání byli celkem čtyři respondenti. Kritériem pro výběr účastníků pilotáže byl věk (25–35 let) a pasivní vztah ke službám veřejných knihoven. Účastníci byli rekrutováni studentkami předmětu ve svém vlastním okolí. Rozhovor byl řízen vždy jednou studentkou pod dohledem tutora skupiny (tedy autorky příspěvku).

Během rozhovorů respondenti opakovaně hodnotili knihovnu jako instituci, jejichž služeb nemají potřebu využít. Svou potřebu získat knihy či časopisy saturují jiným způsobem. Knihy nejčastěji nabývají nákupem v knihkupectví či levných knihách, půjčováním od blízkých a přátel, četbou elektronických médií na internetu. Informace o knihách získávají především od přátel či známých formou osobního doporučení.

*Jakým způsobem jste se dostal/a ke knize, kterou jste naposledy četl/a?
A proč zrovna tímto způsobem?*

Stáhnul jsem si ji z internetu. Protože to bylo nejrychlejší a po ruce.

Od tchýně, půjčila mi ji. S babičkou a s tchýní si právě takhle vyměňujeme knihy, teda spíš oni mi je půjčují, protože já jich moc nemám, vlastně žádnou.

Nevzpomenu si, moje poslední knížka byla povinná četba na střední škole. Už je to dlouho. Čtu internetová média, tj. noviny. Pak musím ještě přečíst nějaké pracovní věci a tím to asi končí.

Většinou když se jdu podívat do Levných knih a vidím tam něco, co by mě tematicky zajímalo, tak si to pořídím.

A napadlo tě, že by sis ji mohl/a půjčit v knihovně?

Ne, protože jsem chtěl tu knížku vlastnit, tak jsem si ji koupil. A v knihovně se to nedá moc půjčit tyhle knihy, protože jsou na ně velké fronty nebo to nemají (pozn. titul Vyhledka na věčnost od Jiřího Kulhánka).

Ta zodpovědnost za knihu a deadline, do kdy ji mám přečíst, mě odrazuje. Další věc proč nechci chodit do knihovny je, že bych musel ty knihy vrátit, a když už mě nějaké téma zajímá, tak chci tu knihu mít, chci si ji vystavit, schovat a tak.

Já nejsem moc na to půjčování, když se mi něco líbí, tak si to koupím. A když to až tak moc nepotřebuju, tak to není problém stáhnout.

Poslední věci co jsem sháněl v knihovně, byly kvůli bakalářské práci, což bylo spíš z donucení. Abych úspěšně dodělal školu, byl jsem donucen do knihovny zajít.

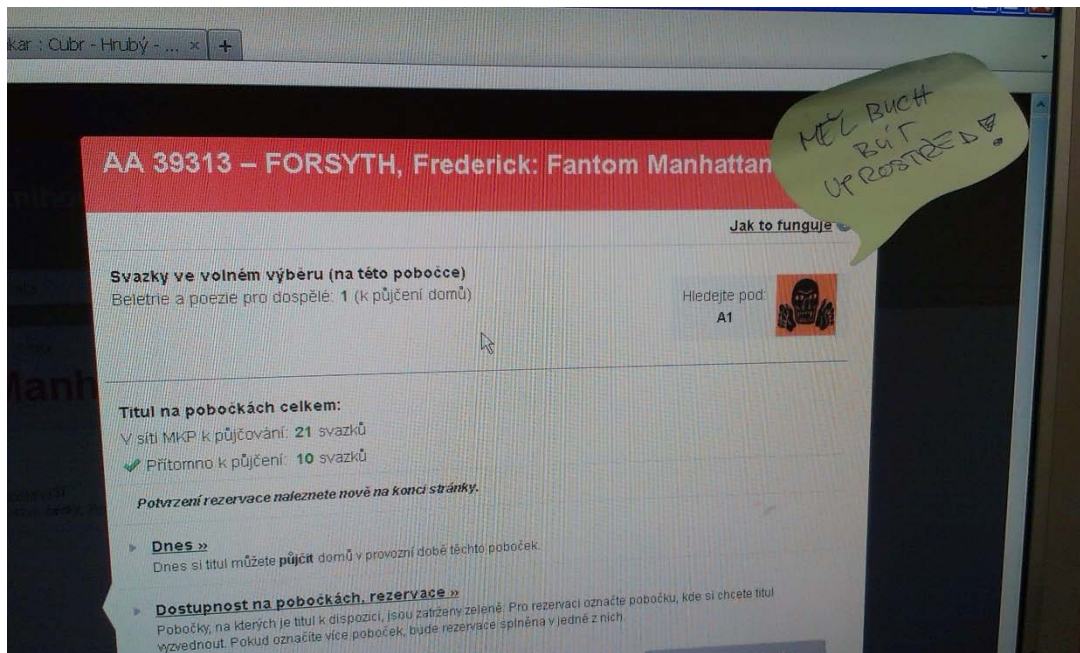
Zúčastněné pozorování účastníků pilotáže a mobilní etnografie

Třetí fáze pilotáže probíhala formou zúčastněného pozorování respondentů. Zúčastněné pozorování znamená takový druh pozorování, kdy sledujeme studované jevy přímo v prostředí, kde se odehrávají. V rámci něho dochází k interakci mezi výzkumníkem a pozorovanými účastníky výzkumu, proto tedy pozorování zúčastněné. Podle Švaříčka umožňuje zúčastněné pozorování pochopit celý kontext, ve kterém se situace odehrávají, neboť to je důležité pro pochopení studovaného problému v celé jeho šíři. Díky němu může být badatel otevřený vůči problémům a nespoléhat na koncepty, které popisují daný jev v teoretické literatuře [Švaříček, 2007, s. 143–144]. V rámci pilotáže jsme zvolili přímé zúčastněné pozorování, se studentským týmem jsme se tedy účastnili zkoumaného jevu v čase jeho průběhu. Cílem našeho pozorování

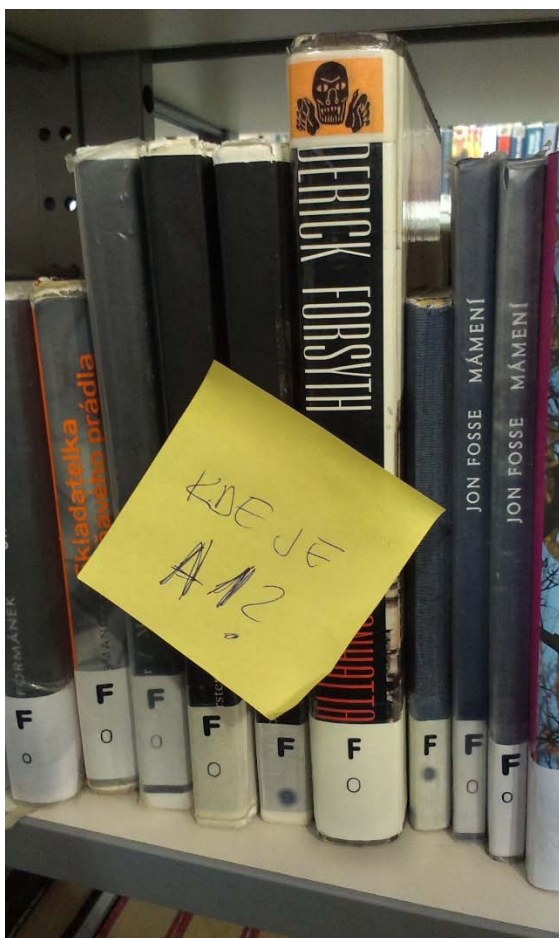
byla orientace ne uživatelů v knihovně. Pro účely pilotáže jsme vybrali knihovny, které se nacházely v okolí bydliště pozorovaných účastníků pilotáže. Pozorování se odehrálo ve třech pobočkách Městské knihovny v Praze, a to v pobočkách Školská, Smíchov a Korunní (zde proběhlo pozorování dvakrát).

Každého pozorování se účastnili dva pozorovatelé, tutor předmětu a jedna studentka, která prováděla zápis pozorování. Vzhledem k tomu, že námi zkoumaní mladí lidé neměli s knihovnou větší zkušenosti, rozhodli jsme se pro strukturovanější průběh pozorování. Každý z pozorovaných objektů musel splnit tři zadané úkoly: najít jeden titul beletrie, dále jeden titul odborné literatury a nakonec obstarat z vybrané knihy kopii (xerokopii nebo sken). Pozorované účastníky jsme vybídli k průběžnému komentování situace při plnění dílčích úkolů. Veškeré problematické momenty návštěvy, stejně tak jako ty pozitivní, účastníci pilotáže popisovali na lepicí papírky, které lepili na problematická místa. Tyto problematické body následně účastníci fotografovali svými chytrými telefony. Tato metoda, známá pod názvem mobilní etnografie, slouží k zachycení zkoumané služby a jejích kontaktních míst očima uživatelů. V podstatě se jedná o digitální lepicí papírky post-it, které mohou být následně tematicky shlukovány a analyzovány [Stickdorn, 2014, s. 172–173].

Výsledky pozorování přinesly především zjištění, že orientace v knihovně vyžaduje na straně návštěvníka knihovny vyšší míru informovanosti, než by se mohlo na první pohled zdát. Během pozorování jsme zaznamenali problematické momenty nejenom při práci s elektronickým katalogem, ale následně také se systémem řazení dokumentů ve volném výběru. Rozhraní elektronického katalogu Koniáš nebylo pro účastníky pilotáže zřejmě plně uživatelsky přívětivé, při vyhledání konkrétního titulu se účastníci ztráceli ve velkém množství informací (dostupnost titulu na pobočce vs. dostupnost v celé knihovní síti). U záznamů jednotlivých titulů byly dále málo viditelné signatury, pod kterými bylo možné titul fyzicky najít. V dalším případě se pozorovaný respondent rozhodl vyhledat titul dle uvedené signatury, načež byl zmaten svízelnou situací, kdy v rámci volného výběru nebylo možné vyhledávání podle signatury uskutečnit (beletrie byla řazena abecedně, nikoliv dle signatur). Pozorování účastníci dále postrádali během vyhledávání v katalogu softwarové tlačítko Zpět.

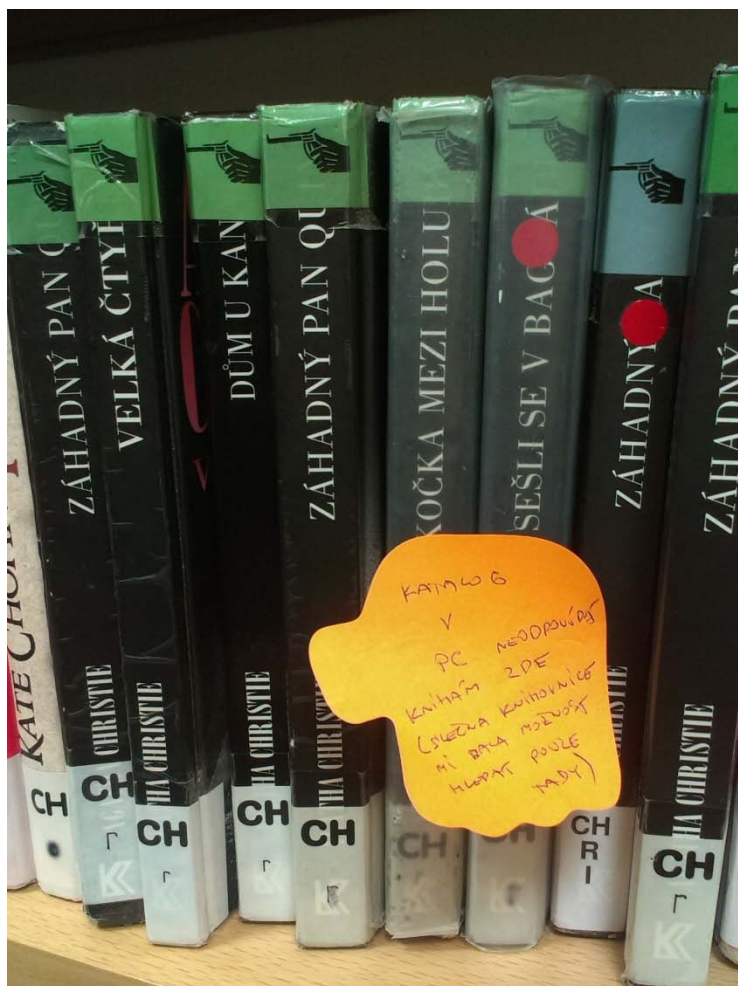

Obrázek 1: Hleďte pod: A1, respondent poukazuje na malou viditelnost signatury, pod kterou by měl knihu hledat ve fondu.

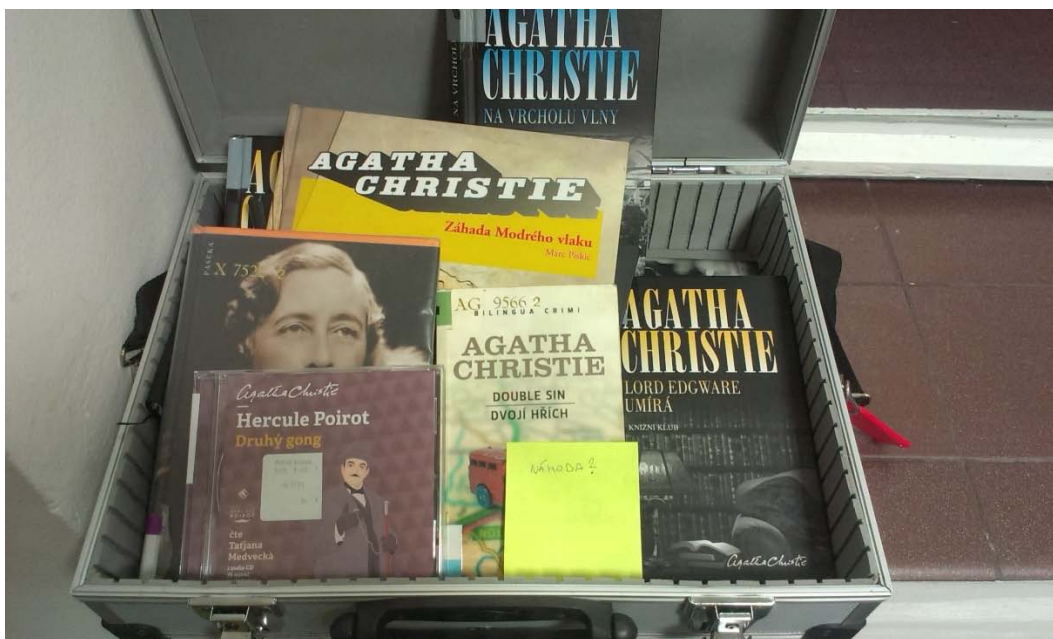
Obrázek 2: Kde je A1? Realita ve volném výběru, signaturu uvedenou v katalogu respondent pro dohledání knihy nakonec vůbec nepotřeboval.

Po vyhledání titulu v katalogu se účastníci vydali hledat tituly fyzicky ve fondu knihovny. Pouze jedna z účastnic pilotáže nevyužila možnost použít on-line katalog a vyhledávala přímo ve fondu. V případě potřeby či problému se pozorovaní účastníci obraceli s dotazy na přítomné knihovnice, ne vždy bylo osobní doporučení nápomocné. Například při hledání detektivního románu v pobočce Školská odkázala knihovnice námi pozorovaného respondenta do příslušného regálu se slovy, že v tomto regále jsou všechny knihy od Agathy Christie. Respondent v daném místě požadovanou knihu nedohledal, následně jsme při průchodu pobočkou objevili tematický kufřík zaměřený na dílo Agathy Christie, kde se kromě detektivních románů nacházely také CD a divadelní hry.

Obrázek 3: Katalog v PC neodpovídá knihám zde (slečna knihovnice mi dala možnost hledat pouze tady).

Příklad neúspěšného dohledání titulu ve fondu pobočky Školská.

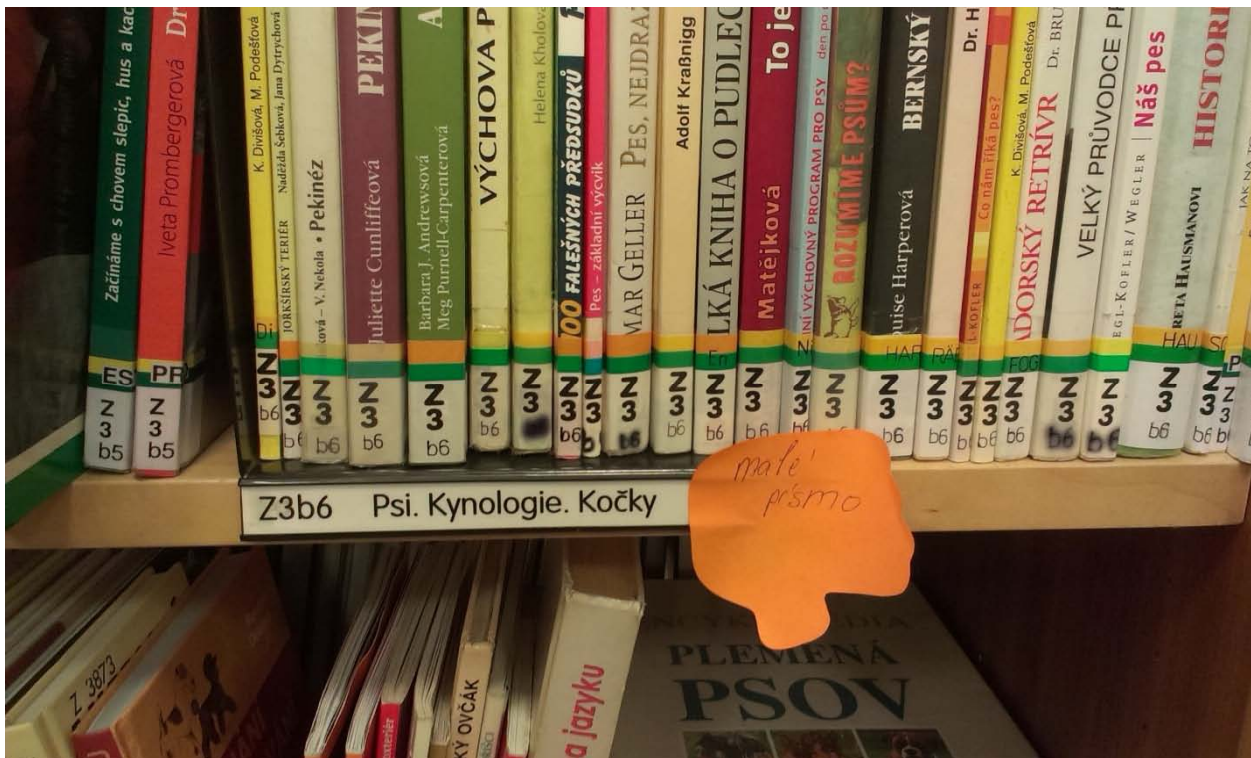

Obrázek 4: Tematický kufřík s dílem Agathy Christie, na který respondent narazil při průchodu pobočkou Školská. Doporučení knihovnice předtím směřovalo pouze do vybraného regálu (viz obr. 3).

Co se týče orientace v knihovně na základě žánrového označení regálů, dva ze čtyř respondentů jej označili za málo viditelné (zmiňovali zejména malé písmo), zbylí dva respondenti hodnotili značení jako přiměřené a usnadňující orientaci.

Obrázek 5: Nápis na regálech byly podle dvou respondentů dostatečně viditelné a umožňovaly orientaci ve fondu knihovny.

Obrázek 6: Těchto štítků v regálech si většina respondentů téměř nevšimla, malá velikost nápisů ztěžovala dohledání konkrétního titulu ve fondu knihovny.

Každému z pozorovaných účastníků byly na konci pozorování položeny tři otázky, které měly reflektovat jeho názor na právě proběhlou zkušenost s knihovnou. Účastníci pilotáže obecně kladně hodnotili příjemné a klidné prostředí knihoven vhodné ke studiu, útulnost a komorní atmosféru. Spíše negativně hodnotili přehlednost a uspořádání fondu v knihovně a záhadný systém řazení. Jeden z účastníků uvedl, že knihy zde nejsou tolik utříděné jako v knihkupectví a chybělo mu více „podsekcí“.

Cílem pilotáže, kterou se zabýval tento příspěvek, bylo experimentálně ověřit nebo vyvrátit základní hypotézy disertační práce. V druhé řadě bylo cílem pilotáže seznámit studenty předmětu Informační a knihovnické služby s vybranými metodami kvalitativního výzkumu a prakticky je použít v praxi. Oba stanovené cíle se dle mého názoru podařilo alespoň částečně splnit a získané výsledky bych ráda použila v dalším studiu. Získaná data by se měla stát základem pro formulování a realizaci dalšího výzkumu informačního chování a potřeb lidí ve věku mladé dospělosti, jehož výstupy by měly tvořit jádro zde představené disertační práce.

Bibliografické odkazy

- [1] ČESKO. MINISTERSTVO KULTURY. *Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011–2015 včetně internetizace knihoven: knihovny pro EVROPU 2020* [online]. Praha: Ministerstvo kultury České republiky, 2012 [cit. 2014-06-23]. Dostupný z: http://www.mkcr.cz/assets/literatura-a-knihovny/Koncepce_rozvoje_knihoven_2011-2015.pdf.
- [2] HAZDRA, Adam et al. *Skvělé služby: jak dělat služby, které vaše zákazníci nadchnou*. 1. vyd. Praha: Grada, 2013. 160 s. ISBN 978-80-247-4711-8.
- [3] STICKDORN, Mark and Jakob SCHNEIDER. *This is service design thinking: basics, tools, cases*. Amsterdam: BIS Publishers, 2014. 373 p. ISBN 978-90-6369-279-7.
- [4] ŠVAŘÍČEK, Roman, Klára ŠEĐOVÁ a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [5] TRÁVNÍČEK, Jiří. *Čteme?: obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize: (2007)*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. ISBN 978-80-7294-270-1.
- [6] TRÁVNÍČEK, Jiří. *Čtenáři a internauti: obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*. Vyd. 1. Brno: Host ve spolupráci s Národní knihovnou České republiky, 2011. ISBN 978-80-7294-515-3.
- [7] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie II.: dospělost a stáří*. Dotisk 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1318-5.

Alternativní metriky – měření dopadu vědeckého výzkumu PRÁVĚ TEĎ

Büttgen, Stephan – Luprich, Ján

Plum Analytics

Abstrakt: Počty citací byly po dlouhou dobu standardem v měření využití a dopadu akademického výzkumu. Články publikované v prominentních časopisech, citující jiné články z jiných prominentních časopisů znamenají prestiž a trvalý impakt. Nyní lze vedle citací sledovat a pro výzkum aplikovat i metriky týkající se užívání, založkování, zmiňování a sociálních médií. Díky tomu získáme mnohem celistvější a holistický pohled na dopad výzkumu, popř. tento dopad můžeme lépe anticipovat. Nové alternativní metriky jsou také mnohem aktuálnější než citace, a v porovnání s původními zavedenými způsoby proto snáze drží krok s novými formáty. Příspěvek představí praktické příklady toho, jak dnes instituce s novými metrikami pracují a jaký vývoj lze očekávat v budoucnosti.

Abstract: Citation counts have long been the standard measure of academic research usage and impact. Specifically, published articles in prominent journals citing other published articles in other prominent journals equate to prestige and tenure. Metrics can now be harvested and applied to research around usage, captures, mentions, and social media, in addition to citations, giving a much more comprehensive and holistic view of impact. These new metrics are also much more timely than citation metrics and can keep pace with new formats much faster than the entrenched, legacy practices. In this session, we will highlight some practical ways institutions are using these new metrics today and what the future holds.

Klíčové slová: ALLmetrics, altmetrika, alternativní metriky, bibliometrie, dopad výzkumu, PlumX

Keywords: ALLmetrics, altmetrics, alternative metrics, bibliometrics, research impact, PlumX

Moderní a alternativní metriky

Termín alternativní metriky neboli *altmetriky* byl etablován před několika lety k popisu vztahů mezi sociálními médii a vědeckými články. Dnes díky všeobecnému přijetí těchto metrik a také díky širší definici sociálních médií nelze tyto metriky považovat již pouze za *alternativní*. Z tohoto důvodu se jeví příhodnější termín *moderní metriky*. Moderní metriky totiž představují

nový způsob nazírání na výzkum, který bere v potaz všechny způsoby, jak jednotlivci s tímto výzkumem nakládají, a to nad tradiční rámec počtu citací.

V šedesátých letech 20. století vyvinuli vydavatelé metodu, která určovala dopad výzkumu na základě údajů, kolikrát byl daný článek citovaný a kým. V době, kdy vycházely pouze tištěné časopisy, tato metoda fungovala. Ovšem v dnešním světě, kdy výstup výzkumu znamená více než pouze uveřejněné články v časopise a kdy se nabízí také mnohem širší záběr jeho využití a interakcí než pouhé jeho citace, se moderní metriky stávají nepostradatelným nástrojem pro sledování dopadu vědy.

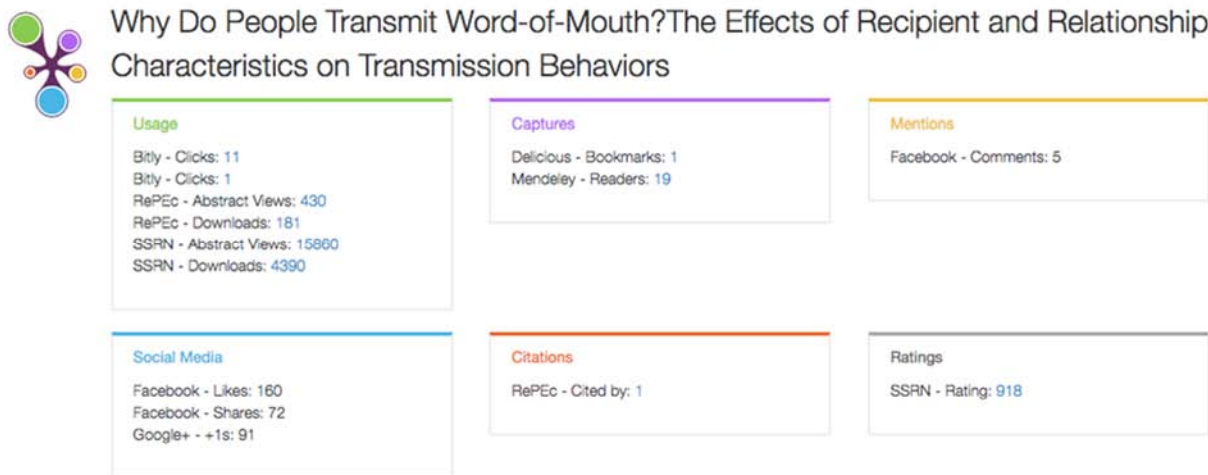
Existuje tolik způsobů využití moderních metrik, kolik existuje institucí, jež je využívají. V našem příspěvku se zaměříme na výstupy případových studií některých z těchto institucí.

Vědět, co se s výzkumem děje v jeho rané fázi a během publikačního cyklu

Vědecký výzkum již před svou publikací potenciálně vykazuje nějakou aktivitu. Jeho autor může například myšlenku svého výzkumu zveřejnit na blogu. Během práce na výzkumu může docházet přímo ke sdílení údajů. Existují systémy jako např. *Dryad* nebo *Figshare*, navržené pro takovýto způsob sdílení informací. Dříve než je článek publikován, se může vědec o jeho výsledky také podělit na konferenci prostřednictvím přednesené či panelové prezentace. Takový výstup lze sdílet prostřednictvím programů *SlideShare*, nebo na *YouTube* či *Vimeo*. Tyto způsoby vědecké interakce se všemi různými druhy výstupů výzkumu (články, knihy, sborníky, prezentace, videa, postery ad.) mohou být sledovány a zpětně přiřazeny k profilu daného výzkumnému grantu, danému vědci, jeho laboratoři, oddělení či celé instituci.

Poté, co je článek publikován, se nabízí bezpočet metrik, které mohou být sledovány v reálném čase. Mezi ty nejčastější patří předtisková stahování, zobrazení článku, zmiňovanost na blogu, počet uložení nebo zmiňovanost na sociálních médiích, jako např. *Twitter*. Tyto údaje mohou být užitečné zejména i v prvním roce po publikování článku, kdy ještě článek neměl dostatek času být reflektován citacemi.

Aplikace těchto metrik pomůže vědci i instituci sledovat tu část *příběhu* výzkumu (research story), o které by se autor/instituce jinak vůbec nedozvěděl. Může tak například zjistit, jak byl výzkum přijat mezi odborníky i veřejností z různých koutů světa.

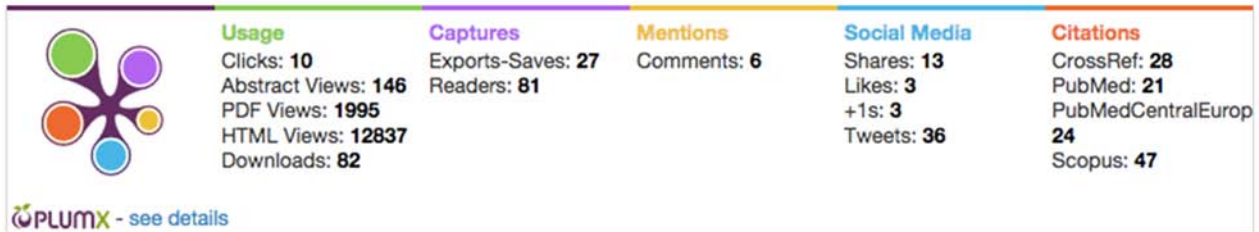

Obrázek 1 Ukázka přístupu k moderní metrice v nástroji PlumX - měření výstupu v 6 kategoriích: využití, záložkování, zmínky, sociální média, citace, rating.

Zaměření na netradiční výstupy výzkumu

Ne všechny výstupy výzkumu tkví v článku. Jak víme, výstupem výzkumu mohou být také datové soubory, příspěvky na blogu, plakáty, videa a další. Důležité – zejména v některých vědeckých oborech - jsou také monografie nebo knihy a knižní kapitoly. V oblasti humanitních a sociálních věd jsou knihy často prvotní výzkumnou prací. Citace nebyly nikdy ke knihám zcela spravedlivé a pravděpodobně i nikdy nebudou. Proto je třeba lepší způsob, jak porozumět impaktu a měření vlivu knih. Mezi druhy metrik, které můžete shromažďovat o knihách, patří např. knižní sbírky, recenze, čtenářské reference, reference článků na *Wikipedii* či využití (holdingy ve *WorldCat*, zobrazení abstrakt v *EBSCO*) ad.

Využití těchto metrik nabízí nový pohled na monografie stejně jako i nové způsoby pohledu na vývoj/anticipaci jejich výstupů.

Obrázek 2: Komplexní informace (research story) k jakémukoliv typu publikace s možností integrace do institucionálních repozitářů.

Porozumění celosvětovým interakcím

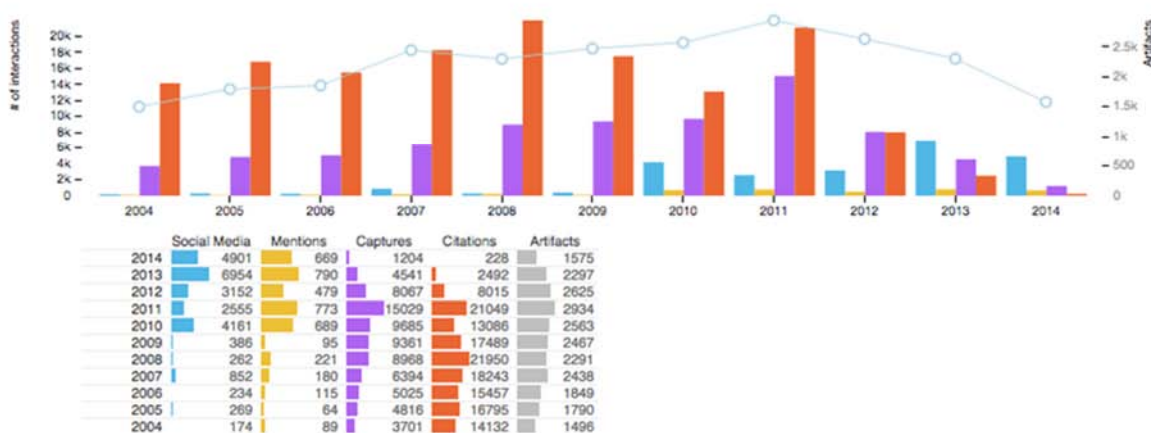
Propagace vědecké instituce a jejího výzkumu se stává stále v konkurečním vědeckém světě stále klíčovější. S vzestupem sociálních médií rostou také možnosti propagace čehokoliv, tj. včetně samotného výzkumu. Prostřednictvím moderních metrik lze získat mnoho zajímavých informací jako např., které z propagačních aktivit výzkumu stály za to, a které už tolik ne. Zjistíte, které publikaci se dostalo více pozornosti. Uvidíte, které kanály pro komunikaci vašeho výzkumu jsou lepší, než ty ostatní, proč z nich můžete vyvodit závěry pro budoucí postupy.

Pochopení celosvětových interakcí výzkumu není navíc pouze o jeho propagaci. Může být také cestou, jak získat nové vědecké spolupracovníky nebo případně nové zdroje financování.

Artifacts by Publication Year - University of Pittsburgh

Download as...

Metrics by publication year

Obrázek 3: Případová studie University of Pittsburgh, január 2015: Sledování metrických výstupů všech publikací (artefaktů) na úrovni celé univerzity. Za rok 2014 výstupy nelze hodnotit na základě nízkého počtu citací, ale dalších metrických veličin (záložkování, sociální média, zmínky).

Shrnutí:

V dobách, kdy se moderní metriky nevyužívaly, měli vědci a jejich podporovatelé velmi málo informací, díky kterým by mohli skutečně pochopit celé dění kolem jejich výzkumu. Dění o tom, kdo se o jejich výzkum zajímá a co o něm říká. Dále podstatnou zpětnou vazbu, jak na výzkum reaguje veřejnost nebo ostatní vědci po celém světě. Instituce, které moderní metriky implementují, objevují kontinuitu vývoje a dopadu výstupů v reálném čase, čímž zkvalitňují proces výzkumu a napomáhají svým vědcům v úspěšném publikování.

Bibliografické odkazy

- [1] MICHALEK, Andrea, BUSCHMAN, Mike & PARKHIL, Marianne: Altmetrics: A Modern Way to Assess Research and Journals, In: *Editorial Office News of the International Society of Managing and Technical Editors*, May 2014, s.8: <http://c.ymcdn.com/sites/www.ismte.org/resource/resmgr/eon/altmetricsmay2014.pdf>
- [2] MICHALEK, Andrea & BUSCHMAN, Mike: Analyze This: Altmetrics and Your Collection — Statistics & Collection Development. In: *Against the Grain*. 2014, April 2014, s.80-81: http://www.plumanalytics.com/downloads/v26-2_AnalyzeThis.pdf
- [3] NICHOLAS, Leonie: Outsell report comparing altmetrics providers. In: *Outsell*, October 30, 2014. <http://www.outsellinc.com/store/products/1279>
- [4] PlumX reviewed by Library Journal, In: *Library Journal*, January 2015: http://www.plumanalytics.com/downloads/LJ_PlumX_Review_012015.pdf
- [5] SWOGER, Bonnie J.M., Database Awards: Most Ambitious, PlumX. In: *Library Journal*. August 29, 2013. <http://reviews.libraryjournal.com/2013/11/best-of/best-databases-2013/>

Metodika lekcí informačního vzdělávání na Masarykově univerzitě v Brně (s akcentem pedagogického konstruktivismu)

Mazáčová, Pavlína

Masarykova univerzita Brno,
Kabinet informačních studií a knihovnictví

Abstrakt: Knihovny jsou v současné době stále více vnímány jako instituce aktivně vzdělávací, což zvyšuje nároky na úroveň pedagogických kompetencí lektorů. Příspěvek prezentuje příklad metodiky informačního vzdělávání ve vysokoškolských knihovnách, reflektující Přejímový model informační gramotnosti, který společně s metodikou vznikl v Centru informačního vzdělávání na Masarykově univerzitě v Brně. Metodika akcentuje jako pedagogické paradigma využitelné v lekcích informačního vzdělávání didaktický konstruktivismus a další prvky a přístupy aktivizační výuky podporující učení zaměřené na studenta. V příspěvku je představen rovněž aplikační nástroj metodiky informačního vzdělávání – Karta semináře.

Abstract: Libraries are now increasingly seen as an institution actively learning, which increases the demands on the level of pedagogical skills trainers. The paper presents an example of the methodology of information education in university libraries, reflecting the transition model of information literacy, which together with the methodology established in the Center of Information Education at Masaryk University in Brno. The methodology emphasizes pedagogical paradigm as a useful lessons in information education didactic constructivism and other elements and activating teaching approaches that support student centered learning. The paper also presents a methodology for the application of information education tool - Card lesson.

Klíčová slova: CEINVE, informační gramotnost, informační vzdělávání, konstruktivismus, lektor, Masarykova univerzita, pedagogika, vysokoškolská knihovna

Keywords: CEINVE, information literacy, information education, constructivism, lecturer, Masaryk University, Education, College Library

Úvodem

Informační vzdělávání na vysokých školách v ČR je tématem aktuálním v kontextu informační společnosti a nároků, jež na vysokoškolské studenty klade. V českém prostředí jsou aktivity týkající se informačního vzdělávání v terciárním sektoru školství vyvíjeny plošněji od prvních let nového tisíciletí, především prostřednictvím komise IVIG.¹ V průběhu minulého desetiletí se díky její činnosti i díky převážně projektovým aktivitám dalších institucí, např. Kabinetu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a jeho projektovým pracovištím NAKLIV, PARTSIP a CEINVE, informační vzdělávání postupně dostává do širšího povědomí i zájmu nejen vysokoškolských knihovníků a studentů, ale také akademiků, kteří na formách a míře rozvoje informačního vzdělávání v systému kurikula i mimo kurikulum participují.

Obsahový diskurz informační gramotnosti doznává revizí a dílčích změn v kontextu toho, jak potřeby vysokoškolských studentů v interakci s informacemi reflektují impakt nároků informační společnosti nejen při samotném studiu, ale i v podmínkách následného profesního života. Nelze opominout ani to, do jaké míry přichází na vysokou školu student informačně gramotný ze střední školy. Studenti především na začátku vysokoškolského studia vykazují velmi rozdílnou mírou kompetencí v oblasti práce s informacemi, což může být způsobeno nedostatečným ukotvením informačního vzdělávání v současných kurikulárních dokumentech primárního a sekundárního školství – v rámcových vzdělávacích programech. V kontextu českého vzdělávacího prostředí lze aktuálně velmi pozitivně vnímat tu skutečnost, že v listopadu 2014 byla přijata na vládní úrovni Strategie digitálního vzdělávání v ČR do roku 2020,² která v krátkém období výrazně zasáhne do podoby rámcových vzdělávacích programů s cílem kvalitativně posunout kompetenční dostatečnost informační a digitální gramotnosti.

S vědomím (ne)kompetentnosti studentů v informační gramotnosti Komise IVIG vyvinula pro potřeby ukotvení informačního vzdělávání na vysokých školách standard informačně

¹ Zásadní kroky týkající se odborného zájmu o problematiku informační gramotnosti vysokoškoláků přináší článek DOMBROVSKÁ, M., H. LANDOVÁ a L. TICHÁ. *Informační gramotnost – teorie a praxe v ČR*. Národní knihovna. 2004, roč. 15, č. 1, 2004. Str. 7-18. ISSN 1214-0678. [online] Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/pdf/0401/0401007.pdf>.

² Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020 je součástí Komplexního strategického záměru Digitální vzdělávání - Touch your Future. Text Strategie digitálního vzdělávání je k dispozici v elektronické podobě na <http://www.msmt.cz/file/34429/>

gramotného vysokoškolského studenta³ poskytující jednotný a obecně akceptovatelný rámec vzdělávacímu obsahu informačního vzdělávání. Jeho teoretickými východisky jsou mezinárodně akceptované modely informační gramotnosti, především procesní model Big6⁴ nebo model s názvem Sedm pilířů informační gramotnosti.⁵

Přechodový model informační gramotnosti v tématech informačního vzdělávání

Tým Centra informačního vzdělávání na Masarykově univerzitě,⁶ které vzniklo v roce 2012, se intenzivně věnuje především implementaci komplexní informačního vzdělávání směřujícího k informační gramotnosti vysokoškolských studentů prostřednictvím vzdělávacích aktivit a osvětové činnosti. Platformou této činnosti je spolupráce Centra s fakultními knihovnami a knihovníky se zájmem o vzdělávací aktivity. Přestože se jedná o pracoviště finančně podporované OPVK, a tedy především rozvojové, projekt je součástí Kabinetu informačních studií a knihovnictví, a tak projektový tým využil svých výzkumných kapacit a podmínek akademického pracoviště a rozhodl se postavit pro informační vzdělávání novou teoretickou a aplikační platformu – Přechodový model informační gramotnosti,⁷ který by ještě pregnantněji saturoval vzdělávací potřeby komplexní práce s informacemi v prostředí Masarykovy univerzity. Při jeho vytváření bylo záměrem i to, aby se stal aplikovatelným jak na akademických pracovištích mimo Masarykovu univerzitu, tak v institucích realizujících informační vzdělávání na úrovni krajů a dále – v krajských městských i obecních knihovnách i v institucích primárního a sekundárního školství.⁸

³ Text standardu viz <http://www.ivig.cz/standardy-student.html>.

⁴ Big6 Skills Overview. *The Big6* [online]. 2013 [2015-04-04]. Dostupné z: <http://big6.com/pages/about/big6-skills-overview.php>

⁵ The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy: Core Model For Higher Education. *SCONUL: Society of College, National and University Libraries* [online]. SCONUL Working Group on Information Literacy, 2011 [cit. 2013-10-31]. Dostupné z: <http://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/coremodel.pdf>

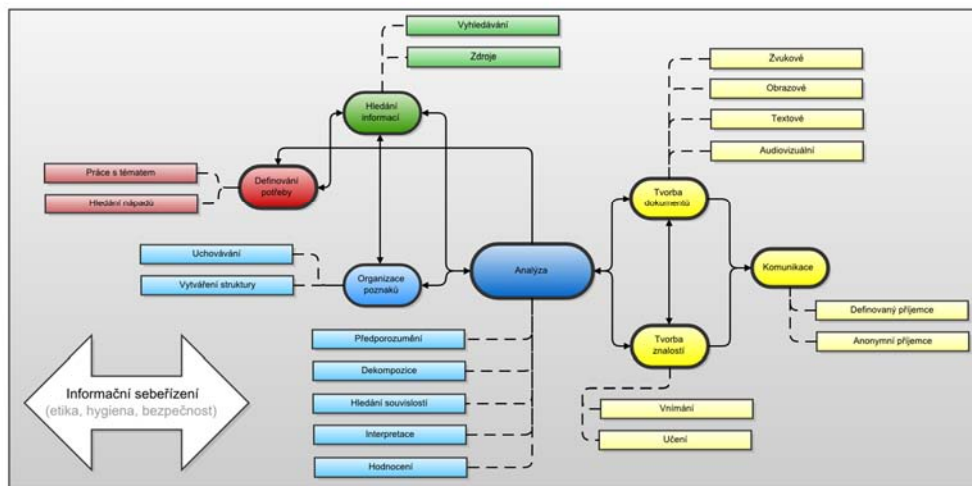
⁶ Více informací o činnosti Centra informačního vzdělávání na MU lze získat především prostřednictvím projektového webu <http://www.ceinve.cz/#!o-ceinve/c1erv>.

⁷ Zásadní odborné texty týkající se Přechodového modelu informační gramotnosti byly publikovány v časopise *ITlib Informačné technológie a knižnice*. Jedná se např. o odborný článek MAZÁČOVÁ, Pavlína. Projekt CEINVE – Informační vzdělávání (nejen) pro studenty na Masarykově univerzitě v Brně. *ITlib: informačné technológie a knižnice* [online]. Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR, 2013, č. 2 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/2/projekt-ceinve-informacni-vzdelavani-nejen-pro-studenty-na-masarykove-univerzite-v-brne.html?page_id=2475, dále o text ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ. Přechodový model informační gramotnosti. *ITlib: informačné technológie a knižnice* [online]. 2013, č. 4 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/4/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-i.html?page_id=2551

⁸ Směrování Přechodového modelu do aktivit informačního vzdělávání mimo univerzitní prostředí reflektuje v základních aspektech odborný článek ČERNÝ, Michal, Dagmar CHYTKOVÁ, Pavlína MAZÁČOVÁ a Gabriela ŠIMKOVÁ. Přechodový model informační gramotnosti II. *ITlib: Informačné technológie a knižnice*, Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR,

Model informační gramotnosti

Michal Černý, Dagmar Chytková, Pavlína Mazáčová, Gabriela Šimková, Jan Zikuška

Obrázek č. 1 - Model informační gramotnosti dle KISK, zdroj: CEINVE 2012

Model koncipovaný jako přechodový se sedmi základními pilíři – definování potřeby, hledání informací, organizace poznatků, analýza, tvorba dokumentů, tvorba znalostí, komunikace – komplexně řeší interakci jedince s informační potřebou. Pro každý ze sedmi pilířů modelu jsou vybírána témata lekcí⁹ (ve formátu přednášky, semináře nebo workshopu) takovým způsobem, aby bylo jak pro lektory, tak pro účastníky vzdělávacích aktivit jednoznačné a pochopitelné, proč jsou jednotlivá témata v průběhu semestru nabízena a jaký edukační cíl bude v jejich vzdělávacím obsahu ukotven se zřetelem ke kompetencím informačně gramotného studenta.

Přechodový Model informační gramotnosti dle KISK vyhověl nárokům Centra informačního vzdělávání jak z teoretického pohledu na informační gramotnost vysokoškolského studenta, tak z hlediska cílů vzdělávacích aktivit, které Centrum poskytuje, a stal se stěžejním východiskem koncipování strategie vzdělávacích aktivit pro studenty všech stupňů vysokoškolského studia i pro začínající akademiky.

2014, roč. 2014, č. 1, s. 65-72. ISSN 1336-0779. V elektronické podobě je tento text dostupný z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2014/1/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-ii..html?page_id=2576.

⁹ V průběhu projektu CEINVE byla témata generována prostřednictvím nepravidelně zařazovaných dotazníkových šetření mezi studenty všech typů studia na Masarykově univerzitě, některá témata vzešla z poptávky knihoven jednotlivých fakult nebo z poptávky konkrétních pracovišť univerzity, další témata byla zařazena samotnými lektory jako zajímavá a obohacující stávající nabídku.

Píle Přebodovéhó modelu informáční gramotnosti dle KISK							
	Definování potřeby	Hledání informací	Organizace informací	Analýza	Tvorba dokumentů	Tvorba znalostí	Komunikace
Typy témat lekcí informáčního vzdělávání v jednotlivých pílech Přebodovéhó modelu informáční gramotnosti dle KISK MU	Myšlenkové mapy	Cesta tvorbou dotazníku	Myšlenkové mapy	Hodnocení a posudky kvalifikačních prací	Chcete umět psát odborný text?	Kreativní paměťové techniky	Konference - prezentační dovednosti
	Techniky kreativní práce s informacemi	Vyhledávání informací na internetu	Užitečné online nástroje	Jak hledat kvalitní zdroje a správně je citovat	Tvorba a publikace odborného článku	Využití nových technologií ve vzdělávání	Užitečné online nástroje
		Sociální síte jako zdroj informací	Citace specifických médií	Vyhledávání informací na internetu	Využití nových technologií ve vzdělávání	Jak vést webinář	Jak vést webinář
			Vykazování výsledků vědecké práce	Hodnocení vlastního odborného textu: Myšlenkové klobouky	Jak hledat kvalitní zdroje a správně je citovat		Využití nových technologií ve vzdělávání
				Cesta tvorbou dotazníku	Webináře o češtině		
				Sociální síte jako zdroj informací	Jak vést webinář		
					PREZI		
					Užitečné online nástroje		

Obrázek č. 2: Témata lekcí informáčního vzdělávání reflektující Přebodový model informáční gramotnosti dle KISK, zdroj: CEINVE, 2015

Pedagogické aspekty informáčního vzdělávání

Ve vysokoškolském prostředí není stále dostatečně akcentována a systematicky rozvíjena didaktická a pedagogická oblast informáčního vzdělávání, což může být limitující pro impakt samotného informáčního vzdělávání na cílovou skupinu. Koncepce strategie informáčního vzdělávání v projektu Centra informáčního vzdělávání je proto postavena na kvalitním pedagogickém a didaktickém rámci.

Tento rámec ohraničuje dvě stěžejní složky – jednak propracovaná strategie témat informáčního vzdělávání reflektující Přebodový model informáční gramotnosti, jednak

metodická podpora lekcí akceptující důležité principy designování edukačního procesu. Stěžejním prvkem metodické podpory lekcí informačního vzdělávání a zároveň nástrojem aplikace pedagogických a didaktických principů je Karta lekce. Cílem je ukotvit metodickou podporu tak, aby nabízela prostřednictvím Karet lekcí komplexní edukační strategie pro zvládnutí každého jednotlivého tématu v rámci informačního vzdělávání ve vysokoškolském prostředí.

Metodická podpora informačního vzdělávání v CEINVE

Při tvorbě strategie pedagogicko-didaktických východisek lekcí informačního vzdělávání jsme pracovali s aplikovatelným kontextem výzkumů a odborných prací vzniklých na toto téma v českém pedagogickém diskurzu¹⁰, ale také jsme reflektovali vlastní pedagogické a lektorské zkušenosti. Informační vzdělávání je vzdělávacím procesem podobně jako jiné srovnatelné aktivity a tak jako jiné edukační aktivity v sobě zahrnuje nejen dimenzi vzdělávacího obsahu - *co je třeba učit*, ale rovněž dimenzi didaktického a pedagogického zprostředkování vzdělávacího obsahu cílové skupině - *jaká je role lektor, jaká je role studenta informačního vzdělávání, jak se má motivovat, jak se má učit, jak mají vypadat učební materiály, jak mají být definovány edukační cíle*. V takto viděném informačním vzdělávání se na jeho průběhu i dosazování edukačních cílů informačního vzdělávání podílí několik stěžejních strukturních prvků neboli proměnných¹¹:

- osobnost samotného lektora – jeho kompetenční model zahrnující odbornost, komunikační kompetence, osobnostní kompetence a kompetence „vzdělavelské“ ,
- každý jednotlivý účastníka lekce – jeho jedinečná osobnost, míra jeho motivace k učení, míra jeho motivace k aktivnímu přístupu k učení,
- studijní skupina – jedinečná složením a neopakovatelná v čase, z toho plynoucí průběh edukace, cesta ke splnění edukačních cílů a uchopení tématu společně lektorem i účastníky.

¹⁰ Pro nahlížení pedagogicko-psychologických aspektů informačního vzdělávání se jako vhodná analogie nabízí koncept zkušenostního učení, prezentovaný v monografii Krajínou zkušenostně reflektivního učení – viz MOON, Jennifer A. a kol. *Krajínou zkušenostně reflektivního učení*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 118 str. ISBN 80-210-6296-7.

¹¹ Termín proměnné v tomto kontextu používá Jan Kolář v modelu vedení skupiny reflektivního sezení – viz MOON, Jennifer A. a kol. *Krajínou zkušenostně reflektivního učení*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 29-32. ISBN 80-210-6296-7.

Lektorem informačního vzdělávání je v prostředí vysokoškolském obvykle knihovník s relevantní oborovou erudicí, ovšem bez formálního pedagogického vzdělání, a tedy bez znalostí didaktiky, psychodidaktiky, pedagogiky a metodiky edukace. Se zřetelem k těmto východiskům byla koncipována metodická podpora informačního vzdělávání v Centru informačního vzdělávání na MU tak, aby obsahovala níže uvedené záměry postihujícími nejen rovinu lektorskou, ale také například obsahově vzdělávací:

1. Provázat smysluplně a funkčním způsobem dimenze Přechodového modelu informační gramotnosti s tematickými oblastmi nabídky informačního vzdělávání.
2. Přinést informačnímu vzdělávání kvalitní pedagogické a didaktické ukotvení.
3. Umožnit lektorům – knihovníkům, aby se s metodikou seznámili a sami ji začali využívat při informačním vzdělávání. Snahou tvůrců metodiky tedy bylo postavit metodiku dostatečně srozumitelně, pojmoslovně jednoznačnou, se zřetelem k tomu, že pedagogické a didaktické kompetence lektorů informačního vzdělávání nejsou obecně na adekvátní teoretické úrovni.
4. Vytvořit koncepci informačního vzdělávání jako hodnotu trvalejší platnosti, ale také jako pevné východisko pro úpravu, rozšíření, rozvoj, ještě větší teoretickou provázanost pedagogických teorií a přístupů s oblastí informačního vzdělávání a otevřít tuto stěžejní oblast zájmu i výzkumné činnosti.
5. Získat relevantní argumentaci pro to, aby pedagogické a didaktické vzdělávání knihovníků bylo podporováno na úrovni univerzit i knihovnických institucí a aby se stalo relevantní součástí strategie rozvoje lidských zdrojů.

Pedagogický konstruktivismus v metodice lekcí CEINVE

Strategie metodiky informačního vzdělávání v Centru informačního vzdělávání bere analogicky v potaz tu skutečnost, že má-li současné vzdělávání v nejširším možném kontextu reflektovat potřeby rozdílných cílových skupin, k naplnění vzdělávacích cílů jsou k dispozici různorodé pedagogické přístupy a metody. Konkrétně v kontextu terciárního sektoru vzdělávání je naléhavou potřebou odklon od tradiční transmisivní výuky k pedagogickým paradigmatům akcentujícím studenta jako centrální bod procesu učení s využitím principů např. edukace konstruktivistické nebo konektivistické a jejich konkrétních metod. Pro koncepci metodiky informačního vzdělávání byly jako vhodně využitelné a lektorsky uchopitelné zvoleny dva

koncepty – konstruktivistický a konektivistický, přičemž autorka tohoto textu akcentuje východiska pedagogického konstruktivismu.¹²

Současní vysokoškolští studenti zahajují své studium s velmi rozdílnými prekoncepty¹³ týkajícími se informační gramotnosti. Konkrétní informační potřeby a chování studentů také v rámci jedné studijní skupiny při konkrétní lekci informačního vzdělávání mohou být a bývají běžně rozdílné, nejen proto, že vzdělávání je nabízeno napříč věkovými skupinami i oborovými zaměřenými studentů. Vše výše uvedené vytváří systematickému informačnímu vzdělávání na vysoké škole optimální podmínky a dostatečný prostor pro „inspirativní a přirozený způsob práce se studenty“¹⁴, tedy aplikování relevantních prvků pedagogického konstruktivismu, jako je individualizovaná výuka nebo možnost pracovat při edukaci s prekoncepty (zjednodušeně s dosavadními zkušenostmi) studentů.

Oblast didaktiky informačního vzdělávání je pro aplikaci konstruktivistického přístupu vhodná právě proto, že student může „svět informační gramotnosti“ samostatně objevovat, kritickým přístupem a použitím kritického myšlení může rozvinout schopnost samostatně se rozhodovat při řešení informační potřeby, je schopen posuzovat to, co je v danou chvíli pro jeho informační potřebu v kontextu edukace přínosné a důležité, a co nikoli. Oblast práce s informacemi je oblastí zkušeností, které jedinec získává po celý život, a tak může být konstruktivistický přístup k edukaci relevantním nástrojem celoživotního učení.

V zorném úhlu pohledu lektora informačního vzdělávání byly v souvislosti s koncipováním metodické podpory a implementací konstruktivistického paradigmatu do lekcí informačního

¹² Výzkumně i teoreticky se ve Slovenské republice pedagogickému konstruktivismu věnuje práce vzniklá na platformě projektu EU – TÓTHOVÁ, Renáta. *Konstruktivistický přístup vo výučbe ako možnosť rozvoja myslenia žiakov*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014. ISBN 978-80-565-0004-0. Dostupné z: http://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/Tomanek/Nagyova/TothovaR_Konstruktivizmus_2014.pdf. Práce obsahuje přehled základní a aktuální odborné literatury domácí i zahraniční provenience k tématu.

¹³ K pochopení významu pojmu prekoncept v kontextu konstruktivistického pedagogického paradigmatu viz např. GAVORA, Peter. Naivné teórie dieťaťa a ich pedagogické využitie. *Pedagogika*. Praha: Pedagogický ústav Jana Amose Komenského, AV ČR, 1992, roč. 42, č. 1, str. 95-103. ISSN 0031-3815

¹⁴ Citace odkazuje na úvodní slova e-learningového kurzu Konstruktivismus v praxi vysokých škol, jehož autory jsou Lucie Rohlíková, Jana Vejvodová a Roman Černík. Kurz byl vytvořen jako součást projektu Konstruktivismus v praxi vysokých škol – reg. č. projektu: CZ.1.07/2.2.00/07.0261, <http://www.konstruktiv.zcu.cz/menu.php>
Projekt i jeho výstupy jsou dílčím dokladem aktuálního všeobecného zájmu o změny ve způsobu edukace, především v oblasti didaktiky výuky na českých vysokých školách.

vzdělávání na Masarykově univerzitě položeny některé důležité otázky, jako např. *jak přemýšlet o výuce, jak reflektovat výuku, jak zlepšit proces poznávání studentů*. V konstruktivistickém pojetí je výuková činnost lektora postavena jako činnost facilitátora, koordinátora řídicího spolupráci studentů, ale také jedince participujícího na procesu učení jednotlivých studentů. Lektor je garantem metody (ne pravdy), zajišťuje to, aby každý student mohl dosáhnout co možná nejvyšší úrovně rozvoje. Student ví, tedy má vědomost, a do výuky přichází proto, aby nad tím, co ví, přemýšlel, aby rozvíjel své poznání, které se tvoří jako jeho subjektivní schéma, jako poznávací struktura, která se v procesu učení mění a obohacuje. Z pohledu lektora lze tedy za konstruktivistické principy považovat respektování přirozených procesů poznávání a učení, budování učení na vnitřním zájmu studentů, aktivizaci studentů, podporu většího zapojení četby odborného textu i psaných výstupů do edukačního procesu – tedy podporu produktivního učení. Jinými slovy v pojetí didaktického konstruktivismu se záměrem metodického ukotvení informačního vzdělávání CEINVE to, aby lektor vytvořil studentovi pro „objevování světa informační gramotnosti“ vhodné podmínky prostřednictvím nabídky edukačních nástrojů, metod či postupů.

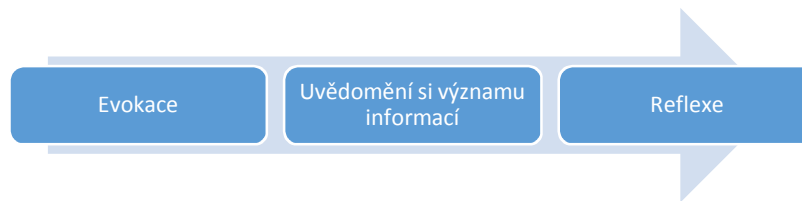
Prvky konstruktivismu v informačním vzdělávání CEINVE

Nároky na edukaci v pojetí konstruktivistického paradigmatu jsou v lekcích a připravované metodice saturovány využitím třífázového modelu učení, který vychází z filozofie kritického myšlení¹⁵ a ve vysokoškolském v prostředí zatím nenašel tolik didaktických příznivců, kolik by mohl mít.¹⁶ Právě třífázový model učení se v informačním vzdělávání jeví jako velmi dobře akceptovatelný především proto, že jeho principy jsou pro lektory-knihovníky i bez formálního pedagogického vzdělání srozumitelné a edukačně dobře uchopitelné¹⁷.

¹⁵ Společnost Kritické myšlení – více informací http://www.kritickemysleni.cz/facelift_index.php

¹⁶ V prostředí vysokých škol ČR s pedagogickým zaměřením se čas od času objevují vzdělávací moduly pracující s třífázovým modelem učení, viz např. TOMANOVÁ, D. Využití některých strategií modelu EUR ve výuce studentů pedagogických oborů. In *Sociální pedagogika jako vědecká a společensky užitná disciplína: Sborník příspěvků z I. mezinárodní konference*. Brno: Institut mezioborových studií Brno 2000. s. 316-321. ISBN 80-902936-0-3

¹⁷ K významu a interpretaci třífázového modelu učení v aktivizační výuce viz ZORMANOVÁ, Lucie. *Výukové metody v pedagogice: tradiční a inovativní metody, transmisivní a konstruktivistické pojetí výuky, klasifikace výukových metod*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 155 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4741-000.

Obrázek č. 3: Schéma edukace s využitím třífázového modelu učení, zdroj: autorka

Třífázový model učení umožňuje koncipovat edukační schéma vzdělávací jednotky (semináře, přednášky, workshopu) jako kontinuální sled různých učebních aktivit a činností, v nichž student rekognoskuje vlastní poznání, uvědomuje si vztahy v poznaném, hledá vlastní řešení problému, zpracovává poznané či nalezené informace, vyjadřuje se, porovnává a hodnotí dosaženou změnu. Lektor volí metody edukace a poznávacích procesů podle vzdělávacích cílů, charakteru tématu a předpokladů studentů.¹⁸

Ve fázi evokace si student vybavuje, co tuší o tématu lekce, domnívá se, ví, začíná aktivně evidovat vlastní zkušenosti s tématem neboli prekoncepty a uspořádá je do určité vědomostní struktury. Ve fázi uvědomění si významu informací probíhá konfrontace studentova konceptu daného tématu se zdrojem nových informací, názorů, nově formulovaných souvislostí. Ve fázi reflexe student přeformuluje své chápání tématu pod vlivem nových informací a v diskusi s ostatními účastníky vzdělávání, uvědomí si, co nového se naučil, které původní představy se mu potvrdily, které naopak vyvrátily, reflektuje názory ostatních účastníků vzdělávání.

Konstruktivistické pojetí edukace umožňuje vhodně včleňovat do procesu učení jednak metody kritického myšlení,¹⁹ tak další aktivizační metody, zaměřené například na kooperaci a kolaboraci. Právě díky kooperativním činnostem se v lekcích informačního vzdělávání vytvářejí podmínky pozitivních sociálních vztahů umožňující studentům optimální proces učení. Impakt tohoto způsobu edukace je prokazatelný jednak v motivaci k učení, jednak například v rozvoji

¹⁸ Zpracováno podle Tomanová, Dana. Zkušenosti studentů učitelství s metodami z RWCT, dostupné z: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/clanek05.htm>

¹⁹ K využití vhodných metod kritického myšlení v lekcích informačního vzdělávání není k dispozici relevantní zdroj informací, pro edukační potřeby je však možné vycházet např. z přehledu metod kritického myšlení, který poskytuje projekt Respekt neboli – viz <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod>.

sociálních dovedností a v pozitivní atmosféře pro učení.²⁰ V konstruktivistickém pojetí informačního vzdělávání je dále možné věnovat pozornost činnostnímu a zkušenostnímu učení, kooperativnímu učení, badatelským přístupům studentů k problémům, které jsou vzdělávacím obsahem jednotlivých témat lekcí informačního vzdělávání.

Metodická podpora v teoretické rovině i osobní mentorská spolupráce lektorek informačního vzdělávání Centra informačního vzdělávání s lektory-knihovníky má za cíl kvalitativně zlepšit pedagogickou a didaktickou dimenzi informačního vzdělávání. Je třeba posílit význam toho, že v kontextu konstruktivismu představuje učení proces, během něhož má učící se jedinec na konkrétní edukační situaci osobní zájem a dostatečnou vnitřní motivaci, a že si poznatky neosvojuje izolovaně a v abstraktní podobě, nýbrž pokud možno přímou zkušeností, která je reflektována a transformována ve znalost, ale také tvořivě.

Karta lekce informačního vzdělávání²¹

Metodická podpora komplexně pokrývá všechny dimenze vzdělávacího procesu, které jsou ukotveny právě v Kartě lekce jakožto jejím aplikačním nástroji. Lektor-knihovník tak má k dispozici nástroj, který umožňuje kvalitní přípravu, vedení i evaluaci jednotlivé vzdělávací aktivity. Za tím účelem jsou součástí metodického návodu, jak pracovat s Kartou lekce, všechny důležité edukační kategorie, které by měla kvalitní edukační jednotka (seminář, workshop) obsahovat – návaznost na daný pilíř Přechodového modelu informační gramotnosti, cílová skupina edukace, „vstupní“ kompetence lektora, „cílové“ kompetence studenta, vzdělávací cíle, fázování edukace v blocích třífázového modelu učení s časovým rozvržením, metody vhodné pro aktivizaci cílové skupiny, reflexe lektora po skončení edukace, využití studijních materiálů a vhodné didaktické využití moderních technologií. Karta lekce je „živý“ materiál umožňující lektoru-knihovníkovi po skončení vzdělávací činnosti naplánovanou a realizovanou edukaci revidovat, například s mentorskou podporou lektorek informačního vzdělávání projektu

²⁰ K tématu kooperativní edukace a jejího impaktu aktuálně viz např. MOON, Jennifer A. a kol. *Krajinou zkušenostně-reflektivního učení*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2013, str. 72-73. ISBN 80-210-6296-7.

²¹ Autorkami metodické podpory lekcí i Karty lekce jsou lektorky Centra informačního vzdělávání Mgr. Pavlína Mazáčová, Ph.D. a Mgr. Gabriela Šimková.

CEINVE, a to za podmínky, že lektor bezprostředně po skončení lekce provádí její písemnou reflexi.

Obrázek č. 4 – Ukázka prázdné Karty lekce, Zdroj: CEINVE, 2013

Jaký význam tedy má metodická podpora informačního vzdělávání konkretizovaná zkušeností z projektu CEINVE na Masarykově univerzitě? Lze ji vnímat v několika směrech – jednak jako odbornou pedagogicko-didaktickou pomůcku pro začínající knihovníky-lektory, dále jako nástroj kontinua vzdělávacích aktivit při personálních změnách na pozici knihovníka-lektora, také pro sdílení kompetencí a reflexí inovativních návrhů edukačního uchopení jednotlivých témat informačního vzdělávání, konečně také pro další evaluaci a případné změny v teoretickém pojetí celé metodiky.

Závěr

Informační vzdělávání ve vysokoškolském prostředí je oblastí, které se věnuje pozornost především z hlediska témat a jejich aktuálnosti v kontextu informační společnosti. V tomto článku byla prezentována také druhá ze stěžejních dimenzí informačního vzdělávání –

pedagogicko-didaktická, a to teoreticky i ve zkušenostech lektorky informačního zdělávání projektu CEINVE. Byl představen využitelný koncept konstruktivistické didaktiky, reflektující třífázový model učení a prvky aktivizační výuky netradičně pro informační vzdělávání na vysoké škole. Dále byla nastíněna metodická podpora designování edukačního procesu, v projektu CEINVE na Masarykově univerzitě konkretizovaná Kartou lekce jakožto aplikačním nástrojem edukačního konceptu. V článku byly výše uvedené směry především nastíněny s vědomím toho, že si na pozadí strategií vzdělávání a celoživotního učení zaslouží intenzivnější výzkumnou pozornost.

Příspěvek byl napsán v rámci řešení operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost: Centrum informačního vzdělávání: rozvoj informační gramotnosti na MU (CEINVE), Reg. č.: CZ.1.07/2.2.00/28.0241

Seznam použité literatury

- [1] Big6 Skills Overview. *The Big6* [online]. 2013 [2015-04-04]. Dostupné z: <http://big6.com/pages/about/big6-skills-overview.php>
- [2] ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ. Přechodový model informační gramotnosti. *IT lib: informačné technológie a knižnice* [online]. 2013, č. 4 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/4/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-i..html?page_id=2551
- [3] ČERNÝ, Michal, Dagmar CHYTKOVÁ, Pavlína MAZÁČOVÁ a Gabriela ŠIMKOVÁ. Přechodový model informační gramotnosti II. *ITlib: Informačné technológie a knižnice*, Bratislava: Centrum vedecko-technických informácií SR, 2014, roč. 2014, č. 1, s. 65-72. ISSN 1336-0779. V elektronické podobě je tento text dostupný z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2014/1/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-ii..html?page_id=2576.
- [4] DOMBROVSKÁ, M., H. LANDOVÁ a L. TICHÁ. *Informační gramotnost – teorie a praxe v ČR*. Národní knihovna. 2004, roč. 15, č. 1, 2004. Str. 7-18. ISSN 1214-0678. [online] Dostupné z: <http://knihovna.nkp.cz/pdf/0401/0401007.pdf>.
- [5] GAVORA, Peter. Naivné teórie dieťaťa a ich pedagogické využitie. *Pedagogika*. Praha: Pedagogický ústav Jana Amose Komenského, AV ČR, 1992, roč. 42, č. 1, str. 95-103. ISSN 0031-3815
- [6] MAZÁČOVÁ, Pavlína. Projekt CEINVE – Informační vzdělávání (nejen) pro studenty na Masarykově univerzitě v Brně. *ITlib: informačné technológie a knižnice* [online]. Bratislava: Centrum vedecko-technických

- informací SR, 2013, č. 2 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/2/projekt-ceinve-informacni-vzdelavani-nejen-pro-studenty-na-masarykove-univerzite-v-brne.html?page_id=2475,
- [7] MOON, Jennifer A. a kol. *Krajinnou zkušenostně-reflektivního učení*. Vydání první. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 118 str. ISBN 80-210-6296-7.
- [8] ROHLÍKOVÁ, Lucie, Jana VEJVODOVÁ a Roman ČERNÍK. Konstruktivismus v praxi vysokých škol [online]. 2013 [2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.konstruktiv.zcu.cz/menu.php>
- [9] TOMANOVÁ, Dana. Využití některých strategií modelu EUR ve výuce studentů pedagogických oborů. In *Sociální pedagogika jako vědecká a společensky užitná disciplína: Sborník příspěvků z I. mezinárodní konference*. Brno: Institut mezioborových studií Brno 2000. s. 316-321. ISBN 80-902936-0-3
- [10] TOMANOVÁ, Dana. Zkušenosti studentů učitelství s metodami z RWCT [online]. [2015-04-04]. Dostupné z: <http://epedagog.upol.cz/eped1.2003/clanek05.htm>
- [11] TÓTHOVÁ, Renáta. *Konstruktivistický prístup vo výučbe ako možnosť rozvoja myslenia žiakov*. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum, 2014. ISBN 978-80-565-0004-0. Dostupné z: http://www.fedu.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/Tomanek/Nagyova/TothovaR_Konstruktivizmus_2014.pdf
- [12] ZORMANOVÁ, Lucie. *Výukové metody v pedagogice: tradiční a inovativní metody, transmisivní a konstruktivistické pojetí výuky, klasifikace výukových metod*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2012, 155 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4741-000.
- [13] The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy: Core Model For Higher Education. *SCONUL: Society of College, National and University Libraries* [online]. SCOUNL Working Group on Information Literacy, 2011 [cit. 2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.sconul.ac.uk/sites/default/files/documents/coremodel.pdf>
- [14] Touch your Future [online]. 2014 [2015-04-04]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/34429/>

Čitateľská, informačná a mediálna gramotnosť v projektoch verejnej knižnice

Mlejová, Helena

Mestská knižnica v Bratislave

Abstrakt: Verejná knižnica má v rámci svojich spoločenských funkcií aj podporu vzdelávania a rozvoja gramotností. Mestská knižnica v Bratislave realizuje niekoľko zaujímavých projektov. Východiskom pre ich spustenie a realizáciu je spoločenská potreba v kontexte fungovania knižnice a jej služieb. Na podporu a rozvoj čitateľskej a informačnej gramotnosti detí sa formou dlhodobého projektu realizuje cyklus čítaní pre deti, projekty integrácie vidiacich a nevidiacich detí, podporu vzdelávania zabezpečuje cyklus náučných prednášok a tvorivých workshopov o umení, hudbe a estetike. Pre ľudí v seniorskom veku zabezpečujeme zvyšovanie ich gramotností v počítačovej škole pre seniorov a pravidelnom cykle konzultačných hodín. Podujatia sa realizujú v prirodzenom spojení samotného procesu vzdelávania a knižničného fondu, ktorý ho kontinuálne podporuje.

Kľúčové slová: verejná knižnica, čitateľská gramotnosť, informačná gramotnosť, mediálna gramotnosť, vzdelávanie, projekty

Abstract: The public library has in the scope of its social functions also promotion of education and literacy development. City Library in Bratislava has implemented several interesting projects. The starting point for their launch and implementation is a social need in the context of the operation of the library and its services. To promote and develop reading and information literacy of children there is implemented a long-term project in the form of reading series for children, projects of integrating blind and partially sighted children, supporting training cycle provides educational lectures and workshops on creative arts, music and aesthetics. For people in the senior age, we provide increasing of literacy in Computer School for Seniors and regular cycle of consultation hours. Events will be conducted in natural conjunction of learning process itself and the library's collection, which it is continuously supporting.

Keywords: public library, reading literacy, information literacy, media literacy, education, projects

Úvod

Knižnice sú významnými spoločenskými inštitúciami, ktoré mali a majú svoje miesto v každej etape dejín. Za posledné desaťročia svojej existencie prechádzajú významnými zmenami, ktoré vyplývajú z dynamických zmien celej ľudskej spoločnosti. Ak si chcú udržať svoju pozíciu, potrebujú byť súčasťou trendov a držať s nimi krok.

Verejné knižnice sú kultúrne inštitúcie, ktoré majú v spoločnosti svoje významné postavenie. K základným funkciám patrí poskytovanie informácií, dokumentov a základných knižnično-informačných služieb v geografickom priestore, v ktorom knižnica pôsobí. Okrem toho verejné knižnice môžu byť pre svojich návštevníkov kultúrnym a vzdelávacím centrom, aj miestom pre realizáciu svojich voľnočasových aktivít. Všetko, čo im knižnica ponúka je dôležité, ale minimálne rovnako dôležité je pre nich vedieť, ako jednotlivé služby využívať.

Prechod z tradičného informačného prostredia do elektronického prináša so sebou enormný nárast objemu informácií, ale aj zmenu spôsobu komunikácie a čítania - od lineárneho k sieťovému. To spôsobuje aj mnohé zmeny v percepcii informácií a ich prenose. Pre knižnicu je to výzva reagovať na situáciu novými službami, ponúknuť svojim používateľom možnosti vzdelávania sa a vytvoriť im príjemné prostredie, do ktorého sa často a radi vrátia.

Čitateľská gramotnosť

Keď sa chceme venovať problematike čitateľskej gramotnosti, musíme si uvedomiť, že nie je to samostatne stojaca entita, ale je základom funkčnej gramotnosti.

Definície funkčnej gramotnosť sa u rôznych autorov líšia. Podľa Gavoru (2002) je funkčná gramotnosť „kompetencia využiť získané vedomosti, zručnosti na riešenie problémov v životných situáciách“. Mierne odlišne ju definuje Zápotočná (2014, s. 20), ktorá sa o nej vyjadruje ako o schopnosti „efektívne sa zapájať a participovať na rozličných skupinových a spoločenských aktivitách, vyžadujúcich používanie gramotnosti (čítania, písania, počítania)“.

Súčasná doba je charakterizovaná výraznou prevahou vizualizácie, kedy nad textom prevažuje obraz. Technológie, ktoré zasahujú do všetkých činností človeka, ovplyvňujú čím ďalej, tým viac nielen dospelých ľudí, ale aj deti od útleho veku.

Pri dosahovaní čitateľskej gramotnosti je veľmi dôležitá podpora spoločného čítania v rodine. Ideálne by bolo dosiahnuť stav, kedy sa naplno prejaví čitateľská gramotnosť rodičov v procese výchovy dieťaťa s aplikáciou od najnižšieho veku.

Informačná gramotnosť

Definovanie informačnej gramotnosti nie je jednoznačné a nie je možné vnímať ju samostatne, je súčasťou ďalších kompetencií. Prešla určitým historickým vývojom a na jej vnímanie má výrazný vplyv rozvoj informačných technológií a následný prechod komunikácie do elektronického prostredia, v ktorom sa významne menia aj postupy práce s informáciami. Aj Zápotočná (2014, s. 25) upozorňuje na fakt, že *„koncept toho, čo znamená byť gramotným vo veku informačných technológií si vyžaduje dôkladnú analýzu s nevyhnutnými dôsledkami pre prax vzdelávania na všetkých stupňoch vrátane elementárneho“*. Zvyšovanie úrovne informačnej gramotnosti všetkých skupín obyvateľstva je teda jednou z kľúčových úloh pre budúce roky a desaťročia. Význam tohto procesu podporujú aj národné a medzinárodné aktivity a kampane na rôznej úrovni. Informačná gramotnosť je nevyhnutnou integrovanou súčasťou vzdelávania a jej rozvoju je potrebné venovať kontinuálne celoživotnú pozornosť.

K prioritám rozvoja informačnej gramotnosti patrí najmä skupina detí od útleho veku až po dospievanie, keďže je to obdobie, v ktorom si vytvárajú návyky na celý život.

Mediálna gramotnosť

Proces komunikácie sa v posledných desaťročiach vyvíja a čím ďalej, tým viac do neho zasahujú médiá, ktorých narastajúci vplyv je nespochybniteľný. Mediálna gramotnosť ako kompetencia sa podľa Jiráka a Voláka (2007) utvorila *„v procese aktívneho vstupu médií do procesov sociálneho komunikovania v spoločnosti, ktorý zvyšuje potrebu ľudí poznať povahu, podstatu, určujúce faktory a pravidelnosť tohto pôsobenia“*.

Pre človeka je veľmi dôležité tento vývoj zachytiť, nadobudnúť schopnosť informácie z médií kriticky hodnotiť a tie skutočne hodnotné informácie zaradiť do svojich komunikačných prepojení. Média sa stávajú niekedy až rozhodujúcim prvkom v spoločenských procesoch, ovplyvňujú nás, riadia naše rozhodovacie procesy - ale len do takej miery, ako im to dovolíme.

Mestská knižnica v Bratislave – predstavenie inštitúcie a projekty

Mestská knižnica v Bratislave (skratka MKB) je verejnou knižnicou, ktorá bola slávnostne otvorená 1. 10. 1900 a odvtedy nepretržite poskytuje služby širokej verejnosti. Knižničný fond tvorí takmer 270 000 kníh a špeciálnych dokumentov. Je budovaný univerzálne tak, aby si v ňom všetky vekové, profesijné i sociálne skupiny používateľov našli to, čo potrebujú.

Mestská knižnica je príspevkovou organizáciou, ktorá slúži širokej verejnosti bez akéhokoľvek rozdielu. Zriaďovateľom knižnice je Magistrát hlavného mesta SR Bratislavy.

Knižnica nemá tradične chápané pobočky, poskytuje svoje služby na špecializovaných pracoviskách:

Úsek krásnej a cudzojazyčnej literatúry

Letná čítareň U červeného raka

Úsek literatúry pre deti a mládež

Úsek náučnej literatúry – Oddelenie odbornej literatúry

Úsek náučnej literatúry – Oddelenie pre nevidiacich a slabozrakých

Úsek náučnej literatúry – Oddelenie hudobnej a umenovednej literatúry s Galériou Artotéka

Knižnica, jej projekty a podujatia sa snažia reflektovať potreby všetkých vekových kategórií používateľov a návštevníkov. V období posledných rokov vystupujú do popredia najmä detskí čitatelia a seniori, ktorým sa venujeme systematicky.

Detskí čitatelia – nielen gramotní, ale aj vzdelaní

Podporu čítania je potrebné vnímať aj z hľadiska akceptácie technológií a využiť ich na dosiahnutie zvyšovania záujmu o čítanie, ale v primárnom rozvoji čitateľských návykoch u dieťaťa je žiaduce využívať štandardné tlačené texty bez asistencie technológií.

Mestská knižnica v Bratislave má v programe svojich podujatí množstvo aktivít pre deti. Ich cieľom je, aby si deti vytvorili vzťah k čítaniu a knižnici prirodzenou a hravou formou. Pri plnení

tejto úlohy výrazne pomáha uvedomelé vedenie a aktivita knihovníčok pri organizovaní a realizácii kultúrno-vzdelávacích podujatí. Naša inštitúcia má samostatný Úsek literatúry pre deti a mládež, kde sa veľa akcií uskutočňuje a realizujú ich priamo naši zamestnanci.

Čítanie pre najmenších je niekoľkoročný projekt realizovaný s podporou Ministerstva kultúry SR. Jeho náplňou sú organizované podujatia, ktorých sa zúčastňujú kolektívy detí z materských a základných škôl a zároveň môžu prísť aj individuálni návštevníci. Prebieha v dvoch časových líniách – predpoludňajšie čítania sú určené deťom z materských škôl vo veku 5 - 6 rokov a popoludňajšie žiakom prvých ročníkov základných škôl. Program projektu tvoria dramatizované čítania, na ktorých prebieha interakcia medzi deťmi a čítajúcimi. Atraktivitu celého projektu podporuje skutočnosť, že deťom čítajú z kníh populárne osobnosti. Za obdobie realizácie projektu boli našimi čítajúcimi Anna Šišková, Zita Furková, Petra Polnišová, Zuzana Porubjaková, Roman Pomajbo, Richard Stanke, Igor Adamec, Adela Banášová a mnohí iní. Okrem čítaní je súčasťou projektu aj realizácia divadelných predstavení podľa knižných predlôh pre deti s Divadlo Piki, Teatro Neline, Bratislavské bábkové divadlo. Tie tiež podporujú motiváciu k čítaniu a deťom prinášajú aj príjemný kultúrny zážitok a poznanie interpretované formou zrozumiteľnou pre ich vek.

Od roku 2015 sa projekt rozšíril a jeho názov sa zmenil na **Čítanie, ktoré nenudí**. Rozšírením činnosti a ďalším cieľom je realizovať aj podujatia pre starších žiakov do 15 rokov, ktorých je potrebné motivovať k čítaniu a pritiahnúť ich ku knihám a čítaniu aj mimo povinnej literatúry. V prípade záujmu zo strany učiteľov slovenčiny, literatúry či dramatických krúžkov, môžeme prispôsobiť výber knihy či programu učebným osnovám.

K ponuke atraktívnych vzdelávacích podujatí pre deti patria už niekoľko rokov aj **populárno-náučné prednášky** pre deti základných škôl paleontológa (a v súčasnosti aj nášho kolegu knihovníka) Dušana Valenta. Veľmi pútavou a interaktívnou formou spojenou s diskusiou deťom približuje zaujímavosti z rôznych oblastí prírody, kozmu, záhad sveta.

Prednášky sú delené do tematických blokov:

Cyklus Pradejiny života – Príšery z praveku I, Vývoj života, Dinosauri – svet obrov,

Cyklus Záhady a zvláštne javy – Záhada UFO, Tajomstvá najväčších záhad, Vesmír,

Cyklus Svet zvierat – Krása a kamufláž, Zvieracie kuriozity I.: Vzhľad a veľkosť, Zvieracie kuriozity II.: Správanie, Múdrost a súcit zvierat,

Cyklus To najúžasnejšie z vedy – Najväčšie krásy Zeme, Ako funguje Zem: Trhanie kontinentov a skutočné Atlantídy, Sopky.

Na záver každej prednášky žiaci absolvujú exkurziu s predstavením knižničného fondu pre deti a mládež.

Mestská knižnica v Bratislave sa v súvislosti s rozvojom čitateľskej gramotnosti zameriava na deti od útleho veku a realizuje aktivity aj pre deti, ktoré ešte nevedia čítať, ale môžu si rozvíjať predstavivosť a kreativitu, ktorá je veľmi dôležitou súčasťou predčitateľskej gramotnosti a významne pomáha vytvoriť si návyk čítania, najmä keď je priamo spojená s procesom čítania z knihy.

Cyklus podujatí **V krajine Malého princa** upriamuje pozornosť na proces imaginácie a stotožnenia sa s hlavnou postavou knihy. Škôlkari vo veku 5 – 6 rokov sú na dramatizovanom čítaní, ktoré je doplnené o súvisiacu obrazovú dokumentáciu. Knižovníčka číta z knihy a zároveň deťom premieta obrázky, kladie im súvisiace otázky, rozvíja ich predstavivosť, ktorú potom spája s dejom príbehu. Ak niečo robí postava z knihy, robia to zároveň aj deti (napr. letec vyskočil na rovné nohy – aj deti vyskočili).

Podujatie **V umení a sne je všetko možné** prináša deťom možnosť rozvíjať svoju tvorivosť pomocou fantázie formou interaktívnej komunikácie, kedy deti odpovedajú na rôzne otázky a riešia úlohy vyžadujúce si predstavivosť.

Bubnovačka v knižnici je workshop o rytme a čase v hudbe, poézii, výtvarnom umení aj v architektúre spojený s bubnovačkou.

Koncom marca 2015 sa spustil nový projekt **Kde bolo, tam bolo...**, ktorý je určený rodičom a ich najmenším deťom (do 6 rokov). Obsahom je čítanie rozprávkových kníh s cieľom priniesť dospelým ich lepšie pochopenie. Ak im dospelí správne rozumejú, vedia ich lepšie interpretovať aj svojim deťom. Tento proces je veľmi dôležitý a u dospelých by mal viesť k záujmu o spoločné čítanie s deťmi.

Cieľom spomínaných workshopov je najmä rozvoj procesu predstavivosti, ktorý je u najmenších detí nevyhnutný pre ich budúce čítanie.

Mediálna gramotnosť v procese vzdelávania seniorov

Mediálna gramotnosť v zmysle kritického hodnotenia informácií pochádzajúcich z médií je u rozdielnych vekových skupín rôzna. Výrazná odchýlka mediálnych kompetencií sa dá pozorovať u seniorov, ktorí počas vývojovo najdôležitejších rokov svojho života nevyrastali v digitálnom prostredí, teda nie je u nich schopnosť kritického posudzovania hodnoty informácií vyvinutá do takej miery, ako u "born digitized" generácií. Práve tu sa otvára priestor pre ich vzdelávanie aj počas kurzov práce s počítačom pri vyhľadávaní informácií na internete.

Projekt Knižnica svojim čitateľom seniorom

Cieľovou skupinou projektu sú čitatelia Mestskej knižnice v Bratislave v seniorskom veku, ktorí nemajú žiadne, resp. minimálne skúsenosti s prácou s počítačom a majú záujem vybudovať alebo zlepšiť si svoje zručnosti v tejto oblasti a doplniť ich o schopnosť vyhľadávať informácie v prostredí Internetu.

Východisko pre tento projekt, ktorý sa realizuje od roku 2010, je vývoj súvisiaci so starnutím obyvateľstva. Demografická krivka na Slovensku má klesajúcu tendenciu a pribúda ľudí v seniorskom veku. Generácia súčasných seniorov nepatrí do skupiny "born digitized", teda ľudí, ktorí sa narodili v ére elektronických služieb a používania siete Internet. Keďže pre mladšie generácie je elektronická komunikácia bežnou súčasťou života, sú seniori motivovaní prispôbiť sa a naučiť sa aspoň na určitej úrovni pracovať s technológiami.

Seniori tvoria v súčasnosti vysoký podiel používateľov našej knižnice a je predpoklad, že ich počet sa v budúcnosti bude zvyšovať. Chceme, aby boli schopní plnohodnotne využívať služby knižnice a na splnenie tohto cieľa im potrebujeme venovať zvýšenú pozornosť a mať citlivý prístup k ich informačným potrebám.

Celý projekt má dve časti – systematické týždenné školenie práce s počítačom a nadväzujúce konzultačné hodiny.

Týždenné školenia sa realizujú každý rok v októbri, knižnica sa nimi zapája do celomestského projektu Seniorfest. Pozostáva zo štyroch týždenných cyklov – za mesiac sa vyškolia štyri skupiny seniorov, v každej skupine je 8 – 10 ľudí. Rozsah školenia sú dve hodiny denne počas

piatich dní. Má presne stanovenú metodiku práce so seniormi a rozvrhnutý program, ktorý im na začiatku prvého dňa vždy predstavíme. Jednotlivé procesy na seba logicky nadväzujú a zabezpečujú postupné naberanie vedomostí a praktických zručností.

Obsahom každého týždenného cyklu je v prvom kroku naučiť seniorov základné postupy, zoznámiť ich s jednotlivými komponentmi, ktoré tvoria počítač, ako zapnúť počítač, zorientovať sa v prostredí operačného systému Windows, pochopiť princíp práce s oknami, procesy minimalizácie, maximalizácie, zatvorenie programov. Ďalším veľmi dôležitým krokom pre seniorov je naučiť sa pracovať s prídavnými zariadeniami - myš a klávesnica. Zvládnutie práce podporujú praktické cvičenia v skicári (práca s myšou) a v textovom procesore (klávesnica). Pokračovaním je zoznámenie sa a vyhľadávanie v internetovom prehliadači, v rámci ktorého je dôraz na vyhľadávanie informácií na základe záujmu účastníkov a v princípe ide o praktické informácie súvisiace s čítaním správ v denníkoch, informácie o počasí, vyhľadávanie lekárov, úradov, mapy a pod. Základom je naučiť ich formulovanie svojich informačných požiadaviek do vyhľadávača a z ich strany je dôležité pochopiť rozdiel medzi zadaním textu do riadku pre internetovú adresu a do riadku vyhľadávača.

Po zvládnutí princípov vyhľadávania a linkovania pokračujú seniori s najväčšou výzvou - naučiť sa pracovať s mailom. V súvislosti s používaním emailových klientov je snaha naučiť ich čo najjednoduchší mail, ktorý si budú vedieť rýchlo osvojiť. V začiatkoch sme učili pracovať seniorov s najrozšírenejším emailovým klientom, ale v poslednom roku sme pristúpili k zmene z dôvodu jeho zložitosti vzniknutej neustálym pridávaním nových funkcií zo strany vývojárov.

Keďže seniori sú používateľmi našej knižnice a služieb, našim cieľom je naučiť ich používať aj elektronické služby knižnice – vyhľadávanie informácií na webe Mestskej knižnice v Bratislave, použitie služby „Spýtajte sa knižnice“ prostredníctvom webového formulára, vyhľadávanie v online katalógu našej knižnice, realizáciu procesov rezervovania dokumentov, úpravu údajov v konte čitateľa.

Najlepší dôkaz o ich posune je vidno na záver posledného dňa – v pondelok ráno vyplňali papierový dotazník s otázkami ohľadom ich skúseností práce s počítačom a motiváciou prečo sa prihlásili na školenie a v piatok na záver vyplňajú elektronický dotazník, v ktorom hodnotia svoju spokojnosť, pocity a postrehy z celého týždňa.

Absolventi týždenného kurzu, prípadne aj ďalší záujemcovia z radov seniorov, majú možnosť prihlásiť sa na konzultačné hodiny. Tie sú nezávislým projektom, ktorého cieľom je formou individuálneho prístupu naučiť ľudí pracovať s technológiami podľa ich záujmov a požiadaviek. Na konzultácie si môžu priniesť svoje vlastné zariadenia (notebook, tablet, mobil) a konzultovať problémy a otázky, ktoré riešia. Realizujú ich zamestnanci Úseku krásnej a cudzojazyčnej literatúry, ktorý navštevuje najviac čitateľov v seniorskom veku.

Projekty v Oddelení pre nevidiacich a slabozrakých

Projekt **Čítajme spolu** je kontinuálny, úspešne sa realizuje už od roku 2006. Jeho hlavným cieľom je napomôcť integrácii vidiacich a nevidiacich detí, ale aj inak zdravotne postihnutých detí a mládeže. Prostredníctvom nápaditých podujatí, na ktorých sa obe skupiny detí stretávajú, majú spoločné zážitky, odnášajú si z nich nové vedomosti a nezriedka aj nové priateľstvá.

Mimi a Líza je názov podujatí interaktívneho čítania z knihy Mimi a Líza (K. Kerekesová, K. Moláková, A. Salmela, 2013) realizovaných v priestore Oddelenia pre nevidiacich a slabozrakých, počas ktorého zdravé vidiace deti nahliadnu do sveta nevidiacich. Podujatie má dve časti – v prvej knihovníčka deťom číta z knihy, ktorej obsahom sú dobrodružstvá dvoch kamarátok (vidiacej a nevidiacej) a v druhej časti absolvujú exkurziu v Oddelení pre nevidiacich a slabozrakých. Formou hier sa zoznamujú so svetom nevidiacich a bližšie spoznávajú ich život. Deti si skúšajú využívanie svojich zmyslov (sluch, čuch, hmat, chuť) bez použitia zraku, aby vedeli pochopiť každodennú realitu nevidiacich. Sluchom rozoznávajú rôzne zvuky týkajúce sa príbehu, hmatom sa snažia spoznať Braillovo písmo a reliéfne obrázky, čuch si testujú pri odhaľovaní vôní bez použitia zraku.

Exkurzia a interaktívne pokusy vzbudzujú záujem a ukazujú, že aj takouto formou sa dá pozitívne pôsobiť na deti, priblížiť im zrakovo znevýhodnených ľudí ako súčasť našej spoločnosti a poskytnúť im návod, ako správne pomôcť v prípade potreby.

Trendy súčasnosti

Mnohé projekty a aktivity knižníc, ktoré fungovali alebo stále existujú v tradičnom prostredí sa postupným vplyvom technológií presúvajú aj do komunikačných procesov v sieťach. „Social reading“ je nová forma tradičných čitateľských krúžkov prenesená do elektronického

prostredia. Princíp je jednoduchý – ľudia môžu v e-prostredí zdieľať informácie o tom, čo čítali a získať spätnú väzbu od ďalších čitateľov. Prostriedkom na vytvorenie základu pre social reading (bez ohľadu na fungovanie e-kníh v prostredí slovenských knižníc) je vytvorenie priestoru v elektronickom prostredí na tvorbu recenzií, hodnotení kníh formou hry a súťažení s ostatnými. V súčasnosti sa nachádzame v bode, kedy sa tradičné čitateľské denníky a krúžky už veľmi nepraktizujú, ale v slovenských knižniciach za ne nemáme adekvátnu náhradu. Zatiaľ. Na tento účel je veľmi dobre implementovateľná gamifikačná aplikácia ako integrovaná súčasť online katalógu prostredníctvom ktorej môžu čitatelia, najmä mladí ľudia, vytvárať interakcie a súťažiť s ďalšími účastníkmi.

„Gamifikácia je aplikácia typických hráčskych elementov (body, súťaženie s ostatnými, pravidlá hry) do iných oblastí a aktivít, typicky ako online marketingová technika, na podporu zapojenia používateľov do služby alebo používania produktu“ (Oxford, 2014).

Podľa Buzovej (2014) môže byť proces implementácie gamifikácie do knižnice a jej procesov zložitý, to však platí najmä pre začiatočnú fázu, v ktorej je potrebné odpovedať na otázky, aké sú naše ciele a ako nám môže gamifikácia pomôcť pri ich dosiahnutí. Mestská knižnica v Bratislave prijala ponuku na spoluprácu a implementáciu gamifikačnej aplikácie od Katedry knižničnej a informačnej vedy. Študent Andrej Garaj sa pod vedením svojej školiteľky rozhodol otestovať svoju gamifikáciu v našej knižnici.

Na začiatku sme si stanovili ciele: zvýšiť výpožičku dokumentov a počet používateľov, docieľiť, aby používatelia hodnotili knihy, zvýšiť návštevnosť jednotlivých pracovísk knižnice, implementácia je plánovaná v najbližších mesiacoch. Keďže gamifikačná aplikácia je vizuálne príťažlivá, jej používanie nasmerujeme na detských a mladých čitateľov, práve na tých, u ktorých chceme docieľiť zvýšenie záujmu o čítanie a nepriamo aj touto formou zvyšovať úroveň ich čitateľskej gramotnosti.

Záver

Na príklade Mestskej knižnice v Bratislave vidíme, v akom stave vývoja sú v súčasnosti verejné knižnice. Sme v štádiu transformácie, hľadání ciest do budúcnosti, budovaní rôznych foriem spolupráce s rozličnými partnerskými inštitúciami. Vnímame zmeny, vidíme, že svet nie je čierno-biely, že jednotlivé gramotnosti sú v súčasnosti neodlučiteľne prepojené a my môžeme

okrem svojho pôvodného poslania v rámci svojich možností realizovať aj kultúrno-vzdelávacie aktivity, ktorými prispejeme do mozaiky v oblasti svojej geografickej pôsobnosti.

Naším cieľom je byť plnohodnotnou kultúrnou inštitúciou, ktorá má svoje miesto v modernej spoločnosti. Vývoj nie je taký prudký, ako sa predpokladalo začiatkom storočia. Ľudia stále čítajú aj tradičné papierové knihy, ktoré sú súčasťou knižničných fondov a ešte uplynie dostatok času, kým to bude inak.

Bibliografia

- [1] BUZOVÁ, Katarína. 2014. Implementácia gamifikácie do knižníc s využitím sociálnych médií. [online] [cit. 2015-02-23]. In: *ITlib*, č. 1 (2014). Dostupné na: <http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2014/1/implementacia-gamifikacie-do-kniznic-s-vyuzitim-socialnych-medii.html>
- [2] GARAJ, Andrej, HRČKOVÁ, Andrea. 2015. Application of Gamification in Library Environment. Brno: BOBCATSSS, 2015. 10 s. Rukopis.
- [3] GAVORA, Peter. 2002. Gramotnosť: vývin modelov, reflexia praxe a výskumu. In: *Pedagogika*. Roč. 52, č. 2 (2002).
- [4] HILEKOVÁ, Beata. Mestská knižnica v Bratislave, Klariská 16, Bratislava. 30. marca 2015. Osobná komunikácia.
- [5] JIRÁK Jan, WOLÁK Radim. 2007. K postavení a obsahu mediální gramotnosti a mediální výchovy. In: *Mediální gramotnost – nový rozměr vzdělávání*. Praha: Radioservis, 2007. ISBN 978-80-86212-58-6. [cit. 2015-02-23]. Dostupné na: http://medialnivychova.fsv.cuni.cz/MVP-1-version1-Jirak_Wolak_Mediální_gramotnost_Novy_rozmer_vzdelavani.pdf
- [6] OXFORD. 2014. *Oxford Dictionaries* [online]. Heslo Gamification [cit. 2015-03-30]. Dostupné na: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/gamification>
- [7] Plán hlavných úloh na rok 2015. Bratislava: Mestská knižnica v Bratislave, 2015. Dostupné na: <http://mestskakniznica.sk/data/userfiles/plany-cinnosti/mkb-plan-2015.pdf>
- [8] ŠUDÍKOVÁ, Milada, Dušan Valent, Miroslav Kováč. Komunitné aktivity v Mestskej knižnici v Bratislave: prehľad úspešných komunitných aktivít pre rôzne kategórie používateľov (deti a mládež, zrakovo postihnutých používateľov, seniorov). In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*. Č. 4, 2013. Dostupné na: http://www.sakba.sk/bulletin/2013/SAK_2013_4.pdf
- [9] ZÁPOTOČNÁ, Olga. *Čitateľská gramotnosť a jej rozvoj v primárnom vzdelávaní : Teoretické východiská a didaktické realizácie*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 2012. 141 s. ISBN 978-80-224-1281-0.

Metodické centrum pro knižní kulturu a literární muzea

Petruželková, Alena

knihovna Památníku národního písemnictví v Praze

Úvod

Koncem loňského roku bylo zřízeno Metodické centrum pro knižní kulturu a literární muzea při Památníku národního písemnictví (PNP). Stalo se tak jedním ze specializovaných center Ministerstva kultury ČR, jejichž úkolem je získávat aktuální oborové informace, poskytovat metodickou pomoc paměťovým organizacím, koordinovat koncepční a výzkumné úkoly, a tím napomoci účinnější péči o movité kulturní dědictví v České republice.

Památník národního písemnictví jako specializované muzeum pečující o sbírku dokladů k vývoji literatury a knižní kultury v českých zemích od 18. století do současnosti, včetně dokladů vážících se k životu, dílu a odkazu významných osobností české literatury a knižní kultury má v současnosti k dispozici odborné zázemí¹ a mnoho praktických zkušeností jak s koncipováním sbírkotvorné činnosti, tak s dokumentací i prezentace dokladů ke knižní kultuře.

Památník národního písemnictví se jako jedna z nemnoha institucí v ČR podílel a podílí na sledování a reflexi knižní kultury. Do roku 1989 tuto funkci plnil především Kabinet knižní kultury, jedno z odborných oddělení PNP, během jehož působení vznikla sbírka knižních obálek, řada odborných publikací, dokumentovány byly i četné výstavy pořádané Kabinetem (tematicky orientované na soudobou ilustraci a knižní grafiku).

Zřízení metodického centra pro knižní kulturu se tak jeví jako logické pokračování aktivit, které vznikaly a vznikají v rámci odborné činnosti PNP. V nedávné minulosti to byla např. výstava

¹ Kurátoři a knihovníci PNP připravují výstavy, provádějí výzkum a v rámci odborného zpracování zohledňují výtvarné a literární aspekty knihy (ilustrace, obálka, knižní značka). V současnosti probíhá v PNP výzkum osobních knihoven a jejich provenience (dosud proběhl výzkum knihovny Adolfa Hoffmeistera, Vladimíra Holana, Jana Thona a knihovny Karáskovy galerie) a spolupráce s knihovnou Národního muzea v rámci projektu centra excelence „provenio“. Knihovna PNP se rovněž podílí na výuce knihovědných předmětů na FF UK v Praze.

Anatomie knihovny (PNP, 2012), jejíž koncepce zohledňovala současné trendy v muzejní prezentaci knižních sbírek (dosud poněkud stagnující oblast domácího muzejnictví).

Metafora anatomie – přirovnávající knihovnu Karáskovy galerie k lidskému tělu –, jež byla zvolena pro stávající prezentaci, umožnila využít knihu jako různorodě fungující médium, nejen jako estetický objekt nebo nositele literárního obsahu. Prostřednictvím „anatomických“ řezů odhalovala knihovnu jako živý organismus. Dalším příspěvkem PNP k prezentaci a reflexi knižní kultury byla výstava věnovaná autorské knize Místo pro imaginaci (autorská kniha, bibliofilie, ilustrace, Národní knihovna ČR, 2013), jejíž součástí byla konference Hledání ztraceného místa navazující na mezinárodní výstavu, kterou ve stejných prostorách uspořádala Národní knihovna ČR a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Příspěvky byly věnovány různým aspektům nejen autorských knih, ale i knižní kultuře jako takové.

1 Zpráva o knize

PNP spolu s Československým ústředím československé knižní kultury a za slovenskou stranu se Slovenským ústředím knižnej kultúry a Maticí slovenskou obnovily v roce 1965 tradici pořádat přehlídky Nejkrásnějších knih roku, kterou založil Spolek českých bibliofilů z podnětu Arna Šaňky v roce 1928.² Každoroční soutěž o Nejkrásnější české knihy roku (NČKR) představuje současnou úroveň domácí knihy, zvláště pak úroveň jejího výtvarného a grafického zpracování. I když se jedná jen o část knižní produkce, vítězný soubor knih může sloužit jako vodítko pro nakladatele a jejich strategii, pro odborníky nabízí příležitost k reflexi současné domácí knižní kultury a srovnání s knižní produkcí ve světě.

Výstavní prostor PNP letohrádek Hvězda se v letošním roce stane dějištěm několika událostí. V jeden okamžik zde bude zahájena jak výstava k 50. výročí soutěže o Nejkrásnější české knihy

² První etapa soutěže o **Nejkrásnější knihy roku** za ročníky 1928 – 1940; celkem se uskutečnilo 11 ročníků, poslední za roky 1938 – 1939.

Organizátor: Spolek českých bibliofilů.

Druhá etapa soutěže o **Nejkrásnější knihy roku**, 1959 – 1962.

Organizátor: Československý komitét knižní kultury.

Třetí etapa soutěže o **Nejkrásnější československé knihy roku**.

Organizátor: Československé ústředí knižní kultury (ČsÚKK) 1965 – 1967, v letech 1968 – 1991 MK ČSR a Památník národního písemnictví; za Slovensko Slovenské ústredie knižnej kultúry a Matica slovenská.

Čtvrtá etapa. Od roku 1992 se soutěž o **Nejkrásnější české knihy roku** koná bez slovenského partnera – pořadatelé jsou MK ČR a PNP.

roku, tak přehlídka knih oceněných v letošním ročníku soutěže, současně proběhne oficiální vyhlášení jejích výsledků. Název celého projektu Zpráva o knize signalizuje, že nebude představena historie soutěže v chronologickém přehledu či úplnosti, ale že bude zohledněna proměnlivost jednoho z nejstarších médií, jakým kniha je.³ Výstava nabídne pohled na tu část knižní produkce, kterou na základě určitých konsensů vybraly v padesáti ročnících hodnotící poroty soutěže. Konceptu výstavy je přizpůsoben jak vizuální styl, tak výstavní technologie, která umožňuje představit knihu v prostoru Hvězdy a současně ji prostřednictvím digitálních médií přenést i mimo něj do internetového prostoru. Závěrečná část výstavy s názvem Nejvíce kniha je věnována knize, která zdánlivě nepodléhá žádnému kánonu, knize, která zachycuje variabilitu její vizuální podoby, rovněž se objeví témata související s budoucností knihy.

2 Koordinace koncepčních a výzkumných úkolů

V devadesátých letech došlo ve světě k upevnění pozice knihovědy v rámci ostatních vědních disciplín – začala se objevovat nová národní centra pro výzkum knižní kultury, často oproti tradičně založeným akademickým pracovištím mnohem širěji koncipovaná a orientovaná na mezinárodní spolupráci (dokladem této spolupráce jsou četné mezinárodní granty). V sousedním Rakousku bylo takové centrum založeno v roce 1998. Die Gesellschaft für Buchforschung in Österreich, společnost která se stala základnou pro výzkum širokého spektra témat z dějin knižní kultury – od knižní produkce po distribuci, na svých webových stránkách deklaruje mj. zájem o spolupráci s dalšími institucemi. O svých aktivitách informuje dvakrát ročně na stránkách periodicky vycházejících *Mitteilungen* včetně recenzí o publikacích s knihovědnou tematikou, spolupracuje s domácími a zahraničními badateli. Nejvýznamnějším vydavatelským počinem institutu je vydávání ediční řady - Buchforschung. Beiträge zum Buchwesen in Österreich, kterou řídí Peter R. Frank a Murray G. Hall. Mezi prvními svazky zde

³ Autorem osobité koncepce projektu je **Petr Babák** (1967). Typograf, grafický designér. Žák Jana Solpery. V letech 1995–2002 spolupracoval s Tomášem Machkem. Od roku 2002 má vlastní studio Laboratoř; vede Ateliér grafického designu a nových médií na VŠUP v Praze. Veden zásadou: „řemeslo je předpokladem, experiment podmínkou, risk nutností,“ neakcentuje vlastní rukopis, oblíbené grafické prostředky. Jeho stylem je – nemít vlastní styl, přesto jeho návrhy nepostrádají originalitu. Hledá takové grafické řešení, které by knize vtisklo pečeť neopakovatelnosti – výchozí texty se pro Babáka stávají jedinečnými tématem, obsahem nebo autorským rukopisem. Ve výsledném návrhu mají znakovou podobu: stylizované M na obálce katalogu Jána Mančušky, stopa střely na obálce katalogu architektonického ateliéru Projektil, geometrické značky funkcionalisticky laděné obálky katalogu výstavy Ladislava Sutnara. Poroty soutěže vnímají jedinečný Babákův přístup ke knižnímu designu, a proto mu opakovaně udělují hlavní ceny.

vyšly např. *Buchwesen in Prag (2000) Aleny Köllnerové nebo Zum Buchwesen in Österreich (2001)* Carla Junkera. Řešiteli ambiciózního výzkumného projektu - *Buchwesen in Wien, 1750–1850. Kommentiertes Verzeichnis der Buchdrucker, Buchhändler und Verleger (PDF-Format na CD-ROM, 2008)* jsou Peter R. Frank a Johannes Frimmel (grant byl tomuto projektu udělen Rakouským vědeckým fondem (FWF). Předmětem výzkumného úkolu bylo shromáždit data o knižním obchodu v jednotlivých městech a regionech.

V nedávné minulosti jsme se mohli opakovaně na stránkách periodik i na konferencích seznámit s apely Petra Voita⁴ (např. Host 3, 2015), jejichž hlavním poselstvím je orientovat domácí knihovědný výzkum interdisciplinárně, jak je to již několik desetiletí běžné ve světě. Takto pojatý výzkum knižní kultury⁵ v současnosti vázne z několika příčin. Chybí překlady zásadních monografií, na vysoké školy se nehlásí dostatečné množství studentů, kteří by jevíli vážný zájem o obor, chybí i pedagogové. Pokud by se muzejní knihovny, které se dosud převážně věnovaly péči o kulturní dědictví, měly v budoucnu významnějším způsobem podílet na poznávacích a interpretačních úkolech v oblasti výzkumu knižní kultury, mohlo by metodické centrum v roli koordinátora alespoň zajistit chybějící institucionální zakotvení. Pro plnění výzkumných a koncepčních úkolů bude metodické centrum hledat další partnery jak mezi experty, tak mezi institucemi – předpokládá se spolupráce s vysokoškolskými pracovišti, které připravují budoucí odborníky, akademickými pracovišti a paměťovými institucemi příbuzných oborů. Výzkum knižní kultury se jako interdisciplinární obor bez této spolupráce, zvláště v oblasti využívání metodologie, stěží obejde.

⁴ Petr Voit je vysokoškolský pedagog, působí ve Strahovské knihovně, je mj. autorem Encyklopedie knihy (2006).

⁵ Knižní kulturou rozumíme knižní i neknižní doklady materiální povahy (knihy, autorské knihy, exlibris, ilustrace atd.), které jsou zkoumány z hlediska různých oborů (knihověda, dějiny umění, historie, antropologie, sociologie). Předmětem výzkumu knižní kultury jsou různé formy materiální podoby textů (od textu rukopisného po elektronický); jejich výroba, recepce a distribuce. Naznačené šíří oboru, který se zabývá obecnými principy přenosu textů, podmínkami v nichž vznikají, technologiemi výroby knihy, vztahy mezi autorem a nakladatelem, dějinami copyrightu, v současnosti odpovídá interdisciplinárně orientovaný výzkum.

3 Metodická pomoc – literární muzeologie

Okruh témat a činnosti metodického centra rovněž zahrnuje metodickou pomoc paměťovým organizacím pečujícím o literární dědictví v ČR.⁶ V této oblasti se nejprve zaměří na získávání informací o činnosti těchto institucí. Vytčeného cíle chce metodické centrum dosáhnout zřízením portálu, na kterém budou umístěny strukturované informace o muzeích a jejich činnosti. Přístup k informacím a jejich kvalita o muzejních expozicích, archivech či knihovných významných osobností české literatury, stejně tak jako informace o aktuálním dění v těchto institucích je v současné době dostupná jen částečně a závisí na existenci a kvalitě webových stránek jednotlivých subjektů. Dílčím cílem projektu je zefektivnění činnosti těchto institucí organizováním workshopů a přednášek s předními odborníky.

Závěr

V prvním roce existence bude metodické centrum plnit tři hlavní úkoly. Zásadním koncepčním úkolem bude precizovat, čím vším se centrum má zabývat. Za tímto účelem centrum naváže spolupráci s odborníky z dalších institucí (knihovny Národního muzea, Matice české, Národní knihovny, knihovědného oddělení základní knihovny Akademie věd ČR, Moravské galerie, Moravského zemského muzea, Uměleckoprůmyslového muzea). Náplní setkání se zástupci těchto institucí bude konzultovat teze o formách a náplni činností metodického centra.

Dalším důležitým úkolem centra bude na základě rešerše vypracovat speciální bibliografii, která se stane výchozím materiálem pro budování a zpřístupnění oborové knihovny zaměřené zejména na zahraniční literaturu k tématu knižní kultury a literárních muzeí.

Pro nejbližší období metodické centrum připravuje několik akcí. Jednou z prvních letošních akcí je výstava ex libris v galerii Českého rozhlasu a workshop pro děti, na kterém se seznámí pod

⁶ V německu je to např. asociace ALG (Arbeitsgemeinschaft Literarischer Gesellschaften und Gedenkstätten) existuje od roku 1986 a zastřešuje 220 institucí uchovávajících literární odkaz na území Německa, Rakouska a Švýcarska a zároveň vytváří jejich centrální databázi. Do budoucna má ALG zájem připravovat společné projekty v rámci partnerství mezi národy. Jedná se o pořádání konferencí, výstav apod. Z prvního workshopu (2009), jehož se zúčastnili zástupci z devatenácti zemí EU, vznikl sborník příspěvků, ve kterém byla představena jak literární muzea, tak další instituce zastřešující aktivity různorodých subjektů pečujících o literární dědictví v jednotlivých zemích EU. Byly popsány rozdílné přístupy k řešení problémů, týkající se nejen sběru a zpřístupňování informací, ale také organizování literárního života vůbec. ALG vydává ve spolupráci s dalšími zahraničními subjekty Newsletter přinášející aktuální informace o dění v oblasti literárního dědictví v jednotlivých zemích EU.

vedením odborníků s grafickými technikami (doprovodným materiálem pro účastníky workshopu je komiks, který tematiku ex libris přibližuje dětskému publiku). Metodické centrum se rovněž bude podílet na přípravě publikace dokumentující padesát ročníků soutěže o nejkrásnější českou knihu. Také k tomuto tématu bychom chtěli v metodickém centru uspořádat kolokvium.

Na cestě od otevřeného přístupu k otevřenému vzdělávání

Hrabínová, Světlana – Planková, Jindra

Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav informatiky; Univerzita Komenského
v Bratislavě, Filozofická fakulta, Katedra knižniční a informační vědy

Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav informatiky

Abstrakt: Myšlenky „otevřeného vzdělávání“ se objevují již několik desetiletí a navazují na tradiční vzdělávací způsoby a postupy. Vlastní organizace otevřeného vzdělávání je založena na umožnění přístupu ke studiu (učení) všem zájemcům, zejména v oblasti vzdělávání dospělých. Významnou změnou a důležitou výzvou pro vzdělávací instituce, včetně moderních knihovnicko-informačních institucí, je zpřístupnění široké nabídky možností vzdělávání, bez vyžadovaných vstupních předpokladů.

Příspěvek se zabývá nejen principy a možnostmi otevřeného vzdělávání, které se otevírá zájemcům o studium, ale také v kontextu zdrojů s otevřeným přístupem, poukáže na možnosti otevřených vzdělávacích zdrojů. Zároveň se věnuje současnému stavu a úrovni otevřeného vzdělávání i otevřených vzdělávacích zdrojů, s cílem nalezení možných cest pro budoucí odborné vzdělávání v oboru. Hlavním cílem příspěvku je poukázat na otevřené vzdělávání, jako jeden z důležitých prvků dalšího rozvoje myšlenek otevřeného přístupu.

Abstract: The idea of “open education” appears several decades and built on the traditional educational methods and procedures. Self-organization of open education is based on enabling access to education (teaching) to all interested people, especially in the field of adult education. The significant change and challenge for educational institutions, including modern library and information institutions, is to make a wide range of learning opportunities available, without required input assumptions.

The paper deals with not only the principles and possibilities of open education, which opens out to prospective students, but also points to the possibilities of open educational resources in the context of resources with open access. It also discusses the current state and the level of open education and open educational resources, in order to find possible paths for future education in the field. The main aim of this paper is to highlight the open education as one of the important elements for further development of the idea of the idea of open access.

Klíčová slova: elektronické publikování; odborné informace; Open Access; Open Education; Open Educational Resources; OER; otevřené vzdělávací zdroje; otevřené vzdělávání; otevřený přístup; principy OA; problémy OA; vědecká komunikace

Keywords: electronic publishing; open access; OA; OA initiatives; OAI; OA principles; OA problems; open education; OE; open educational resources; OER; scientific communication; scientific information

Úvod

Problematicke otevřeného přístupu k odborným a vědeckým publikacím se v současnosti věnuje poměrně široká pozornost v mnoha odborných kruzích. Vychází řada publikací i článků, které se snaží poukázat na možnosti a principy praktického naplňování podstaty hnutí za otevřený přístup. A právě při praktické realizaci otevřenosti a dostupnosti odborných materiálů narážíme na mnohé mýty a nesprávné pochopení podstaty otevřeného přístupu, a to jak u jednotlivců, tak i institucí. Pozitivním prvkem je, že myšlenka otevřeného přístupu se postupně rozšířila do mnoha oblastí i odborností, které stojí mimo původní propagátory a iniciátory otevřeného přístupu. Negativním prvkem je stále přetrvávající názor tvůrců informačních politik, redaktorů odborných časopisů či akademických pracovníků, že otevřený přístup je zásahem do práv na ochranu autorských děl i vydavatelských materiálů.

V návaznosti na otázky otevřenosti a jejich využití v tradičních procesech výuky a vzdělávání, je nutné poukázat na šest mýtů (23), které jsou běžně vnímány, a často v odborných kruzích chápány, jako nejpodstatnější negativní složky otevřeného přístupu. Abychom se vyhnuli zápornému pohledu na otevřené vzdělávání, pokusíme se specifikovat tyto mýty a vyloučit jejich vliv na otázky otevřenosti ve vzdělávání.

Jedinou cestou k zajištění otevřeného přístupu k recenzovaným časopiseckým článkům je jejich publikování v časopisech s otevřeným přístupem. Jedná se o mylnou interpretaci, která souvisí s nepochopením odlišností mezi publikačními modely otevřeného přístupu. V rámci aktuálního otevřeného přístupu k publikování jsou rozlišovány dva základní publikační modely. Jedná se o dvě možné cesty, resp. způsoby, spojené s otevřeným publikováním a specifickým publikačním modelem. Odlišností mezi oběma existujícími publikačními modely otevřeného

přístupu, je rozdílnost ve způsobu publikování (vystavení) publikovaného časopiseckého článku. Zatímco zelená cesta je jednoduchou variantou otevřeného přístupu, kdy dochází k uložení preprintu nebo postprintu článku do otevřeného digitálního repozitáře. Zlatá cesta pracuje s uložení vědeckého článku a jeho zpřístupněním v odborném recenzovaném časopise, s otevřeným přístupem. Základním principem je, že vydavatel vytvářející konečnou publikovanou formu článku ji poskytne volně k dispozici (13).

Všechny nebo většina časopisů s otevřeným přístupem účtují poplatky za zveřejnění článků.

Procesy spojené s poplatky za zveřejnění článků, běžně označované jako autorské poplatky, nebo poplatky za zpracování článků, jsou součástí nejznámějšího ekonomického modelu pro otevřený přístup. Ale samozřejmě platí, že tento model není nejčastěji užívaným. Od počátku vzniku hnutí za otevřený přístup byly hledány možnosti přímé dostupnosti materiálů uživatelům, a to bez ekonomických bariér. Jednou z možných cest je otevřené zpřístupnění odborných materiálů formou časopisů. Aktuálním pohledem do Directory of Open Access Journals (3) zjistíme, že z celkového počtu uváděných 10 338 titulů časopisů je 6370 titulů poskytováno bez vyžadovaných poplatků, což činí cca 62% volně dostupných recenzovaných časopisů s otevřeným přístupem. Na rozdíl od této skutečnosti, většina recenzovaných odborných časopisů, v tradiční či elektronické podobě, vyžaduje od svých čtenářů poplatky za zpřístupnění celých čísel časopisů, nebo jednotlivých článků - většinou formou čtenářského předplatného, nebo jednorázového poplatku za zpřístupnění požadovaného článku.

Všechny autorské poplatky jsou placeny samotnými autory. Z údajů uvedených v komplexní Studii o publikování v režimu otevřeného přístupu (SOAP) z roku 2011 vychází zjištění, že pokud autoři publikují své práce v časopisech s otevřeným přístupem, kde je vyžadován poplatek, je tento poplatek hrazen ze specificky vázaných grantových či projektových prostředků, nebo přímo zaměstnavatelem autora (vesměs univerzitami, výzkumnými pracovišti a organizacemi v oblasti výzkumu). Pouze ve 12% případů bylo zjištěno hrazení poplatků samotnými autory. (7). To vede k úvaze, proč je pro tyto poplatky v obchodním modelu otevřeného přístupu používáno termínu autorské. Zde lze předpokládat úpravy ve vlastním smyslu, použití i samotném označení poplatků, spojených s uveřejněním prací v časopisech s otevřeným přístupem. Nezanedbatelný vývoj směrem k získání potřebných poplatků k publikování prací

v systémech časopisů s otevřeným přístupem lze sledovat i v ČR, kde zejména Akademie věd ČR (17) má již plně propracovaný dotační systém financování a autorských úhrad spojených s vlastním publikováním (5).

Publikování v tradičních časopisech uzavírá autorům cestu k publikování stejného materiálu formou otevřeného přístupu. Aktuální vydavatelskou politiku tradičních časopisů a postoj k možnosti uveřejnění materiálů v časopisech s otevřeným přístupem sleduje databáze SHERPA/RoMEO (21). Projekt slouží především jako zdroj informací o vydavatelstvích a jejich přístupu k problematice auto-archivace. Může tak posloužit autorům, kteří hledají informace, za jakých legislativních či jiných podmínek je možné přistoupit k auto-archivaci a případnému uložení článku na vlastní webové stránky, či na stránky domovské instituce. V databázi mají autoři možnost zjistit, kterou z cest k otevřenému přístupu vydavatelé časopisů umožňují (15). Obecně platí, že dnes většina vydavatelů tradičních časopisů povoluje svým autorům publikovat práce formou zelené cesty, mnozí další poskytují povolení na přímé vyžádání autora. Počet vydavatelů tradičních časopisů, kteří povolují některou z cest k otevřenému přístupu, se stále zvyšuje. Přesto narazíme na příklady, kdy autoři nemají možnost publikovat své práce v jiném, než tradičně zpřístupňovaném časopisu. Zde je možné se domnívat, že autor publikující v oboru, kde figurují pouze tradiční přístupy k publikování, bez možnosti dalšího uložení v časopise s otevřeným přístupem, může výsledky své práce zpřístupnit formou uložení do oborově zaměřeného, resp. specifického úložiště elektronických textů.

Časopisy s otevřeným přístupem mají nízkou kvalitu a hodnocení. Počet časopisů s otevřeným přístupem vzrůstá a dochází také k vzrůstající kvalitě a hodnocení jednotlivých titulů. Na počátku hnutí za otevřený přístup bylo k dispozici poměrně malé množství časopisů, jejichž hodnota a kvalita dosahovala parametrů požadovaných pro výpočet hodnocení vlivu. Už v roce 2004 bylo v Thomson Scientific zjištěno, že v každém oboru je možné nalézt alespoň jeden titul časopisu s otevřeným přístupem, jehož hodnocení bylo blízké nejvyšším hodnotám udaných impact faktorů tradičních časopisů (23). Díky postupnému pronikání fenoménu otevřeného přístupu do řady oborů a disciplín dnes najdeme mnohé otevřené časopisy, jejichž hodnota a kvalita je na nejvyšší úrovni, tj. srovnatelná s hodnotou a kvalitou tradičních vědeckých časopisů. V této souvislosti je potřeba zmínit také fakt, že kvalita vědeckého časopisu

je spojena především s autory, recenzenty, redaktory a v neposlední řadě také vydavateli. Samotný zvolený obchodní model či vydavatelská politika nejsou rozhodujícími činiteli při hodnocení kvality a efektivity časopisu ve vědecké komunikaci.

Nařízení k publikování formou otevřeného přístupu jsou porušením akademické svobody.

Tento poslední mýtus je především spojen s problematikou zlaté cesty k otevřenému přístupu, která autorovi nařizuje přesná pravidla a kroky při publikování jeho díla. V případě, že budeme chápat otevřený přístup pouze v rozsahu zlaté cesty, pak vytváříme pouze prostor pro zkratkovité chápání otevřeného přístupu a jeho omezení, spojená s vydavatelskou politikou. Nicméně, zlatá cesta není jediným a reprezentativním přístupem. Stále se rozšiřující zelená cesta je prvkem podporujícím akademické svobody, a to ve smyslu vlastní volby a možnosti publikování vědeckých výsledků, na základě uvážení samotnými autory.

Podporujícím prvkem pro další rozšíření myšlenek otevřeného přístupu není jen praktické naplňování dostupnosti materiálů uživatelům, ale také propagace a zamyšlení se nad jeho dalším rozvojem. Jednou z možných cest otevřeného hnutí, která se dnes již běžně propaguje při výuce a vzdělávání, je otevřené vzdělávání. To je možné vnímat, jako zajímavou výzvu a propojení mnoha odborných oblastí a odvětví (12).

Otevřené vzdělávání – principy a základní charakteristiky

Původ myšlenek vedoucí k hlubšímu prosazení otevřeného hnutí, lze nalézt ve vzdálené minulosti, a je spojen s počátky vydávání tištěné produkce a zavedením inovačních technologií v procesech publikování. Už tiskařský lis dovolil člověku tisknout a předávat psaný text, čímž došlo k masovějšímu rozšíření gramotnosti ve společnosti a jejímu vzdělávání. Přejít od pergamenu k papíru, vznik a provozování korespondenčního systému rozšiřování poznatků, či počátky vědeckého publikování je možné chápat jako prvotní způsoby přispívající k postupnému rozšiřování vědeckých poznatků za velmi nízkou cenu. Mnozí jedinci očekávali již v první polovině 20. století vytvoření širšího, obecně uplatňovaného konceptu volného přístupu k informacím. Tento požadavek byl ovšem splněn až v nedávné minulosti.

Moderní pojetí otevřeného přístupu bylo rozpoutáno až s nástupem elektronických médií, internetu, webových služeb a elektronického publikování odborných informací. Díky tomu je

dnes zcela běžné publikovat vědecký článek či výukový materiál, a zároveň zajistit jeho stálou dostupnost, z kteréhokoliv místa na zemi, kde je možné využít osobní počítač (v současném neustále se rozvíjejícím světě také jakékoliv mobilní zařízení) a připojení na internet.

Samotná filozofie a první modely otevřeného hnutí jsou původně spojeny s různými motivacemi a akcemi. Jejich podnětem bylo především podpořit svobodné sdílení myšlenek, předcházet duplicitám při zpracování vědeckých či profesních úkolů, zabránit omezujícím postupům v oblasti autorských práv vůči samotným autorům a zároveň vytvoření účinné podpory pro zajištění ekonomické efektivity a zlepšení přístupu k publikovaným materiálům a zdrojům. Mnohé aktivity byly vytvořeny a silně podporovány uzavřenými komunitami, ale i skupinami - s širším dosahem. Příkladem mohou být známé prvky jako: otevřené zdroje (open source), otevřené standardy (open standards), otevřené znalosti (open knowledge), otevřený obsah (open content), otevřená data (open data), nebo otevřené vzdělávání (open education) a otevřené vzdělávací zdroje (open educational resources). V souvislosti s pojetím procesu vzdělávání je důležité upozornit na to, že řada z uvedených prvků byla zásadní pro rozšíření dostupnosti vzdělávání - v rámci vzdělávacích systémů jednotlivých zemí. A to nejen z pohledu teorie a výzkumů ve výuce a vzdělávání, ale především v oblasti praktického naplňování otevřenosti vzdělávání, s využitím moderních informačních, komunikačních i vzdělávacích technologií.

Všeobecně se očekávalo především rozšíření možností při sdílení metod, prostředků i výsledných prvků, pro všechny zúčastněné strany vzdělávací komunity. Ovšem i v rámci vzdělávání je možné sledovat složitost naplňování otevřenosti a sdílení. Především formální postupy, kulturní zázemí procesu vzdělávání a praktické naplňování, jsou postaveny na mnohých tradičních vzdělávacích postupech, které mohou být označeny jako bariéry dalšího naplňování otevřeného vzdělávání. Přesto lze nalézt příklady propojení vzdělávacích institucí a sdílení výukových materiálů a zdrojů, které splňují podstatu a podmínky otevřeného vzdělávání, resp. učení (19).

Ucelené vysvětlení pojmu *otevřené vzdělávání* je stále předmětem debat pedagogických pracovníků, stejně jako odborníků z řady souvisejících oblastí. Samotné moderní vzdělávání jako celek je možné obecně charakterizovat jako proces, který zahrnuje poměrně širokou škálu

pedagogických a vědeckých činností, které probíhají v rámci formálního, ale i neformálního vzdělávání, pro různé skupiny příjemců. Obecně je pojem **otevřené vzdělávání** (učení) chápán, jako specifická projektovaná organizace vzdělávání, kdy je umožněn přístup ke studiu (učení) všem zájemcům. Kromě široké nabídky a možností vzdělávání, je základní charakteristikou také skutečnost, že od zájemců o učení, nejsou vyžadovány žádné vstupní požadavky na znalosti či dovednosti. Sám zájemce o studium na sebe přejímá odpovědnost za studijní úspěšnost, což pro něj mnohdy znamená volbu individuálního tempa a kurikula vzdělávání. V současnosti je obsahově často pod takto charakterizovaný termín zahrnováno distanční, resp. externí vzdělávání (9).

Někdy bývá termín **otevřené vzdělávání** vysvětlován v návaznosti na formy učení jako specifická forma učení na dálku, kdy jsou zájemcům k dispozici učební materiály uložené na jednom přístupovém místě (databáze výukových materiálů, nebo digitální knihovna s didaktickými materiály), ze kterého si jej učící se osoby sami přejímají. I zde se jedná o formu individuálního vzdělávání, resp. sebevzdělávání. Samotná komunikace s vyučujícím není primárním prostředkem k dosahování výukových cílů.

Širší pohled na problematiku vzdělávání nás seznamuje také s termínem **otevřené vyučování**, který je spojován se zapojením nových prvků do školní práce. Je tak označován soubor principů školní práce, které je potřeba aplikovat na konkrétní podmínky (2). Celkově jde o zásadní změnu pedagogického postoje vůči žákům, škola se otevírá žákům (otevřené vyučování) i rodičům (otevření školy navenek). Typickým prvkem vyučování je integrace poznatků, vysvětlování, předvádění a samostatná práce žáků. Velký důraz je kladen na rozvoj sociálních vztahů a vzájemné interakce i sociální komunikace (24).

Nicméně z hlediska zaměření naší práce je podstatnější vymezení **otevřeného vzdělávání** v souvislosti s výukovými postupy, které probíhají při vzdělávacích činnostech jednotlivců. Předpokládáme, že tyto metody mohou být využity také při vlastní tvorbě a sestavování otevřených kurzů i výukových zdrojů pro uživatele knihoven, resp. v rámci informačního vzdělávání čtenářů i uživatelů, běžně prováděného v knihovnách. Vlastní výukové postupy pak mohou zahrnovat některé z procesů:

- výuka prostřednictvím instrukcí, řízených aktivit nebo samostudium;
- výuka s odborným vedením (tutorem), kdy všechny neřízené činnosti směřují k samotnému cíli vzdělávání;
- vlastní hodnocení práce studenty může obsahovat prvky sumativních, formativních, popř. i diagnostických postupů;
- prověření, které může zahrnovat přesnou specifikaci dosažených úspěchů studenta nebo pedagoga
- tvorba pravidel na všech úrovních vzdělávání, které mají vliv na učební plány, rozsah finančních prostředků a postupů v samotné oblasti vzdělávání;
- administrace procesu vzdělávání, spojená s nábořem, příjmem, uchováváním, postupem, odstupňováním, načasováním, hlášením i řízením procesu samého.

V rámci otevřeného vzdělávání jsou klíčovými způsoby, jakými dochází k postupným změnám v tradičním vzdělávání, zejména v návaznosti na přijetí zásad otevřeného přístupu. Zásadní podstatou otevřeného vzdělávání je prostřednictvím volné a otevřené dostupnosti (která zahrnuje také svobodu využívání) nabídnout přístup ke vzdělání a znalostem všem zainteresovaným osobám bez ohledu na dobu či místo. V této souvislosti je také důležitým prvkem podchycení vzájemných vztahů uvnitř tradičního vzdělávacího prostředí a rozvíjejících se oblastí mimo instituce formálního vzdělávání. Právě ve vnějších oblastech tradičního vzdělávacího prostředí je dnes možné sledovat postupné naplňování principů otevřenosti ke vzdělávání. Samotné **otevřené vzdělávání** je termínem kolektivním, který odkazuje na mnohé postupy a činnosti, spojené s otevřeností, vzděláváním, resp. otevíráním vzdělávání směrem vně tradiční vzdělávací prostředí. V prvé řadě jde tedy o *odstraňování překážek ve vzdělávání*, které je dnes většinou realizováno zrušením vstupních požadavků na posluchače a *zpřístupněním vzdělávacího obsahu* a dat. Ta jsou volně k dispozici posluchačům, a právě dostupnost výukových materiálů vede k větší otevřenosti celého procesu vzdělávání. V širším kontextu jej pak můžeme chápat jako *kulturní změnu* ve vzdělávání, kdy posunem k novým výukovým metodám a postupům se mění tradiční role učitele a studenta, na tutora a posluchače.

Přestože se problematika otevřeného vzdělávání neustále vyvíjí a mění, a do popředí vystupují i některé sporné aspekty (např. licencování obsahu, obsahové vymezení otevřenosti, atd.), lze

sledovat zvyšující se význam faktu, že dochází k proměnám způsobů tradičního vzdělávání. A právě otevřené vzdělávání může být jednou z cest, resp. významným prvkem, určující proměny a vlastní transformaci tradičního vzdělávacího systému do budoucího systému vzdělávání, v návaznosti na principy fungující moderní informační společnosti. Ačkoli je dnes otevřené vzdělávání spojováno především s tvorbou a praktickým užitím otevřených vzdělávacích zdrojů, je nutné neopomenout důležitost otevření vlastních způsobů vzdělávání. Proto je zcela zřejmé, že otevřenost ve vzdělávání je zásadní inovací v pedagogické praxi, která se nevztahuje pouze k obsahu, datům nebo zdrojům, ale znamená širší změny a posuny směrem k rovnosti a spolupráci, a to uvnitř samotného vzdělávacího systému. Jedná se o progresivní proces posunu, od přijetí zásad otevřeného přístupu, jejich aplikace do otevřených vzdělávacích zdrojů, až pootevřené vzdělávací postupy, procesy a metody.

Otevřené vzdělávání v praxi – srovnání, výhody a negativa

Myšlenka otevřeného vzdělávání se postupem času rozšířila do mnoha zemí světa, do stovek vzdělávacích zařízení, škol či institucí, které se zabývají vzděláváním. Otevřené předávání informací a znalostí se stalo změnou, která působí a zároveň ovlivňuje práci vyučujících, otevírá možnosti a zvyšuje zájem studentů, působí na tradiční vydavatelskou oblast, ale zejména je výzvou pro vzdělávací instituce samotné. Ty mohou vnímat otevřené vzdělávání jako proces přesunu vyprodukovaných znalostí do vnějšího prostředí. V návaznosti na otevřené vzdělávací zdroje je pak možné procesy otevřeného vzdělávání chápat jako základní předmět prodeje a podnikání. Účinek otevřeného vzdělávání je možné sledovat v praxi, nicméně samotný kulturní a společenský posun je stále v pohybu, směrem k naplňování potenciálu otevřeného vzdělávání. Ten je stále více spojován s oblastmi technologií a vývojem potřebných technických prostředků, především pro tvorbu a uplatnění *otevřených vzdělávacích zdrojů ve vzdělávání*. I přes rychlost změn a nástup nových prostředků zpracování otevřených materiálů, je oblast otevřeného vzdělávání stále na svém počátku. Přestože již dnes existují mnohé provedené studie (26), které se zabývaly vlivem otevřeného vzdělávání na procesy výuky, resp. vlivem otevřených výukových zdrojů na výuku, můžeme na jejich základě jmenovat **problémové (negativní) faktory**, bránící dalšímu rozvoji hnutí. Jedná se především o rysy pedagogické, vnitřní (subjektivní), logistické a strategické. *Pedagogické rysy* vycházející z faktu, že pro samotné pedagogické pracovníky je oblast otevřeného vzdělávání novým pojmem. Není ujasněno

přesné vymezení, obsahová náplň a požadavky k naplňování myšlenek. *Vnitřní* (subjektivní) *rysy* jsou v mnohém spojeny s velmi subjektivní představou toho, co je otevřeného vzdělávání a také s výraznými očekáváními ze strany jednotlivých účastníků procesu vzdělávání. Co může pro jednoho být základem otevřenosti, dostupnosti a podstatou sdílení, je pro druhého zásahem do autorských, osobnostních či majetkových práv. *Logistické rysy* jsou spojeny především s organizací, plánováním, řízením a praktickým naplněním tvorby otevřených vzdělávacích zdrojů. Předpokládají specifikaci řídicích a kontrolních mechanismů při tvorbě výsledných zdrojů, směrem k zájemcům o vzdělávání. Jedná se o široký komplex činností, které jsou realizovány pro zajištění, vznik, tvorbu a samotné předání otevřených výukových zdrojů k příjemcům vzdělávání. Pro pedagogické pracovníky a tvůrce výukových materiálů to znamená sledování a kontrolu procesů předpokládaného zájmu o výukové materiály, řízení tvorby a kvality materiálů, správu uživatelských požadavků i nároků na zdroje, jednotný postup při zpřístupnění výukových materiálů, vlastní provoz a následná údržba i archivace zdrojů. Podstatou *strategického rysu* je vytvoření dlouhodobého plánu činností směrem k naplňování a dosažení jednotného cíle, tj. otevřeného vzdělávání, s podporou otevřených vzdělávacích zdrojů. Pro pedagogickou oblast to znamená naplánování tradičních postupů a jejich sloučení s moderními postupy, vycházejícími z podstaty otevřeného vzdělávání. V této souvislosti je vhodné poukázat také na diskuse, které řeší otázky spojené s existencí dalších překážek v prosazování otevřeného přístupu. Ty jsou spojeny zejména s osvojením si otevřených zdrojů, jejich kvalitou, s procesy nalezení správných zdrojů, kontrolou kvality a také s nenaplněním požadavků na otevřenost zdrojů ze strany jednotlivých účastníků procesu.

V pedagogické praxi nalezneme řadu organizací, institucí, zájmových skupin i jednotlivců, kteří se aktivně podílejí na rozšiřování principů otevřeného vzdělávání. Tyto aktivní skupiny tvůrců i příjemců otevřených vzdělávacích postupů poukazují na potenciální (mnohdy i reálně naplňované) **přínosy otevřenosti procesů vzdělávání**. K nejčastěji zmiňovaným patří: otevřené vzdělávání rozšiřuje možnost účasti více příjemců ve vzdělávání; cílené a řízené využití otevřených zdrojů vede ke zlepšení výkonnosti studentů i spokojenosti participujících osob; otevřené vzdělávání je mostem mezi formálním a neformálním vzděláváním; otevřenost procesů vzdělávání vede instituce ke změnám vzdělávacích, kulturních, společenských i ekonomických pravidel; využití otevřených zdrojů přináší efektivní možnosti pro zlepšení

výsledků u všech studentů a zároveň vede ke kritickému zhodnocení a reflexi pedagogů k jejich individuálnímu pedagogickému zlepšení; otevřenost výuky a vzdělávání přináší mnohé finanční výhody pro studenty i instituce; neformální hodnocení vede studenty k většímu využití otevřených zdrojů; otevřenost zdrojů přináší neformálním studentů možnost využití individuálních kvalitativních ukazatelů při výběrů zdrojů a rozvíjí jejich vlastní formy podpory studia (8).

Mnohé přínosy a výhody otevřeného vzdělávání byly již v literatuře publikovány. V návaznosti na téma naší práce se pokusíme shrnout zásadní prvky otevřenosti, které souvisí s otevřeným vzděláváním i otevřeným přístupem k odborným materiálům. Obecně lze *výhody otevřenosti* shrnout do několika okruhů jako: možnost transparentního přístupu ke zdrojům a procesům; změny v oblasti způsobů myšlení; snaha po generování a tvoření pramenů přesahující subjektivní zájmy člověka a obohacující druhé osoby; podpora vzdělávacích institucí otevřením procesů učení a vzdělávání; snížení nákladů; možnost zapojení nových, resp. inovovaných zdrojů a využití spolupráce na jejich vzniku; vylepšení a značné rozšíření přístupu ke kurikulu, k obsahu vzdělávání, k vědeckým informacím, procesům a postupům; redukování bariér komunikace informací; podpora sociální rovnosti při využívání dostupných informací; vytvoření vhodných technických, ekonomických, kulturních i pedagogických podmínek pro nezávislost studia a celoživotního vzdělávání; využití otevřenosti k transparentnosti, zlepšení infrastruktury a kvality; aj. (18)

Samu otevřenost můžeme chápat různými způsoby, kdy se nám do kontrastu dostávají pojmy otevřený přístup, otevřená účast a otevřený přínos. Každý má svou specifickou charakteristiku a soustředí se na jiný aspekt pojmu otevřenost. *Otevřený přístup* je principem zajištění volné a otevřené dostupnosti plných textů a vědeckých materiálů, bez ekonomických, technických či právních bariér. Je tedy předpokladem pro získání materiálů a plných textů ke čtení, kopírování, distribuování, vyhledávání, propojování, indexování a zaznamenání, s podmínkou uznání autorství a citování použitého materiálu (16). Zatímco *otevřenou účastí* je míněna volná dostupnost akcí, činností, postupů a metod. Předpokládá otevřenost činností, od všech zúčastněných stran, a jejím zásadním rysem je kolaborativní přístup ke konečným výsledkům. Může přesahovat tradiční vztah student-učitel a má možnost zahrnout i mnoho různých

komunit - (od zavedených vzdělávacích institucí s bohatými zkušenostmi, až po obchodní společnosti či jednotlivce), vstupujících do praxe. *Otevřeným přínosem* pak chápeme faktické a prokazatelné účinky otevřených cest, nástrojů i metod, pro jednotlivce i skupiny uživatelů. Otevřené vzdělávání se v minulosti soustředilo především na otevřenost přístupů k vzdělávacím metodám. Ovšem z pohledu účinků má mnohem větší význam otevřená účast, resp. přínos pro příjemce, který je faktickým rozvojem nejen procesů vzdělávání, ale i otevřenosti.

Jistým zjednodušením můžeme dospět k výsledku, kdy **otevřený přístup** budeme charakterizovat jako **cestu**, postup, směr. **Otevřenou účast** pak vnímáme jako **metody** a **postupy** k dosažení cílů a **otevřeným přínosem fyzický** (subjektivně i objektivně hodnotitelný) **zisk** a faktické prvky, nabyté v rámci otevřenosti zdrojů i účasti.

Otevřené vzdělávací zdroje (OER) – charakteristika a užití

Šíření odborných informací a znalostí hraje stěžejní roli ve vědecké komunitě. Pouze informace, které jí byly zpřístupněny a přijaty, mohou přispět k dalšímu výzkumu a vytváření nových vědeckých poznatků (4). Vědecký pokrok je tedy velmi úzce spjat s vědeckou komunikací, jejíž základní charakteristiky se v současné době postupně vyvíjí a mění. Tradiční toky ve vědecké komunikaci založené na postupných, vzájemně navazujících krocích s dlouhými časovými prodlevami se postupně přesouvají do elektronického informačního prostředí, které je charakterizováno žádnými, nebo relativně malými časovými i fyzickými omezeními (11). Internet představuje významné médium, v němž jsou volně dostupné prostředky a nástroje elektronického publikování vědeckých poznatků. V rámci internetu jsou potom uloženy tisíce plných textů nejrůznějšího původu, formy a obsahu, jako v jedné velké globální knihovně. Pro běžného uživatele je tudíž podstatný především přístup k informačním materiálům, které jsou mu otevřeny a nepředstavují žádná omezení při jejich využití.

V současné době dochází k postupnému nárůstu fondů odborných textů a informačních materiálů, které jsou dostupné zdarma v prostředí webu. Většinou jsou tyto informační zdroje předmětem zájmu nejen koncových uživatelů, kteří je záměrně vyhledávají a využívají ke své práci, ale také jsou objektem zájmu vědeckých pracovníků, informačních

profesionálů a řady informačních služeb, kteří dané informační zdroje zpracovávají a dále zpřístupňují ve formě zajímavých výstupů (14).

Jedním ze způsobů využití otevřenosti je zprostředkování a předávání znalostí formou otevřených vzdělávacích zdrojů. Předpokládá se zapojení vzdělávacích institucí, především vysokých škol a institucí v okruhu vzdělávání dospělých, stejně jako informačních institucí, knihoven, subjektů působících v rámci celoživotního vzdělávání a zejména příjemců, pro něž jsou zdroje vytvářeny, tj. studentů, uživatelů knihoven, pedagogických pracovníků a vzdělávajících se dospělých. V rámci obecných úvah o podstatě a obsahu otevřeného vzdělávání docházíme k přesvědčení, že podpurným prvkem jsou otevřenější a dostupnější vzdělávací zdroje a materiály, které jsou využívány pro výuku i samotné učení. Ty jsou obvykle chápány jako online zpřístupněné výukové zdroje, převedené a uživateli dostupné pod některou z otevřených licencí, které umožňují, popř. podporují individuální přizpůsobení obsahu podle uživatelova zájmu, nebo jejich opakované použití.

V mnoha studiích věnovaných otevřenému vzdělávání (10, 20) narazíme na skutečnost, že samotný proces otevřenosti je tady chápán z hlediska obsahu a zdrojů, které jsou při vzdělávání využívány. Ve své podstatě je obsah vzdělávání otevřený tehdy, pokud znalosti, o něž se vzdělávací činnosti opírají, jsou volně k dispozici studentům. Ti je mohou používat, upravovat a sdílet, s podmínkou zabezpečení zachování původu zdrojů, tj. autorství, vlastnictví a otevřenosti. V praxi to znamená, že otevřené zdroje jsou zpřístupněny pod některou ze známých otevřených licencí. Díky tomu jsou výukové materiály volně dostupné pro sdílení a přizpůsobování podle pedagogických a individuálních studentských potřeb.

Významným prvkem skutečné otevřenosti výukových zdrojů je jejich dostupnost bez ekonomických bariér. Obecně se předpokládá, že aby byly zdroje v otevřeném vzdělávání skutečně otevřené, musí být zdarma otevřeny svým přímým i potenciálním uživatelům. To v praxi znamená, že student, uživatel, ale i pedagog musí mít ke zdrojům vzdělávání přístup bez zjevných či skrytých nákladů, a zároveň má zákonná práva k opětovnému použití, revizi, přepracování a redistribuci zdroje či jeho přizpůsobení (19). V této souvislosti ještě upozorníme na související pojmy: *otevřený obsah* a *otevření výuky*. *Otevřený obsah* je chápán ve smyslu otevřenosti a dostupnosti dat a informací bezplatně a volně na internetu, ve

strukturované a strojově čitelné podobě. Obsah je zpřístupněn takovým způsobem, který neklade pro využití dat zbytečné technické či jiné překážky. Druhý pojem je *otevření výuky*, který zahrnuje širokou oblast výuky, metody, techniky a činnosti výuky, včetně prostředků na podporu výuky a vzdělávání. Je tedy obecným označením procesů otevřenosti ve vzdělávání, které zahrnuje řadu pedagogických aspektů, z nichž nejpodstatnějšími jsou právě otevřené vzdělávací zdroje.

Pojem *otevřené vzdělávací zdroje* (OER) není pojmem úplně novým, a to ani v knihovnicko-informačních oborech. Je propojením významů nového pojmu otevřenosti a tradičního pohledu na vzdělávání. V české i zahraniční literatuře najdeme mnohá vysvětlení pojmu otevřené vzdělávací (výukové) zdroje. Jednotlivá vysvětlení se účelově zaměřují na různé rysy a věcné charakteristiky, vycházející z kombinace významu pojmu a jeho užití v řadě vědních oborů. Publikované výukové materiály jsou důležitou součástí vzdělávacího procesu a také podstatný výsledek procesů vědy a výzkumu. Větší otevřeností a využitím možností elektronického publikování v síťovém prostředí se vzdělávací zdroje stávají prostředkem zlepšení výuky a jsou cestou k rozšíření přístupu ke vzdělávání.

V tomto smyslu chápeme **otevřené vzdělávací zdroje** jako výukové, vzdělávací a výzkumné zdroje, zpřístupněné pod některou z otevřených licencí. To umožňuje jejich otevřené, volné a bezplatné použití ve vzdělávacím procesu a následné využití i mimo vlastní vyučovací proces (6). Do kategorie otevřených vzdělávacích zdrojů pak můžeme zahrnout plně dostupné studijní materiály, tutoriály, plány jednotlivých učebních lekcí, učební texty v elektronické podobě, multimediální učební pomůcky, aj. Jedná se tedy o jakékoli prostředky, nástroje a pomůcky, které podporují otevřený přístup ke znalostem. Podstatným znakem otevřených vzdělávacích zdrojů je také jejich síťová dostupnost. Dochází k maximálnímu využití internetu ke zlepšení podmínek, prostředků, nástrojů výuky a vzdělávání, s nezanedbatelným přínosem pro vlastní přístup ke vzdělávání.

Z hlediska vlastní otevřenosti jsou OER zdroji, které slouží primárně v oblasti výuky a vzdělávání. Svým obsahem jsou zdarma otevřeny uživatelům, a na základě schváleného způsobu (který je dán licencí), umožňují a poskytují uživatelům trvalé svolení a všechna

zákonná práva, potřebná pro otevřený přístup k OER. Uživatelé tak mohou využít otevřené vzdělávací zdroje v následujících 5 činnostech, tzv. 5R (22):

- zachování (retain) – uživatelé mohou OER použít, archivovat a vytvořit si vlastní kopii obsahu;
- opakované použití (reuse) – obsah může být použit v nezměněné formě;
- revidování (revise) – obsah lze přizpůsobit, upravit nebo změnit;
- přepracování (remix) – původní nebo revidovaný obsah OER lze kombinovat s jiným obsahem, za účelem vytvoření nového obsahu;
- redistribuce (redistribute) – kopie obsahu mohou být uživatelem sdíleny s ostatními uživateli, a to v původní, revidované, nebo přepracované formě.

Otevřené vzdělávací zdroje – přínosy a bariéry

Hnutí otevřenosti ve vzdělávání je dnes chápáno jako globální proces znamenající revoluci v postupech, metodách, principech a činnostech vlastní výuky a vzdělávání. Pedagogičtí pracovníci vytvářejí velké množství vzdělávacích zdrojů, které jsou zpřístupňovány v elektronickém prostředí. Díky stále se rozšiřující nabídce v oblasti otevřenosti a bezplatnosti vzdělávacích zdrojů je postupně budován nový otevřený svět. V něm může mít každý člověk na světě přístup ke zdrojům vzdělávání a zároveň každý může aktivně přispívat k prohlubování lidského poznání a prohlubovat si dovednosti i porozumění (1).

Ve své podstatě hnutí otevřeného vzdělávání navazuje na základní principy otevřenosti a propojuje ji s knihovnickou tradicí sdílení, mezinárodní spolupráce a interaktivního (kolaborativního) budování přístupu ke kvalitním informacím a informačním zdrojům. V souvislosti se vzděláváním je hnutí postaveno na názoru, že každý člověk by měl mít svobodu použít, upravit, vylepšit a šířit vzdělávací prostředky, bez ekonomických, technických a materiálních omezení. Je to cesta za dosažení přístupnějšího a účinnějšího vzdělávání.

Zcela zřejmým je potom fakt, že otevřené vzdělávání není omezeno pouze na dostupnost otevřených vzdělávacích zdrojů, ale čerpá z otevřených technologií. Ty potom dovolují vlastní tvorbu OER, usnadňují spolupráci, podporují možnosti flexibility učení a otevřeného sdílení OER, a to nejen pro studenty, ale i pedagogy. Využití OER také rozšiřuje oblast vzdělávání o nové

přístupy k hodnocení, o možnosti při získání oprávnění pro výukovou činnost a kolaborativní postupy ve vzdělávání. Porozuměním a osvojením OER, resp. otevřenosti v procesech vzdělávání, získáme rozhodující výhodu pro dlouhodobý rozvoj jednotlivců i celé společnosti.

Z tohoto hlediska a v návaznosti na celkový koncept příspěvku uvádíme a stručně charakterizujeme dosažené **přínosy** OER. Nejčastěji jmenovaným přínosem je *ekonomický*, který významným způsobem otevírá možnosti vzdělávání. Uvolněním OER mohou studenti pracovat s kvalitními zdroji a rozšiřuje se tak možnost zvýšení povědomí i prestiže instituce, resp. jejích pedagogů. Zde narážíme na často opomíjený fakt, a to skutečnost, že vznik vzdělávacích materiálů ve veřejných institucích je převážně financován z veřejných finančních zdrojů, a tudíž by otevřenost a dostupnost těchto materiálů všem zájemcům z řad široké veřejnosti měla být určitou samozřejmostí. Kromě finanční stránky, jsou OER přínosem při změnách tradičních způsobů sdílení znalostí a *sdílení osvědčených postupů*. Otevřením materiálů může dojít k navázání spolupráce mezi skupinami zainteresovaných osob, jednotlivci mohou interaktivně sledovat postup výuky a získávat vyšší vzdělání i mimo tradičně užívané formy vzdělávání. Kladným prvkem je rozšíření *perspektiv* v samotném *pedagogickém procesu*, a to jak z hlediska *institucionálního, pedagogického, tak i studentského*. Otevřením OER mohou školské instituce i pedagogové zlepšovat, zjednodušovat a zvyšovat svůj institucionální a pedagogický profil. To ovlivňuje praktickou pedagogickou činnost a vede k podpoře i reflexi pedagogického procesu, resp. instituce i pedagoga samého. Nezanedbatelným je také fakt, že vytvářením a používáním OER dochází k rozšiřování rozhledu a hledání širší pohledů na daná témata. Z uživatelského (studentského) hlediska jsou OER možností okamžitého nalezení informací o různorodých tématech. OER dávají prostor k navázání neformální spolupráce s vrstevníky v celosvětovém měřítku a nepřímo podporují důvěru ve formální vzdělávání, neformálními prostředky. Nemalým přínosem je pomoc při snížení nákladů na vzdělávání, podpora odhodlání studium zahájit, a zejména jej dokončit. Použitím OER se každý student stává pedagogem, učitelem, tutorem i koordinátorem vlastního vzdělávání, což může mít vliv na kvalitnější uplatnění v občanském životě.

V souvislosti s otevřeným vzděláváním a OER bychom měli zmínit také **překážky**, bránící masivnějšímu rozvoji. Přestože můžeme sledovat rostoucí nabídku OER, stále najdeme řadu

vzdělávacích institucí, vládních orgánů i pedagogů, kteří nevnímají otevřenost ve vzdělávání jako přínos. Rozdíly mezi systémy udělování licencí pro OER vytváří mnohá nedorozumění a nekompatibilitu. Mnohem podstatnějším problémem je pak fakt, že většina světa ještě nemá přístup k počítačům a sítím, které jsou nedílnou součástí aktuálních snah o otevření vzdělávání. V návaznosti na výše zmíněné a s přesvědčením důležitosti otevřenosti publikování, vzdělávání i tvorby OER, je nutné překážky překonat. Jednou z možných cest je spolupráce všech participujících prvků ke snaze dosáhnout a dále podporovat otevřený přístup k vědeckým materiálům, pomáhat rozvoji otevřeného vzdělávání a dosáhnout zvýšení počtu a vlivu otevřených výukových zdrojů. I to je jedna z cest a moudrých investic do zvyšování kompetencí, dovedností a znalostí pro 21. století.

Otevřenost - základní idea pro 21. století

Byť mnohé bylo řečeno, ještě více zbývá objevit. Základní myšlenka vstupu do znalostní společnosti, tj. učení, vzdělávání a sebevzdělávání se, je v popředí zájmu již několik let, ovšem teprve v posledních desetiletích vzrůstá jeho pozice v souvislosti s rozvojem informačních a komunikačních technologií, které přinesly větší zpřístupnění rozsáhlého informačního bohatství. Přestože jeho podstata – schopnost pracovat s informacemi, hodnotit je a využívat – byla vždy součástí základního vzdělávání, nové technologie a zvláště otevřený přístup a otevřené vzdělávací zdroje, posunuly tento vývoj ve spirále výš. Proto je velmi podstatné zabývat se změnami a přípravou pedagogů, studentů i uživatelů odborných informací v rámci vzdělávacího procesu, který by měl být směřován nejen na komerčně zprostředkované informační zdroje, ale také na zdroje s otevřeným přístupem, včetně rozšiřující se nabídky otevřených vzdělávacích zdrojů. Dané změny ve vlastní přípravě uživatelů odborných informací, kdy je umožněno využívání široké palety informačních zdrojů v elektronickém prostředí, je totiž nutné chápat jako podstatu principu plnohodnotného života v informační, resp. znalostní společnosti. Stručně lze říci, že další vývoj kompetencí pro znalostní společnost je nerozlučně spojen nejen s komunikačními a informačními technologiemi, ale také s kvalitními informačními zdroji odborných a vědeckých informací, které ovlivňují samotný vzdělávací proces a vytváří podmínky pro jeho další prohloubení.

Na úplný závěr si dovolíme vyjádřit naši vizi budoucnosti slovy **modlitby vyrovnanosti**: „Bůh obdaruj nás milostí, abychom s vyrovnaností přijímali věci, které se nedají změnit, odvahou, abychom změnili věci, které by změněny být měly a moudrostí, abychom dokázali rozlišit jedno od druhého“ (25).

Při práci na rozvoji vize budoucnosti celého oboru, vlastního fungování různorodých druhů a typů informačních zdrojů a dalšího vzdělávání v prostředí znalostní společnosti, při využívání nabízených možností komunikačních a informačních technologií a při vyhýbání se jejich úskalím, mějme vždy dostatek moudrosti k tomu, aby naše práce byla konána pro dobro všech lidských bytostí, neboť se domníváme, že procesům vzdělávání, předávání znalostí, zprostředkování kvalitních informací mnoha formami, způsoby i knihovnicko-informačními profesemi, bezpochyby náleží jejich místo v samém středu vesmíru znalostní společnosti.

Bibliografické odkazy

- [1] *The Cape Town Open Education Declaration* [online]. c2007 [cit. 2015-02-27]. Dostupné z: <http://www.capetowndeclaration.org/read-the-declaration>
- [2] ČÁBALOVÁ, Dagmar. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011, 272 s. ISBN 978-802-4729-930.
- [3] *DOAJ: Directory of Open Access Journals* [online]. c2015 [cit. 2015-02-27]. Dostupné z: <http://doaj.org>
- [4] DOLDI, Luisa M. a Erwin BRATENGEYER. The web as a free source for scientific information: a comparison with fee-based databases. *Online Information Review*. 2005, vol. 29, issue 4, s. 400-411. DOI: 10.1108/14684520510617848.
- [5] Dotace pro podporu publikování formou Open Access v Akademii věd ČR. *Knihovna Akademie věd ČR* [online]. Praha: Akademie věd ČR, c2014 [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://www.lib.cas.cz/openaccess/>
- [6] *Guidelines for Open Educational Resources (OER) in Higher Education* [online]. Paris: UNESCO, 2011 [cit. 2015-03-01]. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002136/213605e.pdf>

- [7] DALLMEIER-TIESEN, Suenje et al. Highlights from the SOAP project survey: What scientists think about open access publishing. *ArXiv.org* [online]. 27 Jan 2011, Last revised 28 Jan 2011 [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1101/1101.5260.pdf>
- [8] OER RESEARCH HUB. *OER Impact Map: Join us in building understanding of open education* [online]. [c2014] [cit. 2015-02-27]. Dostupné z: <http://oermap.org>
- [9] PALÁN, Zdeněk. *Lidské zdroje: výkladový slovník: výchova, vzdělávání, péče, řízení*. Praha: Academia, 2002. 280 s. ISBN 80-200-0950-7.
- [10] PANKE, Stefanie. An Expert Survey on the Barriers and Enablers of Open Educational Practices. *eLearning Papers* [online]. 2011, no. 23 [cit. 2015-03-04]. Dostupné z: <http://www.openeducationeuropa.eu/en/download/file/22242>
- [11] PAPÍKOVÁ, Vendula a Richard PAPÍK. Informace – komunikace – věda – výzkum. *ITLib: Informačné technológie a knižnice*. 2007, roč. 11, č. 3, s. 14-18.
- [12] PEKNÍKOVÁ, Miriam. Open Access – otvorený prístup k publikovaným výsledkom vedy a výzkumu. *ITLib: Informačné technológie a knižnice*. 2011, roč. 15, č. 2, s. 15-18.
- [13] PLANKOVÁ, Jindra. Odstíny a nuance Open Access. In *INFORUM 2014: 20. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 27. – 28. května 2014* [online]. Praha: Albertina icome Praha, 2014 [cit. 2015-03-12]. ISSN 1801-2213. Dostupné z: <http://www.inforum.cz/pdf/2014/plankova-jindra.pdf>
- [14] PLANKOVÁ, Jindra. Mezinárodní trendy v „Open Access“ – institucionální repozitáře a jejich registry. In *Inforum 2011: 17. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 24. – 26. 5. 2011* [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2011 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://www.inforum.cz/pdf/2011/plankova-jindra.pdf>
- [15] PLANKOVÁ, Jindra. Faktory a prvky systému „Open Access“ – uplatnění při komunikaci odborných informací. In *Inforum 2010 – 16. ročník konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha 25. – 27. 5. 2010* [online]. Praha : Albertina icome Praha, 2010 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://www.inforum.cz/pdf/2010/plankova-jindra-1.pdf>
- [16] PODLAHOVÁ, Libuše a kol. *Didaktika pro vysokoškolské učitele*. Praha: Grada, 2012. 154 s. ISBN 978-80-247-4217-5.

- [17] Politika otevřeného přístupu v AV ČR. *Akademie věd České republiky* [online]. Praha: Akademie věd ČR, 2014 [cit. 2015-03-05]. Dostupné z: http://www.cas.cz/o_avcr/zakladni_informace/dokumenty/politika-otevreneho-pristupu.html
- [18] PRUDKÝ, Libor, Petr PABIAN a Karel ŠIMA. *České vysoké školství: na cestě od elitního k univerzálnímu vzdělávání 1989-2009*. Praha: Grada, 2010. 162 s.
- [19] Otevřené vzdělávání. *Příručka otevřeného vzdělávání: obsah příručky* [online]. EDUin, 2015 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://otevrenevzdelavani.cz/prirucka>
- [20] RICHTER, Thomas a Ulf-Daniel EHLERS. Barriers and Motivators for Using OER in Schools. *eLearning Papers* [online]. 2011, no. 23 [cit. 2015-03-04]. Dostupné z: <http://www.openeducationeuropa.eu/cs/download/file/fid/25556>
- [21] *SHERPA/RoMEO: publisher copyright policies and self-archiving* [online]. Nottingham: University of Nottingham, c2006-2015 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo>
- [22] *SPARC: Issues* [online]. Washington: SPARC, c2007-2013 [cit. 2015-03-10]. Dostupné z: <http://www.sparc.arl.org>
- [23] SUBER, Peter. *Open Access*. Cambridge: MIT Press, c2012. 242 s. ISBN 978-0-262-51763-8.
- [24] VÁCLAVÍK, Vladimír. *Otevřené vyučování na příkladu vzdělávacího programu pro 3. ročník ZŠ*. Praha: Strom, 1997. 63 s.
- [25] WALSH, Virginia. Budoucnost knihovnické profese. *Národní knihovna: knihovnická revue* [online]. 2001, roč. 12, č. 1, s. 15-17 [cit. 2015-03-28]. Dostupné z: <http://full.nkp.cz/nkr/NKCR0101/0101015.html>
- [26] WHITE, David, ed. OER Impact. *JISC* [online]. JISC, c2014 [cit. 2015-03-04]. Dostupné z: <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20140614005008/http://www.jisc.ac.uk/whatwedo/programmes/elearning/oer2/oerimpact>

Čeští čtenáři, uživatelé, knihovníci a knihovny ve světle výzkumů

Richter, Vít

Národní knihovna ČR

Anotace: Příspěvek uvádí výběr výsledků z několika celostátních i zahraničních průzkumů čtenářské gramotnosti, uživatelských potřeb, vztahu populace k knihám a epůjčování. Na základě analýzy statistických dat jsou sledovány trendy v oblasti knižního trhu, půjčování a dalších aktivit veřejných knihoven.

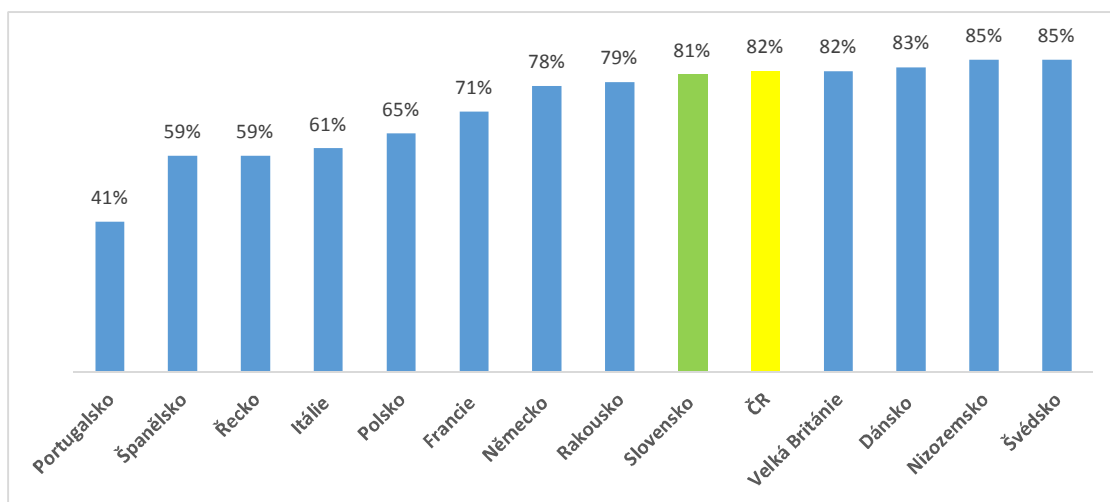
Jedna z priorit Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011 až 2015 byla zaměřena na výzkumy a analýzy čtenářské gramotnosti, vývoje uživatelských potřeb a také na zkoumání činnosti a výkonů knihoven samotných. Následující příspěvek uvádí vybrané výsledky z několika celostátních a mezinárodních výzkumů, které mohou naznačit budoucí trendy v dílčích oblastech. Příspěvek může také ukázat zájemcům o hlubší studium současných trendů cestu ke zprávám a dokumentům, které uvádějí podrobné výsledky.

Čteme hodně nebo málo?

V médiích velmi často čteme či slyšíme často opakovaná sdělení o úpadku čtenářské kultury i o poklesu zájmu o četbu knih. Jací tedy jsme čtenáři, jsou tyto informace jenom dojmem nebo mají nějaký reálný základ? Jestliže si zvolíme jednoduché kritérium čtenáře jako osoby, která během roku přečetla alespoň jednu knihu, výsledky našich průzkumů ukazují, že v české dospělé populaci 84 % respondentů odpovědělo kladně (v roce 2007 to bylo 83 % a v roce 2010

79 %).¹ Pro toto jednoduché kritérium máme srovnání i z průzkumu obyvatel Evropské unie z roku 2007.²

Nepřečetli ani jednu knihu za rok

Údaje pro Českou republiku se v zásadě shodují s údaji z našich průzkumů. Celkově lze konstatovat, že obyvatelé Česka i Slovenska se řadí k silným čtenářským národům a jejich vztah k této aktivitě se v posledním desetiletí zatím výrazně nemění.

Do jaké míry ovlivňuje využívání internetu četbu knih?

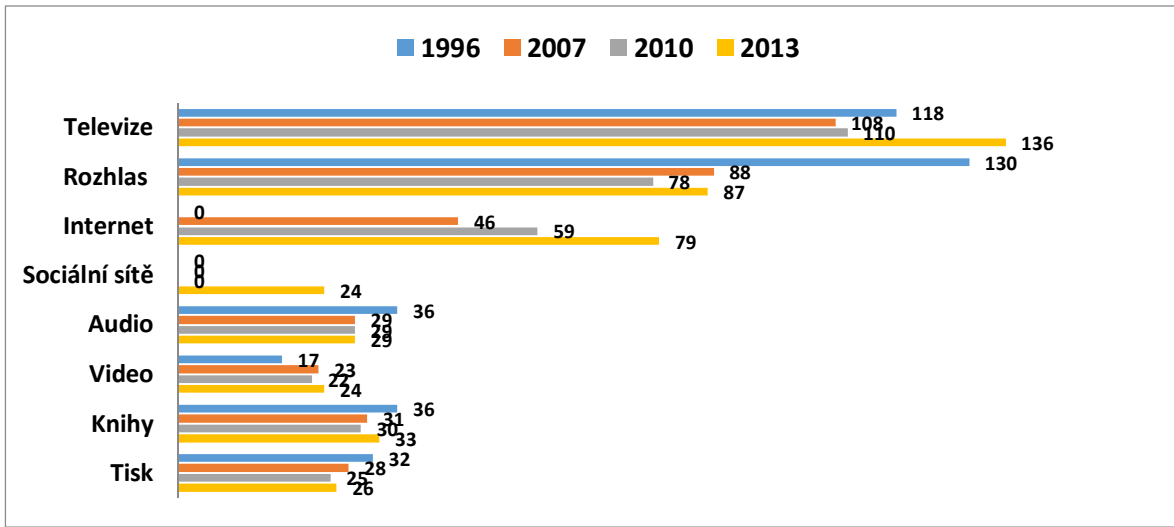
Pokud hodnotíme různé mediální aktivity dospělých, lze konstatovat, že nejvíce času trávíme u televize a v porovnání s rokem 1996 můžeme sledovat spíše vzestupný trend k hodnotě

¹ Národní knihovna ČR ve spolupráci s Ústavem pro českou literaturu AV ČR uskutečňuje periodicky (roky 1996, 2007, 2010, 2013) celostátní reprezentativní průzkumy dospělé populace starší 15 let se zaměřením na vztah ke čtení, knihám a knihovnám. Základní literatura o proběhlých průzkumech. Průzkum provedla profesionální agentura metodou face to face pomocí standardizovaného u cca 1600 respondentů, viz: *Veřejné knihovny: omnibusové šetření: listopad 1996*. 1. vyd. Praha: Opinion Window, 1996. 40 s. TRÁVNÍČEK, Jiří. *Čteme?: Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize (2007)*. Vyd. 1. Brno: Host, 2008. 207 s. ISBN 978-80-7294-270-1. TRÁVNÍČEK, Jiří. *Čtenáři a internauti: obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení (2010)*. Vyd. 1. Brno: Host, 2011. 191 s. ISBN 978-80-7294-515-3. TRÁVNÍČEK, Jiří. *Překnížkováno: co čteme a kupujeme (2013)*. 1. vyd. Brno: Host, 2014. 190 s. ISBN 978-80-7491-256-6.

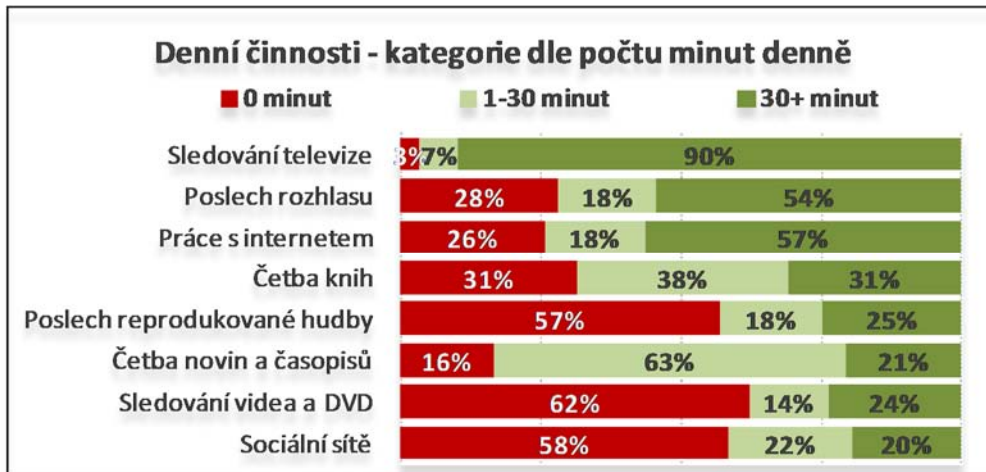
² Eurobarometr 2007. Dostupné z: http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm

136 minut denně. Velmi dynamický nárůst můžeme zaznamenat u času stráveném na internetu, který v roce 2013 dosáhl 79 minut denně a k tomu je možno přidat i dobu strávenou na sociálních sítích (24 minut). Naopak čas strávený četbou knih se za posledních téměř 20 let nijak výrazně neměnil. V roce 1996, v době, kdy využívání internetu bylo na svém počátku, věnovali dospělí četbě knih denně 36 minut, zatímco v roce 2013 to bylo 33 minut.

Průměrný počet minut denně

Hodnocení průměrné doby může být v některých ohledech trochu zavádějící – velká část populace činnost nevykonává vůbec a velká část populace velmi intenzivně. Průměrem je pak poněkud nic neříkající „střední“ hodnota. Tento efekt eliminujeme zavedením kategorií.

Z grafu je patrné, že např. poslechem rozhlasu netráví ani jednu minutu denně téměř třetina (28 %) Čechů. Ostatní jej ale poslouchají intenzivně – více než 30 minut denně. V průměru se tak rozhlas dostává na 2. pozici za jasně dominantní televizi. Zajímavé je např. i to, že existuje pětina (20 %) české populace, která tráví na Facebooku či Twitteru více než 30 minut denně. V průměru tam tráví dokonce 2 a více hodin denně. Jedná se především o mladé lidi a studenty.

Pokud jde o četbu knih, lze dospělou populaci rozdělit zhruba na tři, skoro shodné třetiny, kdy první třetina (31 %) nečte knihy denně vůbec nebo jen velmi zřídka a dalších 31 % dospělé populace tráví četbou denně 30 a více minut.

Čtou české děti více nebo méně?

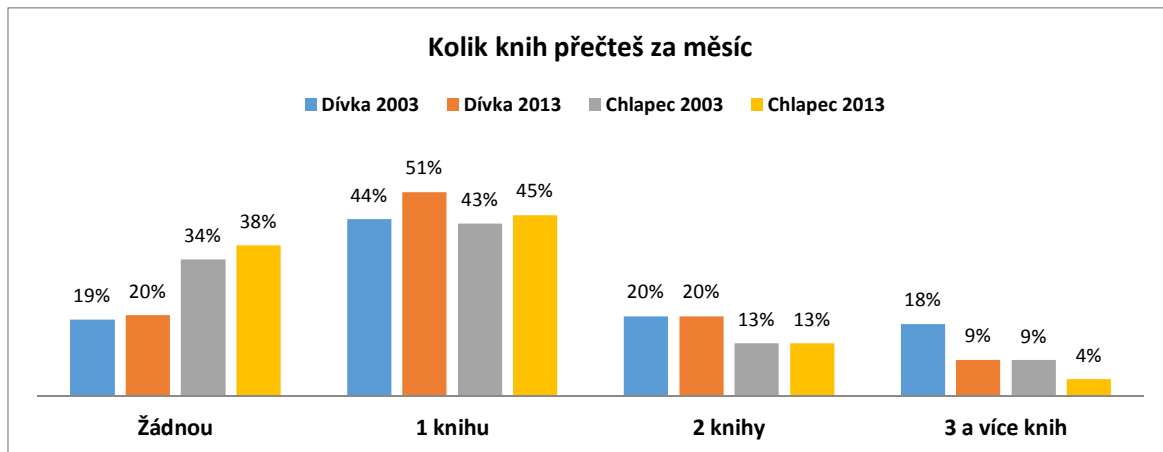
Stejnou otázku jako u dospělých si můžeme položit pro oblast dětské četby. Časté využívání internetu, sociálních sítí a počítačových her odvádí děti od četby knih. Je tomu tak především proto, že četba knih vyžaduje vyšší úroveň soustředění po delší dobu a z pohledu jiných aktivit je četba hodnocena jako méně akční. Národní knihovna ČR v letech 2013 a 2014³ uskutečnila

³ Kvantitativní průzkumu více než 2 000 dětí pomocí standardizovaného dotazníku. Průzkum proběhl v letech 2013 a 2014 dotazováním přímo v rodinách za pomoci školených tazatelů. Kvantitativní průzkum byl doplněn kvalitativním průzkumem formou skupinových diskuzí (focus groups), viz: PRÁZOVÁ, Irena. České děti jako čtenáři v roce 2013, 2014, roč.66, č.5, 1.část. Čtenář. Dostupný na World Wide Web: < <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2014-roc-66/4-2014/tema-ceske-deti-jako-ctenari-v-roce-2013-%E2%80%93-1-cast-125-1675.htm>. ISSN 1805-4064
 PRÁZOVÁ, Irena. České děti jako čtenáři v roce 2013. 2014, roč.66, č.6, 2.část. Čtenář Dostupný na World Wide Web: < <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2014-roc-66/5-2014/tema-ceske-deti-jako-ctenari-v-roce-2013-2-126-1695.htm>. ISSN 1805-4064

rozsáhlý průzkum dětského čtenářství. Některé výsledky tohoto průzkumu můžeme porovnat s obdobným průzkumem, který proběhl v roce 2003.⁴ Přestože srovnatelnost výstupů s výzkumem je díky rozdílům v metodice obou výzkumů omezená, výsledky naznačují, že české děti čtou v současné době (knížky i časopisy) méně než v roce 2003. Zejména frekvence čtení časopisů významně poklesla od roku 2003 ve srovnání s Gabalem (v datech z roku 2003 uvádí 24 % dětí denní četbu časopisů nebo novin, ve stávajícím výzkumu uvedlo pouze 16 % dětí četbu denně (3-4x týdně). Významně stoupl počet dětí, které nečtou časopisy nikdy – z 9 % na 17 %. Také u knih došlo k významnému poklesu frekvence četby a stoupl počet dětí, které knihy nečtou vůbec. Největší propad četby lze zaznamenat u aktivnějších čtenářů, kteří poklesli o celou polovinu: například v roce 2003 bylo ještě 18 % dívek a 9 % chlapců, kteří přečetli 3 a více knih. V roce 2013 to už bylo pouze 9 % dívek a 4 % chlapců.

Je však obtížné jednoznačně říci, nakolik dnešní děti v obecné rovině „čtou“ méně než v roce 2003, a to zejména díky významnému růstu využívání internetu, kde se odehrává také část dětského „čtení“, zejména pokud jej děti využívají pro vyhledávání různých informací pro svou zábavu nebo do školy. Zatímco v roce 2003 trávila denně svůj volný čas na počítači (bez ohledu na jeho specifické využívání) zhruba třetina dětí (35 %), v současné době uvedlo 37 % dětí denní vyhledávání/surfování na internetu a vezmeme-li v úvahu i děti, které uvedly tuto činnost „pouze“ 3-4x týdně (v roce 2003 nebyla tato odpověď kvůli jiné škále k dispozici), dostaneme se dokonce až k 61 % dětí (9-14 let), které tuto činnost, vyžadující mimo jiné též čtení provozují téměř denně.

⁴ GABAL, Ivan - HELŠUSOVÁ, Lenka. *Jak čtou české děti: analýza výsledků sociologického výzkumu*. Praha: Gabal, Analysis & Consulting, 2003. 54 s.

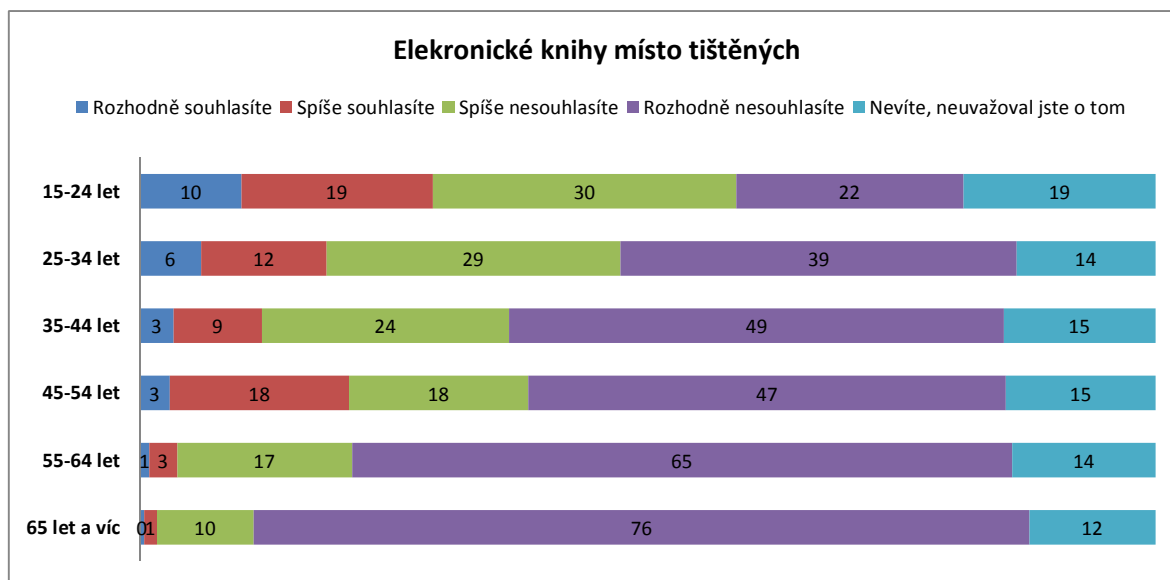
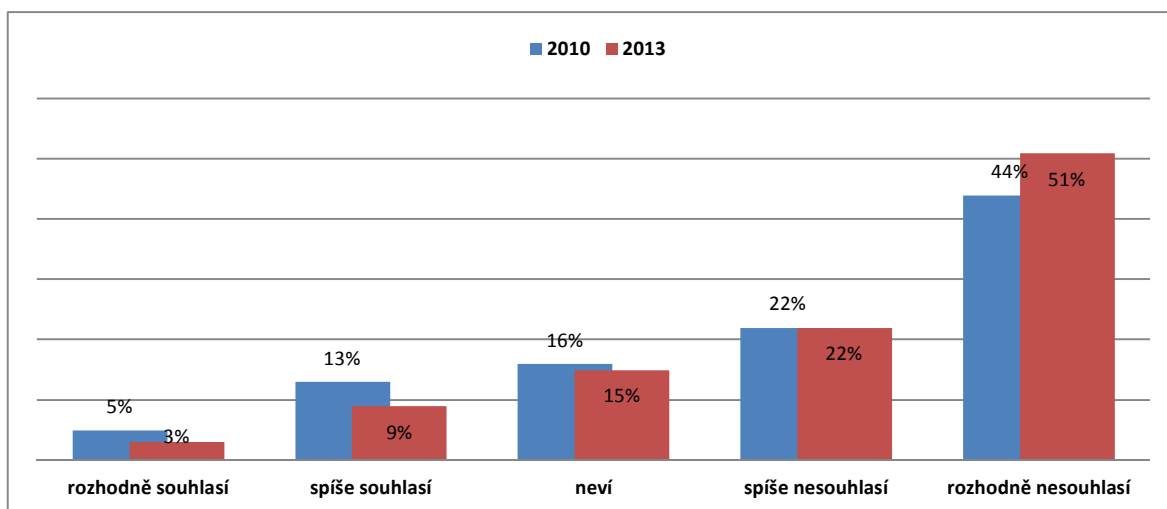

Četba elektronických knih (eknih)

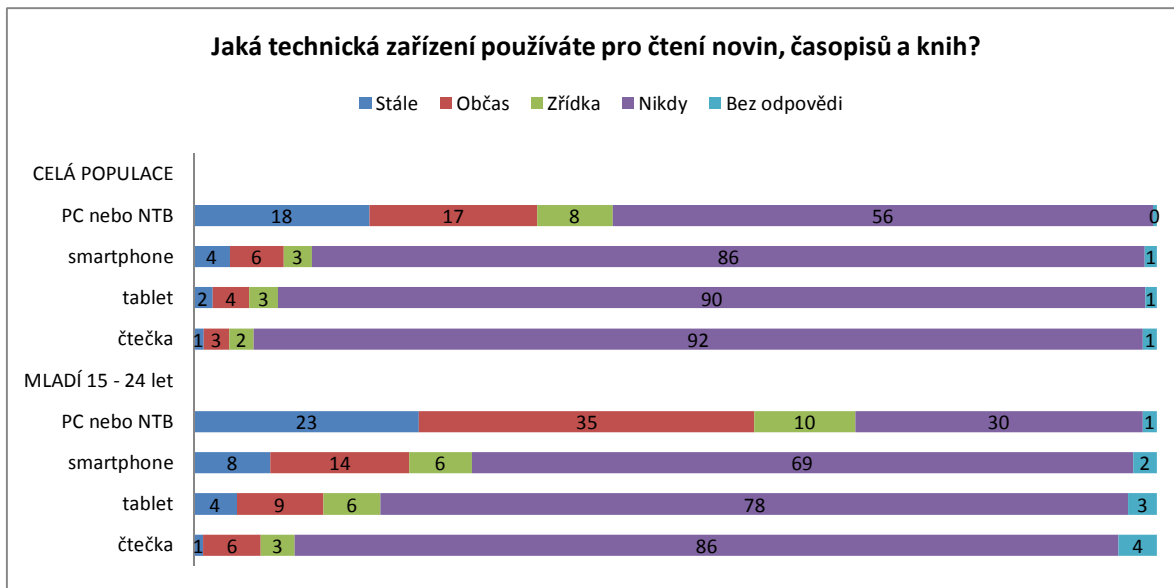
V roce 2010 jsme dospělým respondentům⁵ poprvé položili otázku, aby vyjádřili své stanovisko na názor „Nepotřebuji už knihy v podobě tištěné (papírové). Dokážu si představit, že bych je četl pouze v podobě elektronické (na obrazovce počítače, čtečky nebo na displeji mobilu).“ Odpovědi byly tehdy ve vztahu k budoucnosti elektronických knih dost rezervované. Rok 2010 byl typický tím, že se začaly ve větší míře používat specializovaná zařízení na čtení elektronických dokumentů – elektronické čtečky. Čtečky přinesly celou řadu výhod oproti čtení textů na monitoru počítače nebo na notebooku a znamenaly zásadní obrat v zájmu veřejnosti o četbu e-knih. Prodej a využívání e-knih se během několika let jak v zahraničí, tak i v ČR mnohonásobilo, a proto jsme byli značně zvědaví, zda při opakovaném průzkumu v roce 2013 došlo k nějakému výraznějšímu posunu. Určitým překvapením bylo, že po třech letech zůstal postoj veřejnosti v podstatě nezměněn. V roce 2013 téměř tři čtvrtiny dospělé populace (73 %) vyjádřily svůj nesouhlas s názorem na konec tištěné knihy, naopak 12 % respondentů preferovalo spíše e-knihy a vedle toho 15 % konstatovalo, že neví.

⁵ Viz TRÁVNÍČEK, J. 2008, 2010, 2014.

Nahradí elektronické knihy v budoucnu tištěné knihy?

Odpověď na tuto otázku ale výrazně diferencuje věk respondenta. V kategorii mladých lidí ve věku 15 až 24 let dosahuje preference e-knih téměř jednu třetinu (29 %). Zajímavé také je, že v této kategorii je nejvíce těch, kteří odpovídají „nevím, neuvažoval jsem o tom.“ V budoucnu lze tedy předpokládat, že počet těch, kteří budou preferovat elektronické knihy před tištěnými, postupně poroste.

V roce 2013 jsme poprvé položili otázku, zda respondent používá pro čtení knih nějaké technické zařízení. Necelá polovina lidí (46 %) konstatovala, že ano. Tato skupina dostala otázku, jaká technická zařízení používají pro čtení novin, časopisů a knih. Nejvíce respondentů (43 %) konstatovalo, že v různé intenzitě používají notebook nebo počítač. Značným překvapením ale bylo, že naprostá většina respondentů (v rozpětí 86 až 92 %) nepoužívá ani smartphone, tablet a ani čtečku. Zajímavé může být, jak se odpověď na tuto otázku liší u mladých lidí ve věku 15 až 24 let. Na první pohled je zřejmé, že mladí lidé používají informační technologie podstatně více, než obecná populace. Počítač a notebook v různé míře intenzity využívá 68 % mladých lidí, následuje smartphone (28 %), tablet (19 %) a čtečku (10 %). Z uvedených čísel vyplývá, že v České republice se četba e-knih zatím dotýká jen malé části populace a tomu také odpovídá i malý trh a malý objem prodejů e-knih. Není pochyb o tom, že počet lidí čtoucích e-knihy i intenzita využití e-knih bude v příštích letech narůstat, protože jsme v této oblasti doposud stále na úplném počátku. Na druhé straně nejspíš také platí, že značná pozornost věnovaná e-knihám ze strany médií je zatím výsledkem spíše aktivního marketingu než skutečného využívání e-knih.

Český trh s eknihami a půjčování eknih ve veřejných knihovnách

Hlavním zdrojem informací o českém knižním trhu je každoročně vydávaná zpráva Svazu českých knihkupců a nakladatelů.⁶ Celkový objem knižního trhu, tj. prodej v koncových cenách se v roce 2013 pohyboval kolem částky 7,2 mld. Kč včetně DPH. Vedle toho trh s eknihami se pohyboval kolem částky 120 mil. Kč, což představovalo pouze 1,67 % celkového objemu tržního trhu. Elektronické knihy v ČR vydávalo v roce 2013 přibližně 220 nakladatelů a celková produkce dosáhla přibližně 10 000 titulů. Nejvýznamnějšími distributory eknih byly firmy Palmknihy, Alza, eReading a Kosmas, ale vedle toho působila ještě celá řada menších distributorů. Zpráva také zmiňuje úroveň technického vybavení potenciálních uživatelů eknih a uvádí, že bylo k dispozici cca 0,5 mil. čteček eknih a 1 mil. tabletů. Je zřejmé, že úroveň technického vybavení obyvatel představuje přirozené omezení pro rozvoj trhu s eknihami.

Rok	Prodané ks	Velikost trhu mil. Kč	Podíl na trhu %
2010	neměřeno		0%
2011	17 000	2	0,03%
2012	200 000	24	0,38%
2013	450 000	54	0,86%
2014	1 000 000	120	1,67%

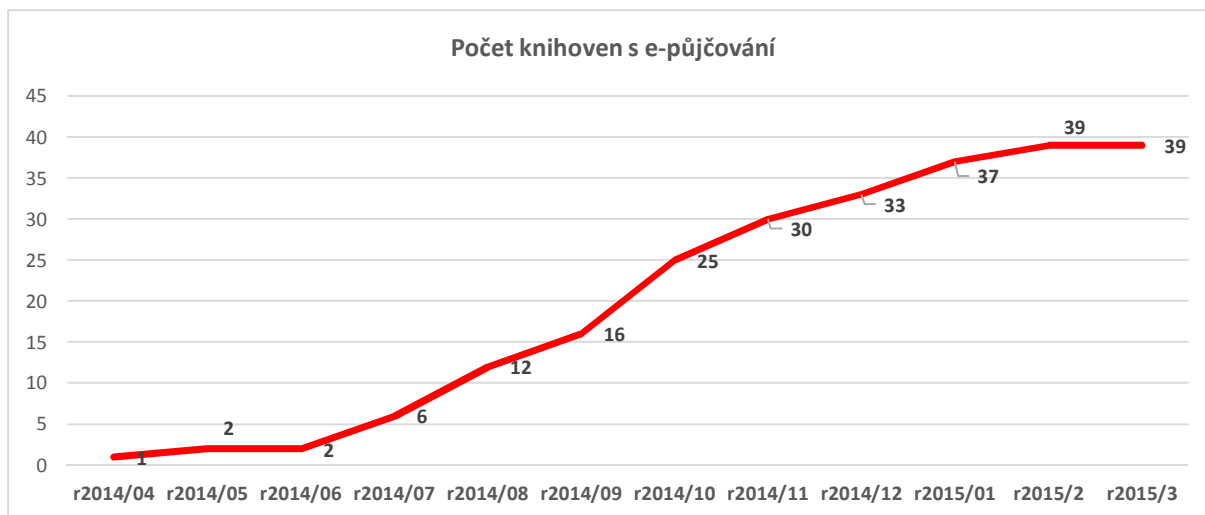
Pro půjčování eknih prostřednictvím veřejných knihoven platí v České republice stejně jako v zahraničí celá řada limitů vyplývajících z autorského práva. V ČR je situace o to složitější, že se jedná o velmi malý trh, který je z hlediska jazyka omezen na českou populaci. Pro veřejné

⁶ TUREČKOVÁ, Marcela (ed.). *Zpráva o českém knižním trhu 2013/2014* [online]. Praha: Svaz českých knihkupců a nakladatelů, 2014 [cit. 2015-05-20]. ISBN 978-80-905680-1-3. Dostupné z: http://sckn.cz/content/zpravy/zprava_ckt_2014.pdf

knihovny se stal duben 2014 počátkem půjčování eknih z produkce českých nakladatelů. Tento počátek byl umožněn nabídkou firmy eReading, která tuto službu knihovnám nabídla. Pro knihovny bylo také podstatné, že dodavatelé automatizovaných knihovních systémů přizpůsobili své systémy tak, aby se eknihy staly integrovanou součástí celkové nabídky služeb. V březnu 2015 službu epůjčování nabízelo 39 knihoven, přičemž počet evýpůjček dosáhl hodnotu 1050 za jeden měsíc. Očekává se, že počet knihoven nabízejících tuto službu se během roku 2015 minimálně zdvojnásobí. Počet evýpůjček trvale roste, ale obecně lze konstatovat, že nějaký silný tlak či zájem uživatelů se zatím nekoná, i když knihovny se snaží tuto službu aktivně nabízet. Pro úplnost je nutno dodat, že půjčování je pro uživatele bezplatné. Jednou z příčin spíše menšího zájmu může být omezenost nabídky – jestliže se odhaduje, že celkový objem nabídky eknih v ČR je 10 tis. titulů, potom nabídka eReading pro prodej eknih je přibližně 7 tis. titulů, ale pokud jde o počet titulů nabízených pro epůjčování, tam se nabídka pohybuje kolem 2 tis. titulů. Nabízí se většinou starší tituly beletrie a naučné literatury doplněné menším podílem novinek, případně bestselerů.⁷

⁷ Údaje získány od firmy eReading.

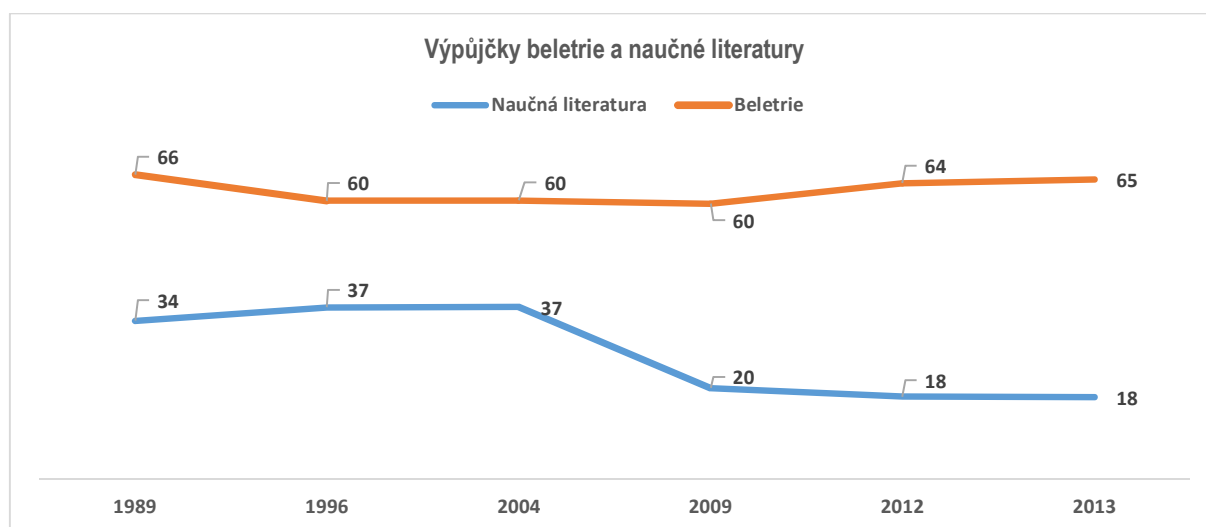
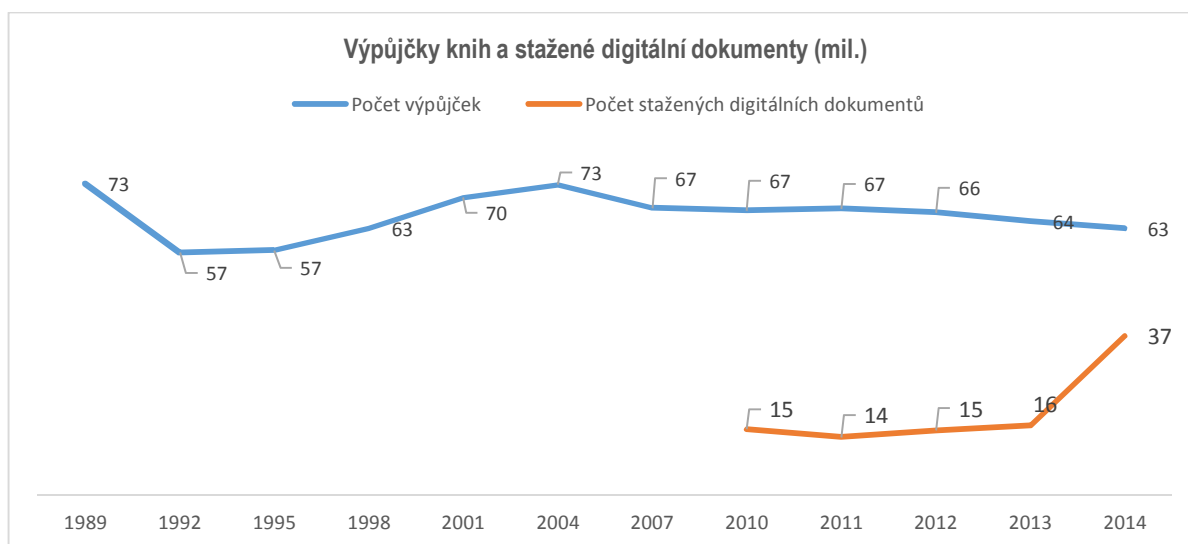

Služby veřejných knihoven v digitálním prostředí

Trend stále intenzivnějšího využívání internetu a digitálních dokumentů ovlivňuje činnost současných knihoven a v budoucnu výrazně promění jejich hlavní funkce. Z tohoto hlediska je důležité sledovat vývoj tradičních výpůjčních služeb a nabídku knihoven v digitálním prostředí. Vývoj počtu výpůjček tradičních dokumentů prošel v posledních desetiletích několika zvraty. Především zaznamenáváme prudký pokles počtu výpůjček po roce 1989. Tento negativní trend se začal proměňovat po roce 1992, kdy se počet výpůjček obrátil od hodnoty 56,9 mil. výpůjček ke svému vzestupu a nepřetržitě stoupal až do roku 2004 na hodnotu 72,9 mil. výpůjček. Po roce 2004 nastává pokles, který pokračuje až do současnosti. Obdobný trend lze sledovat i jiných zemích. Pokles zájmu o půjčování knih má zřejmě souvislost s rozvojem a dostupností internetu, to prokazuje především pokles zájmu o naučnou a odbornou literatury. Svůj vliv má jistě také stále se rozšiřující nabídka různých forem trávení volného času. Jen velmi vzdáleně lze hledat souvislost poklesu výpůjček s využíváním eknih, protože aktivnímu využívání tohoto média dochází až po roce 2010, kdy společnost Amazon začala s prodejem speciálních čteček.

Od roku 2010 je ve statistice veřejných knihoven sledován údaj o zobrazených a stažených dokumentech z různých druhů digitální knihoven. Tento údaj každý rok narůstá a v roce 2014 dosáhl hodnoty 37,3 mil. zobrazených a stažených dokumentů. Pokles fyzických výpůjček kompenzuje využívání digitálních dokumentů prostřednictvím knihoven. Při podrobnějším zkoumání ale zjišťujeme, že služby zprostředkování digitálních dokumentů vykazuje zatím pouze 49 knihoven, jako jsou Národní knihovna, krajské knihovny a knihovny na okresní úrovni.

Běžné veřejné knihovny zatím žádné digitální služby neposkytují. Je tomu především proto, že chybí jak nabídka zdrojů vhodných pro širokou veřejnost, tak i jednoznačná poptávka ze strany veřejnosti.⁸

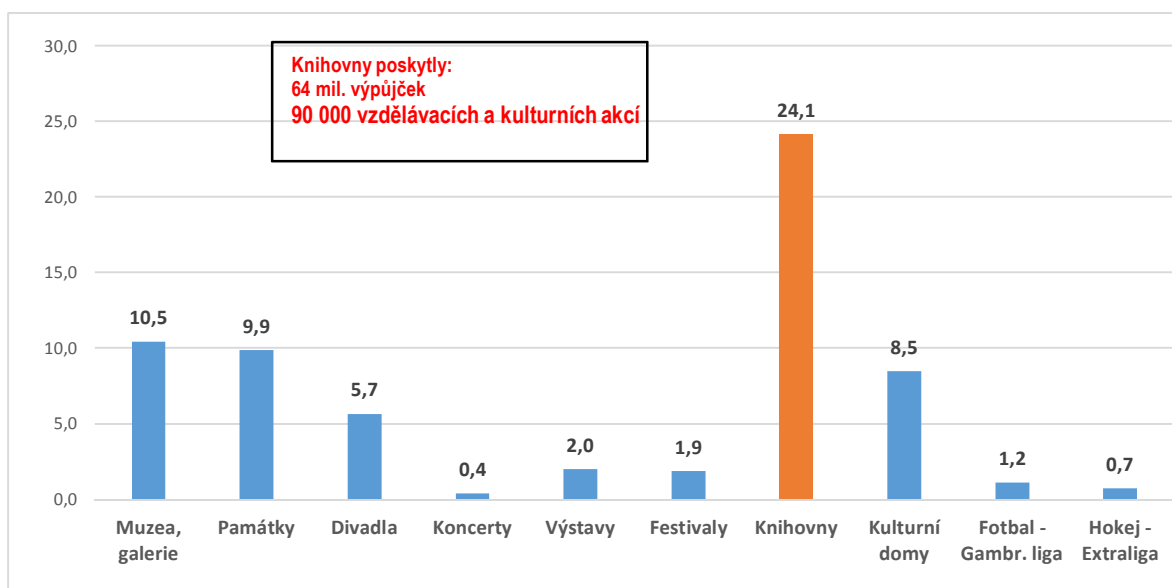

⁸ Databáze statistických dat o veřejných knihovnách, zpracovává NIPOS: <http://www.nipos-mk.cz/>

Jak navštěvujeme knihovny

V porovnání s ostatními institucemi v oblasti kultury jako jsou muzea, památky, divadla a další vykazují veřejné knihovny nejvyšší návštěvnost, která od roku 1992 trvale roste a v posledních letech se pohybuje na úrovni 24 mil. návštěv.

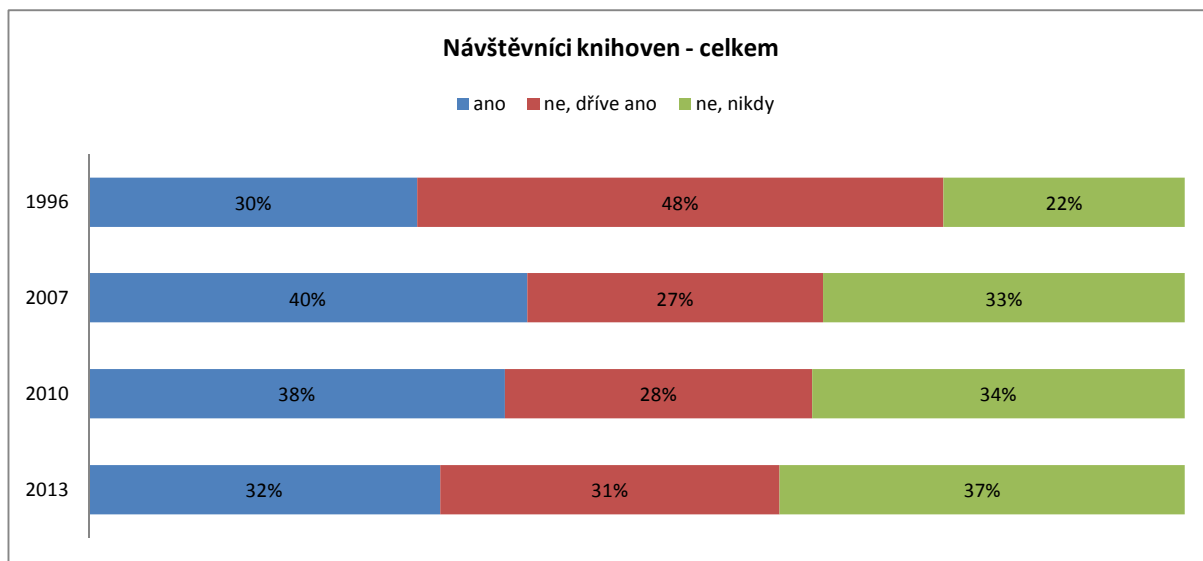
Návštěvnost veřejných knihoven v roce 2014

Trochu jiný pohled na návštěvnost knihoven nám dávají výsledky celostátních průzkumů. Jednou z nejdůležitějších otázek, která byla účastníkům položena ve všech dosavadních průzkumech, byl dotaz, zda respondent navštívil v posledních dvanácti měsících veřejnou knihovnu.⁹

⁹ RICHTER, Vít. Jak navštěvujeme veřejné knihovny?: nad třetím statistickým výzkumem čtenářů a čtení. *Čtenář: měsíčník pro knihovny*, 2014, **66**(2), s. 43-47. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: <http://ctenar.svkk1.cz/clanky/2014-roc-66/2-2014/tema-jak-navstevujeme-verejne-knihovny-123-1632.htm>.

V roce 1996 navštívila veřejné knihovny v průběhu dvanácti měsíců třetina dospělé populace (30 %), v roce 2007 to bylo již o 10 % více, tj. 40 %, ale od roku 2007 zaznamenáváme pokles tohoto parametru až k hodnotě 32 % v roce 2013. V souvislosti s tím můžeme sledovat i podíl těch, kteří dříve knihovny navštěvovali, ale v posledním roce v knihovně nebyli. V roce 1996 bylo 48 % těch, kteří do knihoven dříve chodili. Tato hodnota poklesla na 31% bývalých návštěvníků v roce 2013. Vedle toho vcelku pozitivního trendu můžeme ale zaznamenat velmi negativní

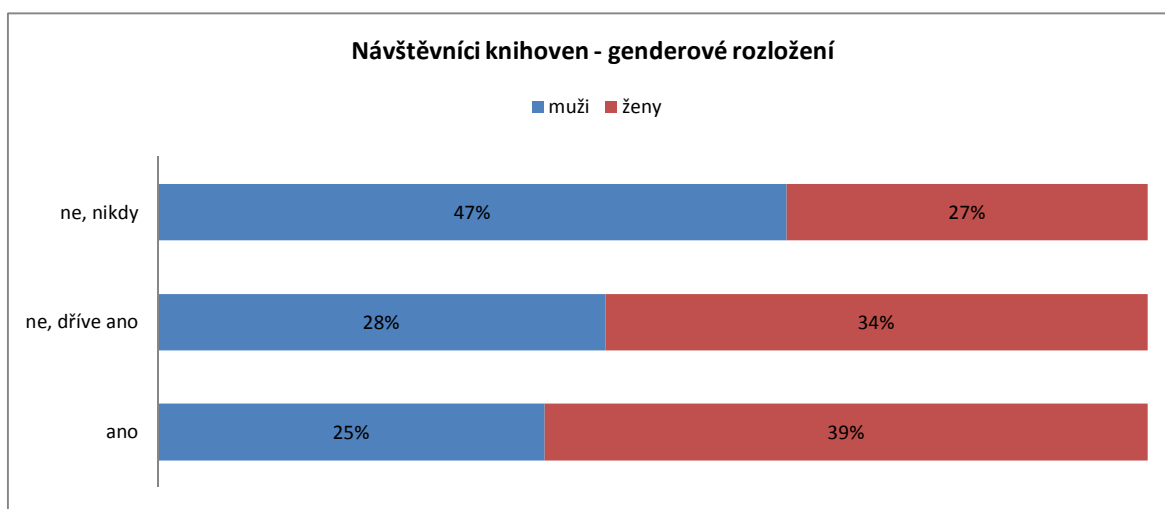
nárůst počtu těch, kteří knihovny během svého dosavadního života vůbec nevyužili. V roce 1996 bylo pouze 22 % občanů, kteří nikdy knihovnu nenavštívili, ale v roce 2013 už se jednalo o 37 % z celé dospělé populace, tj. téměř dvojnásobný nárůst.

Výsledky sociologických průzkumů četby a využívání knihoven poukazují na jeden paradox. Z výsledků průzkumů posledních let vychází, že zájem o knihovny a jejich služby v populaci (zejména

mužské) postupně klesá. Na druhé straně máme k dispozici dlouhodobě sledované údaje o návštěvnosti veřejných knihoven v oficiální statistice knihoven. Návštěvnost knihoven zaznamenala po roce 1989 výrazný propad. V roce 1989 veřejné knihovny registrovaly 17 mil. návštěvníků a v roce 1992, tj. v době největšího poklesu, byl počet návštěvníků ještě o 3 mil. nižší, tj. 14 mil. Od roku 1993 však dochází k obratu, lidé se začínají do knihoven vracet a návštěvnost knihoven trvale roste a každoročně dosahuje rekordu. V roce 2012 bylo zaznamenáno již 24,3 mil. návštěvníků, což je o 10 mil. více, než v roce 1992. Jedná se o „fyzické“

návštěvníky, kteří skutečně byli přítomni v knihovnách. I přes tento růst návštěvnosti se neodráží ve výsledcích průzkumů. Jediným vysvětlením může být, že ti, kdo navštěvují knihovny, tam chodí častěji. Knihovny vedle toho evidují i „virtuální“ návštěvníky, tj. ty, kteří využili nějakou službu knihovny na internetu. Nejedná se v tomto případě o pouhé kliknutí na webovou stránku. Evidováno je využití služeb, které v minulosti vždy znamenaly, že čtenář musí přijít do knihovny, aby je mohl využít. Příkladem může být vyhledávání v katalogu, databázích, ale také rezervace půjčených knih nebo prodloužení výpůjční lhůty. V roce 2012 bylo zaznamenáno 30,5 virtuálních návštěv. Uplatnění informačních technologií v knihovnách tak může návštěvy knihoven omezovat pouze na případy, kdy je to na jedné straně nezbytně nutné a na druhé straně na případy, kdy člověk má chuť do knihovny přijít. V budoucnu bude nezbytné věnovat zvýšenou pozornost vysvětlení těchto rozporů.

Všechny doposud provedené průzkumy prokazují, že je v České republice mnohem výraznější genderové rozlišení obyvatel ve vztahu k četbě, ale také k navštěvování a využívání knihoven. Podíl nečtenářů, tj. těch, kdo během jednoho roku nepřečetli ani jednu knihu, činil v roce 2013 u žen 11 %, ale u mužů dosáhl dvojnásobku (22 %). Obdobný poměr můžeme zaregistrovat i ve vztahu k využívání knihoven – necelá třetina žen (27 %) nikdy nenavštívila knihovnu, zatímco

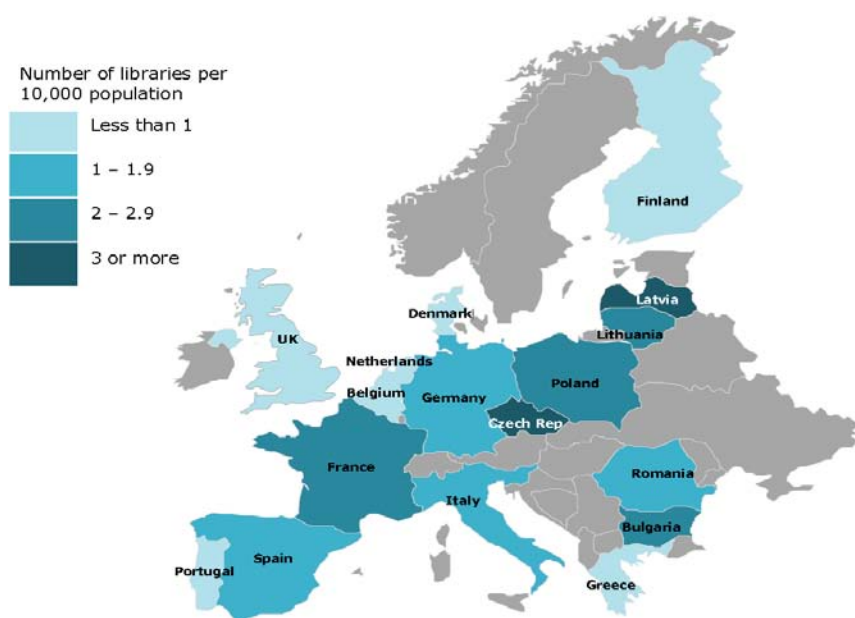

u mužů se jedná o necelou polovinu (47 %). Pro vysvětlení tohoto jevu zatím nemáme jednoznačné argumenty, ale není od věci, zamýšlet se nad jeho možnými důsledky.

Veřejné knihovny v Evropské unii a v České republice

Odhaduje se, že v EU působí více než 63 000 veřejných knihoven, celkové výdaje na veřejné knihovny jsou odhadovány na 1 100 mil. EUR. Česká republika se může pochlubit nejhustší sítí veřejných knihoven, která dosahuje 5,1 veřejné knihovny na 10 000 obyvatel, zatímco průměr v Evropské unii činí 1,3 knihovny. Česko spolu s Lotyšskem se mohou pyšnit nejhustší sítí knihoven v Evropě. Částky v přepočtu na obyvatele se pohybují od 6 EUR (Portugalsko) do 65 EUR (Dánsko).¹⁰ knihovny má 5,1 knihovny na 10 000 obyvatel

Hustota veřejných knihoven v EU

Ve vztahu k financování knihoven ale tento poměr již tak příznivý není. V Česku se ročně vydává na činnost veřejných knihoven na jednoho obyvatele částka cca 15 EUR (390 Kč), což nás řadí do skupiny států, jakými je například SRN, Francie, Nizozemí apod. Pokud se ale tato částka

¹⁰ Průzkum názorů dospělé populace nad 15 let na využití ICT ve veřejných knihovnách metodou strukturovaného dotazníku face-to-face. Celkem bylo osloveno 17 816 respondentů ze 17 zemí (ČR 986), viz: QUICK, Susannah, Gillian PRIOR, Ben TOOMBS, Luke TAYLOR a Rosanna CURRENTI. *Názory uživatelů na přínosy informačních a komunikačních technologií ve veřejných knihovnách v České republice: Závěrečná zpráva* [online]. TNS - Bill&Melinda Foundation, 2013 [cit. 2013-11-02]. Dostupné z: http://www.ikaros.cz/images/201308/Cross-European_Libraries_Survey_CZE.pdf# RICHTER, Vít. Evropský průzkum názorů na přínosy informačních a komunikačních technologií ve veřejných knihovnách. *IT lib*, 2013, 17(4), s. 40-44. ISSN 1335-793X. Dostupné také z: http://itlib.cvtisr.sk/buxus/docs/40_europsky%20pruskum.pdf.

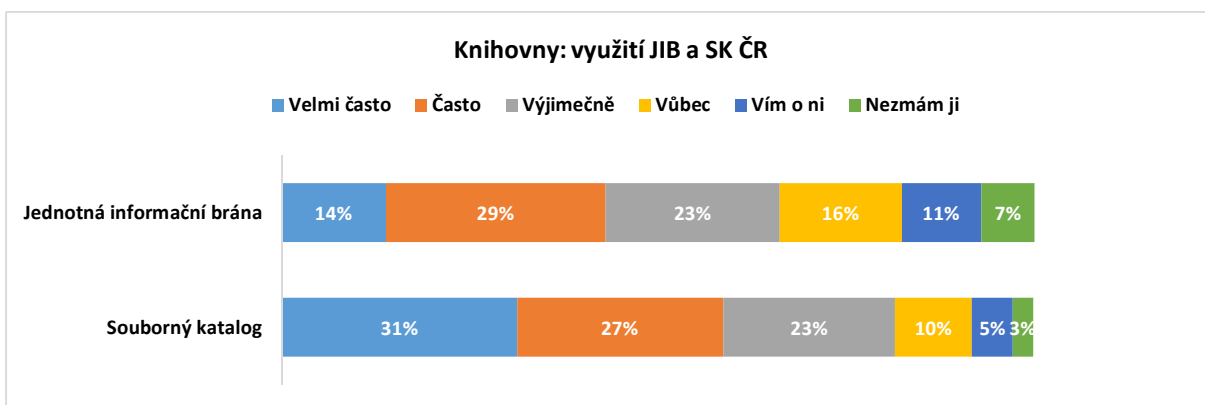
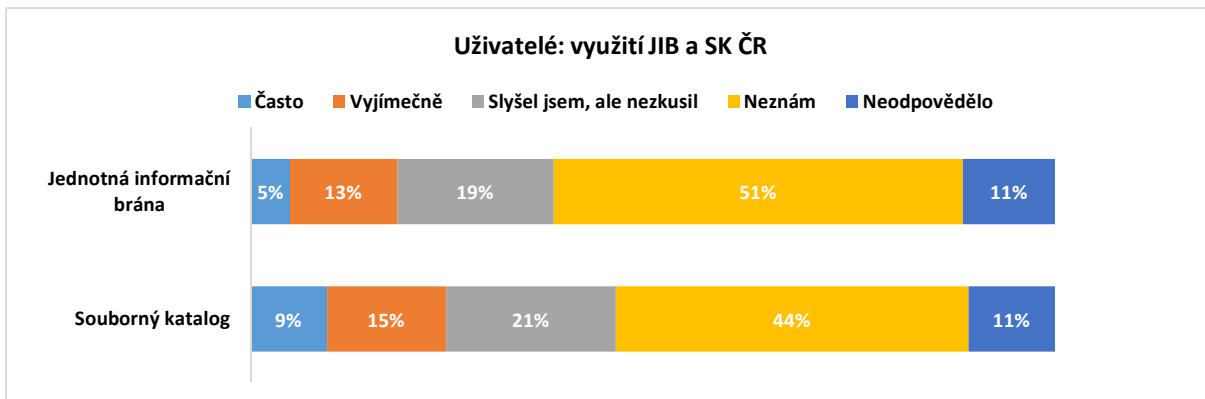
propočte na jednu knihovnu, docházíme k závěru, že knihoven máme sice hodně, ale jsou také velmi chudé. Pro srovnání můžeme uvést příklad Dánska, které vydává na knihovny částku na obyvatele ve výši 65 EUR (více než 4 krát více než ČR), ale má méně než jednu knihovnu na 10 000 obyvatel. Je logické, že dánské veřejné knihovny se svou vybaveností a rozsahem služeb jen těžko mohou srovnávat s českými. Nyní se ale vraťme ke genderové skladbě návštěvníků knihoven, respektive k rozsáhlé skupině mužů, kteří knihovny neznají a nevyužívají je. O financování veřejných knihoven rozhodují každý rok obecní či městská zastupitelstva, která jsou v převážné míře tvořena muži. Jestliže v těchto rozhodovacích orgánech zasedají převážně muži, z nichž 47 % nikdy v knihovně nebylo a nikdy ji nepotřebovalo, je to z hlediska jejich současnosti a zejména budoucnosti poměrně rizikový faktor.

Využívání souborného katalogu ČR a Jednotné informační brány

V souvislosti s přípravou Centrálního portálu českých knihoven (CPK) byly v roce 2013 uspořádány dva průzkumy, z nichž první byl zaměřen na potřeby stávajících návštěvníků knihoven a druhý na knihovny. Oba průzkumy byly koncipovány jako součást jednoho celku¹¹. Jejich cílem bylo získat informace a reakce na projekt CPK jak od knihoven, které by měly být přímými účastníky projektu a poskytovateli služeb, tak i uživatelů, kteří by v budoucnu měli služby CPK využívat.

Několik otázek z obou průzkumů bylo zaměřeno na využívání již existujících nástrojů, jakými jsou Souborný katalog ČR a Jednotná integrační brána. Oba tyto systémy umožňují zjišťovat dostupnost knihovnických fondů v knihovnách ČR.

¹¹ *Potřeby uživatelů pro projekt Centrální portál českých knihoven – KNIHOVNY.CZ* [online]. Praha: Knihovna AV ČR, ppmfactum research, 1993 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: http://www.knihovny.cz/wp-content/uploads/2013/11/Pruzkum_uzivatele_vysledky.pptx
 RICHTER, Vít. [CPK3] V čem se shoduje a odlišuje pohled knihoven a uživatelů na Centrální portál knihoven. *Ikaros* [online]. 2014, ročník 18, číslo 1 [cit. 2015-05-20]. urn:nbn:cz:ik-14182. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/14182>
 RICHTER, Vít a Vladana PILLEROVÁ. *Centrální portál knihoven - průzkum potřeb knihoven: Výsledky průzkumu* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2013 [cit. 2014-01-06]. Dostupné z: http://www.knihovny.cz/wp-content/uploads/2013/11/Zpr%C3%A1va_CPK_2013_12_6.pdf

Z odpovědí vyplývá, že Jednotnou informační bránu využívá 43 % knihoven pravidelně. Naopak 57 % knihoven, zejména veřejných, využívá JIB výjimečně až vůbec. Jednotnou informační bránu zná alespoň podle jména 38 % návštěvníků knihoven, častěji ji využívá 5 % návštěvníků. Souborný katalog ČR aktivně využívá 59 % knihoven. Naopak 41 % knihoven využívá Souborný katalog omezeně nebo vůbec. Pokud jde o Souborný katalog ČR, ten alespoň podle jména zná 45 % návštěvníků knihoven, častěji ho využívá 10 % návštěvníků knihoven.

Obecně platí, že míra využití Souborného katalogu ČR a Jednotné informační brány ze strany uživatelů je velmi nízká. Nepříjemným zjištěním je skutečnost, že stále existuje hodně knihoven, které tyto systémy neznají a nevyužívají je. S vysokým úsilím i náklady se snažíme vytvářet složité nástroje pro zjišťování dostupnosti dokumentů, ale míra jejich faktického využití je poměrně omezená. Příčin nízkého zájmu o využívání základních systémových nástrojů českých knihoven jsou velmi různorodé. Můžeme mezi ně zahrnout nízkou informovanost návštěvníků knihoven, jejich omezenou informační gramotnost a u knihoven to bude především nízká úroveň kvalifikace pracovníků. Jednou z podstatných příčin tohoto jevu je také to, že na oba

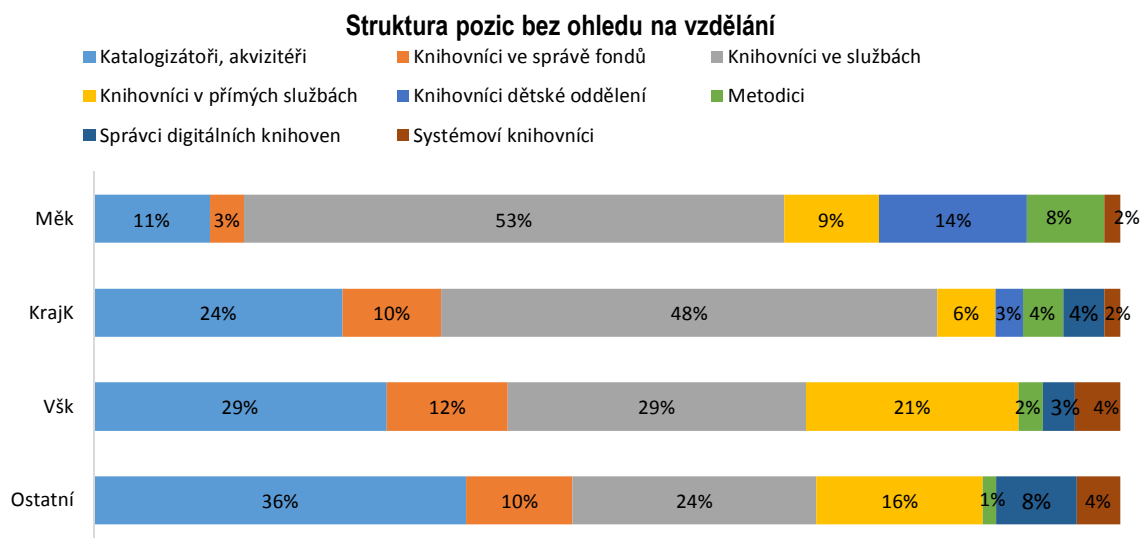
systemy nenavazují žádné přímé služby, které by uživatelům umožňovali dostat plný text požadovaného dokumentu.

Pracovníci knihoven a jejich kvalifikace

Národní knihovna ČR provádí od roku 1996 průzkumy zaměřené na věkovou a vzdělanostní strukturu pracovníků knihoven. Z těchto průzkumů lze zjistit, že v českých knihovnách pracuje přes 50 % pracovníků bez knihovnické kvalifikace a podíl pracovníků bez knihovnické kvalifikace má v posledních desetiletích trvale vzestupný trend. Dalším podstatným rysem oboru, jeho výrazná feminizace. V roce 2011 pracovalo v českých knihovnách 89 % žen a 11 % mužů.

Jako jeden z úkolů Konceptce rozvoje knihoven na léta 2011-2015 je připravována Konceptce celoživotního vzdělávání knihovníků (dále jen Konceptce CŽV). Konceptce CŽV vymezí hlavní tematické oblasti vzdělávání, ale aby mohla být skutečně účinná, musí nastavit určitá pravidla pro vzdělávání knihovníků, která výrazně ovlivní celkové pojetí personální práce v knihovnách či řízení lidských zdrojů. V této souvislosti proběhl počátkem roku 2015 průzkum zaměřený na vedoucí pracovníky knihoven. Cílem průzkumu¹² bylo zjistit názory vedoucích pracovníků větších knihoven na stanovení určitých povinností, pravidel či přijetí závazků vedení knihoven při přijímání nových pracovníků a při inovaci a prohlubování kvalifikace těch, kteří v knihovnách již pracují déle. Osloveny byly především větší knihovny, kde se předpokládala větší diferenciací pracovních pozic, tj. veřejné knihovny (v městech nad 10 tis. obyvatel) včetně krajských knihoven, větší vysokoškolské knihovny a další větší specializované knihovny, například muzejní. Průzkumu se zúčastnilo 105 knihoven. Největší část tvoří městské knihovny ve městech nad 10 tisíc obyvatel (58 %). Knihovny zúčastněné v průzkumu vykázaly celkem 2 791 pracovních míst.

¹² HOUŠKOVÁ, Zlata, PILLEROVÁ, Vladana a RICHTER, Vít. *Názory vedoucích pracovníků knihoven na celoživotní vzdělávání knihovníků vyhodnocení průzkumu* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2015 [cit. 2015-05-19]. Dostupné z: http://ipk.nkp.cz/akce/celozivotni-vzdelavani-knihovniku/zprava_przkum_cv.pdf

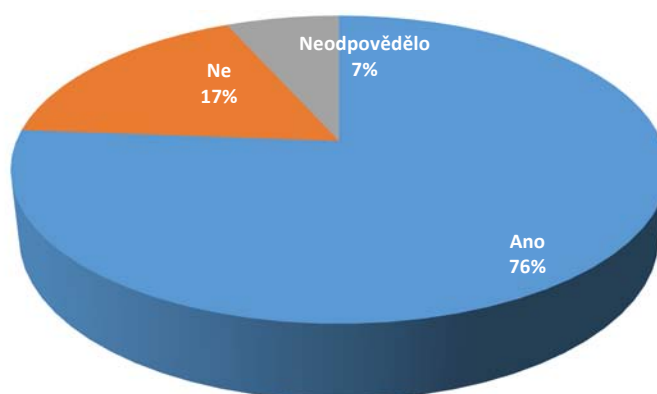
Když se podíváme na strukturu pozic podle jednotlivých typů knihoven, je situace následující. V městských knihovnách tvoří největší část knihovníků knihovníci ve službách (53 %), druhou skupinou jsou knihovníci v dětských odděleních (14 %) a třetí katalogizátoři a akvizitěři (11 %). V krajských knihovnách také tvoří největší část knihovníci ve službách (48 %), na druhém místě jsou ovšem katalogizátoři a akvizitěři (24 %) a na třetím knihovníci ve správě fondů (10 %). U vysokoškolských knihoven je situace o něco odlišnější – skupina knihovníků ve službách a katalogizátoři a akvizitěři jsou stejně početné a tvoří 29 %, jako třetí se objevují knihovníci v přímých službách (21 %). U specializovaných knihoven tvoří největší procento katalogizátoři a akvizitěři (36 %), dále knihovníci ve službách (24 %) a knihovníci v přímých službách (16 %).

Pozice	Počet úvazků	%
Knihovníci ve službách	1301	47 %
Katalogizátoři, akvizitěři	586	21 %
Knihovníci v přímých službách	244	9 %
Knihovníci ve správě fondů	213	8 %

Knihovníci dětské oddělení	179	6 %
Metodici	134	5 %
Správci digitálních knihoven	80	3 %
Systémoví knihovníci	54	2 %

Tabulka uvádí počty úvazků u jednotlivých pozic bez ohledu na vzdělání. Nejpočetnější skupinou jsou knihovníci ve službách (1301 úvazků, 47 %), další jsou katalogizátoři a akvizitěři (586 úvazků, 21 %), knihovníci v přímých službách (244 úvazků, 9 %) a knihovníci ve správě fondů (213 úvazků, 8 %).

Měli by se zaměstnanci povinně rekvalifikovat?

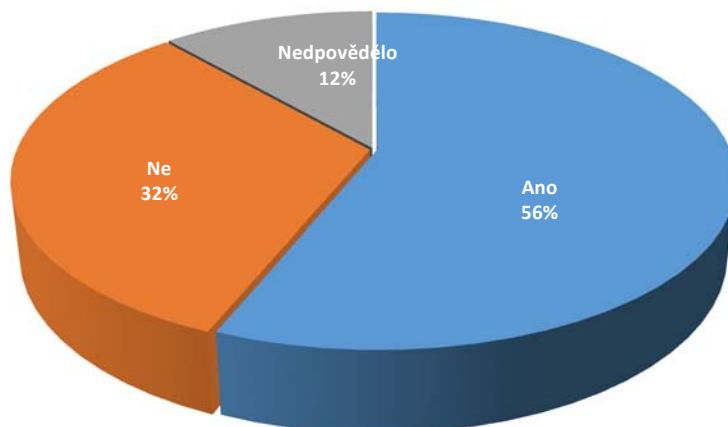

Vedoucím pracovníkům byla položena otázka: Měl by se zaměstnanec povinně rekvalifikovat, tj. absolvovat akreditovanou oborovou rekvalifikaci a získat certifikát?

V případě povinné rekvalifikace se zástupci knihoven vyjádřili celkem jednoznačně pro – tři čtvrtiny z nich (76 %) se domnívá, že pracovníci by se měli povinně rekvalifikovat. 17 % s povinnou rekvalifikací nesouhlasí. Jako důvod uvádí knihovny např. to, že existuje převis

knihovníků s odborným vzděláním a mají z čeho vybírat nebo že nabírají pouze kvalifikované zaměstnance, kteří se rekvalifikovat nemusí. Nejčastěji se knihovny domnívají, že by se měli povinně rekvalifikovat systémoví knihovníci s VŠ vzděláním (74 %) a katalogizátoři a akvizitěři se středoškolským vzděláním (71 %). Také katalogizátoři a akvizitěři s vyšším odborným a vysokoškolským vzděláním by se měli podle větší části knihoven povinně rekvalifikovat (67 % a 66 %). Z dalších často zmiňovaných pozic jsou to metodici s VOŠ a VŠ vzděláním (67 % a 65 % knihoven), knihovníci ve službách se SŠ vzděláním (66 % knihoven). Naopak pozice knihovník ve správě fondu bez ohledu na vzdělání byla jmenována nejméně často.

Má se rekvalifikace/její prokázání týkat i vedoucích manažerů velkých knihoven?

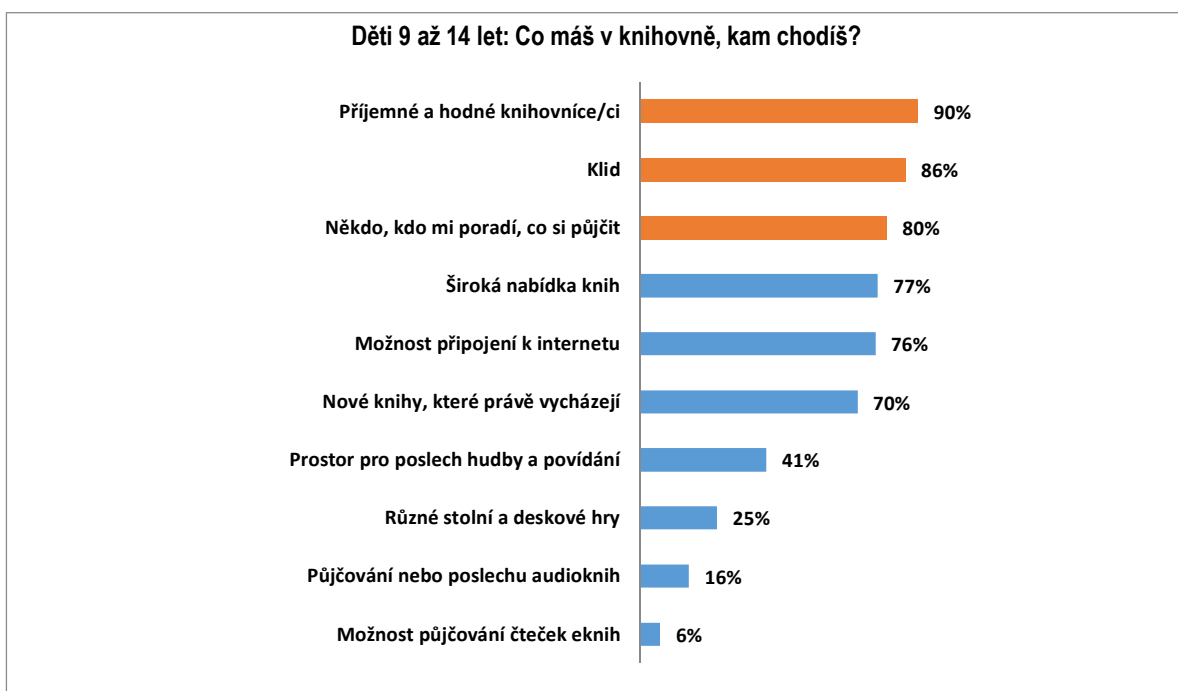

V otázce, zda se má rekvalifikace týkat také vedoucích manažerů velkých knihoven, se nadpoloviční počet knihoven (56 %) přiklání k názoru, že ano. 32 % knihoven se naopak domnívá, že vedoucí manažeři se rekvalifikovat nemusí.

Rozhodnou o budoucnosti veřejných knihoven pouze informační technologie?

V souvislosti s rozvojem informačních technologií, zejména internetu, digitalizace knihovních fondů a šířením eknih se občas objevují otázky, zda veřejné knihovny mají svojí budoucnost, zda postupně nezmizí z veřejného prostoru a zda je v plném rozsahu nenahradí informačních technologie. Jednoznačnou odpověď na tyto otázky nemáme, ale na závěr a pro zajímavost se

můžeme ještě jednou podívat na výsledky průzkumu dětského čtenářství.¹³ Dětským návštěvníkům veřejných knihoven jsme položili otázku, aby uvedly, co všechno mají k dispozici v knihovně, kterou navštěvují. Předpokládali jsme, že nejčastěji frekventované odpovědi budou směřovat na nabídku knih, přístup k internetu apod. Určitým překvapením bylo, že děti nejčastěji uvedly, že v knihovně mají příjemné a hodné knihovnice (90 %), v knihovně mají klid (86 %) a také je zde někdo, kdo jim poradí, co si mají půjčit (80 %). Až po těchto odpovědích následovala „široká nabídka knih“ (77 %), možnost připojení k internetu (76 %) a další služby. Podstatným rysem nejfrekventovanějších odpovědí bylo, že nemají žádnou souvislost s informačními technologiemi a naopak oceňují knihovnu jako klidný prostor, kde působí příjemní a živí lidé.

¹³ RICHTER, Vít. Jak děti navštěvují veřejné knihovny. *Konference Kniha ve 21. století: téma Trendy rozvoje veřejných knihovnických a informačních služeb: 5.- 6. února 2014* [online]. V Brně: Moravská zemská knihovna, 2014. s. 151-157 [cit. 2015-04-09]. ISBN 978-80-7051-200-5. Dostupné z: http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2014/10/Sbornik_Konference_kniha_v_21-stol_ekniha.pdf.

Česká a slovenská knihovnická periodika: několik poznámek k historii a současné redakční praxi

Salátová, Renáta

Knihovnický institut Národní knihovna ČR

Abstrakt: Příspěvek se věnuje analýze českých a slovenských knihovnických periodik. Popisuje jejich aktuální stav, místo a úlohu v oboru knihovnictví a informační věda. Na základě výsledků dotazníkového šetření seznamuje s redakční prací, recenzním řízením a jeho úskalími. V závěru se dotýká problému nastavení pravidel pro excerpci do mezinárodních systémů.

Klíčová slova: knihovnická periodika, knihovnictví a informační věda, redakční práce, mezinárodní databáze, recenzní řízení, Slovensko, Česká republika.

Summary: The paper analyzes the Czech and Slovak library periodicals. It describes their current status, place and role in the field of librarianship and information science. Based on the survey results introduces editorial work, peer-review process and its pitfalls. In conclusion concerns the problem of setting the rules for excerpt to the international databases.

Keywords: library periodicals, librarianship and information science, editorial work, international databases, peer-review proces, Slovakia, Czech republic.

Úvod

Za posledních 25 let prošla česká i slovenská knihovnická periodika velkými změnami. Musela si vydobýt či alespoň obhájit svoje místo v našem oboru. Změny se týkají tištěných periodik i elektronických verzí, periodicity vydávání, tematických zaměření, koncepcí časopisů, propagace, financování aj. Některá periodika přibyla, mnohá ubyla.

Charakteristika časopisu

Časopis – dokument vycházející pod týmž (nebo dlouhodobě stabilním) názvem v pravidelných týdenních až půlročních intervalech, který obsahuje příspěvky více autorů a má předem stanovený program i zaměření. Seriál určený pro čtenáře zajímající se o určitý předmět nebo profesi.ⁱ

Odborné časopisy jsou periodický tisk vydávaný v pravidelných intervalech – nejméně však dvakrát ročně – pod stejným názvem. Jsou určeny pro oblast určité odborné činnosti; neslouží aktuálnímu všeobecnému dennímu zpravodajství. (TDKIV).ⁱⁱ

Naproti tomu **vědecký časopis** (learned journal, scholarly journal) je časopis s cílovým segmentem čtenářů v oblasti vysokých škol a vědeckého výzkumu; často je produktem určité akademické společnosti nebo vědeckého ústavu.ⁱⁱⁱ

Impaktovaný časopis – odborný časopis, jehož články procházejí před publikováním náročným recenzním řízením, a proto je uznáván odbornou veřejností, o čemž svědčí jeho vysoký impakt faktor, který je mu přiznáván v hodnocení časopisů. To znamená, že na něj, resp. na jeho články odkazují často autoři článků v mnoha jiných uznávaných časopisech.^{iv}

Otevřený časopis (open access journal) – recenzovaný **vědecký online časopis**, který je budován ve smyslu otevřeného přístupu. Ve srovnání s klasickým vědeckým časopisem se liší především v modelu financování nákladů na vydání článku v časopise. Zpravidla za vydání a zpřístupnění článku platí plnou cenu autor nebo jeho instituce, nikoli koncový uživatel, jak je běžné u klasického časopisu (předplatné). Rozdílný bývá také autorskoprávní podklad uzavření smlouvy mezi autorem a vydavatelem. Uzavírání smluv mezi autorem a vydavatelem se řídí politikou daných otevřených časopisů, která se může lišit u jednotlivých vydavatelů. Pro konkrétní případ je vždy nutné se držet konkrétních podmínek daného vydavatele. Otevřený **časopis** může někdy vzniknout i přeměnou klasického časopisu.^v

Vydavatelé oborových časopisů

Většina velkých knihoven v ČR (např. Národní knihovna ČR, Národní technická knihovna, Národní lékařská knihovna, krajské knihovny, Knihovna AV ČR atd.) vydávají svůj časopis nebo se na vydávání nějakého periodika podílejí. Dále vydávají či mají svůj podíl na vydání i oborové

školy, například Kabinet informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity v Brně nebo obecně prospěšné společnosti jako je Ikaros, o. s.

NÁZEV PERIODIKA	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
Knihovna – knihovnická revue	Národní knihovna ČR	1990-	2x ročně
Knihovna plus	Národní knihovna ČR	2005-	2x ročně
Čtenář	Středočeská vědecká knihovna v Kladně	1949-	11x ročně (jedno číslo vychází jako dvojčíslo)
Duha	Moravská zemská knihovna v Brně	1987-	4x ročně
Knihy a dějiny	Knihovna AV ČR	1994-	1x ročně
Informace – zpravodaj knihovny AV ČR	Knihovna Akademie věd ČR	1993-	4x ročně
Lékařská knihovna	Národní lékařská knihovna	1996-	2x ročně
ProInflow	KISK MU Brno	2009-	nepravidelně
Inflow	KISK MU Brno	2008-	12x ročně
Ikaros	Ikaros, o. s.	1997-	11x ročně
Bulletin SKIP	SKIP	1992-	5x ročně

Tabulka 1 – Seznam českých oborových periodik s celostátní působností

NÁZEV	INSTITUCE	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
Knihovnický zpravodaj Vysočina	Krajská knihovna Vysočina	2001-	4x ročně
Mezi regály	Krajská knihovna Karlovy Vary	200*	občasník
U nás	Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové	1991-	3x -4x ročně
Občasník Studijní a vědecké knihovny v Hradci Králové	Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové	2007-	2–3x ročně
Světlík	Krajská vědecká knihovna Liberec	2003-	4x ročně
Zvuk	Krajská knihovna F. Bartoše ve Zlíně	1990-	2x ročně
Krok	SVK Olomouc	2004-	4x ročně
Plž	Knihovna města Plzeň	2002-	11x ročně
Sova	Regionální knihovna Karviná	2002-	4x ročně
Okoo ^{vi}	Knihovna Petra Bezruče Opava	2005-	občasník

Tabulka 2 – Seznam českých oborových periodik s regionální působností

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
IT Lib ^{vii}	Centrum vedecko-technických informací SR, Bratislava	Pod tímto názvem od roku 2001-	4x ročně
Knížnica ^{viii}	Slovenská národná knižnica	2000-	11x ročně
Informačný bulletin ÚK SAV ^{ix}	ÚK SAV Bratislava	1970-	2x ročně
Bulletin Univerzitetnej Knižnice v Bratislave ^x	Univerzitná knižnica v Bratislave	2004-	2x ročně
Bulletin SAK	Slovenská asociácia knižníc	1992/3-	4x ročně
Bibliotheca universitatis	Univerzitná knižnica Univerzity Mateja Bela	2005-	2x ročně
Studia Bibliographica Posoniensia	Univerzitná knižnica v Bratislave	2006-	1x ročně

Tabulka 3 – slovenská periodika s celostátní působností

KOŠICKÝ A PREŠOVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ^{xi}

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
Knihovnický poradca	Zemplínska knižnica v Trebišove	2008-	2x ročne (poslední z roku 2010)
Knihovník	Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach	1979-	2x ročne

TRNAVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ^{xii}

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
Čaruška : časopis mladých čitateľov	Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave	1995-	2x ročne
Knihovnický obzor: metodicko-inštruktážny časopis pre knihovníkov verejných knižníc okresu Galanta	Okresná knižnica Galanta	1984-	2x ročne
Knižničný spravodajca : časopis pre verejné knižnice v regióne	Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave	1973-	2x ročne
Metodický list	Záhorská knižnica	1967-	2x ročne

ŽILINSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ^{xiii xiv}

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
Kysucký knihovník	Kysucká knižnica v Čadci	2004-	nepravidelne
Priateľ knižníc	Oravská knižnica Antona Habovštiaka v Dolnom Kubíne	2009-	2x ročne
Krjela	Liptovská knižnica Gašpara Fejerpataky-Belopotockého v Liptovskom Mikuláši	2001-	2x/8x ročne
Podduklianský knihovník	Podduklianska knižnica vo Svidníku	2010-	4x ročne

NITRANSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ^{xv}

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
Život knižníc	Krajská knižnica K. Kmeťka	1997-	nepravidelne
Knihovník	Tribečská knižnica v Topolčanoch	1988-	2x ročne

BRATISLAVSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ^{xvi}

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
OČK(o) - Okresný Časopis Knihovníkov (o)	Malokarpatská knižnica v Penzinku	1995-	nepravidelně?
Občasník knihovníkov Bratislavského kraja	Verejná knižnica Ružinov a Krajská pobočka Spolku slovenských knihovníkov v Bratislavskom kraji	2000-	2x ročně

BANSKOBYSTRICKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
DŽUSIK	Verejná knižnica Michala Kováča v Banskej Bystrici	2006-	2x ročně
Knihovnicke informácie	Verejná knižnica Michala Kováča v Banskej Bystrici	???	nepravidelná
Metodický spravodaj	Novohradská knižnica v Lučenci	????	2x ročně (poslední číslo 2/2013)

TRENČÍNSKÝ SAMOSPRÁVNÝ KRAJ

TITUL	VYDAVATEL	VYDÁVÁNO OD	PERIODICITA
Knihovník	Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne	2009-	2x ročně

Tabulka 4 –10 slovenská periodika dle krajů

Druhy knihovnických periodik

Oborová periodika můžeme rozdělit z několika hledisek: mají-li celostátní či regionální působnost, v jaké formě vycházejí (elektronicky, tiskem, obojí), jak často vycházejí, zda jsou recenzovaná či nikoliv, jaká je jejich tematická různorodost apod.

Překvapivě nejvíce periodik vychází měsíčně, nejmenší část pololetně. V posledních letech hlavně z ekonomických důvodů část knihovnických periodik musela svoji periodicitu omezit. Z tohoto důvodu je toto zjištění překvapující.

V ČR i SR najdeme čistě oborová periodika, která se věnují pouze tematice knihovnictví a informační vědy (Knihovna-knihovnická revue, ProInflow, ITRLib, Knižnica). Naopak některá periodika jsou vydávána knihovnami ve spolupráci s jinými kulturními institucemi, jako jsou například muzea, archivy apod. V tomto případě mají spíše regionální působnost a zabývají se mnoha otázkami kulturního života, knihovnictví je zde pouze jedním z témat.

Na Slovensku najdeme knihovnická periodika různých vydavatelů, vycházející pod jedním názvem (například časopis Knihovník vydávají tři knihovny (Tribečská knižnica v Topoľčanech, Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach, Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne).^[u1] Městské, okresní či menší knihovny vydávají periodika, například s literární tematikou pro čtenáře, zvláště pro děti a mládež.

Nejvíce periodik v obou republikách vychází v tištěné i elektronické verzi, jiná pouze v elektronické verzi. Mnohé knihovnické časopisy byly nuceny z ekonomických důvodů zastavit vydávání tištěné formy a uchýlit se pouze k elektronickému publikování. Další vydavatelé přistoupili na kompromis a časopisy vycházejí nejprve v tištěné formě a po určité době jsou převedeny na formu elektronickou (obdobně jako česká Knihovna-knihovnická revue tak činí časopis Knižnica). Elektronická forma je pak přístupná ve formě open acces, tedy bezplatně všem. Další periodika (např. Čtenář) vycházejí v tištěné formě, ale elektronická verze je přístupná pouze předplatitelům a jiní uživatelé se k aktuálnímu číslu volně nedostanou.

Recenzovaná knihovnická periodika jsou v ČR v současné době dvě: ProInflow a Knihovna-knihovnická revue. Jedno s nepravidelnou periodicitou, druhé s pravidelnou periodicitou (2 x ročně), první s uzavřeným recenzním řízením a druhé s otevřeným recenzním řízením. Na Slovensku je recenzovaným časopisem ITRLib.

Periodika s celostátní působností, jak na Slovensku, tak v České republice, mají své stálé rubriky. Mnohé z nich mají stálý okruh autorů.

Periodika nemají jen informační, ale i archivační funkci (tím, že se publikuje, uchovává se paměť oboru, informace o tom, jak se v dané zemi obor rozvíjí, čemu se věnuje pozornost apod.). Zajímavou otázkou je cena versus dostupnost periodika, kdy při zvyšujících se nákladech na časopis současně dochází ke snižování rozpočtů knihoven.

Píšeme hlavně pro odbornou veřejnost (knihovníky, informační pracovníky, vyučující, studenty našeho oboru).

Velmi cennou rubrikou jsou recenze odborné literatury, zvláště ze zahraničí. Dobrý ohlas mají abstrakty článků, informace o výstupech z projektů apod.

Jak se o nás dozvíte (kde nás najdete)

Ucelený seznam oborových periodik najdete například na stránkách portálu Informace pro knihovny (IPK), který spravuje Knihovnický institut NK ČR: http://ipk.nkp.cz/oborove-baze-dat/06_Knihovnicka_a.htm. Tento seznam se dvakrát ročně aktualizuje. Jsou zde uvedena oborová periodika české a slovenské provenience.

Soupis vycházejících slovenských periodik najdete na portálu InfoLib:

<http://www.infolib.sk/sk/precitajte-si/knihovnicke-casopisy/casopisy-slovenskych-kniznic.html>.

Jsou zde na rozdíl od českého seznamu umístěného na IPK zahrnuta i periodika vydávaná menšími knihovnami v rámci krajů a bývalých okresů.

Většina našich periodik vychází elektronicky a jejich hledání na síti mnohdy není jednoduché. Někdy mají svoji vlastní webovou stránku, jindy se skrývají pod hlavičkou instituce, která je vydává. Dost často k časopisům vede cesta přes oborovou bránu Knihovnictví a informační věda (KIV, zde jsou také nově přehledně zpracována i e-periodika) či přes databázi knihovnické literatury KKL, do níž jsou tato periodika excerpována. Česká periodika, která jsou čistě oborově zaměřena, jsou pro bázi KKL excerpována v úplnosti (např. Čtenář, Knihovna-knihovnická revue, ProInflow, Inflow, Ikaros, Knihovna plus).

Pro zajímavost: Spolupráce českých periodik se slovenskými autory: V českých časopisech bylo od roku 2000 publikováno 331 článků ve slovenštině (*českých článků z českých oborových časopisů je v databázi KKL zastoupeno celkem 5197*).

Na druhou stranu spolupráce slovenských periodik s českými autory - českých článků ve slovenských knihovnických časopisech je 182, údaje jsou ze šesti periodik a jsou od roku 2000.

Dáváme o sobě vědět prostřednictvím mediálního partnerství na odborných konferencích, sociálních sítích, inzerce v jiných oborových periodikách či portálech. Ovšem všeobecně o sobě dáváme málo vědět, málo se prezentujeme apod.

Také málokterý z oborových časopisů má vypracovaný etický kodex pro autory, pro recenzenty či vůbec etický kodex časopisu. Je to jeden z předpokladů, aby se recenzovaný časopis mohl ucházet o to, být excerpován do některé ze světových oborových databází, a tedy i touto cestou rozšířit povědomí o vlastní existenci a kvalitě.

DOTAZNÍK A JEHO VÝSLEDKY

Průzkum knihovnických periodik probíhal v období od listopadu 2013 do ledna 2014. Byl součástí mé rigorózní práce na téma Obsahová analýza českých a slovenských knihovnických periodik. Byla použita kvantitativní metoda průzkumu, tj. byla oslovena všechna knihovnická periodika v České a Slovenské republice. Kontakty na tato periodika byly čerpány z databáze Knihovny knihovnické literatury: http://ipk.nkp.cz/oborove-baze-dat/06_Knihovnicka_a.htm. Dotazník byl sestaven ve spolupráci s mým vedoucím práce doc. Richardem Papíkem. Bylo osloveno 33 redakcí a vrátilo se 33 odpovědí. Bylo položeno 12 otázek s uzavřenými odpověďmi. Na několik z nich bylo možno uvést více odpovědí. Průzkumu přinesl tyto výsledky:

1. **Vychází vaše periodikum elektronicky či v tištěné podobě, ev. obojí?**

Odpovědělo 7 dotazovaných, že vychází pouze elektronicky, 3 v tištěné podobě a 23 periodik vychází v obou podobách, tzn. elektronicky i v tištěné formě. Některá knihovnická periodika byla nucena z ekonomických důvodů přestat vydávat tištěnou formu a uchýlit se pouze k elektronické podobě. Jiná přistoupila na kompromis a časopis vydává nejprve v tištěné formě a po určité době jej převede na formu elektronickou (např. Knihovna-knihovnická revue). Elektronická forma je pak přístupna bezplatně všem. Další periodika, např. Čtenář, volí omezený přístup k elektronické verzi: vychází v tištěné formě, elektronická verze je přístupna pouze předplatitelům a jiní uživatelé se k ní volně nedostanou.

2. Periodicita vašeho periodika?

Překvapivě nejvíce periodik vychází měsíčně (13), poté čtvrtletně (12) a nejmenší část pololetně (6). Žádnou odpověď neuvedly dvě redakce, s vysvětlením, že jejich časopis již nemá pravidelnou periodicitu. V posledních letech opět z ekonomických důvodů část knihovnických periodik musela omezit svoji periodicitu a vycházejí již jen několikrát ročně.

3. Je vaše periodikum recenzované nebo nerecenzované či částečně recenzované?

Z českých a slovenských knihovnických periodik je nerecenzováno 24, částečně recenzováno je 8, zcela recenzováno 0. Jedna odpověď byla, že redakce neví. Toto lze zcela pochopit. Proces recenzování a recenzních posudků má svá pravidla, která časopis musí splnit. V našem oboru je jen úzký okruh „vhodných“ recenzentů a ti jsou časově velmi zaneprázdněni. Poté je to také otázka finančních možností časopisu. V ČR není v našem oboru ještě zaběhnutá praxe, že autor (nikoliv periodikum) platí za recenzní posudky a sám také platí periodiku za to, že svůj příspěvek může vůbec uveřejnit.

4. Kolik členů má redakční rada vašeho časopisu?

Největší počet – 27 redakčních rad – má od 5 do 10 členů. Další (5) mají více než 10 členů. Jedna redakce neodpověděla.

5. Jak často se schází redakční rada?

Jako výkonná redaktorka jsem byla sama zvědava, jak často se scházejí v jiných časopisech. Odpovědi byly následující: 1–2krát ročně se schází 12 redakčních rad. Nejvíce (15 redakčních rad) se schází 3–6krát ročně a 6–12krát ročně jen 4 redakční rady. Na tuto otázku neodpověděla 2 periodika. Z vlastní zkušenosti vím, jak je obtížné skloubit termín redakční rady s pracovním vytížením jejích členů.

6. Převažující vzdělání členů redakční rady?

Zde bylo jednoznačně převažující vysokoškolské vzdělání, a to v 32 redakčních radách, pouze v jedné bylo převažující středoškolské vzdělání. K tomu bych doplnila, že jde o redakční radu, jejíž členové mají do 40 let věku. Je pochopitelné a důležité, aby v redakčních radách pracovali lidé, kteří mají jak vzdělání, tak zkušenosti z našeho oboru.

7. Průměrný věk členů redakční rady?

Nejvíce členů redakčních rad má od 41 do 50 let věku (17 periodik), potom následuje 51 let a více (12 periodik), nejméně redakčních rad má své členy do 40 let věku (4 periodika).

8. Je členství v redakční radě funkcí čestnou nebo placenou?

Funkci čestnou uvedlo 31 periodik, placenou 1 periodikum, neuvedeno v 1 případě.

9. Jaký druh komunikace používáte v rámci redakční rady?

U této otázky byla možnost výběru z více odpovědí. Pouze e-mail používá 5 periodik, pouze elektronickou konferenci neuvedlo žádné periodikum. Nejvíce (19 periodik) uvádělo kombinaci osobního setkání a elektronické komunikace. V 5 případech šlo o e-mail, kombinaci osobního setkání a elektronické komunikace. Ve 4 případech byly uvedeny všechny možnosti: e-mail, elektronická konference, kombinace osobního setkání a elektronické komunikace.

10. Jaký druh komunikace preferujete?

Osobní setkání uvedla 4 periodika, elektronickou komunikaci 6 periodik, kombinaci osobního setkání a elektronické konference 23 periodik.

11. Z čeho čerpáte náměty pro svoji práci?

Nejvíce redakcí čerpá z vlastních námětů (31), následuje vlastní iniciativa autorů (30), poté konference a odborné akce (25), reakce na aktuální dění, výročí, úmrtí apod. (21).

K tomuto bych ráda dodala, že ne všechna periodika mají redaktory pracující na plný úvazek, proto se také nemohou zúčastňovat konferencí a odborných akcí.

12. Kdo spravuje webové stránky časopisu?

Opět jednoznačné odpovědi: 32 periodik si je spravuje vlastními silami, jen jedno jediné je spravuje externě.

Recenzovaná a nerecenzovaná periodika

Když jsem začala pracovat na analýze českých knihovnických periodik v září 2013, byly podmínky ještě jinak stanoveny. Měli jsme dva recenzované knihovnické časopisy – Knihovna - knihovnická revue a ProInflow – zapsané na *Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik* <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=707758>.

Od února 2014 tomu tak není, neboť z rozhodnutí Rady vlády pro vědu, výzkum a inovace byl časopis Knihovna vyškrtnut z uvedeného seznamu, a to bez udání důvodu.

Vydání **článku v odborném periodiku (časopisu) či jeho recenzované části** předchází recenzní, posuzovací řízení. Členové redakční rady dostávají anonymní příspěvek, aby posoudili jeho vhodnost pro použití v recenzované části periodika. Většinou (tak, jak je tomu v praxi našeho časopisu) autor nejprve zašle abstrakt (včetně klíčových slov) příspěvku určeného k recenznímu řízení či se dotáže (mailem, telefonem na výkonného redaktora), zda by mělo periodikum zájem publikovat příspěvek na určité téma. O tom nerozhoduje výkonný redaktor ani šéfredaktor, ti mohou pouze po prvotním čtení doporučit členům redakční rady příspěvek k přijetí či zamítnutí. V internetové či osobní diskusi pak každý člen vyjádří svůj názor a poté padne rozhodnutí. Pokud je polovina členů pro a polovina členů proti, rozhoduje předseda redakční rady.

Recenzní řízení je buď *uzavřené, nebo otevřené. Při uzavřeném, tj. anonymním recenzním řízení je recenzent vybrán redakcí a je mu zaslán příspěvek bez uvedení autora. Po vypracování recenzního posudku recenzentem je tento posudek zaslán autorovi (opět bez uvedení jména recenzenta), aby zapracoval připomínky recenzenta/ů. Při otevřeném recenzním řízení se zveřejňují jména recenzentů, například v soupisu na stránkách časopisu či přímo u příspěvku.*

Z praxe redakce časopisu Knihovna: Jednotliví členové redakční rady jsou požádáni, aby navrhli vhodné recenzenty. Ti jsou osloveni výkonným redaktorem. Příspěvek jim je k posouzení samozřejmě zaslán bez udání jména autora. Posudky by měly být nejméně dva. Někdy si redakce vyžádá posudků více. Děje se tak v případě protichůdných názorů obou recenzentů, pak může třetí recenzent rozhodnout. Dále mohou nastat případy, kdy recenzent nemá například požadovaný akademický nebo vědecký titul, ale má neocenitelné zkušenosti a znalosti dané problematiky. Autor recenzního posudku nesmí být zaměstnancem stejného pracoviště jako původce či původci příspěvku – nesmí v žádném případě dojít ke konfliktu zájmů kvůli recenzovanému příspěvku.

(<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=679030>)

Výkonný redaktor většinou zasílá recenzentovi formulář (osnovu) pro zpracování recenzního posudku spolu s termínem, kdy by recenzent měl posudek zaslat. Termín musí být dostačující jednak pro recenzenta, jednak pro autora příspěvku, aby měl autor čas zapracovat připomínky recenzenta, a v neposlední řadě také pro redakci, aby byl dostatek času a prostoru pro odbornou a jazykovou korekturu.

Vypracování recenzních posudků může a nemusí být samozřejmě honorované. Pro mnoho autorů recenzního posudku je to spíše otázka cti než výdělku.

Zahraniční databáze

Je nutné, aby naše české i slovenské oborové časopisy byly v zahraničních databázích a co jim to přinese? Báze, které připadají v úvahu, jsou Scopus, ERIH, Web of Science. Větší prestiž, impakt faktor, prestiž pro naše autory? Více finančních prostředků? Zde jsem si vybrala databázi SCOPUS, neboť s podáním přihlášky do této databáze má náš časopis zkušenost. Máme vydávat více anglických či cizojazyčných příspěvků? Kde sehnat kvalitního překladatele pro texty z našeho oboru? Posune to časopis dál? Stane se lákavějšími/přitažlivějšími pro autory?

Zahrnutí časopisu do Scopus^{xvii}. Vydavatelství Elsevier a jeho pravidla pro zařazení do Scopus: Abstrakta v angličtině, všechny citace v latinské abecedě, úroveň recenzování (peer-review): recenzování dvěma recenzenty. Nejlépe, když je způsob recenzování uveden i v tiráži (nebo na jiném viditelném místě) v časopise (recenzní řízení v impaktovaných časopisech jsou náročná a není možné, aby měl autor předem přislíbeno, že jeho článek redakce přijme bez úspěšného absolvování recenzního řízení u renomovaných recenzentů).

Další podmínkou je geografická pestrost redaktorů a autorů (např. mezinárodní složení redakční rady, autoři z různých zemí apod.). Titul časopisu musí mít akademický přínos k danému oboru. Srozumitelnost abstraktů. Soulad příspěvků s tematikou/zaměřením časopisu. Srozumitelnost článků. Pravidelné vydávání (vydávání není opožděno). Obsah je dostupný online. Posuzuje se úroveň homepage a homepage titulu musí být dostupná v angličtině. Užší zaměření je velkou výhodou. Bezpodmínečně musejí být u každého článku anglické abstrakty. Výhodou mohou být čísla DOI, která se přidělují jednotlivým článkům: <http://knihovna.cvut.cz/veda/doi-na-cvut/>.^{xviii}

REDAKČNÍ PRÁCE

Redakční práce výkonného redaktora vlastně nikdy nekončí. Nad svojí prací přemýšlí i mimo pracovní dobu, což je samozřejmě dobře. Velkou výhodou je, když jakýkoliv odborný časopis spravuje/vede člověk, který je z oboru. V redakcích dochází nejen k čistě redakční práci, kterou má na starosti editor, ale také k jazykové úpravě (korektor), k tvorbě vlastních textů (redaktor, případně nositel aktuálních informací, reportér). Práce ve specializovaných vědeckých periodikách se nejvíce přibližuje redakční práci v nakladatelstvích. Práce v periodiku tohoto typu se ve výsledku totiž rovná vydání sborníku. Redaktor zajišťuje příspěvky na základě požadavků redakční rady.^{xix} Z vlastní zkušenosti mohu říci, že redakční práce v knihovnickém periodiku s prakticky jedním výkonným redaktorem zahrnuje všechny tyto role dohromady. Odlišnost časopisu od sborníku tkví v rozsahu textu, kdy pro periodikum máme určitý (nejvyšší) počet stran, články jsou limitované, například počtem 20 normostran. Rubriky jsou také svým rozsahem omezeny. Redaktor periodika je limitován harmonogramem vydávání periodika (termíny uzávěrek, korektur, předání grafikovi, zaslání do tiskárny apod.), závislejícím na periodicitě časopisu. Redakční práce spočívá v:

- Stanovení koncepce časopisu (kam chci, aby směřoval)
- Komu je určen časopis? (vymezení okruhu čtenářů/uživatelů)
- Příprava témat a náplně časopisu
- Oslovení autorů
- Příjem příspěvků
- Při recenzovaných rubrikách/příspěvcích – nalezení vhodného recenzenta/recenzentů
- Odborná, jazyková a předtisková korektura příspěvků (včetně zvládnutí alespoň základů typografických pravidel – kvůli komunikaci s grafikem, který připravuje číslo pro tiskárnu)
- Komunikace s autory
- Správa webových stránek časopisu
- Redakční administrativa^{xx}
- Dodržování časového harmonogramu
- Marketing časopisu (jeho propagace)

Závěr

Z historie vyplývá, že naše oborová periodika patří neodmyslitelně k našemu oboru. Je to jeden z hlavních informačních kanálů pro odborné zaměstnance knihoven a informačních pracovišť. Přesto v dnešní době přesycené informacemi musejí o svoji pozici více bojovat. Redakorská práce je nedocněna nejen lidmi mimo náš obor, ale i samotnými našimi kolegy. Mnohdy nevědí, kolik hodin práce se za vytvořením kvalitního odborného časopisu skrývá. Je lépe, když je časopisů v oboru více nebo méně? Měly bychom se o sebe umět více finančně postarat, a jakou formou? Jak přitáhnout kvalitní autory k tomu, aby u nás publikovali? To jsou otázky k zamyšlení nad naší budoucností.

ⁱ MATUŠÍK, Zdeněk. Časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000000960&local_base=KTD.

ⁱⁱ MATUŠÍK, Zdeněk. Odborný časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001011&local_base=KTD.

- iii MATUŠÍK, Zdeněk. Vědecký časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000001069&local_base=KTD.
- iv Jaroslava. Impaktovaný časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2015-04-07]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000013935&local_base=KTD.
- v HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. Otevřený časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 2003- [cit. 2015-04-06]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015848&local_base=KTD.
- vi BORNOVÁ, Zuzana. OKOO – Občasník knihoven okresu Opava. *Duha* [online]. 2012, roč. 26, č. 3 [cit. 2015-03-16]. Dostupný z: <http://duha.mzk.cz/clanky/okoo-obcasnik-knihoven-okresu-opava>. ISSN 1804-4255.
- vii TÓTHOVÁ, Daniela. ILib. Informačné technológie a knižnice. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2011, **19**(4), s. 65-66. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2011/SAK_2011_4.pdf.
- viii POLÁKOVÁ, Ivana. Vydávanie periodík v Slovenskej národnej knižnici v Martine. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2012, **20**(2), s. 48-51. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2009/SAK_2012_2.pdf.
- ix PASTORKOVÁ, Natália. Predstavujeme informačný bulletin ÚK SAV. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2014, **22**(3), s. 56-57. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2009/SAK_2014_3.pdf.
- x POPOVÁ, Tatiana. Predstavujeme Vám Bulletin Univerzitnej knižnice v Bratislave. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2012, **20**(1), s. 57-60. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2009/SAK_2010_1.pdf.
- xi AMRICHOVÁ, Jana. Knižnícké časopisy na východnom Slovensku. Košický samosprávny kraj. Prešovský samosprávny kraj. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2009, **17**(3), s. 39-41. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/?rok=2009&cis=http://www.sakba.sk/bulletin/2009/SAK_2009_3.pdf.
- xii Trnavský samosprávny kraj. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2009, **17**(2), s. 46. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2009/SAK_2009_2.pdf.
- xiii ŠUŠOLIAKOVÁ, Katarína. Knižnícké periodiká vydávané v Žilinskom samosprávnom kraji. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2010, **18**(1), s. 45-46. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2010/SAK_2010_1.pdf.
- xiv MIČÁKOVÁ, Naděžda. Krstilo sa abecedou: (Nový časopis Poddukľinskej knižnice vo Svidníku). *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2010, **18**(2), s. 48-49. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2010/SAK_2010_2.pdf.
- xv NEMÉTHOVÁ, Tatiana. Periodické dokumenty vydávané regionálnymi knižnicami Nitrianskeho samosprávneho kraja. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2011, **19**(1), s. 38-39. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2010/SAK_2011_1.pdf.
- xvi GAŠPAROVIČOVÁ, Anna. Knižnícká periodiká vydávané v Bratislavskom kraji. *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 2011, **19**(3), s. 26-28. ISSN 1335-7905. Dostupné také z: http://www.sakba.sk/bulletin/2010/SAK_2011_3.pdf.
- xvii <http://knihovna.cvut.cz/veda/citacni-databaze/kriteria-scopus-pro-casopis.html>
- xviii DAŠKOVÁ, Jiřina. RE: SCOPUS, WOS a ERIH [elektronická pošta]. Message to: Renata Salátová. 18. dubna 2014 [cit. 2014-05-02]. Osobní komunikace.
- xix POKORNÁ, Dana a Milan POKORNÝ. *Základy redakční práce*. 1. vyd. České Budějovice: Vlastimil Johanus, 2010. 119 s. ISBN 978-80-904247-4-6
- xx tamtéž

CVTI SR a jeho zámery a nástroje pre budovanie repozitára sivej literatúry

Sliacky, Michal – Kasáková, Jana

Centrum vedecko-technických informácií SR

Tematický blok: Národné projekty – sebareflexia a budúcnosť pamäťových a fondových inštitúcií – I. časť

Abstrakt: Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR), riešiteľ viacerých národných projektov pre podporu výskumu a vývoja na Slovensku, predstavuje svoje zámery v oblasti riešenia problematiky sivej literatúry. Príspevok informuje o reálnom stave a pripravenosti CVTI SR na prácu so sivou literatúrou – čo CVTI SR má a čo nemá. Nástrojmi pre dosiahnutie stanovených cieľov sú SciDAP (Centrálne databáza slovenských elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj) ako bibliografická databáza a ROSETTA ako repozitár pre trvalé uchovávanie digitálnych dokumentov, resp. systém PRIMO pre ich zobrazovanie. Popísaný je tiež stav budovania týchto nástrojov, ich ďalšie perspektívy v problematike sivej literatúry, ale aj v prístupe k slovenským vedeckým a odborným časopisom, vrátane mapovania časopisov s otvoreným prístupom (Open Access) ako aj k zborníkom a knihám v elektronickej podobe.

Kľúčové slová: Centrum vedecko-technických informácií SR, CVTI SR, informačná podpora výskumu a vývoja (VaV), SciDAP – Centrálne databáza a portálový prístup k slovenským EIZ pre VaV, sivá literatúra, PRIMO, repozitár digitálnych dokumentov, ROSETTA.

Abstract: Slovak Centre of Scientific and Technical Information (SCSTI), implementing various national projects for support of research and development in Slovakia, introduces their intentions in the area of solving the grey literature issue. The paper informs about actual state and preparedness of SCSTI for dealing with grey literature – what SCSTI has and does not have. The tools for reaching defined goals are SciDAP (Central database of Slovak electronic information resources for research and development) as bibliographic database and ROSETTA as repository for permanent storage of digital documents, or more precisely system PRIMO for their displaying and presentation. State of building these tools is also described, their next perspectives in issue of grey literature, but also in access to Slovak scientific and professional journals including mapping the Open Access journals as well as to proceedings and books in electronic form.

Key words: Slovak Centre of Scientific and Technical Information, SCSTI, information support of research and development (R&D), SciDAP – Central database of Slovak electronic information resources for research and development, grey literature, PRIMO, digital documents repository, ROSETTA.

Úvod

Cieľom príspevku je informovať odbornú verejnosť o reálnom stave a pripravenosti Centra vedecko-technických informácií SR (CVTI SR) na prácu so sivou literatúrou – čo CVTI SR má, a čo nemá k dispozícii. Problematika sivej literatúra je v príspevku previazaná s problematikou Open Access (OA) v zmysle otvoreného prístupu k plným textom tejto skupiny dokumentov a dát. Ďalším, nemenej dôležitým cieľom, je výzva na ďalšiu diskusiu a spoluprácu v danej oblasti.

CVTI SR a jeho miesto v podpore výskumu a vývoja

Špecializovaná vedecká verejná knižnica CVTI SR má **klúčové postavenie v oblasti informačnej podpory výskumu a vývoja na Slovensku**. Je národným informačným centrom, má dlhoročné skúsenosti s budovaním knižničného fondu domácich a zahraničných dokumentov, vrátane patentov, noriem a firemnej literatúry a od roku 2008, v rámci projektov NISPEZ/NISPEZ II¹, zabezpečuje prístup k elektronickým informačným zdrojom (e-zdrojom) pre slovenskú vedecko-výskumnú komunitu.

CVTI SR a jeho zámery so sivou literatúrou

Podľa Zákona 183 Z. z. o knižniciach (2000) je CVTI SR „*koordinátorom spracovania knižničných dokumentov, ktoré spravidla v malých nákladoch vydávajú výskumné ústavy, vysoké školy, medzinárodné organizácie, orgány verejnej správy a iné právnické osoby a fyzické osoby, a ktoré nešíri distribučná sieť vydavateľstiev*“, t.j. dokumenty zo skupiny sivej literatúry, v rámci ktorých má CVTI SR snahu rozšíriť koordináciu spracovania vytvorením **národného repozitára sivej literatúry s otvoreným prístupom**.

Stimulom je okrem zákonnej povinnosti tiež aktuálna situácia v tejto oblasti. Vedecko-výskumné inštitúcie na Slovensku produkujú množstvo dokumentov a dát z výskumu, v tlačenej a elektronickej forme, ktorých informačná a vzdelávacia hodnota je vysoká a má európsku úroveň. Tieto informačné zdroje sú väčšinou financované z verejných zdrojov a mali by sa sprístupňovať jednoduchým spôsobom čo najširšiemu okruhu používateľov (v mnohých prípadoch ide o povinnosť).

¹ Národný informačný systém podpory výskumu a vývoja na Slovensku – prístup k elektronickým informačným zdrojom (NISPEZ) a NISPEZ II.

Otvorený prístup, dostupnosť, opätovné využitie a multidisciplinárne zhodnotenie týchto dát a dokumentov je však na Slovensku nedostatočné a prakticky neexistuje infraštruktúra a ani systém, ktorý by situáciu riešil komplexne. Neexistuje žiadne systematické riešenie, ktoré by na národnej úrovni riešilo získavanie, spracovávanie, ukladanie, dlhodobú archiváciu a sprístupňovanie sivej literatúry a vedeckých dát.² Ich dostupnosť a efektívne využívanie je ohrozené aj z primárnych dôvodov. Články, záverečné práce, študijné materiály, vládne dokumenty, bulletiny, letáky, konferenčné príspevky a iné publikácie zo skupiny sivej literatúry väčšinou neprechádzajú štandardným vydavateľským procesom, sú nepublikované alebo polopublikované, nedostupné na bežnom knižnom trhu, ťažko sa získavajú a spravidla nie sú spracované národnou bibliografiou. V rovnakej situácii sú pridružené publikácie, ktoré Pejšová (2014) kategorizuje na „**výskumné dáta** v podobe záznamov z meraní, výsledkov pokusov; **dodatočné materiály** v podobe modelov, algoritmov, obrázkov, metadát; **post-publikované dáta** v podobe komentárov, hodnotení a iných typov informácií vzniknutých až následne“. Pridružené publikácie z oblasti výskumu a vývoja by mali byť zahrnuté do projektového zámeru národného repozitára za účelom ich ukladania a sprístupňovania.

Cieľ iniciatívy

Strategickým cieľom tejto iniciatívy, resp. projektu v prípade jeho schválenia, má byť zlepšenie vzdelávania a konkurencieschopnosť slovenskej vedy v európskom priestore vytvorením funkčného systému **získavania, spracovávania, ukladania, dlhodobej archivácie a sprístupňovania sivej literatúry a výskumných dát produkovaných vo vedecko-výskumných a vzdelávacích inštitúciách na Slovensku.**

Projekt sa bude zaoberať získavaním relevantných informačných zdrojov v elektronickej alebo v tlačenej forme, digitalizáciou tlačených dokumentov, archiváciou v digitálnom repozitári a sprístupňovaním cez discovery systém používateľom.

Cieľovou skupinou projektu budú pracovníci výskumu, vývoja a inovácií, vrátane vedecko-pedagogických pracovníkov VŠ a univerzít a študentov tretieho stupňa VŠ štúdia (doktorandi), ktorí potrebujú prístup k odbornej a vedeckej literatúre – svetovej, ale i domácej. Prístup je

² Na národnej úrovni sa zo skupiny sivej literatúry spracovávajú a sprístupňujú len vysokoškolské záverečné a kvalifikačné práce v Centrálnom registri záverečných prác CVTI SR.

nevyhnutnou podmienkou pre zefektívnenie vzdelávania, vedecko-výskumnej činnosti, bádania a transferu poznatkov a inovácií do praxe.

Možné aktivity projektu

Projektový zámer predurčuje rozdelenie aktivít projektu do troch etáp. V prvej, prípravnej etape, bude prebiehať prieskum a mapovanie producentov a prispievateľov, analýza typov informačných zdrojov a vedeckých dát, zostavenie flexibilného metadátového formátu, prieskum vyhovujúcich parametrov pre dlhodobú archiváciu a sprístupňovanie sivej literatúry a vedeckých dát, odborná analýza súvisiacej národnej legislatívy a tvorba variant licenčných zmlúv.

Druhá, realizačná etapa bude zameraná na testovanie a pilotné spracovávanie získaných informačných zdrojov, archiváciu a sprístupňovanie podľa dohodnutých licenčných podmienok. Súčasne bude prebiehať budovanie partnerskej siete s VaV inštitúciami, ich oboznámenie s významom projektu a s výhodami vyplývajúcimi zo spolupráce. K výhodám bude radené odborné spracovanie a správa zbierok, zverejnenie plných textov, tvorba a odovzdávanie metadát a zdigitalizovaných dokumentov pre vlastné potreby poskytovateľa, zdieľanie spracovaných zdrojov s inými repozitármi a zamedzenie ich strát dlhodobou archiváciou v repozitári.

Tretia etapa predpokladá ostrú prevádzku národného repozitára, monitoring a hodnotenie využívania sivej literatúry a vedeckých dát, spätnú väzbu VaV komunity a audit systémov. Po ukončení doby realizácie projektu bude naďalej prebiehať rozširovanie partnerskej siete slovenských VaV inštitúcií a všetky činnosti spojené s rutinnou prevádzkou národného repozitára.

Počas realizácie projektu bude snahou CVTI SR sprístupnenie informačných zdrojov v európskom priestore zapojením sa do medzinárodných projektov:

- aktívne pokračovanie s partnerskou organizáciou INIST (Institute for Scientific and Technical Information of the French Center for Scientific Research) prispievaním záznamov do multidisciplinárnej európskej databázy sivej literatúry OpenGrey,
- uchádzanie sa o zaradenie repozitára do projektov OpenAIRE a ROAR (Registry of Open Access Repositories), s cieľom zvýšiť viditeľnosť, používanie a citovanie nielen slovenských vedeckých časopisov, ale tiež ďalších voľne dostupných typov dokumentov.

Čo CVTI SR má – pripravenosť na prácu so sivou literatúrou

Bibliografická databáza SciDAP

CVTI SR prevádzkuje bibliografickú databázu SciDAP, repozitár ROSETTA a discovery službu PRIMO, ktoré sú využiteľné ako technický základ a nástroje realizácie projektu národného repozitára sivej literatúry.

Databáza SciDAP bibliograficky a analyticky spracováva slovenské vedecké a odborné dokumenty. Používa formuláre pre zápis údajov podľa typu dokumentu so zameraním na sivú literatúru (zborník, príspevok zo zborníka, časopis, článok, monografia, správa, štúdia, prezentácia, poster), doplnené klasifikáciou obsahu podľa sigiel OpenGrey. V rámci ďalšieho rozvoja bude databáza doplnená formulármi pre popis špecifických typov dokumentov, vrátane pridružených publikácií. Databáza je vybavená protokolmi Z39.50 a OAI-PMH pre vyhľadávanie a prenos údajov s exportom do MARCXML. Aktuálne SciDAP poskytuje bibliografické údaje pre discovery systém PRIMO a pripravuje sa schéma deskriptívnych metadát zo SciDAP pre repozitár ROSETTA.

Repozitár ROSETTA a discovery systém PRIMO

Aplikačné programové vybavenie pre ukladanie, sprístupňovanie, archiváciu a vyhľadávanie dát v CVTI SR tvorí repozitár ROSETTA a discovery systém PRIMO. ROSETTA je konfigurovaná pre veľký objem dát s možnosťou rozširovania úložného priestoru a funkcionalitou dlhodobého uchovávaní (LTP) neobmedzeného počtu digitálnych objektov. Je v súlade s referenčným modelom Open Archival Information System (model OAIS – ISO 14721) s možnosťou prijímania a archivovania rôzneho typu dát.

Štandardom deskriptívnych metadát je kvalifikovaný Dublin Core, pre trvalú identifikáciu digitálnych objektov je použitý identifikačný systém URN:NBN:SK.

Vyhľadávacia služba PRIMO umožňuje sprístupnenie neobmedzeného počtu objektov z LTP úložiska, podporuje najvyužívanejšie internetové prehliadače, viacjazyčné a fulltextové vyhľadávanie v rôznych formátoch uložených súborov, autentifikáciu používateľov, vzdialený prístup a iné.

Aktuálny stav implementácie

Implementácia repozitára ROSETTA sa začala v apríli 2014 a skončila podľa plánu v septembri 2014. Pozostávala z konfigurácie a lokalizácie systému pre dlhodobé digitálne úložisko a implementácie, konfigurácie a lokalizácie discovery systému PRIMO.

Implementácia bola realizovaná pracovnou skupinou pre implementáciu systémov spolu s víťazom VO – spoločnosťou Multidata Praha, s.r.o. a producentom systému – spoločnosťou ExLibris. V rámci implementácie sa nastavil workflow vybraných typov materiálov určených na dlhodobú ochranu a prebehli tiež potrebné zaškolenia vybraných pracovníkov pre administráciu systémov. Repozitár ROSETTA bol integrovaný so systémom PRIMO, ktorý slúži ako prezentačná vrstva pre dokumenty zo samotného repozitára (resp. pre vyhľadávanie v licencovaných a voľne dostupných e-zdrojoch) a taktiež so systémami CRZP, KIS Dawinci a databázou SciDAP, ktoré sú zdrojom bibliografického popisu (metadát) a nakoniec aj so systémom ScanFlow, ktorý prevádzkuje Digitalizačné pracovisko CVTI SR. Rutinná prevádzka repozitára digitálnych dokumentov CVTI SR funguje v testovacom móde. Na vybraných vzorkách sa doladuje aplikácia pre vkladanie dokumentov do repozitára, resp. jej časť, ktorá bude kontrolovať bibliografické popisy dokumentov (metadát) zo systémov CRZP, KIS Dawinci a databázy SciDAP. Problémom sa javí kvalita týchto metadát, a teda chyby, ktoré sa objavujú pri vkladaní dokumentov do repozitára, čo bude vyriešené úpravou aplikácie podľa výsledkov testovania konverzie metadát.

Z obsahového hľadiska sa repozitár zatiaľ naplňa záverečnými prácami z CRZP, zborníkmi ZSVTS, monografiami a skriptami.

V priebehu roka 2015 je plánované pokračovať v rutinnej prevádzke repozitára, jeho priebežnom naplňaní, optimalizácii vkladania digitálnych materiálov a tvorbe plánu dlhodobej ochrany pre jednotlivé typy dokumentov a zbierok. Ďalej je v pláne audit dlhodobého úložiska a prepojitelnosť s registrami repozitárov vo svete. Pri ďalšom obsahovom naplňaní repozitára je nevyhnutná spolupráca s externými akademickými inštitúciami – producentmi VaV obsahu.

Národný mandát CVTI SR

Je potrebné a dôležité skonštatovať, že CVTI SR, okrem technickej infraštruktúry, ktorou disponuje, má aj mandát tvoriť, viesť a organizovať, ale i úspešne dotiahnuť projekty národnej úrovne. Svedčia o tom doterajšie skúsenosti s riadením a prevádzkovaním projektov, ale aj

výzvy, ktoré sú adresované CVTI SR. Ide aj o posledné výzvy, ktoré vyplynuli z odbornej diskusie *Open Access politika Slovenska v európskom rámci 2015: súčasný stav a perspektívy*, kde bolo jasne deklarované, že od CVTI SR sa očakáva nielen príspevok v oblasti tvorby štátneho konceptu OA politiky, ale taktiež reálne výsledky súvisiace s budovaním národného OA repozitára, s cieľom jeho zapojenia aj do medzinárodných štruktúr.

V nadväznosti na schválený *Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na rok 2015* je jedným z cieľov navrhnúť konkrétne kroky efektívneho nakladania s informáciami financovanými z verejných zdrojov, pričom úlohou č. 10 akčného plánu je:

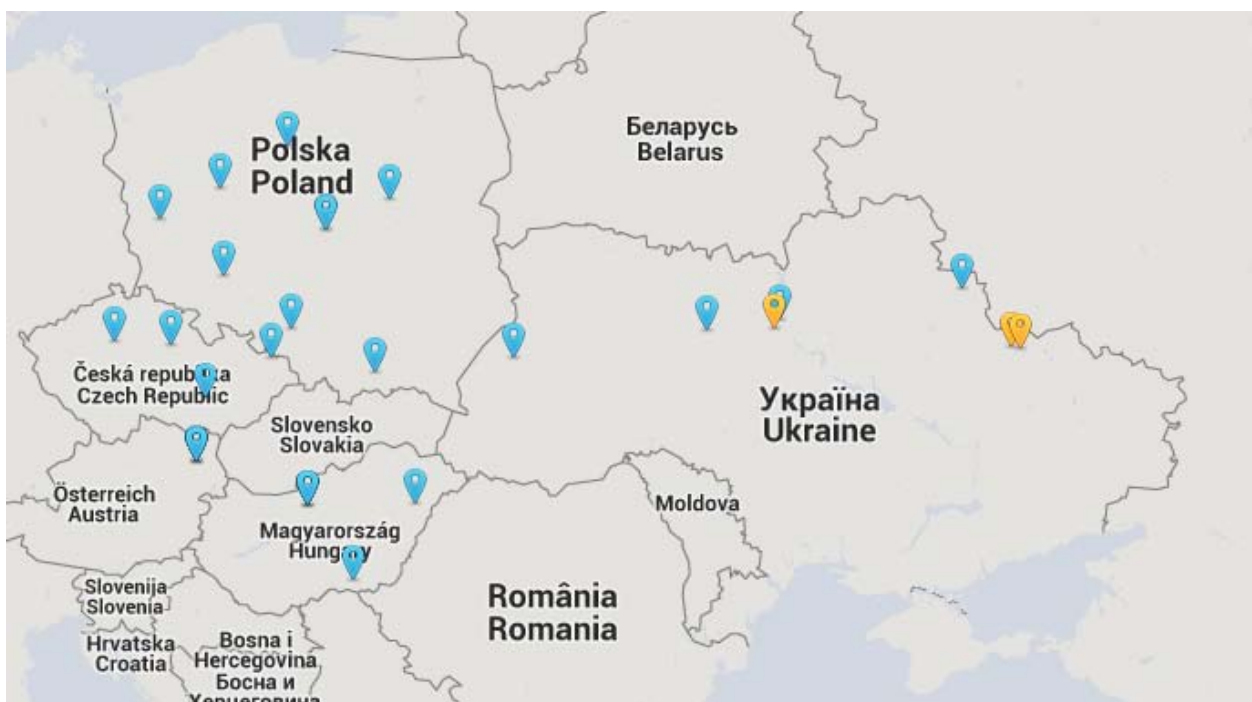
- zmapovať existujúce repozitáre na MŠVVaŠ SR a jeho priamo riadených organizáciách,
- definovať, aké vlastnosti by mal spĺňať centrálny repozitár pre ukladanie otvorených vzdelávacích zdrojov,
- určiť, ktoré z existujúcich repozitárov je možné použiť pre publikovanie otvorených vzdelávacích zdrojov, vrátane odhadovaných potrebných úprav a predpokladaných finančných dopadov (Akčný plán..., 2015).

Úloha je úzko spätá s projektovým zámerom národného repozitára sivej literatúry v CVTI SR. Interné a oficiálne nepublikované dokumenty zo skupiny sivej literatúry tvoria vo vedecko-výskumných inštitúciách podstatný objem vzdelávacích materiálov, ich vznik je často financovaný z verejných zdrojov, ale otvorený prístup k obsahu je obmedzený. Jeden z dôvodov uvedený v Akčnom pláne 2015 je absencia technickej vybavenosti pre ukladanie a sprístupňovanie materiálov.

Tento fakt potvrdzujú výsledky medzinárodného projektu s názvom „Pridružené publikácie v krajinách V4“ (Görögh et al., 2014). Projekt skúmal typy produkovaných dát vo výskumných inštitúciách a univerzitách, ich ukladanie, archivovanie a využívanie, prepojenie na pridružené publikácie a uplatňovanie publikovania formou Open Access. Na Slovensku bolo oslovených 36 inštitúcií, z ktorých sa do prieskumu zapojilo 44,4%. Podľa výsledkov 73,3% respondentov nemá možnosť uchovávať výskumné dáta v otvorených archívoch alebo digitálnych repozitároch, 71,43% využíva najmä vlastné webové stránky a pamäte osobných počítačov alebo servery. Inštitúcie nemajú koncepty a systematické plány pre sprístupnenie dát a uvítali by projekt budovania dlhodobého centrálného multiodborového repozitára pre výskumné dáta.

Z pohľadu medzinárodného zapojenia sa do projektov OpenAIRE a OpenGrey, zameraných na sprístupňovanie sivej literatúry a Open Access informačných zdrojov, je situácia nasledujúca:

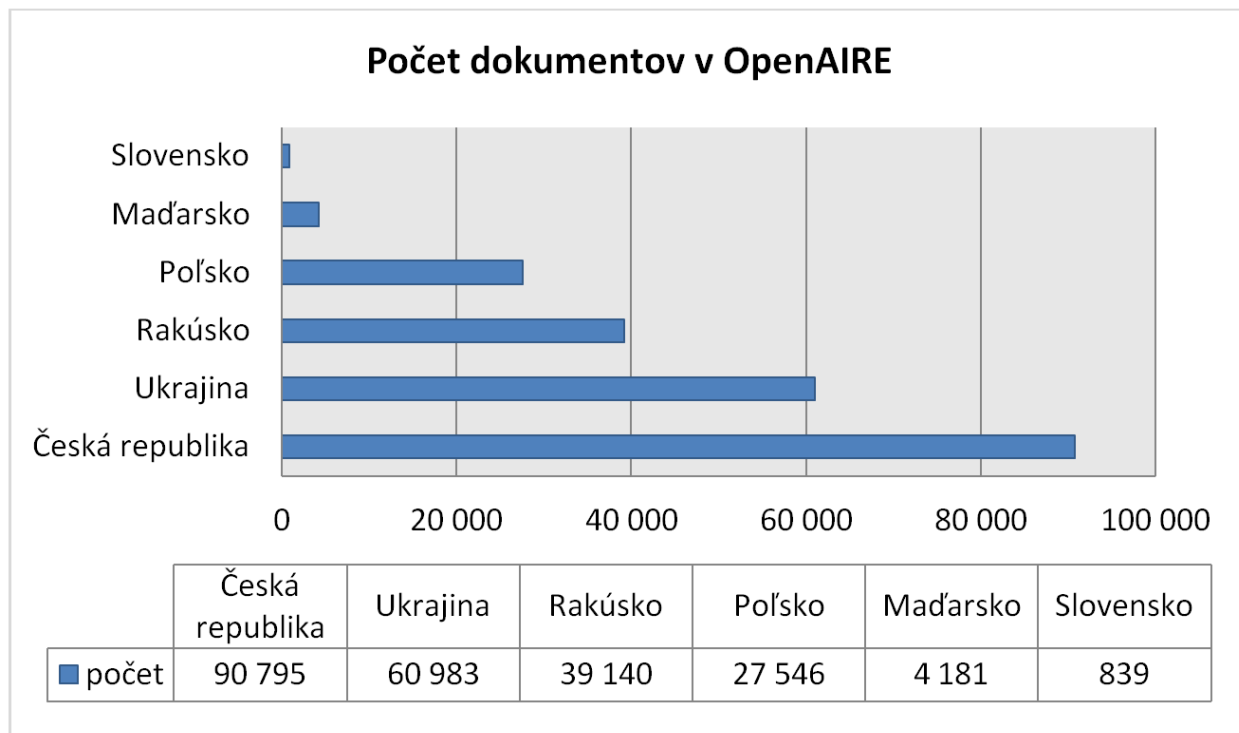
- Podľa monitoringu OpenAIRE (Obrázok 1) sú všetky krajiny susediace so Slovenskom zapojené do projektu prostredníctvom repozitárov, ktoré prešli validáciou a sú kompatibilné so systémom OpenAIRE. Slovensko nie je do projektu zapojené prostredníctvom žiadneho inštitucionálneho repozitára.

Obrázok 1 Mapa repozitárov krajín susediacich so Slovenskom, zapojených do OpenAIRE

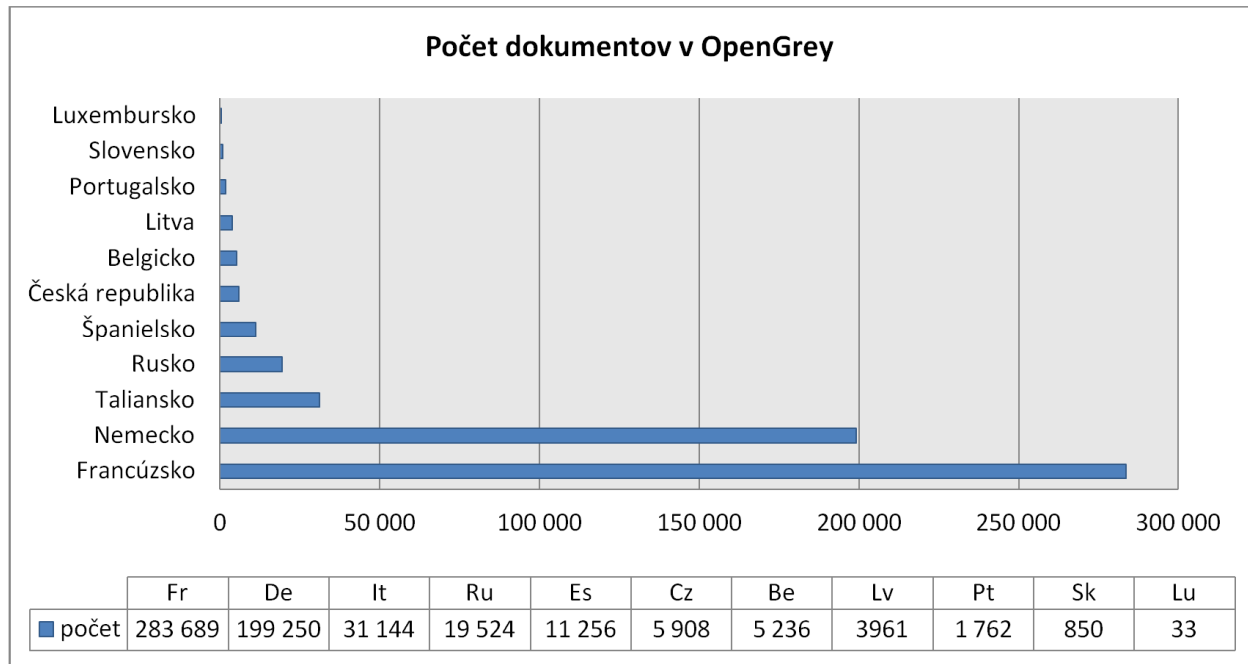
(Zdroj: OpenAIRE, 2015)

- V databáze OpenAIRE je sprístupnený len jeden slovenský OA vedecký časopis s 839 článkami. Nasledujúci obrázok (Obrázok 2) porovnáva počet dokumentov v databáze OpenAIRE medzi krajinami susediacimi so Slovenskom:

*Obrázok 2 Počet dokumentov v OpenAIRE v krajinách susediacich so Slovenskom
(Zdroj: OpenAIRE, 2015)*

- Do projektu informačného systému o sivej literatúre OpenGrey je z krajín susediacich so Slovenskom zapojená len Česká republika. Slovensko je zastúpené prostredníctvom CVTI SR, ktoré je asociovaným členom, ale do súčasnosti poskytlo len 850 bibliografických záznamov o dokumentoch pochádzajúcich z viacerých slovenských VaV inštitúcií.
- Z pohľadu počtu zdieľaných záznamov o sivej literatúre v OpenGrey je Slovensko, v porovnaní s ďalšími spolupracujúcimi krajinami Európy, na predposlednom mieste (Obrázok 3):

Obrázok 3 Porovnanie počtu bibliografických záznamov v OpenGrey medzi spolupracujúcimi krajinami Európy (Zdroj: OpenGrey, 2015)

Personálna infraštruktúra CVTI SR

CVTI SR disponuje vzdelaným odborným a vedecko-výskumným personálom – sú to pracovníci zabezpečujúci odborný výkon aktivít národných projektov CVTI SR. V rámci pracovných tímov pracujú aj pracovníci SAV, univerzít a iných akademických a výskumných organizácií.

Medzi silné stránky CVTI SR tiež patrí:

- národné postavenie inštitúcie, regionálny význam a jedinečnosť organizácie,
- dlhodobé skúsenosti v oblasti informačnej podpory vedy a techniky,
- dlhodobé skúsenosti so sprístupňovaním e-zdrojov,
- dlhodobé skúsenosti v oblasti informačného zabezpečenia a podpory vedy a techniky;
- skúsenosti s implementáciou národných projektov v rámci OP VaV (1. NISPEZ, 2. Dátové centrum pre výskum a vývoj, 3. NITT SK),
- kontakty a aktívnu spoluprácu s relevantnými domácimi i zahraničnými inštitúciami,
- viacročné skúsenosti CVTI SR s prevádzkou a zberom dát do systémov typu CRIS (Current Research Information System).

Čo CVTI SR nemá

Projektový zámer bude orientovaný na sivú literatúru a pridružené publikácie, ktoré produkujú slovenské VaV inštitúcie. CVTI SR v súčasnosti nemá prehľad o skutočnom stave tejto produkcie z pohľadu presnej typológie, ich kvantity, úrovne evidencie a spracovania v lokálnych informačných systémoch alebo financovaní tejto produkcie.

V nadväznosti na výsledky projektu o pridružených publikáciách v krajinách V4 (Görögh et al., 2014) bude potrebné realizovať doplňujúci prieskum, s cieľom získať prehľad o stave v týchto oblastiach:

- **riadení a infraštruktúre zhromažďovania dokumentov na pracoviskách** – s predpokladom, že väčšina jednotlivých pracovísk má vytvorený a fungujúci systém zberu, evidencie a uchovávaní produkovaných dokumentov sivej literatúry, a to najmä v knižniciach, archívoch alebo informačných oddeleniach,
- **fyzickom a elektronickom spracovaní a archivovaní** – prieskum konkrétnych spôsobov evidencie a spracovania dokumentov sivej literatúry umožní nastavenie postupov ich ďalšieho spracovania pre CVTI SR, najmä metadáta pre repozitár, elektronický prenos existujúcich bibliografických záznamov a plných textov, logistiku a digitalizáciu tlačených dokumentov,
- **spôsoboch financovania produkcie sivej literatúry a pridružených publikácií** – prehľad umožní nastaviť licencie a prístup k ich uchovávaní a zverejňovaniu,
- **prístupe k zverejňovaniu výsledkov pracovných aktivít a licenčné opatrenia** – pracoviská môžu byť riadené internými smernicami, ktoré definujú povinnosti a práva zamestnancov pri odovzdávaní a zverejňovaní svojich výsledkov,
- **záujme zverejniť výskumné dáta** – v oblasti pridružených publikácií sa predpokladá nezáujem zdieľať najmä aktuálne výskumné dáta, ale naopak, je možný záujem o ich archiváciu v repozitári s obmedzením prístupu,
- **typoch používateľov**, ktorí najviac potrebujú a využívajú sivú literatúru pre vzdelávacie, výskumné a iné pracovné aktivity.

Záver – výzva na spoluprácu

Súčasne s realizáciou prieskumu o zisťovaní skutočného stavu bude potrebné zostavenie pracovnej skupiny, ktorá sa bude podieľať na tvorbe projektu a jeho riešení počas celej doby

realizácie. Riešeniu musí predchádzať systematická komunikácia a rokovania s odborníkmi v knižnično-informačnej oblasti, vedcami a vedúcimi pracovníkmi VaV inštitúcií – producentmi sivej literatúry, právnikmi orientujúcimi sa na problematiku autorských práv a otvoreného prístupu k informáciám. Výsledkom rokovaní by mali byť konsenzom prijaté odporúčania pre najlepšie postupy, ktoré budú reflektovať reálny stav a možnosti na Slovensku a podľa ktorých bude projektový zámer spracovaný. Úvodné diskusie by mali priniesť odpovede na otázky:

- Kto má mať hlavnú zodpovednosť za riešenie projektu?
- Akým spôsobom bude zabezpečená informovanosť vedecko-výskumných pracovníkov o význame projektu, s cieľom ich motivácie k zdieľaniu vyprodukovaných poznatkov?
- Aké kritéria budú nastavené pre výber informačných zdrojov a dát do repozitára?
- Za ktoré aktivity budú zodpovedné spolupracujúce inštitúcie, a za ktoré bude zodpovedný hlavný realizátor projektu?
- Aké licenčné modely budú ponúknuté autorom, aby rešpektovaním autorského práva bol dosiahnutý otvorený prístup k čo najširšiemu portfóliu dokumentov a dát?

V neposlednom rade sú potrebné diskusie s používateľmi, zisťovanie ich informačných potrieb, očakávaní, ale aj napr. ochoty platiť za služby.

Otvorenou otázkou zostáva tiež forma, akou sa budú vyššie spomenuté zámery naplňať. Do úvahy môže pripadať forma samostatného národného projektu alebo začlenenie týchto aktivít pod iné národné projekty či úlohy.

Bibliografia

- [1] *Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na rok 2015* [online]. Ministerstvo vnútra SR. 2015 [cit. 2015-03-15]. Dostupné na internete: <http://www.tretisektor.gov.sk/data/files/5582_ogp-2015_akcny-plan.pdf>.
- [2] GÖRÖGH, Edith et al. Enhanced publications in V4 countries : The report from the survey of Slovak universities and scholarly institutions [online]. In: *Conference on Grey Literature and Repositories: proceedings 2014: the Value of Grey Literature in Repositories* Prague: National Library of Technology, 2014 [cit. 2015-03-20]. Available from: <http://repozitar.techlib.cz/record/807/files/idr-807_4.pdf>. ISSN: 2336-5021.

- [3] OpenAIRE. 2015. *Statistics: Repository distribution over Europe (map)* [online]. [cit. 2015-03-26]. Dostupné na internete: <<https://www.openaire.eu/overall-stats/statistics/infra-monitoring>>.
- [4] OpenGrey. 2015. *OpenGrey: Partners*[online]. [cit. 2015-03-26]. Dostupné na internete: <<http://www.opengrey.eu/partners>>.
- [5] PEJŠOVÁ, Petra. 2014. Pridružené publikace v České republice [online]. In: *ITLib Informačné technológie a knižnice*, 2014, č. 2. [cit. 2014-01-02]. Dostupné na internete: <http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2014/2/pridruzene-publikace-v-ceske-republice.html?page_id=2689>. ISSN: 1336-0779.
- [6] *Zákon 183/2000 o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z.Matici slovenskej* [online]. [cit. 2015-03-25]. Dostupné na internete: <www.matica.sk/getfile.php?id=1197620>.

Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku
Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Přístupy k měření efektivity informačního vzdělávání: 3 roky zkušeností projektu CEINVE

Šimková, Gabriela

Centrum informačního vzdělávání, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita Brno

Abstrakt: Centrum informačního vzdělávání poskytuje široké spektrum různých forem informačního vzdělávání studentům a zaměstnancům Masarykovy univerzity v Brně. Společně s nastavováním informačního vzdělávání na míru potřebám jednotlivých cílových skupin, přikládáme velkou váhu také zjišťování toho, zda jsou vzdělávací aktivity centra efektivní. Článek představuje výzkumné metody, kterými je možné ověřovat přínosy jednotlivých forem informačního vzdělávání - kontaktních seminářů, e-learningových kurzů či webinářů. K měření efektivity vzdělávání mohou být využívány jak kvantitativní metody (dotazníková šetření, smile-sheets apod.), tak metody kvalitativní (sebehodnocení, focus group).

Abstract: Information Education Center provides a wide range of different forms of information education to students and staff at Masaryk University in Brno. Along with setting information education tailored to the needs of different target groups, we attach great importance to investigate whether the education is effective. The article presents research methods by which it is possible to verify the benefits of different forms of information education - contact seminars, e-learning courses and webinars. To measure the effectiveness of training can be used both quantitative methods (questionnaires, smile-sheets, etc.) and qualitative methods (self-assessment, focus group).

Klíčová slova: dotazníky, focus group, měření efektivity vzdělávání, sebehodnocení, smile-sheet, zpětná vazba

Keywords: feedback, focus group, questionnaires, measuring the effectiveness of training, self-assessment, smile-sheets

Odklon od zastávání výhradní role paměťové instituce, k plnění role vzdělávací, můžeme v knihovnách pozorovat již řadu let. Knihovny se při vymezování své společenské funkce v informační společnosti snaží stále častěji naplňovat potřeby svých uživatelů, které nesouvisí pouze s poskytováním vhodných zdrojů informací, ale souvisí především s touhou uživatelů po dalším vzdělávání, které můžeme v tomto kontextu chápat jako vzdělávání neformální¹. Vzdělávání v knihovnách probíhá na mnoha různých úrovních, především v závislosti na typu knihovny a možnostech, kterými daná instituce disponuje. Od toho se také odvíjí typ vzdělávací aktivity – od jednorázových akcí, majících převážně oddechový charakter (autorská čtení, besedy s cestovateli, místně zakotvené přednášky aj.), přes lekce a aktivity, u nichž je vzdělávací role klíčovou charakteristikou – v knihovnách tak nejčastěji hovoříme o informačním vzdělávání, či lekcích zvyšujících vybraný typ gramotnosti – informační, dokumentovou, literární, čtenářskou, počítačovou aj.

S důrazem na plnění role pracoviště, které v rámci instituce poskytuje různé formy informačního vzdělávání různým cílovým skupinám, vzniklo před třemi lety také Centrum informačního vzdělávání, působící na Kabinetu informačních studií a knihovnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Jeho pozice je odlišná od knihoven především v tom, že vzdělávání je jeho primární funkcí, což určuje také rozmanité spektrum edukačních forem, které studentům a zaměstnancům univerzity nabízí. Děje se tak především ve dvou primárních rovinách – v rámci kontaktní výuky a v rámci výuky distanční, čemuž jsou přizpůsobeny i role zaměstnanců projektu – odlišeny jsou pozice lektora informačního vzdělávání a tutora informačního vzdělávání.

Ať už se jedná o vzdělávání poskytované přímo knihovnami, nebo specializovanými pracovišti, mělo by být vždy navrhováno s ohledy na reálné potřeby uživatele. Ty je nutné důkladně mapovat jak při návrhu a přípravě vzdělávacích aktivit, tak po jejich skončení. Je-li nabídka vzdělávání přizpůsobená jejím příjemcům (návštěvníkům knihovny, obyvatelům města, studentům), je splněn první předpoklad toho, že samotný edukační proces může být efektivní.

¹ „Jedná se o organizované výchovně vzdělávací aktivity mimo rámec zavedeného oficiálního školského systému, které zájemcům nabízí záměrný rozvoj životních zkušeností, dovedností a postojů, založených na uceleném systému hodnot. Tyto aktivity bývají zpravidla dobrovolné.“
Neformální vzdělávání. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *MŠMT* [online]. 2013 - 2015 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/neformalni-vzdelavani-1>

Faktorů, které je třeba při evaluaci či měření efektivity informačního vzdělávání sledovat a hodnotit, je však celá řada, z čehož vyplývá také to, že použité výzkumné metody by měly být specifické, volené s ohledem na charakter zkoumaného jevu. „*Důležitá je rozmanitost metod, které se pro evaluaci efektivity vzdělávání využívají. Nepotvrzuje se předpoklad, že by existovaly dominantní metody, které by samy o sobě zaručovaly komplexní zodpovězení otázky, zda je vzdělávací aktivita efektivní či nikoli. Naopak se prosazuje využití více různých evaluačních metod, aplikovaných v různém časovém horizontu.*“²

Hodnocení jakékoli vzdělávací aktivity by mělo mít cyklický charakter. Takový princip prosazuje především přístup nazývaný evidence-based education³ či evidence-based learning, který lze chápat především jako doporučení pro procesní řízení kontinuálního zlepšování vzdělávacích činností na základě zjištění plynoucích z předchozích výzkumů a praktických zkušeností. Při aplikaci evidence-based přístupů je obvykle dodržováno schéma skládající se z na sebe navazujících kroků:

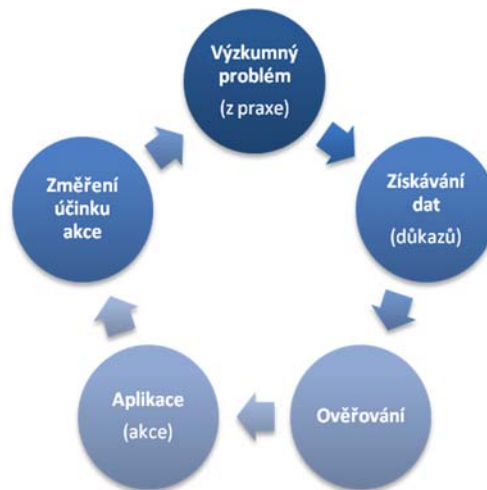
- stanovení **výzkumného problému**, který je dobře specifikovaný a měřitelný (např. Do jaké míry jsou studenti schopní a ochotní aplikovat teoretické znalosti z e-learningových kurzů informačního vzdělávání ve svém dalším studiu, ve své práci či ve svém volném čase?),
- **získávání dat** neboli důkazů prováděné konkrétní výzkumnou metodou, která podléhá následnému **ověřování** (např. kvalitativní skupinové rozhovory vedené se studenty 6 měsíců po skončení vzdělávací aktivity),
- **aplikace** získaných zjištění a **měření účinků** dané aplikace, která by měla přinést nově definovaný výzkumný problém.⁴

² ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ a Pavlína MAZÁČOVÁ a Gabriela ŠIMKOVÁ. Distanční vzdělávání pro učitele. 1. vyd. Brno: Flow, 2015. ISBN 978-80-905480-7-7.

³ DAVIES, Philip. What Is Evidence-Based Education?. *British Journal of Educational Studies* [online]. 1999, vol. 47, no. 2, 108 - 121 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3122195>

⁴ ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ a Pavlína MAZÁČOVÁ a Gabriela ŠIMKOVÁ. Distanční vzdělávání pro učitele. 1. vyd. Brno: Flow, 2015. ISBN 978-80-905480-7-7.

Data, která díky kvalitně prováděné evaluaci vzdělávacích aktivit získáváme, nám pomáhají při rozhodování o tom, jakých podob bude daná edukační aktivita (lekce, workshop, seminář, přednáška...) nabývat a jak bude organizována.

Obrázek 1: Evidence-based přístup

Evaluace kontaktní výuky (seminářů a workshopů informačního vzdělávání)

Lektorky informačního vzdělávání Centra informačního vzdělávání (CEINVE) vedou, připravují a koordinují především semináře a workshopy, které jsou určené studentům bakalářského, magisterského i doktorského stupně studia a pokrývají celé spektrum informačně-vzdělávacích aktivit, vycházejících především z Přechodového modelu IG.⁵ V rámci evaluace těchto jednorázových forem face-to-face výuky byl sestaven krátký hodnotící dotazník, tzv. smile-sheet⁶, který plní především následující funkce: umožňuje vyjádření míry spokojenosti studentů s obsahem semináře, organizací i s lektorem samotným. Zjišťuje také to, zda zaměření semináře splnilo očekávání, se kterými studenti na lekci přichází. Velmi důležitou součástí těchto dotazníků je otevřená otázka, která studenty nabádá k zamyšlení nad tím, co na daném semináři postrádali, zda existuje něco, co by semináři vytkli či naopak pochválili. K vyjádření spokojenosti

⁵ CHYTKOVÁ, Dagmar a Michal ČERNÝ. Přechodový model informační gramotnosti I. *ITlib: informačné technologie a knižnice* [online]. 2013, roč. 2013, č. 4 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/4/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-i..html?page_id=2551

⁶ LOPKER, Geri a Rhonda ASKELAND. More Than a Smile Sheet: Using Level 1 Evaluation Effectively. *T+D* [online]. 2009, vol. 63, issue 9, 74 - 75 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip.cookie_uid&db=a9h&AN=44054562&lang=cs&site=eds-live&scope=site

je užitá likertova škála, která nabývá pěti hodnot na stupnici velmi spokojen – spokojen- ani spokojen, ani nespokojen – nespokojen – velmi nespokojen. „*Likertovy škály se používají na měření postojů a názorů lidí. Poměrně lehce se konstruují a lehce se vyhodnocují. Skládají se z výroku a stupnice, která je konstantní. Na stupnici člověk vyjádří míru svého souhlasu, resp. nesouhlasu s výrokem.*“⁷ Vzhledem k povaze dotazníku (viz výše zmiňovaný smile-sheet) bylo slovní hodnocení převedeno do podoby pěti emotikonů, s různými výrazy odlišenými dle možné míry spokojenosti.

Otázky ověřující spokojenost účastníků lekcí jsou formulovány v následujícím znění:

Obsah a organizace semináře/lekce	Vyhovoval vám stupeň obtížnosti semináře?
	Jak hodnotíte formu, kterou byl seminář veden?
	Považujete informace získané na semináři za užitečné?
	Motivoval vás seminář k využívání nově nabytých znalostí v budoucnosti?
Přednášející	Jak hodnotíte komunikační dovednosti přednášejícího?
	Jak hodnotíte odbornou připravenost přednášejícího?
	Jak hodnotíte schopnost přednášejícího reagovat na otázky účastníků?
Shrnutí	Hodnotíte seminář jako zajímavý?
	Splnil seminář vaše očekávání?

Tabulka 1: Evaluační dotazník

⁷ GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.

Při sestavování evaluačního dotazníku je třeba dopředu zvolit vhodnou formu jeho distribuce. V tomto případě byla zvolena distribuce tištěných dotazníků - účastníkům je hodnotící formulář rozdán již na počátku lekce s žádostí o jeho vyplnění po skončení vzdělávací aktivity. Studenti tak již od počátku vědí, že by si měli na konci lekce vyhradit určitý čas na vyplnění dotazníku a učiní tak spíše, než kdyby jim byl distribuován až na konci lekce, těsně před jejich odchodem. Tištěná forma byla volena především s ohledem na co nejnižší zatížení studentů – pokud by bylo vyžadováno poskytnutí zpětné vazby retrospektivně online, snížila by se tím velmi pravděpodobně návratnost (která v našem případě u tištěných formulářů dosahuje 90 – 95 %). „Na podněty získané hodnocením prvního stupně bychom také měli reagovat – pokud není reakce hodnocena, sděluje se tak studentům, že jejich názor není pro tvůrce nebo poskytovatele vzdělávacího programu důležitý a lze se bez něj obejít. Tím vylučuje studenty z aktivní spolupráce na tvorbě a zlepšování programu.“⁸ Z důvodu snadnějšího vyhodnocení jsou data z tištěných dotazníků následně převedena do elektronické podoby, která umožňuje statistické zhodnocení získaných odpovědí. Velkou pozornost je třeba také věnovat vyhodnocení otevřených otázek – studenti ve slovních odpovědích často zmiňují témata, která jim ve vzdělávací nabídce chybí nebo jejichž znalost potřebují prohlubovat. Evaluační dotazníky tohoto typu lze v knihovnách využít při nejrůznějších příležitostech – pro hodnocení besed, přednášek, lekcí informačního vzdělávání aj. Je však důležité dbát na to, aby otázky byly pro účastníky dobře srozumitelné, jednoznačné a kategorie odpovědí výlučné.

Evaluace distančního vzdělávání

Distanční výuka je v Centru informačního vzdělávání připravována a realizována především tutorkami informačního vzdělávání, přičemž stěžejními formami jsou e-learningová výuka a vzdělávání formou webinářů. Zjišťování efektivity distančního vzdělávání s sebou nese výrazná specifika spojená především s faktem, že mezi vyučujícím a studentem nedochází k reálnému kontaktu. Lektor či tutor tak přichází o možnost upravovat výuku na základě aktuálních reakcí studentů a musí se v tomto směru spoléhat na data popisující jak chování studentů v e-learningových kurzech či na webinářích (kolik času tráví studiem jednotlivých

⁸ LICHNOVSKÁ, Pavla. *Hodnocení kvality a přínosu e-learningu se zaměřením na kurz e-LKA*. Brno, 2011. 92 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Mgr. Jiří Zounek, Ph.D.

studijních materiálů, vyplňováním testů atp.), spokojenost studentů se vzdělávacím obsahem, tak míru nově nabitých znalostí a dovedností. Na rozdíl od měření spokojenosti účastníků vzdělávání, popisované v předchozí kapitole, bývá v tomto případě častěji přistupováno k využití smíšené metodologie – pomocí kvantitativních testů (nejčastěji pretestů a posttestů) jsou ověřovány znalosti studentů, kvalitativní metody (rozhovory, pozorování či focus group) pomáhají odhalit, zda jsou vzdělávací aktivity natolik efektivní, že dochází k prokazatelné změně v chování studentů, zapříčiněné absolvováním vzdělávacího programu (účastník lekce dokáže nově nabitě znalosti replikovat i s delším časovým odstupem a navíc je schopen teoretickou znalost transformovat v dovednost využitelnou v reálné životní situaci). Absenci kontaktu s lektorem může do jisté míry saturovat také užití některé z forem sebehodnocení studentů⁹ (audio či video záznam ústního vyjádření studenta, vytvoření vlastního blogu, vytvoření e-portfolia, osobní wiki, průběžně vyplňovaný formulář či dokument aj.).

V rámci **sebehodnocení** studentů semestrálního e-learningového kurzu Kreativní práce s informacemi, který realizuje tým Centra informačního vzdělávání, byl využit klasický test s otevřenými otázkami, který byl studentům zpřístupněn v každém modulu kurzu. Jeho vyplnění bylo povinné, což mělo především za cíl vytvoření návyku, který pomáhá studentům lépe si osvojit a zautomatizovat tuto činnost. Klíčové, u takto pojaté sebeevaluační, je zpřístupnění záznamů jednotlivých odpovědí studentům. Vyplněné sebehodnotící dotazníky tak slouží primárně ke sledování vlastního průchodu vzdělávací aktivitou, sekundárně slouží jako zdroj obsáhlé zpětné vazby tutorům či vyučujícím. Otázky, které tvořily sebeevaluační dotazník, byly neměnné, což s sebou přineslo pozitiva i negativa. Jako pozitivum je možné hodnotit to, že již během procházení studijních materiálů student pracuje s vědomím, že bude na některé aspekty tázán a je tedy potřebné, aby nad nimi rozmyšlel do hloubky. Na druhou stranu může rutina a opakovaná činnost vést k demotivaci studenta a k inklinaci k obdobným odpovědím, nepřilíš reflektujícím samotný studijní obsah a vzdělávací cíle jednotlivých modulů.¹⁰

⁹ CLARKE, Alan. *E-learning Skills*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008, 317 p. ISBN 978-0-230-57312-3.

¹⁰ ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ a Pavlína MAZÁČOVÁ a Gabriela ŠIMKOVÁ. *Distanční vzdělávání pro učitele*. 1. vyd. Brno: Flow, 2015. ISBN 978-80-905480-7-7.

Studenti v rámci sebehodnocení odpovídali na následující otázky (pevně daný rozsah reflexe podporuje schopnost kritického myšlení studentů):

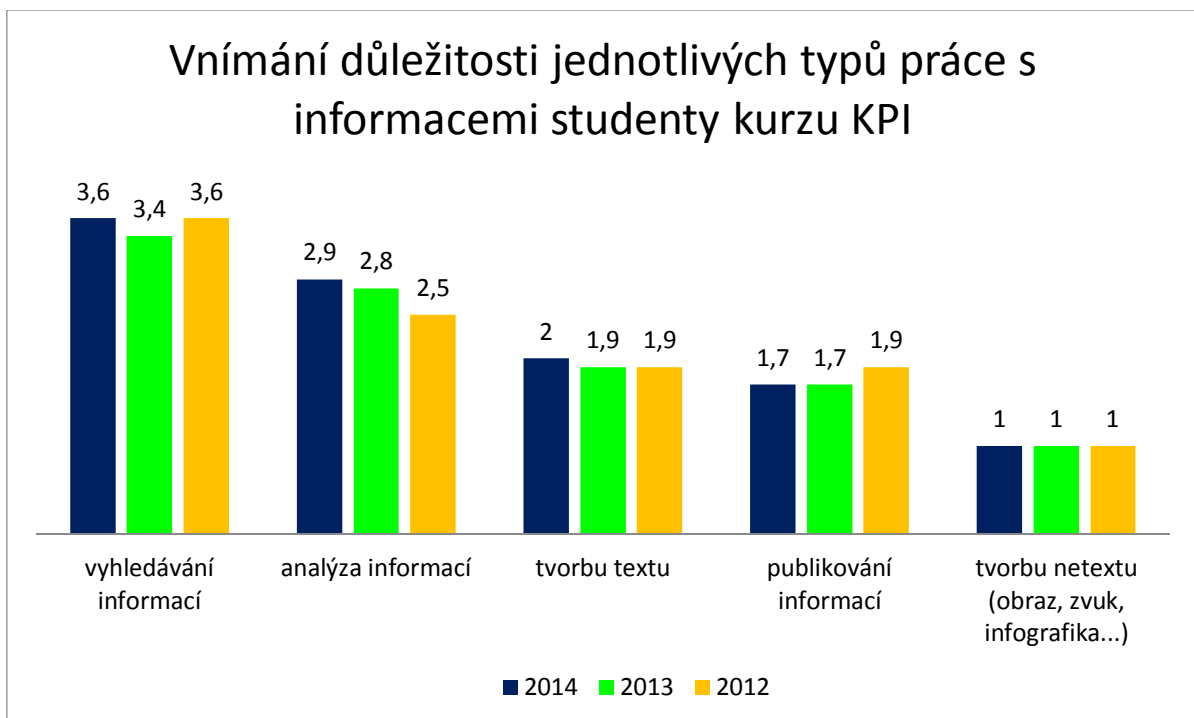
- Které nově nabyté informace považujete za klíčové pro Váš osobní či studijní rozvoj? *(Vyjmenujte alespoň tři informace včetně krátkého zdůvodnění.)*
- Které části tohoto modulu byly pro Vás nejméně přínosné a proč? *(alespoň 2 věty)*
- Popište tento modul pěti výrazy (slovy/slovními spojeními), které jej podle Vás nejvíce charakterizují.

Obdobná forma sebehodnocení byla využita také v rámci e-learningového kurzu Kurz práce s informacemi (KPI) s tím rozdílem, že se nejednalo o kontinuální hodnocení v průběhu celého kurzu, ale o sebereflexi zpracovanou na jeho konci:

- Co bylo podle Vás hlavním vzdělávacím cílem tvůrců kurzu KPI? *(Kurz jste již absolvovali a dobře jej znáte. S jakými vzdělávacími cíli jsme jej podle Vás připravovali? – max. 2 věty)*
- Jak byste popsal/a hlavní vzdělávací přínos, který po absolvování KPI cítíte? *(max. 500 znaků)*
- Která slova vystihují Vaše postoje ke kurzu po jeho absolvování? *(max. 10 slov)*
- Pokud byste se měl/a zamyslet nad tím, kde využijete nově nabyté poznatky, co Vás v tuto chvíli napadá? *(Popište, jak Vám nové poznatky pomohou ve Vašem dalším akademickém, pracovním či soukromém životě – max. 500 znaků)*
- Představte si situaci, že byste měli KPI znovu absolvovat. Jakou strategii průběžného učení se a přípravy byste po zkušenostech s kurzem zvolili, abyste byli v závěru co nejúspěšnější? Lišila by se od té, kterou jste reálně v průběhu semestru využívali? *(max. 500 znaků)*

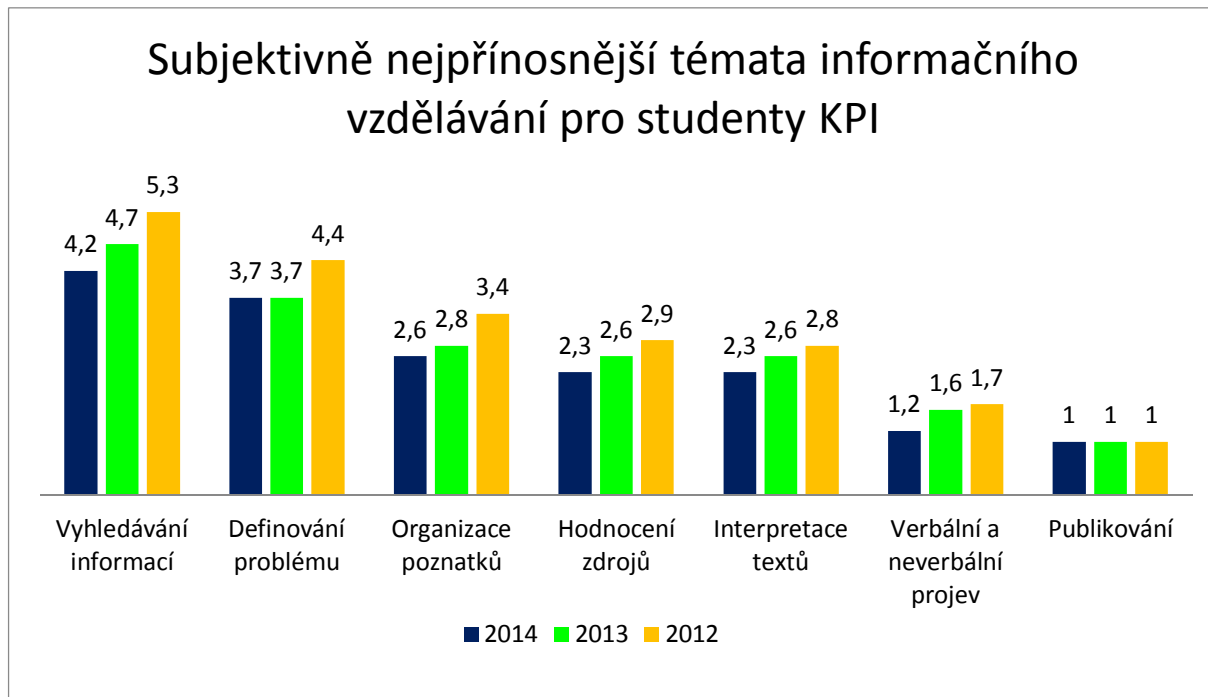
Obecně lze využití metod sebehodnocení účastníků vzdělávání doporučit ve chvíli, kdy se snažíme získat hlubší vhled do jejich vnímání a prožívání, nelze jej však považovat za stěžejní výzkumnou metodu určující míru efektivity distančního vzdělávání. V rámci měření efektivity e-learningových kurzů byly využity především dvě hlavní metody: pretesty a posttesty a focus group.

Pretest i posttest (využity k hodnocení efektivity e-learningového kurzu Kurz práce s informacemi) jsou koncipovány jako znalostní testy tvořené uzavřenými otázkami a několika doplňujícími otázkami hodnotícími postoje studentů k informačnímu vzdělávání. Znalostní část otázek je u obou testů stejná, aby bylo možné porovnat míru dosažených správných odpovědí před vzdělávací aktivitou a po ní a identifikovat tak, zda k nárůstu znalostí dochází, či nikoli. Vyplnění testů je pro studenty e-learningového kurzu povinné. Pretest obsahoval krom uzavřených znalostních otázek, také část, která byla koncipována jako sada polouzavřených otázek, zjišťujících především obecné postoje studentů k problematice informačního vzdělávání ve vysokoškolském prostředí (graf č. 1).

Graf 1: Vnímání důležitosti jednotlivých typů práce s informacemi studenty kurzu KPI (škála 5 = nejdůležitější, 1 = nejméně důležité)

Posttest obsahoval krom znalostní části, která byla totožná se znalostní částí v pretestu, také sebehodnotící část, která sledovala subjektivní posun ve znalostech a dovednostech studentů (viz sebehodnocení v rámci informačního vzdělávání popsané výše a graf č.2).

Graf 2: Subjektivně nejpřínosnější témata informačního vzdělávání pro studenty KPI
(škála 7 = nejpřínosnější, 1 = nejméně přínosné)

Evaluace vzdělávacích aktivit poskytovaných realizačním týmem CEINVE je nastavena jako cyklická - většina z měření se opakuje pokaždé, když je daný předmět znovu vyspán a klíčovým faktorem se tak stává důkladná analýza výsledků předchozího měření a případná úprava měřicího nástroje. Díky tomu byla do pretestu a posttestu zařazena možnost „nevím“, s jejíž absencí docházelo k nežádoucímu zkreslování výsledků, zapříčiněného tipováním správné odpovědi u otázek, které byly pro studenty neznámé. Hodnocena byla také obtížnost jednotlivých testových položek a příliš snadné nebo naopak příliš obtížné otázky byly vyřazeny a nahrazeny jinými.

Další formou distančního vzdělávání, jejíž efektivita a přínosy byly v rámci CEINVE hodnoceny, jsou webináře. Vzhledem k specifikům této formy vzdělávání nebylo možné k jejich evaluaci využít připravený výzkumný nástroj hodnotící klasickou frontální výuku probíhající na seminářích. Konstruován tedy byl krátký online dotazník, vycházející z obdobných měřicích nástrojů využívaných v zahraničí. Studenti jsou vyzváni k jeho vyplnění vždy po skončení daného webináře.

Kvantitativní měření efektivity informačního vzdělávání však není schopné podat dostatečně podrobný vhled do vnitřních pochodů studenta – těžko zodpovídá na otázky týkající se míry motivace studentů, vnímané užitečnosti či využitelnosti naučeného v praxi. V návaznosti na teoretická východiska modelu měření efektivity vzdělávání (tzv. Kirkpatrickův model¹¹) bylo předpokládáno, že kvalitativní zkoumání získaných dovedností a postojů je třeba provést s dostatečným časovým odstupem od realizované vzdělávací aktivity, aby bylo možné identifikovat, zda byla efektivní či nikoli. Kvalitativní šetření vedené metodou ohniskových skupin (tzv. **focus group**) probíhalo tedy se zhruba půlročním odstupem od doby ukončení e-learningového kurzu. Focus group těží především z nastolení skupinové dynamiky, která podněcuje tvorbu nových myšlenek a nápadů. Velikost jedné skupiny se obvykle pohybuje mezi 7 – 12 členy, kteří by se mezi sebou ideálně neměli znát, naopak by je měla spojovat společná znalost probíraného výzkumného tématu¹² – v tomto případě účastníky spojovalo absolvování stejného e-learningového kurzu. Focus group by měl vést zkušený moderátor, který vhodně řídí diskusi (submisivní členové jsou povzbuzováni k vyjádření, dominantní účastníci jsou v projevech usměrňováni). Pro nahrání výzkumného šetření bylo využito několika zařízení (diktafon, 2 kamery) - záznamy z nich sloužily však výhradně pro potřeby přepisu do textové podoby a poté byly zničeny. Při rozhodnutí pořádat focus group je třeba mít na paměti také poměrně velkou časovou náročnost této výzkumné metody. V našem případě plánování a realizace probíhaly téměř tři měsíce v několika fázích:

1. Studium všech dostupných podkladů o kurzu a studentech (pretesty, posttesty, evaluační dotazník kurzu, studium obsahu kurzu, studium souvisejících materiálů - webové stránky, facebooková skupina atp.), příprava scénáře a dramaturgie focus group
2. Příprava a distribuce rekručního dotazníku
3. Konstrukce kvót, výběr vzorku

¹¹ KIRKPATRICK, Donald L. *The Four Levels of Evaluation*. Wisconsin: American Society for Training and Development, 2007. ISBN 978-1-56286-484-2. Dostupné z: https://www.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=S2lcSjdOa00C&oi=fnd&pg=PP2&dq=kirkpatrick+four+levels&ots=CDji0uGwUo&sig=viy15hir7w_wlWC3S2kNuahX1hQ&redir_esc=y#v=onepage&q=kirkpatrick%20four%20levels&f=false

¹² LIAMPUTTONG, Pranee. *Focus group methodology: principles and practices*. Los Angeles: SAGE, 2011, 213 p. ISBN 18-478-7909-8.

4. Realizace focus group (3 skupiny úspěšných absolventů kurzu, 1 skupina neúspěšných absolventů ze semestru podzim 2013)

Při pořádání focus group se nám také osvědčila finanční odměna, nabídnutá studentům za účast ve výzkumném šetření.

Informační vzdělávání je natolik svébytnou disciplínou prostupující napříč vzdělávacím systémem, že formy, kterých může nabývat, jsou velmi rozličné. Aby byly navíc efektivní a pro studenty či návštěvníky a uživatele knihoven užitečné, je třeba podrobovat je pravidelným výzkumům, odhalujícím jejich dopady a přínosy.

Bibliografie:

- [1] CLARKE, Alan. *E-learning Skills*. 2nd ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008, 317 p. ISBN 978-0-230-57312-3.
- [2] ČERNÝ, Michal a Dagmar CHYTKOVÁ a Pavlína MAZÁČOVÁ a Gabriela ŠIMKOVÁ. *Distanční vzdělávání pro učitele*. 1. vyd. Brno: Flow, 2015. ISBN 978-80-905480-7-7.
- [3] GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
- [4] DAVIES, Philip. What Is Evidence-Based Education?. *British Journal of Educational Studies* [online]. 1999, vol. 47, no. 2, 108 - 121 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/3122195>
- [5] CHYTKOVÁ, Dagmar a Michal ČERNÝ. Přechodový model informační gramotnosti I. *ITlib: informačné technologie a knihnice* [online]. 2013, roč. 2013, č. 4 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/4/prechodovy-model-informacni-gramotnosti-i..html?page_id=2551
- [6] KIRKPATRICK, Donald L. *The Four Levels of Evaluation*. Wisconsin: American Society for Training and Development, 2007. ISBN 978-1-56286-484-2. Dostupné z: https://www.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=S2lcSjdOa00C&oi=fnd&pg=PP2&dq=kirkpatrick+four+levels&ots=CDji0uGwUo&sig=viy15hir7w_wLWC3S2kNuahX1hQ&redir_esc=y#v=onepage&q=kirkpatrick%20four%20levels&f=false
- [7] LIAMPUTTONG, Pranee. *Focus group methodology: principles and practices*. Los Angeles: SAGE, 2011, 213 p. ISBN 18-478-7909-8.

- [8] LICHNOVSKÁ, Pavla. *Hodnocení kvality a přínosu e-learningu se zaměřením na kurz e-LKA*. Brno, 2011. 92 s. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Mgr. Jiří Zounek, Ph.D.
- [9] LOPKER, Geri a Rhonda ASKELAND. More Than a Smile Sheet: Using Level 1 Evaluation Effectively. *T+D* [online]. 2009, vol. 63, issue 9, 74 - 75 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://ezproxy.muni.cz/login?url=http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&AuthType=ip,cookie,uid&db=a9h&AN=44054562&lang=cs&site=eds-live&scope=site>
- [10] Neformální vzdělávání. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *MŠMT* [online]. 2013 - 2015 [cit. 2015-04-09]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/neformalni-vzdelavani-1>

Budoucnost informačního vzdělávání seniorů v knihovnách

Zadražilová, Iva

Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Kabinet informačních studií a knihovnictví

Abstrakt: Příspěvek se týká možností vzdělávání seniorů prostřednictvím knihoven a to se zaměřením na problematiku informačního vzdělávání. Skupina seniorů patří k nejčastějším návštěvníkům knihoven a přesto, že v poslední době knihovny organizují stále větší množství akcí zaměřených právě na ně, zůstává vše spíše v rovině besed, komunitního života a zájmových kroužků. Chybí nabídka komplexnějšího vzdělávání či kurzů, které by reflektovaly potřeby seniorů. Objevují se sice jednorázové lekce, kde se senioři mohou naučit jedné konkrétní dovednosti (psaní mailů, ovládání MS Office), ale neexistuje žádný ucelený vzdělávací cyklus, který vycházel přímo z potřeb cílové skupiny. Metodické zpracování lekcí v podobě výukových metodik by mohlo inspirovat knihovny při přípravě a realizaci vzdělávacích akcí pro své uživatele.

Abstract: This article shows the opportunities of education for the target groups of seniors. This education will be focused on information literacy. Elderly people are the most frequent visitors of the libraries and despite the fact that the libraries recently organize an increasing number of actions aimed just at them, the education consists rather in the level of discussions, community life and school activities. The offer of comprehensive education or courses that reflect the needs of seniors is missing. Although there are single lessons, where seniors can learn a particular skills, but there is no complex of training cycle, based directly on the needs of the target group. Methodical lessons description in the form of teaching methodologies might inspire libraries in the preparation and implementation of educational events for its users.

Klíčová slova: Senioři, informační vzdělávání, knihovny, metodiky, digitální propast

Keywords: Seniors, information literacy, libraries, methodics, digital divide

Úvod

Informační společnost je charakterizována rovným přístupem k informačním a komunikačním technologiím. Přesto, že koncept této společnosti se poprvé objevuje během sedmdesátých let minulého století (Zlatuška, 1998), fenomén „digital divide“ je spojený až s nástupem internetu

v průběhu devadesátých let (OECD, 2001). Rozvoj dnešní informační společnosti s sebou přináší množství nových možností, ale současně také nové bariéry pro ty, kteří se nemohou nebo nechtějí přizpůsobit rychlému tempu. Mezi různými skupinami obyvatel tak vznikají podstatné rozdíly, které jsou určeny zejména stylem využívání informačních a komunikačních technologií a mírou adaptace pro běžný život (Galázc, 2007). Tento fenomén je obecně nazýván termínem „digital divide“ nebo „digital gap“ a do češtiny se překládá jako digitální propast (Zounek, 2006).

Původní definice tohoto termínu byly zaměřeny zejména na fyzický přístup k internetu a na vlastnictví moderních technologií - dnes to označujeme jako primární digitální propast (Attewell, 2001). S rozvojem informační společnosti a s masivním pronikáním informačních a komunikačních technologií do fungování celé společnosti se ovšem začaly objevovat rozdíly ve využívání technologií a to jak z důvodů sociálně-ekonomických, tak vzdělávacích (Zounek, 2006). Současně se tyto rozdíly projevují v informačním chování určitých skupin obyvatel, týkající se zejména zpracování a vyhledání informací a přizpůsobení se informačnímu prostředí (Steinerová, 2005).

Dochází tedy k jevu, kdy v ekonomicky stabilizovaných a rozvinutých společnostech již není problémovou oblastí vnímán samotný fyzický přístup a vlastnictví, ale nerovnosti jsou nejvíce patrné zejména v efektivních schopnostech či kompetencích jednotlivců tyto technologie využívat. Původní indikátor digitální propasti, kterým byl fyzický přístup, pomalu pozbývá důležitosti. Objevuje se další stupeň, nazývaný jako sekundární digitální propast (Van Dijk, 2005). Sekundární digitální propast se tedy vytváří mezi skupinami lidí, kteří přístup k technologiím mají a vlastní je, nicméně jejich dovednosti využití jsou diametrálně odlišné. V této souvislosti začíná nabývat na významu zkoumání informačního chování této vybrané skupiny a implementace těchto poznatků zejména do struktury celoživotního vzdělávání.

Jednou ze sociálních skupin, která zůstává na druhé straně digitální propasti a která je jí nejvíce ohrožena, jsou senioři. Tato skupina zatím není příliš atraktivní vzhledem ke své kupní síle a životnímu stylu, a jen málokterý tvůrce softwaru, nástrojů a aplikací přihlíží při jejich designování k faktu, že koncovým uživatelem může být starší člověk.

Dle údajů Českého statistického úřadu ale v posledních letech pozvolna ustupuje výrazná dominance nejmladších věkových skupin ve využívání internetu. V roce 2011 byla pětina všech uživatelů internetu v České republice starší 55 let a počet těchto uživatelů dynamicky roste (ČSÚ, 2013). Na základě demografických předpovědí můžeme vidět, že tento trend bude spolu se stárnutím populace pokračovat. S tím, jak internet a technologie pronikají mezi seniory, by se měl přizpůsobovat i obsah a služby, protože informační chování jednotlivců se liší v závislosti na jejich věku. (Mana, 2012).

Schopnost této sociální skupiny participovat a ovlivňovat dění ve společnosti může být bez znalosti využití technologií a práce s informacemi dramaticky snížena. Je možné zde vycházet z předpokladu, že čím větší podíl populace bude běžně komunikovat pomocí moderních technologií, tím větší nevýhodou bude nepoužívání těchto technologií představovat pro ty s nedostatečnými uživatelskými dovednostmi (Van Dijk, 2005). Nedostatečné uživatelské dovednosti mohou také představovat riziko v podobě nedodržování zásad informační bezpečnosti a může vznikat reálné nebezpečí ohrožení této skupiny občanů. Senioři by tedy měli získat příležitost absolvovat vzdělávání v oblasti informační gramotnosti, které nebude zaměřeno jen na základní počítačovou gramotnost, ale bude navrženo tak, aby reflektovalo jejich potřeby a vycházelo ze standardů informační gramotnosti, které budou přizpůsobeny potřebám této cílové skupiny.

Definice pojmu senior

Pojem senior není právní ani statistickou kategorií, ale kategorií spíše sociologickou. Statistická definice seniora podle věku není u nás ani ve světě jednotná. Jinými slovy, chronologický věk není jednotným kritériem pro zahrnutí osoby do kategorie senior společným pro všechny statistické výstupy (ČSÚ, 2012).

Pojem senior se užívá v návaznosti na národní důchodové systémy k označení osob, které jsou ve věku stanovené věkové hranice odchodu do starobního důchodu a starší. Z reprezentativních výzkumů předseniorské a seniorské populace přitom vyplývá, že lidé se s tímto určením

stáří mnohdy neztotožňují a podle jejich názoru se starým člověk stává kolem 67 roků (Vohralíková, Rabušic, 2004).

Pokud bychom vzali v potaz všechny různé definice stáří a pojmu senior, můžeme se dobrat k zajímavým číslům. Česká legislativa pojem senior nezná a pracuje s pojmem důchodový věk (nejnižší věková hranice 55 let u žen, 62 let u mužů). Český statistický úřad používá věkovou hranici 65 let. Někteří autoři dělí druhou polovinu života na několik období¹ a vývojová psychologie pracuje s pojmy raného stáří (60/65 – 74 let) a období pravého stáří (nad 75 let). Z hlediska světových organizací se můžeme inspirovat agenturou Eurostat nebo OSN (65 a více let) nebo Světovou zdravotnickou organizací WHO². Současná gerontologie se soustřeďuje spíše až na věk od 75 let a přináší rozlišení dle kategorií: mladí senioři (65-74 let), staří senioři (75-84 let) a velmi staří senioři (85 let a výše).

Z hlediska těchto definic a s přihlédnutím k nejčastěji používané věkové hranici můžeme tedy definovat seniora jako osobu od dovršených 65 ti let. Určení věkové kategorie je důležité zejména z důvodu provádění výzkumu informačního chování a zkoumání stupně informační gramotnosti u seniorů, jelikož tento pojem musí být terminologicky správně vymezen.

Potřeba vzdělávání

Je důležité si uvědomit, že cílová skupina seniorů má stejné potřeby vzdělání jako mladší věková generace, jen s tím rozdílem, že mohou začít pociťovat větší obavy a bariéry, které v průběhu vzdělávacího procesu přirozeně očekávají. Není tedy potřeba se domnívat, že senioři mají nějaké speciální potřeby, které by příslušníci ostatní společnosti neměli. S příchodem stáří, tedy

¹ Haškovcová: 45 – 60 let (střední, nebo též zralý věk) , 61 – 74 let (vyšší věk nebo rané stáří), 75 – 89 let (stařecký věk nebo vlastní stáří), 90 let a výše dlouhověkost.

² WHO: střední věk (45-59 let), rané stáří (60-74 let), vlastní stáří (75-89 let) a dlouhověkost (90 a více let).

v případě omezení funkčního potenciálu, se struktura potřeb nemění, avšak může se projevit změna v zaměření potřeb i jejich subjektivní význam (Kubalčíková, 2006).

Současně je ovšem potřeba vzít v potaz fakt, že senioři netvoří homogenní skupinu. Pokud budeme začínat od věku 65 let, máme před sebou skupinu lidí ve věkovém rozpětí cca 25 let, u kterých nelze automaticky předpokládat stejné fyzické a psychické předpoklady, jako můžeme u mladší populace. Proto je nutno vzít ohled na tzv. funkční potenciál jedince, který tvoří tři složky, a to fyzická, psychická a sociální. Vzdělávání v postproduktivním věku plní hned několik významných funkcí v životě seniora (Novotná, 2013):

- funkci preventivní (opatření v předstihu ke stárnutí)
- funkci anticipační (přípravenost na změnu stylu života a odchod do důchodu)
- funkci rehabilitační (znovuobjevení a udržení sil)
- funkci posilovací (rozvoj zájmů, potřeb, podpora aktivity, kultivace).

Potřeba vzdělání u tedy u této věkové skupiny není spjata s vidinou kariérního růstu a seberealizací v zaměstnání, je ovšem více zaměřená na sociální život a také potřebu obstat v dovednostech, které jsou pro mladší generaci samozřejmé.

Jak bylo již zmíněno v úvodu, jedná se zejména o dovednosti týkající se smysluplného využívání dnešních informačních a komunikačních technologií. Těmto dovednostem se věnuje i strategický dokument nazvaný Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017, ve kterém je výslovně uvedeno: „Nabídka vzdělávacích kurzů pro seniory se musí odvíjet od aktuálních požadavků, které mění se společnost klade na všechny občany. V následujícím období by se proto kurzy měly zaměřit na rozvoj schopností v oblasti informačních a komunikačních technologií, na podporu rozvoje finanční gramotnosti a na zvyšování ochrany bezpečnosti seniorů. V současné době se vzdělávání na U3V účastní 38 tisíc posluchačů, což je ale „pouze“ asi 1,5 % seniorů. Pro zvýšení tohoto podílu je třeba umožnit účast i lidem z mimouniverzitních lokalit (měst a vesnic). Řešením je využití informačních a komunikačních technologií nebo sítě veřejných knihoven, které působí ve více než 5 500 obcích.“³ Tato strategie se

³ Viz http://www.mpsv.cz/files/clanky/14540/NAP_2013-2017_070114.pdf

tedy snaží vést stárnoucí populaci k rozvoji schopností, které odráží potřeby dnešní společnosti, a současně je založena na změnách postojů společnosti ke starým lidem a větší integraci seniorů do společnosti.

Knihovny jako přirozená centra

Využití sítě veřejných knihoven je tedy logickým krokem pro zajištění možnosti vzdělávání seniorů. Dle proběhlých výzkumů víme, že senioři tvoří jednu z nejpočetnějších skupin návštěvníků knihoven, zejména co se týká knihoven veřejných. Nejvýraznější podíl tvoří senioři ve skupině ekonomicky neaktivních návštěvníků knihoven (27 %) a současně z kategorie seniorů 60 až 69 let navštěvuje knihovny 38 % lidí (Richter, 2014). Čtenáři z řad seniorů využívají knihovny nejen jako místa půjčování knih, ale také jako přirozená centra setkávání, která jim nabízí příležitost zúčastnit se různých typů akcí. Knihovny se též často mohou setkat s poptávkou po vzdělávacích akcích, kterou tato cílová skupina sama vyjadřuje.

Důvodů výběru knihoven jako přirozených aktérů vzdělávacích akcí pro seniory existuje mnoho a daly by se shrnout do následujících bodů (Novotná, 2013):

- Knihovny jsou pro seniory dostupné, finančně nenáročné
- Knihovny jsou přívětivé a bezpečné, seniorům známé
- Knihovny poskytují celoživotní vzdělávání, zprostředkovávají setkávání
- Knihovny umožňují veřejnosti přístup k informačním a komunikačním technologiím
- Knihovny jsou znalci místní správy a dalších organizací a institucí v místě a umí vytipovat a oslovit aktivní osobnosti v obci
- Knihovny podporují výměnu informací
- Knihovny jsou součástí širší sítě, mají jasnou strukturu s dostatečným množstvím kvalifikovaných a zkušených pracovníků, umí komunikovat a mají dostatek praktických zkušeností s přípravou a realizací projektů

Informační gramotnost a celoživotní vzdělávání

Podle průzkumu (Kočí, 2012) mezi českými seniory nejčastěji vyhledávané oblasti informací jsou: počasí, příroda, politika, sport, informace o zdraví, vaření a výživa, historie, technika, církevní dění, kultura, cestování, kvízy a soutěže. Jedním z důležitých závěrů tohoto průzkumu je, že aktivní vztah k informacím u seniorů je rozhodujícím faktorem pro jejich úspěšné vyhledávání. A nejde jen o samotné nalezení informací – základem informační gramotnosti je rozpoznání potřeby získání určité informace, její vyhledání, vyhodnocení a efektivní využití. Těmto dovednostem je potřeba se naučit, nebo alespoň ukázat cestu, jak se ve světě informací orientovat a jak s informacemi pracovat tak, aby to přineslo požadovaný kvalitní výsledek. Informační gramotnost tedy úzce souvisí s překlenováním sekundární digitální propasti. Není již potřeba řešit dostupnost technologií, ale zejména to, jak je efektivně využívat pro práci s informacemi.

Vzdělávání v knihovnách

Mnoho knihoven, zejména na městských a krajských úrovních, se práci se seniory věnuje. Za posledních několik let vzniklo množství aktivit, které jsou zaměřeny na tuto cílovou skupinu. Některé knihovny využívají možností Virtuální univerzity třetího věku, kdy přebírají výukové lekce od tvůrce⁴ a slouží pouze jako regionální konzultační střediska. Jiné knihovny si zakládají vlastní kluby nebo akademie (Klub aktivního stárnutí, Akademie třetího věku, Senior klub apod.) Využíván je také koncept komunitních knihoven, organizují se semináře na míru pro konkrétní publikum, pořádají se praktické workshopy nebo se zvou odborníci na besedy. Ukázky z této dobré praxe můžeme najít třeba v Masarykově veřejně knihovně Vsetín, Městské knihovně Chrudim, Městské knihovně Litvínov nebo v Krajské knihovně Vysočiny v Havlíčkově Brodě.

Dle aktuální situace v knihovnách ČR je možné konstatovat, že vzdělávání cílové skupiny seniorů v knihovnách zatím probíhá více méně náhodně. Nejsou k dispozici metodiky, které by se daly využít plošně a které by knihovníkům pomohly v plánování jejich vlastních lekcí. Je tedy potřeba nastavit ucelený koncept, který by mohly jednotlivé knihovny použít nebo se jím inspirovat.

⁴ Česká zemědělská univerzita

Tento koncept by mohl mít zastřešující téma informační gramotnost, protože je to jedna ze základních dovedností nutná pro kvalitní život v informační společnosti 21. století. Současně toto téma rezonuje s často zmiňovaným celoživotním vzděláváním.

V loňském roce vznikla pod patronací organizace SKIP⁵ sekce 60+. Cílem této sekce je tyto knihovny sdružovat a vytvářet platformu pro výměnu zkušeností a nápadů, jak zlepšovat služby pro cílovou skupinu lidí seniorského věku. Sekce by se měla současně podílet na vytváření koncepcí a metodických pokynů, spolupracovat s podobně zaměřenými institucemi a navazovat kontakty s knihovnami v zahraničí. Je nutné si uvědomit, že pro vznik metodik vzdělávání seniorů a návrhy konkrétních lekcí bude potřeba zrealizovat výzkum, součástí kterého by mělo být řešení obsahu i formy vzdělávání.

Současně by také měl být dobře definován pojem samotného vzdělávání. Dá se mluvit o vzdělávání, pokud proběhne beseda na téma Malíři Vysočiny nebo kurz paličkování? Nenahrazují knihovny někdy pouze roli klubů důchodců? Mohou knihovny pomoci v překlenování digitální propasti? Tyto otázky by měly být diskutovány a celý proces být řízen koncepčně a systémově.

Návrh témat lekcí

V rámci Aplikačního semináře, který je každoročně pořádán Kabinetem informačních studií a knihovnictví FF MU, proběhl projekt⁶, který se vzdělávání seniorů věnoval. Studenti mimo jiné zjistili, že:

- Senioři se chtějí vzdělávat prostřednictvím knihoven
- Senioři nemají zájem o e-learning, pouze jako podporu k face-to-face lekcím
- Témata jejich zájmu se přesunula od počítačové gramotnosti ke gramotnosti informační
- Chtějí se naučit co nejvíce praktického a okamžitě použitelného (zkouší si hned sami doma)
- Zajímají je stejná témata jako ne-seniorskou dospělou populaci

⁵ <http://www.skipcr.cz/odborne-organy/60>

⁶ Studenti seniorům

Na základě tohoto výzkumu byla poté stanovena témata, která vycházela z potřeb cílové skupiny a která mohla být zařazena do jednotného cyklu přednášek. Vznikly tedy lekce s tématy typu Komunikace, Facebook, Vyhledávání informací, Zdravotnictví, Kulturní akce, Online nákupy a prodej nebo Základy fotografování. Lekce byly následně metodicky popsány tak, aby každá metodika splňovala tato kritéria: Název lekce - Vzdělávací cíle lekce - Časová dotace - Počet účastníků - Počet lektorů - Materiálně-technické vybavení - Doporučená literatura. Současně byl zohledněn fakt, že při tvorbě metodik lekcí pro seniory je nutné brát v potaz specifika této cílové skupiny. Lektor musí reflektovat skutečnost, že pozornost publika a adaptace na nové prostředí může být zhoršena, stejně tak mohou mít účastníci snížené smyslové vnímání (zrak, sluch) a problémy s krátkodobou pamětí. U některých seniorů bývá také patrný pokles extroverze a ochoty se zapojovat, jiní naopak touží sdílet své dosavadní zkušenosti a prožitky s ostatními. Důležité ale je, že tvořivost a soutěživost zůstává stejná po celý život.

Závěr

Demografická struktura společnosti se v posledních desetiletích mění a společnost stárne. Je jisté, že osob, které spadají do skupiny seniorů, bude stále přibývat. S dokonalejší zdravotní péčí, zdravým životním stylem a sociálním zabezpečením se lidé dožívají vyššího věku než dříve. Dá se předpokládat, že lidé budou ve stáří lépe finančně zajištěni a jejich životní přístup bude aktivnější. Nebude pro ně problém být online a vlastnit moderní technologie. Poznatky z již proběhlých výzkumů v zahraničí ovšem ukazují, že problémem může být využívání těchto technologií. Ne ve smyslu základních počítačových dovedností, ale spíše v orientaci v široké nabídce, nalezení potřebných informací, internetové bezpečnosti, vyhodnocení získaných údajů, ovládání základních online nástrojů a běžných online úkonů jako je například internet banking, nakupování přes internet, online vzdělávání, orientace ve zdravotnických informacích, e-government apod. Už dnes existují projekty podporující e-inkluzi této sociální skupiny a je zřejmé, že jednou z důležitých cest je důraz na celoživotní vzdělávání v této problematice. Senioři by měli být rovnocennou součástí informační společnosti.

V rámci vzdělávání informační gramotnosti je obecně kladen důraz na jiné skupiny osob, než jsou právě senioři. Problematika sekundární digitální propasti není příliš brána v potaz, a pokud ano, bývá často bagatelizována. Chybí zde nabídka komplexnějšího vzdělávání či kurzů, které by reflektovaly potřeby seniorů. Objevují se sice jednorázové lekce, kde se senioři mohou naučit jedné konkrétní dovednosti (psaní mailů, ovládání MS Office), ale neexistuje žádný ucelený vzdělávací cyklus, který by byl postaven na solidně provedeném výzkumu a vycházel přímo z potřeb cílové skupiny, pro kterou je určen. Chybí metodické zpracování lekcí v tom smyslu, že by splňovaly alespoň elementární nároky kladené na výukovou jednotku jako takovou s tím, že by se dle metodiky těchto lekcí mohly inspirovat knihovny při přípravě a realizaci vzdělávacích akcí pro své uživatele.

Senioři jsou skupinou, která bude nabývat na významu a neměla by být hendikepována jak svými bariérami, tak předsudky naší společnosti.

Bibliografické odkazy

- [1] ATTEWELL, P. *The First and Second Digital Divide*. *Sociology of Education*. 2001, 70: 252-259.
- [2] DIJK, Jan A. G. M. van. *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2005. 240 s. ISBN 1-4129-0402-1
- [3] ČSÚ. *Analýza „Internet“*. 2013. Dostupné z:
[http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/internet_telekomunikacni_a_internetova_infrastruktura_a_a_k/\\$File/2013_inet_rev2.pdf](http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/internet_telekomunikacni_a_internetova_infrastruktura_a_a_k/$File/2013_inet_rev2.pdf)
- [4] GALÁCZ, A. a D. SMAHEL. *Information Society from a Comparative Perspective: Digital Divide and Social Effects of the Internet*. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 2007. Dostupné z:
<http://www.cyberpsychology.eu/view.php?cisloclanku=2007072401>
- [5] KOČÍ, Jana. *Cesty informací k seniorům* [online]. 2012 Diplomová práce. Masarykova univerzita, Lékařská fakulta.
- [6] KUBALČÍKOVÁ, K. 2006. *Expertíza pro cílovou skupinu „senioři“* [online]. Brno. Dostupné z:
http://www.domovypotrebnych.cz/main/docs/expertiza_kubackova_seniori.doc

- [7] MANA, Martin. Internetová populace. *Statistika a my: Český statistický úřad* [online]. 2012, č. 3, s. 30-33
Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/BB0040343D/\\$File/1804120330_33.pdf](http://www.czso.cz/csu/2012edicniplan.nsf/t/BB0040343D/$File/1804120330_33.pdf)
- [8] NOVOTNÁ, Iveta. Děti a senioři. *Duha* [online]. 2013, roč. 27, č. 1. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/deti-seniori>. ISSN 1804-4255.
- [9] OECD. *Understanding the Digital Divide*. 2001. Dostupné z: <http://www.oecd.org/internet/ieconomy/1888451.pdf>.
- [10] RICHTER, Vít. Jak navštěvujeme veřejné knihovny. *Čtenář* [online]. 2013. Dostupné z: <http://ctenar.svkkl.cz/clanky/2014-roc-66/2-2014/tema-jak-navstevujeme-verejne-knihovny-123-1632.htm>
- [11] STEINEROVÁ, Jela. *Informačné správanie : pohľady informačnej vedy*. 1. vyd. Bratislava : Centrum vedecko-technických informácií SR, 2005. 189 s. ISBN 8085165902
- [12] VOHRALÍKOVÁ, L.; RABUŠIC, L. *Čeští senioři včera, dnes a zítra*. 2004. Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- [13] ZOUNEK, J. ICT, digitální propast a vzdělávání dospělých: socioekonomické a vzdělávací aspekty digitální propasti v České republice. In *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia Paedagogica, U 11*, Brno: Masarykova univerzita, 2006, s. 101 – 1118. ISSN 1211-6971.
- [14] ZLATUŠKA, Jiří. Informační společnost. *Zpravodaj ÚVT MU*. ISSN 1212-0901, 1998, roč. VIII, č. 4, s. 1-6.

Rómovia v knižnici, knižnica medzi Rómami... ...alebo ako sa digitalizuje rómska kultúra na Slovensku

Závodská, Valéria

Štátna vedecká knižnica v Prešove

Abstrakt: Štátna vedecká knižnica v Prešove v rokoch 2011-2014 realizovala národný projekt Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry. Jeho cieľom bolo vytvorenie nového odborného pracoviska ako ďalšieho organizačného útvaru ŠVK a následne obsahom jeho činnosti digitalizácia živých prejavov rómskej kultúry, čiže tvorba úplne nového digitálneho obsahu prezentujúceho rómske kultúrne dedičstvo. Projekt bol úspešne ukončený v októbri 2014 a príspevok okrem informácií o jeho implementácii prináša aj ukážky výstupov a výsledkov projektu v podobe fotografií.

Abstract: The State Scientific Library implemented the national project the Documentary and Information Centre of the Roma Culture between 2011 and 2014. The aim of this project was to create new professional workplace as another organizational unit of SSL. Consequently the content of its activities was the digitalization of living demonstrations of Roma culture, thus the creation of completely new digital content presenting Roma culture heritage. The project was successfully completed in October 2014 and apart from the information about its implementation the report provides also demonstrations of outputs and outcomes of the project in the form of photographs.

Kľúčové slová: Digitalizácia. Kultúrne dedičstvo. Operačný program Informatizácia spoločnosti. Rómska kultúra. Štátna vedecká knižnica v Prešove.

Keywords: Digitalization. Cultural heritage. Operational programme Informatization of society. Roma culture. The State Scientific Library.

Prvá časť názvu môjho príspevku môže vyvolávať rôzne predstavy: od podujatí pripravovaných a realizovaných pre príslušníkov rómskej menšiny, cez zamestnancov knižnice hlásiacich sa k rómskej národnosti, až po literatúru zaoberajúcou sa problematikou, ktorá s Rómami akokoľvek súvisí. Na každej z možností je kúsok pravdy, ale prvoradý je obsah súvisiaci s rómskou kultúrou. A o tom bol náš projekt a aj preto bola dodaná druhá časť názvu.

Príprava projektu

Národný projekt Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry (ďalej len „NP DICRK“) bol už čiastočne zadefinovaný priamo v dokumente Operačný program Informatizácia spoločnosti (ďalej len „OPIS“) schválenom vládou SR v decembri 2006. Po rokovaníach a konzultáciách bol tento dôležitý materiál potvrdený a schválený Európskou komisiou 17. septembra 2007 ako prvý z 11 operačných programov práve dobiehajúceho programového obdobia.¹ OPIS predstavil svoju stratégiu, globálny cieľ, prioritné osi, opatrenia, rámcové aktivity, finančný plán, systém implementácie. My sme však so svojim projektom ešte stále boli iba na pomyselných štartovacej čiare.

Ďalším veľmi dôležitým krokom pri príprave projektu, a nielen nášho, bola Štúdia uskutočniteľnosti projektov OPIS prioritnej osi 2 „Rozvoj pamäťových a fondových inštitúcií a obnova ich národnej infraštruktúry“ (ďalej len „OPIS PO2“), ktorej spracovanie zadal Úrad vlády SR ako Riadiaci orgán pre OPIS v roku 2008. Ministerstvo kultúry SR bolo poverené zastávať funkciu sprostredkovateľského orgánu pre prioritnú os 2, ktorú ešte stále plní.²

V máji 2011 sme s kolegyňou Erikou Godlovou prezentovali projekt na medzinárodnom informatickom sympóziu INFOS po prvý raz. Vtedy sme predstavili svoju veľmi stručnú víziu toho, čo by malo byť obsahom projektu, čiže rómsku kultúru a jej oblasti. V tom čase sme boli skutočne iba na začiatku: síce od marca toho istého roku už poverení ministrom kultúry SR pripraviť a realizovať národný projekt, ale pred vydaním písomného vyzvania na predloženie žiadosti o nenávratný finančný príspevok (ďalej len „NFP“) na jeho realizáciu. To bolo vydané 8. júla 2011 s tým, že termín predloženia žiadosti o NFP bol 4. november 2011.

Štvorčlenný projektový tím mal teda niekoľko mesiacov na prípravu projektu z vecnej a finančnej stránky, pričom išlo naozaj o neľahkú úlohu, keďže Štátna vedecká knižnica v Prešove (ďalej len „ŠVK“) ako prijímateľ európskych finančných prostriedkov sa ním pustila do

¹ *Operačný program Informatizácia spoločnosti*. [online]. [cit. 16.3.2015]. Dostupné na: <http://www.informatizacia.sk/opis/598s>

² *Operačný program Informatizácia spoločnosti, V4.0*. [online]. [cit. 16.3.2015]. Bratislava, 2012. Dostupné na: <http://www.opis.culture.gov.sk/uploads/b2/d4/b2d45d234e61bed1bdc29d0d047f5a5d/op-informatizacia-spolocnosti-v-4.0.pdf>

realizácie úplne nových aktivít. Je treba poznamenať, že v čiastočne nám pomohla práve spomínaná Štúdia uskutočniteľnosti, keď v Návrhu riešení predstavila národný projekt takto: „Cieľom projektu Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry je založenie a vybudovanie odborného pracoviska, ktoré bude zastrešovať problematiku rómskej kultúry na Slovensku. Hlavnou náplňou dokumentačno-informačného centra bude zber a dokumentácia prejavov tradičnej rómskej kultúry (najmä formou dokumentovania aktuálnych prejavov a atribútov rómskej kultúry) – “digitally born” objekty a zaistenie ich zachovania v digitálnej podobe. Predmetom projektu nie je digitalizácia kultúrnych objektov v analógovej podobe.”³

Jediným, hoci dosť výrazným, nedostatkom uvedeného dokumentu z nášho pohľadu bol návrh realizovať projekt v existujúcich objektoch ŠVK, čo z dôvodu nevyhovujúcich priestorových možností nebolo možné. Zriaďovateľ nám však vyšiel v ústrety a ešte v roku 2010 zabezpečil prostriedky na zakúpenie objektu pre účely projektu vo výške 406 000 €. Najväčšou výhodou tejto kúpy bolo to, že objekt stavebne susedí s objektom ŠVK, kde sídli iný organizačný útvar.

Vzhľadom k tomu, že oprávnené obdobie na výdavky projektu začalo už od 1. 1. 2010, poverenie ministra kultúry SR na prípravu a realizáciu projektu v marci 2011 bolo pre nás signálom na obstaranie projektovej kancelárie, ktorá začala so spracovávaním projektovej dokumentácie na rekonštrukciu objektu (do fázy dokumentácie pre stavebné povolenie), ktorú sme boli povinní doložiť ako prílohu projektovej žiadosti.

³ Štúdia uskutočniteľnosti prioritnej osi 2 OPIS : návrh riešení. Bratislava, 2009. [online]. [cit. 17.3.2015]. Dostupné na: http://www.opis.gov.sk/data/files/2484_5576.pdf

Riadiaci orgán OPIS

Sprostredkovateľský orgán OPIS

Európska únia

MINISTERSTVO KULTÚRY SLOVENSKEJ REPUBLIKY
ako Sprostredkovateľský orgán pod riadiacim orgánom
pre Operačný program Informatizácia spoločnosti

vydáva

PÍ SOMNÉ VYZVANIE

na predloženie žiadosti o nenávratný finančný príspevok na realizáciu investičného
národného projektu

„Dokumentlačno-informačné centrum rómskej kultúry“

kód: OPIS-2011/2.1/10-NP

v rámci Operačného programu Informatizácia spoločnosti
Prioritná os 2: Rozvoj pamäťových a fondových inštitúcií a obnova ich národnej
infraštruktúry
Opatrenie 2.1: Digitalizácia obsahu pamäťových a fondových inštitúcií, jeho archivovanie,
sprístupňovanie a zlepšenie systémov jeho získavania, spracovania a ochrany

Indikatívna výška finančných prostriedkov určených pre písomné vyzvanie:
1 924 000,- EUR

Dátum vydania písomného vyzvania: 08. júl 2011

Dátum uzávierky písomného vyzvania na predloženie žiadosti o NFP: 04. november 2011

Obrázok 1: Písomné vyzvanie na NP DICRK

Od novembra 2011, kedy bola žiadosť predložená, nasledovali mesiace posudzovania a hodnotenia projektu, ktorý bol vo februári 2012 schválený len s minimálnymi úpravami rozpočtu oproti indikatívnej výške finančných prostriedkov v písomnom vyzvaní. Dňa 23. februára 2012 bola podpísaná zmluva o poskytnutí NFP medzi Riadiacim orgánom pre OPIS ako poskytovateľom, v zastúpení Ministerstvom kultúry SR ako sprostredkovateľským orgánom rezortu kultúry pre OPIS a ŠVK ako prijímateľom a začalo sa s skutočnou realizáciou schválených aktivít, aj keď začiatok implementácie sa počíta už od dátumu prevzatia projektovej dokumentácie od spracovateľa (od septembra 2011), čo plne spadá do oprávneného obdobia.

NP DICRK mal stanovený **hlavný cieľ**, a to **vybudovanie nového odborného útvaru**, s novými pracovnými pozíciami, s úplne novou a zároveň značne odlišnou pracovnou náplňou, a špecifické ciele, ktoré sa obsahovo viac-menej zhodovali s plánovanými hlavnými aktivitami projektu.

Nové pracovisko nesie rovnaký názov ako samotný národný projekt, čo jasne naznačovalo zameranie projektu (infraštruktúrny projekt) a hlavný cieľ (zriadenie pracoviska). Úlohou projektu a následne poslaním nového útvaru bola snaha sústrediť komplexné informácie o rómskej kultúre, histórii, jazyku, tradíciách a iných oblastiach života rómskej menšiny na jednom mieste, ako jeden prístup k potrebným a požadovaným informáciám o všetkom, čo súvisí s rómskou problematikou a zároveň predstaviť nový pohľad na kultúru Rómov ako súčasti európskeho kultúrneho dedičstva.

Implementácia projektu

Reálna implementácia projektu si vyžadovala zabezpečiť personálne kapacity, čiže vytvorenie realizačného projektového tímu. Po schválení projektu bol do pracovného pomeru prijatý projektový manažér, bola uzatvorená dohoda s manažérom pre verejné obstarávanie, z existujúcich zamestnancov ekonomického útvaru ŠVK bol menovaný finančný manažér a účtovník, uskutočnilo sa výberové konanie na pozíciu vedúceho nového pracoviska a jeho prijatie. Postupne bolo prijatých ďalších 8 zamestnancov pre nový útvar na pozície knihovník

(4), kameraman (2), servisný technik (1) a nakoniec digitalizačný zamestnanec (1). K 1. júlu 2013 boli obsadené všetky plánované pracovné pozície.

Ako som už spomínala, hlavné aktivity projektu kopírujú špecifické ciele, ktoré sme plánovali dosiahnuť realizáciou projektu. Išlo o nasledovné aktivity, pričom dve z nich bol rozdelené ešte na podaktivity:

1. Rekonštrukcia a interiérové vybavenie DICRK

2. Komplexné technické a technologické vybavenie DICRK

2.1 Technické a softvérové vybavenie

2.2 Vytvorenie prezentačného portálu

3. Pilotná prevádzka DICRK

3.1 Činnosť a fungovanie DICRK

3.2 Mapovanie a zber prejavov rómskej kultúry

3.3 Testovacia prevádzka prezentačného portálu

3.4 Dokumentácia a archivovanie prejavov rómskej kultúry

Aktivita č. 1 začala už spracovaním a odovzdaním projektovej dokumentácie, pokračovala verejným obstarávaním na dodávku stavebných prác a rekonštrukciou objektu a súbežne verejným obstarávaním na dodávku kancelárskeho vybavenia, ktoré tvoril nábytok do zamestnaneckých kancelárií, regály do depozitu, výstavné panely a vitríny, vybavenie študovne, trezor na uloženie dátových nosičov, stôl na digitalizovanie 2D objektov a šatníkové skrinky s elektronickým zámkom na otváranie prostredníctvom knižnicou vydaného knižničného pasu. Prvá aktivita bola zavŕšená kolaudáciou rekonštruovanej stavby a následným zariadením. V máji 2013 bola definitívne ukončená a de facto bolo nové pracovisko zriadené.

Obrázok 2: Sídlo nového pracoviska

Obsahom rekonštrukčných prác, ktoré realizovala prešovská stavebná spoločnosť DAG Slovakia a. s. v celkovej výške 194 000 €, boli stavebné práce v zmysle projektovej dokumentácie, pričom boli akceptované naše špecifické požiadavky (napr. špeciálny šedý náter či zatemnenie s elektrickým pohonom v miestnosti digitalizačného pracoviska alebo viaceré bezbariérové prvky v objekte).

Dispozične je DICRK rozdelené na zamestnaneckú zónu a zónu pre verejnosť, pričom prechod medzi oboma zónami je zabezpečovaný riadeným vstupom. V zamestnaneckej zóne sa nachádzajú 4 kancelárske priestory pre zamestnancov, serverovňa, digitalizačné pracovisko, nahrávacie štúdio, strižňa a depozit. Zónu pre verejnosť tvorí vstupná chodba, študovňa, prezentačná miestnosť a sociálne zariadenia. Všetko vybavenie dodávala spoločnosť FORSTER archívna a dopravná technika s.r.o. Bratislava v náklade 53 000 €.

Obrázok 3: Zamestnanecká zóna

Aktivita č. 2 bola, ako je uvedené vyššie, rozdelená na dve časti. Jej obsahom bolo v prvom kroku zabezpečenie technických zariadení a technológií pre činnosť pracoviska. V tejto časti implementácie sme dodávku všetkých plánovaných zariadení a technológií riešili prostredníctvom výsledkov centrálného verejného obstarávania (ďalej len „CVO“) v rezorte. Objednávky sme realizovali v zmysle uzatvorenej Rámcovej dohody s úspešnými uchádzačmi. Približne $\frac{1}{4}$ zariadení sme objednávali ešte v decembri 2012 z výsledkov CVO uskutočneného

v roku 2010, pretože išlo o zariadenia úzko súvisiace so spustením aktivity č. 3. Väčšina, cca $\frac{3}{4}$ zariadení, bola objednaná a dodaná v priebehu roka 2014, po ukončení nového rezortného CVO na nákup HW a SW a súvisiacich služieb.

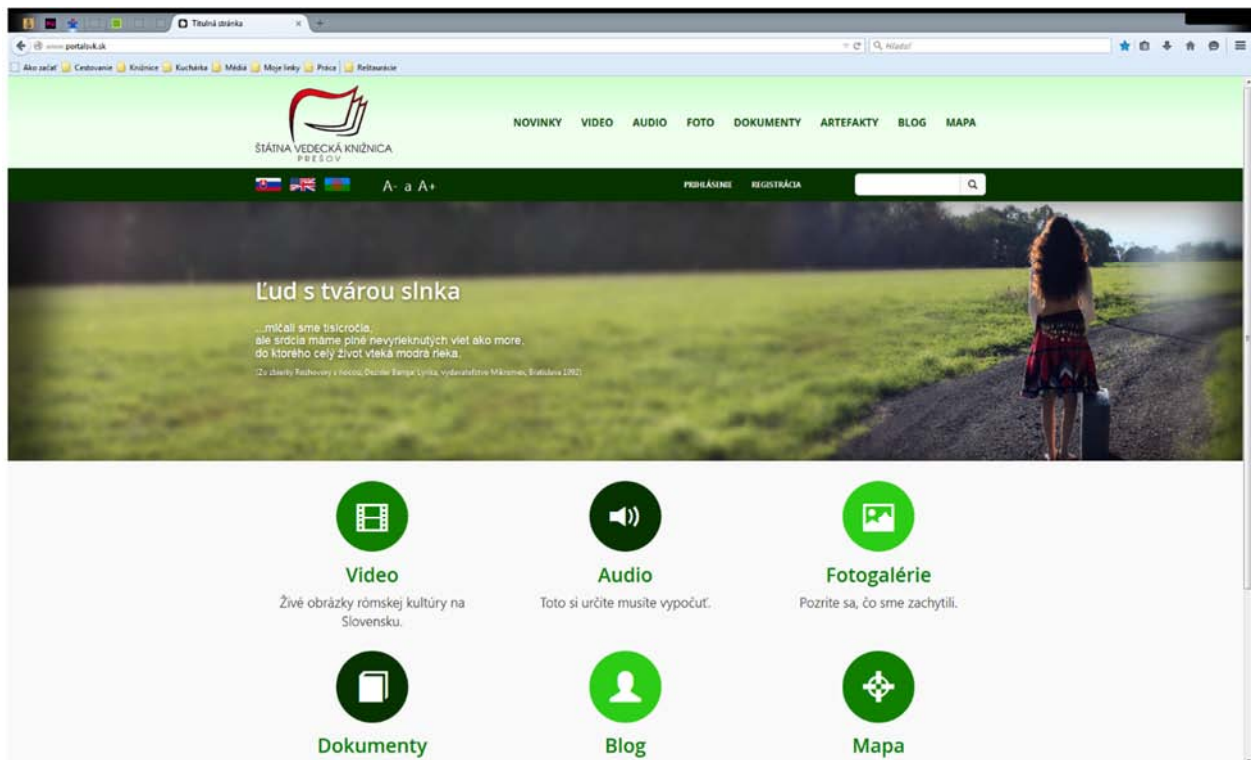
Technické a technologické vybavenie pracoviska je typovo rozmanité a rôznorodé, tvorí ho výpočtová, digitalizačná a iná špecializovaná technika, a to od serverov, páskovej knižnice a klimatizačných jednotiek do serverovne, cez záložný zdroj (motorgenerátor), skenovacie zariadenia, 2D a 3D kamery, strižňu a zvukové štúdio, videokonferenčnú a prezentačnú techniku, až po pracovné počítačové stanice, notebooky, tablety, diktafóny a príslušné softvérové vybavenie. Celkový náklad na tieto zariadenia a technológie dodané viacerými dodávateľmi z Bratislavy (VT Group, a.s., SOITRON s.r.o., AutoCont SK a.s. a BSP Solutions a.s.) bol takmer 870 000 €.

Obrázok 4: Zóna pre verejnosť

Druhou časťou tejto aktivity bolo vytvorenie prezentačného portálu pre sprístupňovanie digitálneho obsahu. NP DICRK ako projekt zameraný na úzko špecifickú tému – **dokumentácia živých prejavov rómskej kultúry v digitálnej forme** – mal za cieľ vytvoriť vlastný portál na ich prezentáciu napriek tomu, že iný prijímateľ implementuje národný projekt zameraný na

sprístupňovanie digitálnych objektov. Dôvodom tohto kroku bola v podstate definícia NP DICRK ako infraštruktúrneho projektu, nie digitalizačného v pravom slova zmysle ako je to v prípade ostatných prijímateľov v rámci OPIS PO2. Keďže cieľom bolo v prvom rade vytvoriť pracovisko, počet digitalizovaných objektov nebol pre náš projekt povinným indikátorom. Našou snahou bolo ostať čiastočne nezávislými v oblasti prezentácie a sprístupňovania vytvoreného digitálneho obsahu.

Obrázok 5: Prezentačný portál digitálnej rómskej kultúry

ŠVK je zároveň partnerom v rámci ďalšieho národného projektu Harmonizácia informačných systémov (ďalej len „NP HIS“) a spolupracujúcou inštitúciou v rámci národného projektu Centrálny dátový archív (ďalej len „NP CDA“) a národného projektu Centrálna aplikačná infraštruktúra a registratúra (ďalej len „NP CAIR“). V rámci partnerstva NP HIS získala ďalšie zariadenia nevyhnutné pre zabezpečenie technických podmienok pre lokálny pracovný priestor (server, diskové polia a príslušný softvér). Spolupráca s NP CAIR a NP CDA sa bude realizovať a na inej úrovni: jej obsahom bude poskytovanie finálnych digitálnych kultúrnych objektov na prezentáciu a dlhodobú archiváciu v súlade s obsahom oboch projektov.

Špecifikom NP DICRK bol nákup motorového vozidla potrebného pre zabezpečovanie výjazdov do terénu. Obstaraný osemmiestny **osobný automobil Mercedes Benz Vito** v náklade cca 36 000 € s dostatočne veľkým úložným priestorom a možnosťou variovania vnútorného priestoru podľa aktuálnej potreby, t. j. s možnosťou sklopenia sedadiel a zväčšenia úložného priestoru v prípade prevozu väčšieho množstva materiálu bol v rámci pilotnej prevádzky využívaný hlavne na dopravu zamestnancov DICRK do lokalít, v ktorých prebiehal zber materiálu, a to prevažne v troch krajoch: Prešovskom, Košickom a Banskobystrickom, už v menšej miere do Nitrianskeho a Bratislavského kraja.

Pilotná prevádzka ako **aktivita č. 3** bola spustená už prijatím vedúceho zamestnanca DICRK, ktorý začal pripravovať pracovnú náplň všetkých budúcich zamestnancov ako aj externých spolupracovníkov projektu. Táto aktivita bola najpodrobnejšie členená a z nášho pohľadu bola aj najzložitejšia, asi ako všetko, kde hlavným činiteľom sú ľudia. Na jednej strane to boli zamestnanci (interní aj externí), na strane druhej rómska komunita ako taká.

V snahe vytipovať vhodné lokality, osobnosti, hudobné, spevácke, tanečné zoskupenia či remeselníkov boli vytvorené 3 skupiny expertov a 3 skupiny terénnych pracovníkov znalých pomerov (pre každú oblasť po jednej skupine), ktorí zamestnancom DICRK pomáhali zmapovať terén, identifikovať a navrhovať tie najvhodnejšie objekty na nahrávanie a natáčanie. Najmä v hudobnej oblasti bolo veľmi veľa tipov, nie všetky však bolo možné akceptovať, či už z časového alebo kvalitatívneho hľadiska.

Základnou pracovnou metódou počas pilotnej prevádzky bola metóda zberu materiálu v teréne, v rôznych lokalitách Slovenska. Ako prioritné oblasti zberu boli stanovené tri oblasti:

1. **orálna história**, v rámci ktorej sa formou nahrávania spomienkového rozprávania v lokalitách s osídlením rómskym etnikom získavali nahrávky prevažne v rómskom jazyku, prípadne v dialektoch slovenského jazyka, ale aj maďarskom jazyku;
2. **hudobné dedičstvo Rómov**, rámci ktorého sa realizovalo nahrávanie hudobných prejavov rómskej komunity v rôznych lokalitách Slovenska, pričom bola snaha podchytiť

pestrosť hudobných žánrov, speváckych a hudobných zoskupení, a dokumentácia činnosti existujúcich divadelných súborov;

3. **Rómovia a remeslá** ako tretia oblasť bola zameraná na zber špecifických remeselníckych výrobkov v rámci Slovenska, s dôrazom na kováčstvo, ale aj iné remeslá a ďalšie umelecké objekty, a na dokumentáciu najvýznamnejšieho podujatia rómskych remeselníkov na Slovensku, Európskeho kováčskeho sympózia, ktoré sa koná každoročne v obci Dunajská Lužná.

Uvedené rozdelenie sa ukázalo ako veľmi dobré, pretože sa nám podarilo nastaviť isté smerovanie a zachytiť to, čo Rómov a ich kultúru najviac charakterizuje. Samotné získavanie pôvodného materiálu, čiže nahrávanie, pri plnej obsadenosti pracoviska trvalo takmer 18 mesiacov a za ten čas sa uskutočnilo 132 výjazdov, počas ktorých sa vykonalo množstvo nahrávaní, či už to boli nahrávky spomienkových rozprávání v rámci orálnej histórie, nahrávky hudobnej a tanečnej produkcie alebo záznamy procesu remeselnej výroby a záznamy výtvarnej tvorby.

Oblasť spomienkových rozprávání možno nie je typickým prejavom rómskej kultúry, ale cez zaznamenané spomienky sme sa snažili zachytiť aj prvky rómskej kultúry v kontexte s historickým dianím. Súčasťou tejto prvej oblasti bola aj **literatúra a práca s literárnym textom** (literárna tvorba súčasných rómskych autorov), pretože aj v písanom slove sa dajú nájsť prvky rómskeho folklóru, najmä rozprávky sú zdrojom rómskej ľudovej slovesnosti.

Zo spomienkových rozprávání alebo rozhovorov s rómskymi vysokoškolsky vzdelanými osobnosťami spomeniem napr. spomienkové rozprávanie s pamätníkom z obce Soľ v okrese Vranov n/Topľou alebo rozhovor s prvým Rómom vo funkcii sudcu JUDr. Gustávom Karikom, v práci s literatúrou zasa autorské čítanie z knihy rómskej spisovateľky Eriky Hornákovej alebo tvorbu rómskeho básnika Romana Gorola.⁴

⁴ *Výročná správa Štátnej vedeckej knižnice za rok 2013*. [online]. [cit. 20.3.2015]. Prešov : ŠVK, 2014. 82 s. Dostupné na http://www.svkpo.sk/files/files/vyroczna_sprava_2013%281%29.pdf

Obrázok 6: Autorské čítanie

Hudobná oblasť bola čo do objemu zaznamenaného materiálu najbohatšia, keďže sme počas pilotnej prevádzky získali množstvo informácií o rómskych kapelách, spevákoch, hudobníkoch a podarilo sa nám zdokumentovať najviac živých hudobných, speváckych a tanečných vystúpení. K tomuto vyššiemu počtu určite prispeli aj divadelné predstavenia jediného profesionálneho rómskeho divadla Romathan z Košíc, aj viacerých amatérskych divadiel.

Z celého obdobia si zaslúžia pripomenúť napr.:

- koncert dievčenskej hudobnej skupiny SABROSA z Bardejova,
- koncert dievčenskej kapely Luna z Martina,
- koncert hudobnej kapely Duo Farsa zo Sabinova,
- nahrávku vlastnej pôvodnej tvorby zoskupenia Duda Band v Sabinove,
- spevácku súťaž detských talentov Liptovskom Hrádku či súťaž Romano Hangoró (Rómsky hlások),
- rómske festivaly: Rómsky festival v Prešove, Balval Fest v Kokave nad Rimavicou, Cigánsky Bašavel na hrade Červený Kameň pri Pezinku, rómsky festival Terňipen v Snine, multikultúrny festival v meste Poltár,
- nahrávky autentických rómskych piesní rómskych speváčok a rómskej komunity z obce Žehňa v okrese Prešov,
- tvorba rómskeho klaviristu Miroslava Rácza zo Želiezoviec či vystúpenie Alexandra Berkiho z Hnúšte,
- nahrávku hudobnej produkcie rómsko-nerómskeho zoskupenia Devils music s ukázkou rôznych hudobných žánrov a nahrávanie spoločných skladieb zoskupení Duo Farsa a Devils music,
- individuálne nahrávanie starých rómskych piesní v podaní sólistov divadla Romathan Jozefa Ferka a Dáši Polákovej,
- záznam ojedinelého rómskeho reprezentačného plesu v Smižanoch, ale najmä tvorbu, hudbu a hlavne tance rómskeho súboru Romano jilo z Krupiny,
- hudobnú tvorbu Jozefa Feča,
- hudobné vystúpenie Marka Pila a básnickú tvorbu Dušana Onodyho,
- slávnostný koncert s názvom Amaro džives / Náš deň pri príležitosti osláv svetového dňa Rómov,
- hudobné vystúpenie Barbory Botošovej a kapely Bohémiens,
- jazzový festival Milo Suchomel Orchestra,
- tvorba divadla Romathan či vranovského divadla DIK.

Obrázok 1: Z vystúpenia divadla Romathan

Keďže Rómovia boli dobrí remeselníci, nie náhodou bola tretia **oblasť zameraná na remeslá**. Venovali sa najmä spracovaniu kovu, dreva, rôznych prírodných materiálov, boli z nich dobrí kováči, pričom kováči, ale aj muzikanti patrili k najvyšším spoločenským skupinám medzi Rómami.⁵ Z tohto dôvodu sme zamerali najmä na Rómov – kováčov a v tejto súvislosti na dokumentáciu medzinárodného kováčskeho sympózia v Dunajskej Lužnej. Súčasťou tretej oblasti bolo aj **výtvarné umenie**, ktorého výsledkom sú výtvarné diela ako kresby, maľby, drevorezby, plastiky a keramika. Pri dokumentovaní Rómov ako výtvarníkov a rezbárov sme sa zamerali na amatérskych umelcov, ktorých je naozaj veľké množstvo a nám sa podarilo zaznamenať práce rómskych osobností a podujatia, ktoré sú s výtvarným umením spojené, napr.:

- výtvarná tvorba rómskych detí a ich učiteľov v obci Jarovnice, výtvarná tvorba street artistu Jozefa Feča z Kračúnoviec,

⁵ Výročná správa Štátnej vedeckej knižnice za rok 2014. [online]. [cit. 20.3.2015]. Prešov : ŠVK, 2015. 99 s. Dostupné na <http://www.culture.gov.sk/vdoc/569/vyrocne-spravy-za-rok-2014-254.html>

- výstava fotografií s názvom Skutoční ľudia,
- tvorba rómskeho rezbára Ondreja Gadžora z Košíc,
- činnosť umeleckej rezbárskej dielne RomaArt v Čičave v okrese Vranov n/Topľou,
- kováčstvo v meste Klenovec, kde pôsobí rómsky kováč Igor Radič,
- otvorenie rómskej remeselnej dielne v Krompachoch,
- festival rómskych remesiel v Dunajskej Lužnej (tvorba kováčov, rezbárov, košíkárov i výrobcu hudobných nástrojov),
- práca výtvarníkov Tibora Oláha z Plešivca, ktorého hlavným motívom výtvarných prác sú krajinky a výtvarníka Ondreja Ruszó, konkrétne portrétna kresbu uhlíkom,
- výstava obrazov s názvom Rómske hviezdy,
- otvorenia výstavy Jozefa Kolarčíka Fintického s názvom Rómovia vo fotografii,
- prezentácia tvorby študentiek Súkromnej strednej odbornej školy z Kežmarku na celoslovenskej súťaži Módna línia mladých.

Obrázok 2: Mladý výtvarník Jozef Fečo

Pôvodný schválený rozpočet projektu vo výške 1 913 000 € bol pri ukončení projektu upravený na výšku 1 888 689,97 € a pôvodných 25 mesiacov trvania projektu bolo v konečnom dôsledku predĺžených na 37 mesiacov (september 2011 – október 2014). Dôvodom predĺženia bolo najmä nové centrálné verejné obstarávanie v rezorte kultúry na hardvér a softvér a súvisiace služby, ktoré bolo ukončené až v závere roka 2013 a dodávky zariadení boli uskutočnené v roku 2014. V súčasnosti sa realizuje finančné ukončenie projektu, v nedávnych dňoch sa uskutočnila kontrola na mieste, po podaní záverečnej žiadosti o platbu a záverečnej monitorovacej správy.

Výsledky projektu

Výsledky projektu možno rozdeliť podľa toho, ako boli zadané v samotnom projekte. V prvom rade sme boli povinní splniť konkrétne merateľné ukazovatele, najmä výsledkové, dosiahnutie ktorých sa meria pri ukončení projektu. Stanovené boli aj dopadové ukazovatele, tie však musia byť dodržané na konci povinného 5-ročného obdobia udržateľnosti. Merateľné ukazovatele boli nastavené ako východiskové ešte v roku 2010⁶ a ich dosiahnutie bolo merané pri ukončení projektu v roku 2014.

Tabuľka č. 1: Merateľné ukazovatele projektu

Por. č.	Názov ukazovateľa	Merná jednotka	Plán	
			2011	2014
1.	Počet nových a/alebo technicky zhodnotených objektov	počet	1	1
2	Počet nových a/alebo technicky zhodnotených zariadení	počet	106	111
3.	Počet zavedených elektronických služieb dostupných on-line	počet	1	1

Výsledkové indikátory boli naplnené tak ako boli plánované. Dosiahnutím **indikátora s poradovým číslom 1** bola realizovaná rekonštrukcia technicky zhodnotená budova, zakúpená pre knižnicu na účely projektu, ktorá dnes poskytuje moderný a bezpečný priestor pre umiestnenie technických zariadení a technológií a pre prácu odborného personálu, čiže

⁶ Informácia pochádza z opisu projektu k Žiadosti o poskytnutie NFP

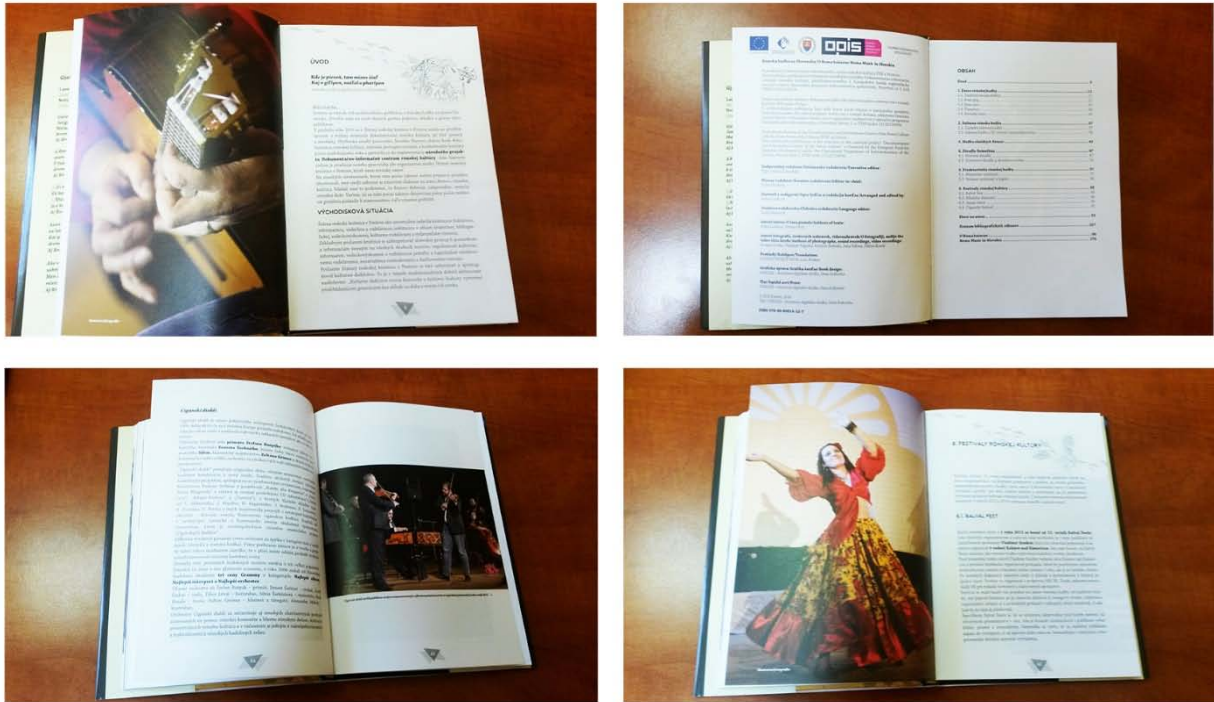
priestor pre nový organizačný útvar – dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry. Splnením **indikátora č. 2** boli zabezpečené podmienky na prípravu, tvorbu a technické spracovanie prejavov živej rómskej kultúry. **Indikátor č. 3** znamenal vytvorenie novej služby prostredníctvom portálu na sprístupňovanie digitálnych kultúrnych objektov o rómskom kultúrnom dedičstve tak, aby sme neskôr mohli zabezpečiť plnenie dopadového indikátora *počet obcí s osídlením marginalizovanou rómskou komunitou (ďalej len „MRK“), ktoré využívajú výsledky projektu.*

V projekte sme si zadefinovali aj výstupy, ktorých plnenie vyplývalo z realizácie, ale neboli súčasťou merateľných ukazovateľov. Takými boli dva výstupy:

1. **multimediálna publikácia** Rómska hudba na Slovensku,
2. **mapová služba** – aplikácia, ktorá je súčasťou prezentačného portálu.

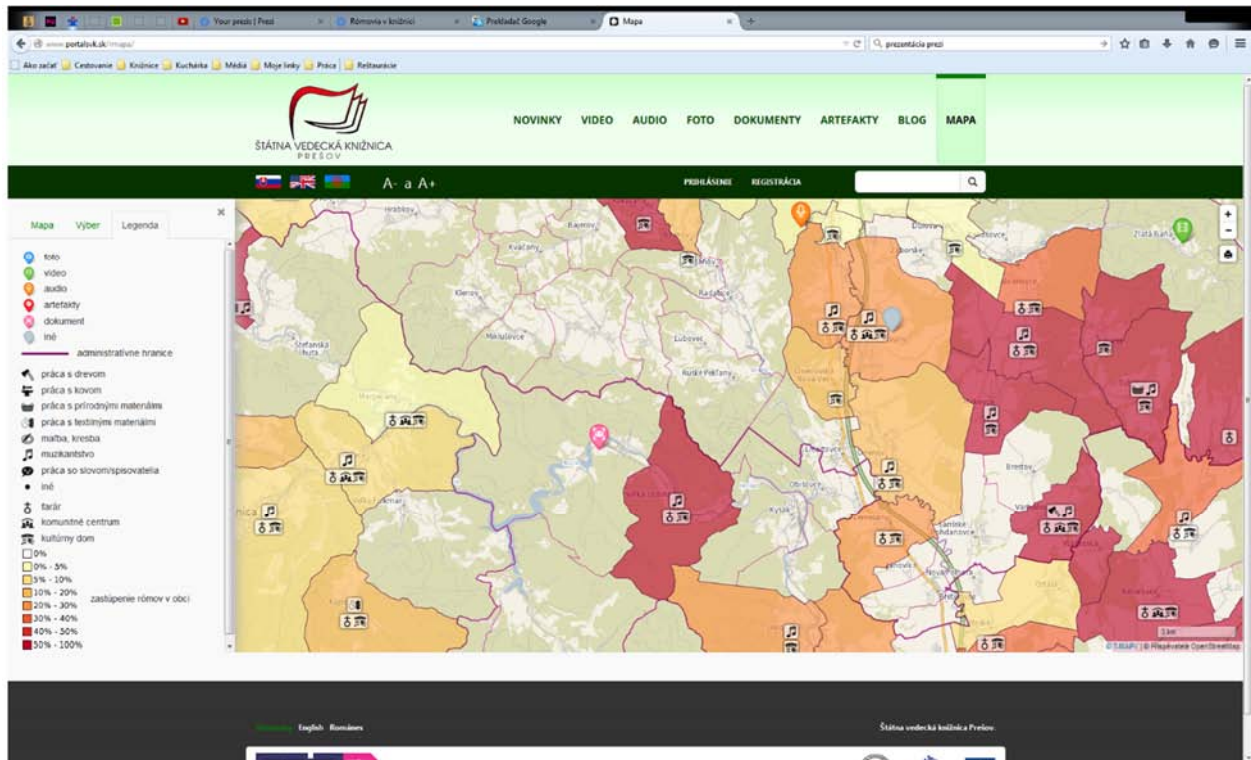
Zber hudobného materiálu bol najrozsiahlejší aj preto, že viedol k vytvoreniu multimediálnej knihy o rómskej hudbe. Kniha **Rómska hudba na Slovensku** bola vydaná ako trojjazyčná (slovenská/rómska/anglická) a prináša stručné informácie z jej minulosti aj súčasnosti, hudobné ukážky rôznych žánrov, malé medailóny niektorých rómskych hudobníkov a spevákov a vcelku bohatý fotografický materiál. Publikácia sa snažila zachytiť pestrosť hudobnej oblasti pokiaľ ide o štýly a žánre, ale aj spevákov, kapely, tanečné súbory, profesionálne zoskupenia. Súčasťou knihy je DVD, na ktorom sa okrem tlačenej verzie knihy nachádzajú audio a video ukážky, aj albumy fotografií a navyše zhruba polhodinová videoprezentácia fotografií z ROADSHOW 2014 (išlo o sériu prezentačných podujatí k oslavám 10. výročia vstupu SR do EÚ), a krátky dokument o tom, akým spôsobom DICRK pri tvorbe „digitally born“ objektov pracovalo.

Cieľom multimediálnej publikácie Rómska hudba na Slovensku bolo zachytiť rómsku hudobnú kultúru v danom čase a priestore v celej jej mnohorakosti a rôznorodosti a predstaviť ju tak ako ju Rómovia cítia.

Obrázok 3: Publikácia Rómska hudba na Slovensku

Jednou z aplikácií prezentačného portálu je tzv. **mapová služba** (podstránka Mapa), ktorej cieľom je ukázať aj priestorové vyjadrenie popísaných digitálnych objektov. Každý kultúrny objekt má priradenú informáciu o GPS súradniciach, na základe čoho ho bude možné zobraziť priamo na mape. Užívateľ tak má možnosť filtrovať si konkrétny typ objektu, ako aj rok jeho vzniku (zaznamenania). Takto napr. jednoducho a rýchlo zistí priestorové pokrytie územia Slovenska konkrétnym typom spracovaných objektov. Služba má všetky štandardné užívateľské nástroje ako aktívne vyhľadávanie so zobrazením v mape, legendu, možnosť tlače zvoleného výstupu, atď.

Obrázok 4: Mapová služba na prezentačnom portáli

Počas pilotnej prevádzky sa podarilo celkovo nahrať 469 hodín videozáznamov, 56 hodín audionahrávok a vytvoriť 24 525 fotografií. Ku koncu projektu bolo spracovaných 14 digitálnych kultúrnych objektov vo finálnej podobe.

Budúcnosť projektu

Aká bude? Nevieme...

Našou povinnosťou je projekt udržať minimálne počas 5-ročného obdobia, to sú podmienky záväzné pri poskytovaní európskych finančných prostriedkov. Ale našou ambíciou je udržať ho aj potom, pretože ako informačná inštitúcia máme záujem sústreďovať rôzne typy dokumentov a informácií o rómskom etniku tak, aby boli užitočné ako pre samotnú komunitu, tak aj pre širokú a odbornú verejnosť, aby boli podporou pre oblasť vzdelávania všetkých, ktorí s rómskou kultúrou či rómskou menšinou prichádzajú do styku.

Že to s budúcnosťou projektu a nového pracoviska myslíme vážne, dokazuje aj dokument **Plán rozvoja dokumentačno-informačného centra Štátnej vedeckej knižnice v Prešove**

v období trvalej udržateľnosti 2015-2019, pričom predpokladáme jeho udržanie aj po uplynutí 5 rokov. Máme reálnu predstavu ako ho ďalej rozvíjať, financovať, prezentovať.

Tvorbu digitálneho obsahu sme už počas projektu rozšírili o činnosť študovne romistiky, v ktorej sú verejnosti prístupné tlačené dokumenty s rómskou problematikou zamerané na kultúru, ako aj na ďalšie oblasti týkajúce sa života rómskej národnostnej menšiny, napr. na bývanie, zamestnanosť, zdravie, vzdelávanie a sociálny rozvoj. Do budúca bude našou snahou v študovni sústreďovať informácie aj z iných oblastí života rómskeho etnika a vytvoriť tak informačnú základňu pre výskum a štúdium jeho histórie, tradícií i súčasnosti. Dokonca si myslíme, že prezentáciou týchto objektov dokážeme meniť nazeranie na túto menšinu nielen u príslušníkov väčšiny, ale aj u nich samotných tým, že prezentujeme Rómov ako ľudí, ktorí išli za svojim cieľom a dosiahli významné postavenie.

Slová Róm, Rómovia sú v súčasnosti vnímané viac negatívne ako pozitívne. Spolužitie s touto minoritou je v mnohých ohľadoch náročné, do popredia vystupujú mnohé problémy a otázky, ktoré si majoritná spoločnosť v spojení s Rómami kladie, či už ide otázky bývania, zdravotníctva, vzdelávania, kriminality a pod. Ale našou úlohou nie je posudzovať túto menšinu ako celok, ani jej individuálnych členov z iného hľadiska ako je hľadisko kultúrne. Aj v tejto oblasti ide najmä o dokumentáciu všetkých prejavov, ktoré možno chápať ako rómsku kultúru a rómske kultúrne dedičstvo.

Aká teda bude budúcnosť projektu? Nevieme, ale veríme, že pozitívna...

Bibliografia

- [1] *Operačný program Informatizácia spoločnosti*. [online]. [cit. 16.3.2015]. Dostupné na: <http://www.informatizacia.sk/opis/598s>
- [2] *Operačný program Informatizácia spoločnosti, V4.0*. [online]. [cit. 16.3.2015]. Bratislava, 2012. Dostupné na: <http://www.opis.culture.gov.sk/uploads/b2/d4/b2d45d234e61bed1bdc29d0d047f5a5d/op-informatizacia-spolocnosti-v-4.0.pdf>
- [3] *Štúdiá uskutočniteľnosti prioritnej osi 2 OPIS : návrh riešení*. Bratislava, 2009. [online]. [cit. 17.3.2015]. Dostupné na: http://www.opis.gov.sk/data/files/2484_5576.pdf

- [4] *Výročná správa Štátnej vedeckej knižnice za rok 2013*. [online]. [cit. 20.3.2015]. Prešov : ŠVK, 2015. 82 s.
Dostupné na http://www.svkpo.sk/files/files/vyrocna_sprava_2013%281%29.pdf
- [5] *Výročná správa Štátnej vedeckej knižnice za rok 2014*. [online]. [cit. 20.3.2015]. Prešov : ŠVK, 2015. 99 s.
Dostupné na <http://www.culture.gov.sk/vdoc/569/vyrocne-spravy-za-rok-2014-254.html>

Národná infraštruktúra pre podporu
transferu technológií na Slovensku NITT SK
<http://nitt.cvtisr.sk>

Open Access politika – Slovensko verzus Európa

Žitňanská, Mária – Chmelková, Eva
Centrum vedecko-technických informácií SR

Tematický blok: Národné projekty – sebareflexia a budúcnosť pamäťových a fondových inštitúcií – II. Časť

Abstrakt: Centrum vedecko-technických informácií SR (CVTI SR), jedna z kľúčových organizácií (Key Node) pre Slovenskú republiku v oblasti otvoreného prístupu k vedeckým informáciám. Funkcia CVTI SR ako **Národného referenčného bodu (NRB) pre oblasť otvoreného prístupu (OA) k vedeckým informáciám, k ich uchovávaniu a sprístupňovaniu**. Účasť CVTI SR v medzinárodných projektoch zameraných na riešenie aktivít v oblasti OA, naštartovanie aktivít k zvyšovaniu povedomia a zlepšeniú spolupráce v tejto oblasti na národnej úrovni, ako aj správne nasmerovanie aktivít, ktoré CVTI SR už realizuje.

Kľúčové slová: Open Access (OA), medzinárodné projekty, OpenAIRE2020, PASTEUR4OA, FOSTER, národný referenčný bod, NRB, Key Node, Európska komisia, medzinárodná konferencia, diskusné fórum, FP7, HORIZONT2020

Abstract: Slovak Centre of Scientific and Technical Information (SCSTI), one of the Slovak key organizations (Key Node) on Open Access to scientific information. Function of SCSTI as the National Reference Point (NRP) for the Open Access (OA) to scientific information, to its preservation and access. Participation of SCSTI in international projects aimed at addressing OA activities, starting activities to raise awareness and improving cooperation in this area at the national level as well as the proper alignment of activities already implemented by SCSTI.

Key Words: Open Access (OA), international projects, OpenAIRE2020, PASTEUR4OA, FOSTER, National Reference Point, NRP, Key Node, European Commission, international conference, discussion forum, FP7, HORIZON2020

Úvod

Európska komisia spustením hlavného nástroja Európskej únie na financovanie výskumu a vývoja technológií v rokoch 2007-2013, 7. Rámcového programu (7. RP) spustila aj pilotný projekt Open Access. Jeho hlavným zámerom bolo publikovanie vedeckých výsledkov, dosiahnutých pri riešení projektov 7. RP, hlavne recenzovaných článkov, prostredníctvom Open Access repozitárov.

7. RP mal odporúčenie publikovať výsledky formou otvoreného prístupu, v nových projektoch programu HORIZONT2020, ktorý je pokračovaním 7. RP, je to už povinnosť a vzťahuje sa aj na sprístupňovanie priamo vedeckých dát.

Centrum vedecko-technických informácií SR v Bratislave (CVTI SR), odbornej verejnosti dlhodobo známe ako uznávaná špecializovaná vedecká knižnica, je dnes inštitúcia, ktorá svoje aktivity nasmerovala do rôznych oblastí. Je riešiteľom niekoľkých národných projektov a medzinárodných projektov, ktoré sú významnou súčasťou dnešného obrazu tejto inštitúcie, a ktorá v procese komplexnej podpory vedy a výskumu (ďalej VaV) na Slovensku, zohráva kľúčovú úlohu. Preto aj proces OA a jeho implementácia do národných stratégií tu má svoje miesto.

HORIZONT2020 a Open Access

Nástup nových technológií, elektronického publikovania, on-line prístupu k odbornej a vedeckej literatúre, deklarované podmienky publikovania v HORIZONT2020 v novom programe Európskej únie zameranom na financovanie výskumu a inovácií, to všetko podnietilo diskusie ohľadne implementácie OA politik publikovania výsledkov vedeckých procesov do **národných stratégií.**

„Každý účastník HORIZONT2020 musí čo najskôr šíriť výsledky, ktoré vyprodukuje – a teda ich vlastní. Výnimky sa vzťahujú len na ochranu práv duševného vlastníctva, bezpečnosť alebo oprávnené záujmy.

Pri zverejňovaní výsledkov vo vedeckých publikáciách sa musí zaistiť otvorený prístup k publikácii. Tým sa zaručí, že výsledky výskumu financovaného z peňazí daňových poplatníkov EÚ sú bezplatne k dispozícii pre všetkých.

Práva duševného vlastníctva patria tímu, ktorý prinesie výsledky. Za veľmi špecifických okolností sa môže uplatňovať spoločné vlastníctvo. Po vytvorení výsledkov sa spoloční vlastníci môžu dohodnúť na inom systéme vlastníctva.¹“

Oblasť prístupu k informáciám v elektronickej podobe je už dávno doménou CVTI SR, a preto Otvorená veda - fenomén dnešnej doby, proces OA publikovania je to, kde CVTI SR začína pôsobiť ako **strategická inštitúcia**.

Zverejňovanie výsledkov vedeckého výskumu predstavuje základný prvok efektívnej vedeckej komunikácie. Open Access je jednou z ciest ako je možné túto efektivitu reálne dosiahnuť. OA predstavuje otvorený prístup k vedeckým informáciám, dosiahnutým výsledkom vo vede a výskume, dostupný pre všetkých prostredníctvom internetu s možnosťou väčšej akcelerácie vedeckého pokroku. Tento proces prístupu k vedeckým informáciám je zabezpečený prostredníctvom publikovania v OA časopisoch alebo OA repozitároch, pričom hovoríme o dvoch základných cestách OA publikovania.

Zelená cesta predstavuje uloženie, autoarchiváciu textu článku v digitálnom repozitári. **Zlatá cesta** znamená zase publikovanie textov v časopisoch s otvoreným prístupom, a teda prístup zabezpečujú priamo vydavatelia.

¹ HORIZONT2020 – stručný popis program. http://h2020.cvtisr.sk/sk/o-horizonte-2020.html?page_id=287

CVTI SR ako NRB

CVTI SR bolo v roku 2013, na základe výzvy viceprezidentky Európskej komisie pre digitálnu agendu pani Neelie Kroes a komisárky pani Máire Geoghegan Quin, nominované ministrom školstva, vedy, výskumu a športu SR do funkcie **Národného referenčného bodu (NRB) pre Open Access politiku Európskej komisie za SR**. Z tejto funkcie vyplývajú pre CVTI SR viaceré povinnosti a úlohy. Koordinácia opatrení uvedených v Odporúčaní Európskej komisie „*Prístup k vedecko-technickým informáciám a ich uchovávanie*“ (Recommendation on „*Access to and preservation of scientific information*“) Spolupráca s Európskou komisiou pri výmene skúseností a tvorbe spoločných zásad, noriem a implementačných opatrení v rámci Európskeho výskumného priestoru a samozrejme spolupráca s Európskou komisiou pri spravodajstve o implementácii Odporúčania.

Neodmysliteľnou súčasťou plnenia funkcie NRB je potreba zapájať sa do medzinárodných projektov súvisiacich s problematikou OA. Väčšina z nich sa zameriava na zvyšovanie povedomia o OA publikovaní a OA politike.

CVTI SR a projekty OpenAIRE2020 a PASTEUR40A

[OpenAIRE2020](#) - od januára 2015 sa CVTI SR stalo jedným z partnerov projektu financovaného z programu Európskej komisie pre výskum a technologický rozvoj v rámci programu HORIZONT2020.

Projekt OpenAIRE2020 priamo nadväzuje na projekt **OpenAIRE**, s ktorého realizáciou sa začalo v roku 2009 a ktorého cieľom bolo **vybudovanie infraštruktúry pre uľahčenie vedeckej komunikácie** v Európskom výskumnom priestore. Dôležitou časťou projektu bolo sprístupňovanie vedeckých publikácií z jednotlivých projektov v režime OA o **prepojenie plných textov uložených v inštitucionálnych repozitároch a OA časopisoch priamo s projektmi**. Následne **OpenAIREplus** rozšíril túto požiadavku aj na ostatné typy dokumentov ako **sú konferenčné materiály, správy** a pod. Výsledkom projektu bola aj standardizácia repozitárov a formátov uložených plných textov.

OpenAIRE2020 je primárne zameraný na spojenie implementácie pravidiel programu HORIZONT2020 a infraštruktúry OpenAIRE, čo zahŕňa podporu interoperability a kontrolu dodržiavania pokynov OpenAIRE na úrovni správcov národných repozitárov a CRIS manažérov. V rámci HORIZONT2020 je problematika procesu OA posunutá ku **sprístupňovaniu priamo vedeckých dát**.

Primárnou úlohou CVTI SR v súčasnosti je komunikácia s koordinátormi projektov a výskumnými pracovníkmi. CVTI SR tu zastáva funkciu NOAD (National Open Access Desk) za Slovenskú republiku. V januári 2015 sa konalo v Aténach prvé podujatie zamerané na naštartovanie projektových aktivít na národnej a medzinárodnej úrovni a určenie základných povinností a úloh jednotlivých NOAD.

Medzi úlohy, okrem aktivít smerujúcich k zvyšovaniu povedomia odbornej i laickej verejnosti o problematike otvoreného prístupu, patrí aj usporadúvanie podujatí, seminárov, či podpora pri budovaní repozitárov a podpora spolupráce medzi kľúčovými hráčmi v oblasti OA na Slovensku. Úlohou NOAD je aj zhromažďovať výstupy vedeckých výskumov a všetky údaje priamo sa týkajúce týchto výstupov. Zabezpečiť dodržiavanie a implementáciu pravidiel HORIZONT2020 v procese OA publikovania a pôsobiť ako strategická inštitúcia pri spolupráci v danej oblasti.

PASTEUR4OA - kľúčová organizácia (tzv. Key Node) v projekte je CVTI SR. Zámerom projektu je pomoc pri rozvoji a/alebo posilnení OA stratégie a politiky na národnej úrovni a uľahčenie ich koordinácie medzi všetkými členskými štátmi na úrovni Európskej únie.

Realizátori projektu si stanovili viacero úloh, ktoré je v danej oblasti nutné riešiť, okrem iného je to potreba vytvoriť sieť odborných centier, ktoré by rozvíjali pod vedením partnerov projektu koordinovaný a spoločný program činností pre podporu tvorby politiky na národnej úrovni. Mapovanie existujúcich politík, zaznamenávanie jednotlivých politík a ich typov za účelom vytvorenia typológie a rozvoj právnych dokumentov. Najdôležitejším faktorom pri plnení úloh je zapojenie jednotlivých národných tvorcov politík do celého procesu a snaha zohľadniť špecifickosť potrieb každej krajiny. V súvislosti s rozvojom komunikácie a vzťahov medzi členskými štátmi EÚ sú v rámci projektu organizované rôzne podujatia. Prvým z nich bol

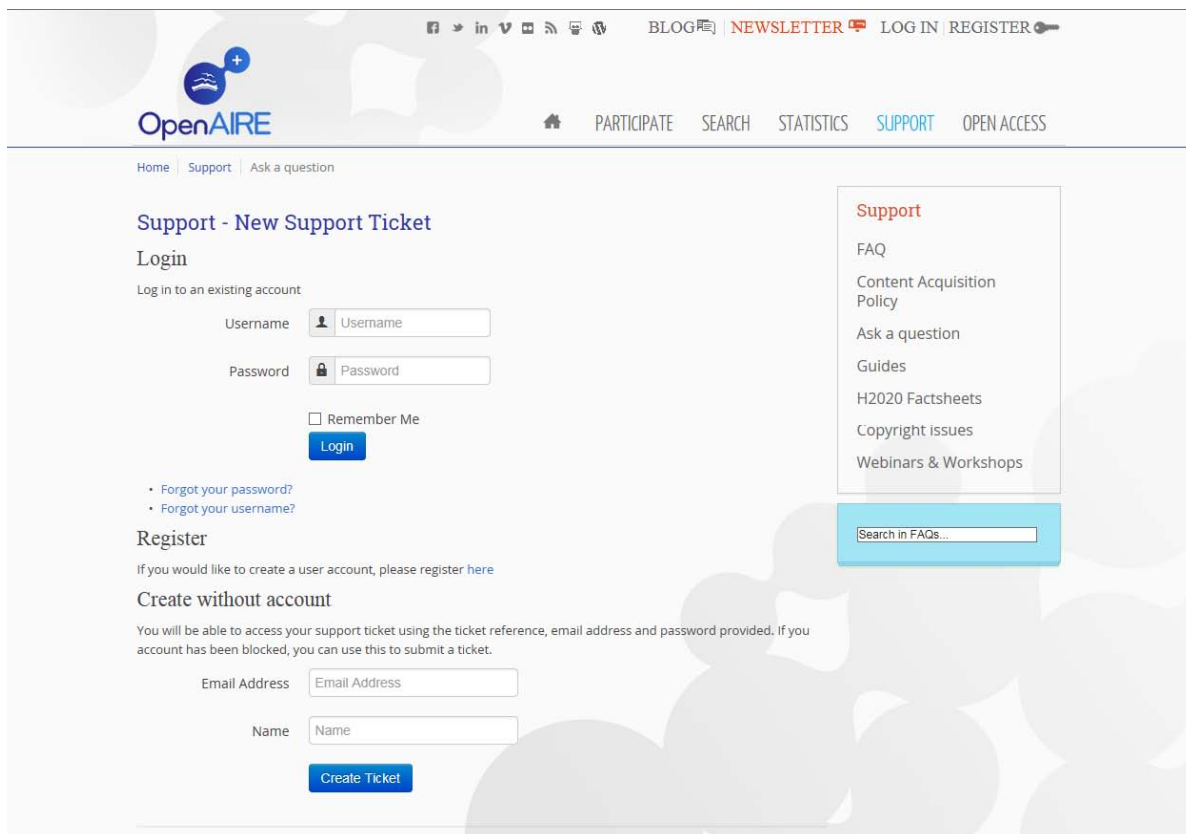
workshop **Working Together to Promote Open Access Policy Alignment in Europe**, ktorý sa konal začiatkom decembra 2014 v Londýne.

Aktivity projektov **PASTEUR4OA** a **OpenAIRE2020** sa sčasti prelínajú a navzájom súvisia. Súčasťou riešenia oboch projektov sú pravidelné rozhovory prostredníctvom služby Skype. Rozhovory v súvislosti s projektom PASTEUR4OA sa realizujú raz za dva mesiace a v súvislosti s projektom OpenAIRE2020 vždy na konci mesiaca. Aktuálne rozhovory pojednávajú o plánovaných podujatiach, ktoré realizujú jednotlivé krajiny v rámci ich povinností ako NOAD. Každá krajina stručne predstaví minulé, súčasné i plánované aktivity v projekte. Koordinácia a vzájomné informovanie o realizovaných aktivitách má za cieľ dosiahnuť čo najvyšší efekt pri zvyšovaní povedomia o problematike OA a posunúť aktivity v oblasti otvoreného prístupu k vedeckým poznatkom čo najrýchlejšie dopredu.

Výstupom z týchto projektov je **portál OpenAIRE**, ktorý je priebežne budovaný a predstavuje nadstavbu digitálnych repozitárov, ktoré musia byť kompatibilné so smernicami OpenAIRE. Registráciou na portáli získa používateľ prístup k systému podpory a k informáciám o aktuálnom stave OA politiky v priebehu projektových aktivít. Portál ponúka prostredníctvom služby OpenAIRE prístup k pravidelne aktualizovaným štatistickým údajom. Na základe štatistických údajov prevádzkovateľov portálu² možno vidieť, že Slovenská republika značne zaostáva za ostatnými členskými krajinami s najnižším počtom záznamov dokumentov. Záznamy sú čerpané z priamo inštitucionálnych repozitárov a digitálnych archívov.

V prípade, že krajina nemá k dispozícii vlastné úložiská – repozitáre, môže využiť úložisko **Zenodo**, ktoré je súčasťou portálu a jeho prevádzkovateľom je Európska organizácia pre jadrový výskum CERN. Je to miesto, kde môžu vedci, výskumníci, inštitúcie, či riešitelia projektov ukladať a zdieľať vedecko-výskumné publikácie alebo dáta, ktoré nie sú súčasťou iných inštitucionálnych alebo predmetových repozitárov.

² LOCHMAN, Martin. Portál OpenAIRE. *Ikaros* [online]. 2015, ročník 19, číslo 3 [cit. 2015-04-01]. ISSN 1212-5075. Dostupné na: <http://ikaros.cz/node/17464>.

Obrázok č. 1: Stránka podpory pre používateľov portálu OpenAIRE

CVTI SR a sledované projekty OA

RECODE je projekt, ktorý využíva existujúce siete, komunity a projekty zamerané na riešenie problémov v rámci otvoreného prístupu, šírenie, uchovávanie dát a vytvorenie politických odporúčaní pre otvorený prístup k údajom z výskumu na základe existujúcich osvedčených postupov. Projekt predstavuje jeden z dôležitých komunikačných kanálov.

OASIS-NET je projekt, ktorého zámerom bolo definovanie, rozvoj a implementácia OA stratégií a politík a ich koordinácia v rámci Európskeho výskumného priestoru. CVTI SR sa zapojilo do vypracovania projektu, a hoci nebol schválený Európskou komisiou, na jeho základe sa **podarilo vytvoriť kvalitnú platformu pre spoluprácu v tejto oblasti, ktorú určite bude možné v budúcnosti využiť.**

FOSTER bol spustený v roku 2014 ako 2-ročný projekt financovaný zo zdrojov EÚ, ktorý si kladie za cieľ pomáhať a podporovať výskumných pracovníkov, knihovníkov a ďalšie zainteresované strany v rámci Európskeho výskumného priestoru (ERA) s cieľom prijať otvorený prístup k publikovaným vedeckým poznatkom do už existujúcich výskumných metodológií. V prvom roku boli v jarnom a jesennom termíne realizované výzvy na predloženie návrhu aktivít, ktorých realizácia by mohla byť financovaná z projektu. Rok 2015 je venovaný už konkrétnym podujatiam. Projektový zámer podaný v CVTI SR na jar 2014 nebol schválený, ale aj napriek tomu naďalej sledujeme podujatia, ktoré sú jeho priamym výstupom a v prípade pokračovania tejto aktivity sme pripravení sa zapojiť.

SCOAP3 (*Sponzorské konzorcium pre voľný prístup k publikáciám v oblasti jadrovej fyziky*) je realizovaný od 1. októbra 2012 CERNom v spolupráci s komunitou jadrových fyzikov. Cieľom je „zjednotiť vydávanie publikácií týkajúcich sa časticovej fyziky a zabezpečiť voľný prístup k týmto publikáciám a ďalším publikačným službám poskytovaným zazmluvnenými vydavateľmi všetkým záujemcom – vedecko-výskumným inštitúciám, knižniciam, a odborníkom, ktorí sú zapojení do spolupráce v oblasti časticovej fyziky nielen v rámci CERN, ale širokej vedeckej obci. Výstupom projektu je vybudovanie **SCOAP3 repozitára**, ktorého súčasťou je aktuálne 10 titulov časopisov z oblasti jadrovej fyziky a otvorený prístup k viac ako 4 000 článkom. **CVTI SR predstavuje výkonného zástupcu za Slovenskú republiku.**

Diskusné fórum v súvislosti s plnením funkcie CVTI SR ako NRB

Na jeseň minulého roka usporiadalo CVTI SR **Diskusné fórum v súvislosti s plnením funkcie CVTI SR ako Národného referenčného bodu pre Open Access politiku Európskej komisie na Slovensku**, ktorého cieľom bolo oboznámiť zainteresovaných so systémom mapovania Open Access (OA) politiky pre Európsku komisiu, materiálmi a dokumentmi, ktoré CVTI SR získalo v súvislosti s účasťou na zasadnutiach zástupcov NRB. Ďalším cieľom bolo začať diskusiu o možnostiach spolupráce pri mapovaní a napredovaní politík OA na Slovensku a nadviazať úzku spoluprácu pri koordinácii opatrení, výmene skúseností a tvorbe spoločných zásad s kľúčovými hráčmi, ktorí sa pohybujú v oblasti publikovania, uchovávanía a sprístupňovania

informácii získaných ako výsledky výskumno-vývojových procesov (u ktorých je predpoklad a povinnosť publikovania formou OA).

Za jedným stolom sa stretli zástupcovia Ministerstva kultúry SR, Ministerstva vnútra SR, akademickej obce a záver ku ktorému sa dospelo možno sformulovať ako:

„Hlavným problémom je v súčasnosti nedostatočné povedomie o OA politike na Slovensku. Usporiadanie konferencie na túto tému sa javí ako optimálny krok k položeniu základov pre lepšie chápanie princípov OA a OA politiky, pre celkový prehľad o aktivitách, ktoré sa v tejto oblasti už vyvíjajú jednak na legislatívnej úrovni, ako aj na úrovni vydavateľov a dodávateľov odbornej literatúry, s ktorými CVTI SR priamo spolupracuje.“

Open Access politika Slovenska v Európskom rámci 2015

Medzinárodná konferencia **Open Access politika Slovenska v Európskom rámci 2015** (súčasný stav a perspektívy), ktorá sa konala 25. marca 2015 www.oa.cvtisr.sk, ktorá bola usporiadaná na základe záverov Diskusného fóra nastolila témy, ku ktorým sa vyjadrili prednášatelia konferencie :

- Národný referenčný bod OA politiky EK na Slovensku a zapojenie sa CVTI SR do medzinárodných projektov
- Riadenie Copyright v OA projektoch
- Open Access a HORIZONT2020
- Stratégie naplňania repozitárov a sprístupňovanie údajov v kontexte štandardov EÚ pre výskumné informácie
- Riešenie problematiky OA v SR na legislatívnej úrovni
- OA ako súčasť Akčného plánu Iniciatívy pre otvorené vládnutie v SR,
- Politika OA v súvislosti s publikovaním v slovenských a zahraničných vydavateľstvách

Prednášatelia, ako spoluzakladateľ a vydavateľ časopisu PeerJ, vedúci projektu Open Access pre uvedenie OpenAIRE 2020 Gold Open Access Pilot v LIBER a člen rady euroCRIS, Content Acquisition Manager pre región strednej a východnej Európy De Gruyter, programová manažérka EIFL Open Access, pracovníci projektu Creative Commons Slovensko, pracovník projektu COMSODE, v rámci ktorého vznikajú nástroje pre jednoduché publikovanie dát, vedecký pracovník, zástupcovia akademickej knižnice venujúcej sa problematike podpory publikovania v celom jej komplexe, určite svojimi názormi zaujali široké publikum, ktoré tvorili zväčša vedeckí pracovníci z celého Slovenska. Účasť zástupcov jednotlivých susedných krajín ako sú Česko, Rakúsko, Maďarsko, Poľsko a ich záujem o stav tejto problematiky na Slovensku bol milým prekvapením.

Ohlasy po skončení podujatia svedčili o tom, že témy boli zvolené tak, že zaujali široké spektrum účastníkov konferencie o túto aktuálnu tému a my môžeme len dúfať, že sa stretnú s odozvou a posunú OA problematiku na Slovensku dopredu.

Weby, portály, databázy súvisiace s OA

Informácie o problematike OA je možné nájsť na rôznych internetových portáloch. Nižšie spomenieme len tie, ktoré CVTI SR pravidelne v súvislosti s problematikou OA sleduje a informuje o nich svojich používateľov.

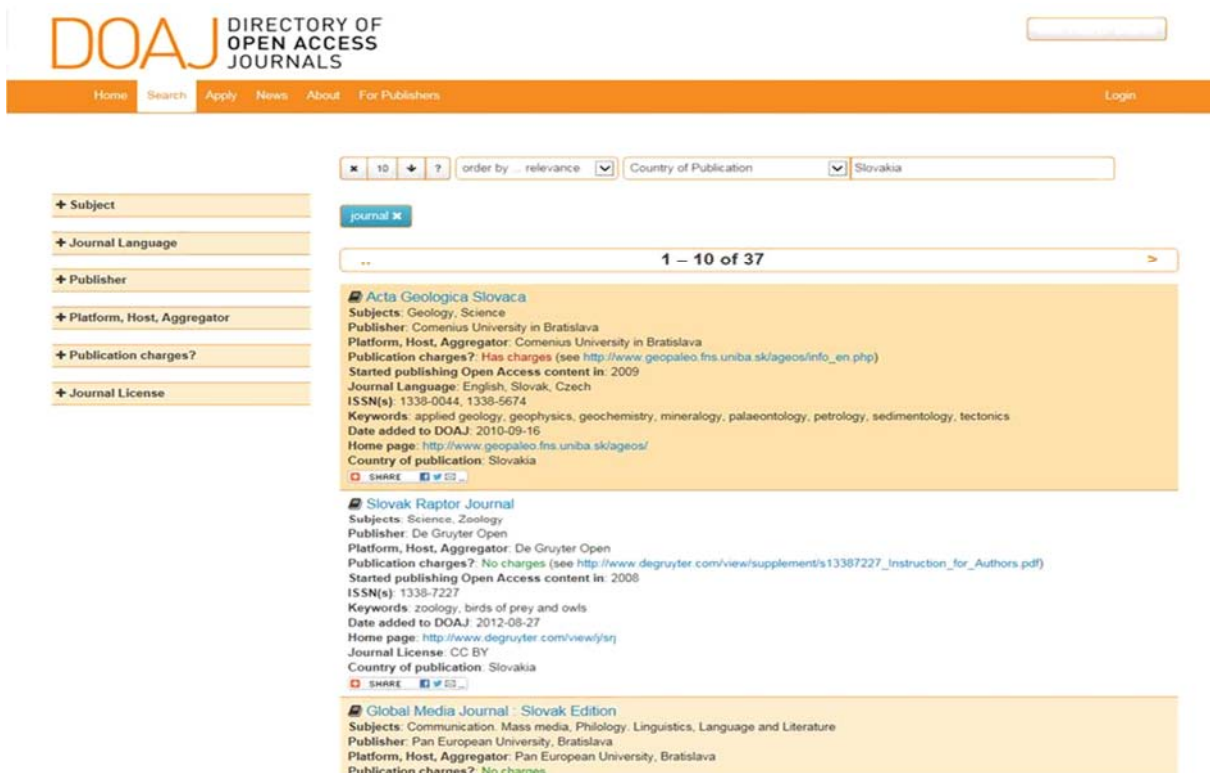
Základné pojmy a informácie týkajúce sa problematiky OA je možné nájsť na webových stránkach [CVTI SR](#) alebo na portáli Infolib

(<http://www.infolib.sk/sk/trendy-oblastiach/eiz/open-access/>)

DOAJ – Directory of Open Access Journals – v súvislosti s OA časopismi je významným zdrojom online repozitár, ktorý indexuje a poskytuje prístup ku kvalitným Open Access recenzovaným časopisom. Každý časopis, ktorý spĺňa všetky náležitosti OA časopisov, by mal byť vydavateľom zaregistrovaný v DOAJ, a to prostredníctvom formulára, ktorý je možné nájsť na stránkach <http://doaj.org/>. Nie je však pravidlom, že každý OA časopis v danom repozitári

naozaj zaregistrovaný je. DOAJ je možné prehľadávať na základe viacerých kritérií, ako je vydavateľ, krajina vydania, názov titulu, ISSN, či na základe údajov z jednotlivých článkov, pričom výsledky vyhľadávania možno ďalej špecifikovať na základe použitia niektorého z filtrov. Súčasťou záznamov o časopisoch, či článkoch je **odkaz na plný text**.

V súčasnosti je v repozitári evidovaných 37 slovenských OA titulov.

Obrázok č.2: výsledky vyhľadávania podľa krajiny vydania so zoznamom slovenských OA titulov evidovaných v DOAJ

RoMEO SHERPA je zaujímavý a vyčerpávajúci zdroj informácií o OA publikovaní. Predstavuje portál, na ktorého stránkach je verejnosti okrem základných informácií k dispozícii prehľad OA repozitárov a zoznamov OA časopisov. Portál bol založený Nottinghamskou univerzitou a je výsledkom spolupráce s viacerými medzinárodnými partnermi, ktorí neustále venujú čas jeho rozvoju. Aktuálne je rozvoj portálu financovaný spoločnosťou JISC (Joint Information Systems Committee). Vlastná databáza RoMEO pokrýva viac ako **22 000 OA časopisov**, pričom okrem vlastnej databázy poskytuje možnosť prehľadávania v repozitároch *DOAJ*, *Zetoc* a *Entrez*.

SciDAP je v CVTI SR aktuálne budovaná centrálna databáza slovenských elektronických informačných zdrojov pre výskum a vývoj a portálové riešenie prístupu k nim. Databáza SciDAP podporuje otvorený prístup k informáciám praktickou činnosťou, v rámci ktorej je výskyt každého spracovaného článku evidovaných OA časopisov overovaný v databázach OpenAIRE a Directory of Open Access Journals (DOAJ). Ak databázy článok indexujú, záznam v SciDAP je doplnený logom Open Access s prepojením na fazetu a možnosťou selekcie len OA bibliografických záznamov. Aktuálne tu je evidovaných a analyticky spracovaných 13 slovenských OA časopisov. V slovenskom prostredí v súčasnosti chýba národný repozitár.

Záverom prečo Open Access

Ďalšie investície do vedy a výskumu s cieľom urýchliť tempo vedeckých objavov, podporu inovácií, posunúť rozvoj vzdelávania a stimuláciu ekonomík pre celkový prospech spoločnosti je novou výzvou, aby výsledky výskumu, dosiahnuté vo výskumných projektoch Európskej únie - HORIZONT2020 boli publikované tak, aby sa k nim v čo najkratšom čase dostala čo najširšia odborná verejnosť.

Cieľom programu HORIZONT2020 je zabezpečiť, aby Európa produkovala špičkovú svetovú vedu a technológie, ktoré sú hybnou silou hospodárskeho rastu. Hlavnou podmienkou pri zapojení sa do týchto projektov je publikovanie výsledkov výskumných programov formou Open Access a posunúť celú problematiku OA k sprístupňovaniu priamo vedeckých dát. Preto možno skonštatovať, že aj tu sa CVTI SR, otvorili nové obzory realizácie jeho aktivít. Je nielen Národným referenčným bodom pre OA politiku EÚ, ale aj Národným kontaktným bodom pre HORIZONT2020.

Preto ak je tu internet prostriedok, ktorý nám inovatívne spôsoby prístupu k informáciám dáva, je potrebné využiť túto možnosť a nasadnúť na rozbehnutý vlak.

Použitá literatúra a materiály:

- [1] ŽITŇANSKÁ, Mária. Pripravme Európu na rok 2020 : Európska komisia vyzýva k verejnej diskusii o otázkach Open Access. In: ITLib. Informačné technológie a knižnice. - 2011, roč. 11, č. 2, s. 18-21. - ISSN 1335-793X. Dostupné na: http://itlib.cvtisr.sk/archiv.html?page_id=216
- [2] ŽITŇANSKÁ, Mária, SLIACKY, Michal, KLIMENTOVÁ, Eliška, TEJEDYOVÁ, Andrea. Strategické smerovanie vybraných aktivít CVTI SR na podporu výskumu a vývoja na Slovensku In: ITLib. Informačné technológie a knižnice. 2013, roč. 17, č. 3 s. 5 - 9. - ISSN 1335-793X. Dostupné na: http://itlib.cvtisr.sk/archiv/2013/3/strategicke-smerovanie-vybranych-aktivit-cvti-sr-na-podporu-vyskumu-a-vyvoja-na-slovensku.html?page_id=2526
- [3] PASTEUR4OA. PASTEUR4OA : Project [online]. [c2015]. [cit. 2015-03-16]. Dostupné na: <http://www.pasteur4oa.eu/project#.VNoJL1J0zcs>
- [4] FOSTER : About the project [online]. [c2015] [cit. 2015-03-24]. Dostupné na: <https://www.fosteropenscience.eu/project/>.
- [5] OpenAIRE [online]. [2015]. [cit. 2015-03-30]. Dostupný na: <https://www.openaire.eu/>.
- [6] Zenodo [online]. Meyrin : CERN, 2015. [cit. 2015-03-27]. Dostupný z: <http://www.zenodo.org/>
- [7] SCOAP3 : Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics [online]. Geneva : CERN, [c2015] [cit. 2015-02-06]. Dostupné na: <http://scoap3.org/>
- [8] ŽITŇANSKÁ, Mária, CHMELKOVÁ, Eva. Open Access alebo iniciatívy CVTI SR ako Národného referenčného bodu pre Open Access politiku Európskej komisie na Slovensku. [online]. In: Ako pripraviť návrh projektu pre Horizont 2020 [seminár, 4.3.2015]. Dostupné na: http://h2020.cvtisr.sk/buxus/docs/HORIZONT_2020/Ako_pripravit_navrh_projektu/ID_H2020_OA_alebo_i_niciativy_CVTI_SR_ako_NRB_marec.pdf
- [9] HORIZONT2020 : O Horizonte 2020 [online]. [2015]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné na: http://h2020.cvtisr.sk/sk/o-horizonte-2020.html?page_id=287
- [10] Fact sheet: Open Access in Horizon 2020 [online]. [2013]. [cit. 2015-03-31]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/sites/horizon2020/files/FactSheet_OpenAccess.pdf

- [11] Horizon 2020 Call: H2020-EINFRA-2014-1 Topic: EINFRA-2-2014 Type of action: RIA Proposal number: SEP-210148861 Proposal acronym: OpenAIRE2020. Open Access Infrastructure for Research in Europe 2020. Brusel : Európska komisia, 2014. 317 s.
- [12] LOCHMAN, Martin. Portál OpenAIRE. *Ikaros* [online]. 2015, ročník 19, číslo 3 [cit. 2015-04-01]. ISSN 1212-5075. Dostupné na: <http://ikaros.cz/node/17464>.
- [13] Open Access a projekty podporované z 7. RP Európskej komisie. [online]. [2015] [cit. 2015-04-02]. Dostupné na: <http://www.vutbr.cz/knihovny/openaccess/projekty-eu/7rp>
- [14] ŽITŇANSKÁ, Mária, CHMELKOVÁ, Eva. CVTI SR ako Národný referenčný bod pre Open Access politiku – súčasný stav a perspektívy. In *ITLib : Informačné technológie a knižnice*. 2015, roč. 19, č. 1 s. 22-26. ISSN 1335-793X.

**Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku
/ Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ**

Aktivity s najmenším čitateľom

Blaháčová, Božena – Kupcová, Silvia

Hornonitrianska knižnica v Prievidzi

Abstrakt: Cieľom príspevku je stručne charakterizovať aktivity s najmenšími čitateľom, tradičných i trendových podujatí, hľadanie spôsobov, ako zaujať malých čitateľov a vzbudiť záujem o knihy a čítanie. Netradičné podujatie Pitva knihy pomáha detským čitateľom zažiť nové dobrodružstvo.

Abstract: The aim of the paper is to briefly describe activities with little readers, traditional and trendy events, finding ways to take small readers and stimulate interest in books and reading. Unusual event autopsy book helps readers child to experience a new adventure.

Kľúčové slová: Aktivity verejnej knižnice, najmenší čitateľ, Pitva knihy, záujem o čítanie

Keywords: Activities public library, the smallest reader, autopsy books, interested in reading

V našom v oddelení pre deti a mládež je neustále čulý ruch. S najmenšími unikáme zo zajatia času a ponárame sa s nimi do príbehov a fantázie. Plnými dúškami nasávame spolu pri čítaní písmenká, tajomstvá zo sveta kníh a deti si vytvárajú svoje vnútorné obrazy, imaginárne svety, do ktorých sa s chuťou vracajú.

Pri sledovaní rozprávok v televízii, či hraní hier na počítači, sa dej odohráva na obrazovke a dieťa ho vníma očami. Televízia v dieťati vyvolá iba povrchné dojmy. To, čo vidí, je dianie, ktoré sa už odohralo úplne niekde inde. Dieťa iba konzumuje výsledok – vonkajší obraz. Sedí oproti nemu a pasívne pozerá. Takto však nemá priestor na fantáziu a nemusí si vytvárať svoj vlastný vnútorný obraz. Multimediálny obraz je často veľmi pestrý, príťažlivý, akčný a ponúka naraz množstvo informácií. Dôsledkom je strata vlastnej predstavivosti a tvorivosti dieťaťa.

Preto v našej knižnici pracujeme s knihou už s malými štvorročnými deťmi. Sme presvedčené, že pri predčítaní z kníh ide o prirodzený kontakt s dieťaťom, o neoceniteľný vklad do malého človečika. Rozširuje sa slovná zásoba, myšlienkové obzory, postupne sa získava závislosť na knihe. Niektoré účinky sa prejavujú ihneď, niektoré až za niekoľko rokov. Veríme, že všetky budú pozitívne.

Aj keď majú mnohí pocit, že čítanie deti nezaujíma, že v tej záplave pohyblivých obrázkov televízie a tabletov sa zdá, že ich táto činnosť dokonca otravuje. My sa nevzdávame. Uvedomujeme si, že vytvoriť pretrvávajúci vzťah ku knihám môžeme do veľkej miery ovplyvniť my - detské knihovníčky. Odborníci hovoria: „*Ak si dieťa neosvojí čítanie s porozumením do 3. – 4. ročníka základnej školy, začne v škole zaostávať. Jeho štúdium bude vyžadovať viac námahy*“. Preto sa neustále zamýšľame: Ako pomôcť drobcom na ceste za priateľstvom s knihami? A tu musíme zapojiť aj kus svojho hereckého talentu, aby sme upútali pozornosť dieťaťa. V našom bohatom spektre aktivít sa snažíme nasmerovať deti na cestu za krásnymi čitateľskými zážitkami a snažíme sa im ukázať, že čítanie stojí za to. Láska ku knihám je nenahraditeľná a tento pocit chceme dopriať aj deťom.

Keď deti otvoria dvere do farebného oddelenie pre deti a mládež, otvorí sa im úplne iný svet, v ktorom si oddýchnu od školy, môžu sa zahrať s hračkami a skladačkami taburetiek. Začítať a venovať sa sebe a svojim myšlienkam s malým kútikom pre najmenších. Priestorovo nie je veľký, ale je útulný, najmenší ho milujú aj s farebnými skladačkami, z ktorých si skladajú hrady, tunely, hojdačky. Po koberci si porozkladajú aj leporelá, hračky a domov sa im nechce ísť. Mnohí odchádzajú s plačom, lebo rodičia sa ponáhľajú domov. Keď prídu s učiteľkami, dozvedia sa napríklad o tom, „*čo sa môže stať, keď príde nespratník vietor a číta knižky...Mocne sa nadýchne, až sa milým knižkám roztrepecú stránky a či sa nejaké slovíčko nestratí, alebo nebytuje v inej rozprávkovej knižke?*“ Ako sa správať ku knihám, v knižnici a treba vedieť čítať, keď si chceme požičať knihu? Niekedy ich víta čarodejnica v krajine rozprávok a začne čarovať: „*Žabí pazúr, slimák slizký, spojím to s chvostom jašteričky, pridám oko mloka, nohu z ropuchy, starou bagandžou to dochutím a ak čarovanie nefunguje, na metle odletím.*“ Takéto i iné čarovanie si vymyslí čarodejnica a deti najskôr začudovanie pozerajú, potom sa započúvajú do deja rozprávky, ktorú im číta princezná. Ona je tá dobrá, učí deti zaobchádzať s knihami, že čítanie je super. Čarodejnica je zlá – presvedča deti, že čítanie je nuda a vraj z kníh si môžu povystrihovať obrázky, ktoré sa im páčia. Deti sa môžu rozhodnúť, ku komu sa pridajú. Ale vždy vyhrá princezná a láska ku knihám.

Medzi nezabudnuteľné zážitky patria u nás aj vystúpenia detí materských škôl v Prievidzi, ktoré sme nazvali **Mám básničku na jazýčku**. Dvanásť ročníkov bolo sviatkom pre knihovníčky, učiteľky, mamky, starých rodičov i ostatných prítomných. Malí recitátori nás presvedčajú o tom,

že im nie je cudzie recitovanie, a nemajú ďaleko ani k herectvu. Sú vždy úžasní, odhodlaní, sebavedomí...Jednoducho naj. Recitujú nádherné básničky i rozprávky. Ocenení sú všetci: za odvahu, za námahu, za snahu, za trpezlivosť, za „férové“ správanie. Že im niekedy vypadne text, že ich ovládne tréma, to predsa nevadí. Nechceme mať z nich géniov. Chceme, aby z nich vyrástli šťastné, veselé, ale predovšetkým milované deti. Čarodejka Dorka má vždy pripravené zábavné rozprávky a hádanky, ktorými im rozžiari ich úžasné očka. Jazyčky mali krásne vybrúsené všetky deti a tak odmeny sú vždy zaslúžené. Drobcí odchádzajú vždy z knižnice s knižkami, ktoré nám daruje Dom Matice slovenskej v Prievidzi a s maľovankami od sponzorov.

Za odmenu im pozývame hostí – vďaka grantom i sponzorom. **Mia Králová** bola hlavná postava Farbičkového koncertu a poriadne to roztočila. A roztočili to aj škôlkari. Spievali sa piesne z CD – Farbičky pre detičky, ale aj známe ľudové piesne v novom šate. Deti boli priamo zapojené do tancovania, spievania, kreslenia, hrania na hudobné nástroje a samozrejme do rozprávky... Čo sa robí na koncerte? Hlavne sa počúva hudba a spev. Náš koncert bol iný. Tu sa tancovalo, odpovedalo na otázky, dirigovalo, kreslilo. Dokonca i zúčastnené nebojácne deti ukázali, že v speve nie sú žiadne „B-čka“. Bol aj pokus o rekordne veľkého hada umiestneného na pódiu zo 100 detí. Nakoniec zazvonil zvonec a krásna kytica putovala do rúk oslňujúceho, energického a usmiateho hosta.

Každý svojim spôsobom hľadá cestu, ako pritiahnúť deti a mládež ku knihám. Všetci vieme, že neexistuje ideálny spôsob, ako súčasné deti „rozmaznané“ televíziou a počítačmi udržať pri knihe. Zážitková práca s textom je však výbornou alternatívou na zaujatie detí literatúrou a na podporu čitateľských zručností. Je úžasnou pomocou pre všetkých, ktorí pracujú s deťmi aktívne a srdcom.

Knižka pod vankúš sa nazýva zážitkové čítanie pre škôlkarov i malých školákov. Zábavnou a oddychovou formou ich učíme vnímať rozdiel medzi aktívnym a oddychovým časom. Prečo knižka? Tá je určená pre rozvíjanie vzťahu k čítaniu a pre budovanie čitateľských zručností. Na začiatku našich stretnutí knižka pod vankúšikom hlboko spí. Čo s ňou urobíme? No predsa zobudíme ju! Deti rozprávajú kúzelné formulky (abraka-dabra), aby sa prebrala a s nami spolupracovala. Ďalšie zážitkové čítanie prebieha za prítomnosti pani Noci. Číta sa aj potme, aby

sme priblížili rituál čítania pred spinkaním. Nakoniec deti povystrihujú hviezdičky a následne ich vymaľujú. Každá bola iná - jednofarebná, strakatá, s krúžkami, vlnovkami, potom ich vyhodili nad hlavu. Pri padaní hviezd si všetci mohli niečo priať. Či sa im niečo splnilo, sme sa počas podujatí nedozvedeli, ale radosť v detských očiach bola na nezaplatenie.

A keď sa už prváčikovia skamarátia s písmenkami, vedia čítať, slávnostne ich **pasujeme za čitateľov knižnice**. „Milí, malí prváci, či sa vám tu zapáči? Stretnúť čarodejnicu, či draka, občas sa niekto naľaká. Úloha je jasná, čitateľov budú mračná“. Prváci sa veľmi pozdávajú čarodejke Dorke. Privíta ich s otvorenou náručou a slávnostne usadí na lopatu... Nie, nie! A slávnostne ich bude pasovať za čitateľov našej knižnice. Žiaci prvého ročníka sa presvedčia na vlastnej koži, ako to všetko dopadne. Všetky deti, na čele s učiteľkou absolvujú toto povýšenie s radosťou. Otvára sa pred nimi nová brána so širokými možnosťami.

Pre žiakov 1. stupňa ZŠ pripravujeme čitateľskú súťaž **Čítajme si spolu**, v tomto roku 15. ročník. Cieľom súťaže je motivovať žiakov 1. – 4. ročníkov ZŠ k čítaniu a pravidelným návštevám knižnice. K hlavným kritériám súťaže patrí napr.: počet návštev triedy na vzdelávacích a zábavných podujatiach knižnice, percento detí zapísaných za čitateľov z jednotlivých tried, počet bodov získaných v súťažiach, ktoré knižnica organizuje. Súčasťou dohody s jednotlivými pedagógmi, ktorí svoje triedy zapájajú do súťaže, je aj zoznam podujatí, ktoré sú súčasťou projektu. Pre víťaznú triedu knižnica každoročne pripraví nejakú odmenu napr. zábavnú šou za účasti zaujímavých hostí. Aj keď sa zo všetkých nestanú pravidelní čitateľa kníh, majú možnosť spoznať priateľské prostredie knižnice, majú možnosť získať na preberané učivo iný pohľad z populárno-náučných kníh. Tí, ktorí čítajú, majú možnosť hovoriť o knihách, súťažiť v kreslení ilustrácií, predvádzať dramatizácie najmilších textov.

Najaktívnejšia trieda je vždy odmenená v júni ku Dňu detí zábavnou šou. Nechýbajú odmeny pre všetkých od sponzorov a knihy z Domu Matice slovenskej Prievidzi.

Vystúpenie **Hráme sa na maliarov** je zábavná, interaktívna show českého maliara a ilustrátora Adolfa Dudka, ktorý ako prvú predviedol na Slovensku u nás v Prievidzi. Je to opäť za odmenu malým školákom, a to vďaka dotácii MK SR. Deti sa zábavným spôsobom, primeraným ich veku, zoznámia s prácou ilustrátora detských kníh. Pred očami detí vznikajú na tabuli jednoduché

obrázky, ktoré deti aktívne doplňujú. Celé vystúpenie hýri farbami a humorom. Deti pri ňom zapájajú všetky zmysly a rozvíjajú svoju fantáziu. Je v ňom použitých veľa rekvizít a netradičnej zábavy. Ak získame financie aj v tomto roku, bude to okružle 5 stretnutie s naším „dvorným“ maliarom.

Predskokanom Noci v knižnici v roku 2014 bol Pokus o rekord a následne zápis do Slovenskej knihy rekordov v disciplíne **Líhanie princezien na hrášok**. Svedkovia rekordu zapísali ako účastníka pokusu o rekord každého, kto mal korunku, šaty ako princezná, ľahol si do kráľovskej postele, kde bol hrášok a skríkol AU! S počtom 257 princezien sme vytvorili slovenský a prekonal český rekord našich kolegýň v Šumperku počas stanoveného času 2 hodín. Medzi priaznivcov rozprávky Princezná na hrášku sa zaradili nielen dievčatá, ktoré už do knižnice prišli s korunkami na hlavách a v krásnych šatách, ale aj chlapci, pani učiteľky, návštevníci knižnice, redaktori z médií, knihovníčky a kráľovskej posteli, napriek tvrdému hrášku, neodolali ani svedkovia rekordu. Dokonca princov bolo o 33 viac ako nežných krásavíc. Aj takouto netypickou propagáciou sme vzbudili záujem o knižnicu a zapísali sa do myslí detí, ktorým predovšetkým bolo toto zaujímavé podujatie venované.

A viete čo médiá? Na m2 (meter štvorcový) ich bolo najviac v celej našej histórii knižnice. Zaujali sme!

Nie všetkým ľuďom nadelili sudičky do vienka zdravia. Niektorí sa zdravotne postihnutí narodili, s inými sa nepekne zahral až sám život. A práve títo zdravotne postihnutí a ich rodinní príslušníci by mohli veľa rozprávať o skutočných problémoch, ktoré život prináša. Preto sa vždy tešíme na stretnutia zdravotne postihnutých detí a ich rodičov. Radi vždy súťažia, recitujú, spievajú, kreslia rozprávkové bytosti a dramatizujú. Očká im vždy žiaria a do knižnice prinesú so sebou veľa pozitívnej energie. Sú to naše milé slniečka.

Spontánny nápad štvrtákov vyústil do krásnej prezentácie detskej tvorivosti. Úlohy sa vymenili. Deti ukázali, čo vedia: dramatizáciu Pytačiek z knihy Čin - Čin od Ľ. Podjavorinskej, folklórnu ukážku tanca, kyticu a veľa príjemných pocitov. Bolo to jedno z najkrajších poďakovaní za prácu, ktoré zohreje srdiečko. Deti, boli ste úžasné!

Pitva knihy

„Milí študenti medicíny,

nachádzate sa dnes na nezvyčajnom mieste, v knižnej pitevni. Skôr než odkryjeme mŕtvolky kníh, ktoré ukončili životnú púť, poviem vám na úvod niekoľko slov. V knižnej pitevni ste po prvý krát. Aj keď sú už tieto knižky mŕtve, aj tak sa k nim budeme správať s úctou. Sme tu preto, aby sme študovali, z čoho sa skladá telo knihy, aké sú jeho životné orgány. Neznamená to, že budeme knihy hádzať, musíme pitvať šetrne a zachovávať si k nim úctu. Ich púť musí končiť dôstojne. Ak niekto neznáša krv, poprosím ho, aby opustil miestnosť.

Milí medici, aby sme sa uistili, že kniha je naozaj mŕtva, fonendoskopom popočúvame, či knižka už nedýcha. Keď sa o tom presvedčíme, zisťujeme príčinu smrti. Predstavte si, niektoré knihy nám s knižnici umierajú na depresiu. Ležia v poličke a nikto si ich už dávno nepožičal, zostanú v poličke zabudnuté.. Ďalšie knižky umierajú a končia životnú púť, pretože sú opotrebované. Sú to šťastné knihy - takých kníh máme v knižnici našťastie veľa. Táto knižka umrela násilnou smrťou, je roztrhaná a má rezné rany. Musíme si obliecť vhodné oblečenie a začína pitva knihy.“

Takto začína hodina medikov – teda Pitva knihy. Naše divadielko vždy zmeníme na knižnú pitevňu. Sme náležite oblečení, na stoloch máme pripravené zdravotnícke nástroje. Pri prehliadke knihy môžeme zistiť, že kniha slabo dýcha, dávame umelé dýchanie, injekcie, obväzujeme rany (lepíme izolepou) a dávame na JIS. Určitý čas potrebuje na rekonvalescenciu, aby sa mohla vrátiť vyliečená medzi čitateľov.

Pri knihe, ktorá má zranenia nezlučiteľné zo životom, bodné či sečné rany, potrhane končatiny – listy, nevhodné záložky – saláma, nožničky, hrebeň, spinka, cukríky, postupujeme nasledovne: pinzetou povyberáme nevhodné záložky do nádoby určenej do laboratória. Do pivného protokolu zapíšeme meno pacienta, teda názov knihy, autora, čiže rodiča knihy, jej vek, váhu, miery a zisťujeme rozsah poranení. Skalpelom vyrežeme titulný list a hľadáme ďalšie časti knihy – tiráž, obsah, vakát, register, obálka, záložka, patitul. Počas pitvy vedíme intenzívny dialóg s „medikmi“, ktorým sme rozdali knihy a názorne vyhľadávajú všetky časti knihy. Po skončení pitvy je treba knihe zachovať úctu. Knihu poskladáme naspäť: jednotlivé orgány tela knihy zašijeme – polepíme a uložíme ich tam, kam v knihe patria. Rozlúčime sa s ňou peknou básničkou.

Obrázok: Pitva knihy

Podujatia, ktoré realizujeme v našej knižnici sú určitým dobrodružstvom. Zmesou prežitého i neskutočného. Zvláštnou zmesou namiešanou s láskou a očakávaním, či prinesie to, čo je našim primárnym cieľom. Cieľom zaujať dieťa natoľko, aby sa priatelilo s knihou. Úplne najlepšie by bolo, ak si dieťa vytvorí s knihou priateľstvo najpevnejšie a najvernejšie na celý život. S takouto myšlienkou pristupujeme ku všetkým podujatiam.

Ak sa zdá, že sa radosť z čítania našich detí kamsi stratila, my veríme, že sa nestratila do nenávratna. Skúšame spolu nájsť cestu, ktorá privedie malých špuntov k tomu dychtivému čítaniu, odhaľovaniu nepoznaného, prežívaniu života s postavami kníh, hltaniu stránky po stránke... Práca v knižnici vždy bola a je predovšetkým našou srdcovou záležitosťou. Hreje nás vždy pri srdiečku, keď pripravíme mnoho krásnych podujatí s knihou a odmenou sú rozžiarené očka detí. Vážime si ten luxus, že nás živí to, čo nás baví.

Práca s najmenšími čitateľmi je náročná, krásna a povznášajúca. Má zmysel vynaložiť množstvo energie, byť knihovníčkou, scenáristkou, herečkou, čarodejnicou, princeznou a všetkým, čo rozprávky prinesú, potvrdzujú dobré ohlasy na našu prácu, záujem detí a ich učiteľov navštíviť

našu knižnicu nielen z Prievidze, ale aj z okolitých obcí. Z uvedeného grafu vyplýva, že za roky 2010-2014 v reálnych číslach počet čitateľov do 15 rokov vzrástol o 309, čo predstavuje nárast o 23 %, a to pri poklese počtu obyvateľov za rovnaké obdobie o viac ako 1900 obyvateľov. Počet podujatí vzrástol za ostatných päť rokov o viac ako 43 % a počet účastníkov o takmer 56 %.

Parafrázujem slová kolegu, ktorý už nie je medzi nami, básnika Ondreja Čiliaka:

„Človek počas stáročia svojej existencie vymyslel veľa skvelých vecí, bez ktorých si nevieme dnešný život predstaviť. Ak by sa len jediný z vynálezov stratil, nerealizoval, nevydal, ľudstvo by bolo oveľa chudobnejšie. Som presvedčená, že bez knihy, ktorá aj v modernej dobe je pre mnohých ľudí potrebná ako chlieb náš každodenný, by bol duchovný svet chudobný a prázdny. Nebolo by v ňom ozveny na volanie krásy a dobra. Kniha je pre mňa ako zvon, v ktorom bije autorove srdce a my, knihovníčky, tento hlas posielame čitateľovi.“

Milí priatelia, prosím, ak ste zvedaví, ako to u nás prebieha, pozrite na stránky našej knižnice, kde všetky aktivity máme vzorne - slovom i fotografiou zmapované. Prípadne navštívte našu stránku na facebooku. Potešíme sa vašim nahliadnutiam i komentárom a radi si s vami vytvoríme nové a pevné priateľstvá, lebo práve kniha má tu neuveriteľnú moc vytvárať mosty a putá najpevnejšie.

Bibliografické odkazy

- [1] Dokumenty z archívu Hornonitrianskej knižnice v Prievidzi
- [2] Vráblová, Tímotea. 2011. *Čítame s porozumením Knižku pod vankúš*. Bratislava: TRIO Publishing, 2011. 16 s.
- [3] Reichstädterová, Daniela. 2010. *Čítanka pre malých školákov*. Bratislava: Matys, 2010. 47 s. ISBN 978-80-8088-211-2
- [4] Sloní chobot, levia laba, nech je zo mňa ježibaba. 2002. Bratislava: Junior, 2002. 41 s. ISBN : 8071466638

Projekt „Centrálny dátový archív“

Androvič, Alojz – Ciglan, Ivan

Univerzitná knižnica v Bratislave

Abstrakt: Článok sumarizuje a popisuje procesy riadenia a implementácie celonárodného projektu Centrálného dátového archívu (CDA), ktorý bol realizovaný v rámci programového obdobia realizácie prioritnej osi OPIS PO2 (Operačný program informatizácie spoločnosti – Prioritná os 2) v Univerzitnej knižnici v Bratislave. Opisuje úlohy a ciele projektu, ale aj technické charakteristiky a procesy prevádzky a fungovania vybudovaného dátového úložiska. V závere článku sú vyhodnotené skúsenosti z prevádzky a manažmentu LTP úložiska digitálnych objektov, ktoré je v prípade CDA jedným z prvých svojho druhu v štátnom a verejnom sektore na Slovensku.

Abstract: The article summarizes and describes management and implementation processes of the nationwide "Central data archive" (CDA) project which has been carried out within the scope and time frame of the Operational Programme Informatisation of Society - Priority Axis 2 (OPIS PO2) in University library in Bratislava. It describes tasks and goals of the project as well as technical characteristics, business processes and routine operation of the established data storage. A conclusion, based on operational experience and digital objects' long-term preservation (LTP) storage management, which in case of CDA is one of the first and one of a kind, in state and public sector in Slovakia, is made at the end.

Kľúčové slová: digitálne objekty, dátové úložisko, dlhodobé uchovávanie digitalizovaného kultúrneho dedičstva (LTP), ochrana digitálneho obsahu

Keywords: digital objects, data storage, long term preservation of digitized cultural heritage, digital content protection

1 Úvod do problematiky

V súčasnosti, keď sme svedkami raketového rozvoja informačných a komunikačných technológií sme konfrontovaní s novými typmi informácií, ktoré sa na nás čoraz viac hrnú v digitálnej forme. Dianie a vývoj neobchádza ani sféru kultúry, ktorá bola ešte donedávna na okraji modernizačných tendencií súvisiacich s informačnými a komunikačnými technológiami. Potenciál ktorý priniesol rozvoj v tejto oblasti sa postupne pretavil do reálnych cieľov v oblasti zdigitalizovania kultúrnych artefaktov, ich dokumentačného spracovania, dlhodobej archivácie

a sprístupnenia širokej verejnosti. Aj napriek novým možnostiam, ktoré poskytujú súčasné technológie, proces digitalizácie je komplexný a netriviálny. Laická ale často aj odborná verejnosť často redukuje pojem digitalizácie na samotný akt zosnímania kultúrneho artefaktu a jeho prevod do digitálnej podoby. Pritom daná operácia je len jedným z mnohých zo širokého spektra krokov, ktoré sa musia zrealizovať aby sme mohli hovoriť o komplexnej digitalizácii. Nie je ambíciou tohto príspevku realizovať detailný rozbor digitalizačných procesov, ale skôr sa zamerať na jednu z jeho finálnych fáz, ktorým je dlhodobé uchovávanie digitalizátov – digitálnych reprezentácii fyzických kultúrnych objektov. Na túto konkrétnu fázu bol v rámci Operačného programu informatizácia spoločnosti – Prioritná os 2 (OPIS PO2) zameraný projekt „Centrálny dátový archív“ (CDA).

Problematika dlhodobého uchovávanie digitálneho obsahu je z hľadiska vývoja pomerne nová a prebieha v nej intenzívny vývoj. V tejto oblasti sa identifikoval veľký potenciál, ktorý je možné využiť v oblasti kultúrneho dedičstva a rozvoja kreatívneho priemyslu na Slovensku. Dlhodobá archivácia ako súčasť digitalizačných postupov si našla svoje miesto pri zveľaďovaní, záchrane a obnove kultúrneho dedičstva v rámci programu OPIS PO2. Snahy o zastrešenie ochrany zdigitalizovaných dokumentov vyvrcholili v roku 2011, keď projekt vytvorenia dlhodobého archívu dostal reálne kontúry. Projektovou úlohou bola poverená Univerzitná knižnica v Bratislave (UKB) ako jedna z vrcholných inštitúcií slovenského knihovníctva s dostatočným odborným a infraštruktúrnym potenciálom. Úlohou UKB bolo vytvoriť robustné dlhodobé úložisko pre zdigitalizovaný obsah z kampaní národných digitalizačných projektov OPIS PO2 pričom sa perspektívne počíta s využitím jeho kapacít aj inými rezortnými a mimorezortnými inštitúciami.

2 Úloha a ciele projektu

Primárnym zámerom a cieľom projektu CDA bolo vybudovať integrovaný systém pre dlhodobé uchovávanie a ochranu digitálneho obsahu, jeho získavanie, spracovanie, ochranu a využitie. Poslaním tohto integrovaného dátového archívu je ochrana kultúrneho dedičstva formou systematického uchovávanie digitálnych náhrad (surogátov) kultúrnych objektov. Výsledkom

projektových aktivít je funkčný dátový archív vybavený náležitým hardvérom a softvérovými komponentmi.

Centrálny dátový archív je z hľadiska jeho koncepcie tvorený dvomi geograficky oddelenými lokalitami (v Bratislave a v Martine). Dané lokality fungujú autonómne a každá z nich vie plnohodnotne zastúpiť funkciu druhej v prípade poruchy alebo odstávky. Okrem dvoch lokalít disponuje CDA aj pasívnym skladoom archivačných médií v lokalite v Bratislave. Uvedené riešenie garantuje vysokú bezpečnosť a dostupnosť uložených dát. Archív je vybudovaný v súlade s modelom OAIS podľa ISO 14721:2012 a osvedčených postupov v oblasti budovania dátových centier a LTP archívov podľa ISO 16363:2012. Archív CDA je od októbra 2014 certifikovaný podľa normy ISO 27001:2013 - Systémy manažérstva informačnej bezpečnosti.

Prínosy projektu CDA je možné zhrnúť do 6 najvýznamnejších ťažiskových oblastí:

- Dlhodobá ochrana kultúrneho dedičstva – vytvorením digitálnych surogátov kultúrnych objektov a ich uložením v CDA sa zabezpečí zachovanie kultúrnych artefaktov pre budúce generácie pričom podružným efektom je zlepšenie dokumentačnej úrovne spracovania kultúrnych objektov
- Vytvorenie podpornej platformy pre sprístupnenie kultúrneho dedičstva – CDA napomáha synergii v rámci projektov OPIS PO2 vytvorením silného technicko-technologického zázemia pre podporné procesy súvisiace so zverejnením jednotlivých digitálnych kultúrnych objektov (dátové konverzie, kontroly integrity...)
- Ochrana digitalizovaných dokumentov pred živelnými pohromami, mimoriadnymi udalosťami a zlyhaním ľudského faktora – geografické oddelenie lokalít, autonómny dizajn a zavedenie systémov manažérstva informačnej bezpečnosti do značnej miery eliminujú spomínané riziká
- Rozvoj znalostnej spoločnosti a služieb s pridanou hodnotou – uchovaním cenných kultúrnych hodnôt tvorí CDA významný podporný nástroj pre rozvoj vedy, výskumu a vzdelávania

- Vzdelávanie a rozvoj odborných znalostí pracovníkov v oblasti kultúry a kultúrneho dedičstva – podporou zamestnanosti angažovaním odborníkov a realizáciou školení odborného personálu prispieva k rozvoju znalostí a zručností pracovníkov vo sfére kultúry a kreatívneho priemyslu
- Zlepšenie technologickej infraštruktúry – obstaraním výpočtovej techniky a súvisiacich podporných technológií tvoriacich vysokovýkonné výpočtové celky prispel projekt CDA k obnove a rozvoju technologickej infraštruktúry vo sfére, ktorá bola dlhodobo poddimenzovaná v oblasti vybavenia modernou výpočtovou a telekomunikačnou technikou

3 Projektové aktivity a mílniky

Najvýznamnejšie mílniky v projekte predstavovalo dokončenie stavebných úprav, podporného a technicko-technologického zázemia a spustenie samotnej pilotnej prevádzky so súvisiacimi procesmi zberu dát. Obzvlášť náročnou a komplexnou sa ukázala aj príprava metodiky a logistiky zberu dát, ktorej administratívne a personálne zabezpečenie si vyžaduje skúsený a organizačne zdatný personál.

Výstavba archívu predstavovala komplex náročných projektových úloh pozostávajúcich z troch ťažiskových hlavných aktivít:

- stavebného celku a podpornej technologickej infraštruktúry tvoriace technicko-technologické zázemie CDA
- technologickej IT infraštruktúry – tvoriace hardvérové a softvérové jadro CDA spolu s telekomunikačným dátovým vybavením
- implementačné služby – vývoj a dodávka špecifického programového vybavenia pre prevádzku CDA

Spomínané aktivity tvorili jadro projektu a ich finalizácia v 4. kvartáli roku 2014 zabezpečila úspešné ukončenie projektu, ktorého výstupom bolo komplexne vybavené dátové centrum v dvoch geograficky oddelených lokalitách (lokalita A – Bratislava, lokalita B – Martin),

s pasívnym dátovým skladom (lokalita C - Bratislava) a funkčným hardvérovým a softvérovým vybavením zabezpečujúcim spracovanie dát a ich bezpečné dlhodobé uloženie.

Od spustenia pilotnej prevádzky slúži CDA ako dlhodobé úložisko pre všetky digitalizačné projekty realizované v rámci OPIS PO2.

Stavebná časť projektu bola po mnohých komplikáciách a odkladoch spôsobených procesmi verejného obstarávania finalizovaná v apríli 2014. Do novovybudovanej lokality boli už počas behu pilotnej prevádzky presťahované technológie z lokalít v Martine, kde bola do toho času provízorne umiestnená celá infraštruktúra CDA. Pozostávala hlavne z vybudovania a rekonštrukcie priestorov pre dátové sály, podporné technológie a kancelárskych priestorov pre implementačný tím CDA. Súčasťou rekonštrukčných prác boli aj dodávky samotných technologických celkov podporných technológií ako je napr. vzduchotechnika, chladiace systémy, hasiace systémy, inžinierske siete, CCTV dohľad, systém detekcie narušenia objektu a pod.

4 Technické charakteristiky a procesy

Archív CDA je dimenzovaný na celkovú kapacitu 25 PB (PetaByte) a s ohľadom na projektované dátové toky a nároky na výpočtový výkon využíva robustné riešenie založené na serverovej platforme firmami IBM® a HP® a diskových clusteroch, ktoré zabezpečujú súvislý tok dát do CDA. Základ CDA tvorí magnetopáskový subsystém založený na páskových médiách IBM 3592 a technológii LTO-5 a LTO-6. Metodika vkladania dát do Centrálného dátového archívu je ošetrená zmluvnými vzťahmi s PFI, kde sú deklarované formálne a obsahové charakteristiky dát ktoré sú predmetom vkladu. Vstup dát do CDA je tak možný výhradne na základe uvedených formalizovaných štruktúr. Ich cieľom je komplexne metodicky zabezpečiť procesy vkladu resp. výberu dát z CDA ako aj procesy súvisiace s logistikou a kontrolou kvality.

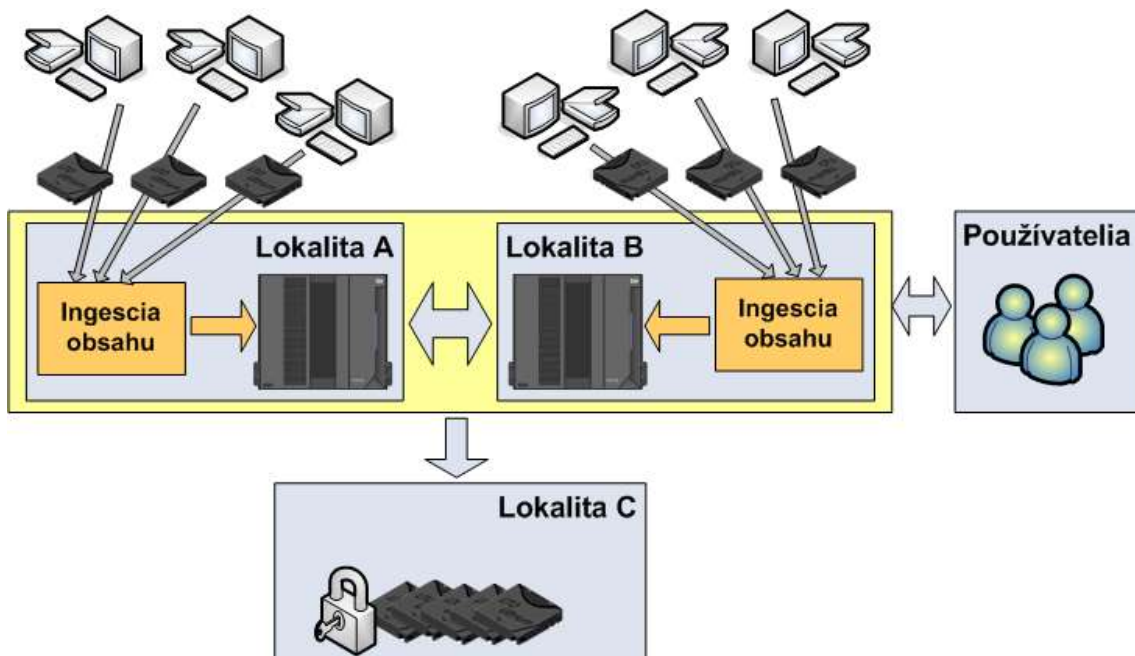
Základné procesy archívu CDA

Procesy archívu CDA sú riadené internými metodickými pokynmi, postupmi a smernicami, ktoré zabezpečujú rutinnú prevádzku archívu. Odrážajú sa primárne od riadenia a tvorby profilov pre vklad do archívu zo strany PFI. Každý vklad dát zo strany PFI musí byť v súlade s dohodou o zverení obsahu na dlhodobú archiváciu. Daný dokument je kľúčový pre akékoľvek

spracovanie dát archívom a jeho existencia a platnosť sú nevyhnutným predpokladom pre vklad dát do CDA na dlhodobú archiváciu.

Vklad - Ingescia

Vklad dát prebieha v súlade s modelom OAIS prostredníctvom formalizovaných procesov submisie a ingescie. Uvedené úkony prebiehajú prostredníctvom žiadosti o vklad, ktorá špecifikuje kvalitatívne a kvantitatívne charakteristiky dát ktoré budú predmetom vkladu. Po obdržaní žiadosti CDA zabezpečuje logistiku dodania dát. Z hľadiska objemov a priority vkladu sa spravidla využíva vklad „offline“ prostredníctvom magnetopáskových médií typu LTO (aktuálne v 5. resp. 6. generácii). Menšie objemy dát je možné u vybraných PFI vkladať do CDA aj „online“ prostredníctvom telekomunikačných dátových sietí. Predpokladá sa však, že vkladateľ disponuje adekvátnou šírkou prenosového pásma. Riadenie vkladov je realizované prostredníctvom kampaní. Kampaň zodpovedá balíku dát definovanom v žiadosti o vklad. Kampane vytvára a riadi odborný pracovník CDA, ktorý riadi životný cyklus kampane od jej spustenia až po ukončenie. Vklad dát je zjednodušene znázornený na obr. č. 1.

Obr. 1 Znážornenie procesu vkladu dát do CDA

Počas vkladu dát prebieha množstvo formálnych a kvalitatívnych kontrol, ktoré majú zabezpečiť, že sa do CDA dostanú iba dáta spĺňajúce parametre definované v žiadosti o vklad. Jedná sa hlavne o kontroly integrity (overenie kontrolných súčtov), formátové kontroly, kontroly úplnosti metadát, antivírová kontrola a pod.

Synchronizácia

Proces synchronizácie zabezpečujúci bezpečnosť dát multiplikovaním dát a ich distribuovaním do jednotlivých lokalít je riadený rovnako formou kampaní, ktoré sú spúšťané periodicky spravidla v týždňových intervaloch. Proces je riadený automaticky čím sa eliminuje možnosť zlyhania ľudského faktora. Princíp synchronizácie je analogický ku vkladu zo strany PFI. Vklad do inej lokality CDA prebieha v zjednodušenom režime. Keďže predpísaný set kontrol prebehol v lokalite kam bol vklad uskutočnený, pri synchronizácii do druhej geograficky oddelenej lokality sa realizuje už iba základná kontrola integrity. Tá zabezpečí odhalenie prípadných chýb pri prenose. O výsledku a úspešnosti vkladu je PFI informovaná notifikáciami resp. má možnosť sledovať priebeh spracovania dát prostredníctvom webového rozhrania.

Výber

Výber dát z CDA prebieha reverzným spôsobom ako vklad. PFI predkladá formálnu žiadosť o výber balíkov dát prostredníctvom rozhraní aplikácie CDA. Následne po vykonaní operácii a rutinných kontrol výberu dát obdrží PFI požadované dáta na špecifikovaných médiách resp. je jej umožnený odber dát online spôsobom.

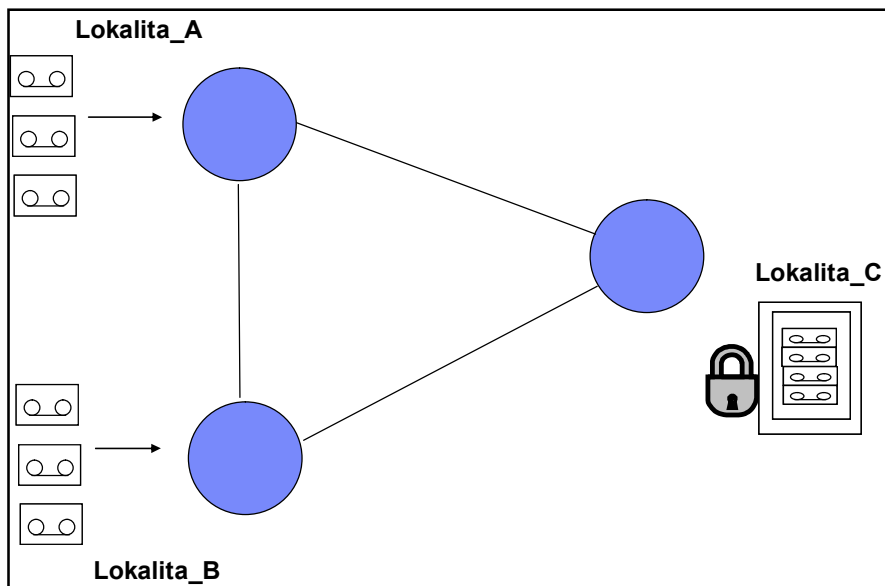
5 Manažment CDA

Manažment CDA je založený na zabezpečení prevádzky CDA v súlade s organizačnými zložkami UKB zabezpečujúcimi jeho činnosť. Zabezpečuje ho odbor CDA tvorený tromi organizačnými útvarmi v rámci UKB rozdelených podľa funkčných domén ktoré spravujú:

- informačné a podporné technológie (správa IKT prostriedkov a podporných technológií)
- informačné systémy (komplexná správa softvérového subsystému CDA)
- informačné procesy (metodické, informačné a procesné zabezpečenie CDA)

Procesná stránka CDA je zameraná hlavne na prípravu, negociáciu a kontrolu dohôd o zverení obsahu na dlhodobú archiváciu, tvorbu a manažment profilov pre vklad dát, metodickú činnosť a plánovanie. Kritické činnosti útvaru pozostávajú z plánovania technologických upgrade a profylaktiky, výkonu finančného manažmentu, zabezpečenia logistiky, krízového manažmentu, riadenia rizík a zmien.

CDA zabezpečuje komplexné riadenie vkladu dát (kampane), identifikáciu, správu a riešenie incidentov podľa metodík a overených postupoch ITIL®. Útvary informačných technológií a systémov majú na starosti monitoring prevádzky, správu incidentov, výkon upgrade a profylaktiky, servisné zásahy, optimalizáciu a development.

Obr. 2 Schéma lokalít CDA

6 Problémy projektu CDA

Projekt čelil počas svojej realizácie mnohým problémom, ktorých riešenie si častokrát vyžadovalo vysokú mieru angažovanosti a improvizácie. Pri projekte tohto rozsahu sme vedeli niektoré problémy predpokladať a predvídať, no niektoré sa vynárali neočakávane a vyžadovali si okamžité riešenie.

Oneskorenie v procesoch verejných obstarávaní (VO) - najpálčivejším problémom, ktorý v konečnom dôsledku spôsobil oneskorenie celej implementácie projektu boli procesy súvisiace s verejným obstarávaním. Štandardné procesy VO dokázali posunúť dokončenie

stavebnej časti CDA o viac než rok. Uvedené procesy VO boli identifikované už v predprojektovej fáze ako riziká s vysokou mierou pravdepodobnosti a dopadu na projekt. Ich potenciál ohroziť realizáciu projektu bol veľmi vysoký a bolo nutné ich sledovať a riadiť so zvláštnym dôrazom. Opatrenia týkajúce sa ich eliminácie spočívali primárne v realizácii zmenových konaní a zedefinovania dostatočnej časovej rezervy v harmonograme projektu.

Oneskorenie v implementácii - oneskorenia priamo či nepriamo súvisiace s dodávkami služieb, spôsobených absenciou a omeškaním vstupu dát z digitalizačných kampaní ako aj samotnými oneskoreniami na strane dodávateľských subjektov vyplývajúcich z komplexného a náročného vývoja aplikačného prostredia CDA. Projekt neobišli ani zlyhania týkajúce sa hardvérových komponentov vyžadujúcich si servisné zásahy. Vo finále projektu sa podarilo zabezpečiť plnohodnotnú prevádzku archívu pre potreby digitalizačných projektov OPIS PO2.

Personálny manažment - projekt CDA bol riadený interným projektovým tímom vytvoreným ad-hoc pre potreby riadenia projektu CDA. Keďže sa jednalo o prvý projekt takéhoto rozsahu realizovaný v UKB bol aj samotný rozsah administratívnych úloh z hľadiska riadenia projektov OPIS výzvou pre všetkých členov projektového a implementačného tímu. Ukázalo sa, že zabezpečenie prevádzky CDA s limitovanými prostriedkami na personálne výdavky si vyžaduje odlišnú stratégiu pri akvizícii ľudských zdrojov. Bolo potrebné si vychovať a zaškoliť špecialistov pre prevádzku špecifických technológií. Projektovému tímu sa podarilo zabezpečiť vyvážený mix odborníkov z oblasti IT a knižnično-informačnej praxe, ktorí na vysokej odbornej úrovni zabezpečujú všetky procesy CDA.

7 Skúsenosti z prevádzky

Celkové zhodnotenie projektu si vyžaduje komplexný prístup a bude v budúcnosti témou odbornej analýzy. V priebehu realizácie projektu bolo identifikovaných 8 základných zistení, ktoré si vyžadujú špecifický prístup a tvoria znalostnú bázu pre riešenie budúcich projektových úloh:

- je nutné disponovať dedikovanou organizačnou zložkou s adekvátnymi personálnymi kapacitami pre interné projektové riadenie a postupovať podľa overených postupov a štandardných metodík riadenia projektov (napr. IPMA, PMI, PRINCE2 a pod.)

- potreba adekvátneho finančného zabezpečenia IT špecialistov a ostatných prevádzkových pracovníkov CDA. Vzhľadom na vysokošpecializované činnosti a nutnosť odborných školení na prácu s infraštruktúrou CDA je potrebné personálne stabilizovať projektové činnosti. Nežiaducu fluktuáciu personálu je možné redukovať iba vhodnými pracovnými podmienkami a finančným ohodnotením. Dané ciele bude však v porovnaní s konkurenciou komerčných subjektov na trhu práce len veľmi obtiažne dosiahnuť z ohľadom na rozpočtové obmedzenia UKB ako rozpočtovej organizácie v zriaďovateľskej pôsobnosti MK SR.
- prínos projektu CDA k rozvoju zamestnanosti nenaplnil želané ukazovatele. Vzhľadom na krátenie rozpočtových prostriedkov je reálny personálny stav v rámci inštitúcie nižší ako pridelený ukazovateľ pracovných miest v rámci inštitúcie. Z daného dôvodu je problematické deklarovanie nárastu zamestnanosti vyvolaného projektom. Novovytvorené pracovné miesta pre CDA tvoriace merateľný ukazovateľ projektu boli dočasne alokované v rámci existujúcich personálnych kapacít UKB.
- nevhodná časová segmentácia a etapizácia výdavkov na IKT a spotrebný materiál. Limitované možnosti pružne reagovať na zmeny v rámci projektov OPIS PO2, ktoré by prispeli k hospodárnejšiemu rozloženiu nákupov IKT technológií a súvisiaceho spotrebného materiálu v súlade s aktuálnymi potrebami a nárokmi digitalizačných kampaní v rámci OPIS PO2.
- počas realizácie projektu sa vyskytli zásahy zriaďovateľa do kompetencii a manažérskych rozhodnutí projektového manažéra a CEO.
- projekt bol z pohľadu autorského zákona realizovaný v podmienkach, ktoré sa dajú charakterizovať ako legislatívne vákuum. Už pred samotnou realizáciou projektov OPIS PO2 bolo identifikované riziko konfliktu s autorským zákonom. Daný stav sa dotýka aj prevádzky CDA a do konca realizácie projektu (ani po ňom) nebol uspokojivo vyriešený úpravou príslušných legislatívnych noriem.
- CDA v súlade s CBA analýzou a výpočtom nákladov v období udržateľnosti potrebuje na svoje fungovanie značné finančné prostriedky, ktoré je potrebné zabezpečiť z rozpočtovej kapitoly MK SR. Aktuálne nie je stanovený systém financovania CDA v súlade s požiadavkami na jeho servis, bežnú prevádzku a periodickú obnovu HW a SW infraštruktúry. Daný problém bude optimálne vyriešený až zadaním zvláštno

statusu CDA v niektorom z legislatívnych predpisov, ktorý zabezpečí mandatórne pridelovanie účelovo viazaných prostriedkov do rozpočtu UKB na prevádzku CDA.

- z hľadiska OPIS PO2 a rezortu absentuje celková stratégia financovania projektov na obdobie udržateľnosti. Je dôvodná obava, že finančné prostriedky na fungovanie infraštruktúry a zabezpečenie činnosti projektov v období udržateľnosti nebudú vyčlenené v dostatočnej miere resp. budú absentovať úplne.
- pri budovaní LTP úložiska je potrebné vhodne stanoviť TIER špecifikáciu podľa Uptime Institute tak, aby vhodne korešpondovala s očakávaniami a dostupnosťou služby. S ohľadom na distribúciu služieb CDA do dvoch aktívnych lokalít nie je v prípade výpadku jednej z nich vážne ohrozená dostupnosť služieb. V prípade mimoriadnej situácie sú vždy služby presmerované do funkčnej lokality až do odstránenia mimoriadnej situácie. S ohľadom na kritickosť dostupnosti služieb a ich dopad na ostatné projekty nie je finančne rentabilné budovať pri danej architektúre vysoko-dostupné dátové centrum na úrovni TIER III a viac.

Na príklade projektu CDA vidno komplexnosť a zložitosť riadenia tohto typu projektov. Zvláštnu pozornosť je potrebné venovať hlavne identifikácii kritickej cesty a riadeniu projektových rizík. Môžeme konštatovať, že prínos projektu tohto rozsahu nie je s ohľadom na jeho charakter jednoduché zhodnotiť. Až dlhodobá prax a napojenie na integrovanú sieť projektov OPIS ukáže prínos a potenciál CDA. Rozhodne má daný projekt potenciál stať sa celonárodným depozitom pre všetky inštitúcie v oblasti verejnej služby a štátnej správy na Slovensku. Či sa daný cieľ podarí a CDA dokáže naplniť túto ambíciu záleží nielen na rozhodnutiach na úrovni jednotlivých ministerstiev a vlády, ale aj vlastných rozvojových a marketingových aktivitách CDA a UKB.

Zoznam použitej literatúry:

- [1] ISO 14721:2012 : Space data and information transfer systems -- Open archival information system (OAIS) -- Reference model
- [2] STN ISO 16363:2014 : Systémy prenosu vesmírnych údajov a informácií. Audit a certifikácia dôveryhodných digitálnych úložísk.
- [3] The Stationery Office and other accredited agents. Managing successful projects with PRINCE2. 3. vyd. Norwich : TSO@Blackwell, 2012. 172 s. ISBN 978 0 11 331059 3.

Babi, pošli mi to mejlom a iné aktivity

Fabová, Sylvia – Krokvičková, Gabriela

Verejná knižnica Michala Rešetku v Trenčíne

Abstrakt: Príspevok predstavuje širokospektrálne projekty Verejnej knižnice Michala Rešetku v Trenčíne, ktoré nie sú bežne spájané s činnosťou knižníc. Inštruktážne školenia práce s PC pre seniorov, charitatívne stretnutia s deťmi z detského domova, vydávanie vlastného časopisu, prevádzka letnej čítárne pod holým nebom, knihovnícke dobrovoľníctvo, spolupráca s rôznymi občianskymi združeniami a neziskovými organizáciami, či realizácia prednášok a besied na aktuálne spoločenské témy tvoria netradičné aktivity, ktorými otvárame dvere do knižnice stálym čitateľom aj potenciálnym návštevníkom.

Kľúčové slová: verejné knižnice, aktivity knižníc, netradičné aktivity, podujatia knižníc, komunitné aktivity

Abstract: The contribution represents activities of Michael Rešetka public library in Trencin, which are not commonly associated with standard activities of libraries. Projects such as an Instructional trainings with PC-using for seniors, charitable meetings with children from the orphanagen in the library, self magazine publishing, open and running a "Summer reading room", voluntary work in the library, cooperation with different organizations and implementation of lectures about current social topics are unusual activities by which we would like to assemble readers and potential visitors.

Keywords: public libraries, activities of libraries, unusual activities, events of libraries, activities for communities

Obdobie, keď bola knižnica zaujímavá samotným poskytovaním základných knižnično-informačných služieb a vypožičiavaním kníh, je už dávno minulosťou. Súčasné nároky verejnosti na vzdelávanie, kultúrne vyžitie a trávenie voľného času ovplyvňuje dynamika doby s dôrazom na efektívny prístup k informáciám.

Postavenie verejných knižníc v konkurenčnom prostredí inštitúcií so širokospektrálnou spoločenskou funkciou nie je presne vyšpecifikované a je v neustálom procese. Hoci knižnice majú v spoločnosti nezastupiteľné miesto s dlhodobou tradíciou, vývoj a aktuálne trendy, hlavne v oblasti elektronizácie, ich nútia rozširovať svoju ponuku o nové, netradičné možnosti, prostredníctvom ktorých chcú zostať atraktívne pre svojich návštevníkov. Pôvodné kolektívne

formy práce s čitateľom sa premenovali na komunitné aktivity a verejné knižnice na komunitné centrá. Nezvratným faktom však zostávajú funkcie a úlohy knižníc zakotvené v zákone o knižniciach. Je preto prirodzené, že poskytované služby sa snažia neustále inovovať, vrátane reflexie na požiadavky občanov, resp. ponuku konkurencie.

Ambíciou Verejnej knižnice Michala Rešetku v Trenčíne (ďalej VKMR), popri riadnom plnení základných úloh a funkcií vyplývajúcich zo zákona o knižniciach a zriaďovacej listiny, je poskytovať priestor na realizáciu netradičným a zároveň zaujímavým spôsobom a tak propagovať knižnice, čítanie a vzťah k literatúre. Trenčianska knižnica nezištne kooperuje s regionálnymi občianskymi združeniami, komunitnými centrami a ďalšími inštitúciami na spoločnom rozvoji kultúry a vzdelávania v meste, spája miestnych obyvateľov a posilňuje ich vzťah k miestu, kde žijú.

Prednáška je zameraná na predstavenie niektorých aktivít VKMR, ktorých realizácia nie je bežne spájaná s činnosťou knižníc. Predstavíme jedinečné projekty s viacročnou tradíciou, ktorých obľúbenosť odzrkadľuje hojná návštevnosť verejnosti.

VEREJNÁ KNIŽNICA MICHALA REŠETKU V TRENČÍNE
v zriaďovateľskej pôsobnosti Trenčianskeho samosprávneho kraja

organizuje
pre seniorov
inštruktáž na prácu s PC a internetom
s názvom

**„Babi,
pošli mi to mejlom“**

KURZY PREBIEHAJÚ KAŽDÚ STREDU
v budove Verejnej knižnice M. Rešetku v Trenčíne,
na Jaselskej ulici (2. posch.)
od 8.00 do 9.30 h
Záujemcovia sa môžu prihlásiť osobne alebo telefonicky
na číslo 032/7708 314

Srdečne Vás pozývame!

Obrázok 1: Informačný leták k podujatiu

V roku 2006, keď internet ešte nebol bežnou súčasťou každej domácnosti knižnica ponúkla seniorom možnosť bezplatne absolvovať základnú inštruktáž k používaniu e-mailovej

komunikácie. Nápad sa rozvinul do projektu s názvom „Babi, pošli mi to mejlom“ a o jeho úspešnosti svedčí takmer desaťročné pravidelných týždenných lekcií. Zabezpečiť materiálne a personálne podmienky na realizáciu inštruktáží nebol pre knižnicu problém. Základným predpokladom bol prístup k počítačom s internetom, čo ponúkalo oddelenie multimediálnej študovne na troch PC. Personálne projekt garantovali odborní pracovníci multimediálnej študovne, ktorí s nápadom prišli, vypracovali metodiku a inštruktáže viedli. Účasť seniorov je dodnes zabezpečovaná v rámci spolupráce s Jednotou dôchodcov v Trenčíne a propagácie v regionálnych médiách. Podstata projektu spočíva v zvládnutí základov práce s PC a internetu seniormi. Obsah školenia je koncipovaný do troch samostatných lekcií, v ktorých sa, s ohľadom na individuálne schopnosti a zručnosti, účastníci oboznámia s možnosťami vyhľadávania na internete, založia si e-mailový účet, naučia sa odosielať a prijímať elektronickú poštu a základy práce s aplikáciou Microsoft Office Word pre posielanie a prijímanie príloh v elektronickej komunikácii. Zámerom je, aby seniori začali našim lektorom dôverovať a aby odhodili počiatočný rešpekt z počítačov. Nezaťažovať ich zbytočne encyklopedickými výrazmi, skôr uprednostňovať zážitkové učenie na úkor teórie. Kľúčom k úspechu je, aby videli o čom sa učia a aby si to aj na vlastnej koži odskúšali. Čo sa týka obsahu, každý senior má nárok na tri bezplatné kurzy. Počas nich sa postupne naučí pracovať s myškou, klávesnicou, textovým editorom, to znamená vytvoriť, upraviť a uložiť dokument a následne ho pripojiť ako prílohu v e-maile. Po zvládnutí týchto krokov sa už na internete pohybuje oveľa istejšie. Treba dodať, že ku každému záujemcovi máme individuálny prístup. Inštruktáže sa konajú pravidelne každú stredu od 8.00 do 10.00 hod. na Jaselskej ul. pre vopred objednaných záujemcov. Každý účastník inštruktáže pracuje podľa pokynov lektora s počítačom individuálne a preto je maximálny počet účastníkov jednotlivých školení obmedzený počtom počítačov na tri osoby. Od roku 2006 absolvovalo inštruktážne školenia v knižnici takmer 900 seniorov.

Vydavateľskú činnosť knižnice, ktorá tiež nie je bežnou súčasťou knihovníckej praxe reprezentuje „viac než len metodický časopis“ Knižovník, ktorý pri príležitosti 30-ročného jubilea vzniku predstavila M. Kernová, členka redakčnej rady: *„Príbeh nášho Knižovníka začal v roku 1981, kedy vyšlo jeho prvé dvojčíslo s podnázvom Metodický časopis pre jednotnú sústavu knižníc Trenčianskeho okresu. Samotný podnázov vystihoval zámer i podstatu vzniku, ktorý ho sprevádza celým obdobím existencie až po dnes. V úvodnom slove prvého čísla je uvedený „leitmotív“ vzniku vydávania periodika:*

„snaha doceniť význam knihy a tlačeného slova a sprístupňovať tieto zdroje širokým vrstvám obyvateľstva s dôrazom na mládež...“. Časom sa stáva významným pomocníkom knihovníkov v mestách a obciach v ich každodennej knižničnej práci. V prvom roku vyšli štyri čísla, v nasledujúcich rokoch ostala periodicita vydávania dvakrát ročne. Obsah i vzhľad čísiel zodpovedal aktuálnej dobe i pomerom. Do roku 1992 vychádza vo formáte A4, rozmnožuje sa cyklostylom a výtlačky sú distribuované do všetkých knižníc vtedajšieho trenčianskeho okresu. Hlavnú náplň príspevkov tvorili kalendáre kultúrno-politických výročí, príhovory k významným udalostiam, zverejňovanie zákonov, vyhlášok, noriem, týkajúcich sa knižničkej práce, referencie o priebehu celoštátnych podujatí zameraných na prácu s knihou, propozície k súťažiam, blahoželania jubilujúcim knihovníkom a pod. Po roku 1989 so zmenou spoločenského zriadenia sa začína postupne meniť obsah i úprava periodika. V prvom období v príspevkoch reaguje na zánik siete ľudových knižníc a priebeh delimitácie knižníc do zriaďovateľskej pôsobnosti miest či obcí, začínajú sa objavovať príspevky k témam, o ktorých sa dovtedy nepísalo... V roku 1993 sa mení formát na A5, v rámci postupujúcej elektronizácie pracovísk knižnice na písanie príspevkov sa začína využívať počítač, so zmenou územnosprávneho členenia SR v r. 1996 sa rozširuje metodická pôsobnosť o okresy Bánovce nad Bebravou a Myjava. Obsah periodika sa stáva ucelenejším, vznikajú pravidelné rubriky venované metodike, diani v knižniciach jednotlivých okresov, kalendárom výročí, činnosti literárneho klubu, krajskej pobočky Spolku slovenských knihovníkov a i. V roku 2006 sa pokusne zaslal časopis v elektronickej verzii na obecné úrady, ktoré mali internet. V tom období ich však bolo výrazne málo a pretože tlačené verzie si vyžadovali vysoké finančné náklady v rokoch 2007-2008 časopis nevychádzal. K výraznej zmene došlo v roku 2009, vďaka novej webovej stránke knižnice, v sekcii určenej špeciálne pre knižnice, nastala možnosť zverejňovať elektronickú verziu časopisu. Časopis získal novú redakčnú radu a s ňou i nový dizajn a štruktúru obsahu. Popri pravidelnej odbornej metodickéj časti obsahuje nielen písané, ale i fotografické či obrazové materiály z ponuky uskutočnených podujatí, informuje o knižných novinkách, predstavuje osobnosti trenčianskeho regiónu, zverejňuje rozhovory so spisovateľmi, výsledky čitateľských súťaží a množstvo ďalších informácií. V súčasnosti síce v prevažnej miere zviditeľňuje činnosť Verejnej knižnice Michala Rešetku v Trenčíne, perspektívou je ponúknuť priestor zriaďovateľom a knihovníkom v regióne na prezentáciu činnosti svojej knižnice. Cieľom všetkých zainteresovaných ostáva snaha v prvom rade poskytovať prostredníctvom „Knihovníka“ komplexný prístup k získaniu aktuálneho obrazu o dianí v knihovníctve a tým pokračovať v plnení hlavnej idey jeho vzniku. Želáme si, aby ostal pomocníkom

každého knihovníka v úsilí šíriť kultúru vo všetkých končinách nášho regiónu.“ (Knihovník, č. 2/2011, str. 20)

Charitatívne predvianočné stretnutie pre deti z Detského domova Lastovička v Trenčíne organizuje trenčianska knižnica pod názvom „Svet stále lásku má“ pravidelne od roku 2005. Na základe dlhodobej spolupráce s detským domovom a hlavne priateľských, takmer rodinných vzťahov s jeho chovancami, ktorí trávili svoj voľný čas v knižnici, vznikla myšlienka vzájomne si spríjemniť predvianočný čas. Doplnený názov známej a emotívnej vianočnej piesne, ktorej myšlienku podujatie napĺňa, bol najskôr len mottom stretnutia, ale pre svoju výstižnosť sa rýchlo zaužíval. Deti z detského domova, ktorých počet a vek je každý rok iný, sú tradične v decembri kolektívne pozvané do knižnice. Pozývaní sú aj iní detskí návštevníci knižnice a kolegyne knihovníčky, ktorí chcú zažiť predvianočnú atmosféru v oddelení pre deti a mládež. Program pripravujeme každý rok iný, zaujímavý pre deti, tak, aby bol v súčasnom materiálnom svete odlišný od zážitkov a aktivít, ktorými sú deti v tomto čase zahŕňané. Obvyklým scenárom podujatia je beseda so spisovateľom, výtvarníkom, divadelné predstavenie, karneval, literárno-dramatické pásmo v podaní žiakov umeleckých škôl a pod. Najmilším zážitkom zo stretnutia je vystúpenie detí z detského domova pripravené pre knihovníčky a samozrejme vzájomné záverečné odovzdávanie darčiekov, ktoré vždy vyčarí úsmev na tvári. Darčeky pre deti a občerstvenie pre približne 30 zúčastnených sa zabezpečujú z mimorozpočtových zdrojov, prostredníctvom projektov, sponzorských darov a finančnej zbierky zamestnancov knižnice. Pri realizácii knižnica spolupracuje s Miestnym odborom Matice slovenskej a Úniou žien Slovenska v Trenčíne. Úspech podujatia však spočíva v entuziazme a nadšení knihovníčok a radosti všetkých zúčastnených zo stretnutia, napriek skromnosti darčiekov.

Vznik a činnosť dobrovoľníckej práce v trenčianskej knižnici predstavila M. Špániková v časopise Knihovník, ktorý knižnica vydáva: *„Prívlastok „Priatelja knižnice“ je oficiálne používaný pre dobrovoľníkov v knižniciach v zahraničí (Freunde der Bibliothek, Friends of Library). Tento názov si prepožičali aj pracovníčky úseku literatúry pre deti a mládež Verejnej knižnice Michala Rešetku v Trenčíne pre postupne sa rozrastajúcu skupinu dobrovoľníkov, ktorá sa spontánne vytvorila v roku 2010. Najskôr sa začala v odd. pre deti schádzať prvá skupina troch dievčat – Ivka Reháková, Janka Ranková a Hela Ignáčáková. Neskôr sa, na veľkú radosť knihovníčok, k nim pridávali ďalší, Kristína*

Dolinská, Šimon Hupčík, Gabika Kršáková, Mária Michalíková, Martin Orišek, Katka Plevová a Michal Pleva. Tak vznikla skupina desiatich žiakov ZŠ, ktorých aktivity knižnice oslovili, prejavili snahu pomáhať pri práci s detskou literatúrou a jednoduchých knihovníckych činnostiach. Získavali základné knihovnícke zručnosti, podrobnejšie poznávali literatúru, detskí čitatelia si od nich často pýtali radu čo čítať, balili knihy a pod. Stali sa tiež aktívnymi účastníkmi organizačne náročnejších aktivít, napr. Noci s Andersenom, Papučkovej noci, charitatívnej akcie pre deti z DD Lastovička Svet stále lásku má, taktiež pomáhali pri podujatiach Farebný sen, Deň ľudovej rozprávky a pod. V Týždni slovenských knižníc, dňa 29. 3. 2011, sa v úseku literatúry pre deti a mládež uskutočnilo prvé oficiálne stretnutie spomínaných žiakov, na ktorom spoločne s knihovničkou P. Motyčkovou a vedúcou KIS M. Špánikovou, diskutovali o myšlienke dobrovoľníctva, o aktivitách na ktorých participujú, o kladoch i záporoch činnosti, otvorili tiež živú debatu o ďalších cieľoch. Adepti absolvovali „test knihovníckej zdatnosti“ a boli pasovaní za dobrovoľníkov – „Priateľov knižnice“. Veľmi si vážime aktivitu knihovníčok i žiakov, ktorí hovoria, že sa radi pohybujú v prostredí kníh, skúšajú svoje schopnosti, budujú nové priateľstvá, vytvárajú si pocit spolupatričnosti a v neposlednom rade skoncovali s nudou. Potvrdili teóriu, že dobrovoľníctvo je možnosť naučiť sa nielen dostávať, ale aj dávať, je to možnosť robiť niečo, čo chcú, čo ich baví a naplňa. Ďakujeme, sme radi, že je to práve v knižnici!“ (Knižovník č. 1/2011, str. 9)

Obrázok 2: Členovia Literárneho klubu OMEGA

Ako otvorený komunitný priestor spolupracuje VKMR s viacerými organizáciami:

1. Podporuje, koordinuje a zastrešuje činnosť Literárneho klubu OMEGA, ktorý vznikol v roku 1996. Je to neformálne združenie literárnych tvorcov a priaznivcov literatúry. Pravidelne, raz do mesiaca usporadúvajú v knižnici stretnutia s diskusiami o literatúre, prezentácie kníh renomovaných spisovateľov aj amatérskych autorov - členov literárneho klubu, doteraz vydali desať zborníkov literárnych prác svojich členov. Členská základňa sa počas dvoch desaťročí menila, nateraz združuje približne dve desiatky literátov. Od založenia klubu je „duchovným otcom“ spisovateľ Rudolf Dobiáš a predsedom básnik a literárny kritik Ján Maršálek. Priestor na realizáciu má každý so vzťahom k literatúre, písaniu a knižnica je ideálnym miestom a zázemím na neformálne stretávanie sa ľudí s týmito záujmami.
2. S Občianskym združením Ars Vivendi – Liga za duševné zdravie spolupracuje knižnica pri organizovaní prednášok a diskusných fór na aktuálne psychologické, spoločenské a medicínske témy. Pravidelne, raz za mesiac, sa v knižnici stretáva verejnosť, ktorú

zaujíma problematika duševného zdravia s odbornými lekármi, psychiatrami, psychológmi pod odbornou garanciou Doc. MUDr. J. Haštu PhD.

Téma ochrany a rozvoja mentálneho zdravia je aktuálna stále viac a organizácia aktivít s touto problematikou v knižnici je vhodnou a žiadanou súčasťou jej netradičných služieb.

3. Dobrovoľné a neziskové združenie IT profesionálov, programátorov, počítačových nadšencov a aj koncových užívateľov systémov Windows a iných IT technológií s názvom WUG spolupracuje s knižnicou pri organizovaní odborných prednášok. Komunita počítačových profesionálov, certifikovaných konzultantov, ale hlavne študentov a záujemcov o IT technológie sa niekoľkokrát do roka stretáva v knižnici od r. 2008.
4. Spoluprácou pri realizácii celoslovenskej akreditovanej postupovej súťaže dramatizácie textov v cudzích jazykoch s názvom Jazykový kvet podporujeme ciele súťaže:
 - prezentáciu jazykových zručností detí a mládeže,
 - podporu učenia sa jazykov a aktívneho záujmu o jazyky,
 - motiváciu a inšpiráciu formou primeraného súťaživého prostredia.

Súťažné podujatie prebieha v knižnici v dvoch kolách na okresnej a krajskej úrovni od roku 2012 s priemerným počtom 90 súťažiacich detí.

5. Čítanie rozprávok pre najmenšie deti a ich rodičov na materskej dovolenke realizujeme v spolupráci s Materským centrom Srdiečko pod názvom Hľadáme stratenú rozprávku. Deti v sprievode svojich rodičov navštevujú v určené dni knižnicu, kde je pre nich pripravené vhodné prostredie prispôbené detskému čitateľovi, zaujímavé knižky a hračky. Čítanie je vedené interaktívnym spôsobom so zreteľom na vek poslucháčov a ich schopnosti vnímania. Podujatia sú úspešné hlavne v pobočkách knižnice v jednotlivých častiach mesta, v komunite tam žijúcich rodín. Nie sú to podujatia zamerané na veľký počet návštevníkov, majú komorný charakter s cieľom oboznámiť deti s knihami a urobiť zaujímavým prvý kontakt s knižnicou.

Projekt Knižnica pod holým nebom prezentoval v regionálnom periodiku InfoTrenčín jej koordinátor, pracovník knižnice P. Martinák: „*Verejná knižnica Michala Rešetku spustila jedinečný projekt v historickom centre Trenčína. Po vzore viacerých európskych i slovenských miest rozšírila*

svoje portfólio o letnú čítareň. Oáza pokoja obklopená okrasnou zeleňou čakala na návštevníkov vo dvore knižnice na Jaselskej ulici. Jej najväčšia prednosť spočívala v bezbariérovom prístupe. Nemenej dôležitý bol tiež fakt, že atraktívne zákutie je dostupné bezplatne a pre širokú verejnosť. Keďže čítanie a leto tvoria spojené nádoby, popri registrovaných čitateľoch ponúkala možnosť harmonického posedenia pri knihách, novinách a časopisoch v knižnici pod holým nebom všetkým, ktorí túžia po nových informáciách, hľadajú miesto na oddych počas prechádzky mestom alebo len napríklad potrebujú niekde zmysluplne využiť voľný čas do odchodu autobusu. Letná čítareň bola otvorená od 16. júna do 4. septembra, dvakrát týždenne – v pondelok a štvrtok. Výdatné čitateľské menu obsahovalo desiatky kníh z burzy a takmer tridsať priebežne aktualizovaných titulov periodík, vrátane denníkov. Ponuka bola koncipovaná tak, aby si z nej vybral naozaj každý čitateľ – od detí, cez mamičky, záhradkárov, cestovateľov, motoristov až po milovníkov histórie. Samostatnú kapitolu predstavovali materiály propagujúce trenčiansky región. Materiálno-technické vybavenie projektu knižnica zabezpečila vlastnými kapacitami, sponzorskými príspevkami i prostredníctvom marketingovej spolupráce s viacerými slovenskými vydavateľstvami a partnermi. Zámer podporilo aj mesto Trenčín z grantu v oblasti kultúry. „Našou ambíciou bolo zharmonizovať pešiu zónu, poskytnúť priestor na realizáciu všetkým generáciám, vytvoriť zdroj na načerpanie energie a originálne posilniť ducha tohto miesta otvorením knižnice smerom k obyvateľom a návštevníkom Trenčína i Trenčianskeho kraja.“ (InfoTrenčín, č. 6/2014, str. 8)

Nápad realizovať prednášky ku kyberšikane v knižnici vznikol spontánne, na základe diskusie medzi tímom knižnice a spoluautorkou, Mgr. I. Izraelovou, ktorá prijala úlohu odborného garanta. Myšlienka projektu vyplynula z obojstranných skúseností s prácou s mladými ľuďmi v pubescentnom, pubertálnom a adolescentom veku, ktorí žijú v informačne zaplavenej spoločnosti, je snahou o návod na bezpečnejšie trávenie on-line času a nahliadnutím na odvrátenú stranu kyberpriestoru. Projekt s názvom Nástrahy okolo nás vypracovali psychologička Mgr. Iveta Izraelová a preventistka Mgr. Eva Holmanová. Prvé stretnutia sa uskutočnili v novembri 2010, priebežne pokračujú aj v súčasnosti. Cieľom projektu je, prostredníctvom interaktívnych prednášok, prezentácií a diskusií, prispieť k prevencii a šíreniu osvetu v oblasti bezpečného používania internetu a iných informačných technológií. Zámerom je poukazovať na narastajúci výskyt negatívnych dôsledkov kyberšikany u detí od raného veku až po dospelosť, postupné vytrácanie potreby fyzického kontaktu medzi mladými a výrazný

progres vo virtuálnej komunikácii prostredníctvom internetu, ako i upozorňovať žiakov, pedagógov, vychovávateľov na odvrátenú „tvár“ virtuálneho sveta, ale aj recipročne diskutovať s poslucháčmi o ich vlastných alebo sprostredkovaných skúsenostiach s touto problematikou. V trencianskej knižnici sa doposiaľ uskutočnilo 9 interaktívnych podujatí k problematike kyberšikany na viaceré okruhy tém, napr. strata identity, závislosť, grooming, phishing, extrémizmus a taktiež prevenciu a komunikáciu. Vzhľadom na závažnosť a intimitu témy majú aktivity komorný charakter, doposiaľ ich absolvovalo 280 žiakov a pripravujú sa ďalšie v tomto roku. Za realizáciu projektu o kyberšikane získala trencianska knižnica od občianskeho združenia eSlovensko v súťaži Zodpovedne.sk v roku 2012 v kategórii preventistov cenu a titul Najzodpovednejšia knižnica. Ocenenie je dôkazom o užitočnosti týchto aktivít a dosvedčuje to aj neustále narastajúci počet záujemcov zo základných a stredných škôl v Trenčianskom kraji o prednášky s touto problematikou.

K netradičným formám propagácie čítania a činnosti knižníc patrí projekt Čítajme všetci – čítanie je super, ktorý má už viac ako 50-ročnú tradíciu. Je zameraný na deti navštevujúce 1.- 5. ročník základných škôl s cieľom vypestovať v žiakoch pozitívny vzťah ku knihám, zábavnou súťažnou formou ich motivovať k čítaniu a k zmysluplnému tráveniu voľného času v prostredí knižnice. Do súťaže sa zapájajú školy zo všetkých lokalít mesta a začína pre žiakov a ich pedagógov absolvovaním vstupnej exkurzie alebo hodiny informatickej výchovy v priestoroch knižnice. Po zoznámení sa s priestormi, aktivitami a činnosťou knižnice, sa žiaci zúčastňujú na vzdelávacích a kultúrnych podujatiach, besedách so spisovateľmi, literárnych súťažiach, prázdninových kluboch, tvorivých dielňach, výstavách a pod. a hlavne čítajú a vypožičiavajú si knihy z knižnice. Jedným z cieľov súťaže je naučiť deti čítať s porozumením, preto odborní zamestnanci knižnice realizujú hodiny v rámci súťaže zážitkovou formou. S textom pracujú tak, aby z neho malo dieťa zážitok a tešilo sa na ďalšiu hodinu v knižnici.

Vyvrcholením aktivít súťaže je slávnostné odovzdávanie diplomov a cien najaktívnejším triedam vždy v júni.

Organizovanie cyklu podujatí s dvojročnou periodicitou, ktoré predstavuje spisovateľov a literátov s blízkym vzťahom k Trenčianskemu kraju, dotvára spektrum činností, ktoré zaraďujeme k netradičným aktivitám. Stretnutie v jeden deň a na jednom mieste, priemerne 20-

tich tvorcov rozličných literárnych žánrov, sme v tomto roku zorganizovali už po 7-krát. Celodennú návštevu mesta alebo regiónu nadšene vítajú aj pozvaní spisovatelia. Podujatie sa tradične koná v Týždni slovenských knižníc a jeho zámerom je vzájomné zoznámenie renomovaných a amatérskych spisovateľov so vzťahom k regiónu a predstavenie týchto majstrov slova čitateľskej verejnosti na netradičnej besede. Podujatiu dáva zaujímavý rozmer prijatie u predsedu VÚC, vzájomné zblížovanie, stretnutia s verejnosťou, neformálne diskusie, ktoré sú v kombinácii s hrejivým slovom zárukou atraktívneho kultúrneho podujatia.

Trenčianska knižnica, okrem svojich základných činností, organizuje kultúrno-spoločenské a vzdelávacie podujatia pre dospelých i mládež, špecifickými formami predstavuje nielen literátov a písané slovo, ale reaguje aj na viaceré celospoločensky závažné témy. Jej snahou je plniť si na profesionálnej úrovni svoje poslanie a doplnkovými, netradičnými aktivitami zaujať čitateľov aj potenciálnych návštevníkov.

Bibliografické odkazy

- [1] MARTINÁK, P. 2014. Trenčianska knižnica otvára letnú čítareň. In InfoTrenčín. ISSN1338-6832, 2014, č. 6, s. 8.
- [2] KERNOVÁ, M. 2011. Knižovník oslavuje tridsať rokov. In Knižovník. 2011, č. 2/2011, s. 20.
- [3] ŠPÁNIKOVÁ, M. 2011. Priatelia knižnice. In Knižovník. 2011, č. 1/2011, s. 9.

KNIŽNICA PRE VŠETKÝCH

Galová, Margita

Mestská knižnica mesta Piešťany

Abstrakt: Mestská knižnica mesta Piešťany sa vo svojom príspevku venuje charakteristike svojich rozmanitých aktivít komunitného charakteru od regionálnych podujatí po medzinárodné projekty, pričom kladie dôraz na aktivity na podporu čítania. Osobitnú pozornosť venuje dvom najvýznamnejším projektom s dlhoročnou tradíciou – rozhlasovému festivalu Zázračný oriešok. Kniha v rozhlase – rozhlas v knihe a medzinárodnému projektu Keď čítanie je čtení. Osobitnou témou príspevku je regionálna funkcia knižnice, ktorá sa realizuje cez prepojenie s miestnym informačným centrom.

Kľúčové slová: knižnica, komunitné centrum, podpora čítania, kultúrno-výchovné aktivity, rozhlasový festival, regionálna funkcia knižnice, informačné centrum

Knižnica v Piešťanoch oslávi tento rok 90 rokov od svojho založenia. Jej história siaha do roku 1925, kedy bola v Piešťanoch otvorená Obecná verejná knižnica.

Postupným vývojom sa vypracovala na modernú, profesionálne vybavenú informačnú a kultúrnu inštitúciu **komunitného charakteru**, ktorá poskytuje komplexné knižnično-informačné služby širokému spektru návštevníkov a organizuje kultúrno-vzdelávacie podujatia regionálneho, celoslovenského i medzinárodného významu. Pravidelne pripravujeme stretnutia s autormi kníh – spisovateľmi, ilustrátormi a inými známymi osobnosťami, tvorivé dielne, divadelné predstavenia, prevenčné či vzdelávacie podujatia, výstavy, prednášky, semináre burzy kníh a pod. Zároveň sa knižnica stáva príjemným, neutrálnym a bezpečným miestom pre stretávanie sa a komunikáciu ľudí rôznych záujmových skupín, ich spájanie v spoločných aktivitách pre rozvoj regionálneho života – knižnica tak slúži ako **komunitné centrum** poskytujúce svoje služby všetkým skupinám občanov mesta a regiónu, ale aj domácim i zahraničným návštevníkom.

	2012	2013	2014
Aktívni používatelia	5862	7359	7178
Návštevníci knižnice	126 591	134 978	141 012
Počet podujatí	377	319	393
Návštevníci podujatí	92 228	91 492	93 535

Príloha 1: Prehľad štatistických ukazovateľov

Už viac ako 23 rokov sa knižnica zapája do rôznych **komunitných aktivít** nášho regiónu, spolupracujeme s miestnou samosprávou, rôznymi partnerskými organizáciami, školami, občianskymi združeniami, záujmovými skupinami, s podnikateľským sektorom, ubytovacími zariadeniami, obchodnými centrami a inými. Podporujeme vzdelávanie vybraných cieľových skupín v piešťanskom regióne - dlhodobo nezamestnaných občanov, žien na materskej dovolenke, občanov so zmenenou pracovnou schopnosťou, mládeže, občanov s nízkym stupňom vzdelania a tiež rómskej komunity.

Naša knižnica patrí od roku 2002 medzi vybrané knižnice na Slovensku, ktoré získali status **Partnerská knižnica Kancelárie Národnej rady Slovenskej republiky**. Sme jedinou knižnicou na území SR, ktorá zriadila a od roku 2003 spravuje mestskú turistickú kanceláriu - **Piešťanské informačné centrum**.

Kultúrno-výchovné a informačno-vzdelávacie aktivity

V posledných dvoch desaťročiach sa špecializujeme predovšetkým na prácu s detským čitateľom a pripravujeme programy, ktorých hlavným cieľom je podporiť čítanie detí a mládeže. V práci s mladým čitateľom sa snažíme používať príťažlivé metódy, osloviť ich atraktívnou ponukou podujatí, prezentovať knihu v literárnej, rozhlasovej, výtvarnej, dramatickej i animovanej podobe.

A) Aktivity na podporu čítania

Medzi najvýznamnejšie projekty, ktorých cieľom je podpora čítania, patria:

Týždeň slovenských knižníc - celoslovenský projekt, do ktorého sa už niekoľko rokov zapájame s cieľom osloviť čo najširší okruh používateľov, potenciálnych čitateľov a občanov nášho mesta i blízkeho okolia

Stretnúť knihu každý deň - literárny festival, ktorého súčasťou sú besedy s autormi, tvorivé čítania, workshopy, divadelné predstavenia, tvorivé dielne, výtvarné i literárne súťaže a výstavy, prezentácie autorov, ilustrátorov i vydavateľov, autogramiády, túlavý antikvariát a pod. Cieľom tohto projektu je osloviť a zaujať čitateľa netradičnými formami podujatí v netradičných priestoroch (pešia zóna, mestský park,...).

Čítame s Osmijankom, pridaj sa aj ty! - celoslovenská čitateľská súťaž vyhlasovaná neziskovou organizáciou Osmijanko, do ktorej sa knižnica každoročne zapája už 11 rokov. Cieľom tohto projektu je hravou formou – prostredníctvom literárnych hádaniek priblížiť deťom významných slovenských autorov a ich tvorbu a zároveň podporiť ich kreativitu a vzťah k čítaniu. Ako sprievodné podujatia súťaže pripravujeme pre súťažiacie triedne kolektívy tematické informačné hodiny a literárno-výtvarné workshopy, na ktorých sa spoločne venujeme riešeniu jednotlivých súťažných otázok.

Čítajme si... najpočetnejší detský čitateľský maratón, ktorý od r. 2008 každoročne organizuje **Linka detskej istoty pri SV UNICEF** v spolupráci s knižnicami a školami po celom Slovensku a do ktorého sa pravidelne zapája aj naša knižnica. Čítanie prebieha súčasne v knižnici i na základných školách na území mesta a každý rok sa doňho zapájajú aj známe osobnosti spoločenského života (spisovatelia, herci, významní rodáci), ktoré čitateľský maratón odštartujú. Cieľom projektu je zapojiť čo najväčší počet detí do aktivity, ktorú v posledných rokoch vytlačujú moderné technické zariadenia, motivovať deti k čítaniu kníh, k pravidelným návštevám knižníc a zároveň poukázať na význam literatúry pre detského čitateľa. Súčasťou každého čitateľského maratónu je pokus o prekonanie minuloročného rekordu a zápis do Slovenskej knihy rekordov.

Celé Slovensko číta deťom – Piešťany čítajú deťom - celoslovenský projekt, ktorého ústrednou myšlienkou je „Čítajme deťom 20 minút denne, každý deň!“. V rámci programu v jednotlivých mestách sú hlavnými čítajúcimi hosťami významné osobnosti z daného mesta či regiónu, umelci, spisovatelia, herci, športovci - všetci, ktorí sú ochotní čítať pár minút z ich obľúbenej detskej knihy.

B) Záujmové aktivity

Okrem tradičných podujatí (besedy, prednášky, informačné hodiny) venujeme svoj čas aj príprave a realizácii mnohých záujmových aktivít s jednoznačným cieľom aktívneho trávenia voľného času detí a mládeže. Od menej náročných kvízov a tvorivých dielní až po náročnejšie celodenné podujatia či turnusy prímestských táborov.

C) Environmentálne aktivity

Knižnica sa v spolupráci s rôznymi mestskými i celoslovenskými neziskovými organizáciami a občianskymi združeniami systematicky zapája do tzv. **environmentálnych programov a projektov**, zameraných na problematiku životného prostredia - Les ukrytý v knihe, Upracme si svet, Myslime na našu Zem a iné.

D) Prevenčné programy

Súčasťou našich aktivít sú aj prevenčné aktivity rôzneho charakteru. V uplynulých rokoch sme realizovali napr. projekt Internetové deti – interaktívna výstava zameraná na nástrahy využívania informačných technológií, projekt protipožiarnej prevencie Mladý hasič a záchranár, Dopravné ihrisko v knižnici – netradičná dopravná výchova s využitím mobilného dopravného ihriska.

E) Programy pre seniorov

Od roku 1999, kedy sme otvorili Internet stredisko, sme začali organizovať počítačové kurzy pre seniorov a iné podujatia kultúrneho i vzdelávacieho charakteru pre túto vekovú skupinu. V roku 2012 sme nadviazali spoluprácu s piešťanskou pobočkou o.z. AkSen – aktívny senior. Okrem pravidelných počítačových kurzov v knižnici pripravujeme každý mesiac rôzne podujatia v priestoroch klubu – predovšetkým prezentácie kníh a stretnutia s významnými osobnosťami, ktoré sú tejto skupine aj vekovo blízke. Teší nás, že týchto podujatí sa okrem členov klubu AkSen zúčastňuje aj široká verejnosť.

F) Integrované programy

Vzhľadom na to, že Piešťany sú známe ako kúpeľné mesto, v ktorom sa liečia deti i dospelí s poruchami pohybového ústrojenstva, je celkom prirodzené, že i knižnica sa systematicky venuje programom integrácie zdravých a znevýhodnených detí, mládeže a dospelých. Tento

cieľ už niekoľko rokov realizujeme prostredníctvom projektu **Vitajte v našom svete**. Jeho zámerom je prezentovať schopnosti, tvorivosť a zručnosti zdravotne znevýhodnených, vytvárať priestor pre bezprostredné stretnutia zdravých a handicapovaných. Pravidelne spolupracujeme aj so špeciálnymi školami na území mesta i regiónu. Počas nedávnej rekonštrukcie knižnice sa nám podarilo zabezpečiť bezbariérový prístup do budovy, ktorému napomáha aj novo-vybudovaný osobný výťah. Vďaka nemu môžu naše služby využívať aj imobilní občania a prístup ku knihám výťah uľahčuje aj mamičkám s kočíkmi či seniorom.

G) Výstavné projekty knižnice a ich sprievodné aktivity

Vďaka vyhovujúcim priestorom pripravujeme už niekoľko rokov pre svojich návštevníkov aj rôzne výstavné projekty – výstavy ilustrácií, kníh, výtvarných prác detí, fotografií a iné.

Spolupráca s partnermi na území mesta, v regióne, na Slovensku

Pre komunitnú knižnicu sú veľmi dôležité **regionálne informácie**. Na to, aby sme naše služby dokázali prispôbovať meniacim sa spoločenským požiadavkám, musíme poznať potreby, názory i očakávania našich partnerov v meste i blízkom regióne. Pri plnení tejto regionálnej funkcie nám významnou mierou pomáha netradičné spojenie knižnice a turistickej informačnej kancelárie – **Piešťanského informačného centra**. Informačné centrum poskytuje turistické a občianske informácie občanom a návštevníkom mesta i kúpeľov. Informuje o meste, tipoch na výlety, trávení voľného času, dopravných spojoch, kultúrno-spoločenských, ako aj športových podujatiach organizovaných na území mesta. Sprostredkováva ubytovanie, sprievodcovské i tlmočnicke služby. Okrem toho realizuje predaj spomienkových predmetov, suvenírov, pohľadníc, DVD, kúpeľných oblátok, cyklistických a turistických máp, vstupeniek na vybrané podujatia, knižných publikácií spojených s Piešťanmi a regiónom.

REGIONÁLNE PROJEKTY

1. Piešťanské korzo

Projekt, ktorý realizujeme počas letných mesiacov a zahŕňa vystúpenia pouličných divadiel, stretnutia s literátmi v rámci poetických večerov, tvorivé čítania, autogramiády, prezentácie autorov, ilustrátorov i vydavateľov, výstavy ilustrácií, workshopy pre deti a pod. Hlavným prínosom projektu je obohatenie a spestrenie kultúrneho života v meste, zvýšenie jeho atraktivity pre domácich i zahraničných návštevníkov.

2. Piešťanské chodníčky

Cieľom tohto projektu je predovšetkým zvýšiť informovanosť detí a študentov o svojom regióne, jeho histórii i súčasnosti prostredníctvom tematických vychádzok s rôznym zameraním (Po stopách Ľudovíta Wintera, Vo vodách Slňavy, Stromy Piešťan a ďalšie), ktoré sú doplnené súťažnými kvízmi a rôznymi tvorivými aktivitami.

SPOLUPRÁCA S TRETÍM SEKTOROM

Pri príprave miestnych a regionálnych projektov spolupracujeme s viacerými partnermi z 3. sektoru, ktorí pôsobia na území nášho mesta a regiónu. Významnými počinmi tejto spolupráce bolo vydanie knihy **Stromy Piešťan** (Piešťany sa stali prvým mestom na Slovensku, ktoré má svoju vlastnú knihu o stromoch) a dvoch netradičných **malovaniek** o Piešťanoch (Vymaľuj si Piešťany a Kocúr Leonardo v Piešťanoch).

V roku 2014 sme v spolupráci s n.o. ProPolis zrealizovali verejnoprospešný projekt s názvom **Symbol môjho mesta**. Jeho cieľom bolo motivovať mladých ľudí k tomu, aby sa začali viac zaujímať o život mesta, v ktorom žijú, podporiť ich záujem o spoznávanie jeho prírodných, kultúrnych i historických zaujímavostí a tým prispievať k zvyšovaniu ich vedomostnej úrovne. V rámci projektu sa uskutočnili rozmanité aktivity - výtvarné workshopy, náučné vychádzky, tematické prednášky, výtvarná súťaž a výstava. Ich účastníci mali príležitosť spoznávať naše mesto prostredníctvom symbolov typických pre Piešťany. Zároveň sme ponúkli deťom možnosť stretnutia so zaujímavými osobnosťami mesta, výsledkom ktorých boli spoločné tvorivé aktivity.

Vo februári tohto roku sme v spolupráci s Materským centrom Úsmev pripravili v priestoroch knižnice zaujímavé podujatie venované deťom a rodičom pod názvom **Čím budem, keď vyrastiem**. Malí návštevníci si mohli hravou interaktívnou formou vyskúšať 12 rôznych profesií, medzi nechýbalo ani povolanie knihovník. V rámci našej prezentácie sme deťom ukázali, ako sa orientovať v knižnom fonde, ako si môžu knižky sami vyhľadať v on-line katalógu, čo všetko nájdú na webovej stránke knižnice a zároveň si mohli si vyrobiť aj vlastný - rozprávkový čitateľský preukaz.

Zahraničné aktivity knižnice

Najdlhšiu históriu má spolupráca Mestskej knižnice v Piešťanoch s **Verejnou knižnicou** z fínskeho mesta **Heinola** a s partnerským mestom Ustroń v Poľsku, ktorá sa realizuje predovšetkým cez rôzne výstavné aktivity, ktoré prezentujú naše mesto, jeho osobnosti a históriu.

NAJVÝZNAMNEJŠIE PROJEKTY NAŠEJ KNIŽNICE

Zázračný oriešok. Kniha v rozhlase – rozhlas v knihe

Najvýznamnejším medzinárodným projektom na podporu čítania, ktorý má za sebou už 8 úspešných ročníkov, je festival rozhlasových rozprávok **Zázračný oriešok** s podtitulom **Kniha v rozhlase - rozhlas v knihe**. Každé 2 roky ho pripravujú a realizujú RTVS, Mesto Piešťany a Mestská knižnica mesta Piešťany. Hlavnými partnermi festivalu sú České centrum v Bratislave, Česká centrála cestovného ruchu – CzechTourism, Český rozhlas, BIBIANA, Medzinárodný dom umenia pre deti, Literárne informačné centrum, Literárny fond, Združenie rozhlasových tvorcov Vysoká škola múzických umení v Bratislave a Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave. Od svojho 5. ročníka je festival **medzinárodným, česko-slovenským** podujatím. Záštitu nad zatiaľ posledným – 8. ročníkom prezvali česká veľvyslankyňa na Slovensku Livie Klausová a slovenský minister kultúry Marek Maďarič.

Zámerom tohto projektu je predovšetkým **prezentovať a propagovať detskú literatúru**, cez rôzne zaujímavé formy spracovania priblížiť deťom jej ústrednú knižnú podobu a touto cestou

vzbudiť záujem o čítanie a literatúru. Na festivale sa stretávajú všetky druhy umenia a všetky podoby rozprávky – knižná, rozhlasová, divadelná, výtvarná i animovaná.

Festival Zázračný oriešok je **súťažnou prehliadkou** rozhlasovej rozprávkovej tvorby pre deti a pozostáva z dvoch hlavných častí. Prvou z nich je samotné počúvanie rozhlasových spracovaní dvanástich súťažných titulov, ktoré vznikli na základe knižných predlôh. Rozhlasové rozprávky súťažia v **2 kategóriách** – monologické rozprávky a rozhlasové hry a okrem odbornej poroty ich hodnotí aj **detská porota**, zložená z vybraných čitateľov našej knižnice. Na základe hlasovania udeľujú poroty v každej súťažnej kategórii **Cenu Zázračný oriešok**, ktorá je určená autorovi, tvorcom rozhlasovej realizácie a vydavateľovi knižnej predlohy víťaznej rozhlasovej rozprávky.

Tvorcom Ceny Zázračný oriešok pre víťazov jednotlivých kategórií i celého vizuálu festivalu je v každom ročníku niektorý z renomovaných slovenských výtvarníkov, ktorý svoju tvorbu na festivale prezentuje aj formou autorskej výstavy.

Okrem ceny Zázračný oriešok sa na festivale pravidelne udeľuje aj **Zvláštna cena Rozhlasu a televízie Slovenska**. Tá je určená osobnosti, ktorá svojím celoživotným dielom výrazne ovplyvnila rozhlasovú dramatickú tvorbu pre deti. V poslednom ročníku si túto cenu z rúk generálneho riaditeľa RTVS Václava Miku prevzal významný slovenský herec **Boris Farkaš**. Prvýkrát v histórii festivalu sa minulý rok udeľovala aj **Zvláštna cena Literárneho informačného centra**. Za významný umelecký prínos v oblasti detskej tvorby ju zaslúžene získal spisovateľ **Daniel Hevier**.

Druhá časť festivalového programu patrí **sprievodným podujatiam**.

Počas festivalu žijú rozprávkovými príbehmi celé Piešťany a mesto zaplňajú najrôznejší knižní hrdinovia. Tradíciou je **detský karnevalový sprievod** ulicami mesta, ktorého sa zúčastňujú deti z materských a základných škôl z Piešťan a okolia, prezlečené za svoje obľúbené rozprávkové postavy. Sprievod následne pokračuje zábavným programom v Hudobnom pavilóne v mestskom parku.

V prvý deň festivalu sa koná aj **oficiálny otvárací večer**, ktorého súčasťou je predstavenie súťažných titulov, ich autorov, ale aj festivalových podujatí a ich účastníkov.

Program festivalu pokračuje počas nasledujúcich dní a jeho súčasťou sú prezentácie kníh a rozhlasových titulov, stretnutia s autormi, tvorcami, ilustrátormi a vydavateľmi, divadelné predstavenia, tvorivé dielne, vernisáže výstav či koncerty.

Na besedách v každom ročníku privítame množstvo **zaujímavých hostí** – autorov, ilustrátorov, hercov, vydavateľov i rozhlasových pracovníkov. Festival sa tak stáva miestom stretnutia autorov rozprávok a ich adresátmi a poskytuje obohacujúci zážitok pre obe strany – deťom možnosť osobne spoznať tých, ktorí pre nich rozprávky vytvárajú, autorom zase spätnú väzbu a bezprostrednú reakciu detí pri stretnutí s ich tvorbou.

Na **besedách** s autormi sa deti môžu zoznámiť s knižnou a rozhlasovou podobou súťažných rozprávok. Nechýbajú ani **divadelné predstavenia** na motívy knižných titulov a **výtvarné workshopy** pod vedením známych ilustrátorov.

Súčasťou festivalového programu VIII. ročníka bolo aj vyhodnotenie celoslovenskej literárnej a výtvarnej súťaže **Zlatá priadka Mária Ďuríčková**, ktorá sa uskutočnila pri príležitosti 95. výročia narodenia tejto významnej slovenskej spisovateľky. Do súťaže bolo prihlásených spolu 1807 výtvarných a 207 literárnych prác detí z celého Slovenska.

Bohato zastúpené boli aj **sprievodné výstavy** – návštevníci festivalu mohli obdivovať priestorové ilustrácie Vladimíra Kráľa a Martiny Matlovičovej, ilustrácie z knihy Mimi a Líza, interaktívnu výstavu Ester a Milana Starých, výstavu detských výtvarných prác zo súťaže Zlatá priadka Mária Ďuríčková, kolekciu detských kníh ocenených v Čechách a na Slovensku, výtvarné diela študentov VŠVU vytvorené na motívy súťažných titulov festivalu a práce profesionálnych výtvarníkov zo združenia ASIL.

Festival vždy prekračuje brány knižnice a zážitok z literatúry prináša aj do ulíc mesta, do priestorov materských a základných škôl aj do kultúrnych inštitúcií v meste a jeho okolí. V minulom roku prebiehali festivalové podujatia prebiehali v mestskej knižnici, Piešťanskom informačnom centre, Kursalone, Dome umenia, ale aj v netradičných priestoroch – v Elektrárni Piešťany a v obchodnom centre Aupark. Novinkou oproti minulým ročníkom bol nielen väčší počet sprievodných podujatí, ale aj **rozšírenie pôsobnosti festivalu** do širšieho regiónu Piešťan - viacero podujatí sa uskutočnilo v okolitých obciach. S významnými autormi, ilustrátormi a divadelnými umelcami sa tak mohli stretnúť aj deti, ktoré takúto možnosť bežne nemajú.

Vyvrcholením festivalu Zázračný oriešok. Kniha v rozhlase – rozhlas v knihe je **slávnostný galavečer** spojený s odovzdávaním cien tvorcom víťazných titulov – autorovi textu, režisérovi, rozhlasovému a hudobnému dramaturgovi, interpretovi a vydavateľstvu knižnej predlohy.

Na festivale majú tradične svoje zastúpenie aj hostia a partneri z **Českej republiky**.

V rámci programu predstavujú svoje programy pre deti pracovníci Českého rozhlasu, české divadelné súbory predvádzajú deťom divadelné spracovania obľúbených českých kníh. Súčasťou programu sú aj prezentácie českých autorov, ilustrátorov, osobností českého kultúrneho života. VIII. ročníka festivalu sa ako hostia zúčastnili napríklad autorská dvojica **Ester a Milan Starí**, autorka a herečka **Viera Kučerová**, divadelný súbor **Listování, Sladovna Písek** a **Česká centrála cestovného ruchu – CzechTourism**. Svojou prítomnosťou poctila náš festival aj veľvyslankyňa Českej republiky na Slovensku **Livie Klausová**.

Počas štyroch dní 8. ročníka festivalu Zázračný oriešok sa uskutočnilo **51 podujatí**,

z toho 17 výstav, 9 prezentácií knižných a rozhlasových titulov, 6 workshopov, 6 vernisáží, 5 divadelných predstavení, 3 počúvania súťažných titulov, karnevalový sprievod, úvodný a záverečný galavečer a vyhlásenie výsledkov súťaže), ktoré navštívilo spolu **10 700** detí a dospelých. Reakcie zúčastnených divákov i hostí festivalu svedčia o tom, že Zázračný oriešok. Kniha v rozhlase – rozhlas v knihe je svojím obsahom a stále sa zvyšujúcou úrovňou na Slovensku ojedinelým podujatím a v utváraní vzťahu detí k čítaniu, literatúre a kultúre má nezastupiteľný význam.

Z ohlasov účastníkov festivalu:

Daniel Hevier - spisovateľ, textár, editor, prekladateľ, redaktor, vydavateľ, publicista a ilustrátor

„S úctou vnímam tradíciu a kontinuitu tohto podujatia. Na Slovensku sa veľa vecí začne, no málo vecí sa dotiahne alebo má nejaké pokračovanie. Človek musí byť vďačný za všetko, čo má akú-takú tradíciu a trvá to niekoľko rokov. Nie sú za tým ani inštitúcie, ani organizácie, ale konkrétni ľudia, ich osobné nasadenie, ich nadšenie. To si veľmi vážim a pred tým sa naozaj skláňam.“

Olga Belešová - herečka, redaktorka, scenáristka, moderátorka

„Festival Zázračný oriešok poznám od jeho vzniku. Dokonca som s rozprávkami o Pánovi Áčikovi od Janka Uličianskeho už dávnejšie získala na tomto festivale ocenenie. Už vtedy sa mi myšlienka Kniha v rozhlase – rozhlas v knihe páčila. Osobne mám veľmi rada tvorbu pre deti, aj

rozhlas ako taký. Som všetkými desiatimi za to, aby toto podujatie bolo možno aj každý rok, nie len každý druhý, ako je tomu teraz. Zúčastnila som sa besedy s deťmi v Moravanoch nad Váhom. Bolo to fantastické stretnutie so 7 – 8-ročnými deťmi, ktoré ako bolo vidieť, čítali s pani učiteľkami knižku Mimi a Líza. Poznali všetky príbehy, vedeli aké dievčatká sú Mimi a Líza...deti na podujatí krásne spolupracovali. Bolo to pre mňa veľmi obohacujúce stretnutie.“

Medzi najvýznamnejšie medzinárodné projekty patrí aj česko-slovenský projekt

Ked' čítanie je čtení

Naša knižnica dlhodobo rozvíja spoluprácu s rôznymi kultúrnymi inštitúciami a mestami v Českej republike (Poděbrady, Luhačovice). Vďaka mnohoročnej spolupráci s Veľvyslanectvom Českej republiky, Českou centrálou cestovného ruchu – CzechTourism, Českým centrom v Bratislave a Českým spolkom v Trnavskom regióne - miestnym klubom Piešťany či českým projektom Listování môžeme rozširovať našu činnosť smerom k aktivitám na medzinárodnej úrovni.

Od roku 2008 vždy v jesenných mesiacoch realizujeme medzinárodný projekt na podporu čítania s názvom **Ked' čítanie je čtení**. Jeho cieľom je priblížiť potomkom českej národnostnej menšiny žijúcim v Piešťanoch a okolí, ale aj slovenským deťom hodnotné diela českej kultúry, predovšetkým tvorbu literárnych, výtvarných a divadelných umelcov z krajiny, ktorá nám je historicky i kultúrne blízka. Prostredníctvom živých stretnutí s autormi a ilustrátormi, cez výtvarné workshopy so známymi ilustrátormi, divadelné prevedenia knižných titulov, prezentácie animovanej tvorby a výstavy ilustrácií z českých rozprávkových kníh predstavujeme rôzne formy spracovania zaujímavých knižných príbehov.

Vychádzajúc z jazykovej i mentálnej príbuznosti našich národov chceme najrôznejšími zážitkovými podujatiami detským čitateľom ukázať, že český jazyk nemusí byť rozdeľujúcou bariérou, ale práve naopak, prostriedkom, ktorý spája našu kultúru, literatúru i umenie. Našou snahou je prispieť k prehĺbeniu kontaktu predovšetkým mladšej generácie s českou kultúrou, literatúrou i jazykom a zároveň k opätovnému **zblížovaniu oboch národov** a oživeniu vzájomných vzťahov.

V rámci projektu realizujeme rozmanité podujatia, prostredníctvom ktorých prezentujeme českú literatúru a čítanie:

V cykle **Knížky malované** predstavujeme knihy súčasných českých autorov, ktoré ilustrovali slovenskí ilustrátori. Príkladom takejto spolupráce je úspešná kniha Ester Starej s ilustráciami Martiny Matlovičovej s názvom *A pak se to stalo!*, ktorá získala v Čechách prestížne ocenenie Zlatá stuha 2010.

Ako sprievodné podujatia k besedám pripravujeme tiež medzi deťmi obľúbené **výtvarné workshopy**, ktoré nadväzujú na jednotlivé knižné tituly a deti na nich spolu s ilustrátormi vytvárajú rôzne výtvarné diela súvisiace s prečítaným príbehom.

V rámci cyklu **Pohádky i rozprávky** prezentujeme rozprávkové knihy českých autorov, ktoré vyšli v českom i v slovenskom jazyku. (Jiří Holub / Juraj Martiška – *Jak se zbavit mstivý Soni / Ako skrotiť drzú Soňu*).

V cykle **Kde bolo, tam bylo** ponúkame divadelné predstavenia inšpirované klasickými i modernými českými a slovenskými rozprávkami v podaní profesionálnych českých a slovenských divadelných súborov.

Neodmysliteľnou súčasťou česko-slovenského projektu je aj cyklus **scénických čítaní** z kníh českých autorov v podaní protagonistov projektu **Listování**.

Ďalšiu časť projektu tvoria **podujatia pri príležitosti výročí** významných českých osobností (spisovatelia, ilustrátori, dramatici, básnici). V uplynulých rokoch sme si takto pripomenuli napríklad tvorbu Boženy Němcovej, Zdeňka Milera, Ondřeja Sekoru, Václava Čtvrtka, Jiřího Trnku a mnohých ďalších. Sprievodnými podujatiami projektu sú aj **výstavy** tvorby českých výtvarných umelcov v rámci cyklu **V ateliéri**.

Okrem organizovaných skupín detí predškolského a školského veku navštevujú podujatia tohto projektu aj príslušníci českej národnostnej menšiny žijúci v Piešťanoch, ako aj príležitostní návštevníci nášho mesta českej národnosti.

Motiváciou pre jeho pokračovanie sú pre nás pozitívne ohlasy detí, rodičov a pedagógov na doterajšie podujatia, ako aj poznanie, že deti dokážu hovorenému českému jazyku prezentovanému cez zaujímavé aktivity stále porozumieť. Českí účinkujúci sú vždy milo prekvapení skutočnosťou, že deti dnešnej generácie český jazyk nevnímajú ako cudzí a predovšetkým v hovorenej podobe ho vnímajú úplne prirodzene.

Počas siedmich rokov trvania projektu sme nadviazali mnohé priateľstvá a kontakty s českými umelcami. Vďaka nim sa k nám mnohé osobnosti českej literatúry radi vracajú a my ďalej s radosťou rozvíjame obojstrannú spoluprácu a prinášame českú kultúru slovenským čitateľom.

Z ohlasov účinkujúcich:

Jan HRUBEC - herec

Na Slovensko chodím hrať už asi pätnásť rokov a vždy to bol zážitok. Slovenské publikum je vynikajúce. Obecenstvo je rovnako dôležitý protipól, alebo polovica divadla, rovnako ako herci. Keď je publikum vnímavé, nabudené a vracia to, tak sa hrá perfektne. Decká tu boli úžasné.

Zuzana KRONEROVÁ - herečka

Nesmierne rada chodím do Piešťan. Vďaka vašej knižnici sú tu deti také sčítané a také vnímavé, že či už ide o besedu spisovateľov a básnikov, alebo ide o počúvanie rozprávok, či aj takých ťažších textov, už tie malinké deti sú nesmierne vychované a vyznajú sa v literatúre. Je skutočne radosť sledovať a počúvať ich.

Informácie o všetkých našich aktivitách i knižnici ako takej môžete nájsť na našej webovej stránke www.kniznica.sk. V nedávnom období prešla stránka reštrukturalizáciou, bol navrhnutý nový responzívny dizajn, vďaka ktorému si dnes môže návštevník obsah stránky plnohodnotne prezrieť aj na svojom mobilnom zariadení, tablete či počítači.

Co možná nevíte o informačních zdrojích Thomson Reuters

Horký, David

Thomson Reuters

Abstrakt: Společnost Thomson Reuters a především její složka Intellectual Property & Science se zabývá dodávkami databází, řešení a služeb různorodým typům zákazníků od korporátních až po vědecké instituce. Pro organizace zabývající se vědou a výzkumem je zřejmě nejdůležitějším produktem z produkce společnosti Thomson Reuters platforma Web of Science a databáze, které jsou na ní poskytovány. Na jejich základě se často hodnotí i věda a výzkum. Čím dále se ale do povědomí zákazníků dostávají specializovaná bibliometrická řešení, která se na tuto problematiku zaměřují, především pak analytický nástroj InCites. Tento příspěvek se zabývá konceptem InCites a poskytuje některé příklady pohledů, jak je s využitím tohoto nástroje možné sledovat a hodnotit vědu a výzkum ve Slovenské republice.

Abstract: Thomson Reuters and particularly its Intellectual Property & Science Business focuses on provision of databases, solutions and services to all kinds of customers from large corporate to research institutions. For organizations involved in research and development Web of Science and databases provided on it are perhaps the most important products from portfolio of Thomson Reuters. Based on these databases research and development and being evaluated. More and more the customers however are starting to get familiar with specialised bibliometric solutions, which focus on this topic, especially analytical tool InCites. This speech looks at the concept of InCites and provides some examples of views on how research and development in Slovakia can be monitored and analysed using the InCites tool.

Klíčová slova: Web of Science, Thomson Reuters, věda, výzkum, databáze, bibliometrie

Keywords: Web of Science, Thomson Reuters, research, development, database, bibliometrics

Ve společnosti Thomson Reuters se dodáváním informací z oblasti výzkumu a vývoje zabývá její složka Intellectual Property & Science. Ta se dále dělí na část Intellectual Property, zabývající se dodávkou dat z oblasti duševního vlastnictví, Life Sciences, vyvíjející řešení využívaná v oblasti farmacie a Government & Academia, se kterou se nejčastěji setkávají uživatelé z akademických,

vládních a neziskových oblastí. Tato přednáška se bude zaměřovat především na tuto část společnosti Thomson Reuters.

Divize Government & Academia je známá především svou vlajkovou lodí, databází Web of Science, která vloni oslavila padesát let od svého vzniku, tehdy ještě pod hlavičkou společnosti ISI (Institute for Scientific Information), která je nyní plně integrována v Thomson Reuters. Původně se Web of Science zaměřovala na indexování materiálů z vědeckých časopisů, ale v poslední době je možné zde nalézat informace z vědeckých konferencí, knih, patentů a datových úložišť a to jak formou databází, tak i formou nástrojů pro analýzy a hodnocení vědy a výzkumu.

Do povědomí jejích uživatelů se ale čím dál tím častěji dostávají i další databáze, služby a nástroje. Jedním z nich je InCites, bibliometrický nástroj využívaný především ministerstvy, vládními úřady, vedením univerzit, akademií věd a jiných vědeckých a akademických institucí. V současnosti InCites využívá více než 600 institucí na celém světě a slouží k hodnocení vědy a výzkumu jak samostatně, tak v rámci sofistikovanějších hodnocení, kde jsou bibliometrická data kombinována s hodnocením panely expertů a podobně. Díky důslednému systému indexace dat a jejich obohacování uživatelé využívají možnosti analýz nejenom jednotlivých institucí a zemí, ale i podrobnějších analýz na úrovni jednotlivých fakult, ústavů a autorů. Mezi nejvýznamnější uživatele patří Evropská komise, rankingové agentury a přední evropské a celosvětové univerzity a výzkumné instituce.

InCites umožňuje porovnávání kvantitativních údajů, jako je např. počet vědeckých článků publikovaných v prestižních vědeckých publikacích, počet citací apod., ale i normalizovaných kvantitativních dat, která zjednodušují vytváření analýz napříč obory. Jak naznačeno výše, InCites kromě informací z vědeckých časopisů v současnosti obsahuje i příspěvky z vědeckých konferencí a knih.

Při porovnání Slovenska s dalšími geograficky nebo rozlohou podobnými zeměmi vidíme, že za období 2004 – 2013 jeho autoři publikovali méně vědeckých prací v prestižních periodických než Polsko, Belgie, Rakousko, Dánsko, Česká republika, Finsko a Maďarsko. Pokud ovšem analýzu provedeme na základě normalizovaného ukazatele Normalised Citation Impact (dle oborů

normalizovaný citační vliv), vidíme, že Slovensko se pohybuje kolem světového průměru a zároveň předčí Polsko, které v úhrnném srovnání počtu publikací vzhledem ke své velikosti vévodí všem zmíněným zemím, ovšem na základě této normalizované metriky je naopak poslední.

Další možností je zaměřit se na to, jak mezinárodní spolupráce ovlivňuje citační vliv. Vzhledem k tomu, že tento vliv je u vědeckých prací publikovaných mezinárodními týmy vyšší, je jistě pozitivní sledovat, že slovenští autoři jsou v tomto ohledu srovnatelní s některými severními zeměmi a procento publikací plynoucích z mezinárodní spolupráce je vyšší než v České republice nebo Polsku. Zajímavým faktem je i to, že co se týče počtu mezinárodních prací, po těch publikovaných s autory z historicky, kulturně a jinak blízké České republiky, následují ty s vědci z Německa, USA, Francie, Itálie, Anglie atd. Pokud se zaměříme na počet Highly Cited Papers (články patřící do 1% nejcitovanějších ve svém oboru), vidíme, že takových bylo nejvíce publikováno ve spolupráci s vědci z USA, Německa, Anglie, Itálie, Francie a ty publikované s českými kolegy zaujímají až osmé místo. Podobný obrázek o vlivu mezinárodních spoluprací je možno si udělat např. na úrovni institucí.

Neméně zajímavé jsou ale i analýzy časopisů. Opět uvedu jen jeden z mnoha příkladů. Z deseti časopisů, ve kterých autoři ze Slovenské republiky publikují nejvíce, obsazují první a druhé místo časopisy *Filozofia* a *Biológia*. Když ale nahlédneme na to, jaké procento článků v těchto deseti nejoblíbenějších časopisech pro publikování je citováno, zjistíme, že prvenství s 96 % drží časopis *Physical Review Letters*, který je v počtu článků v něm slovenskými autory publikovanými až osmý.

Jak vidno, InCites umožňuje nepřeberné množství analýz na úrovni institucí, jednotlivců, zemí, fakult, oborů, časopisů apod. faktograficky založenou pomoc při nastavování národních i institucionálních standardů a strategií a zjišťování toho, jak si daná země nebo instituce vede v regionálním, evropském nebo světovém kontextu napříč obory i v jednotlivých vědních disciplínách.

Bibliografické odkazy:

- [1] researchanalytics.thomsonreuters.com/incites
- [2] Bibliometrický nástroj InCites

S knižnicou čítať a rásť

Hurná, Iveta

Knižnica pre mládež mesta Košice

Abstrakt: Žijeme v dobe množstva nepodstatných a často neaktuálnych informácií . Knižnice ako tradičné informačné inštitúcie, majú možnosť naučiť svojich používateľov dobre pracovať s informáciami. Potrené je, ale si pri tom uvedomiť význam a potrebu čítania. Čítania nielen ako technickej schopnosti, ale ako schopnosti vďaka ktorej môžeme hlbšie pochopiť svet okolo nás. Knižnica pre mládež mesta Košice sa na tejto ceste za svojím čitateľom v mnohých svojich aktivitách zamerala primárne na rodinu. Sme presvedčení, že práve v rodine vzniká a buduje sa vzťah ku knihám a k čítaniu. Rozsahovo najväčšími aktivitami zameranými na podporu čítania v rodinách sú projekty „Číta celá rodina “ a „ Vianočná knižka sa otvára. “

Kľúčové slová: informácie, čítanie, čitatelia, rodičia,

Abstract: Nowadays we have a lot of unimportant and outdated, informations. Libraries as traditional information institutions, should teach how to work with information. It's necessary realize the importance and the need of reading. Reading not only as technical skills, but as ability through which we can further understand the world around us. Library of Youth in Košice has focused primarily on family, in many activities. We believe family is place where relationship to books and reading its starting. Big range activities, which support reading in families, are "The whole family is reading" and "Christmas's book opens."

Keywords: information, reading, readers, parents,

Súčasná doba je okrem iného charakteristická neuveriteľným rastom a vývojom informačných technológií a následne na to zahltením informáciami. Informácie sa množia mnohonásobne. Postupne vzniká obrovské množstvo informačného odpadu. Tento informačný odpad, ale nikto neupratuje. Staré, neaktuálne, nepravdivé a často zbytočné informácie nikto nemaže. Najhoršie na tom je, že takýto informačný odpad sa často stáva informačným zdrojom. Informačným zdrojom, vďaka ktorému sa mnohí strácajú v tomto svete a pomaly už naozaj nevieme kde je sever.

Čo to má spoločné s knižnicou a čítaním ? Knižnica historicky vždy bola miestom a zárukou dobrých a kvalitných informácií. Ako si dnes chce tento status udržať je na každej knižnici. Ruka v ruku s tým ide aj dôležitosť čítania. Uvedomenie si, že čítať neznamená len technicky pospájať písmená a artikulovať ich. Čítať znamená aj prečítanému porozumieť a prečítané intelektuálne spracovať. Čítať znamená aj cítiť vôňu, vnímať farby a počuť hudbu dobrého textu.

Knižnica pre mládež mesta Košice je špeciálne knižnica, ktorej primárnymi používateľmi sú deti a mládež. Na jednej strane je to výhoda, lebo máme väčšiu šancu svojho čitateľa vychovávať, ovplyvňovať a viesť ho na ceste k dobrej knihe. Na strane druhej je táto výhoda spojená aj s veľkou zodpovednosťou, ak urobíme v tomto štádiu detskej čitateľnosti chyby, môže to mať fatálne dôsledky a od čítania môžeme nášho čitateľa navždy odradiť.

Pred pár rokmi sme si chceli presne zanalyzovať našich čitateľov a podľa toho pripravovať pre nich ciele podujatia a aktivity. Pri tejto analýze nám jednoznačne vyšlo, že ak sú našimi čitateľmi deti a mládež, tak potom prví na ktorých sa musíme zamerať sú rodičia a rodina v širšom kontexte. Vývinové obdobie prvých desiatich rokov je rozhodujúcim životným úsekom pre výchovu pozitívneho vzťahu ku knihe a literatúre ako takej. Zároveň toto obdobie je dôležité pre vznik vyvolávanie čitateľských motivácií a pre formovanie základov čitateľskej kultúry. Z hľadiska aktuálneho i perspektívneho čitateľského rastu má práve rodinné prostredie veľký význam, ktorý sa nie vždy dostatočne doceňuje, najmä v prvých rokoch dieťaťa. V tomto smere absentujú niektoré sprievodné čitateľské podnety a vplyvy, umožňujúce neskôr dieťaťu vytvárať plynulo bezproblémovo čitateľské návyky. *“Ak rodičia chcú, aby ich deti v desiatich rokoch čítali, musia začať s jeho čítaním už hneď po narodení.”*¹ Čakať, že škola prípadne knižnica naučí dieťa čítať a vybuduje u neho čitateľské návyky, je veľmi nezodpovedné. Práve toto tzv. predčitateľské obdobie má najväčší vplyv na vytváranie pozitívneho vzťahu k čítaniu. Na základe toho sme sa rozhodli zamerať našu činnosť viac na rodičov a rodiny. Pripravili sme si niekoľko zaujímavých powerpointových prezentácií pre rodičov. Tieto prezentácie využívame najmä v materských centrách, na rôznych podujatiach a festivaloch určeným rodičom a deťom. Súčasťou je vždy k dispozícii aj odporúčaná aktuálna ponuka kníh pre najmladšie vekové kategórie ale aj odborná literatúra o výchove pre rodičov. Obsahovú stránku prezentácii tvoria informácie, ktorých cieľom je upozorniť rodičov na význam čítania. Zdôrazňujeme tam napríklad, že deti, ktorým

rodičia pravidelne čítali knihy počas prvých rokov života (od narodenia do predškolského veku) majú lepšie výsledky v škole, dokážu sa lepšie vyjadrovať, majú lepšiu schopnosť koncentrácie. Poukazujeme na spoločne strávený čas čítaním, ktorý má byť aktom lásky medzi dieťaťom a rodičom : „Čítam ti, pretože ťa mám rád“. Najväčším problémom rodičov je čo a ako čítať svojim deťom. Upozorňujeme, že skôr, ako začnú čítať novú knihu, je dobré venovať pozornosť ilustráciám a rozprávať sa s deťmi o nich. Ak čítame na pokračovanie, pred každým ďalším čítaním stručne zhrňme predchádzajúcu časť. Pred obrátením ďalšieho listu obrázkovej knihy, alebo v ktorejkoľvek inej časti textu sa zastavme a opýtajme sa: „Čo si myslíš, ako to bude pokračovať?“ „Čo by si Ty urobil/a na jeho/jej mieste?“ Dôležité je čítať zrozumiteľne, správne vyslovovať, držať knihu tak, aby dieťa videlo obrázky. Pripomíname, aby rodičia nečítali príliš rýchlo, dopriali dieťaťu dostatok času, aby príbeh precítilo a rozvíjalo si pritom svoju predstavivosť. Zároveň, aby nečítali príbehy, ktoré sa im samým nepáčia. Ich nechť sa prejaví aj na čítaní a tým minie svoj účinok. Počas čítania je potrebné snažiť sa vtiahnuť dieťa do deja, aby nebolo len pasívnym poslucháčom. A aké knihy čítať deťom ? Tie, ktoré sú určené pre deti ich veku, obsahujú morálne posolstvo, šíria úctu k iným deťom, ľuďom, zvieratám, prírode. Knihy, ktoré dieťa zaujímajú a sú napísané spisovným materinským jazykom, ponúkajú zmysluplnú zábavu a rozvíjajú dobrý vkus a zmysel pre humor, formujú optimistický postoj k životu. Odporúčame rodičom, aby mali doma knihy, časopisy a noviny. Aby ich deti boli obklopené podnetmi a príležitosťami na čítanie. Tak ako každé dieťa má svoju najobľúbenejšiu hračku, rozprávku, sladkosť, či kamaráta, malo by mať aj svoju najobľúbenejšiu knihu. V detskej izbe nesmie chýbať knižnica dieťaťa, ale je potrebné aj navštevovať knižnicu, kníhkupectvá, výstavy kníh a urobiť z toho vždy malý sviatok. Mnohí rodičia robia tú istú chybu a to, že prestávajú čítať deťom v školskom veku. Neustále zdôrazňujeme, aby im čítali paralelne a zároveň si s nimi precvičovali ich vlastnú čitateľskú zručnosť, ktorá sa čoskoro stane prioritnou.

„Správanie rodičov v čase keď si už dieťa číta samo, možno vymedziť do týchto odporúčaní. a) pri čítaní vytvoriť dieťaťu také podmienky, aby mohlo čítať, vnímať a prežívať čítaný text v pokoji a v čitateľskej pohode. b) zaujímať sa o to, čo dieťa číta, nie však ako vychovávateľa, ale ako partneri pre čítanie, ako potenciálni čitatelia tej istej knihy. c) postarať sa o to, aby boli doma také knihy, ktoré by si podľa mienky a presvedčenia rodičov malo dieťa prečítať.“² Zo strany rodičov je často záujem čo s teenagermi . Kedysi vášniví čitatelia, ale teraz takmer knihu ani neotvorí. Je na dospelých, aby podporovali dospievajúcich čítať. Kedykoľvek je to možné, diskutovať s nimi o knihách

a prijať rozdiely v názoroch. Potrebujú vedieť, že si čítajú pre svoje vlastné potešenie - nie pre súhlas rodičov. Dobré je si uvedomiť, že takmer všetko čo si teenageri prečítajú vrátane komiksov napomáha budovaniu čitateľských zručností. Odporúčame rodičom, aby si prečítali niektoré knihy písané pre dospelých, môžu im poskytnúť cenný pohľad na problémy a tlaky, ktorým sú vystavení. Zároveň je dôležité si uvedomiť, že v tomto období mladý človek vyhľadáva vzory a ideály a obyčajne to nie je jeho vrstovník, ale dospelý človek. Preto uprednostňuje diela s hrdinami, ktorí sa vyznačujú istou výnimočnosťou, sú schopní si v každej situácii poradiť. Možno práve preto je vtedy záujem o tzv. fantasy literatúru, kde hlavné postavy majú magické schopnosti, alebo nedosiahnuteľné vlastnosti. Pri tejto literatúre je ale potrebné rozlišovať medzi Tolkienom a často po kvalitatívnej stránke veľmi plytkým a povrchným brakom.

Tu tiež treba vedieť podsúvať dobré a kvalitné knihy.

Aby sme tieto a podobné informácie dostali viac k rodičom rozhodli sme sa pravidelne od roku 2011 organizovať literárny festival na podporu čítania v rodinách „Číta celá rodina.“ Od roku 2012 máme festivalové logo, ktoré je dielom ilustrátora, karikaturistu a grafického dizajnéra Petra Sedláka. Nie náhodou pripomína plagát u očnému lekárovi. Je to preto, aby sme sa v rodinách zamysleli, či dovidíme na význam čítania. Rodinný charakter festivalu umocňujeme aj tým, že sa snažíme pozývať celé rodiny spisovateľov. To znamená, že nám prichádzajú spisovatelia v doprovode svojich rodinných príslušníkov. Prvé roky aktivity festivalu obsahovali prevažne besedy s autormi, spojené s autorským čítaním. Naším čitateľom sme predstavili literárnu tvorbu očami členov rodín tvorcov, prezentovali sme spisovateľov a ilustrátorov ako synov a dcéry svojich rodičov, otcov a matky svojich detí.

Například výzvou „Kto príde v sprievode rodiča alebo starého rodiča, čaká ho prekvapenie“, sme inšpirovali detských návštevníkov, aby na festivalové podujatie dovedli aj rodičov. Okrem podujatí prevažne v knižnici pre mládež mesta Košice, vrátane pobočiek na všetkých mestských sídliskách, sme vybrané aktivity situovali do parku na Hlavnej ulici (moderované autorské čítania) a do Bábkového divadla Košice (literárny večer, koncert). Návšteva spisovateľov, rozhovory s nimi a autorské čítanie na lôžkovom oddelení Detskej fakultnej nemocnice Košice sú vždy silným emocionálnym a povzbudzujúcim zážitkom pre malých pacientov a ich rodičov. Súčasťou festivalu sú pravidelne tvorivé dielne s ilustrátormi. Návštevníci festivalu sa mohli tešiť aj na čítanie kníh s Tiborom Hujdičom, hercami košického Bábkového divadla, ale aj na divadelné predstavenia, spoločenské hry a veľkú burzu detských kníh, na ktorú si mohli doniesť vlastné knihy na výmenu. Posledný ročník 2014 mal aj pre nedostatok financií trochu iný charakter. Podarilo sa nám, ale dokázať, že niekedy menej znamená viac. Napriek tomu, že festival netrval štyri, ale len dva dni, zarezonoval v košických rodinách asi najviac. Prvý deň festivalový program spestrilo čítanie priamo na niektorých základných školách mesta Košice a to nielen v triedach, ale aj na iných netradičných miestach ako napríklad na chodbách, školských dvoroch, v telocvičniach, kabinetoch, zborovniach či jedálňach. Cieľom bolo zapojiť okrem žiakov aj všetkých zamestnancov a priateľov školy a samozrejme v neposlednom rade aj samotných rodičov. Zároveň sme chceli ukázať, že čítať sa naozaj dá vždy a všade. Každá z čítajúcich škôl mala po celú dobu čítaní pri sebe jedného zo spisovateľských hostí festivalu. Garanta, ktorý aj dohliadal, aby sa čítanie dostalo všade a ku všetkým. Potešil a prekvapil nás záujem rodičov, ale aj nepedagogických zamestnancov škôl (kuchárky, školníci, upratovačky), ktorí sa aktívne zapojili a čítali deťom svoje obľúbené príbehy. Druhý deň predstavoval celodenný program pre rodiny s deťmi, ktorý prebiehal priamo v knižnici v areálu Kasární/Kulturpark. Celodenný program pozostával z divadelných predstavení, hier, tvorivých dielní, stretnutí so spisovateľmi, burzou kníh, reštaurátorov kníh. Podstatné, ale pre nás boli celodenné podujatia a workshopy pre rodičov o tom ako a čo čítať svojim deťom, vystúpili na nich napríklad Ľudmila Hrdináková, Natália Mazanová, Tibor Hujdič a iní.

Ďalšou aktivitou našej knižnice, ktorá má primárne slúžiť rodičom je projekt v predvianočnom období Vianočná knižka sa otvára. Všetky aktivity sú zamerané na autorské čítania, moderované besedy pre deti a mládež a kreatívne tvorivé dielne pre deti a rodičov. Súčasťou sú tradičné stretnutie zdravých a handicapovaných detí a ich rodičov. Cieľom je aj zamyslieť sa, spomaliť a navzájom sa obohatiť o chvíle strávené v našej knižnici v spoločnosti dobrej knihy a obľúbeného autora. Zároveň pre rodičov, ale aj učiteľov a iných pripravujeme odporúčajúci bulletin o detských knihách na trhu, ktoré sú vhodné ako vianočný darček pre deti. Odborným garantom je Prof. PhDr. Zuzana Stanislavová, CSc., z Prešovskej univerzity, ale spolupracujeme na ňom v priebehu roka aj s inými odborníkmi literatúry pre deti a mládež. Poslanie knihovníka vidíme aj v tom, že pozná a vie čo je dobrá a kvalitná kniha. Tieto svoje znalosti využíva v svojej každodennej práci a pri poznaní svojich čitateľov im vie odporúčať tú správnu knihu. V úvodnom slove posledného bulletinu Zuzana Stanislavová okrem iného píše. „Spomeňme si však, že prejav láskavosti a múdrosti voči našim blízkym vie umocniť aj dobrá, kvalitná kniha. Zvlášť veľký význam má v rukách dieťaťa: učí ho tomu, aby chcelo a vedelo objavovať svet, aby sa vedelo radovať zo života i z radosti iných, aby ho dokázala bolieť bolesť iných, aby bolo schopné odsúdiť to, čo je nespravodlivé a zlé, a zabojovať za to, čo je spravodlivé a dobré. Dobrá kniha pomáha vychovávať z dieťaťa citlivého a múdreho človeka. Doprajme ju svojmu dieťaťu – ale podľa možnosti nenechajme ho s ňou samotné, aby raz, až odrastie, mohlo spomínať nielen na knihy, ktoré prečítalo, ale aj na neopakovateľnú atmosféru intímnej prítulnosti, akú dokáže vytvoriť len spoločné prežívanie dobrých kníh, napríklad takých, aké ponúka aj prítomný bulletin. Keď sa nám podarí takéto stíšenie a vzájomný súzvuk duší (s prítomnosťou knihy či bez nej) – vtedy sú Vianoce.“³

S knižnicou sa dá čítať a rásť. Chce to dobrú knihu, dobrú knižnicu a samozrejme dobrých knihovníkov. Naši čitatelia s nami čítajú a my veríme, že aj rastú už 60. rokov.

Bibliografické odkazy:

- [1] HAVLÍNOVÁ, M.: Knižka pro rodiče o dětech a čtení, Praha: Abatros, 1978, 16 s.
- [2] OBERT, V. : Detská literatúra a čitateľský rozvoj dieťaťa, Nitra: Aspekt, 2009, 194 s.
- [3] STANISLAVOVÁ, Z.: Vianočná knižka s otvára, Košice: Knižnica pre mládež mesta Košice, 2014, 3 s.

Premena knižnice v Goetheho inštitúte v Bratislave

Od fyzického k digitálnemu. Krátka správa o dlhej ceste.

Hvorecký, Michal

Goethe-Institut Bratislava

Abstract: The paper gives an overview of the restored “cutting-edge” public library of the Goethe Institute in Bratislava. The open space and new educational and literary programs transformed the library into an important part of the urban development focusing on contribution to the culture-led urban regeneration, diversity and community vitalization, addressing social and economic problems. The library is continuing to focus more on its electronic media taking on a range of new roles in the digital age.

Vedenie nemeckojazyčnej knižnice v bratislavskom Goetheho inštitúte som prevzal v auguste 2014. Priestor na Panenskej 33 mal za sebou rozsiahlu stavebnú rekonštrukciu. Znamenalo to nový začiatok, ale aj neistotu a veľkú výzvu. Našťastie, vedenie GI sa plne postavilo za premenu knižnice na centrálné miesto celej starobylej budovy.

Vedel som, že lokalita má veľkú perspektívu a knižnica cennú tradíciu aj stovky aktívnych členov. Videl som veľký potenciál pre ďalší rozvoj. Panenská ulica s bohatou protestantskou históriou patrí k najzaujímavejším a najkrajším uliciam v Bratislave. Zároveň patrí k prvým miestam v hlavnom meste, kde sa začal nový komunitný život. Susedské podujatia alebo Dobrý trh našťastie trend spolunažívania občanov v urbánnom priestore ako aj aktívnej občianskej participácie na zmene k lepšiemu.

Goetheho inštitút roky zostával pred okolím trocha uzavretý, no už roku 2013 sa prvý raz stal súčasťou Dobrého trhu. Roku 2014 sa práve sobota 13.

septembra stala dňom Dobrého trhu aj slávnostného otvorenia po veľkej prestavbe. Zodpovedalo to novej koncepcii knižnice ako miesta pre stretávanie ľudí rôznych generácií. Pri tej príležitosti sa priamo v knižnici otvorila aj nová, improvizovaná kaviareň Goriffee s fair trade kávou z Rwandy, ktorá sa v decembri 2014 prebudovala na plnohodnotnú a stabilnú.

Pod vedením architektonického štúdia Mariny Stankovic z Berlína vznikol otvorený priestor, ku ktorému na jar 2015 pribudla aj letná terasa. Práve otvorenosť sa stala symbolom vízie Goetheho inštitútu: stať sa živým miestom výmeny medzi vnímavými a tvorivými ľuďmi v Bratislave aj inde na Slovensku. Podnetom na pretváranie súčasnosti, kde sa dejú zaujímavé veci a šíria skúsenosti aj poznatky.

Knižnica má iba 100 m², preto v koncepcii zohráva významnú úlohu efektívne využitie priestoru. Z kapacitných dôvodov sa počet kníh vo fonde znížil takmer o polovicu. Vyradila sa každá knižka, ktorá nebola desať rokov požičaná. Vyradené tituly sa venovali spriazneným knižniciam Divadelného ústavu, Slovenskej národnej galérie, katedrám germanistiky a ďalším inštitúciám. Z pôvodného počtu 15 000 médií zostalo 7 000. Zníženie počtu zväzkov umožnilo odstrániť časť regálov. Zvyšné knihy sa umiestnili dokola k stenám. V strede vznikol voľný priestor na nové formy využitia. Okrem toho sa odstránila jedna kancelária a zbúrali viaceré steny.

Vybudoval sa nový fond detskej a mládežníckej literatúry, ktorý sa rýchlo zaradil k najvypožičiavanejším. Rovnako pribudlo takmer sto spoločenských hier, najmä od nemeckých výrobcov alebo v nemeckom jazyku. K zbierke pribudol aj nový formát podujatia Spieltrieb – večer spoločenských hier, ktorý sa koná každú druhú stredu v mesiaci.

Dokúpila sa tiež zbierka nemeckých komiksov a graphic novels. Tie vyhľadávajú aj užívatelia, ktorí ovládajú nemecký jazyk iba na začiatočnickej úrovni. Pravidelne sa dopĺňa takisto zanedbávaná zbierka prekladov nemeckojazyčnej literatúry do slovenčiny a češtiny, aby si v knižnici svoje tituly našli aj ľudia, ktorí vôbec nevedia po nemecky, ale zaujíma ich nemecká literatúra.

Súčasťou koncepcie bola aj zmena tradičných knižničných služieb. Základné úlohy ako zápis, výpožička a vrátenie sa presunuli na vrátnicu, kde sa nanovo zaškolil personál. Výrazne sa vďaka tomu následne mohli rozšíriť otváracie hodiny. Knižnica je teraz otvorená pre všetkých každý pracovný deň od 8:00 do 20:00 a v sobotu od 8:00 do 13:00, čo sú najdlhšie otváracie hodiny zo všetkých GI na svete.

V priestore sa dá učiť, pracovať, diskutovať, piť káva aj zjesť obed. Zrýchľilo sa internetové wifi pripojenie. Knižnica mala 25 rokov pôvodné zariadenie a ten vek už bolo vidno. Nový flexibilný nábytok umožňuje ráno privítať škôlku či školu na programe na podporu čítania, poobede tlačovú konferenciu a večer literárne podujatie pre verejnosť. Rovnako pribudli prenosné stoly a ľahko stohovateľné stoličky.

Architekti vymysleli rotačné regály na knihy, ktoré sa dajú otvárať ako tajné dvere. Cez ne návštevník vojde do priestoru knižnice, ktorý je popri stenách obkolesený knihami. Cez strop preniká denné svetlo. Nové stoly boli zhotovené výlučne pre potreby knižnice a vybavené zásuvkami pre laptopy či tablety, ako aj kolieskami, takže ich jeden knihovník dokáže ľahko spojiť do nového útvaru, a nepotrebuje ďalší technický personál. Na prezentácie filmov sa využíva vysúvacie premietacie plátno a zabudovaný videoprojektor.

Zvlášť digitálne služby boli pred prestavbou knižnice slabo viditeľné a propagované. Goetheho inštitút bol od jesene 2011 prvou knižnicou na Slovensku so službou digitálnych výpožičiek Onleihe. Táto služba umožňuje požičať si, čiže „stiahnuť si“ na obmedzený čas digitálne médiá ako elektronické knihy, elektronické audiozáznamy alebo elektronické dokumenty do počítača či tabletu.

Pre zviditeľnenie a popularizáciu tejto ponuky sa nakúpili fotorámiky, na ktorých sa v slučke premietajú obálky nových kníh či propagujú podujatia. Okrem toho sú pre návštevníkov k dispozícii čítačky elektronických kníh s nemeckou literárnou klasikou z projektu Gutenberg, takisto iPady s aktuálnym nemeckým hudobným playlistom Spotify od Goetheho inštitútu alebo s kvalitnými aplikáciami na učenie nemčiny. Digitálna knižnica ponúka až 13 000 rôznych médií, čiže dvojnásobok fyzických fondov. Zároveň to predstavuje praktické riešenie pre ľudí, ktorí knižnicu osobne navštevovať nemôžu.

Pre potreby digitálnych obsahov sú k dispozícii tieto zariadenia: tri iPady Air, dva tablety Samsung Galaxy, jeden eBook reader Tolino Tab 7 – všetky tablety sú zabezpečené proti krádeži a umiestnené v nabíjacom „docku“. Užívatelia majú k dispozícii aj dva stolové počítače All-in-One Lenovo a dva mp3-prehrávače Sansa Sandisk so slúchadlami.

Digitálne obsahy sa intenzívne predstavujú všetkým návštevníkom knižnice. Sú aj témou pravidelných doškoľovaní slovenských učiteľov nemčiny. Fungovanie Onleihe sa vysvetľuje taktiež študentom, ktorí spoznávajú aplikácie z oblasti divadla alebo jazykovedy – podľa toho, čo študujú. Verím, že inšpiratívny, atraktívny a zaujímavý digitálny obsah vzbudí aj ich záujem o nemčinu a nemeckojazyčnú kultúru vôbec. Podľa štatistík Goetheho inštitútu sa v regióne strednej a východnej Európy používanie Onleihe v roku 2014 oproti roku 2013 zdvojnásobilo.

Chuť experimentovať spustila reťazovú reakciu a otvára zaujímavé možnosti. Knižnica GI sa postupne rozvíja na komunitné centrum otvorené rôznym iniciatívam a projektom. Svoje pôsobisko tam našli napríklad Krakaota Talk klub, prezentačný formát o umení a nových technológiách občianskeho združenia Mladý pes alebo diskusie o demokracii a občianskej spoločnosti združenia mladých politológov Ad-hoc. Obe prinášajú svoje hotové podujatia a pre knižnicu nové publikum.

Bratislava v uplynulých dvoch desaťročiach stratila množstvo dôležitých verejných priestorov. O to dôležitejšie sa mi vidí brániť a rozvíjať verejné knižnice. V mojom chápaní kultúry považujem za povinnosť investovať verejné prostriedky na také miesta, do takých umeleckých smerov a do takej tvorivej produkcie, ktoré by komerčne nemali šancu, lebo predbiehajú dobu, oslovujú menšinu ľudí a neváhajú riskovať. Pritom tieto formy kreatívneho vyjadrenia sú pre spoločnosť veľmi dôležité.

Nekomerčný kultúrny priestor knižnice GI s náročným, pestrým a kvalitným programom má šancu pomôcť rozvíjať Staré Mesto, Bratislavu a rozširovaním digitálnych služieb aj celú krajinu. Po necelom roku je priskoro bilancovať, ale prvé čísla vyzerajú sľubne. Počet výpožičiek sa v prvých štyroch mesiacoch roku 2015 strojnásobil.

Januar	361
Februar	616
März	985
April	946
Mai	
Juni	
Juli	
August	
September	
Oktober	
November	
Dezember	
Summe 2015	2908

Ako napísal môj obľúbený rímsky spisovateľ, rétor a zberateľ kníh Cicero: *doplniť do domu knižnicu znamená dať mu dušu.*

Knižná COOLtúra

Jakubáčová, Benjamína

Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave

Abstrakt: Prezentácia činnosti Knižnice Juraja Fándlyho v Trnave v oblasti napĺňania komunitného poslania verejnej knižnice. Aktívna účasť knižnice na celoslovenských projektoch, napr. tréning pamäti a počítačové kurzy pre seniorov, ale i rozvíjanie vlastných projektov, vychádzajúcich z regionálnych potrieb a požiadaviek. Spolupráca s jazykovými lektormi – projekt Knižná COOLtúra, s materskými centrami – projekt Maličky a mamičky, s filatelistickými organizáciami – projekt Klub mladých filatelistov, s regionálnymi autormi – projekt Fórum humoristov.

Kľúčové slová: Verejná knižnica – komunitné akcie – vlastné projekty

Popri spoľahlivom a kvalitnom plnení základných knižničných a informačných služieb sa Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave, tak ako mnohé iné verejné knižnice, aktívne podieľa na propagácii literatúry, organizuje kultúrno-výchovné podujatia, hľadá nové možnosti prezentácie kníh, čítačky, besedy. Knihovníkom nestačí byť k čitateľom ústretoví pri ponuke a požičiavaní kníh zo svojich fondov, ale využívajú záujem svojich návštevníkov a ochotu stretávať sa. A tak sa knižnica aktivizuje aj smerom ku komunite, ktorá žije v mieste pôsobenia knižnice. A snaží sa tým plniť funkciu komunitnej knižnice. V širšom zmysle slova sú komunitnými akciami však všetky podujatia knižnice, pretože táto inštitúcia plní svoje poslanie v rámci určitej komunity. Vo svojej kultúrno-výchovnej činnosti sa plánuje zameriavať aj na neregistrovaných čitateľov, systematicky oslovuje celú komunitu a posilňuje vzťah ľudí ku knižnici a k miestu, kde žijú. Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave je otvorená komunikácii s rôznymi inštitúciami, so spolkami a s občianskymi združeniami, pričom aj sama aktívne vyhľadáva partnerov, aby sa mohla podieľať na regionálnom rozvoji, a to najmä v oblasti vzdelávania a v intenciách sociálnej funkcie verejnej knižnice. Dobre fungujúca partnerská sieť a medzosobné kontakty prispievajú k sociálnej interakcii skupín, ktorej členov spájajú spoločné záujmy a ciele.

V roku 2014 vykázala Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave spolu 760 podujatí, čo vychádza priemerne tri podujatia denne. Niet sa čomu čudovať, pretože k podujatiam v hlavnej budove,

kde sa pripravujú pravidelné cykly podujatí pre deti, pre seniorov, nevidiacich a slabozrakých, stretnutia s literatúrou, besedy, súťaže, treba prirátať aj aktivity v detašovaných pracoviskách – hudobné oddelenie a pobočky. Ak od celkového počtu odrátame hodiny informačnej prípravy, besedy s osobnosťami literatúry a umenia, rozmanité súťaže a kvízy, zamerané na motivovanie detského čitateľa k pravidelnej týždennej návšteve, je takmer dvestovka, t. j. takmer štvrtina, zrealizovaných akcií, ktoré by sme mohli vykazovať ako neverejné alebo verejné komunitné aktivity.

Na jednej strane knižnica poskytuje klubový priestor, kde sa členovia komunit (Český spolok, Spolok slov. spisovateľov, Klub mladých filatelistov, Literárny klub Bernolák, nevidiaci a slabozrakí) pravidelne stretávajú a v uzavretej spoločnosti sa venujú svojim aktivitám. Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave však pružne reaguje na potreby doby a nezotrváva len v úzko vymedzených koľajách, ukazuje možnosti, kde sa môžu uplatniť animačné aktivity a aktivizovať v tomto prípade čitateľov k spolupráci. Potom sa knižnica už stáva miestom spoločných aktivít. Ako je to v prípade literárneho klubu Fórum humoristov, o ktorom bude reč v mojom príspevku nižšie.

Dovoľte, aby som na ilustráciu komunitnej činnosti našej knižnice si priblížila aspoň niektoré konkrétne aktivity a projekty. V tejto časti sa budem venovať aktivitám, dôverne známym v knižniciach na celom Slovensku a do ktorých naša knižnica tiež aktívne vstúpila. Tak, ako iné knižnice, aj naša knižnica zbiera a analyzuje údaje, týkajúce sa potrieb jednotlivcov a skupín, ktoré môže knižnica uspokojiť. Knižnica je často označovaná ako tretie dobré miesto: 1. domov, 2. škola/zamestnanie, 3. knižnica. V súčasnej dobe však pozorujeme jav, že knižnica ako tretie miesto je najmenej dôležitá pre skupinu používateľov, ktorá je zaradená v pracovnom procese. Svoju knižnicu navštívi zväčša za účelom požičania si najzákladnejšej literatúry pre uspokojenie potrieb svojho celoživotného vzdelávania a relaxu. Na aktivity, ktoré knižnice pre nich pripravuje, a snaží sa tak byť významným spoločenským centrom na formálne a neformálne vzdelávanie jednotlivcov a skupín, im často nezvýši čas. Čoraz viac však pociťujeme záujem o naše podujatia zo strany seniorov. Preto Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave pripravuje už deviaty rok školenia pre seniorov **Spoločne to zvládneme**. Školenie počítačovej gramotnosti už absolvovalo viac ako 630 účastníkov. Pôvodne sme sa domnievali, že záujem poklesne, keď

uspokojíme všetkých tzv. predinternetových pracujúcich. Ale záujem neustáva. Momentálne pripravujeme ročne 3 cykly po tri stretnutia.

Seniorom je určený aj tréning aktivizujúci poznávacie schopnosti: **Mozgový jogging**. Počas tréningu, ktorý vedie vyškolený pracovník, účastník absolvuje cyklus desiatich stretnutí, na ktorých sa naučí zvládať viaceré techniky aktivizácie pamäti. Od roku 2013 sa uskutočnilo 6 cyklov tréningov, zúčastnilo sa na nich 52 seniorov. Záujem zo strany seniorskej verejnosti je veľký, takže poznávacie schopnosti seniorov budeme trénovať naďalej. Záujem o spoluprácu s knižnicou je aj zo strany inštitucionálnej. Pre Denný stacionár na Veternej ul. v Trnave pravidelne pripravujeme prednášky aktivizujúce krátkodobú pamäť, napr. Trnavské kostoly, Naj... z trnavského kraja, Sto rokov budovy knižnice,...

Pre deti je knižnica naozaj tretím miestom – otvoreným, pozývajúcim, atraktívnym, podnetným a bezpečným miestom na návštevu. Knižnica JF v Trnave pre svojich detských používateľov, ktorí majú registračný poplatok zadarmo, pripravuje širokú paletu podujatí. Zároveň sprostredkúva zapojenie sa do medzinárodných či celoslovenských podujatí na podporu čítania, ako je Noc s Andersenom alebo Čítajme si..., Čítajme s Osmijankom, Les ukrytý v knihe, Deň ľudovej rozprávky a pod.

V nasledujúcej časti sa budem venovať vlastným projektom Knižnice Juraja Fándlyho v Trnave. Tak, ako stanovujú smernice IFLA a úlohy stratégie slovenského knihovníctva, úlohou knižnice je vyvíjať aj aktivity zamerané na odstraňovanie informačných bariér pre občanov s akýmkoľvek znevýhodnením. Na tento účel sa v priestoroch oddelenia pre deti Knižnice Juraja Fándlyho v Trnave pred dvadsiatimi tromi rokmi otvorila **herňa pre postihnuté deti**. Obsahuje variabilný nábytok, textilné hračky väčších rozmerov, stavebnice, jednoduché hudobné nástroje. Herňa počas dvadsiatich troch rokov prešla viacerými vylepšeniami a dobudovala sa aj audiovizuálnou technikou. Pracovníčky oddelenia pre deti absolvovali dlhú cestu spoznávania týchto detí a ich potrieb. Od hier a tvorivých dielní sa spolupráca posunula aj do vyučovacej roviny. Na základe plánu vyučovania prichádzajú do knižnice deti na hodinu vlastivedy, čítania, písania, estetickéj výchovy či logopédie. Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave pripravuje programy, v ktorých tieto deti môžu pracovať spolu so zdravými deťmi. A treba pripomenúť, že ďalšie dobré miesto pre stretávanie sa komunity ľudí so špeciálnymi potrebami je hudobné oddelenie knižnice. Téma

služieb v tomto špecializovanom oddelení by zabralo ďalší celý príspevok, preto sa tento raz nebudem tomu venovať.

Vo svojom príspevku sa vrátim k herni oddelenia pre deti. Okrem toho, že herňa slúži komunite detí so špeciálnymi potrebami, je aj jedinečným priestorom, v ktorom sa odohralo množstvo informačných hodín pre deti z materských a základných škôl, literárnych hodín či besied s autormi, vydavateľmi a ilustrátormi. Avšak herňu nevyužívame len na organizované podujatia detského oddelenia. V posledných rokoch je tento priestor zaujímavým najmä pre našich najmenších čitateľov spolu so svojimi rodičmi. Herňa je totiž situovaná do stredu oddelenia pre deti, takže rodičia pri výbere kníh vidia na svoje ratolesti, a tak bez problémov môžu pre nich vyberať literatúru, kým sa ich deti hrajú v herni. Najvyššiu návštevnosť herne zaznamenávame v popoludňajších hodinách, ako aj v sychravom počasí. Mnohé mamičky sa často a pravidelne združujú práve v priestoroch herne, a vytvárajú tak určitú komunitu a navzájom si odporúčajú rôzne knihy nielen pre svoje ratolesti, ale aj literatúru vhodnú pri výchove detí. Je úžasné, že v súčasnosti sa povedomie o našej herni šíri medzi čitateľmi a ich mamičkami vďaka pozitívnej skúsenosti, ktorú mamičky v herni zažili.

Činnosť oddelenia pre deti knižnica propaguje prostredníctvom niekoľkých projektov. Medzi najúspešnejšie z nich patrí projekt vzdelávania rodičov **Maličká a mamičky**. Vďaka tomuto cyklu podujatí, s ktorým sme začali v roku 2005, sa nám darí získavať čitateľov v predškolskom veku a vo veľkej miere propagovať knižnicu a jej služby. Tento cyklus pozostáva z viacerých akcií, ktoré sa pravidelne opakujú počas roka. Prvé podujatie sa uskutočňuje na jar, kedy navštívime jedno z materských centier v našom meste a pripravíme si krátku prednášku. Prečo čítame, kedy treba začať čítať, čo dieťaťu čítať, koľko treba čítať – to sú otázky, ktoré sa snažia knihovníčky zodpovedať na tomto stretnutí s mamičkami na rodičovskej dovolenke. Deťom je venované hlasné čítanie, ukážka dramatizovaného čítania alebo krátkej motivačnej aktivity. Druhé podujatie sa odohráva na akcii primárne organizovanej mestom Trnava a to Májový kvet, ktorý je akýmsi tradičným kvetinovým rínom. Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave v posledných rokoch dostala k dispozícii stánok, kde propaguje svoju činnosť pre deti a kde vytvára priestor na stretnutie detí s knihami. Potom sa opakuje výjazd knihovníčok do materských centier a nakoniec adventné podujatie pre mamičky s detičkami, počas ktorého sa odohráva zväčša

beseda s autormi píšucimi pre najmenších čitateľov. V roku 2014 nás oslovili organizátori verejného festivalu Trnavská trinástka, aby sme s podujatím z cyklu Maličká a mamičky vyplnili literárny program ChillOut zóny. Na túto zaujímavú ponuku sme prizvali i regionálnu autorku pre deti a spoločnými silami sa nám podaril vytvoriť zaujímavý program. Vďaka cyklu Maličká a mamičky evidujeme ročne približne 20 - 30 nových čitateľov. Treba podotknúť, že väčšina mamičiek, ktoré pravidelne využívajú priestory herne oddelenia pre deti, bola prvotne oslovená na jednom z podujatí spomínaného cyklu.

Herňa slúži aj na stretnutia detí, ktoré sa venujú ušľachtilej záľube – zbieraniu známok. **Klub mladých filatelistov** pracuje pri knižnici už šiesty rok. Jeho členovia nás reprezentujú na rôznych celoslovenských súťažiach a výstavách. Ich súťažné kolekcie vznikli najmä vďaka bohatému knižničnému fondu, ktorý im je takto permanentne prístupný.

Literárny klub **Fórum humoristov** je v porovnaní s mnohými ďalšími na Slovensku, pomerne mladý. V roku 2015 vstupuje do svojho 7. ročníka. Napriek tomu má za sebou mnohé úspešné vystúpenia. Činnosť klubu Fóra humoristov je nenásilnou a vtipnou propagáciou práce nielen trnavskej knižnice, ale knižníc vôbec, za činnosťou klubu je systematická práca s regionálnymi autormi. Je to otvorený klub pre všetkých, ktorí sa chcú prezentovať svojou tvorbou, chcú konfrontovať svoje literárne zážitky s ostatnými literátmi. Je určený aj všetkým milovníkom literatúry, karikatúry i sympatizantom Knižnice Juraja Fándlyho v Trnave. Klub pracuje kvalitne a systematicky, a stal sa tak naozaj fórom – námestím, kam má prístup každý, kto by chcel prezentovať literatúru a umenie vôbec. Knižnica týmto projektom podporuje tvorcov kultivovaného humoru a satiry, vytvára im priestor na sebarealizáciu, ale aj slobodnú umeleckú konfrontáciu, na prezentáciu svojich knižných počinov. Projektom sa tak knižnica začleňuje do kontextu komplexnej výchovy k umeniu a umením a zároveň sa knižnica stáva dobrým miestom pre stretávanie sa ľudí.

Členovia klubu sa pravidelne stretávajú na podujatiach, ale aj mimo nich. Sami si vytvorili podprogram tzv. „Rodinné balenia“, v ktorých sa zameriavame na predstavovanie zaujímavých ľudí, ktorých spájajú spoločné záľuby, záujmy, profesia. V roku 2014 sa tak stretli traja primátori

mesta Trnavy alebo predstavitelia dvoch spolkov: Spolku slovenských spisovateľov a Spolku slovenských knihovníkov a knižníc. Členovia klubu aktívne zasahujú do dramaturgie plánu činnosti, sami si pripravujú scenáre a podujatia aj moderujú, či vyplňajú hudobné vstupy. Tým získavajú u nás možnosť rozvíjať svoju tvorivosť, slovný a hudobný prejav. V roku 2014 sme získali pre spoluprácu viacerých nových členov, ktorí pomáhajú aj technickou podporou. V čitateľskej i širšej verejnosti si klub získal svoju autoritu. Každoročne pripravuje približne 9 podujatí. Počet účastníkov na podujatiach pre verejnosť sa zvyšuje. Za celý rok to je cca 900 účastníkov.

Významným počinom pre propagáciu knižnice, a slovenských knižníc vôbec, je, že klub sa môže pochváliť svojou prezentáciou aj mimo knižnice a mesta Trnava. Zúčastnil sa eventu V Auparku ožívajú knihy, 30. ročníka Kremnické gagy. Knižnica podporuje svojich klubistov aj na takých podujatiach, ako je prezentácia ich tvorby na mestských podujatiach, napr. Veľtrh pre seniorov alebo súťaž vo varení kotlového guláša.

Je potešiteľné, že úroveň programov je vysoká, a tak môžeme predpokladať, že o program budú mať záujem aj iné subjekty. V tomto roku klub pripravuje pilotné stretnutie s členmi Klubu autorov a priateľov literatúry (KAPL) v Holíči s cieľom rozvíjať obojstrannú spoluprácu. Zároveň má klub predbežnú pozvánku na 4. letný medzinárodný poetický festival Po stranách Moravy, ktorý sa tento rok uskutoční v posledný júlový víkend v Smrdákoch.

Marginalizovanou skupinou používateľov Knižnice Juraja Fándlyho v Trnave sú aj nevidiaci a slabozrakí používatelia. Tí využívajú služby špecializovaného oddelenia pre nevidiacich a požičiavajú si zvukové knihy. Pravidelne – vždy v posledný utorok v mesiaci – sa stretávajú v knižnici a majú možnosť v príjemnom prostredí vychutnať si film s audiokomentárom, ktorý si sami vyberú z Digitálnej knižnice Slovenskej knižnice pre nevidiacich Mateja Hrebendu v Levoči. Cyklus **Kino pre nevidiacich** sa rozbehol v roku 2013 a nie je jedinou aktivitou, ktorú knižnica pre nich pripravuje, a do ktorých sa aj aktívne sami zapájajú. Sú to napr. krajské kolo súťaže v písaní a čítaní Braillovho písma, súťaž Literárne hádanky alebo výstava kompenzačných pomôcok.

Orientujeme sa i na iné marginálne skupiny v spoločnosti. Hodno spomenúť napríklad akcie, ktoré pripravujeme pre **osoby vo výkone trestu odňatia slobody** v Hrnčiarovciach nad

Parnou. Raz ročne v rámci *Týždňa slovenských knižníc* prichádzame do ústavu aj s hosťom, s ktorým odsúdení besedujú. Besedy bývajú neuveriteľne zaujímavé a príjemným prekvapením je vždy dobre pripravené publikum. Pozitívne zážitky z týchto besied mali František Kele, Pavel Dvořák, fotograf Marián Pauer, spisovateľ, geograf a vydavateľ Daniel Kollár, rómski autori, Peter Holka, Rasťo Piško, Erik Ondrejčka, Jozef Banáš, Ľubomír Feldek, Katka Feldeková a v tomto jubilejnom 10. ročníku aj fotografista a dokumentarista Alan Hyža.

Zaujímavé a príťažlivé komunitné podujatia vznikli v poslednom období v spolupráci knižnice s lektormi jazykových škôl v meste. Treba podotknúť, že je pre knižnicu významným pozitívnym výsledkom, že ponuka prišla zvonka. S lektormi jazykového inštitútu Your Choice knižnica rozvíja spoluprácu pri práci s deťmi. Jazykový inštitút organizuje vo svojich priestoroch dvakrát ročne Minitrh kníh. Toto podujatie síce vyznieva ako akcia, kde sa primárne knihy predávajú, no ústrednou myšlienkou je propagácia kníh ako taká. Jazyková škola nás počas tohto podujatia prizvala na predstavenie kníh deťom, prezentáciu našej činnosti ako aj prezentáciu našej herne. Na toto podujatie pozyva i spisovateľov či predajcov kníh. Za našu prezentáciu v priestoroch Your Choice nám lektori jazykovky zdarma pripravili niekoľko hodín angličtiny pre našich čitateľov. Taktiež svojim študentom odporúčajú naše služby, takže sa stáva, že študenti jazykového inštitútu sa stretávajú v našich priestoroch.

Pre mládež a dospelých je zameraná spolupráca knižnice s jazykovou školou Your' sCOOL. Ide o projekt, ktorý vznikol na jeseň minulého roka. Cieľom je precvičiť si cudzí jazyk, možnosť konverzácie v anglickom a nemeckom jazyku. Stretnutia sa konajú v priestoroch čítárne knižnice, sú verejnosti voľne prístupné. Z knižných noviniek vyberáme knižné bestsellery, lektor predstaví autora a dielo, prípadne premietneme úryvok sfilmovaných diel a potom nasleduje diskusia o prečítanom. A to všetko v rozhovore vedenom v cudzom jazyku.

Takýchto príjemných posedení sme pripravili zatiaľ päť. Našou ambíciou je osloviť a získať pre tieto interaktívne stretnutia najmä mladých ľudí. A podľa tohto vzoru možno vzniknú aj ďalšie diskusné skupiny. Tento cyklus sme nazvali **Knižná COOLtúra**, názov výstižne prezentuje celú našu činnosť v oblasti propagácie literatúry, umenia, kultúry medzi našimi používateľmi vo všetkých podobách, variantoch i pre všetky marginalizované komunity. Preto som si ho vybrala aj za názov celého môjho príspevku. Vidíme v tom príslub dobrého výsledku výbornej

spolupráce dvoch vzdelávacích organizácií a očakávame rozvoj podobných aktivít nielen v oblasti jazykového vzdelávania.

Veríme, že komunitná činnosť Knižnice Juraja Fándlyho v Trnave sa bude aj naďalej úspešne rozvíjať. Knižnica je otvorená všetkým záujmovým a klubovým skupinám, ponúka svoje verejné priestory, nápady i tvorivých pracovníkov pre zlepšenia života, vzdelanosti i kultúrnej úrovne členov týchto skupín.

Literatúra:

- [1] Smernica IFLA pre služby verejných knižníc. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2011. – ISBN 978-80-970693-5-3. - 194 s.

- [2] Jakubáčová, Benjamína. Podujatia Knižnice Juraja Fándlyho v Trnave. Trnava : Knižnica Juraja Fándlyho v Trnave, 2012. - ISBN 978-80-88695-33-2. - 99 s.

RFID - zamatová revolúcia v knižniciach

Rýzek, Ján

Cosmotron Slovakia, s. r. o.

Abstrakt: Cieľom príspevku je informovať o možnostiach zavádzania technológie RFID do každodenného života knižníc. Toto so sebou prináša okrem zmeny a zjednodušenia doterajších zabehnutých pracovných postupov taktiež nové a v minulosti netušené možnosti, ktoré by bez pomoci technológie RFID nebolo možné vôbec realizovať. Ide napríklad o nasadzovanie samoobslužných zariadení pre výpožičky a vracanie kníh s ich následným automatickým triedením.

Kľúčové slová: RFID, selfcheck, návratový automat

Abstract: The aim of this contribution is to inform about the possibilities of RFID technology in the everyday life of libraries. It brings with it not only change and simplify the existing well-established workflows as well as new and previously unimagined possibilities that without the help of RFID technology was not possible to implement. These include the deployment of self-service facilities for borrowing and returning books to their subsequent automatic sorting.

Keywords: RFID, selfcheck, return machine

Doba predrevolučná

Už od svojho vzniku boli knižnice postavené pred zásadnú úlohu. Veľmi rýchlo sa totiž ukázalo, že chápať knižnicu iba ako priestor kde je sústredená zbierka kníh a tlačených materiálov je nepostačujúce. Nestačí totiž len mať knihy uskladnené v knižnom fonde knižnice, ale je veľmi dôležité mať systematicky usporiadanú zbierku a udržiavať o knihách aj všetky dôležité informácie. Iba tak knihovník vie jednoducho, rýchlo a bezchybne o knihe informovať čitateľa. Vďaka tomu sa mu podarí nájsť rýchlo cestu ku knihe ktorú potrebuje.

S príchodom výpočtovej techniky sa knihovníkom dostal do rúk dôležitý nástroj, ktorý im pomohol s organizáciou informácií o knihách s nasadením knižničných informačných systémov (KIS) tak došlo ku značnému posunu v možnostiach, ktoré bola knižnica schopná čitateľom poskytovať.

Práve využívanie KIS na jednej strane napomohlo v udržovaní poriadku v knižničnom fonde, na druhej strane prinieslo zvýšené nároky na presnosť a správnosť v označovaní kníh a ďalších položiek. Práve tu sa prejavilo ako je dôležité označiť všetky knihy (všeobecne položky) jednoznačne tak, aby táto ich identifikácia správne priradila konkrétnej knihe správny záznam v KIS.

Historicky dlhú dobu ako identifikácia knihy postačilo identifikačné číslo, zapísané priamo do knihy, či už rukou knihovníka, alebo neskôr napríklad vytlačené na papierovej nálepke. V dobách, keď knižnice ešte nepoužívali výpočtovú techniku, sa to zdalo ako ideálne a dostatočné riešenie. Jeho nevýhody sa ukázali práve vo chvíli, kedy prvé počítače vstúpili do výpožičného procesu knižnici. Číslo knihy tak musel knihovník pracne zadávať na klávesnici počítača s neustálou hrozbou chyby pri opisovaní. V tejto chvíli prichádza ako veľká pomoc pre značenie kníh využitie čiarového kódu. Čiarový kód sa vytlačil na papierovú etiketu a nalepil na knihu alebo do knihy. Knihovník tak vo chvíli, kedy to potreboval, tento kód nasnímal snímačom čiarového kódu, a tak potrebné dáta načítal do počítača s patričným programom. Riziko chyby sa tým výrazne znížilo, jedinou úlohou knihovníka pred načítaním čiarového kódu knihy sa stalo jeho nájdenie, niekedy spojené s otvorením knihy a nalistovaním tej správnej stránky.

Súbežne s označovaním kníh však stála pred knižnicami ďalšia neľahká úloha – zabezpečiť knihy tak, aby sa čo najviac minimalizovalo riziko ich odcudzenia. Postupom doby prišlo ku mohutnému rozšíreniu zabezpečenia pomocou technológie EM, kedy sa do kníh vlepovali úzke zabezpečovacie elektromagnetické pásky. Tie sa s príslušným technickým zariadením nastavovali do deaktivovaného alebo aktivovaného stavu, na ktorý reagovala bezpečnostná brána a v prípade neautorizovanej výpožičky spustila alarm.

Označovanie kníh čiarovým kódom a doplnením zabezpečovania o EM pásek splňovalo v knižniciach po dlhú dobu požadovanú funkciu a stalo sa tak akýmsi štandardom. Všetko sa

však zmenilo s príchodom novej technológie, ktorá vyvolala v knižniciach revolúciu a rozšírila možnosti vypožičiavania kníh o doteraz netušené nové funkcie. Ide o technológiu RFID.

Revolúcia, alebo RFID v dnešnej modernej knižnici

RFID (Rádiofrekvenčná identifikácia) je progresívna bezkontaktná technológia, založená na bezdrôtovom prenose informácií z pamäťového média do čítacieho zariadenia.

Táto technológia nie je ničím úplne novým, v najrôznejších priemyselných odvetviach sa tento princíp využíva už dlhú dobu. Preto bolo len logické, že si nájde cestu i do knižníc, aby sa i tu uplatnili jeho výhody a nové možnosti. Pre funkčnosť systému potrebujeme dva prvky – čítacie zariadenie a médium k zaznamenávaniu informácií (niekedy hovoríme že ide o tzv. čip alebo transpondér), ktorý je schopný s čítacím zariadením komunikovať. Pamäťové médium v našom prípade predstavuje spravidla papierová etiketa, ktorá je vybavená okrem špirálovej antény taktiež malým čipom s pamäťou. Na etikete nie je potrebný žiadny zdroj napájania, lebo anténa pripojená ku čítačke RFID generuje elektromagnetické pole. Keď sa v ňom ocitne RFID etiketa s čipom, v špirálovej anténe sa generuje prúd, ktorý nabije vstavaný kondenzátor a ten tak aktivuje čip. Je dôležité, že samotná etiketa nevytvára svoje vlastné pole, ale len mení (moduluje) pole vyvolané čítačkou. Tá tieto zmeny detekuje a prevádza na digitálne dáta.

Čo nového prináša RFID pri nasadení v knižnici? V prvom rade je nutné vedieť, že etiketa RFID v sebe spája ako funkciu identifikačnú, tak bezpečnostnú. V pamäti etikety je uložený nie len jednoznačný identifikátor knihy, ale taktiež ďalšie údaje, ako napr. identifikátor knižnice či krajina. Veľmi dôležitou informáciou, ktorá sa tu ukladá hovorí či je alebo nie je kniha vypožičaná. Tento dôležitý údaj je uložený v tzv. AFI byte, ktorý čítajú detekčné RFID brány pri východe z knižnice a detekujú prípadný výstražný zvukový signál.

Etiketa RFID

Ďalším novým prvkom je schopnosť systému v jeden okamih spracovávať väčšie množstvo kníh vybavených etiketou RFID. V porovnaní s čiarovým kódom – tu musel knihovník načítavať pri výpožičke jednu knihu po druhej (pri tom musel vždy nájsť etiketu s kódom v knihe). V ďalšom kroku knihu musel na EM aktivátore deaktivovať. U RFID je možné položiť na anténu čítačky napr. desať vypožičiavaných kníh na raz a vykonať ich výpožičku v jednom kroku. V jeden okamih sa tak zaznamenajú všetky transakcie v knižničnom informačnom systéme a súčasne sa nastaví bezpečnostný status všetkých korektné vypožičaných kníh. O veľkej úspore manipulácie a času pri tejto operácii nie je dôvod vôbec pochybovať.

To však zďaleka nie je všetko, čo nám RFID prináša. Vďaka zavádzaním nových postupov práce do určitej miery robí z procesu výpožičky alebo návraty kníh proces jednoduchý a bezobslužný, ktorý zvláda vykonať aj sám čitateľ. To všetko vďaka samoobslužným automatom pre vypožičiavanie kníh alebo naopak pre ich návraty (všeobecne sa pre ne prevzalo cudzojazyčné označenie selfcheck).

Selfcheck – samostatne stojace zariadenie

Celú operáciu vykoná čitateľ na tomto zariadení sám, pričom mu selfcheck priebežne radí ako správne postupovať. So zavedením automatov rapídne ubudnú v knižnici rady s čitateľmi a súčasne sa zvyšuje aj ich komfort. Automaty nemusia byť obmedzené iba na výpožičky kníh,

je možné takto vypožičiavať i média napr. videokazety, CD alebo DVD. Samoobslužné zariadenie typu selfcheck môžu čitateľom poskytovať okrem samoobslužných výpožičiek a návratov i ďalšie služby – čitateľ tak jednoducho skontroluje stav čitateľského konta, prolonguje si dobu výpožičky alebo zaplatí knižničné poplatky.

Vzhľadom na rozšírenie služieb je možné inštalovať automaty na vrátenie kníh ktoré budú prístupné čitateľom nepretržite 24 hodín denne.

Návratový automat s triediacou linkou

U návratového automatu je možné naviac inštalovať triediacu linku, ktorá vrátené knihy roztriedi presne podľa zadaných kritérií do jednotlivých košov alebo vozíkov. Pracovníci knižnice potom už len prevezú príslušný vozík s vrátenými knihami na patričné miesto a knihy uložia.

Z uvedeného je dostatočne zrejmé, že zavedenie RFID prináša veľa výhod pre čitateľov. Ani knihovníci nie sú o výhody ukrátení. Príkladom je proces inventarizácie knižničného fondu. Teraz už nie je nutné vytiahnuť z police každú knihu, vyhľadať a nasnímať čiarový kód knihy. Nové, RFID inventarizačné jednotky sú ľahké prenosné čítačky s anténou držané v ruke, pomocou ktorých stačí iba anténou zvolna prechádzať vedľa chrbátov kníh a do mobilného

počítača sa okamžite načítajú všetky identifikačné údaje kníh. Toto isté zariadenie je taktiež možné používať pre bleskove rýchle vyhľadávanie kníh alebo pre kontrolu ich správneho usporiadania v policiach.

Týmto nie je zďaleka popis využitia všetkých možností RFID v knižnici vyčerpaný. V študovniach je možné napr. rozmiestniť tzv. múdre police, ktoré neustále sledujú, ktoré knihy si čitatelia z týchto polic vypožičiavajú a opäť ich vracajú, čím je okamžite zrejmé, o aké knihy je najväčší záujem. Tieto police je možné tak isto dobre využívať i na samoobslužné vracanie kníh.

Na základe predchádzajúceho prehľadu možností využitia zariadení technológie RFID v knižniciach je jasné, že sa jedná o zložité komplexné systémy, ktoré vyrába veľa rôznych firiem po celom svete a rovnako tak sa svetovo tieto systémy do knižníc nasadzujú. Preto sa už od začiatku ukazovalo ako je kľúčové, aby jednotlivé výrobky jednotlivých firiem boli navzájom kompatibilné, aby sa vedeli spolu „dohovoriť“. Našťastie boli včas definované štandardy vo forme noriem a je kľúčové, aby boli pre knižnice aj dodržiavané. To má pre koncového zákazníka nesmierne pozitívny efekt v tom, že môže kombinovať vo svojej knižnici zariadenia rôznych výrobcov bez obavy, že by mohli nastať problémy v ich súčinnosti. Je potrebné však zdôrazňovať, že i samotná knižnica musí sama dbať pri využívaní RFID na dodržiavanie daných štandardov.

Z hľadiska praktického zavádzania technológie RFID do knižnice je nevyhnutné už vo fáze prípravy projektu sa zamerať iba na dodávateľov a produkty, ktoré splňujú definované štandardy. Iba tak bude zaistená kompatibilita knižničného informačného systému s jednotlivými zariadeniami systému RFID, a to nie iba od jedného konkrétneho výrobcu. Ďalej je dôležité zvoliť správny typ dátového modelu (štandardom sa u nás stal tzv. Dánsky dátový model) pre zápis dát na etikety RFID. Pri ich vyplňovaní je potreba správne zadať nie len jednoznačný identifikátor knihy (čiarový kód), ale i kód krajiny, kód knižnice atď. Tým je zabezpečené, že údaje z RFID etikiet budú korektne čitateľné nie iba vo vašej knižnici, ale napr. pri medziknižničnej výpožičnej službe v inej knižnici. Životne dôležité je samozrejme plniť etikety i správnym zabezpečovacím kódom AFI. Dôvodom je aby čitateľ nemal problém pri priechode bezpečnostnou bránou vo vlastnej knižnici, ale i v každej inej ktorá tieto štandardy dodržiava a dokonca i v iných priestoroch, zabezpečených RFID technológiou.

Záver

Nástup technológie RFID do knižníc priniesol novú vyššiu kvalitu do ich činností a je možné ju označiť za skutočnú revolúciu v tejto oblasti. Prínos RFID by sme mohli zhrnúť do nasledujúcich bodov:

- **spolahľivá** technológia prinášajúca novú kvalitu do práce knižníc
- **standardizuje** identifikačné údaje položiek a tým podporuje spoluprácu knižníc
- **zefektívňuje**, urýchľuje procesy v knižniciach
- **združuje** bezpečnostnú a identifikačnú funkciu
- **dovoľuje** vykonávať výpožičné operácie s niekoľkými knihami súčasne
- **sprístupňuje** služby knižnice nepretržite 24 hodín / 7 dní v týždni
- **optimalizuje** a zjednodušuje výpožičné procesy
- **sprijemňuje** čitateľom návštevu knižnice

Webový knihovní informační systém – Tritius

Šilha, Jiří

LANius s.r.o. Tábor, ČR

Abstrakt: Cílem příspěvku je upozornit na nové možnosti technologií a nové požadavky knihoven na vlastnosti knihovních systémů. Splňují je pouze plně webové aplikace dostupné vzdáleně odkudkoliv. Autor se věnuje popisu vlastností nového webového knihovního systému Tritius a jeho současným implementacím v České republice. Příspěvek navazuje na předchozí Software as a service a rozvíjí myšlenky dál do podoby konkrétních praktických implementací - webového knihovního systému Tritius.

Abstract: The article aims to highlight new technology opportunities and new demands on libraries to library systems properties. They meet only fully accessible Web applications remotely from anywhere. The author focuses on the characterization of a new web-based library automated system Tritius and his current implementations in the Czech Republic. Contribution follows up the previous article called Software as a service and further develops ideas into concrete practical implementations - Web library system Tritius.

Klíčové slová: KIS Tritius, Software jako služba, Webové aplikace, Cloud, SaaS, Software as a Service, AKS, KIS

Keywords: ALS Tritius, Automated library systems, Software as a Service, Webs application, Cloud, SaaS,

Úvod:

Knihovnické informační systémy jsou používány od konce minulého století nejčastěji v podobě lokálních aplikací, které provozuje knihovna na svých PC a serverech v lokální síti. V posledních několika letech současného jednadvacátém století se situace dramaticky mění a nastává doba webových knihovnických informačních systémů dostupných jako služba - doba webová.

Faktory které to umožňují jsou zejména dostupný rychlý a spolehlivý přístup do celosvětové sítě internet. Rozvoj nových moderních mobilních zařízení - chytrých telefonů a tabletů. V myšlení uživatelů - knihovníků však stále často zůstává přirozená obava o svá data uložená kdesi v neznámu. Jedním s cílů mého příspěvku je pokusit se tyto obavy rozptýlit. Již na konferenci INFOS 2013 jsem se o to snažil.

Letošní příspěvek navazuje a rozvíjí myšlenky dál do podoby konkrétních praktických projektů implementací - webového knihovního systému Tritius.

Požadavky na moderní knihovnický informační systém

„Klasické“ požadavky

- zajištění provozu běžných procesů které v knihovnách probíhají
- propojení s ostatními knihovnami - výměna dat
- vystavení služeb knihovny do sítě internet

„Novodobé“ požadavky

- dostupnost automatizovaných procesů odkudkoliv - knihovna jde za čtenáři
- ekonomické pohledy na procesy, efektivita předplatného seriálů a nákupu fondů
- půjčování elektronických dokumentů online, poskytování dalších služeb
- sdílení jednoho systému více knihovnami
- možnost vzniku společných katalogů,
- optimalizace nákupu fondu
- sdílení uživatelů více knihovnami např. v určitém městě

Sdílení knihovnického informačního systému více knihovnami.

efektivní cesta jak udržet nebo i snížit výdaje na automatizaci procesů knihoven.

Oborově zaměřené - systém sdílí knihovny stejného zaměření

geograficky ohraničené - systém sdílí knihovny různých typů z jednoho města

na těchto klasických i novodobých požadavcích vznikl webový informační systém Tritius

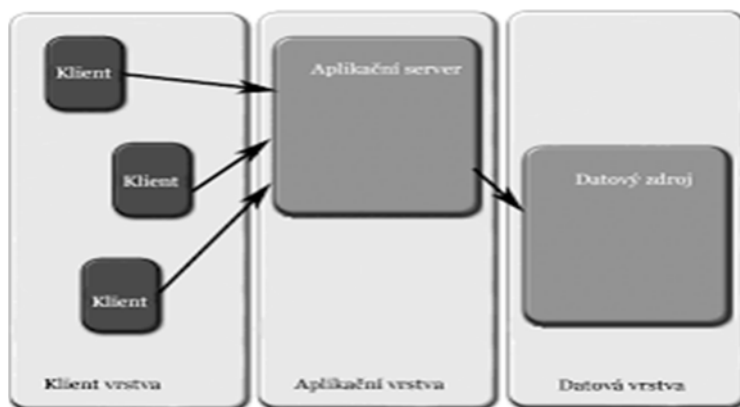
Technologické pozadí systému Tritius

Třívrstvá architektura systému

Většina moderních informačních systémů používá třívrstvou architekturu. Rozdílné jsou pouze technologické řešení v jednotlivých vrstvách. Řada systémů se snaží být tzv. **multiplatformní** tento výraz znamená, že jednotlivé vrstvy lze provozovat na různých zařízeních od různých dodavatelů. Tato

flexibilita je důležitá zejména pro rozsáhlé informační systémy, ke kterým přistupují stovky a tisíce různých uživatelů.

Obr. 1. Obecné schéma třívrstvé architektury

Datová vrstva (databáze)

je v případě Tritia vždy prezentována SQL databází, které jsou de facto světovým průmyslovým standardem. Se všemi podporovanými produkty máme dlouhodobé zkušenosti a podporu jejich dodavatelů a výrobců.

Jsou to zejména následující produkty:

- Microsoft SQL server 2012/2014 - profesionální řešení pro podnikovou sféru)
- MySQL 5.x (ekonomické řešení pro řadu i velkých knihoven - doporučované)
- Oracle (podpora se připravuje)

Aplikační vrstva (obchodní logika)

je nejdůležitější vrstva z pohledu kvality celého informačního systému, její propracovanost a robustnost rozhoduje o kvalitách informačního systému. V dnešním světě existují dva hlavní světy aplikačních platforem a vývojových jazyků a to

- JAVA (platfomová nezávislost WINDOWS i LINUX)
- .Net (DotGNU Portable.NET, programovací jazyky C#, Visual Basic, Delphi,...)

V případě Tritia je použit programovací jazyk JAVA a řada knihoven tříd od množství různých dodavatelů z celého světa. Pro vývoj se používá prostředí NetBeans.

Klientská část - prohlížeč

v dnešní době se nabízí několik hlavních prohlížečů, které mají poněkud rozdílné vlastnosti, ale ve většině z nich je možné webové informační systémy provozovat. Verze jednotlivých prohlížečů je potřeba konzultovat s dodavatelem konkrétního informačního systému.

V případě Tritia jsou doporučeny následující:

- Firefox (Mozilla)
- Chrome (Google)
- Explorer (Microsoft)

Klíčové vlastnosti systému Tritius:

- Multiknihovní systém (sdílení a používání jednoho systému mnoha knihovnami).
- Podpora hlavních serverových platforem a nezávislost na HW uživatele.
- Celý systém, nejen katalog, provozován i v mobilním zařízení (chytřejí telefony a tablety).
- Jednoduchost a intuitivnost použití (redukce složitosti uživatelského rozhraní).
- Alternativní ekonomický model pronájmu systému (SaaS - SW jako služba).
- Podpora implementace (např. školení formou slide show a video návodů k použití).

Současní uživatelé:

Národní památkový ústav - dokumentační fondy

Informační systém Tritius slouží všem 16 pracovištím po celém území ČR, které do společné databáze systému vkládají záznamy o vlastněných restaurátorských zprávách, plánové dokumentaci,

archeologických zprávách apod. V systému se evidují i stovky tisíc fotografií (negativů, pozitivů a diapozitivů).

U všech evidovaných dokumentů je kladen důraz na lokalizaci popisovaného předmětu, budovy nebo areálu. Systém Tritius je proto propojen na další aplikace v NPÚ jako například GIS, MIS, Monumnet apod.

Například propojením na GIS je možné po vyhledání výsledku ihned pro každý dokument zobrazit mapu se zobrazením kde se dokumentem popisovaný objekt nachází. Z ostatních jmenovaných IS se odkazem načítají další informace - a to vše na jedno kliknutí v rámci webového rozhraní systému Tritius.

Katalog dokumentačních fondů NPÚ je veřejný a obsahuje více než 600.000 záznamů..

Národní památkový ústav - Historické fondy

Nový informační systém Tritius byl vybrán pro evidenci historických fondů všech zámeckých knihoven spravovaných **Národním památkovým ústavem (NPÚ)**.

Celkem se jedná o více jak 70 objektů, ve kterých postupně dochází k evidenci starých tisků, prvotisků a rukopisů do standardizované podoby v rámci používané metodiky pro zpracování těchto dokumentů ve formátu MARC21.

Konkrétně se s velkým úspěchem využívá možnost ukládat texty v libovolném písmu a znacích v rámci [Unicode](#). Pro snadnější zápis nabízí Tritius editorům virtuální klávesnici s jimi zvolenými nejčastějšími znaky s možností uložení speciálních znaků v podobě alternativního znaku pro snazší vyhledávání. V systému je samozřejmostí možnost evidovat konvoluty tak, že jednotlivé příznaky mají své plnohodnotné záznamy a vazby jsou prováděny pro uživatele komfortním a rychlým způsobem.

V systému je k dispozici kompletní škála Národních autorit z NK ČR pomocí integrovaného Z39.50 klienta a mnohé další externí slovníky doplněné do systému.

Důležitou vlastností nového systému je možnost ukládat k záznamu dokumentu libovolný počet odkazů na grafickou podobu částí nebo celého dokumentu. Lze také využít dávkového připojení těchto obrazů k záznamům dodatečně bez nutnosti zdlouhavé ruční práce. Tritius je navíc vybaven i možností online

předávání takto uložených sekundárních záznamů do dalších systémů, například pro správu digitálních úložišť (Manuscriptorium, Kramerius apod.).

Sdílený knihovní systém pro malé veřejné knihovny

Současný stav

Řada malých a středních obcí provozuje místní knihovnu (MLK), ale stará se o ni většinou jen neprofesionál. Automatizace je lokální, často bez záloh a možností přebírat hotové kvalitní záznamy. Neškolená obsluha laicky zadává údaje o dokumentech v nedostatečné kvalitě a šíří. Práce je zdlouhavá a bez efektu. Webový katalog buď chybí nebo je udržován v provozu jen s obtížemi. Mnoho desítek těchto knihoven využívá lokální systémy.

Cílový stav

Nový knihovní systém je dostupný na jakémkoliv PC bez nutnosti cokoliv instalovat. Systém je přehledný a snadno použitelný. Odborné záležitosti katalogizace (popis dokumentů) je omezen na přebírání záznamů s kvalitních zdrojů.

Pokud není záznam dokumentu k dispozici, uloží se jako požadavek na zpracování a služba systému časem záznam zpracuje a kvalitně doplní.

K dispozici je vyspělý webový katalog fondu knihovny, správce sítě se stará pouze o URL adresu katalogu na stránkách obce. Zálohování dat provádí poskytovatel aplikace a dostupnost systému je garantována smlouvou. Metodika práce knihovny je snadno na dálku ovlivnitelná ať už instalací novější verze služby nebo kontrolou výsledků práce jednotlivých knihoven. Správa celého systému je efektivní a ekonomicky

méně náročná (není potřeba cestovat po knihovnách, řešit problémy s lokálními instalacemi, které bohužel existují a nedají se často řešit na dálku).

System však umožňuje generovat statistiky pro jednotlivé obecní knihovny, ale i skupiny knihoven v rámci okresů a krajů.

Technické detaily implementace

- Společná instance knihovního systému Tritius pro několik set místních knihoven.
- Profesionální server hosting celé aplikace s vysokou dostupností a výkonovým růstem.
- Možnost provozu na serverech s OS LINUX (využíváme JAVA JDK, Apache Tomcat 7)
- Provoz nad databází (MySQL 5.5, popř. MS SQL 2012/2014)
- Zabezpečení přenosu dat formou šifrovaného SSL protokolu (certifikát serveru).

Knihovnické detaily implementace

- Sdílení knihovnických popisů dokumentů (knih a učebnic).
- Možnost stažení nového titulu pomocí Z klienta z velkých knihoven i ze světa.
- Pokud záznam není k dispozici vloží se pouze základní údaje a záznam je automaticky doplněn jakmile je k dispozici.
- Kompletní převod dat ze systémů LANius/Clavius, ale dalších MASK a podobně.

Hlavní výhody

- Nulová starost o zajištění automatizace místních knihoven včetně zálohování dat.
- Webový katalog knihovny s možností rezervace a prodloužení výpůjčky dokumentů.
- Vysoká kvalita bibliografických záznamů včetně odborného monitoringu databáze.
- Možnost půjčování elektronických knih
- Jednotná metodika vedení knihoven, statistiky výkonů knihoven
- Společný souborný katalog obsahující všechny dokumenty místních knihoven

Praktická realizace takového řešení v ČR od 11/2014:

První společný - sdílený knihovní systém na adrese: <https://merkur.tritius.cz>

Závěr

Závěrem lze říci že podle nás již přišla „doba webová“ kdy postupně dochází k přenosu i složitých informačních systémů na web a často jsou provozovány v Cloudu jako služba.

Touto cestou se vydávají i knihovny a to z důvodů vyšší dostupnosti a propojitelnosti webového systému, ale často i z důvodů ekonomického – nižších celkových provozních nákladů.

„Martýrium“ přijímacích pohovorů aneb setkání „třetího druhu“ s absolventy humanitních oborů

Vandasová, Anna

Národní knihovna České republiky

Abstrakt: Odbor správy fondů Národní knihovny ČR je zaměřen i na řešení výzkumných a vývojových projektů. Do nich se v posledních letech hledalo mnoho nových zaměstnanců většinou na typologicky běžné knihovnické profese. Zástupci vedení Odboru správy fondů se tak v posledních letech byly nuceni seznámit se stovkami životopisů potencionálních kandidátů, přičemž s desítkami z nich se potkali osobně během přijímacích pohovorů. Nicméně přijímacím pohovorem a výběrem vhodného kandidáta „martýrium“ nekončí ba naopak. Předkládaný příspěvek si klade za cíl představit praktické zkušenosti, které v posledních letech načerpali vlastní praxí vedoucí pracovníci Odboru správy fondů NK ČR. Jeho ještě možná důležitějším posláním je otevřít diskusi, zdali podobné zkušenosti, mají i další pracoviště; zdali současný vzdělávací systém poskytuje relevantní praktické informace, aby jednotliví absolventi středních a vysokých škol byli připravení pro práci v paměťových institucích či o možnostech a limitech „interní výchovy“ během zaškolování.

Abstract: The department of collection management of the National Library of the Czech Republic focuses also on research and developmental projects. We searched for many new colleagues for these projects in last years. Heads of the department had to read hundreds of curriculum vitae and met tens applicants during job interviews. But this ordeal does not come to an end...

This article aims to introduce practical knowledge, which executives of the department gained in last years. More important mission of the article may be opening of the discussion if these experiences are usual, whether the current educational system provides relevant practical information for graduates for working in memory institutions. These article also provides practice about possibilities during the training.

Klíčová slova: projekt, personální obsazení, přijímací pohovor

Keywords: project, staffing, job interview

Národní knihovna České republiky se kromě svých běžných činností zabývá ve velké míře řešením výzkumných projektů. V současné době například Odbor správy fondů řeší nebo se podílí na řešení celkem čtyř větších projektů. Tři z nich jsou podporovány dotačním mechanismem Ministerstva kultury ČR NAKI a jeden je financován z EHP a Norských fondů. V naší praxi se potýkáme s problémem personálního obsazení především ve dvou z nich. Jedná se o projekt „Vytvoření kooperativního systému pro budování a správu novodobých konzervačních knižních sbírek v České republice a vývoj potřebných nástrojů“ (pracovní název „Virtuální depozitní knihovna“), na kterém spolupracuje Národní knihovna České republiky, Moravská zemská knihovna v Brně a Vědecká knihovna v Olomouci, a zcela nový projekt „Knihy znovu nalezené“, na němž kromě Národní knihovny ČR participuje norské vzdělávací a dokumentační centrum Stiftelsen Arkivet.

Oba uvedené projekty se z velké části zabývají zpracováním rezervních fondů, které má Národní knihovna ve značném množství a dosud zůstávaly především v externím depozitáři v Neratovicích téměř nedotčeny a nezpracovány. Vzhledem k svému poslání uchovávat knihy a pečovat o své sbírky se NK ČR snaží také o doplňování svých fondů. Rezervní fondy jsou cenným zdrojem, ale pokud budou zůstávat nezpracované, omezuje se jejich využití pouze na nesystematické a víceméně náhodné využití.

Prostřednictvím projektu Virtuální depozitní knihovna se začalo se zpracováváním bohemikální části rezervních fondů a v současné době už je zaevidováno na 350 tisíc dokumentů. Jen za rok 2014 bylo nalezeno 150 ztrát a dokonce 260 dokumentů, které vůbec nebyly v Národním konzervačním fondu zastoupeny. Kromě této aktivity se projekt věnuje i dalším otázkám¹, především možnosti zefektivnění doplňování konzervačních sbírek prostřednictvím automatizované aplikace, dále pak péči o novodobé knižní fondy, několik pracovníků se věnuje fyzickému průzkumu novodobých fondů. Výsledkem projektu jsou kromě jiného tři metodiky: pro průzkum novodobých fondů, pro stanovení počtu exemplářů garantující dochování

¹ viz VANDASOVÁ, Anna. Virtuální depozitní knihovna – představení projektu a první výsledky. *Infos 2013: Zborník príspevkov z 37. medzinárodného informatického sympózia Inovatívne knižnice a pamäťové inštitúcie Hľadanie odpovedí na nové výzvy znalostnej spoločnosti*. 2013. DOI: 978-80-89586-07-3. Dostupné z: http://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/janka_nemethyova/infos_2013/infos_2013_zbornik.pdf

dokumentu a pro budování a uchování konzervačních sbírek. Projekt Virtuální depozitní knihovna se v Národní knihovně ČR řeší od roku 2012 a bude trvat do konce roku 2015.

Projekt Knihy znovu nalezené běží od ledna letošního roku a trvat bude celkem 14 měsíců. Jeho jádro tvoří především katalogizace a zpracování vybrané části nebohemikálních dokumentů z rezervních fondů. Do činnosti našeho odboru spadá v obou projektech personální zabezpečení skupin zpracovávající knihovní jednotky pro rezervní fondy, což činí v současné době v projektu Virtuální depozitní knihovna 8 stabilních plných úvazků a v rámci projektu Knihy znovu nalezené 2 úvazky pro zpracovatele jednotek a 3 místa pro katalogizátory. V průběhu tří let, co řešíme Virtuální depozitní knihovnu, se nám na těchto pozicích vystříдалo poměrně vysoké číslo zaměstnanců, takové změny v pracovním kolektivu znamenají značnou náročnost prakticky pro všechny řešitele. Hledání pracovníků do nového projektu a praxe z prvních měsíců jeho trvání nás utvrdilo v našich dosavadních zkušenostech.

Podívejme se, jakým martyriem jsou pro nás přijímací řízení: Nového pracovníka je potřeba nejprve vůbec najít, což znamená uspořádat několik desítek pohovorů, když se vám podaří vytipovat potenciálně úspěšného uchazeče, musíte ho zaujmout i vy, aby neodmítl. Pokud se zdárně překlopíte přes tyto úvodní peripetie, příběh nekončí. Personální oddělení a mzdová účtárna musí pracovníka provést všemi vstupními náležitostmi, však to známe: dotazníky, vstupní lékařská prohlídka, výpis z rejstříku trestů, doložení vzdělání a tak dále. Zaměstnanec jednoho pěkného dne dorazí i k vám a začne pracovat. Ne, tak jednoduché to opět není, zapomněli jsme na bezpečnostní školení, prohlídku knihovny, seznámení s okolím a to hlavní: Co je to ten Aleph?

V rámci údajů uvedených níže ve článku se ukáže, že velká část uchazečů o práci nemá knihovnické vzdělání. Ale s touto okolností už jsme se poměrně úspěšně vyrovnali, pokud je člověk schopný a knihovnu třeba využíval jako návštěvník, naučí se to. Takže pokračujeme: školení v Alephu, přehledávání knih, první výjezd do Neratovic a vstupní testování je za námi. Většinou už po tomto úvodním kolotoči dokážeme identifikovat schopného zaměstnance, zaměstnance, který se bude muset hodně učit, ale zvládne to, no a potom také toho, kterému sice dáme šanci, ale úspěchem si jistí nejsme. A uběhnou tři měsíce zkušební doby, během níž nás celkem často někdo opustí – ať už z jeho či naší vůle. A co nás čeká dál? Pohovory, vstupní

náležitosti, zaučování, zkušební doba... A? A neustálý koloběh, při kterém začínáme občas propadat zoufalství, protože v projektu nemůžeme mít místo prázdné!

Nezasvěceným se může zdát, že neustálé změny v personálním obsazení možná nejsou důležitým problémem, nicméně v obou našich projektech tvoří zpracování rezervních fondů jednu z klíčových činností, která je na zpracovatelích závislá. V tomto příspěvku se pokusíme zamyslet nad příčinami častých změn, budeme vycházet z reálných zkušeností, vyhodnotíme pozitiva i negativa personální obměny a pokusíme se vytvořit doporučení, jak tomuto martýrii nepodlehnout.

Když v Národní knihovně ČR spouštíme nový projekt, v rámci něhož vznikají nové pozice, většinou na plný úvazek, hledáme nové pracovníky pomocí několika zdrojů. První z nich je víceméně interní – celkem často posílají přímo na personální oddělení své životopisy zájemci o práci v knihovně. Vzhledem k tomu, že sami aktivně projeví chuť podílet se na chodu knihovny, zveme je na pohovor téměř automaticky. Druhým zdrojem je zveřejnění inzerátu na pozici v příslušné sekci webových stránek knihovny. Odsud proudí životopisy poměrně hojně a většinou vybereme a na osobní pohovor pozveme přibližně polovinu uchazečů. Dále se pravidelně obracíme přímo na Ústav informačních studií a knihovnictví na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Místa v projektu doporučujeme pro čerstvé absolventy, kteří by chtěli do začátku získat zajímavou praxi. Poměrně běžně se nám také hlásí zájemci teprve dokončující studium, což pro nás rozhodně nepředstavuje problém. Posledním zdrojem, který využíváme, pokud hledáme najednou pracovníky na více pozic, jsou známé portály www.prace.cz a www.jobs.cz. Přes tyto stránky k nám pak směřují desítky životopisů a naším úkolem je z velkého množství vybrat zájemce na osobní pohovor. I když se to možná nezdá, jedná se o činnost časově náročnou, člověk si při procházení musí zachovat objektivní pohled a zájemce neškatulkovat.

V inzerátu vždy uvádíme ty nejdůležitější informace: že se jedná o práci na dobu určitou, ohodnocenou 9. platovou třídou, obnáší zvýšenou fyzickou náročnost – práce v depozitáři v Neratovicích, výhodou je znalost Alephu, vzhledem k provenienci je výhodou i němčina a čtení azbuky, humanitní vzdělání; nabízíme pracovní benefity: 5 týdnů dovolené, stravenky, zvýhodněné vstupy na kulturní akce.

Bohužel je v současné době situace na trhu práce v takovém stavu, že pravidelně chodí životopisy zájemců, kteří ve skutečnosti nemají o práci v knihovně ani představu a někdy ani zájem. Nicméně v průměru 10-15 uchazečů ze zaslaných životopisů zveme na osobní pohovor, kde znovu osvětlíme všechny požadavky, co práce obnáší a kolik za ni dostanou.

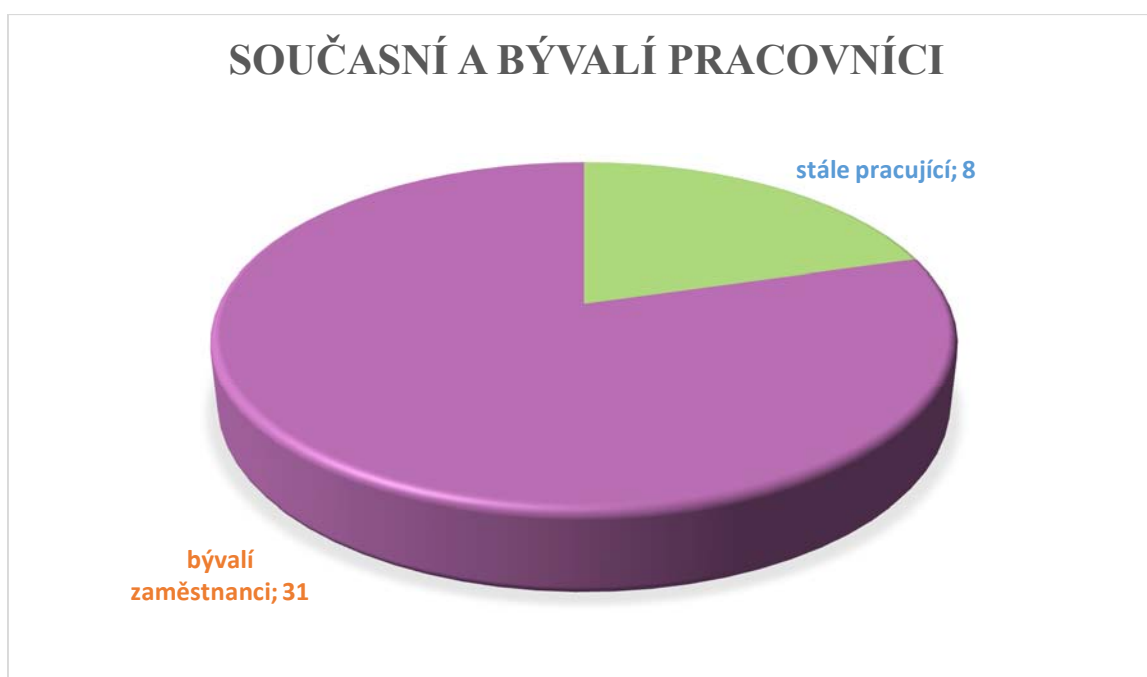
Nyní se pokusíme shrnout základní problémy, s nimiž se u uchazečů o práci na uvedených projektech setkáváme: Nedílnou součástí pracovní náplně zpracovatele jednotek rezervních fondů je fyzická práce. Knihy uložené v Neratovicích se musí probrat, naložit do přepravek, převézt do depozitáře v Hostivaři, dovézt do kanceláře, zpracovat, přehledat, naložit do přepravek, odvézt do Neratovic a z přepravek zpět vyložit na regál. Kdo nikdy v knihovně nepracoval, mívá občas zkreslenou představu o tom, jak se s knihami zachází. Tu při pohovorech cupujeme na kousky. A to bývá prvním kamenem úrazu. Od některých uchazečů totiž slyšíme: „*A nemohl by ty přepravky tahat někdo jiný?*“ Ano, nejhorší práci – nakládání přepravek z a do auta dělá stěhovací firma, ale na knihovníka toho zbývá ještě hodně a nelze stanovit, že bedny bude stěhovat jen jeden nebo dva z týmu.

Dalším tradičním klišé bývá představa, že práce v knihovně je čistá. Není. Knihy v depozitáři v Neratovicích leží desítky let. Očista fondů se věnuje především čištění běžně využívaných sbírek. To všechno se pak odrazí na větší zaprášenosti rezervních fondů. Odbor ochrany sice depozitář pravidelně kontroluje a sleduje, někdy se však na knihách vyskytnou i plísně. Dalším parametrem je tedy zdravotní stav uchazečů – nesmí být na prach a plísně alergičtí.

Nemůžeme opomenout ani finanční stránku, jak už jsem uvedla výše, činnost zpracovatelů jednotek je ohodnocena 9. platovou třídou, která je nejvyšší možná. Značná část uchazečů ale nemá žádnou knihovnickou praxi, takže zůstávají v nižších platových stupních, což v současné době činí přibližně 13 000,- Kč hrubého. A finance bývají asi tím nejvýraznějším krizovým bodem přijímacích pohovorů.

Na základě stanovených podmínek nám jako nejvhodnější na pozici vycházejí čerství absolventi. Jednoduše je tomu tak proto, že jim nevádí fyzicky náročnější práce na dobu určitou – nasbírají alespoň nějakou praxi, ke konci projektů se mohou porozhlížet po jiné práci. Nevadí jim také nižší peníze, protože jsou většinou bez závazků.

Vzhledem k tomu, že projekt Knihy znovu nalezené trvá zatím jen pár měsíců, budeme v našich statistických údajích vycházet pouze z projektu Virtuální depozitní knihovna. V průběhu řešení se počet stabilních pozic pro zpracovatele jednotek mírně měnil. Po celou dobu bylo 6 plných úvazků na celou dobu trvání projektu. Kromě toho se v roce 2012 mohli zaměstnat další 4 pracovníci na 2 měsíce, v roce 2013 další 4 pozice na 6 měsíců a od loňského roku se k 6 stabilním pozicím přidaly další 2 do konce projektu. Zaměstnanci na stabilních pozicích byli rovnou zaměstnáni na celou dobu projektu. Na všech těchto místech se nám zatím vystřídal 39 pracovníků. V tuto chvíli máme obsazeno všech osm pracovních míst.

Obrázek 1: Současní a bývalí pracovníci

U čísla 39 nesmíme zapomenout ještě na jedno, podstatně vyšší číslo. Všechny 39 pracovníků vyšlo z přijímacích pohovorů. Přibližně dvě třetiny inzerátů byly zveřejněny na již zmíněných serverech práce.cz a jobs.cz, přičemž na každou nabídku reagovalo v průměru 35 až 40 zájemců, to znamená za celé období přibližně 910 až 1040 zaslaných životopisů. Plus jedna třetina inzerátů zveřejněná na webových stránkách knihovny, případně na stránkách Ústavu informačních studií a knihovnictví, na kterou reaguje v průměru 20 zájemců, což celkem činí cca 260 zaslaných životopisů. Za celé období trvání projektu tak prošlo výběrovým řízením přibližně 1170 až 1300 životopisů. Zájemci o práci přicházeli z mnoha různých oborů. Nejúspěšnější byli

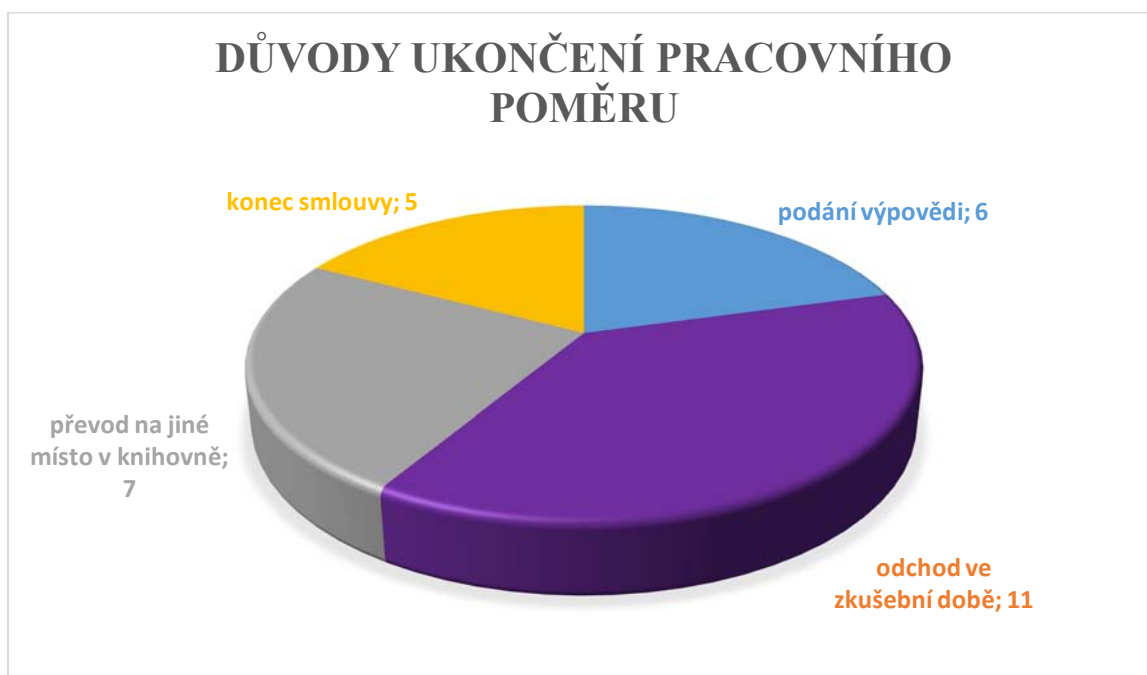
absolventi knihovnických škol a jiných humanitních oborů. Překvapivě často se však hlásili i lidé s ekonomickým vzděláním. Vystudovaných knihovníků se na inzerované pozici hlásí poměrně málo, přibližně necelá čtvrtina. Práce by byla pro absolventy oboru výbornou praxí do začátku, velmi pravděpodobně je ale odradí to, že se jedná o středoškolská místa, a oni hledají něco lépe placeného.

Na druhém grafu jsme vytvořili přehled toho, kolik lidí se vystříдалo na jednotlivých pozicích. V průměru se jednalo o tři až pět pracovníků. Ovšem jak vidíme, na jedné pozici bylo za dobu trvání projektu zaměstnáno celkem osm lidí. Toto střídání na jednotlivých pozicích je pro řešitele projektu velmi náročné. Už jen administrativní hledisko. Původně byla v projektu místa přesně jmenně rozepsána a jakákoliv změna se musela hlásit a řešit dodatkem ke smlouvě. Naštěstí se nám povedlo prosadit změnu a místa „anonymizovat“ – v projektu tak máme pouze pracovní pozice. Veškeré personální obměny však zaznamenáváme v závěrečném vyúčtování projektu. Kromě administrativní stránky nesmíme zapomenout na veškeré zaškolování, které, aby byl pracovník zaškolen opravdu plně, trvá přibližně měsíc.

Obrázek 2: Počet pracovníků na jednotlivých pozicích

V grafu číslo tři se věnujeme důvodům ukončení pracovního poměru. Začneme od nejnižšího čísla: Pět pracovníků odešlo z důvodu konce pracovního úvazku. Jednalo se především o zpracovatele jednotek zaměstnané na ty kratší pracovní místa se smlouvami na 4 až 6 měsíců. Zároveň nás tito zaměstnanci většinou nepřesvědčili svou prací natolik, abychom je případně zaměstnali i nadále. Šest pracovníků podalo výpověď (nikoliv ve zkušební době). Polovina z nich byli ještě studující a po ukončení studia se rozhodli pro hledání nové, lépe placené práce. Pozitivnější údaj je ten, že celkem sedm zaměstnanců přešlo na jiné místo v knihovně. Z našich zkušeností můžeme tento způsob získávání nových kolegů na pevná pracovní místa do knihovny nazvat přímo ideálním. V rámci projektů – na dobu určitou – ověříte pracovní schopnosti, můžete jejich rutinní činnost doplnit náročnějšími a zodpovědnějšími úkoly a postupně je zasvěcovat do běžného chodu v knihovně. Potom, v případě že se uvolní pevný úvazek, můžete pracovníka z projektu na tuto pozici převést. Samozřejmě to pak obnáší hledání nového uchazeče o projektové místo, ale obsazení stabilní pozice schopným zaměstnancem je pro nás přednější.

Obrázek 3: Důvody ukončení pracovního poměru

Nejvyšší počet odchodů pak znamenalo období zkušební doby. Necelá polovina odešla sama. Důvodem byla pravděpodobně trochu jiná představa o práci v knihovně. S větší částí jsme ale

ukončili pracovní poměr ve zkušební době z naší strany. Při zpracování jednotek je důležitá především pečlivost. Pokud pracovník není pečlivý, dělá časté chyby a nevládne se zlepšit, odráží se jeho chybovost do knihovního katalogu. Po nástupu jsou všichni do práce s Alephem podrobně zaškoleni, ke zpracování se jim nejprve dávají snadnější dokumenty a teprve v průběhu přidáváme složitější exempláře. Samozřejmě počítáme s tím, že ne každý je schopen za týden pracovat bez chyb a ponecháváme delší dobu (většinou 1-2 měsíce), abychom mohli zaznamenat pokrok. V tomto období je nejdůležitější ptát se. Základní pravidlo, které novým kolegům říkáme hned na začátku: „*Pokud něco nevíte, ptejte se.*“ První po ruce jsou zkušenější kolegové, ale hodně věcí řeší zaměstnanci i s vedoucími pracovníky. Po určité době pak vidíme, jaké chyby zpracovatelé dělají, zda se zlepšují a vyhodnocujeme jejich setrvání v knihovně. Bohužel velký problém je s těmi, kteří nejsou pečliví, jak už zmiňujeme výše, sázejí chyby z nepozornosti a ani se po upozornění nezlepšují. Druhým, ne menším problémem, je to, že velkou část pracovní náplně zpracovatele rezervních fondů, zabírá fyzická činnost. Součástí jsou totiž pravidelné výjezdy do externího depozitáře v Neratovicích. Tam se ve vykládání a nakládání přepravek zapojují všichni bez rozdílu. Pokud se tedy v kolektivu objeví kolega, který se občas nenápadně vypaří, případně pracuje poloviční rychlostí než všichni okolo, bývá to problém. Na základě našich zkušeností tedy musíme říct, zkušební dobu využíváme se železnou pravidelností.

Častá personální obměna má v projektu mnoho nevýhod, jak už vyplývá z našeho článku: vzniká množství administrativních problémů, řešitelé tráví mnoho času výběrovými řízeními, pohovory, zaškolováním atd. Pokusili jsme se nalézt v častých odchodech a příchodech nových kolegů i výhody. Pro řešitele se jedná o nové zkušenosti v personalistice. Pro stávající kolegy může být příchod někoho nového impulsem, který je probere z rutinních činností, sami se částečně podílejí také na zaškolení, v průběhu spolupráce se mohou objevit i nové problémy k diskuzím.

Na závěr bychom si dovolili několik doporučení. Prvním z nich je nebát se využívat zkušební dobu. Obzvláště pokud úspěšnost projektu závisí na výsledcích práce zaměstnanců a musíte splnit předpokládané hodnoty. Důležité je také nezapomenout pracovníky motivovat. Čtyři roky rutinní práce mohou být silně demotivující. V rámci projektů se proto snažíme jednotlivce

z kolektivu specializovat na určité problematické okruhy, na řešení oprav, doplňování fondů apod. Úspěšné kolegy pak velmi rádi přijmeme na stabilní pozici v knihovně. V současné době doufáme, že do konce roku už se nám pracovní kolektiv obměňovat nebude a snad se nám také objeví možnost dalšího uplatnění pro některé z kolegů.

Péče o novodobé knihovní fondy – průzkum fyzického stavu, nové materiály, technologie a postupy konzervace a restaurování

Ing. Petra Vávrová, Ph.D., Ing. Magda Součková, Tereza Kašáková,

Mgr. Jitka Neoralová, Ing. Lucie Palánková, Tereza Szamová, Ing. Kristýna Boumová

Odbor ochrany knihovních fondů, Národní knihovna České republiky

Abstrakt: Příspěvek prezentuje projekty Národní knihovny ČR zabývající se průzkumem fyzického stavu, konzervace a péče o novodobé knihovní fondy. Projekty jsou zaměřeny na „novodobé knihovní fondy“ Národní knihovny ČR, což v tomto případě zahrnuje knihy od roku 1800 do současnosti. Jedná se o rozsáhlé množství knihovních jednotek z nestabilních materiálů (nekvalitní dřevitý papír, plasty, apod.), ke kterým je potřeba přistupovat pokud možno hromadně. Projekt je zaměřen především na průzkum fyzického stavu jednotlivých exemplářů a z tohoto průzkumu efektivně naplánovanou následnou péčí. Představíme například nejvhodnější metodiku rychlých a efektivních oprav, která bude v souladu s restaurátorskou etikou, metody hromadného odkyselování, dále pak metody čištění a odstraňování lepicích pásek a neodborných oprav. S pomocí instrumentálních analýz zkoumáme složení novodobého papíru a efektivitu péče o tento materiál.

Úvod

K péči o rozsáhlé novodobé knihovní fondy je potřeba přistupovat jinak než k péči o vzácné historické rukopisy a tisky. Restaurátorské, konzervátorské nebo knihařské zákroky a technologie oprav musí být jednoduché, rychlé a přitom efektivní, účinné a trvanlivé.

V posledních letech se díky digitalizaci knihovních fondů proměňuje přístup k zachování novodobých knihovních fondů v jejich dobrém fyzickém stavu – konzervační funkce. V budoucnu se předpokládá jejich význam jako referenčních sbírek, využívaných pro identifikaci a autentifikaci elektronických kopií i jako trvalá nebo dlouhodobá záloha. Národní knihovna České republiky spolu s Moravskou zemskou knihovnou, dalšími knihovnami a archivy České republiky patří k institucím, které mají legislativní povinnosti v oblasti správy dokumentového fondu, archivní funkce a trvalého uchování knihovních fondů (podle zák. č. 257/2001 Sb., § 9-18).

Novodobé knihovní fondy

Novodobé knihovní fondy Národní knihovny České republiky obsahují knihy a dokumenty, které byly vytvořeny v rozmezí více než dvou set let, počínaje rokem 1801 až do současnosti. Zachycují vývoj české kultury a národní svébytnosti - tento fond má neocenitelný historický, umělecký, společenský význam a zásadní informační hodnotu. Papírové dokumenty vyrobené po roce 1845 jsou vyráběny, díky změně technologie a materiálů, z nekvalitních dřevitých surovin. Jejich životnost je tedy velmi nízká a ovlivňuje ji řada vnějších i vnitřních degradačních faktorů. Vnější degradační faktory působí na knihovní fondy a řadíme mezi ně především: teplotu prostředí, relativní vlhkost vzduchu, nečistoty obsažené v prostředí (např. prachové částice, vzdušné polutanty jako oxidy síry a dusíku, ozón, ...), světelnou energii, biologické škůdce (plísně, bakterie, hmyz) apod. Mezi vnitřní degradační faktory knihovních fondů řadíme např. druh a chemické složení výchozí papíroviny, kvalitu výchozích surovin, plniva, klíždla, barviva, nečistoty z provozních vod a technologií, atd.

Kromě špatné kvality materiálů novodobých knihovních fondů je další odlišností novodobých fondů od historických fondů jejich kvantita, zahrnují jenom v Národní knihovně ČR téměř sedm milionů exemplářů.

Péče o novodobé knihovní fondy se skládá z několika fází, které na sebe navazují a doplňují se, některé jsou realizovány dle potřeby a některé jsou vynechány:

- průzkum fyzického stavu novodobých knihovních fondů,
- analýzy materiálové složení (papírů, plastů, textilu apod.), identifikace technik a technologií knižní vazby,
- vyhodnocování priorit a návrh jednotlivých kroků péče o novodobé knihovní fondy,
- zjišťování mikrobiologické aktivity v depozitářích, příp. dezinfekce, dezinsekce,
- čištění novodobých knihovních fondů (mechanické, pomocí rozpouštědel, chemické, ...),
- konzervace a restaurování (opravy, doplňování, lepení, snímání předešlých nevhodných zásahů a oprav, odkyselování, apod. ...),
- výroba ochranných obalů,
- návrh a doporučení vhodných klimatických parametrů pro dlouhodobé uložení novodobých knihovních fondů - preventivní konzervace,
- u vybraných exemplářů následná průběžná kontrola fyzického stavu a vybraných parametrů.

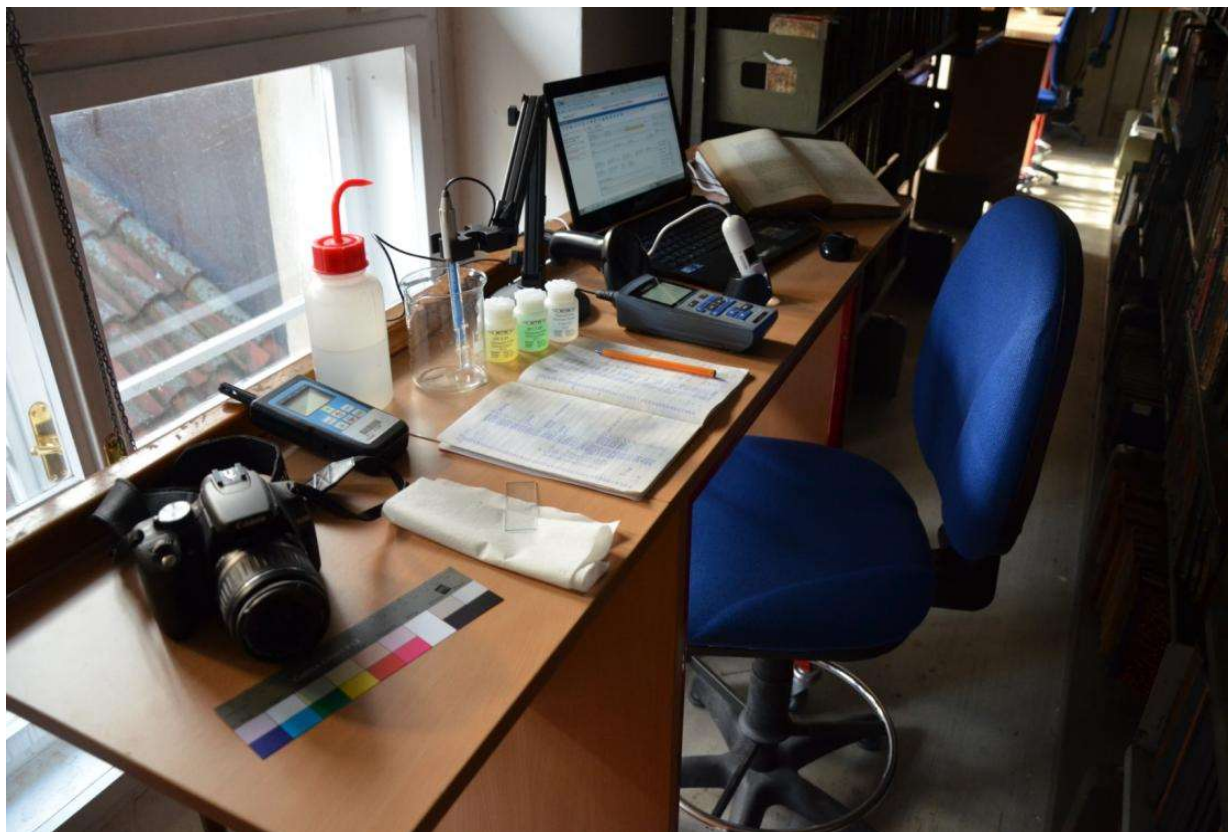
Průzkum fyzického stavu exempláře

Důležitým předpokladem a prvním krokem pro zachování dobrého fyzického stavu exemplářů pro budoucí generace je podrobné zmapování fyzického stavu fondů. Proto je hlavním cílem našeho společného snažení se správci fondů podrobný průzkum, jehož výsledkem je zjištění skutečného fyzického stavu jednotlivých exemplářů.

Běžné formuláře a postupy pro restaurátorské průzkumy historických fondů není úplně možné aplikovat na tento typ fondů především z důvodu velké časové náročnosti těchto průzkumů. Bylo tedy nutné, aby vznikla přehledná a srozumitelná aplikace, do které se zjištěné údaje zaznamenávají. Odbor ochrany knihovních fondů Národní knihovny ČR spolu s partnery z Moravské zemské knihovny, Vědecké knihovny v Olomouci a kolegy z firmy Incad, s. r. o. připravil a v praxi testuje znalostní databázi "Centrální znalostní báze Registru digitalizace" zkráceně "Centrální znalostní báze RD", která slouží ke zjišťování fyzického stavu knihovních fondů a jejich různých druhů poškození.

Při průzkumu každého exempláře sledujeme především materiálové složení knih, čili druh papíru, druhy knižních vazeb, typ obalu, míra a typ poškození, hodnota pH papíru, apod. provádí se také fotodokumentace. Bylo vytvořeno modelové pracoviště pro průzkum novodobých knihovních fondů, které tvoří poloprovoz (viz Obr. 1).

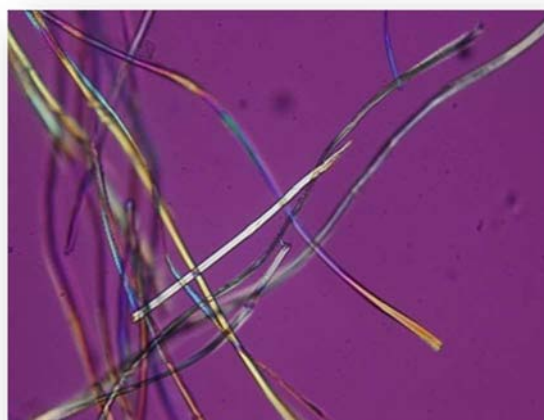
Dále jsou tyto získané informace využívány pro potřeby lepší a efektivnější péče o knihovní fondy v knihovnách. Znalostní databáze umožní efektivní využití získaných poznatků průzkumu fyzického stavu fondů, sdílení získaných informací materiálů, ale také tvorbu strategií péče a zachování knihovních fondů pro budoucí generace. Zatím je databáze přístupná pouze pracovníkům výše uvedených knihoven, ale v budoucnu plánujeme rozšíření i do dalších knihoven, které budou mít zájem o provádění průzkumu fondů s využitím této databáze.

Obr. 1 Vzorové pracoviště průzkumu fyzického stavu novodobých knihovních fondů – poloprovoz.

Analýzy materiálové složení a identifikace technik a technologií knižní vazby

K získání podrobnějších nebo upřesňujících informací slouží analýzy materiálové složení (papírů, plastů, textilu, lepidel, apod.) i identifikace technik a technologií knižní vazby pomocí destruktivních a převážně nedestruktivních analytických metod (optická mikroskopie (Obr. 2), FTIR, SurveNIR, microfideometr, XRF apod.).

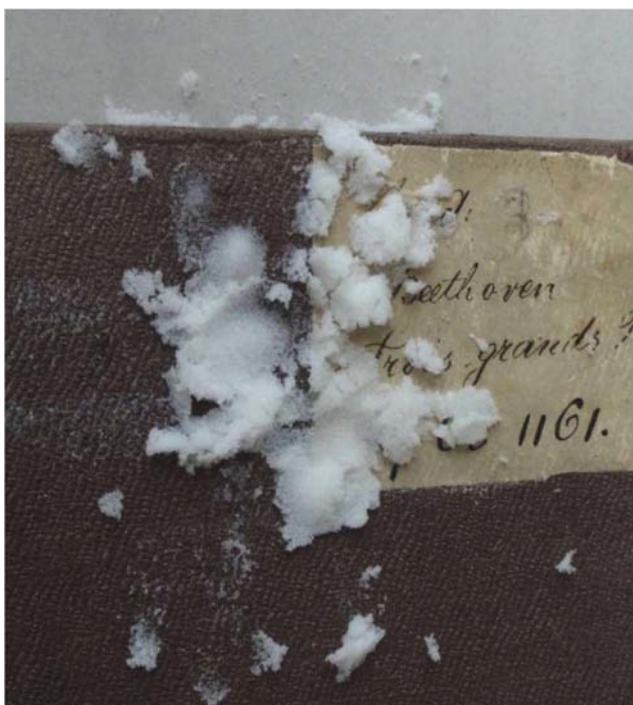

Obr. 2 Identifikaci vlákninového složení papíru pomocí optické mikroskopie.

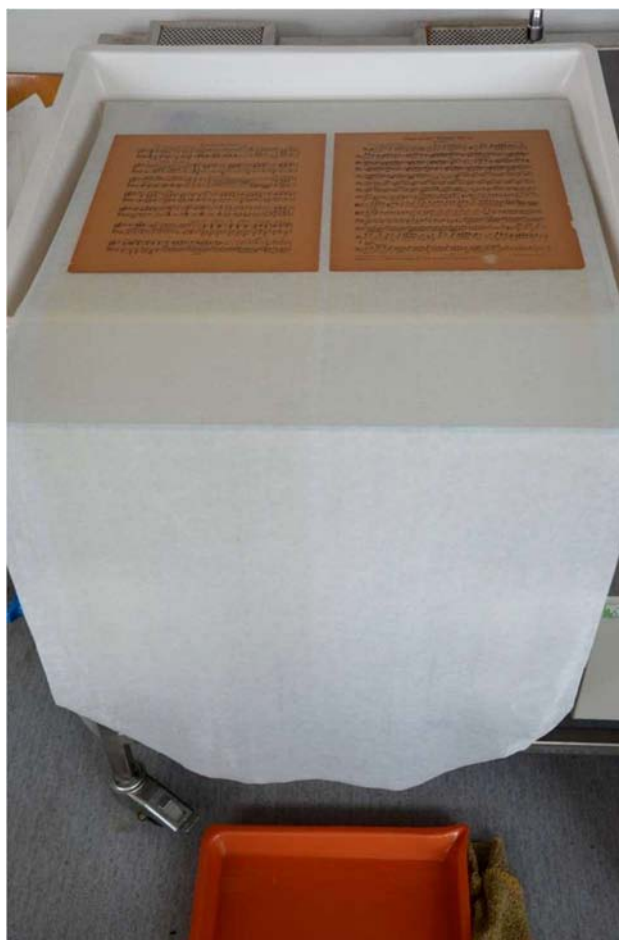
Dále následuje rozhodovací proces, jakou opravu, technologii a materiály ro opravu, restaurování či konzervaci použít. K tomu nám slouží řada metodik a návodů, které tvoříme i v rámci jiných projektů.

Metody čištění novodobých knihovních fondů

Kromě běžně používaných metod a prostředků čištění knihovních fondů (Wallmaster, Purus, wishab, groomstick, gummy, štětce, vysavač, ...), testujeme způsob používání a ověřujeme účinnost nových čisticích prostředků a metod jako je např. prostředek Perlóza (Obr. 3), hydrogely jako Gellangum či Agar, vybrané enzymy a metodu kapilárního čištění (Obr. 4).

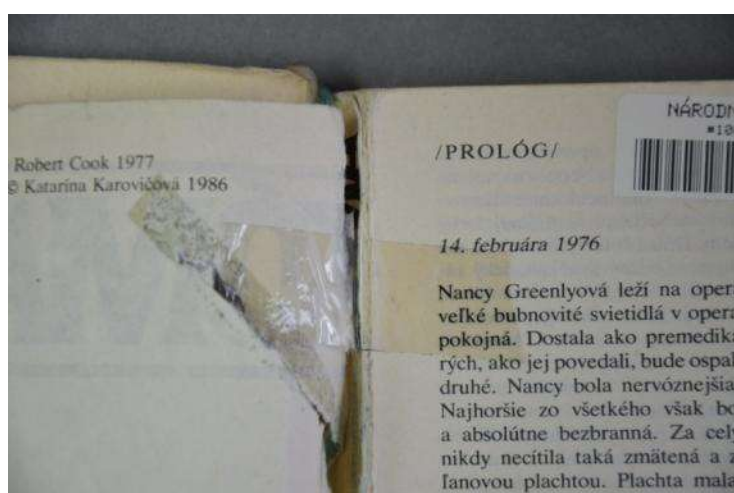
Obr. 3 Čištění papíru pomocí Perlózy.

Obr. 4 Čištění papíru metodou kapilárního čištění.

Snímání předešlých nevhodných zásahů a oprav

Součástí péče o novodobé knihovní fondy je v mnoha případech (zjištěno při průzkumu fondů) i snímání předešlých nevhodných zásahů a oprav, nejčastěji se jedná o aplikace různých lepicích pásek ať už papírových či plastových (Obr. 5). Složení zjišťujeme analytickými metodami (jednoduchými testy, ale i analytickými metodami FTIR, SurveNIR apod.). Ke snímání pásek používáme řadu metod, např. mechanicky skalpelem, teplem vyhřívanou špachtlí, chemicky pomocí rozpouštědel (benzín, ethylacetát, aceton, toluen, xylen, etanol, isopropylalkohol). Preventivně se snažíme správce fondů a pracovníky služeb vzdělávat v používání stabilních pásek z materiálů archivní kvality.

Obr. 5 Nevhodný předešlý zásah – aplikace plastové lepicí pásky a patrné vzniklé poškození díky tomuto zásahu.

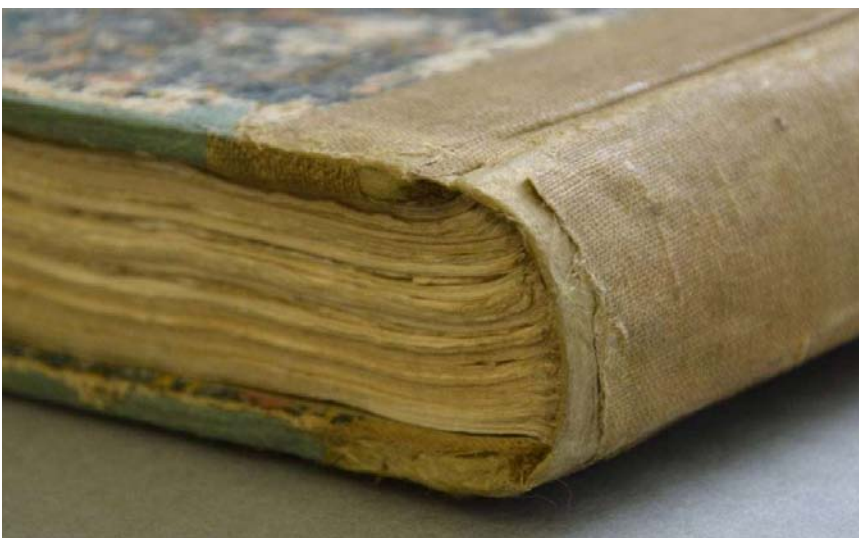
Metody oprav knižní vazby - lepení a doplňování

Cílem oprav, konzervátorských či restaurátorských zásahů je obnovit funkčnost knihy, zsatvit dalšímu poškození, zlepšit i estetický vzhled knihy, apod. Používají se různé pásky archivní kvality, např. Filmoplast P, v NK ČR vyvinuté adhezivní japanové fólie, časté jsou opravy japonským papírem. Nevhodné je např. dolévání, které se používá u historických rukopisů a tisků, protože strojní papír má jiný charakter, opacitu a mechanické vlastnosti. Volí se proto opravy záplatami strojním papírem. Zásadní je vždy sledovat a dodržet reversibilitu zásahu! Zároveň zásah musí být rychlý, efektivní a odolný proti dalšímu poškození. Je třeba zachovat původních prvky a charakteristické znaky původní knižní vazby. Obr. 6 a 7 ukazuje příklad takové typického zásahu na novodobé knižní vazbě.

Další metody a postupy konzervace a restaurování novodobých knihovních fondů jsou studovány, testovány a aplikovány na knihách v NK ČR.

Obr. 6 Původní poškození knižní vazby.

Obr. 7 Knižní vazba po zásahu.

Odkyselování knihovních fondů

Odkyselování je nutné provádět u kyselého papíru, kdy dochází k neutralizaci kyselých látek vzniklých v papíru a zároveň dochází k vytvoření alkalické rezervy do budoucna jako ochrana před vznikajícími kyselými látkami při uložení. Dojde ke zlepšení fyzického stavu papíru a prodlouží se jeho životnost. Pro novodobé knihovní fondy je třeba využít hromadných metod,

ale určených pro odkyselování knih, ne jednotlivých listů papíru. Zvolení vhodné metody je náročný proces a je potřeba tyto metody důkladně otestovat na řadě zkušebních vzorků a poznat jejich výhody a nevýhody a po odkyselení vybranou metodou dále sledovat účinky a efektivitu odkyselení v průběhu přirozeného stárnutí.

Preventivní konzervace

Po restaurování, konzervaci, opravě či převazbě knihy následuje tzv. preventivní konzervace, což je soubor opatření vedoucích k prodloužení životnosti knihy, resp. nastavení takových klimatických parametrů, které zpomalí či zastaví degradační procesy vyvolané vnějšími degradačními faktory (teplota, relativní vlhkost vzduchu, prašnost, koncentrace vzdušných polutantů, ...).

Součástí preventivní konzervace je i výroba ochranného obalu z alkalické lepenky archivní kvality a následné uložení do depozitáře, kde jsou nastaveny vhodné klimatické parametry pro dlouhodobé uložení knihovních fondů. Ochranné obaly vyrobené ze speciální archivní lepenky mají několik funkcí, slouží jako ochrana proti prachu a vzdušným polutantům, chrání knihu před mechanickým poškozením i světelnému poškození, částečně po nějakou kratší dobu fungují i jako ochrana proti vodě i požáru. Díky alkalické rezervě v lepence fungují i jako prevence poškození papíru kyselou hydrolýzou.

Závěr

Péčí o fyzický stav, ani konzervací či restaurováním novodobých knihovních fondů se v Národní knihovně České republiky ani ostatních knihovnách nikdo doposud systematicky nezabýval a tyto zásahy vyžadují především z kvantitativního hlediska jiný přístup než při restaurování historických knihovních fondů – je třeba v krátkém časovém úseku opravit nebo konzervovat a zafixovat velké množství knih a dokumentů různého materiálového složení. Pro restaurátorské zásahy na novodobých fondech dosud nejsou dostatečně vytýčeny etické a estetické normy. Nyní spočívá péče o novodobé knihovní fondy v České republice především v tzv. *preventivní konzervaci*, neboli nastavení klimatických podmínek a podmínek uložení (např. zabalení a uložení knih do vhodných obalů, krabic nebo obálek, očista). Proto se v Národní knihovně ČR snažíme vyvíjet efektivní metody a nástroje, které zkvalitní péči o tyto typy materiálů a umožní

zastavit, resp. zpomalit degradační reakce materiálů a zachránit toto kulturní dědictví pro budoucí generace.

Poděkování

Příspěvek vznikl v rámci výzkumného projektu rozvoje Národní knihovny České republiky jako výzkumné organizace (Institucionální podpora na rozvoj výzkumné organizace DKRVO, Oblast 4 – Vývoj metodik ochrany, konzervace a restaurování knihovných fondů (historických i novodobých)), který je podporován Ministerstvem kultury ČR.

Literatura:

- [1] ĎUROVIČ, Michal. ET AL. Restaurování a konzervování archiválií a knih. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-383-6.
- [2] LEHOVEC, Ondřej. Metodika výroby a využití adhezivních skeletizačních fólií z japonského papíru na bázi etherů celulózy. Certifikovaná metodika. 2013
- [3] VÁVROVÁ, Petra; POLIŠENSKÝ, Jiří; KOCOUREK, Pavel; SEDLISKÁ, Hana; SOUČKOVÁ, Magda; PALÁNKOVÁ, Lucie; POSPÍŠILÍKOVÁ, Věra. Nový nástroj pro monitorování fyzického stavu knihovných fondů. Knihovna [online]. 2012, roč. 23, č. 2, s. 66-76 [cit. 2015-04-01]. Dostupný z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovna122/neuvirt.htm>>. ISSN 1801-3252.
- [4] VÁVROVÁ, Petra, FRANCL, Jan. Doporučené klimatické podmínky pro dlouhodobé uložení archivních a knihovných fondů podle mezinárodního standardu. Knihovna plus [online]. 2014, č. 2 [cit. 2015-04-01]. Dostupný z WWW: <<http://knihovna.nkp.cz/knihovnaplus142/vavro.htm>>. ISSN 1801-5948.
- [5] VÁVROVÁ, Petra; POLIŠENSKÝ, Jiří; KOCOUREK, Pavel; SEDLISKÁ, Hana; Collection Survey - aplikace pro průzkum fyzického stavu novodobých knihovných fondů. Poloprovoz. 2013.
- [6] VÁVROVÁ, Petra; POLIŠENSKÝ, Jiří; KOCOUREK, Pavel; SEDLISKÁ, Hana; Metodika průzkumu fyzického stavu novodobých knihovných fondů. Certifikovaná metodika. 2013

Mobilná aplikácia knižníc

Végh, Norbert

Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu, Levoča

Abstrakt: Článok pojednáva o mobilnej aplikácii, ktorej cieľom je zviditeľnenie a propagácia knižníc Prešovského kraja. Android aplikácia je funkčná aj bez nutnosti pripojenia na internet. Výsledkom je mobilná aplikácia, ktorú môže mať so sebou v mobile, alebo tablete každý čitateľ knižnice. Prezentácia sa skladá z 3D záberov knižníc, ktoré sú doplnené hovoreným slovom a textovými informáciami o činnosti knižníc. Prezentácia je doplnená mapou a prehľadným ovládaním.

Abstract: In accordance with the latest trends is the presentation of the libraries optimized also for mobile phones and tablets. By utilizing this mobile application, the presentation is accessible also without an obligation of internet connection. The result is a mobile application, which every user of library can have in a mobile phone or in a tablet. The presentation consists of 3D images of libraries, which are accompanied by narration and text information about all activities of libraries. The presentation is complemented also by map and transparent control.

Kľúčové slová: SKN Levoča, Virtuálna prehliadka, knižnica, Spolok slovenských knihovníkov a knižníc, Slovensko, kraj Prešov, Android, mobil, aplikácia, 3D.

Keywords: SKN Levoča, Virtual tour, library, association of slovak librarians and libraries, Slovakia, Prešov region, Android, mobil, app, 3D.

Virtuálna prehliadka knižníc

V septembri 2014 sa konal seminár Virtuálna prehliadka knižníc, ktorý organizoval výbor SSKK Prešov. Účastníci seminára mali možnosť vidieť virtuálnu prehliadku knižníc Prešovského kraja, ktorá je dostupná na adrese www.sskk.3-d.sk. Každý kolektívny člen SSKK Prešov získal zdarma virtuálnu prehliadku svojich priestorov, ktorú si knižnica mohla umiestniť na svojej webovej stránke podobne, ako napr. na stránke www.kniznicapp.sk. V súlade s najnovšími

trendmi je prezentácia knižníc optimalizovaná aj na mobilné telefóny a tablety. Ako každá on-line virtuálna prehliadka funguje okamžite, bez nutnosti inštalácie cez internet. Medzi ďalšie výhody patrí neobmedzená veľkosť, čo umožňuje včleniť do prezentácie väčší počet knižníc.

Prezentácia sa skladá z 3D záberov knižníc, ktoré sú doplnené hovoreným slovom, textovými informáciami o činnosti knižníc, každá knižnica má odprezentovanú webovú stránku a OPAC

katalóg s možnosťou „lajkovania“ a zdieľania cez facebook. Prezentácia je doplnená mapou a prehľadným ovládaním.

Mobilná aplikácia knižníc

On-line verzia virtuálnej prehliadky má snáď jedinú nevýhodu, funguje len cez internet. V praxi sa často stáva, že užívateľ internet v notebooku, tablete, alebo v mobile nemá. Táto nevýhoda je odstránená tým, že prezentácia je k dispozícii ako mobilná aplikácia.

Vo forme mobilnej aplikácie je prezentácia funkčná aj bez nutnosti pripojenia na internet. Výsledkom je mobilná aplikácia, ktorú môže mať so sebou v mobile, alebo tablete čitateľ knižnice, alebo knihovník. Istou nevýhodou je obmedzenie veľkosti prezentácie kapacitou 50 MB, ktorá vyplýva z obmedzení obchodu Google Play, odkiaľ sa dá prezentácia stiahnuť

zdarma. Snáď každý knihovník pozná internetový obchod Amazon (www.amazon.com), odkiaľ sa dá stiahnuť mobilná aplikácia vo vyššej kvalite. V tejto aplikácii sú obsiahnuté všetky knižnice, kolektívni členovia SSKK Prešov:

- Okresná knižnica Dávida Gutgessela, Bardejov
- Vihorlatská knižnica, Humenné
- Mestská knižnica, Kežmarok
- Knižnica P. O. Hviezdoslava, Prešov
- Podtatranská knižnica, Poprad

- Univerzitná knižnica, Prešovská univerzita, Prešov
- Ľubovnianska knižnica, Stará Ľubovňa
- Podduklianska knižnica, Svidník
- Hornozemplínska knižnica, Vranov nad Topľou
- Mestská knižnica, Veľký Šariš
- Mestská knižnica, Svit
- Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu, Levoča

Aplikácia bola realizovaná pre platformu Android. Knižnice vo svete takéto aplikácie využívajú, v Google Play je približne 250 mobilných aplikácií knižníc. Slovenskú aplikáciu som našiel len jednu: Digitálna knižnica z roku 2013:

Google play

Hľadať

Aplikácie

Kategórie Domovská stránka Rebríčky najlepších Novinky

Moje aplikácie

Obchod

Hry

Výber redakcie

Digitálna knižnica

ENERGIX, s.r.o. - 2. apríla 2013

Hudba a zvuk

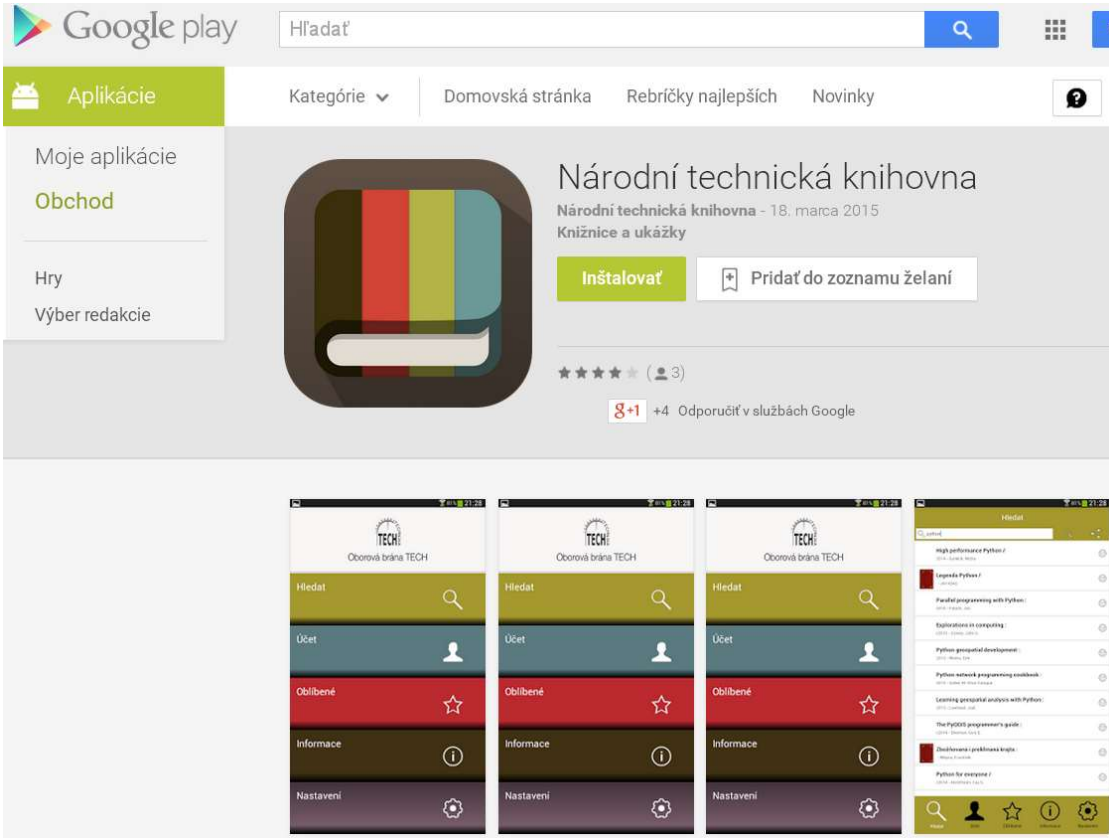
Inštalovať

Pridať do zoznamu želaní

★★★★★ (231)

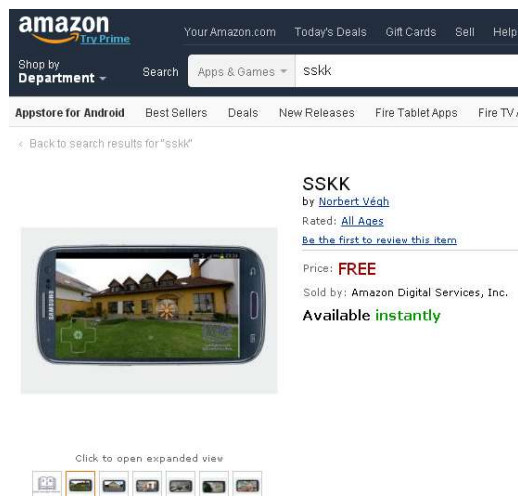
+201 Odporučiť v službách Google

České aplikácie som našiel len dve: Kramerius a Národní technická knihovna. Prevažná väčšina aplikácií však využívajú on-line dáta, preto pre ich funkčnosť na potrebný internet.

Aplikáciu je možné nájsť aj na www.amazon.com

Doterajšie trendy naznačujú obľúbenosť mobilných aplikácií. Môžu významne doplniť on-line digitálne služby, ktoré knižnice doteraz ponúkali.

INTERPI

PROJEKT INTERPI V ROCE 2015

INFOS 2015
14. – 17. 4. 2015

Marie Balíková, Miroslav Kunt,
Jana Šubová, Nadežda Andrejčíková

Obsah

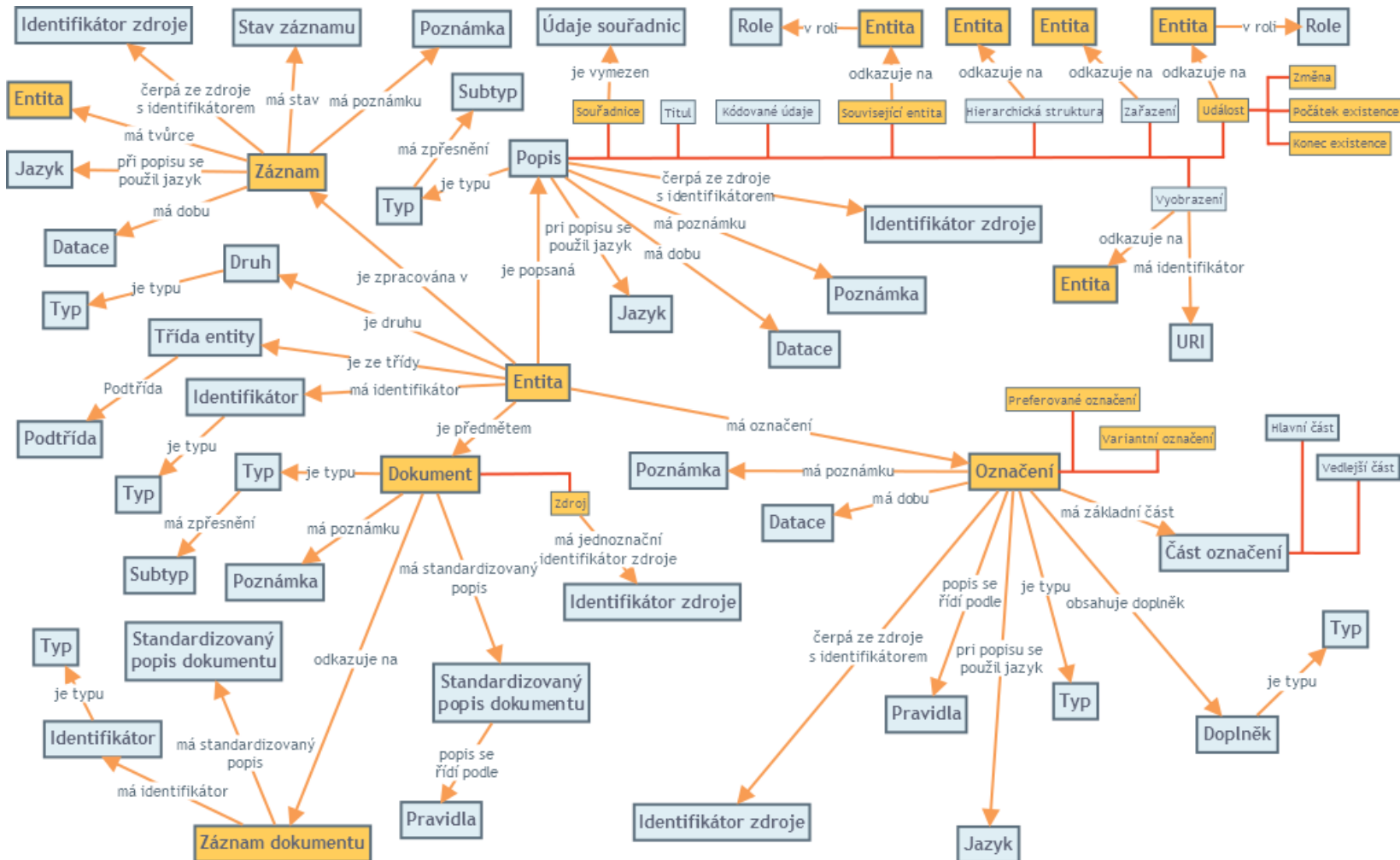
- **projekt INTERPI - sumarizace cílů a výsledků**
 - konceptuální model
 - metodiky
 - software pro zpracování
- **příprava datového základu (v spolupracujících institucích)**
- **co ještě zbývá**
 - poloprovoz

Vizitka

- **projekt INTERPI - Interoperabilita v paměťových institucích**
 - 1.2.2011 - 31.12.2015
 - DF11P01OVV023 - Program aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI)
 - konsorciální projekt:
 - koordinátor: Národní knihovna ČR
 - spoluřešitel: Národní archiv
 - cíl: prototyp znalostní báze pro paměťové instituce - připravit metodickou, technologickou infrastrukturu pro podporu zpracování, sdílení a využívání kulturního obsahu ve formě metadatových informací o informačních objektech zpřístupňovaných v paměťových institucích na bázi sémantické interoperability

Konceptuální model - abstraktní rovina

- entita - vlastnosti - události - vztahy
 - označení, popis, vznik, zánik

Konceptuální model - konkrétní rovina

- **7 tříd**
 - podtřídy, vlastnosti, vztahy a události

 - **osoba/bytost**
 - co je jedna entita? jak na alternativní identity?
 - **rod/rodina**
 - genealogie
 - **korporace**
 - požadavky archivů
 - **událost**
 - obecná / konkrétní událost

 - **geografický objekt**
 - patří sem památky?
 - **dílo/výtvar**
 - památky patří sem
 - **obecný pojem**
-
- **Metodika tvorby znalostního modelu**

Metodika tvorby znalostního modelu

- certifikovaná metodika
- obecné informace, právní rámec
- doporučení pro výběr a zápis informací o entitách
- kompromis - možnosti rovnocenného zápisu informací podle různých pravidel a potřeb komunit

Metodika mapování a harmonizace rejstříků, číselníků a řízených slovníků aplikovaných v paměťových institucích

- certifikovaná metodika
- různá úroveň a řešení terminologických zdrojů
- problémy:
 - problémy s významem termínů
 - problémy s formou termínů
- postupy pro předzpracování
- postupy pro vyhodnocování shody termínů
- postup při mapování
- pravidla pro přijímání nových termínů

Ověřování

- soubor věcných autorit tematických +
 - číselníky DEMUS
 - hesla (klíčová slova) ze systémů LANius, Clavius
 - PSH
- ověřování metrik porovnávání dvou termínů
 - metrika Jaro

PSH – prefLabel	AUTHORITY	PSH ID	AUTHORITY ID	Podobnost (%)
harmonická analýza	harmonická analýza	PSH7554	ph328402	100
mírová hnutí	mírové hnutí	PSH9704	ph123128	97,3333
řešení problému	řešení problémů	PSH9325	ph137287	96,9474
reformovaná církev	reformované církve	PSH7823	ph116026	96,9474

- metrika Jaro-Winkler (zohledňuje morfologii českého jazyka)

Ověřování

slovník	metoda	termín ze slovníku	autority	Podobnost (%)
LANius	JW	obchodní rejstřík	obchodní rejstříky	99,0476
LANius	J	obchodní rejstřík	obchodní rejstříky	98,4127
Demus	JW	paroh	parohy	96,6667
PSH	JW	chicagská škola ekonomie	chicagská škola (ekonomie)	98,6667
PSH	JW	testování	tetování	97,6471
LANius	JW	masérství	maskérství	98,0556
Demus	JW	ruční	ručníky	95,5556
LANius	JW	Borovnice	borovice	97,7778
LANius	JW	filosofické směry	filozofické směry	97,8947

Software pro zpracování

The screenshot displays the INTERPI software interface. At the top, there is a navigation bar with the logo on the left, the text 'SEZNAM ZÁZNAMŮ' and 'EDITACE' in the center, and 'O PROGRAMU' on the right. Below this is a search bar with a dropdown menu set to 'Preferované jméno' and a 'Vyhledat' button. On the far right, the user is identified as 'interpi - supervizor' with an 'Odhlásit' button.

A horizontal bar contains several tabs for different record types: 'osoba*new1', 'korporace*new2', 'geografický objekt*new3', 'rod, rodina*new4', 'událost, konference*new5', and 'specný pojem*new7'. The 'osoba*new1' tab is selected.

Below the tabs, there are buttons for 'Uložit', 'Uložit jako rozpracováno', 'Schválit', 'Zrušit', and 'Zavřít'. To the right, the word 'Metodika' is written in red. A large white box with the word 'Metodika' in red is overlaid on the right side of the interface.

The main form area is titled 'Formy označení' and contains several sections:

- 'Forma označení' with a '+' and '-' icon, containing checkboxes for 'Preferovaná forma', 'INTERPI', 'RDA', 'AACR2', 'ZP', and 'CCO'.
- 'První část jména' and 'Druhá část jména' text input fields.
- Radio buttons for 'jméno' and 'příjmení', with 'příjmení' selected.
- A second row of checkboxes for 'INTERPI', 'RDA', 'AACR2', 'ZP', and 'CCO'.
- 'Typ variantní/paralelní formy jména' and 'Jazyk jména' dropdown menus.
- 'Datace jména od-do' text input field.
- 'Poznámka' text input field.

Software pro zpracování

Formy označení

Místo a organizace

Historie

Stručná charakteristika

Zařazení

Další vztahy

Poznámky

Obrázky

Prameny, autoři

Jiné ID

Administrativní údaje

SEZNAM ZÁZNAMŮ EDITACE

 INTERPI

Preferované jméno Vyhledat

osoba*new1 korporace*new2 geografický objekt*new3 rod, rodina*new4 událost, konference*new5

událost, konference*new5

Formy označení

Místo a organizace

Historie

Stručná charakteristika

Zařazení

Další vztahy

Poznámky

Obrázky

Prameny, autoři

Jiné ID

Administrativní údaje

Forma označení

Preferovaná forma INTERPI RDA

Jméno Obecný do

Pořadí **Místo - geografický doplněk**

Typ variantní/paralelní formy jména ▼ **Jazyk jména** ▼ **Datace jména od-do**

Poznámka

Software pro zpracování

Vyhledávání

Preferované jméno Rozšíření Fráze

Výsledky vyhledávání

Listování

Záznam (20/498 položek)	ID
Hugo, Hugo; Narozen 7.8.1973 v Duchcově. Ing., ekon...	n00033...
Adler, Hugo; Narozen roku 1856 v Praze, zemřel roku ...	n00000...
Bergmann, Hugo; Narozen 19.8.1880 v Plzni, zemřel 3...	n00000...
Bergmann, Hugo; Narozen v říjnu 1920, zemřel 6.12.1...	n00000...
Běhounek, Hugo; Překladatel z angličtiny.	n00000...
Bondy, Hugo; Narozen 1897 v Chlumci n. Cidlinou, zem...	n00000...
Cimler, Hugo; Zemřel 24.10.1952 v Praze. JUDr., práv...	n00000...
Dívald, Hugo; Narozen 15.5.1869 v Turnově, zemřel 1...	n00000...

Zobrazení

osoba - OF
ID INTERPI
n000001559

Preferovaná forma jména
Bergmann, Hugo

Charakteristika
Narozen 19.8.1880 v Plzni, zemřel 30.4.1944 v Praze. Poslanec, vrchní poštmistr, práce z oboru.

- Obecný pojem
- Osoba/bytost
- Korporace
- Geografický objekt
- Rod/rodina
- Událost
- Autorská a umělecká díla
- Stavby
- Ostatní díla
- Obecný pojem

Seznam záznamů pro editaci

☐ Záznam

Obecný pojem

Osoba/bytost

Korporace

Geografický objekt

Rod/rodina

Příprava dat

- **NK ČR: doplňování Souborů národních autorit**
 - geografické autority
 - jednotné / množné číslo
 - invertované tvary
 - korporace...
- **Národní archiv**
 - historické názvy
 - příklady liniových staveb...
- **vymezení role Souboru národních autorit**
- **transformace dat**

Mezinárodní kontext

- 2014 - konference URLA - International Congress on Management of Cultural Heritage and Cultural Memory Institutions (Istanbul)

<http://www.interpi.cz/download/INTERMI-URLA2014-presentation.pdf>

- 2015 - konference IFLA (Kapské mesto)

Co nás čeká

- **testování, testování, testování**
- **úprava softwaru, doplnění rozhraní pro vyhledávání (běžní uživatelé)**
- **poloprovoz**
 - návrh modelu kooperácie
 - reálna skupina spolupracovníků, postup při doplňování a úpravě dat, import záznamů
 - prezentace záznamů, včetně exportu
- **„propagace“**
 - seminář
 - monografie
 - účast na konferencích

Děkujeme za pozornost

- Marie Balíková, NK ČR - marie.balikova@nkp.cz
- Miroslav Kunt, NA - miroslav.kunt@nacra.cz
- Jana Šubová, Cosmotron Bohemia, s.r.o.
- Nadežda Andrejčíková, Cosmotron Bohemia, s.r.o.

www.interpi.cz

A glowing lightbulb is mounted on a dark, textured wall, casting a warm, yellowish light. The background is mostly black, with the wall's texture visible in the illuminated area.

**Revolúcia v knižniciach z pohľadu
Nikolaja Alexandroviča Berd'ajeva**

jozef.dzivak@stuba.sk
jozef.dzivak@cvtisr.sk

Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli.
Od hory, od lesa tak plače, kvíli ...!
Výčitky neznámych duše sa chytia.
... Vyplniť nádeje nebolo sily -
zapadli, zapadli vo zhone života ...

Revolúcia vs. evolúcia

Revolúcia - prechod skokom zo starej kvality do novej; prechod, spravidla za použitia násilia, od jednej spoločenskej formácie k druhej, spravidla pokrokovejšej

Evolúcia - vývoj, rozvoj, napredovanie; nepretržitý vývoj od nižšieho k vyššiemu

REVOlUTION

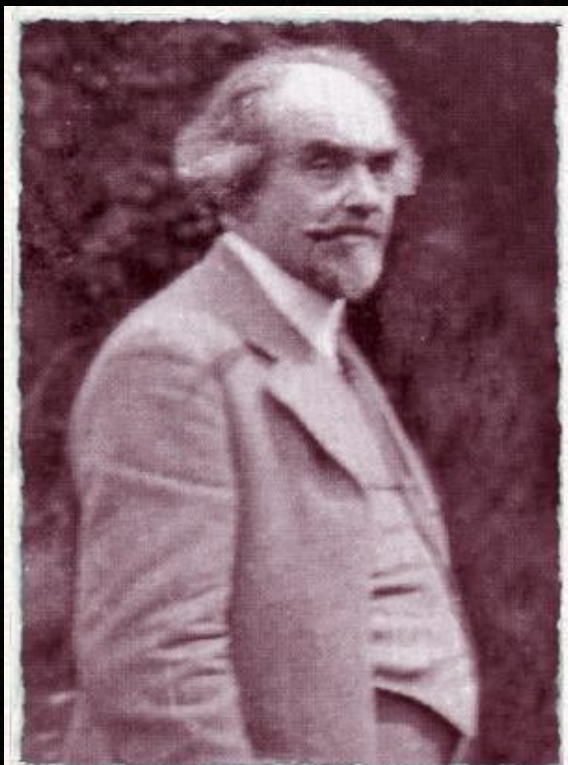

Ked' som bol mladý ...

Nikolaj Alexandrovič Berd'ajev

ruský filozof, náboženský neoromantik

Berd'ajevov záujem sa v prvom období sústreďoval na etickú problematiku, v druhom období na nábožensko-mystickú, v treťom na historiozofickú a v štvrtom na personalistickú problematiku.

Николай Бердяев. На фотографии надпись Евгения Раппа:
"Характерное выражение. Большое сходство".

Berdajev o revolúcii ...

“ Každá veľká revolúcia nastoľuje požiadavku na vytvorenie nového človeka, ktorá je neporovnateľne dôležitejšia než požiadavka na vytvorenie novej spoločnosti ... No kým nový spoločenský poriadok sa po revolúcii ako-tak vytvorí, nový človek sa neobjavuje.”

Berd'ajev o revolúcii ...

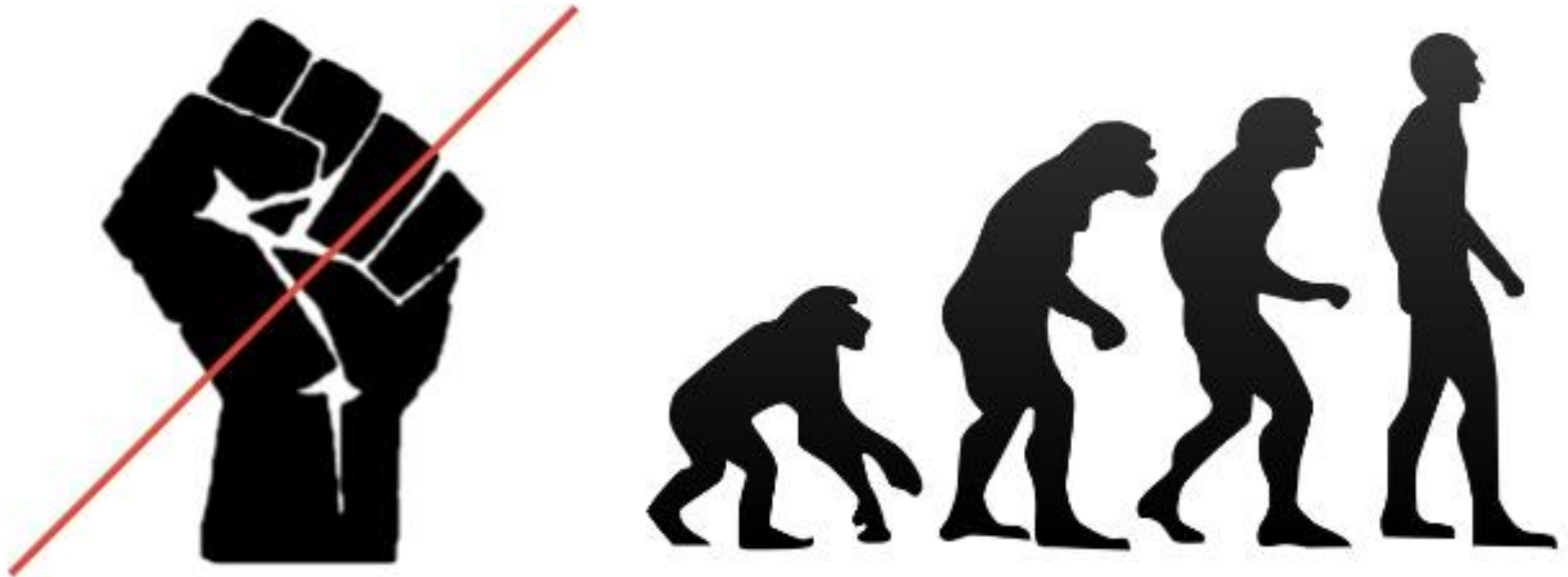
“ Revolúciu možno vnímať ako odplatu za hriechy minulosti a znamenie toho, že v spoločnosti nebolo dost' síl na reformu”

Berd'ajev o revolúcii ...

“K revolúciám nevedú tvorivé a budovateľské procesy, ale tie, v ktorých je badateľne prítomný prvok rozkladu.”

Evolution **NOT** revolution

Takže evolúcia v knižniciach.

BOOKS AND MAGAZINES EVOLUTION

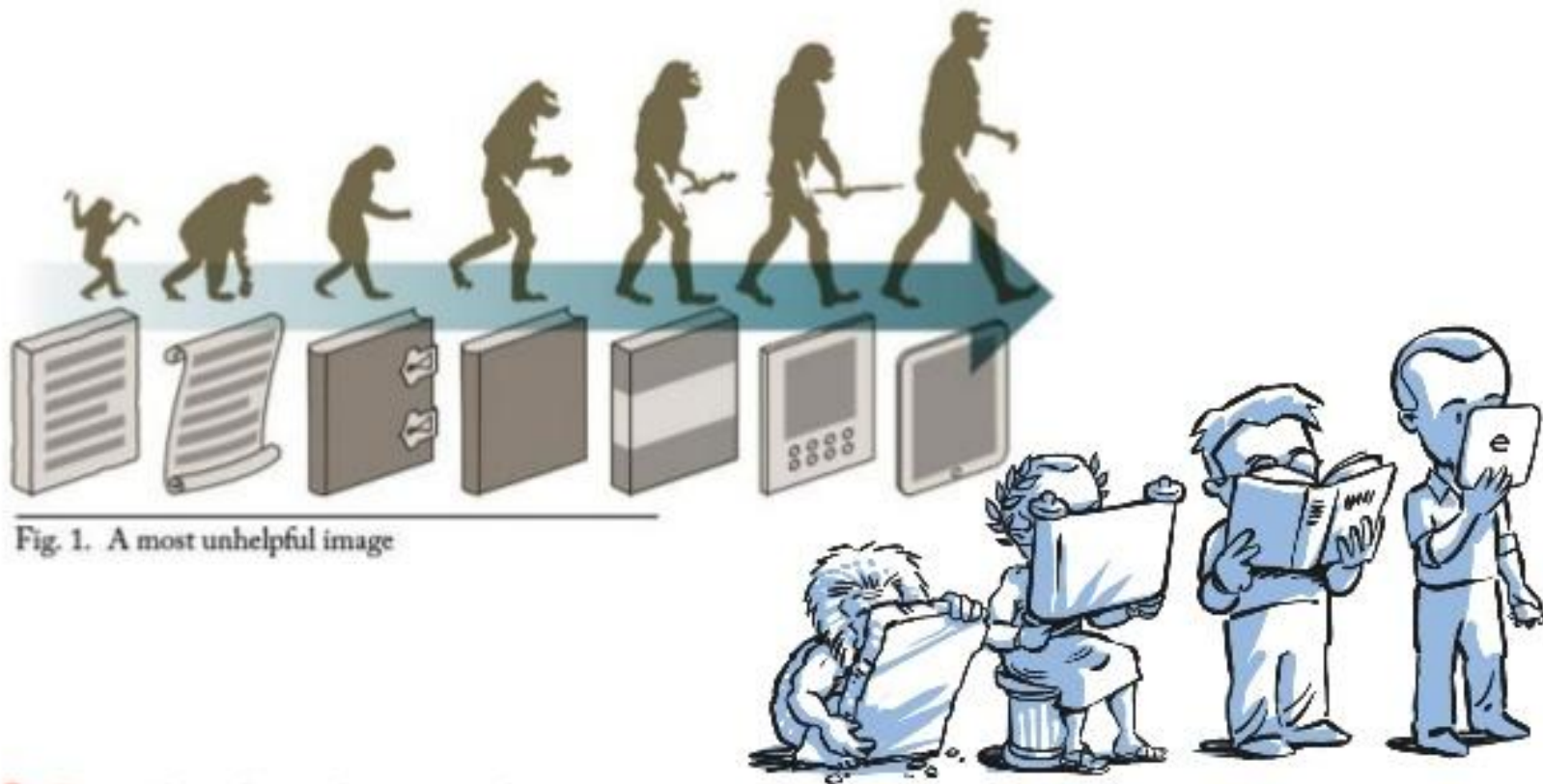

Fig. 1. A most unhelpful image

- Book size is getting *smaller*
- Reading is getting *more convenient*

The Evolution of Reading

Takže evolúcia v knižniciach

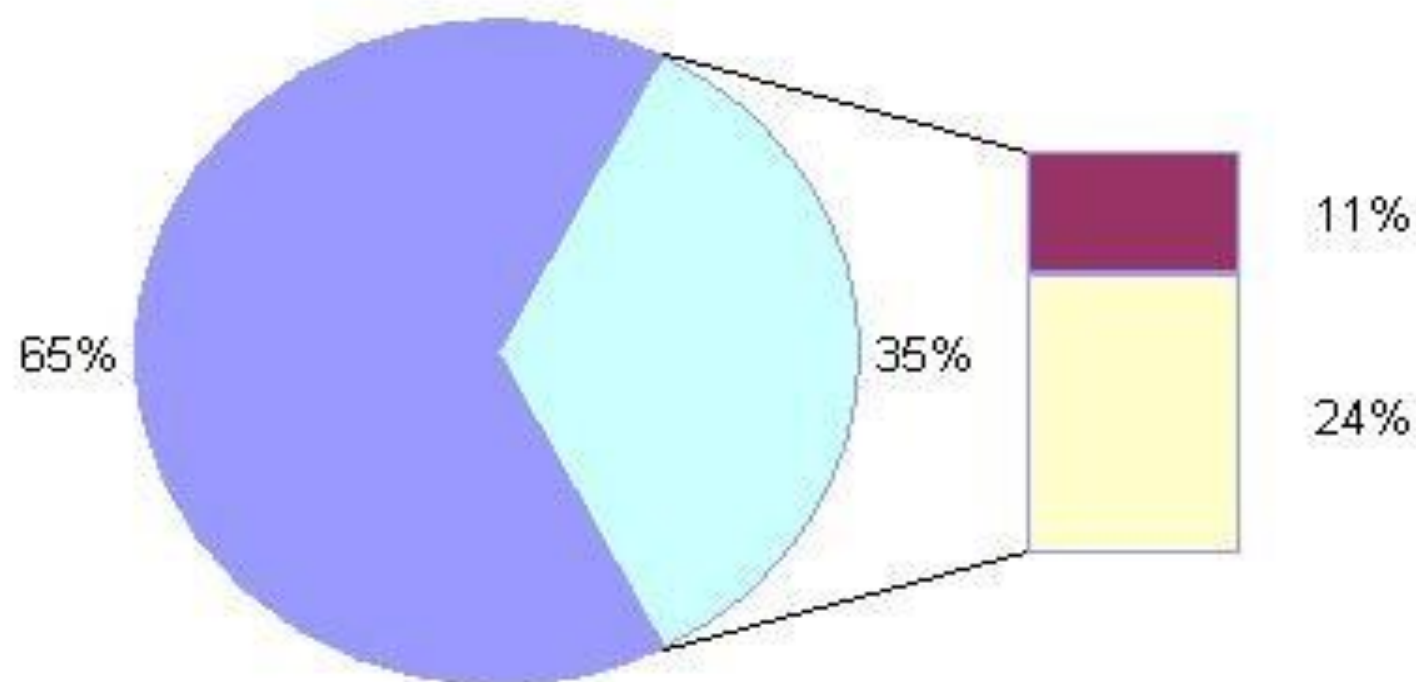

- Analógové alebo digitálne?
- Čo od nás vlastne chcú?
- Digitálny knihovník?
- V čom je problém?
- Je problém len v peniazoch?
- Ako financovať evolúciu?

Analógové či digitálne?

Print vs. Digital Expenditures: FY 2006

■ Print ■ Digital (UCB-only) □ Digital (UC-wide)

THE UNIVERSITY
OF ARIZONA

An Overview of Use and Cost per Use Data at the UAL

	Volumes	Use	Data Source
Print Collection	6,877,849	325,135	ARL Stats
10 Ebook Collections	446,691	2,626,489	Counter Reports

Total use of all electronic resources: 12,181,376

Based on these figures in 2014 the cost per use of print was \$13.27 and the cost per use of all electronic resources was \$0.67

Analógové či digitálne?

IFLA Trend Report

- New Technologies will both expand and limit who has access to information.
- Online Education will democratise and disrupt global learning.
- The boundaries of privacy and data protection will be redefined.
- Hyper-connected societies will listen to and empower new voices and groups.
- The global information environment will be transformed by new technologies.

Čo od nás vlastne chcú???

Libraries of the Future : What Our Users Want : the NLB Singapore's perspective

Ngian Lek Choh , Director, National Library, IFLA 2011

- Ease of access, ie users would like to have as much content as possible online and remotely accessible from wherever they are, using any device they have at hand
- Ease of search across databases and available content assets, ie users would like our search engines to be like Google, easy to use, yet much better and more precise
- Richness of content, ie users would like to have easy access to a very rich repository of content in all formats and languages, 24 by 7

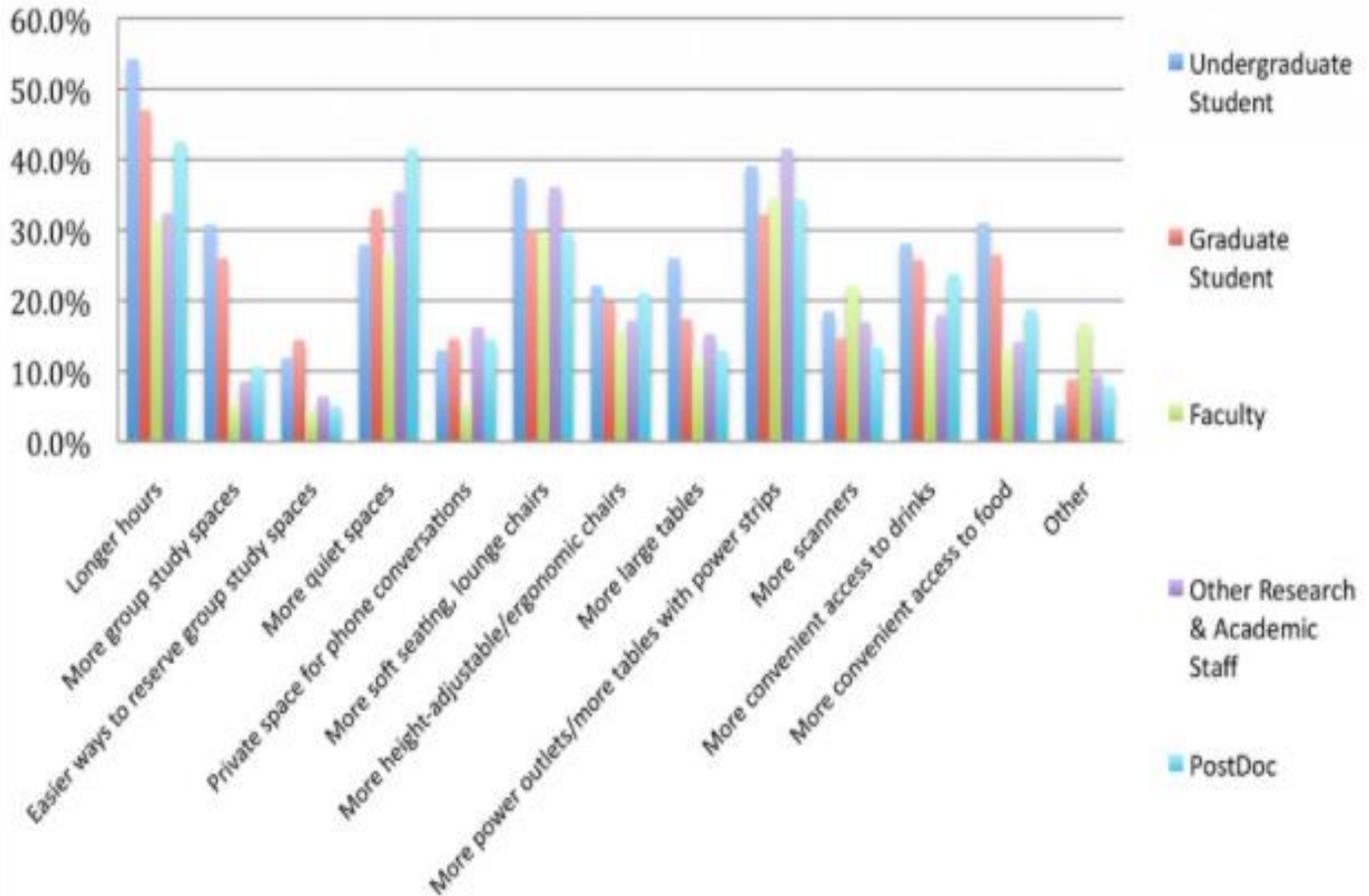

Libraries of the Future : What Our Users Want : the NLB Singapore's perspective

Ngian Lek Choh , Director, National Library, IFLA 2011

- Affordable services, ie users are prepared to pay for service, however, they would like libraries to help them negotiate for lower fees and make the payment process easy and convenient. Most would prefer to pay as they use, rather than by subscriptions
- Content translated into the mother tongue languages that they understand, ie users would like access channels and navigation paths to be in the languages that they choose, and the content to be in the language that they are able to read
- Easy access to resource persons or librarians who can help them to navigate and provide suitable coaching when they need help

Desired Space Improvements by Respondent Type

Digitálny knihovník?

Takže digitálny knihovník...

- Európska únia vo svojej predpovedi na rok 2020 uvádza, že až 90 percent všetkých profesií bude vyžadovať istú úroveň počítačových zručností. Položili sme si tak otázku: Čo môžeme spraviť pre mladých ľudí na Slovensku a celom svete, aby sme im pomohli v ich profesionálnej budúcnosti?

Čo má digitálny knihovník vedieť

- minimálne 2 programovacie jazyky
- detailný prehľad v štandardoch MARC 21 a MODS
- aspoň 2 operačné systémy
- HTML5

Čo má byť nový kráľovstvo

- minimálne 2 pr
- detailný pr ... 1 a MODS
- aspoň ... emy
- HTML5

Čo má digitálny knihovník vedieť

- pracovnú etiku
- schopnosť pochopiť a adaptovať sa na nové spôsoby využitia technológií
- v neprebernom množstve technológií vybrať tie, ktoré používateľovi naozaj pomôžu
- vytvoriť most medzi dvoma sociálnymi skupinami - veľmi technickými a veľmi netechnickými

V čom je problém?

Vyriešia všetko peniaze?

- *Ján Pišút, UK:* “Úroveň našej vedy a výskumu (knižníc) sa často kritizuje, v mnohom oprávnene. Jednoduchá odpoveď je, že celý problém spôsobuje mizerné financovanie.
- Problém je nielen v peniazoch
- Určite je v tom kus pravdy, otázka je, či je to celá pravda. Domnievam sa, že príčiny sú aj inde, a to v ľuďoch a legislatíve.”

Problém nie je len v peniazoch ...

- Nemenovaný professor: „Chýba generácia ľudí vo veku od 40 do 50 rokov. O chvíľu nás čaká problém, kto vystrieda starších ľudí, keď pôjdu do dôchodku,“ upozorňuje.

Problém nie je len v peniazoch ...

- Minister Draxler, MŠ SR: " Vnímam, že na mnohých pracoviskách je atmosféra, ktorá možno nepraje inému mysleniu alebo inováciám. Ide o to, do akej miery jednotlivé pracoviská podporujú inovatívnosť a nové prístupy, excelentnosť vo výskume a myslení."

Problém nie je len v peniazoch ...

- Matúš Halás, UK: “Ak chcete vidieť skanzen socializmu, odporúča sa navštíviť univerzitné vydavateľstvá. Pár ľudí, ktorí robia svoju prácu za mzdu verejnoprospešných prác, tam funguje v systéme, ktorý je uspôsobený trhovému mechanizmu asi ako severokórejský režim.”

Problém nie je len v peniazoch ...

- Isaac Asimov: „Najsmutnejší aspekt ho života je, že veda skava poznatky oveľa ie, ako spoločnosť da drošť.“

○ **Jacquelyn Smith, Forbes, June 2011 :**

“Master’s degree in Library Sciences is one of worst Masters Degrees a student could invest in”

Ako financovať evolúciu?

Ako financovať evolúciu?

- Pre knižnicu UCR rektor zvolil nové kľúčové ukazovatele úspešnosti. Jedným z najdôležitejších týchto nových ukazovateľov bude zdokumentovaná úspešnosť podpory fakulty a študentov v ich úsilí vyhľadať a zabezpečiť výskumné granty. Doplnkovým ukazovateľom úspechu bude schopnosť knižnice UCR priniest' externé zdroje na podporu svojho poslania.
- V rámci tohto druhého cieľa, sa explicitne očakáva, že 30-40% času bude nový univerzitný knihovník venovať hľadaniu externých finančných prostriedkov - verejných aj súkromných - na to, aby knižnica mohla pretransformovať seba a služby, ktoré poskytuje fakulte a študentom a dodať tak univerzite impulzy na napredovanie. Počas nasledujúcich 12 mesiacov sa predpokladá, že sa určia špecifické finančné ciele, ktoré bude musieť knižnica UCR každoročne naplňať.

Ako financovať evolúciu?

Oxford University Libraries

- Príjem 75%– GBP 30M z univerzity
- Príjem **25%**– GBP 10M (R&D, digitalizácia, dary atď.)
- Mzdové náklady na R&D – GBP 700,000 (granty)

A dramatic sky scene featuring a sunset or sunrise with a bright sun partially obscured by dark, heavy clouds. Several bright, jagged lightning bolts strike down from the clouds. The foreground shows the dark silhouette of a city skyline with some lights visible.

Zmráka sa, stmieva sa, k noci sa chýli.
Od hory, od lesa tak plače, kvíli ...!
Výčitky neznámych duše sa chytia.
... Vyplniť nádeje nebolo sily -
zapadli, zapadli vo zhone života ...

Je to na nás ...

„Vzpomínáš, když tehdá před léty“.

Jak se proměnil okolní svět a naše potřeby během posledního dvacetiletí

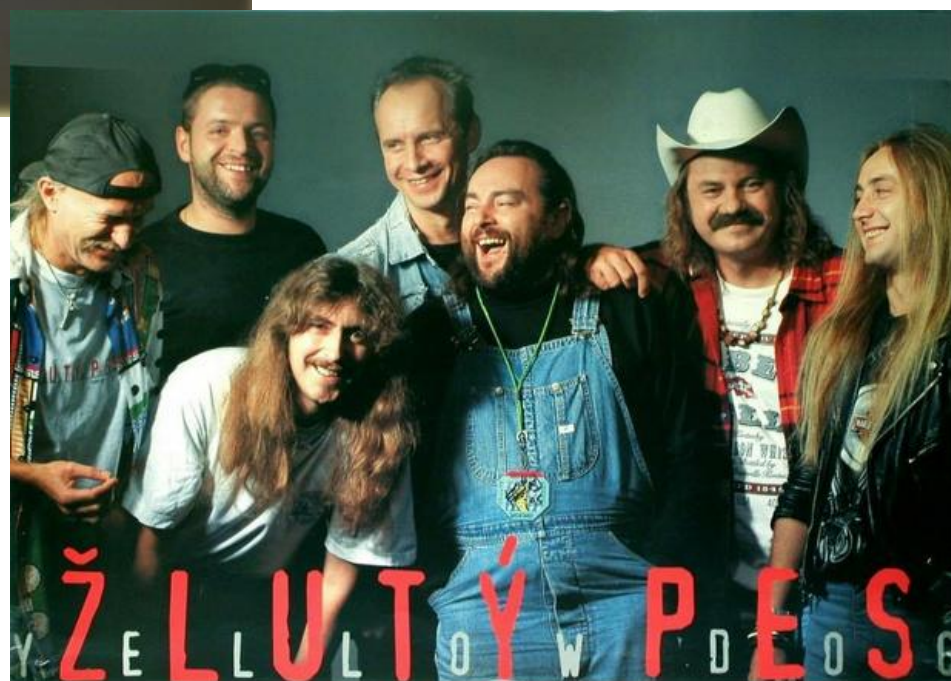
Mgr. Tomáš Foltýn

Vzpomínám, když tehdá před
lety

začaly létat rakety,
zdál se to bejt docela dobrej
nápad.

Saxofony hrály unyle,
frčely švédský košile
a někdo se moh docela dobře

fláknat

いっばい
お買い物できて
うれしー☆

アレモ
コレモ、
エキモ
バーゲン!

6.24(月)・7.15(月)

ekimo
tennoji

東京路線 天王寺駅西 - 豊後村 まで

★小樽のきりぎりす
梅田
ゆかた祭

2013
7月15日 - 16日

梅田ゆかた祭
2013
7月15日(月)・16日(火)

梅田ゆかた祭
2013
7月15日(月)・16日(火)

梅田ゆかた祭
2013
7月15日(月)・16日(火)

ポイントアップ
ごちそう!

0.49% of cc32e47.exe Completed

Saving:

cc from ftp.netscape.com

Estimated time left: 39 years (8.89 MB of 180 MB copied)

Download to: D:\Other Stuff\Downloads\cc32e47.exe

Transfer rate: 4.61 KB/Sec

Close this dialog box when download completes

Open

Open Folder

cancel

♡
do you like
me? ♡

☺ ☐ yes ☺ ☐ no

☺ ☐ maybe

Do you like me? =)

No

=(

You didn't ask me if I
loved you!

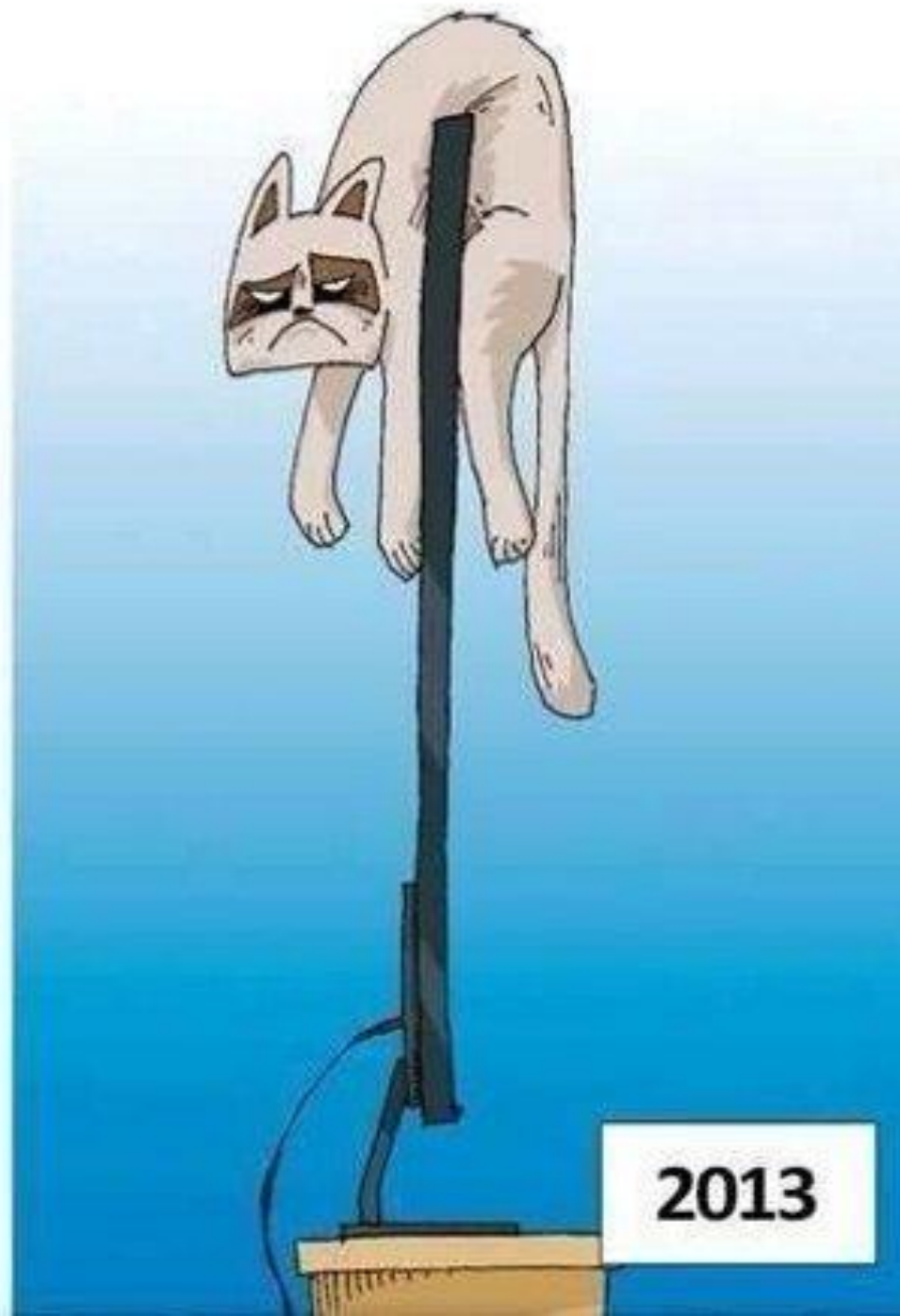
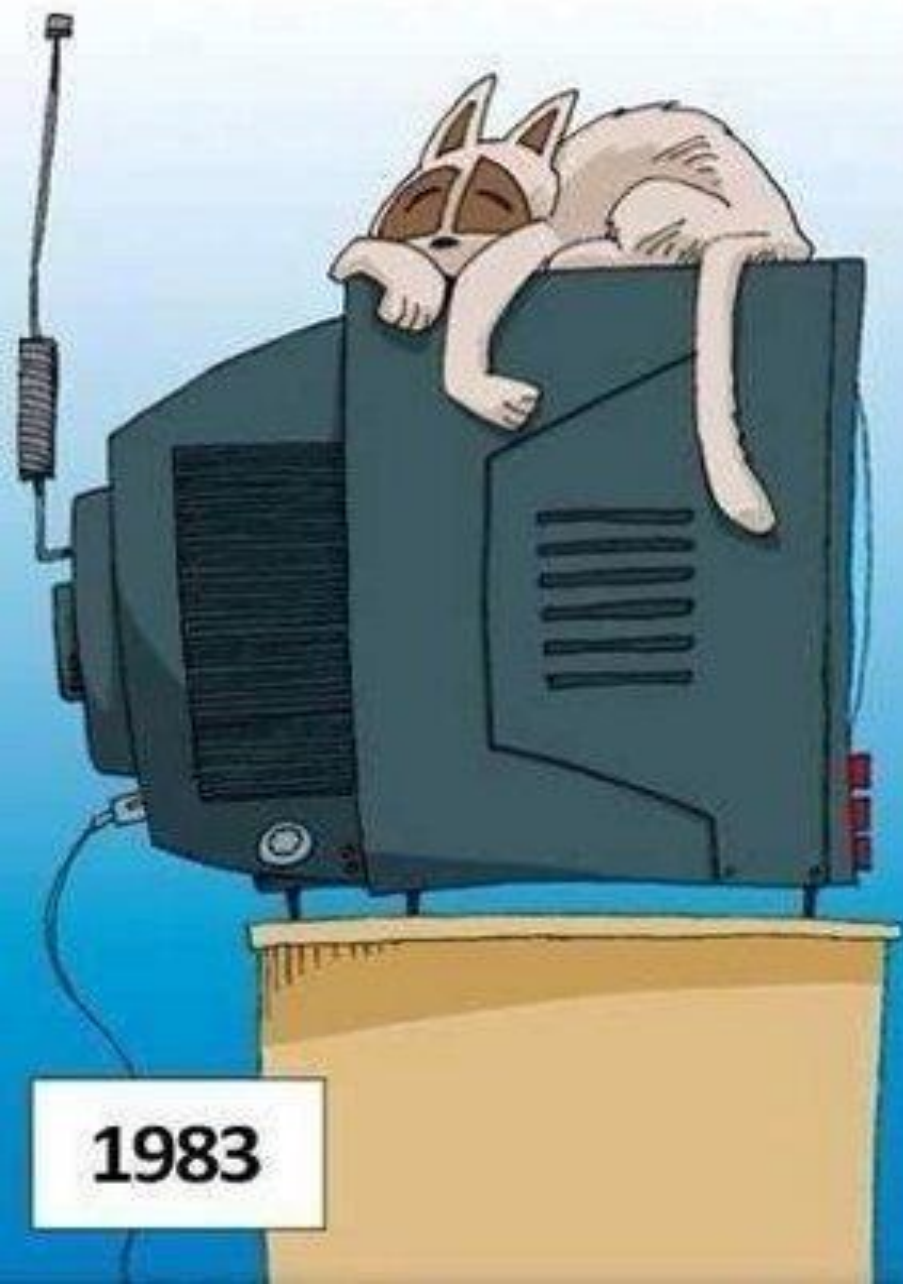
Aweee, do you love me?
=)

Naw

THEN

NOW

PRE-RUN

RUN

Post-RUN

1994

...select music...
...set GPS...
...turn on running app...

SELFIE!

...update status...

2014

— GAMING —

THEN

I FINALLY UNLOCKED
ALL THE SECRET
CHARACTERS AND
LEVELS!

NOW

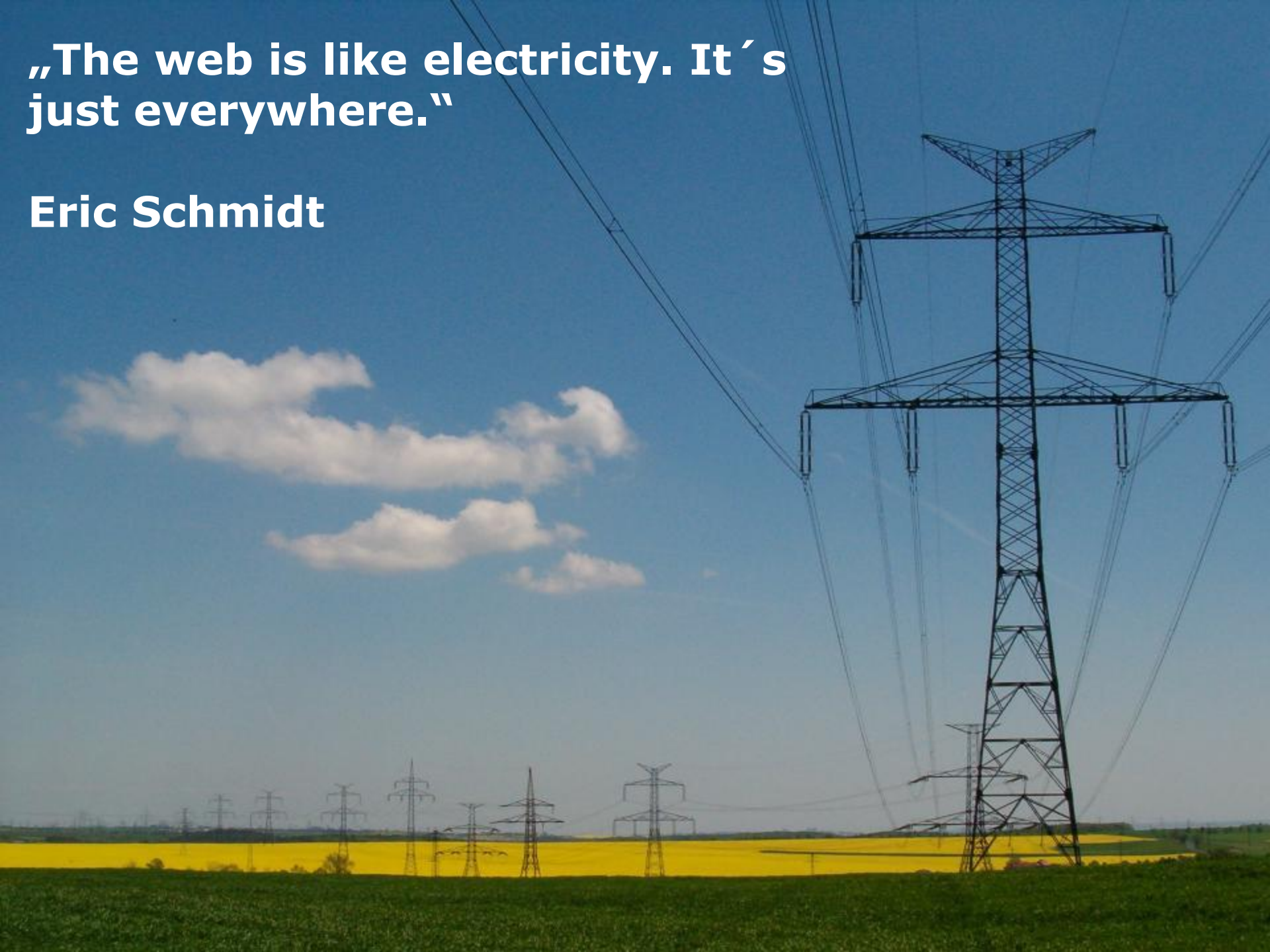
I FINALLY PAID FOR
ALL THE SECRET
CHARACTERS AND
LEVELS!

„The web is like electricity. It´s just everywhere.“

Eric Schmidt

“As we head into 2014, we see devices, humans, technologies, value chains, content, and workflows blending and becoming **one human-machine ecosystem**. *Techno sapiens*, anyone? There’s no need for more discussion about the print-to-digital shift or about device adoption. **It’s all one now**, as information and technology have come together...”

In: Convergence Now! Information Industry Outlook 2014. Outsell, 2013.

Není lineární, očekává souvislosti!

**Formát informace se
přizpůsobuje zařízení,
ne naopak.**

**Požadavkem je
personalizace obsahu
a vytváření vlastní
struktury použití.**

**Interakce ve
vytváření obsahu, ne
jeho pasivní přijímání.**

Paměťové instituce jako archivy vědění?

**„Neuronové“ sítě
souvislostí?**

„Content is King“

„Context is Queen“

I'M A DIGITAL NATIVE, WHICH MEANS I WAS BORN IN THE AGE OF TECHNOLOGY...SO IT COMES NATURAL TO ME!

MY PARENTS ARE DIGITAL IMMIGRANTS, WHICH MEANS THEY CAN LEARN TECHNOLOGY, BUT THEY HAVE TO WORK AT IT!

AND MY GRANDPARENTS ARE DIGITAL RETARDS, WHICH MEANS THEY BARELY KNOW HOW TO USE A TOASTER!

WWW.BEINGFIVE.COM

SFARNAS

Digital Natives

- Rychlé informace z více zdrojů
- Multitasking a paralelní zpracování
- Obrázky, zvuk a video před textem
- Propojené zdroje
- Real-time interakce
- Uživatelský obsah
- Vzdělávání – neustálé, relevantní a zábavné

Digital Imigrants

- Ověřené informace z vybraných zdrojů
- Upřednostňují informace lineárně, logicky a postupně
- Koncentrace na konkrétní zadání
- Upřednostnění textu
- Velká potřeba soukromí a osobního prostoru

CO TO ZNAMENÁ PRO KNIHOVNY?

Přežít

- „No rules“
- Crowd...(learning, funding)
- Volný prostor
- Nové hračky
- Digital Marketing
- Experti (samotní digital natives?)
- Experimentální akce

Zaniknout

- „Cool Retro“
- Knihoběžník
- Elitní VIP klub
- Patetické muzeum
- Oáza ticha

SEXIEST JOB OF THE 21ST CENTURY:
DATA SCIENTIST?

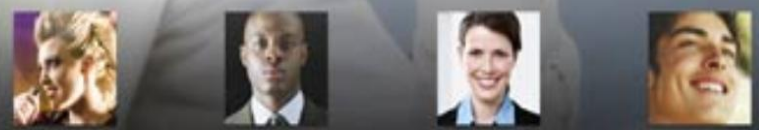
John Ngavi, 27 married to Megan Ngavi ❤️

twitter 15 mins ago
It's been a hard day's night but I've finally finished the big document for work. Now off to the local cafe for a relaxing lunch. **MORE**

facebook
Works at: 20fourLabs
Does: Product Manager
Don't Mention: Politics, ABBA
Movies: Star Wars, LOTR, District 9
Music: Vampire Weekend, Final Fantasy, Sufjan Stevens **MORE**

Google Mentions Positive Negative

Common Friends

Justine Thompson Keletso Tshune Jessica Aaron Peter Brown

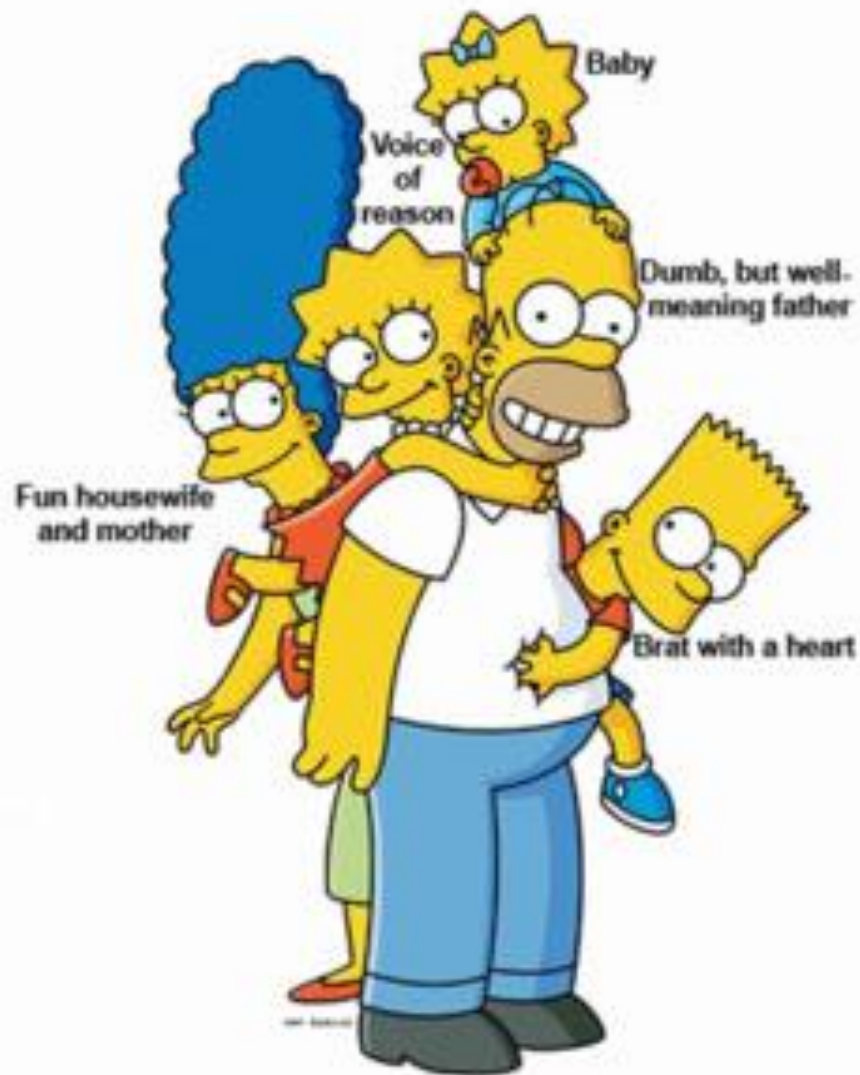
+ TO CONTACTS

+ TO WATCHLIST

Future of Social Networking with Augmented Reality

Concept investigation by Matthew Buckland (matthewbuckland.com) and Phillip Langley (@royalalien) of 20fourlabs.com

1989

2009

Jsi můj malý
hodný smartphone.

Až vyrosteš,
bude z tebe tablet!

Ale když budeš zlobit ...

... tak na tobě poběží Windows!

Jonathan Grudin (Microsoft Research):

“The essential skills will be those of rapidly searching, browsing, assessing quality, and synthesizing the vast quantities of information.

In contrast, the **ability to read one thing and think hard about it for hours** will not be of no consequence, but it will be of far less consequence for most people.”

In: Janna Anderson, Lee Rainie. “Millenials will benefit and suffer due to their hyperconnected lives.” Pew Research Center’s Internet & American Life Project, 2012.

Digitální demence

Manfred Spitzer

Přeložil František Ryčl

Počet stran **344**, váz.

ISBN **978-80-7294-872-7**

Rok vydání: **2014**

**Děkuji za
pozornost!**

tomas.foltyn@nkp.cz

Knižničná práca v Spolkovej republike
Nemecko

Celonemecké projekty a štruktúry

Ocenené príklady úspešných projektov

Durchgeführt von:

Gefördert von:

Úvod:

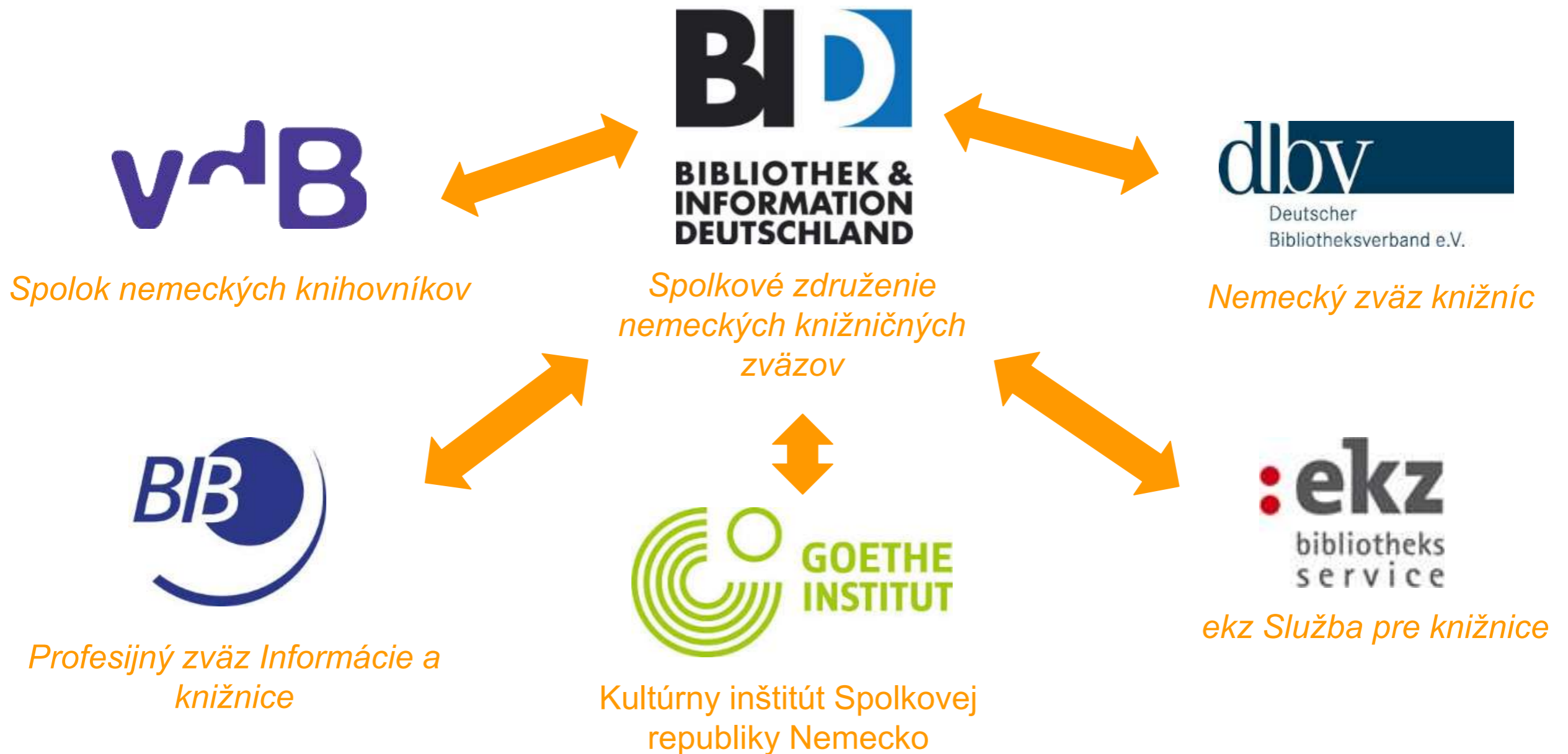
Údaje a fakty o knihnících v Nemecku

Nemecké knižnice v číslach

- v Nemecku pracuje viac ako 10.180 knižníc (9.445 verejných a 725 vedeckých)
- v roku 2013 sa v nich uskutočnilo viac ako 345.400 podujatí
- podľa štatistík prichádza do knižníc každý pracovný deň viac ako 700.000 návštevníkov
- 210.000.000 ľudí navštívi knižnice ročne
- k dipozícii majú 369.000.000 médií
- ročne sa uskutoční 467.000.000 výpožičiek
- rozpočet knižníc určený na akvizíciu presahuje sumu 416,000,000 EUR
- knižnice sú kultúrnymi inštitúciami v pôsobnosti spolkových krajín

Aktéri nemeckého knihovníctva

Plus: Národné a štátne knižnice, Oddelenia ministerstiev, odborné pracoviská, združenia...

Ústředné knižničné služby nemeckého knihovníctva:

Kompetenčná sieť pre knižnice (knb)

Kľúčové údaje

- prebrala funkcie bývalého Nemeckého knižničného inštitútu (eDBI)
- zriadili ju pred desiatimi rokmi
- financujú ju spolkové krajiny (Stála konferencia ministrov školstva a kultúry KMK)
- spravuje ju konzorcium knižničných inštitúcií
- zodpovedá za celoštátne projekty a služby pre odbornú komunitu
- má zoštíhlenú a finančne výhodnú sieťovú štruktúru

Partneri

Nemecký zväz knižníc

Vysokoškolské knižničné centrum Severného Porýnia-Westfálska

Nemecký inštitút pre normy

Konferencia ministrov kultúry a školstva (KMK)

Kompetencie siete

Celonemecký nástroj merania výkonov knižníc

Bibliotheksindex BIX

(zodpovedné: dbv a hbz)

Údaje o výkonoch: Z knižníc.Pre knižnice

DBS – Nemecká knižničná štatistika

(zodpovedné: hbz)

Normy pre efektívnu knižničnú prácu

Výbor noriem NABD

(zodpovedný: DIN)

Internetový portál o knižniciach

Knižničný portál

(zodpovedný: dbv)

Finančné prostriedky na podporu knižníc

Poradenstvo pre získavanie prostriedkov

EU a iných podporných programov

(zodpovedný: dbv)

Poznanie & inovácie prostredníctvom celosvetovej výmeny skúseností

Medzinárodná kooperácia

(zodpovedný: dbv)

Uzol v sieti

Koordinácia KNB

(zodpovedný: dbv)

Uchovať kultúrnu pamäť a sprístupniť ju budúcim generáciám:

Nemecká digitálna knižnica (DDB)

Koncepcia

- ústredný národný portál pre vedu a kultúru v Nemecku
- sieť kultúrnych a vedeckých inštitúcií v Nemecku
- v zodpovednosti verejnoprávných inštitúcií
- cieľ 1: postupné prepojenie a sprístupnenie digitálnej ponuky nemeckých kultúrnych a vedeckých inštitúcií
- cieľ 2: presieťovanie, tvorba kooperácií a vývoj, ako aj spoločné využívanie služieb a nových nástrojov
- Národný agregátor dát pre virtuálnu knižnicu Europeana

Ale: „Nemecká digitálna knižnica neponúka spravidla sama vlastné digitálne fondy.“ = prepojenie na záznamy internetových portálov zúčastnených/ dodávateľských inštitúcií

Štruktúra

- Zriadenie Nemeckej digitálnej knižnice na základe rozhodnutia Konferencie predsedov vlád spolkových krajín v októbri 2009 a Spolkového kabinetu v decembri 2009
- Reakcia na výzvu Európskej komisie na vytvorenie národných štruktúr účasti na projekte Europeana
- Kombinované financovanie projektu Spolkovou vládou a krajiniskými vládami na základe dohody o správe a financovaní (december 2009):
 - 8,5 mil. EUR do konca roka 2011
 - 7,8 mil. EUR do konca roka 2012
 - 2,6 mil. p.a. do konca roka 2015
 - Rozhodnutie o ďalších prostriedkoch po evaluácii projektu
- Zodpovednosť: Kompetenčná sieť zložená z 13, v súčasnosti zúčastnených kultúrnych a vedeckých ustanovizní
- Správa projektu: Stiftung Preußischer Kulturbesitz, (Nadácia Pruské kultúrne dedičstvo) Berlin
- Technická koordinácia: Nemecká národná knižnica, Frankfurt/Mohanom

Obsah

„Kultúrne dedičstvo a dedičstvo nemeckej vedy v digitálnej forme“:

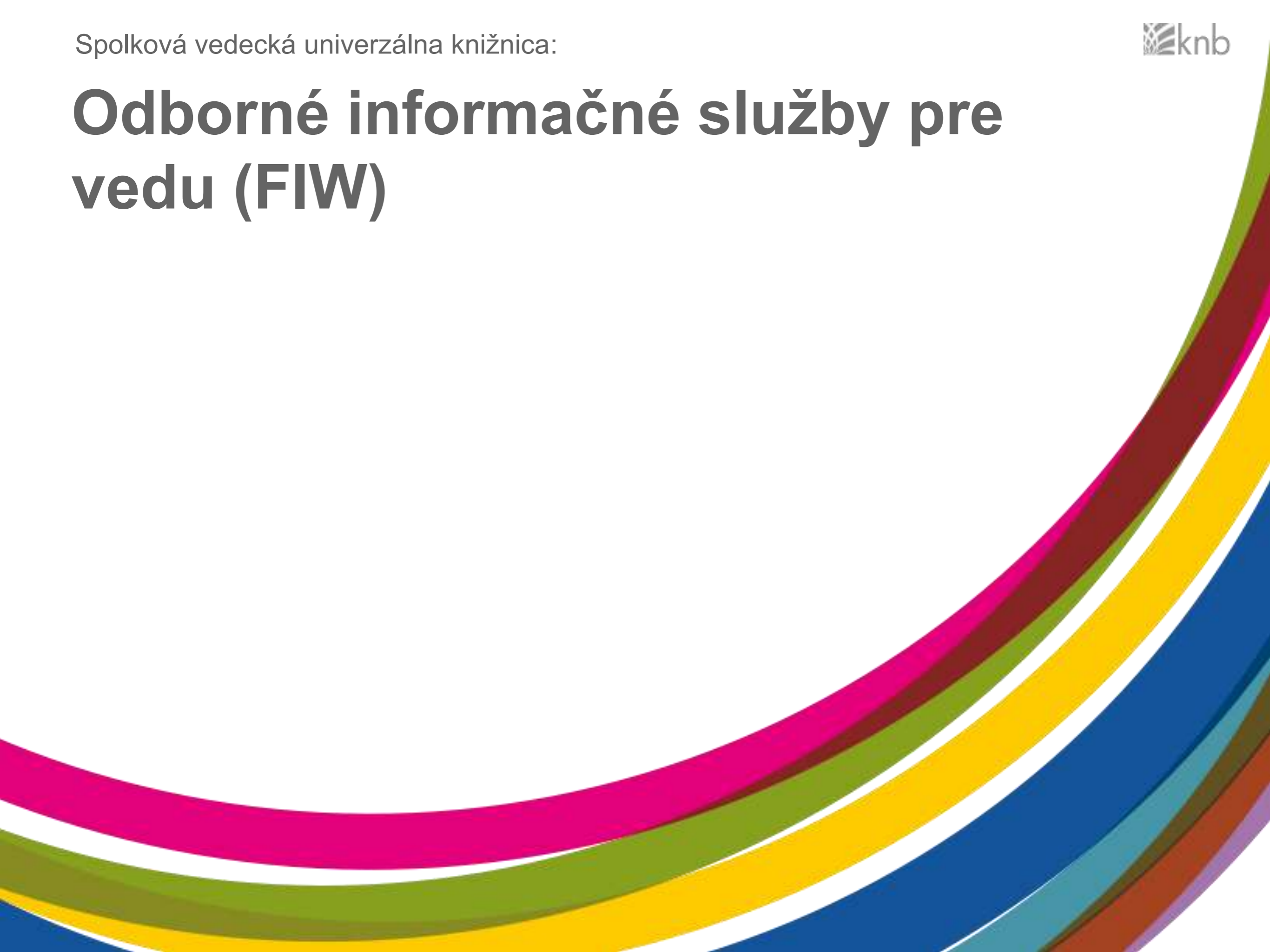
- digitalizované fondy a sprístupnené informácie z knižníc, archívov, múzeí, pamiatkových úradov, mediaték ako aj univerzít a iných výskumných pracovísk
- centrálny prístup k obrazovým materiálom v knihách, v úradných dokumentoch, spisoch, obrazom, obrazovým materiálom o sochách, inštaláciach, k filmom, k hudbe
- cieľ: spracovanie digitálnych objektov zo všetkých oblastí a vo všetkých možných typoch médií (text, tón, obraz, film)
- niektoré oblasti sú v súčasnosti viac zastúpené ako iné (napr. knižničné fondy)
- viac ako 12.310.000 objektov

Informácie a kontakt: www.deutsche-digitale-bibliothek.de

Spolková vedecká univerzálna knižnica:

Odborné informačné služby pre vedu (FIW)

Východiská

- na rozdiel od ostatných krajín vznikla v Nemecku národná knižnica z historických dôvodov až veľmi neskoro (1912), zbiera len písomníctvo z nemeckojazyčných oblastí
- na zabezpečenie zahraničnej odbornej literatúry sa v roku 1949 vytvoril **Plán špecializovaných zbierok** Nemeckej výskumnej spoločnosti
- 110 špecifických ťažiskových oblastí (**Špecializované zbierky / SSG**) sa postupom rokov rozdelilo na 24 univerzálnych, 12 špeciálnych a 3 centrálné odborné knižnice (ktoré už predtým mali podobný obsahový profil)
- cieľ: špeciálnu literatúru z jedného odboru („pre špičkové potreby, na rozdiel od „bežných potrieb“) treba čo možno najkomplexnejšie zbierať aspoň na jednom mieste v Nemecku a sprístupňovať ju dlhodobo pre oblasť výskumu
- zásady tvorby fondov sú o.i. úplnosť, konzervačná funkcia, dlhodobé uchovávanie, inventarizácia a spracovanie fondov, nadregionálna dostupnosť, podielové financovanie a odborná autonómia
- V 90.-tych rokoch budovanie „virtuálnych odborných knižníc“

Problematika

Evaluácia virtuálnych odborných knižníc (2007)

- Ponuky odborných portálov nekorešpondovali optimálne s potrebami jednotlivých vedeckých komunit
- Zapojenie a nadregionálne sprístupnenie digitálnych zdrojov v systéme špecializovaných zbierok často nie je možné
- Zásady podpory špecializovaných zbierok, ktoré sa orientujú na tlačené médiá, narážajú na svoje obmedzenia (predovšetkým zásada úplnosti)
- Súčasne so zriadením troch ústredných odborných knižníc sa v nich sústreďuje poverenie na zbierkovú činnosť pre oblasti techniky, prírodných vied, medicíny, poľnohospodárstva a národného hospodárstva

Evaluácia systému špecializovaných zbierok (2010-11)

- Rozdielne hodnotenie systému knižnicami a vedcami
- Konzervačná funkcia (bez ohľadu na frekvenciu využitia) je problematická
- Rozdielne potreby, ktoré nie je možné uspokojiť jediným systémom (humanitné a spoločenské vedy = tlačené časopisy a monografie, vedy o živej a neživej prírode = elektronické časopisy)
- Publikácií open-access, priamy prístup k údajom a obsahu

Nový začiatok

Prepojenie špecializovaných zbierok s „Odbornými informačnými službami pre vedu“

- knižnice so špecializovanými zbierkami sa musia uchádzať o vstup do systému
- Dve ústredné zásady:
 - I. Záujem o výskum je v strede pozornosti príslušnej odbornej informačnej služby pre vedu
 - II. Odborné informačné služby sa vymedzujú voči základným službám vedeckých knižníc a predstavujú pridanú hodnotu k existujúcej ponuke.
- Pre plán špecializovaných zbierok už neplatia jednotné zadania, namiesto toho musí každá odborná informačná služba pre vedu preukázať svoj jednoznačný vzťah k určitému odboru alebo odbornej komunite
- Nové štruktúrovanie systému vyžaduje aj prispôsobenie odbornej systematiky
- Trojročná fáza prepojenia fondov prebieha v troch skupinách:
 1. skupina (prepojenie 2013): sociálne vedy a špecializované zbierky humanitných vied (bez jazykovedy a literatúry, historických vied, etnológie)
 2. skupina (prepojenie 2014): prírodné vedy, systematické vedy, mapy
 3. skupina (prepojenie 2015): regionálne definované špecializované zbierky a jazykoveda/literatúra, historické vedy, etnológia, časopisy

Informácie a kontakt: <http://bit.ly/1ceyVDJ>

Knižnice a ich partneri podporujú čítanie :

Čítanie nás posilní (Lesen macht stark) (LMS)

Projekt

Nápad:

Podpora čítania v knižniciach pomocou digitálnych médií

Cieľová skupina:

Deti a mladí ľudia s deficitmi vo vzdelávaní (3 – 18 rokov)

Ciele:

- Podnietiť nový prístup k čítaniu zapojením digitálnych médií
- Zlepšenie odborných schopností v oblasti čítania, práce s informáciami a médiami
- Podporovať kreatívne využívanie médií

Partner projektu:

Stiftung Digitale Chancen (Nadácia digitálne šance)

PROJEKTY

3 – 5 roční:

digitálne kino obrázkových kníh: „Pippilothéka??? Knižnica robí divy“

6 – 8 roční:

Naklikni to! Od knihy po internet

9 – 12 roční:

Fotopríbeh 2.0: nafot' tvoj príbeh

13 – 15 roční:

Read Social: čítať offline, rozprávať online

16 – 18 roční:

Go life! Čím chcem byť?

3 – 18 roční:

Buď kreatívny, buď digitálny! (Voľný náčrt projektu)

Lokálne siete

Aliencie na podporu vzdelávania:

Najmenej tri inštitúcie vytvoria lokálnu alianciu (napr. knižnice, materské školy, školy, spolky, mládežnícke zariadenia, cirkevné inštitúcie)

Zapojenie dobrovoľníctva:

Jednotlivé akcie sa uskutočňujú s pomocou dobrovoľníkov

Nadácia „Digitálne šance“ ráta s realizáciou vzdelávacích kampaní na získanie potrebnej kvalifikácie pre dobrovoľníkov

Cieľom je:

Spojiť odborné zručnosti, využiť synergie, zabezpečiť dlhodobé kooperácie pre kvalitnejšie vzdelávanie

Mílniky

	Aliencie	Projekty	Účastníci	Spolkové krajiny	Dobrovoľníci
1. kolo	32	116	1.372	9	232
2. kolo	55	183	2.183	14	366
3. kolo	73	236	2.897	13	221

Informácie a kontakt: www.lesen-und-digitale-medien.de

Majáky inovatívnej knižničnej práce:

Knižnice roka

Ocenenie

- jediná celoštátna cena pre knižnice v Spolkovej republike Nemecko
- udeľuje ju Nemecký zväz knižníc (sekcie, komisie a krajské zväzy *dbv* sú oprávnené podávať návrhy)
- nezávislá porota, ktorej členovia majú taktiež oprávnenie podávať návrhy
- cieľ 1: zviditeľnenie inovácií a výkonnosti nemeckých knižníc
- cieľ 2: motivácia knižníc na zvýšenie kvality a inovatívne riešenia

Kritériá na ocenenie knižnice:

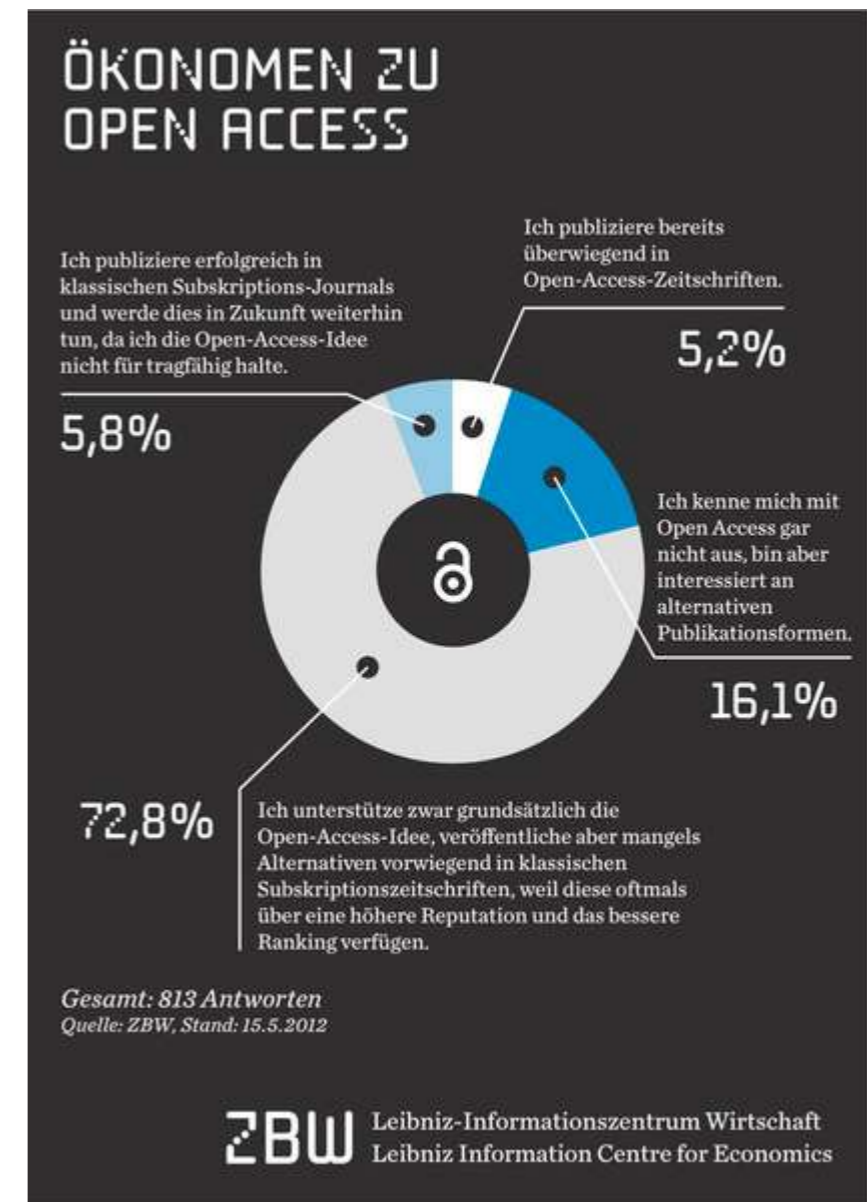
1. kvalita a inovatívnosť knižničnej práce
2. orientácia na budúcnosť
3. trvalo udržateľná kvalita výkonov
4. atraktívne služby
5. aktívna mediálna práca s verejnosťou
6. medzinárodné angažovanie sa knižnice a jej (lokálne, regionálne, medzinárodné) presieťovanie

2014: Nemecká ústredná ekonomická knižnica, Kiel/Hamburg

- Excelentné digitálne výkony spojené s vysokou kvalitou služieb pre vedcov, pedagógov a študentov
- Inovatívne vyžívanie sociálnych médií na sprístupňovanie informácií
- V roku 2013 knižnica iniciovala vytvorenie Leibnizovho výskumného združenia „Science 2.0“ na zmeny v procesoch výskumu a publikovania prostredníctvom sociálnych médií
- cez portál EconBiz ponúka knižnica bezplatne 1 milión medzinárodných ekonomických online-dokumentov (aj ako mobilnú aplikáciu **EconBiz App**)
- Publikačný server Open Access **EconStor** so 70.000 voľnými dokumentami z oblasti ekonomických vied
- Knižnica sa angažuje v oblasti dlhodobého digitálneho archivovania
- Vývoj ponuky prebieha v úzkej spolupráci s používateľmi

2014: Nemecká ústredná ekonomická knižnica Kiel/Hamburg

2013: Mestská knižnica Stuttgart

- koncepcia: „Knižnica - inovatívne miesto na učenie“
- po presťahovaní sa ponuka nových kreatívnych formátov na sprostredkovanie digitálnych zručností: „Safer Internet Day“, „Mediálna záplava (Medienfluten)“, „Gigames“
- „Najlepšie podmienky na celoživotné vzdelávanie podľa individuálnych potrieb“: Kabinety, učebné štúdiá, 400 čitateľských a pracovných miest, 120 vlastných knižničných notebookov
- zrovnoprávnenie ponuky tlačených médií a digitálnych zdrojov
- 24-hodinová ponuka: „Knižnica pre tých, čo nemôžu spať“
- atraktívne viacjazyčné zdroje
- viac ako 4.000 podujatí v roku
- otvorenie novostavby v roku 2011 „za ťažkých podmienok“ za železničnou stanicou
- odvtedy viac ako 2,6 milióna návštevníkov v ústrednej knižnici a v knižniciach mestských častí

2013: Mestská knižnica Stuttgart

2011: Knižnica Antona-Saefkowa, Berlín-Lichtenberg

- komplexná koncepcia, partner v sieti mnohých vzdelávacích a voľnočasových inštitúcií v regióne
- kontaktné miesto pre občanov rôznych vekových kategórií a rôzneho pôvodu
- aktívna práca s rozličnými vekovými skupinami obyvateľstva a s návštevníkmi rôzneho sociálneho pôvodu
- nielen sprostredkovanie knižničnej ponuky, ale aj praktické poradenstvo pri kontakte s úradmi alebo pomoc pri uchádzaní sa o zamestnanie
- funkcia informačného centra pre občanov: úradné hodiny starostky mestskej časti, zdravotného úradu, spotrebiteľskej centrály, spoločenstva nájomníkov
- tvorba knihovníckej ponuky v úzkej spolupráci so správcovskými bytovými spoločnosťami, školami, zariadeniami pre deti a mládež, živnostníkmi
- rozsiahla ponuka podujatí k podpore čítania

Informácie a kontakt: www.berlin.de/ba-lichtenberg/buergerservice/bildung/bibliothek012.html

2011: Knížnica Antona-Saefkowa, Berlin-Lichtenberg

Viem, že nič neviem:

Ďalšie otázky?

Guido Jansen
vedúci, Medzinárodná spolupráca

Nemecký zväz knižníc (dbv)
Kompetenčná sieť pre knižnice
Fritschesstr. 27-28
10585 Berlin

T: +49(0)30 644 98 99 16

F: +49(0)30 644 98 99 29

E: jansen@bibliotheksverband.de

**Prieskumy vekovej,
kvalifikačnej a mzdovej
štruktúry pracovníkov
knižníc
v r. 2007 a 2014**

Iveta Kilárová

Prieskumy knihovníkov realizované SNK

**-Prehľad realizovaných SNK prieskumov
pracovníkov knižníc od r. 1996**

-Zhrnutie výsledkov z prieskumov

-Grafy z dotazníkových prieskumov

-Výsledky zo štátneho štatistického zisťovania
o pracovníkoch knižníc

Prieskumy pracovníkov knižníc realizované SNK

1996 – Koordinačné centrum knižníc SNK

– dotazníkový výskum s metodičkami RKK a RK:
„Miesto knižníc v systéme miestnej kultúry“-
398 vyplnených dotazníkov z MsK a Ock –o 520
knih.

-z 500 odpovedí: 1/3 ÚSO knih., 0,5 % VŠ kn., 5,8
% Iná VŠ

-52,4 % prax do 10 rokov

7,5 % do 30 rokov, od 31-40 -33,7 %, 58,8 %
nad 40 r.

Zaradenie do tried neuviedlo 48,8 %

5.tr. -22,2 %

6. tr.-35,7%

7. tr. 31,2 %

8. a 9. tr. po 7 pracovníkov

Realizácia prieskumu

1996 – ďalší dotazníkový prieskum zameraný na zisťovanie kvalifikácie a veku – údaje o 787 knih.

-14,5 % do 30 rokov, z nich 33,3 % s nekn. vzdel.

-43,3 % od 41-50 rokov, z nich 2,4 % s nekn. vzdel.

-66,8 % – SŠ knih.

-11,7 % s VŠ vzdel., z toho 1/3 neknih.

R 2002 –dotazníkový prieskum realizoval odbor pre knižničný systém SR

-zameraný na vekovú a kvalif. štruktúru-údaje o **835**
pracovníkoch:

-8,4 % do 30 r. (pokles v RK), z nich 55,7 % s nekn. vzdel.

-43,3 % od 41 do 50 r., z nich 7,2 % s nekn. vzdel.

-69,8 % SŠ knih., 17,7 % SŠ nekn.

-11,3 % VŠ, z toho 4,8 % iná VŠ (pokles podielu nekn.)

-priem. vek všetkých: **44,1**

-42,3 v RKK, 44,1 v RK a 46,8 v MsK

- 6,5 % VŠ knih.-47,2 r. priemer

-4,8 % VŠ neknih.-45,6 r. priemer

-69,8 % SŠ kn.-44,3 r. priemer

2007

Október – november – e-dotazník v prílohe e-mailu –vyplnenie tabuliek v Exceli

2014

Október – november – webový e-dotazník - v prílohe e-mailu rozoslané otázky pre zber podkladov na vyplnenie e-dotazníka, výzva na vyplnenie, urgencie

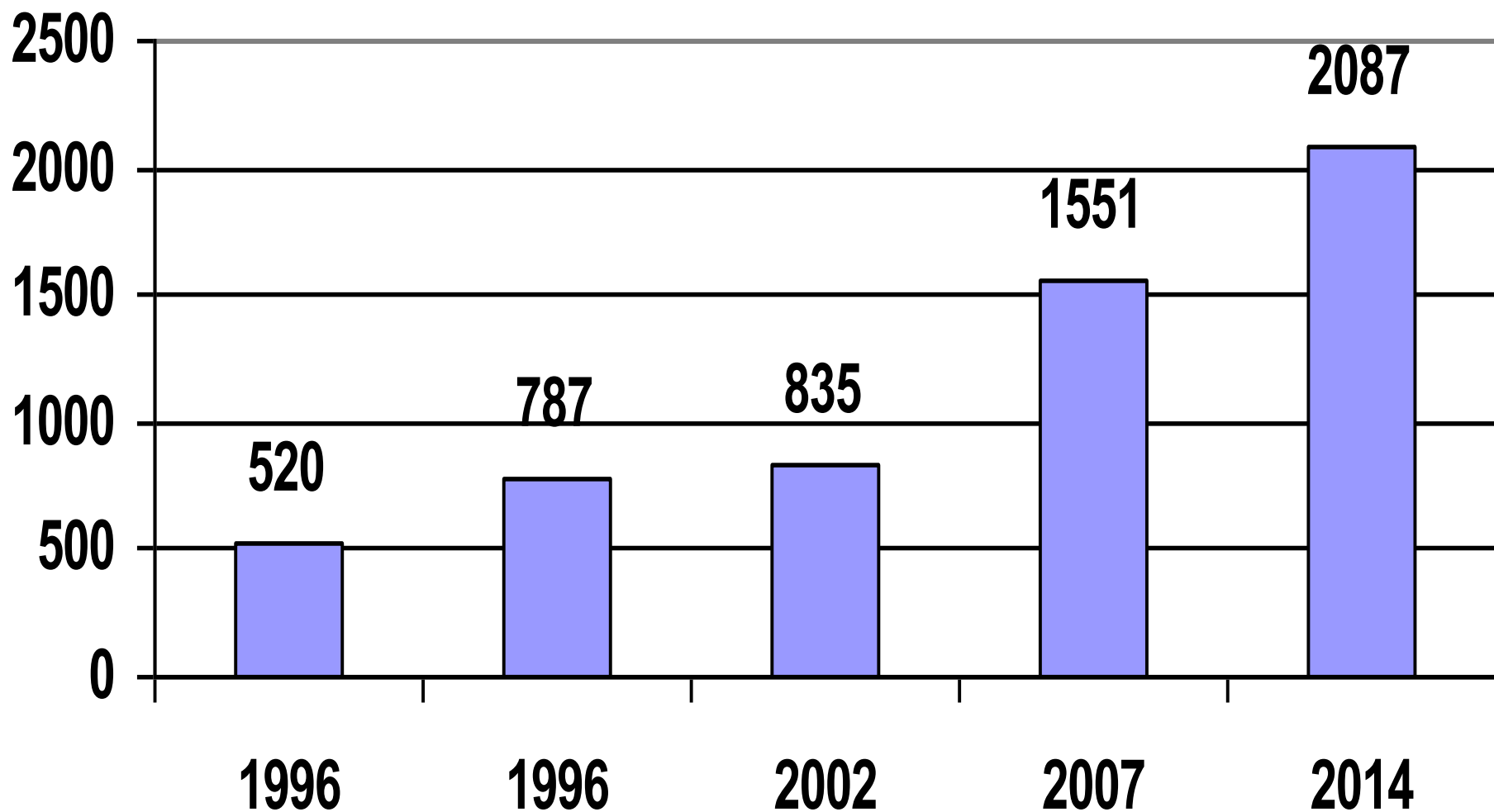
Propagácia na:

www.infolib.sk

www.sakba.sk

www.snk.sk

Počet knihovníkov v prieskumoch

Výsledky prieskumu

- 1. Silná feminizácia- vo verejných 93,6 %, v AK nárast podielu mužov na 9,1 %, vo ved. na 22,3 %**
- 2. Vysoký vekový priemer– v r. 2014 - 47 rokov**
 - Najnižší v niektorých vedeckých (SNK),
RKK -43,52, AK – 44,4**
 - Najvyšší v ŠK-52,6 r., niektoré RK a OCK**
- 3. Nárast podielu pracovníkov do 10 r. vo ved., AK a RKK, ale celkovo ostáva nepriaznivý pomer medzi pracovníkmi do 30 rokov**

Výsledky prieskumu

4. Celkový **pokles podielu pracovníkov so SŠ knih.** najmä vo vedeckých knižniciach, ale aj v AK a RKK, nárast podielu ZVKČ s VŠ vzdelaním, zvlášť s neknihovníckym aj vo verejných knižniciach

5. **Nárast miezd nezodpovedá nárastu podielu pracovníkov s VŠ vzdelaním a dĺžkou praxe**, napr. v RK prax nad 20 rokov má 59,8 % pracovníkov, v RKK 42,8 %, v MsK 41,2 %.

V uvedených knižniciach v r. 2014 pracovalo 1 124 ZVKČ.

Výsledky prieskumu

6. Sústavný pokles počtu ZVKČ vo verejných knižniciach, vrátane RKK, RK a MsK
7. Rušenie obecných knižníc, útlm niektorých mestských
8. Nízky počet absolventov ECDL kurzu
9. Pretrvávajúci záujem o absolvovanie rekvalifikačných kurzov, za rok 2014 ho uviedlo 230 pracovníkov bez knihovníckeho vzdelania vo vedeckých, verejných a špeciálnych knižniciach, AK a ŠK údaj v štatistickom zisťovaní nesledujú.

2014: Vyplnených 602 webových dotazníkov, 33 duplicitné

Spolu	Vedecké	AK	Školské
2007 317	5 (3ŠVK, ÚKSAV, SPgK)	28	len údaj
zo štat.			
2014 569	9		28
19			

Verejné knižnice

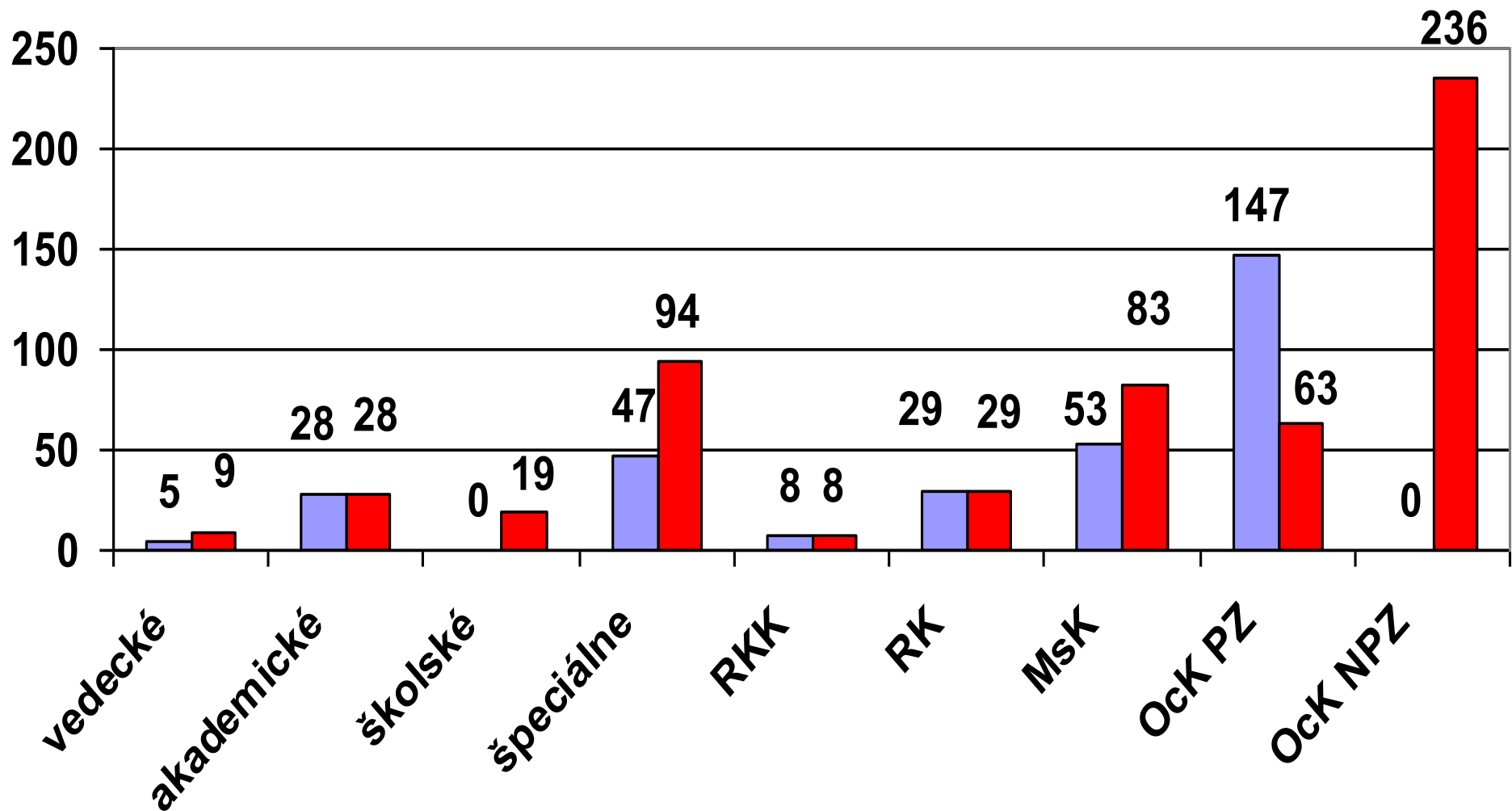
	RKK	RK	MsK	OcK PZ	OcK NPZ
2007	8	29	53	147	0
2014	8	29	83	63	236

Špeciálne

	lekárske	technické	ZVJS	vojenské
iné				
2007			40	

Knižnice -respondenti v r. 2007 a 2014

2007 2014

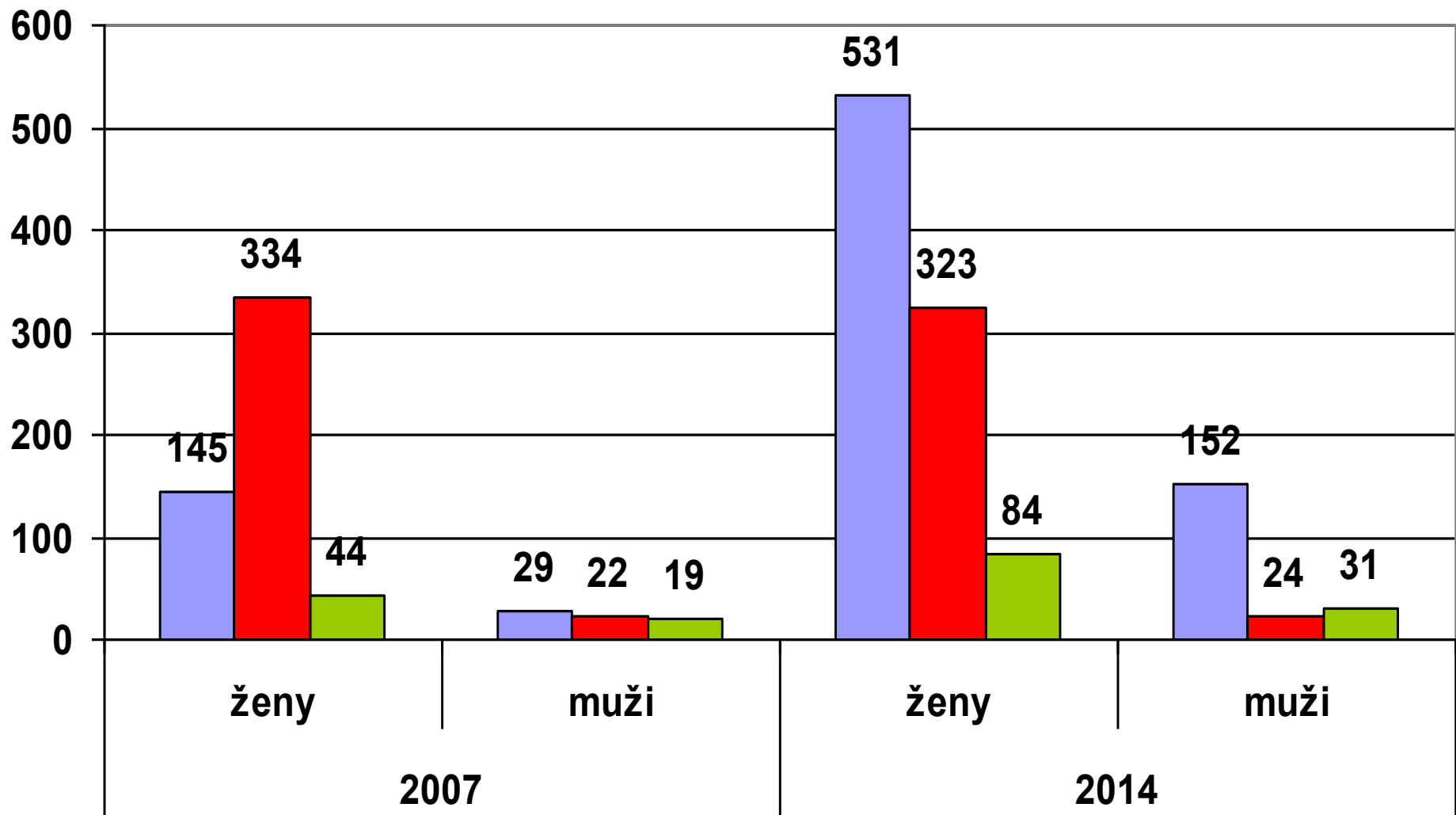

Pracovníci

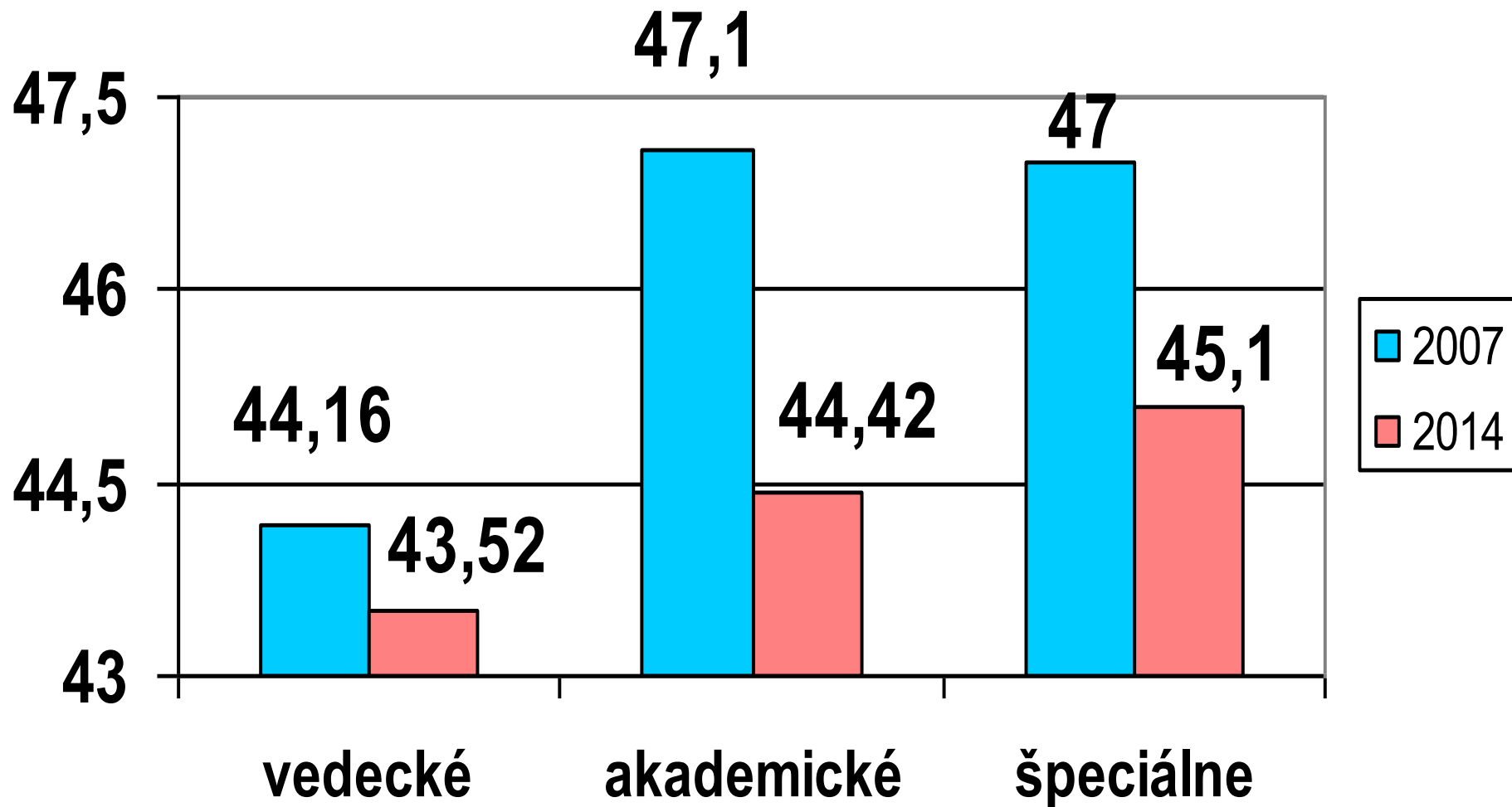
	spolu	odp.knih.	Ženy	Priem.vek	Muži
Vek					
Vedecké					
2007		174	145		29
44,16					
2014	888	<u>683</u>	531	46,43	152
41,12					
Akademické					
2007		356	334		22
47,1					
2014	373	<u>355</u>	323	46,85	24
40,17					
Školské					
2014		<u>26</u>	23	52,55	3
54					

Rozdelenie podľa pohlavia v r. 2007 a 2014

vedecké akademické špeciálne

Vekový priemer odb. pracovníkov v r. 2007 a 2014

Zloženie podľa pohlavia – verejné knižnice -2007

Typ knižníc	Spolu	Ženy	Muži
RKK	256	245	11 – 4,3 %
RK do 20 tis.	87	82	5 - 5,7 %
20-40 tis.	253	240	13 - 5,1 %
40-60 tis.	102	94	8 - 7,8 %
Nad 60 tis.	71	66	5 – 7 %
RK spolu	513	482	31 – 6 %
MsK nad 20 tis.	95	90	5 – 5,3 %
OcK do 2 000	49	49	0
OcK nad 2 000	98	98	0

Pracovníci RKK a RK

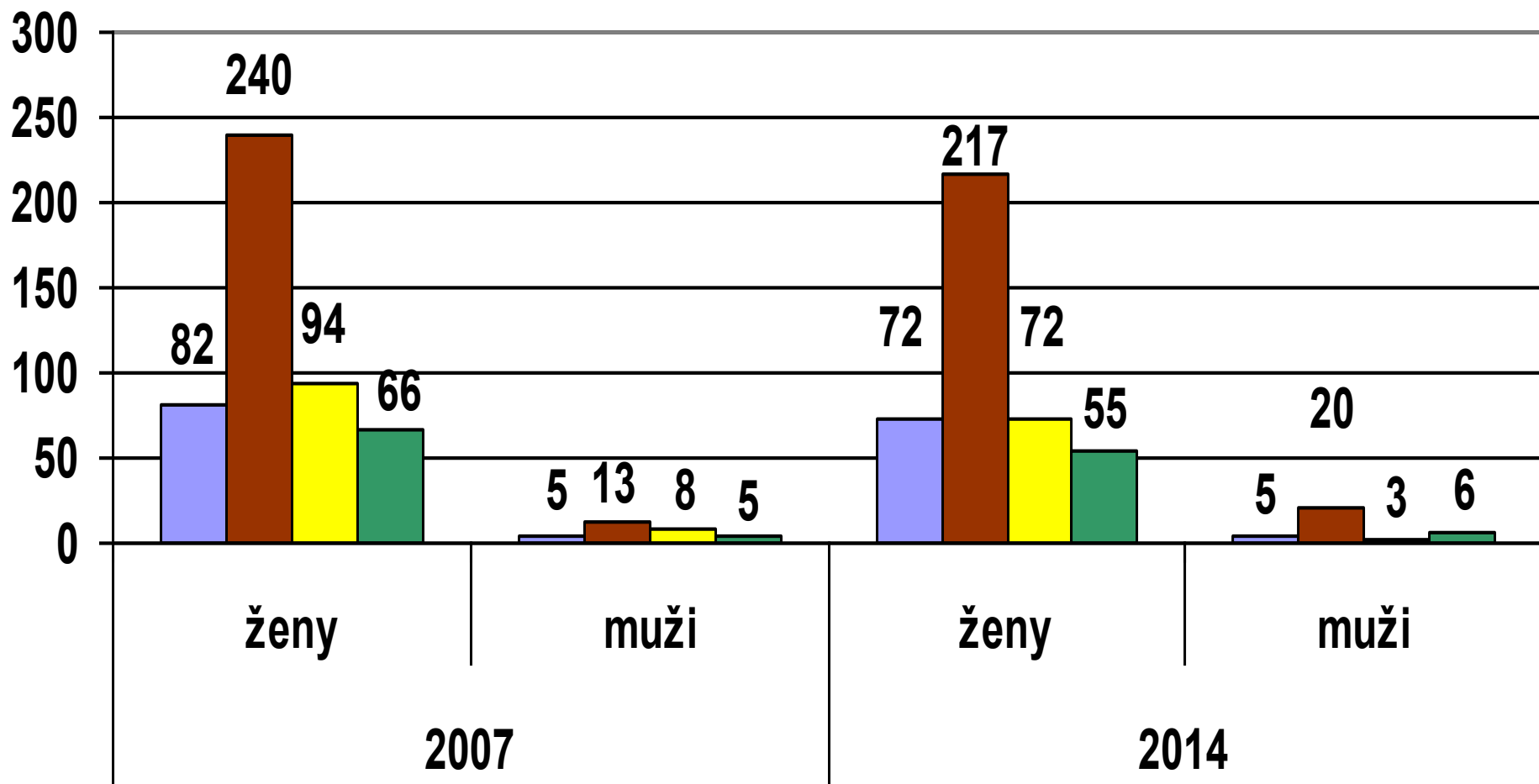
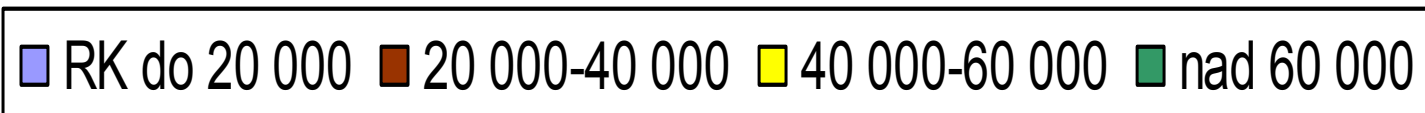
Verejné

Spolu	odk.knih.	Ženy	Priem.vek	Muži	Vek
RKK					
2007		256	245		11
46,9					
2014	293	<u>233</u>	214	47,8	15
36,7					
RK do 20 000					
2007		87	82		5
44,4					
2014	100	<u>77</u>	72	49,25	5
49,5					
RK 20 000 – 40 000					
2007		253	240		
13	47,46				

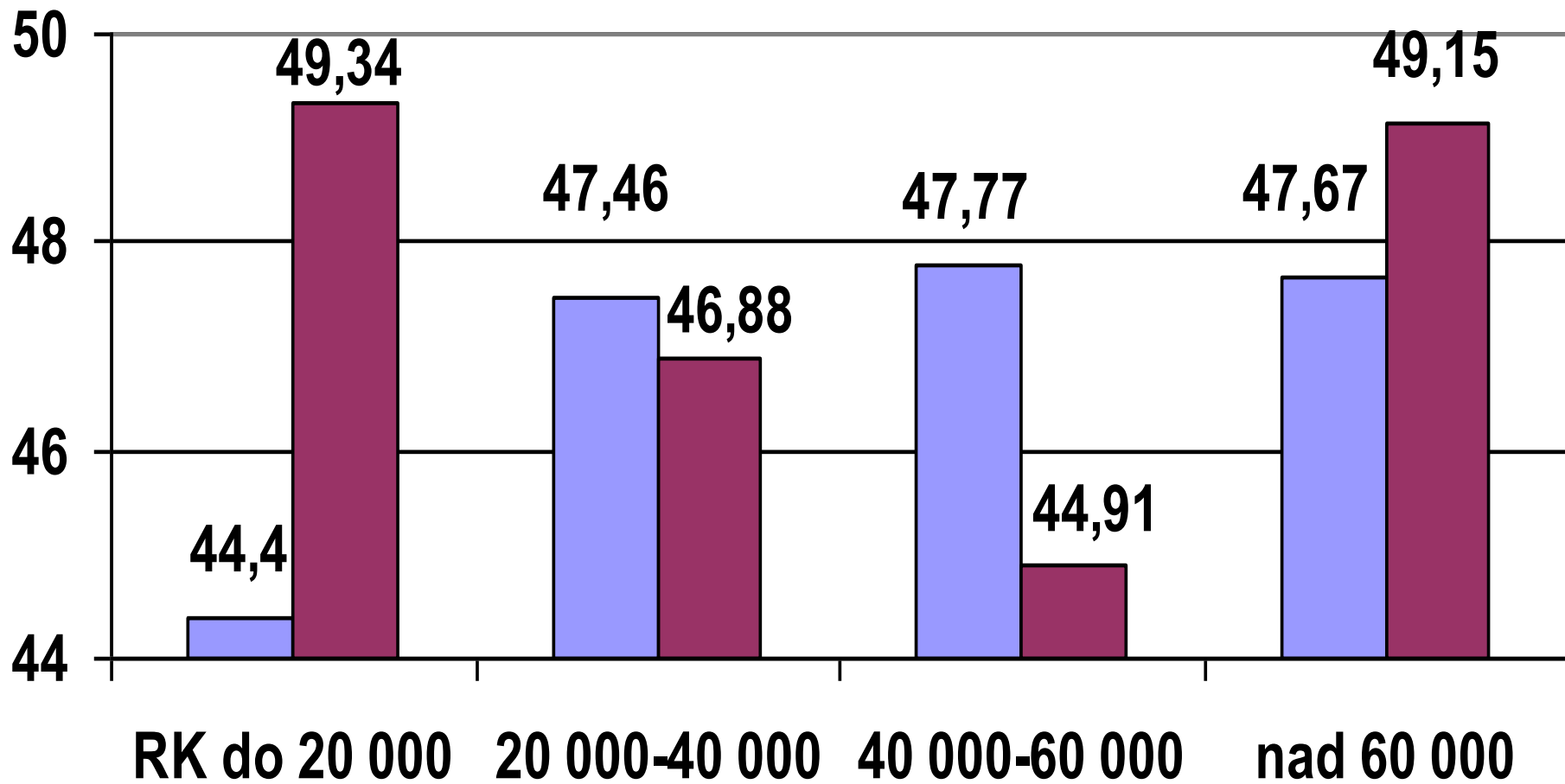
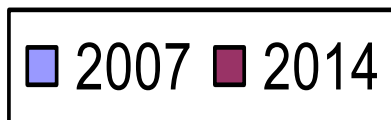
Respondenti - RK

Spolu	odk.knih.	Ženy	Priem.vek	Muži	Vek
RK 40 000 – 60 000					
2007		102		94	8
					47,77
2014	101	75		72	48,99
					36,75
RK nad 60 000					
2007		71		66	5
					47,67
2014	83	61		55	47,3
					51
RK spolu					
2007		513		482	31
2014		<u>450</u>		416	34

Rozdelenie pracovníkov podľa pohlavia v RK

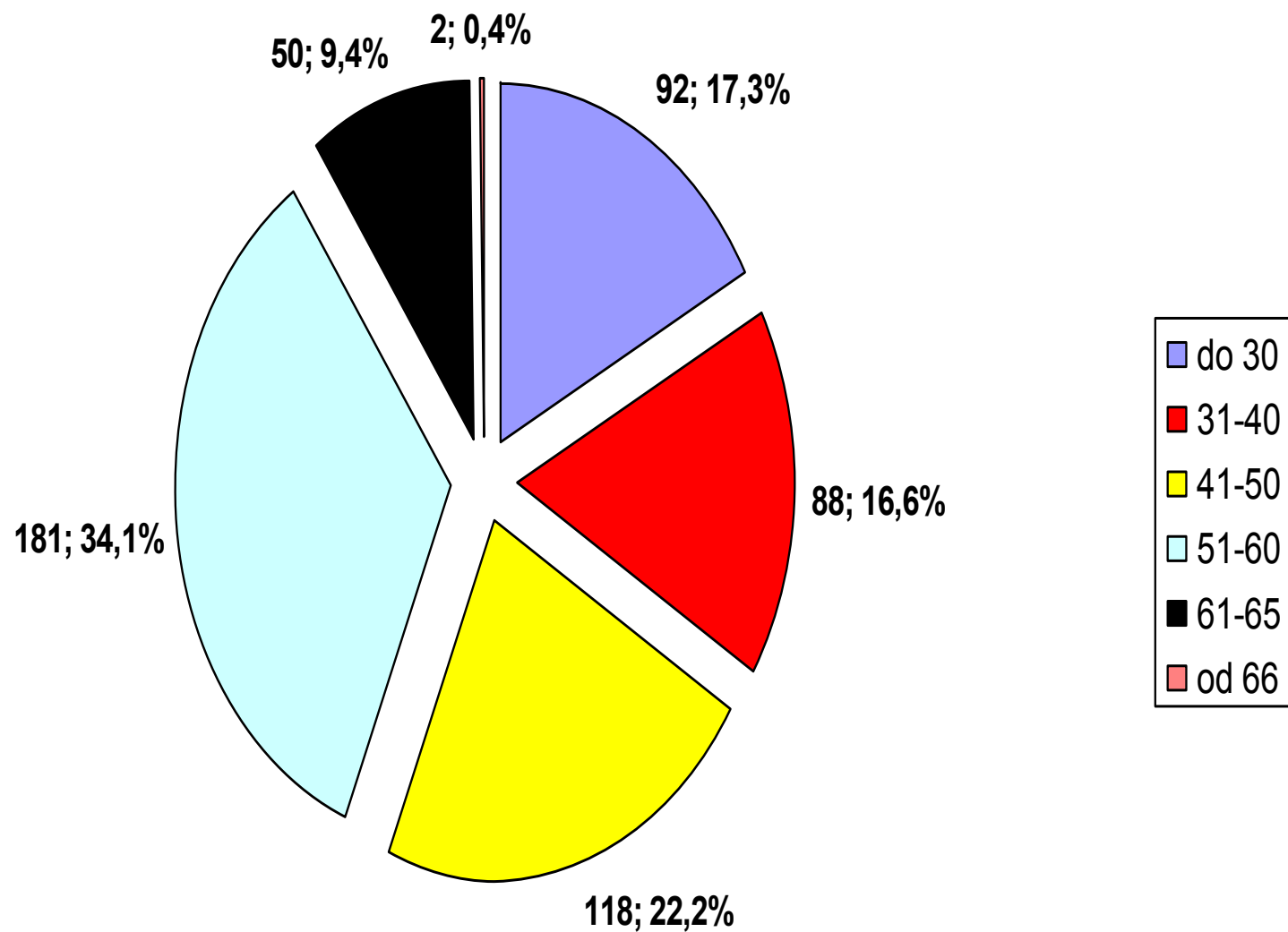

Priemerný vek pracovníkov RK

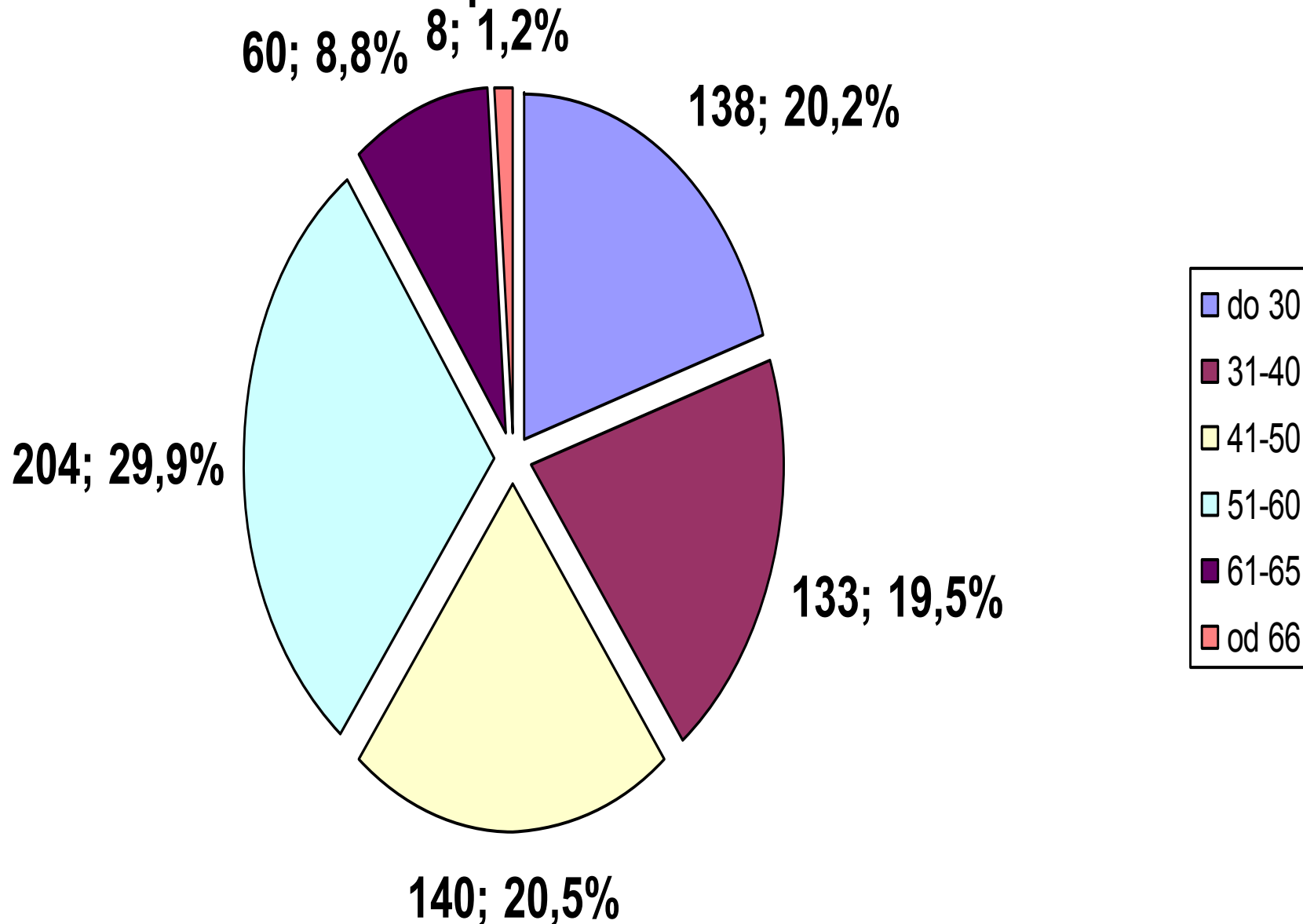
	Ženy	Muži	Priem.vek
Do 5 000			
2007	13	0	46,35
2014	19	1	48,31
5 000 – 20 000			
2007	105	2	47,3
2014	163	8	48,25
Nad 20 000			
2007	90	5	47,38
2014	72	3	47,98

Rozdelenie knihovníčok vedeckých knižníc podľa veku

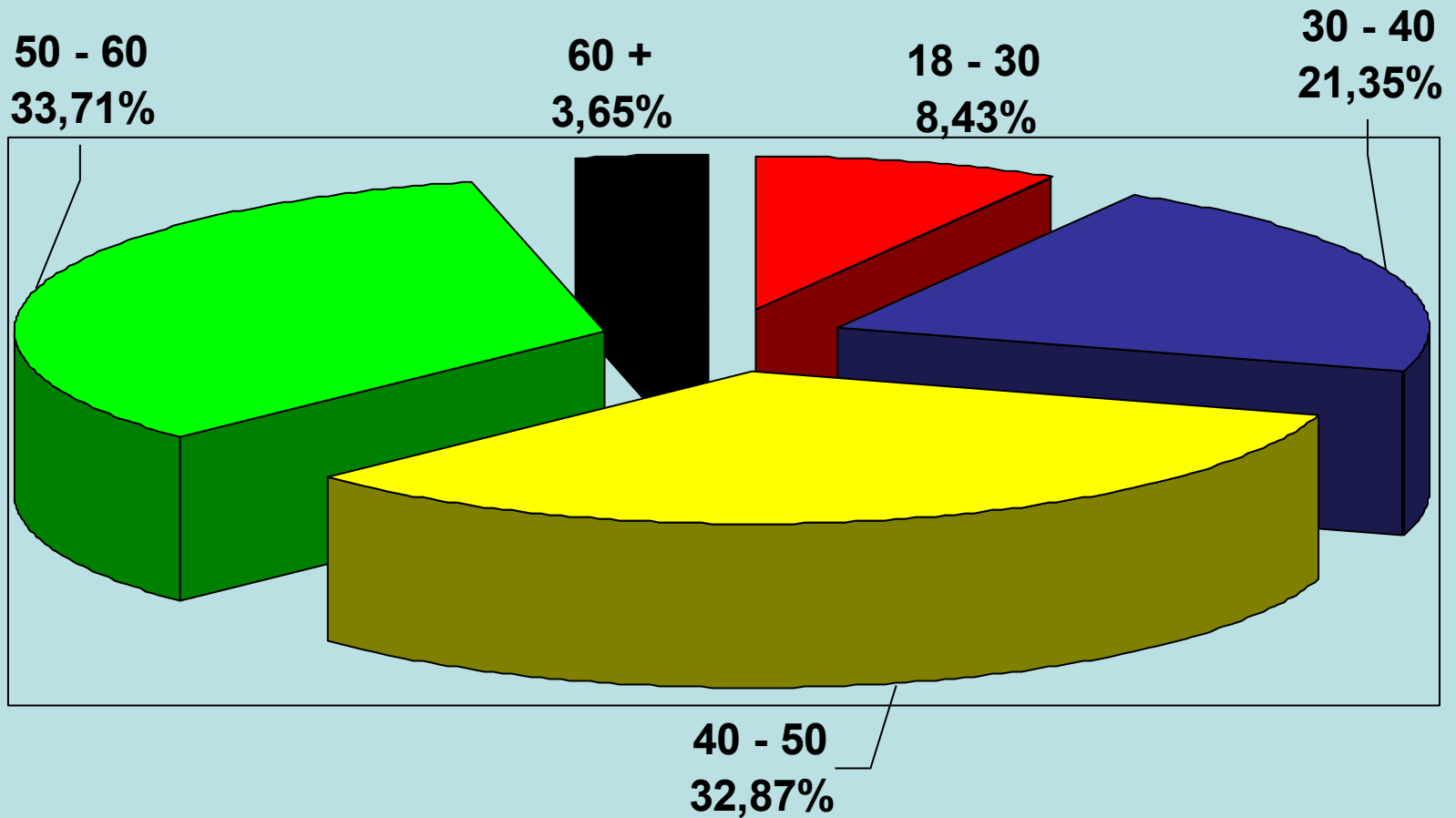

Rozdelenie všetkých knihovníkov vedeckých knižníc

podľa veku

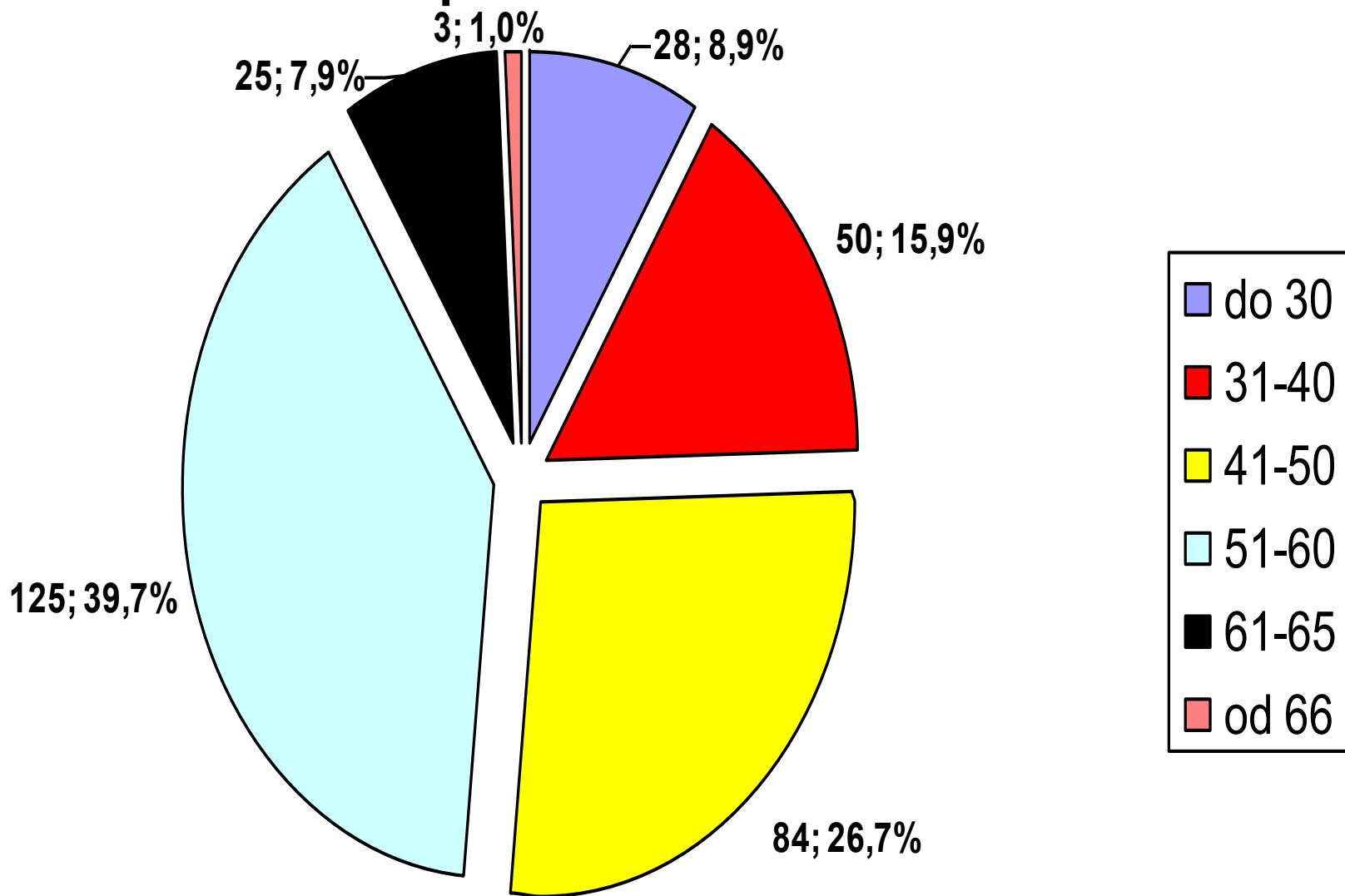

Vekové zloženie pracovníkov AK -2007

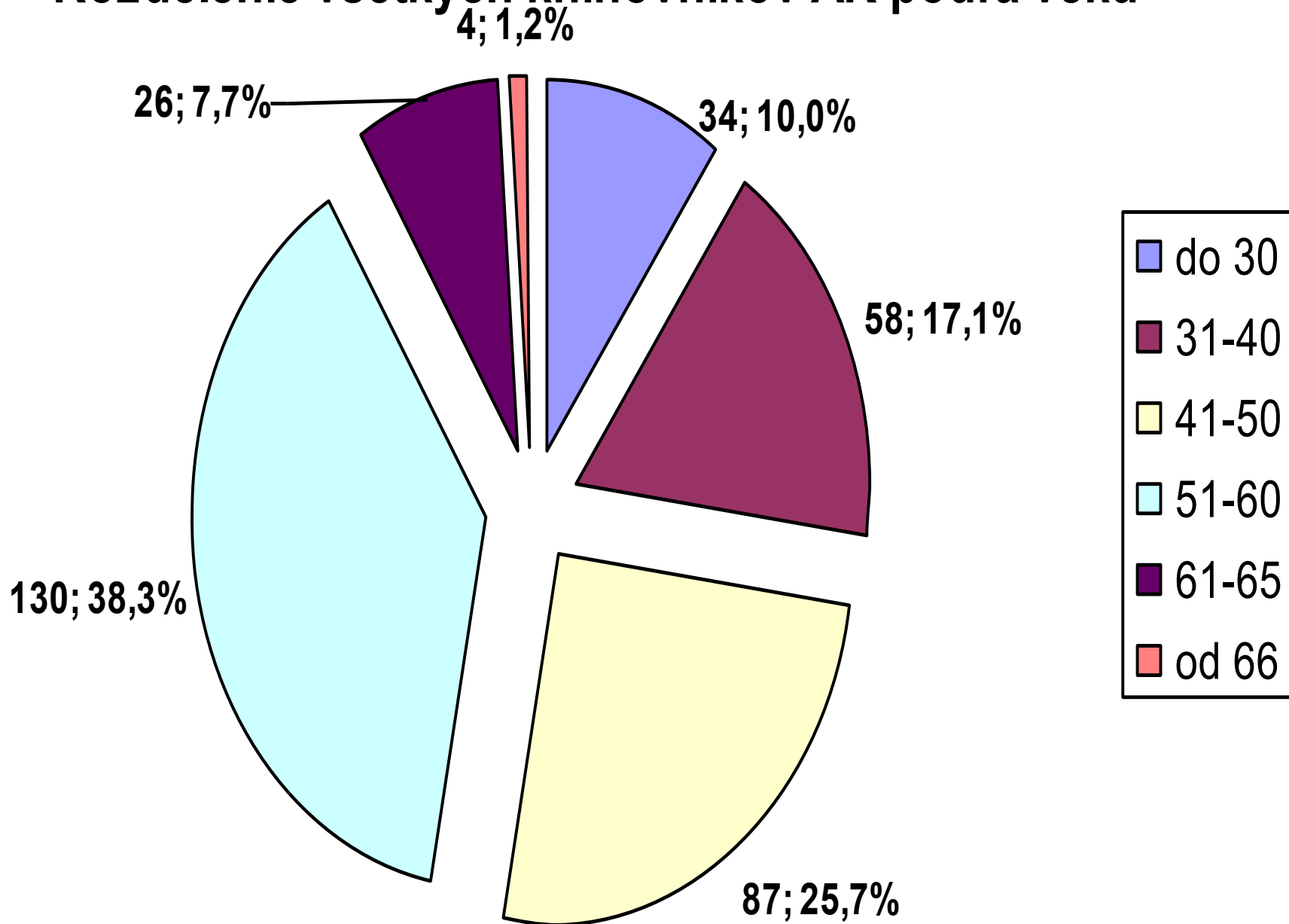

Rozdelenie knihovníčok akademických knižníc

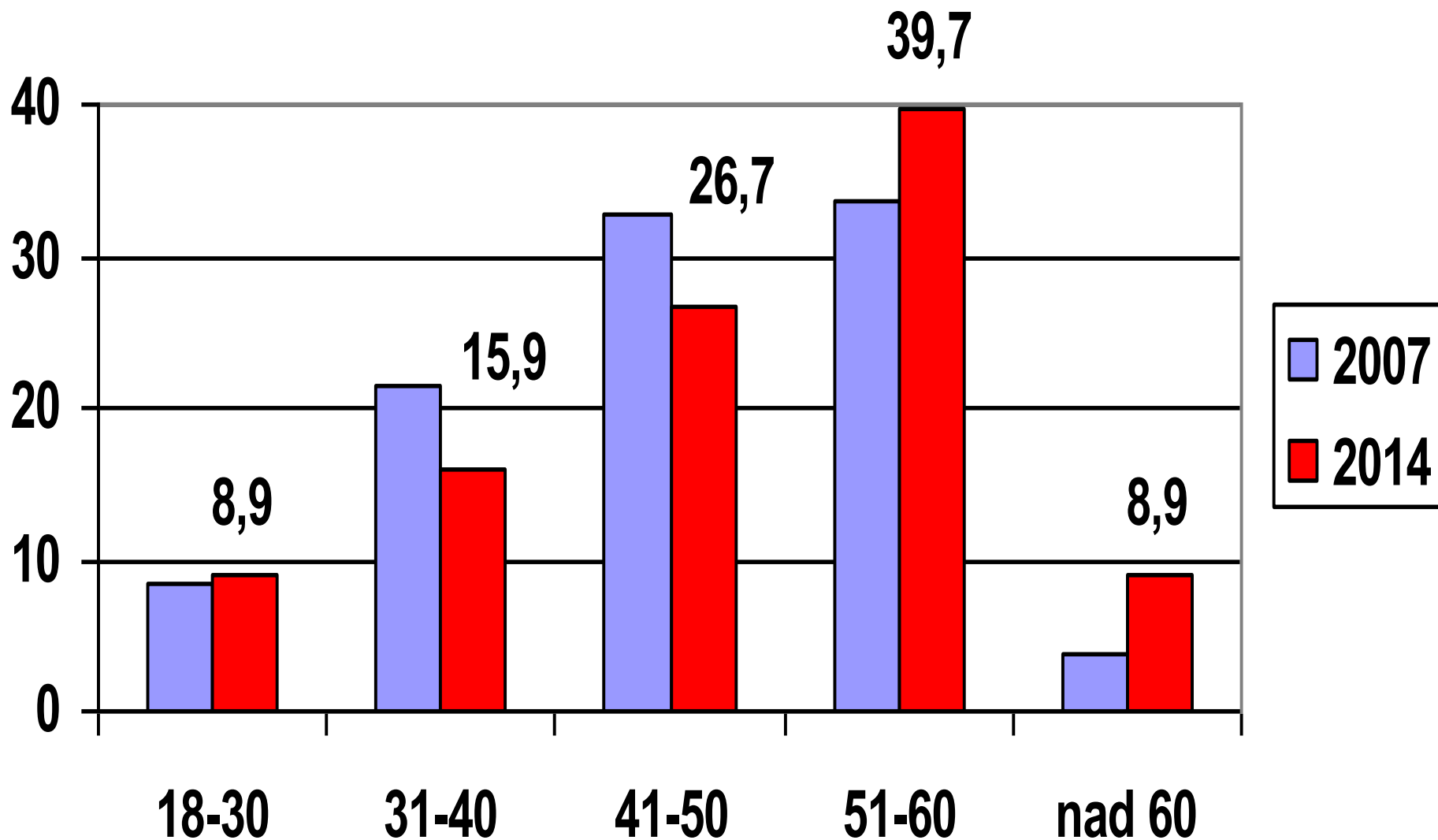
podľa veku

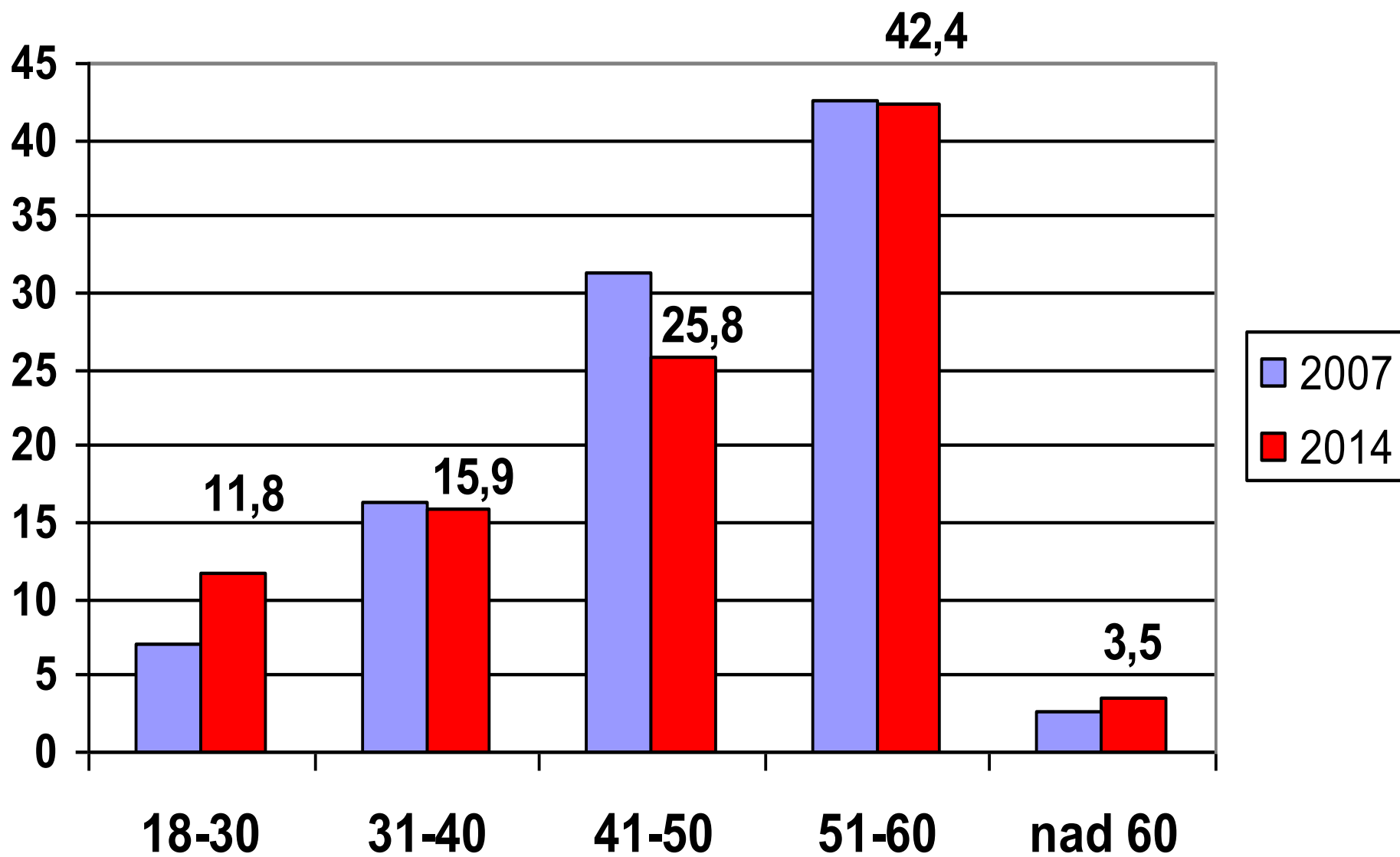
Rozdelenie všetkých knihovníkov AK podľa veku

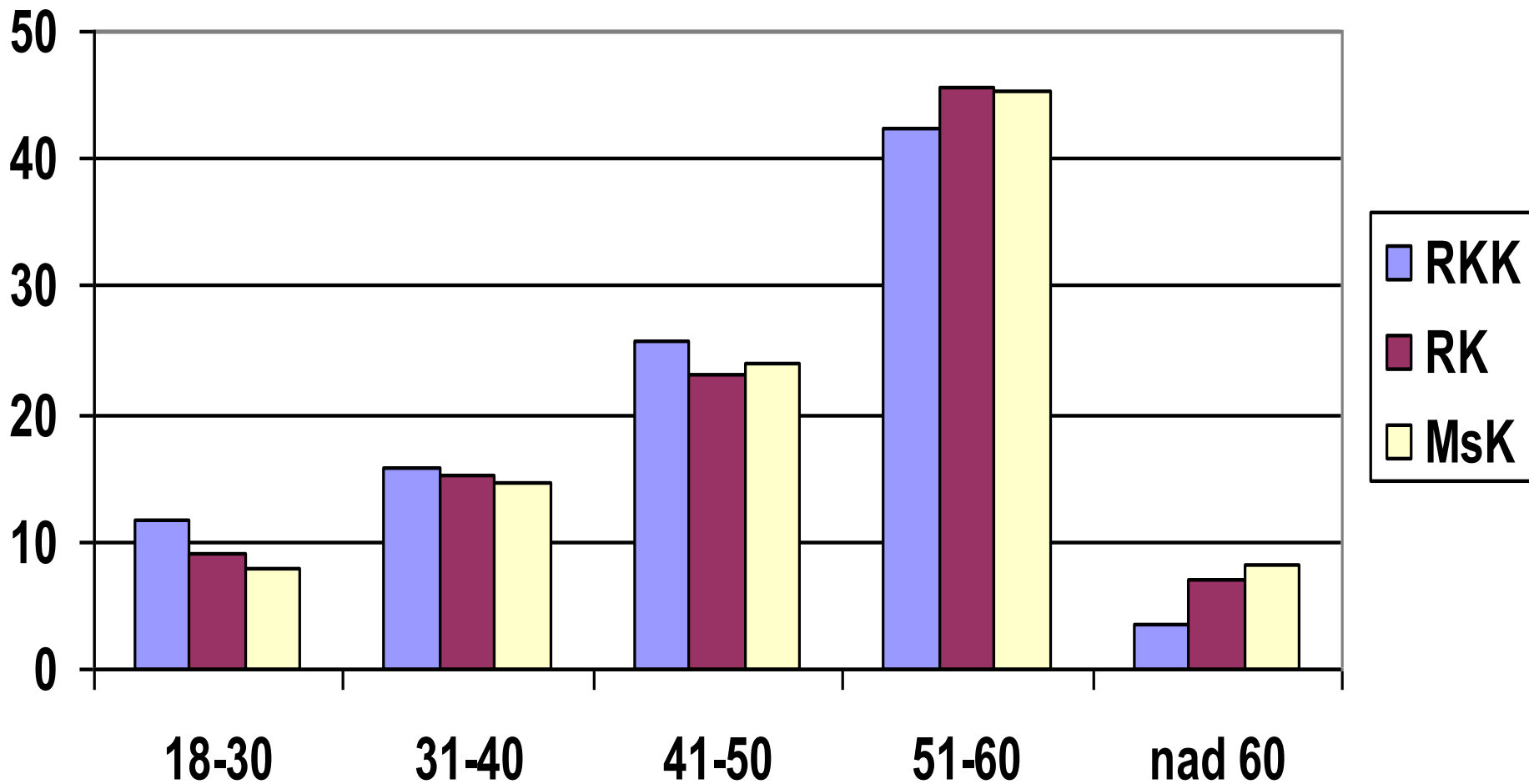
Podiel prac. v urč. veku v AK v r. 2007 a 2014

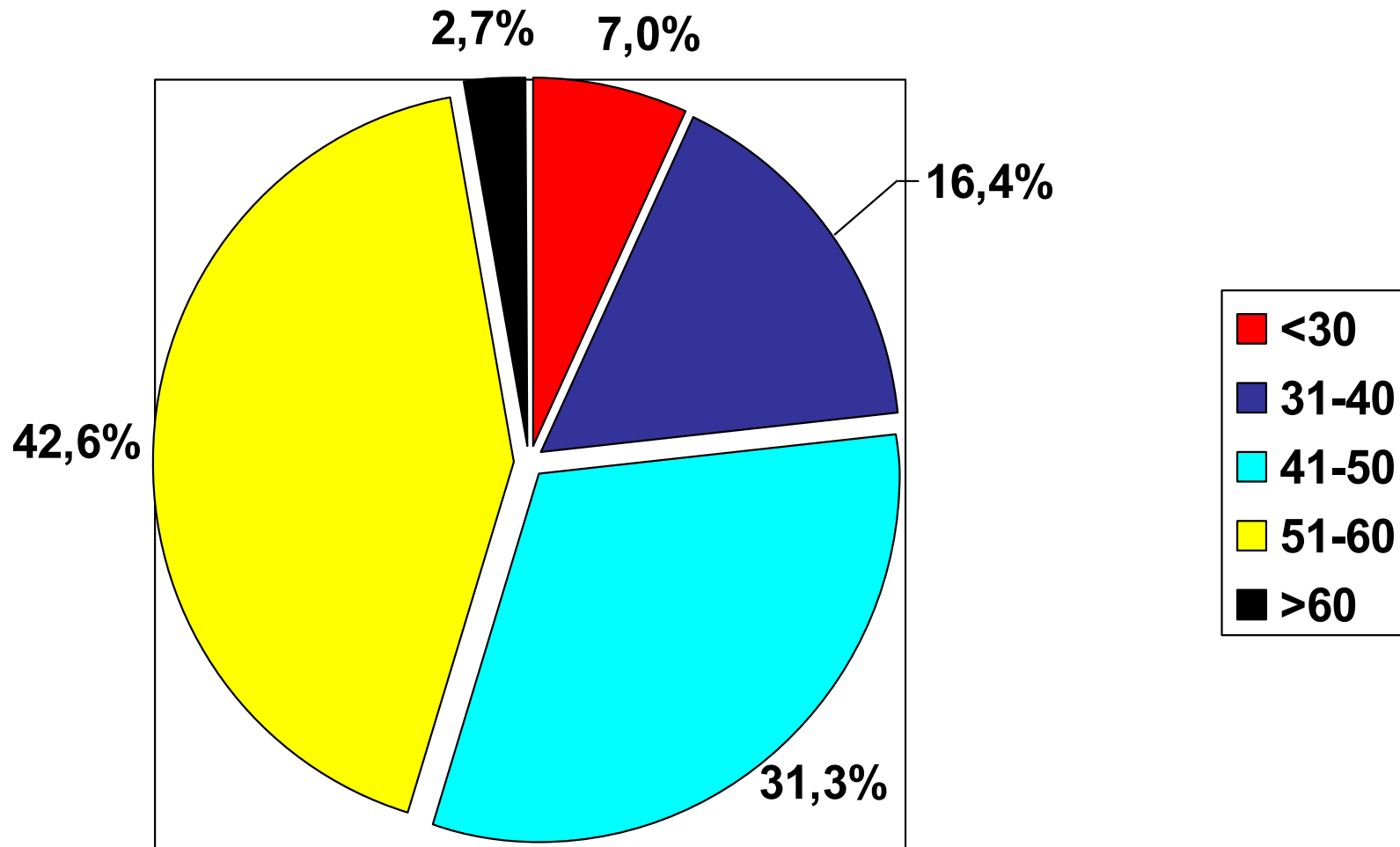
Podiel prac. v urč. veku v RKK v r. 2007 a 2014

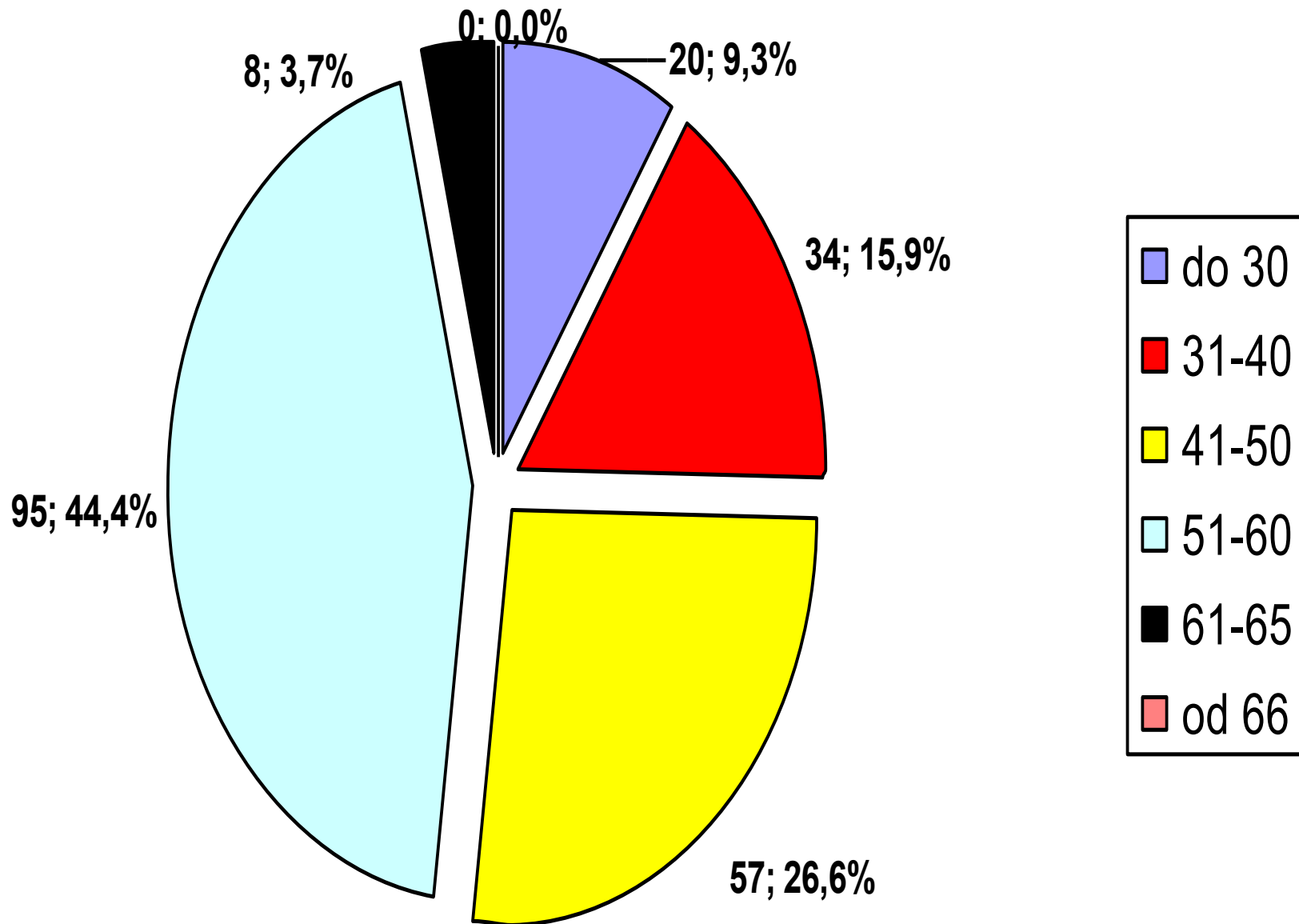
Podiel prac. v urč. veku v r. 2014 v RKK, RK a MsK

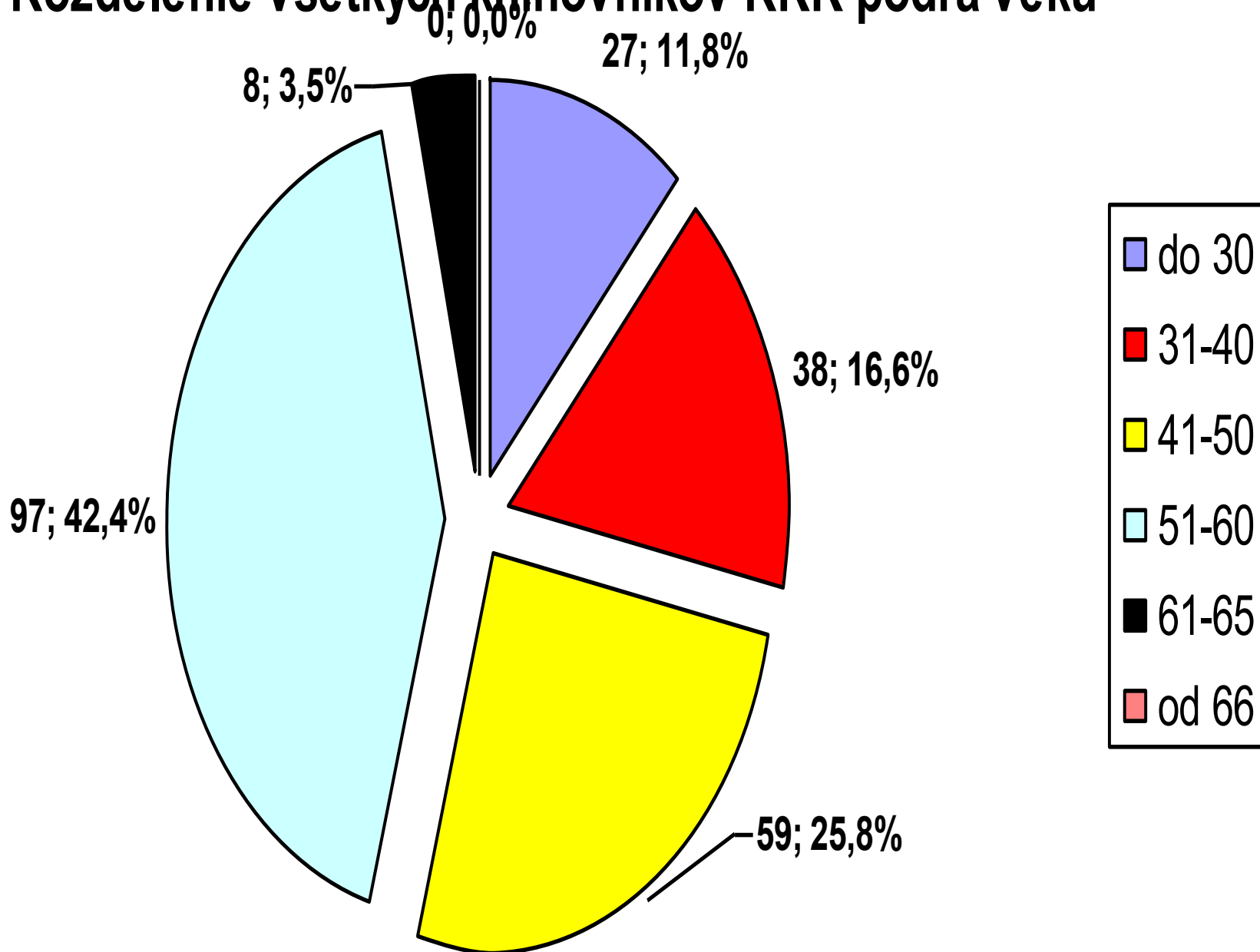
Vekové zloženie – RKK -2007

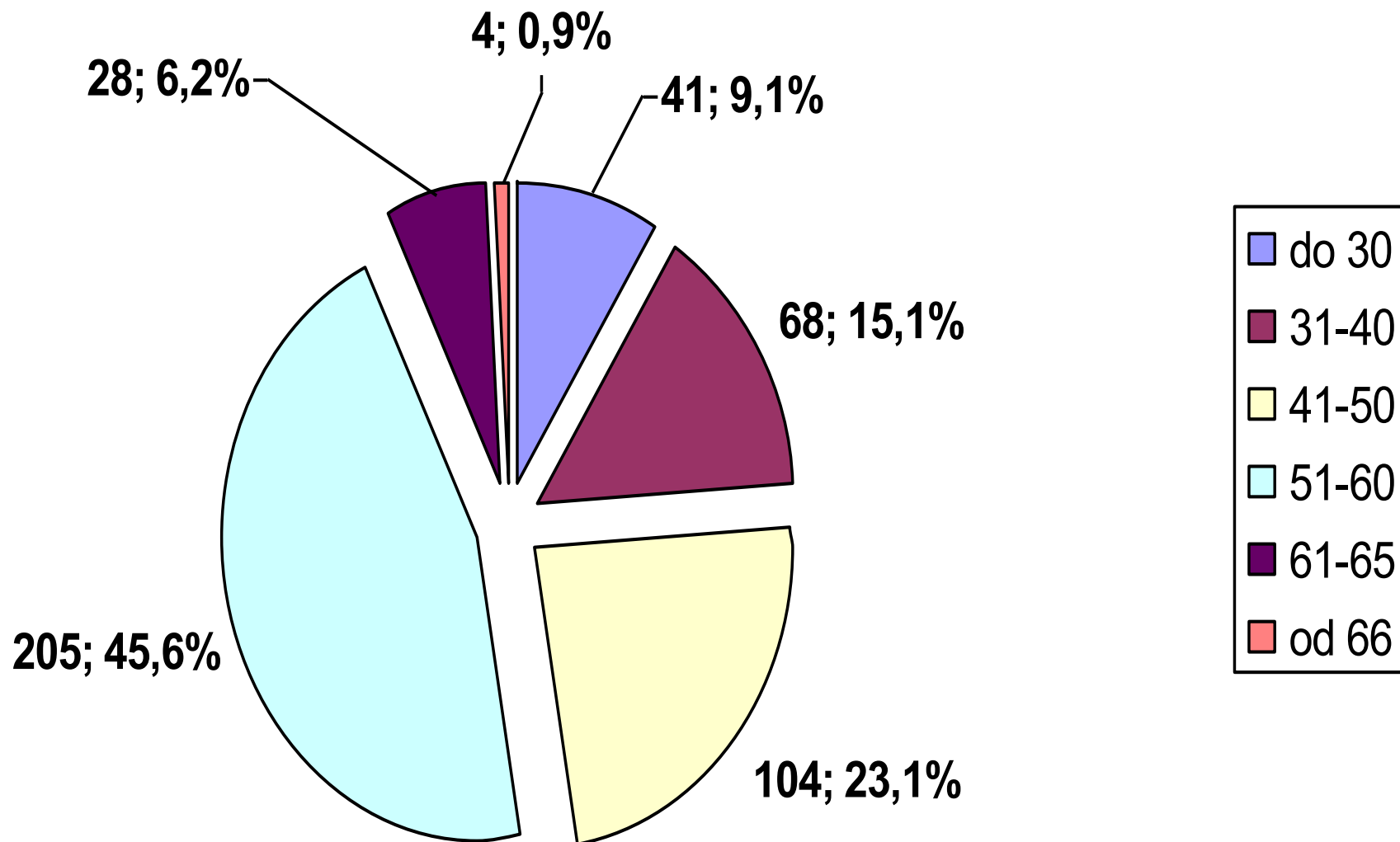
Rozdelenie knihovníčok RKK podľa veku

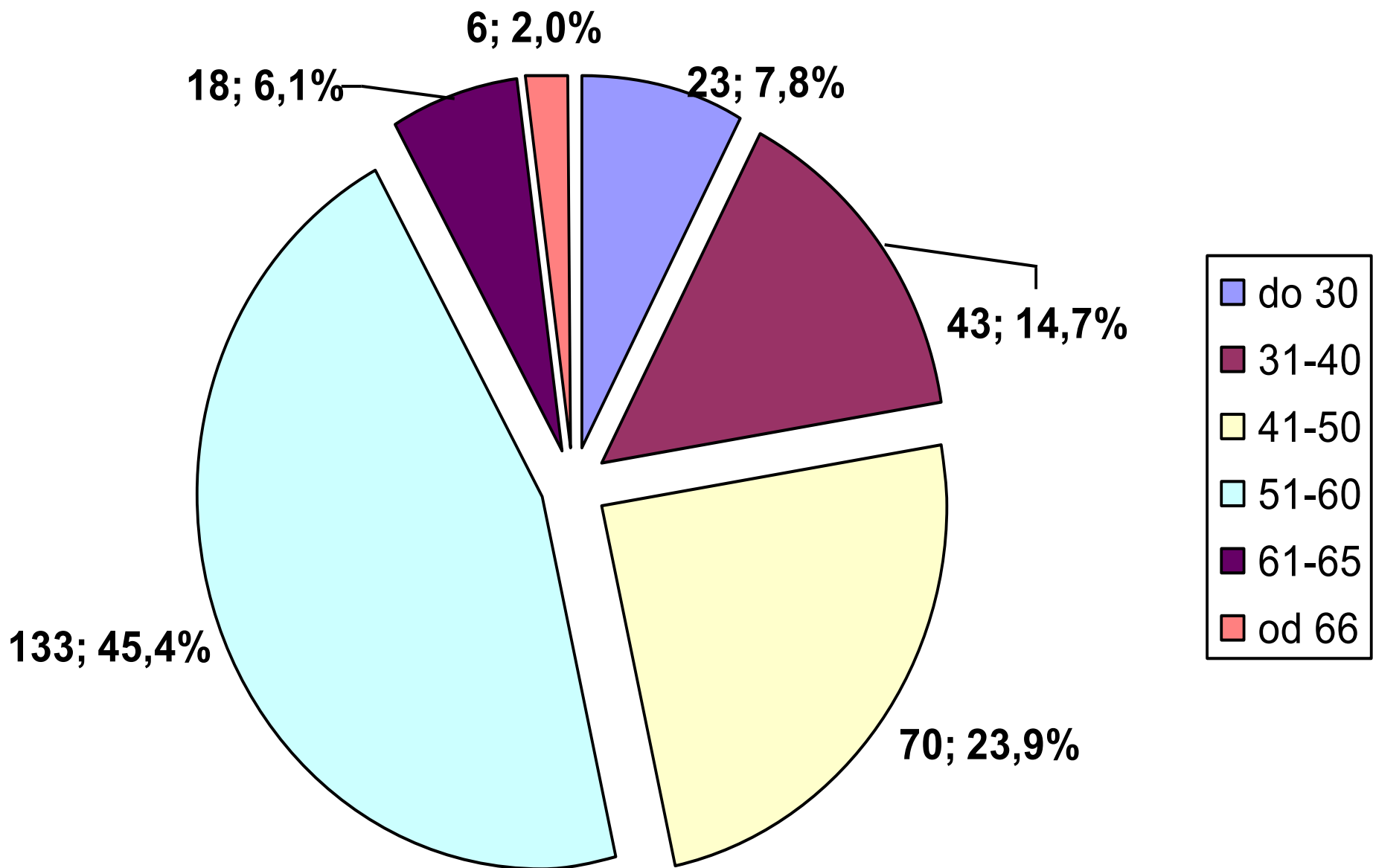
Rozdelenie všetkých knihovníkov RKK podľa veku

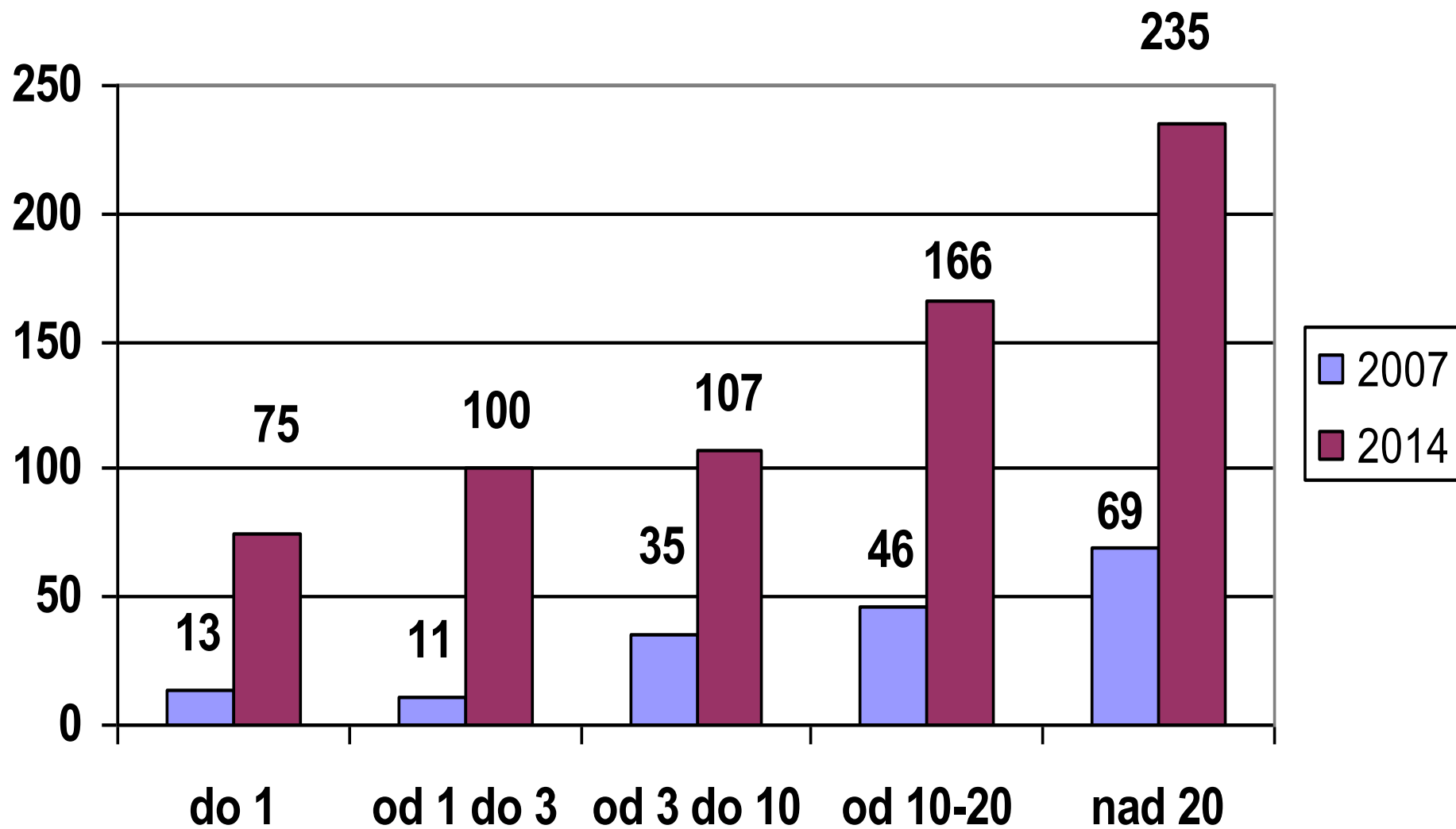
Pracovníci RK podľa veku v r. 2014

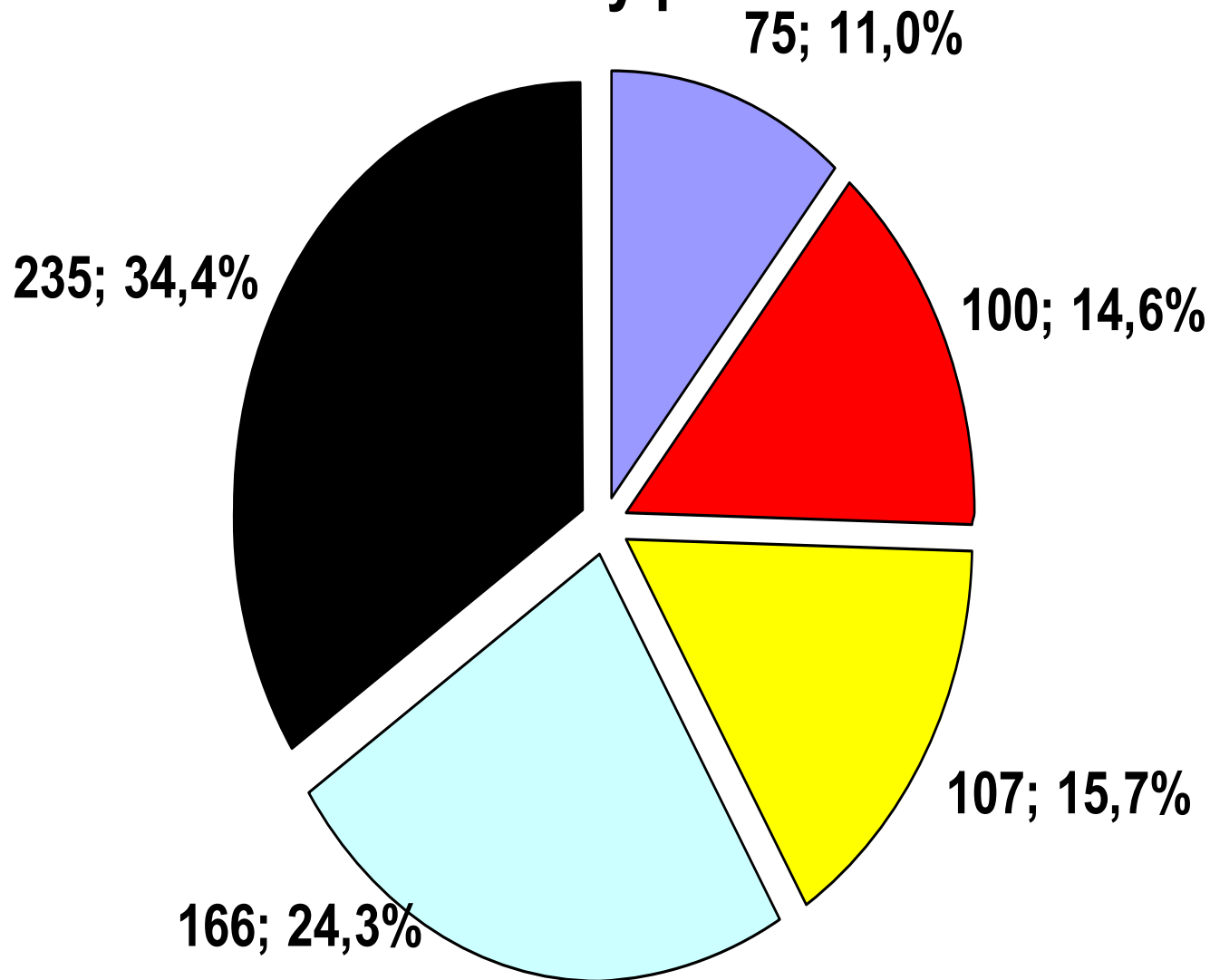
Podiel pracovníkov MsK podľa veku v r. 2014

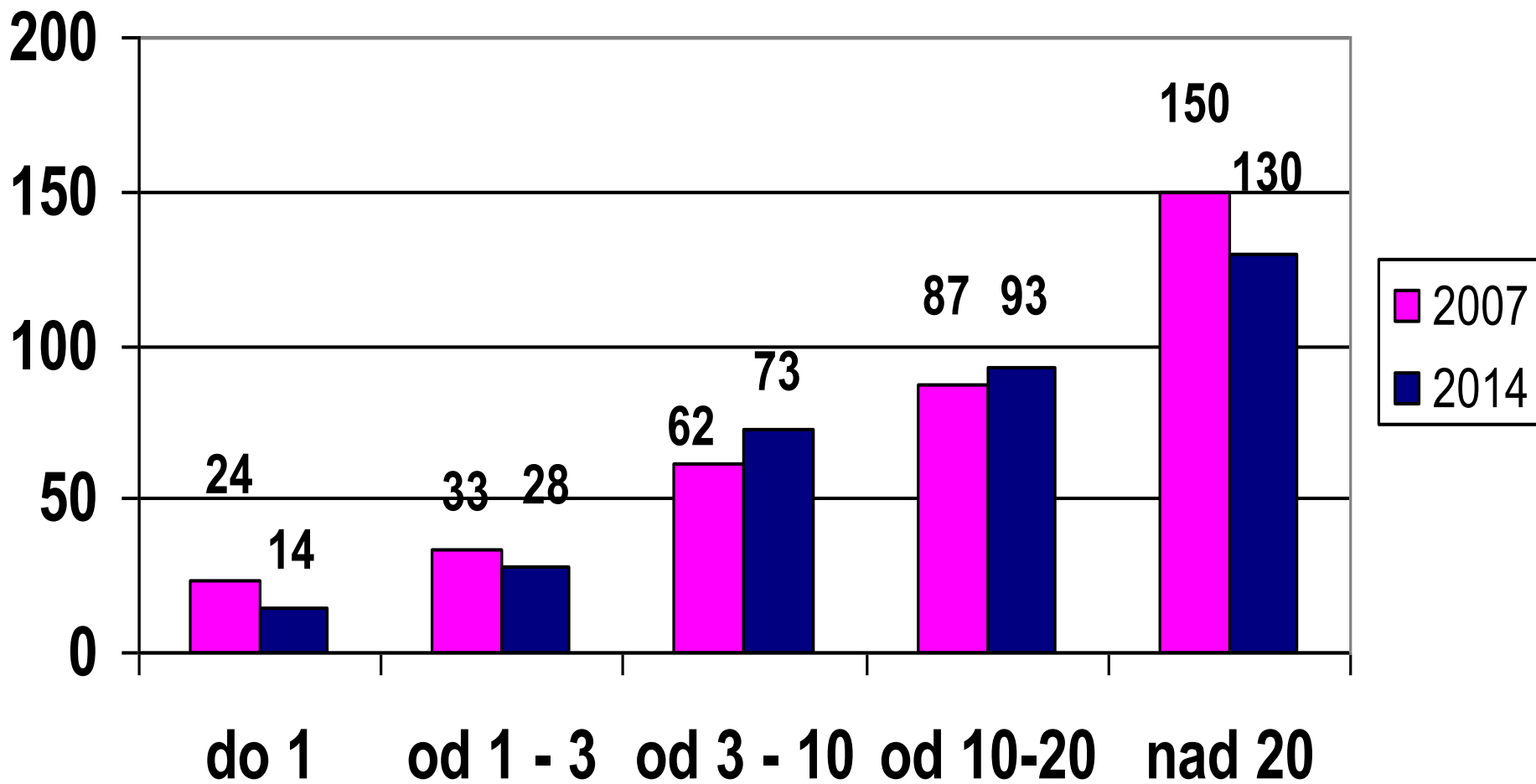
Pracovníci vědeckých knihnic podle délky praxe v knihnici v r. 2007 a 2014

Rozdelenie knihovníkov vedeckých knižníc podľa dĺžky praxe

Pracovníci akademických knihnic podľa dĺžky praxe v knižnici v r. 2007 a 2014

Rozdelenie knihovníkov AK podľa dĺžky

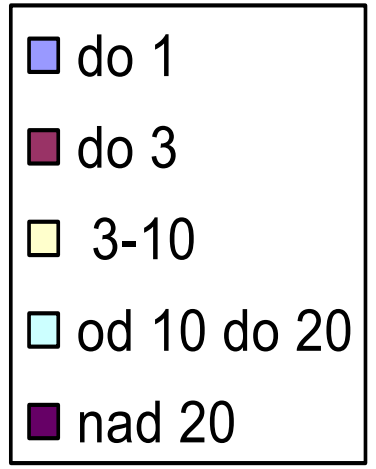
14; 4,1% praxe v AK

130;
38,5%

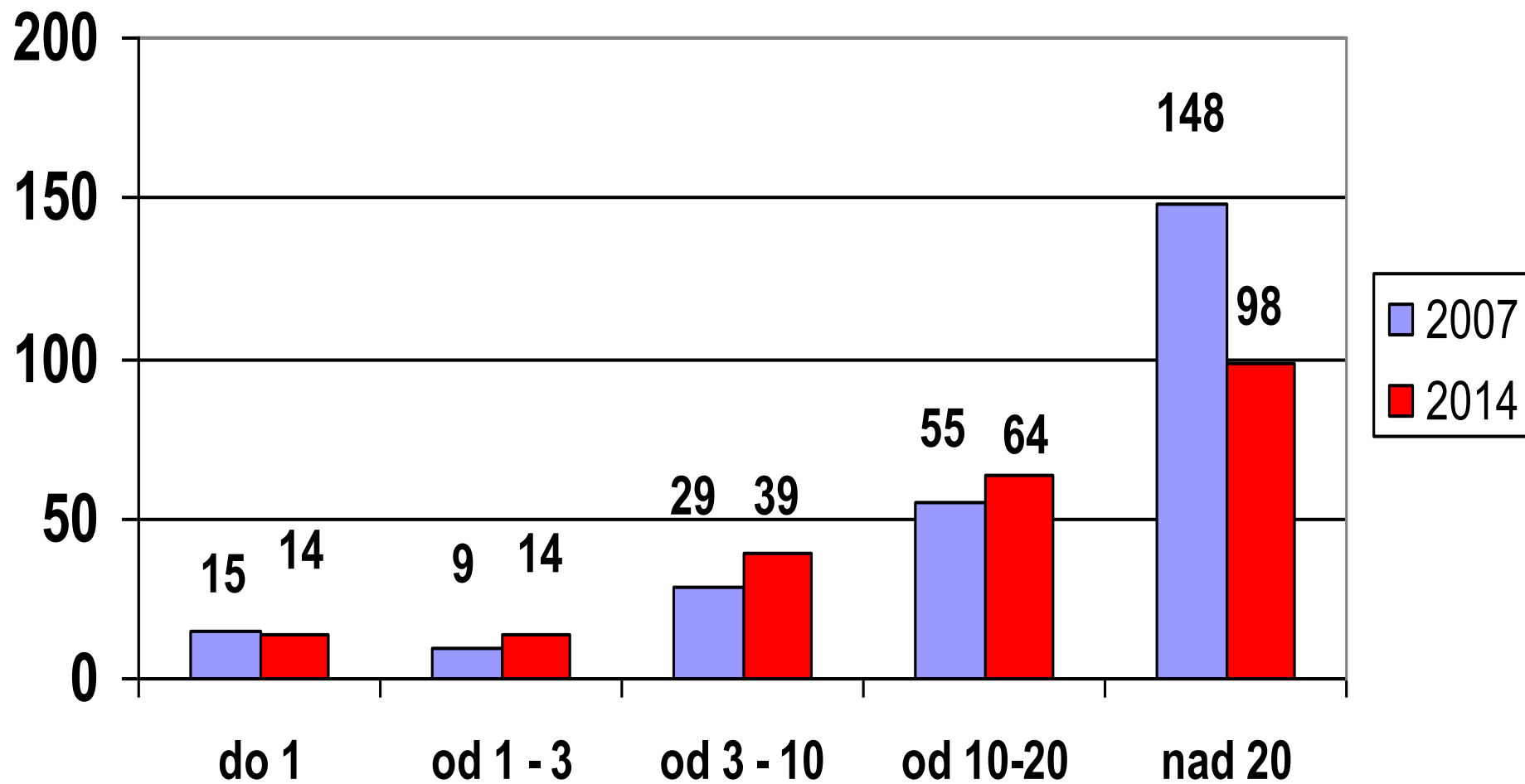
28; 8,3%

73; 21,6%

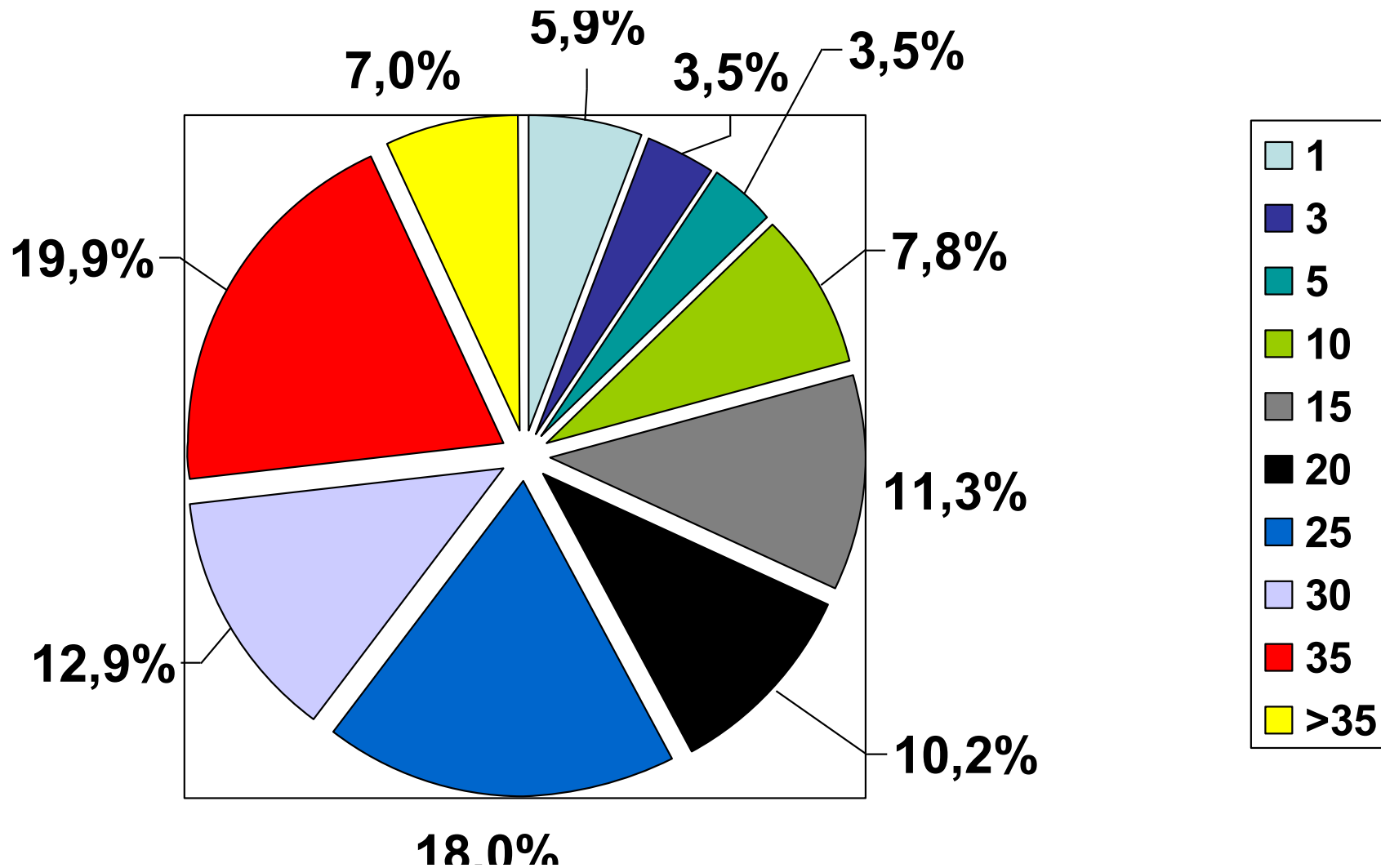
93; 27,5%

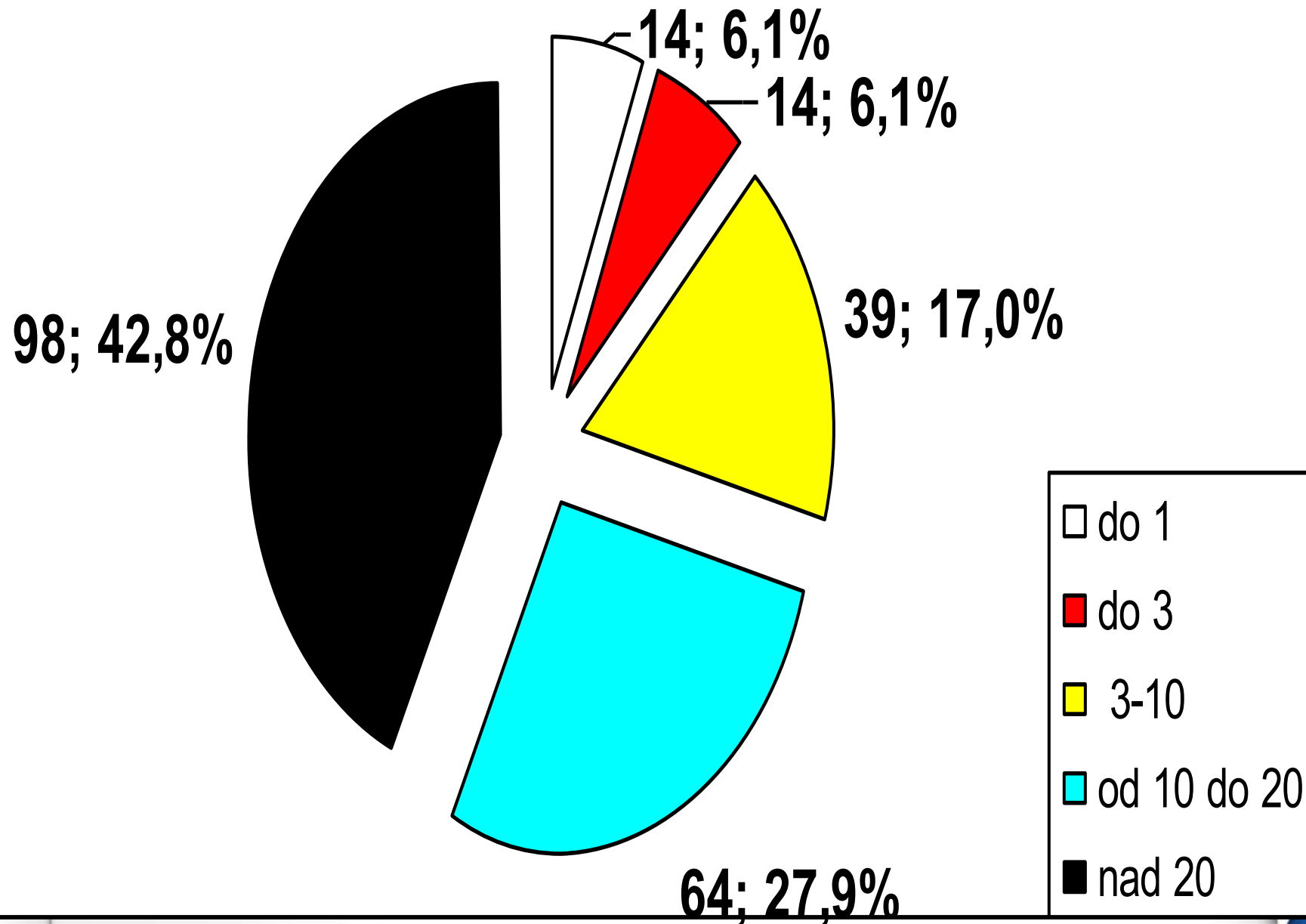
Pracovníci RKK podľa dĺžky praxe v knižnici v r. 2007 a 2014

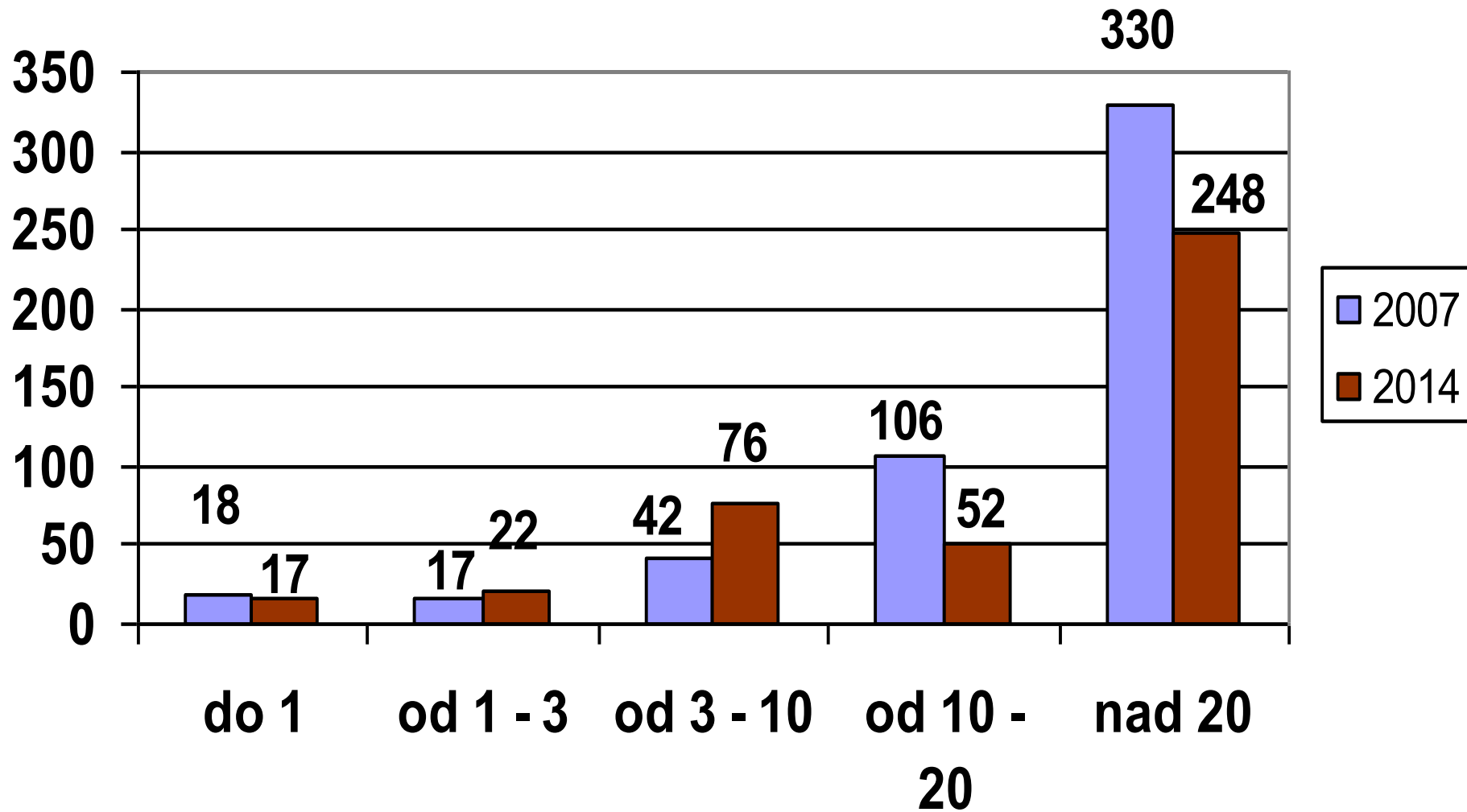
Knihovnícka prax v rokoch- verejné knižnice – RKK -2007

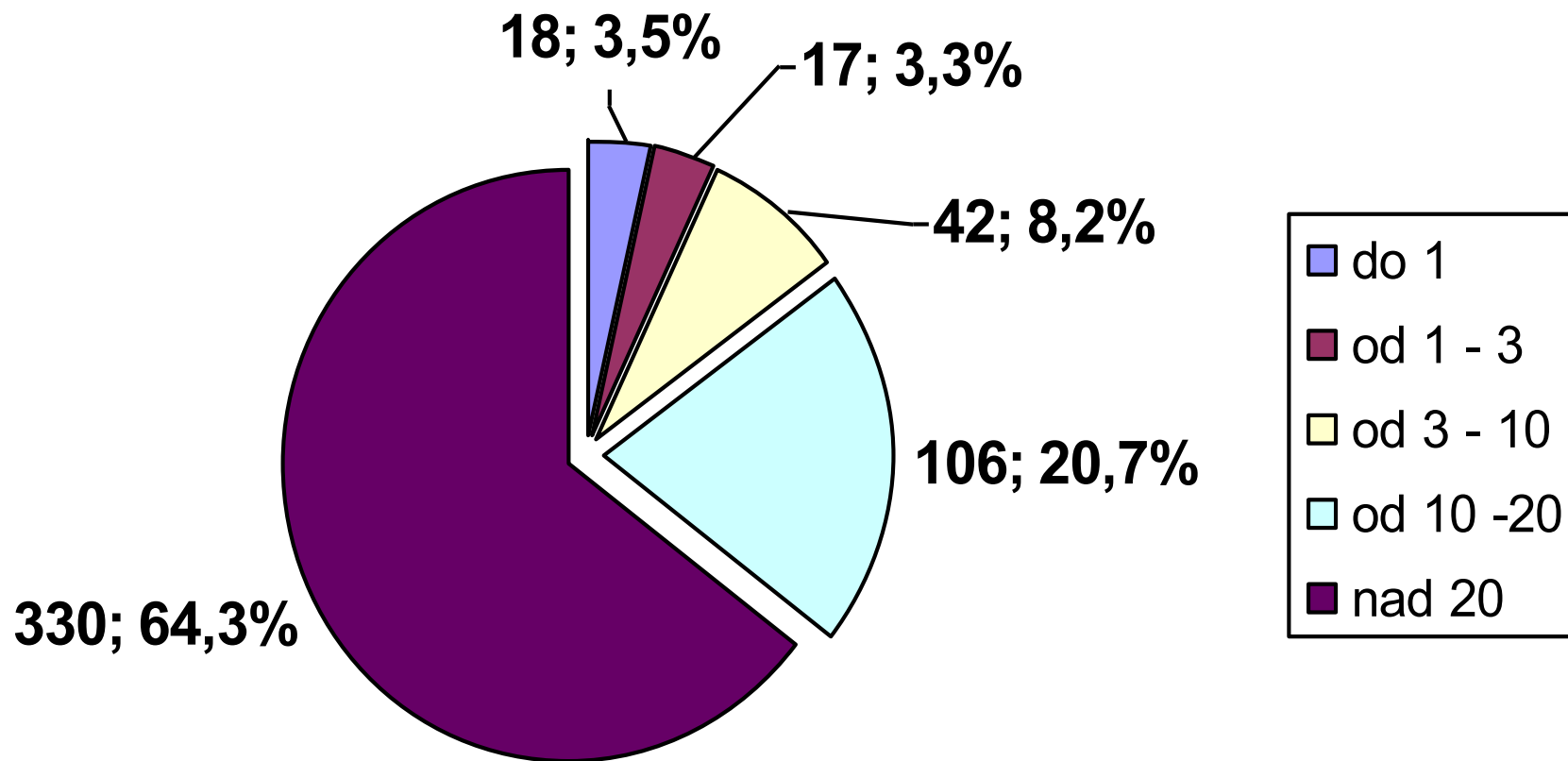
Knihovníci s dĺžkou praxe v danej RKK - 2014

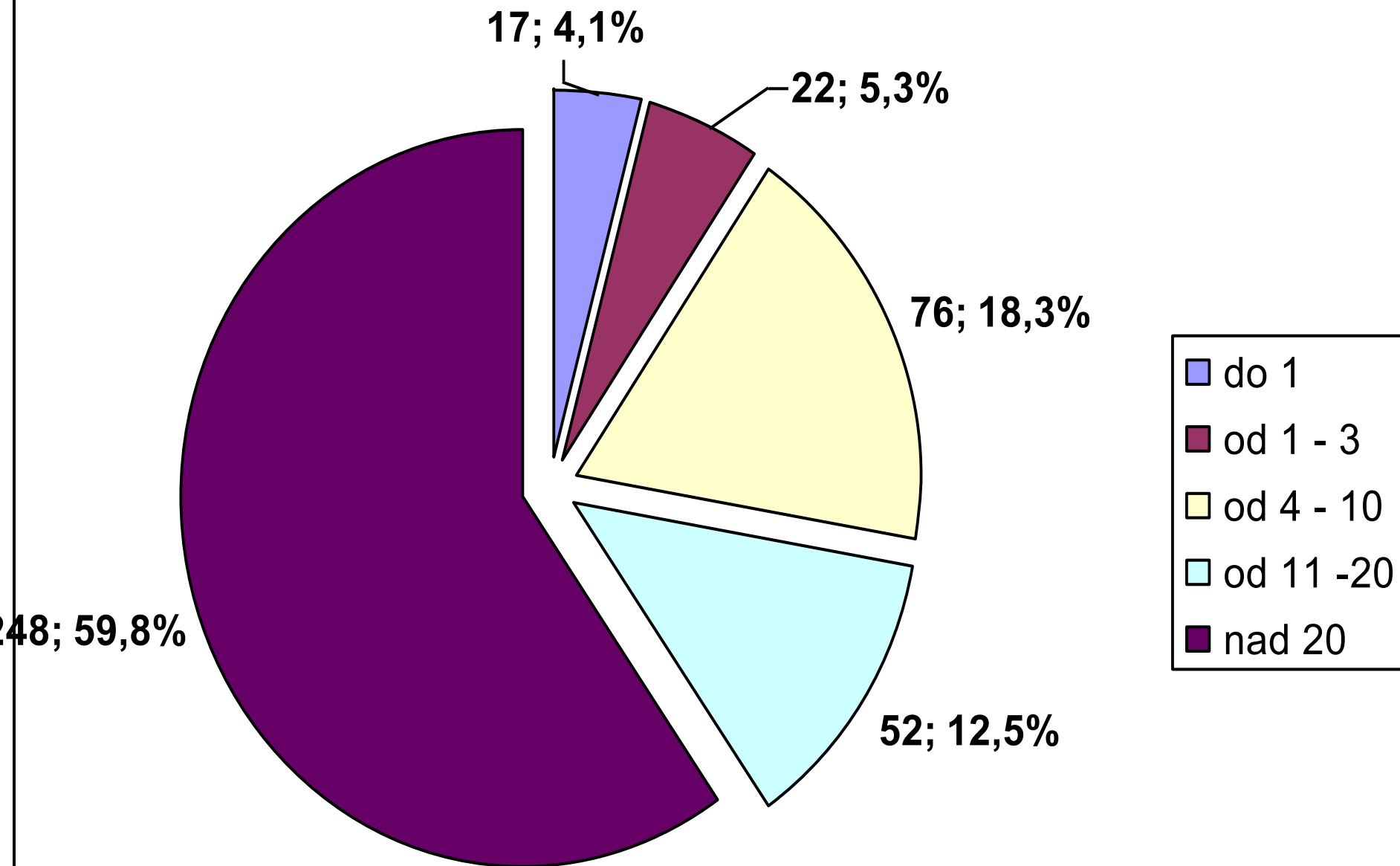
Pracovníci RK podľa dĺžky praxe v knižnici v r. 2007 a 2014

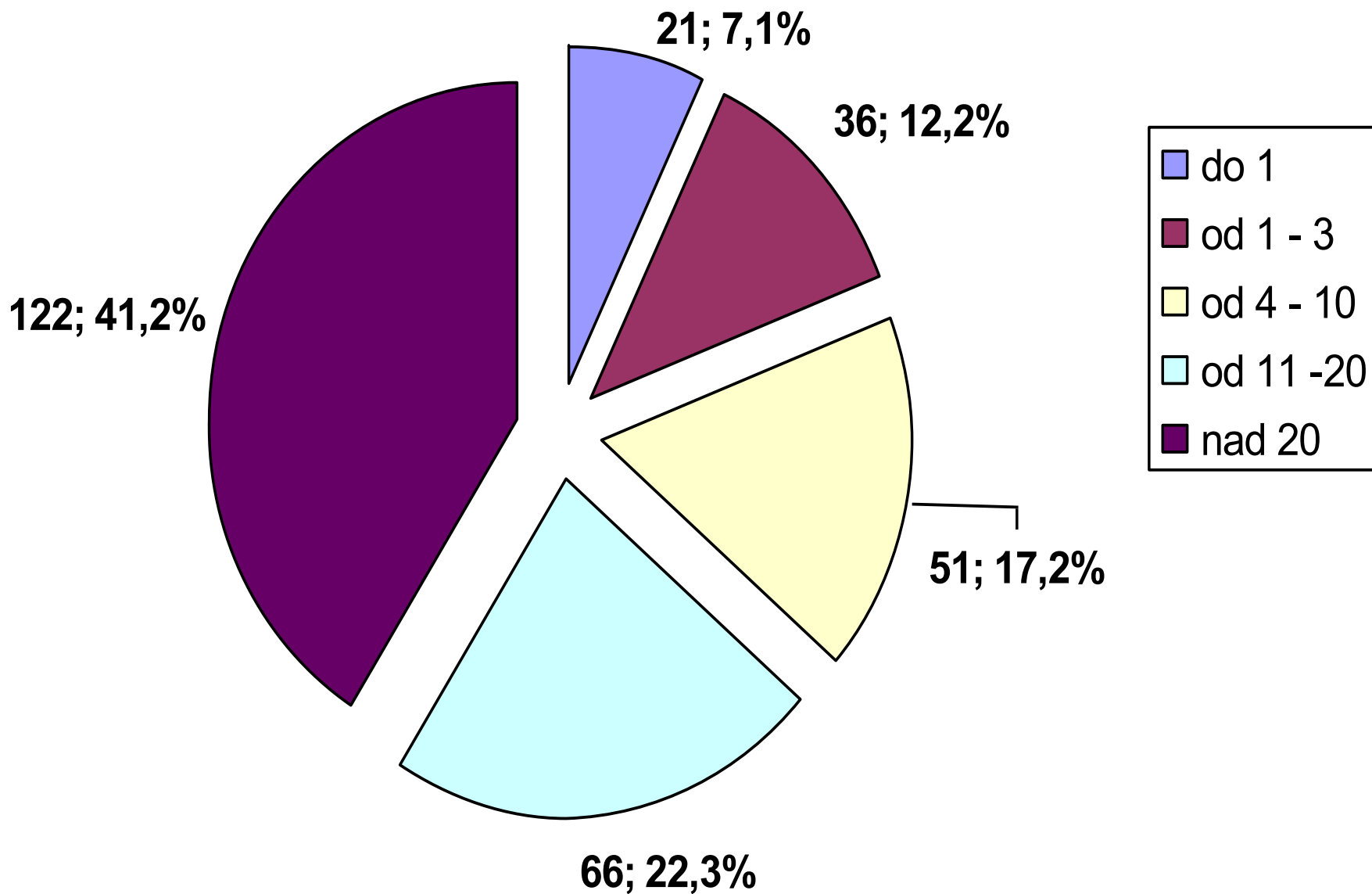
Pracovníci RK podľa dĺžky praxe v RK v r.2007

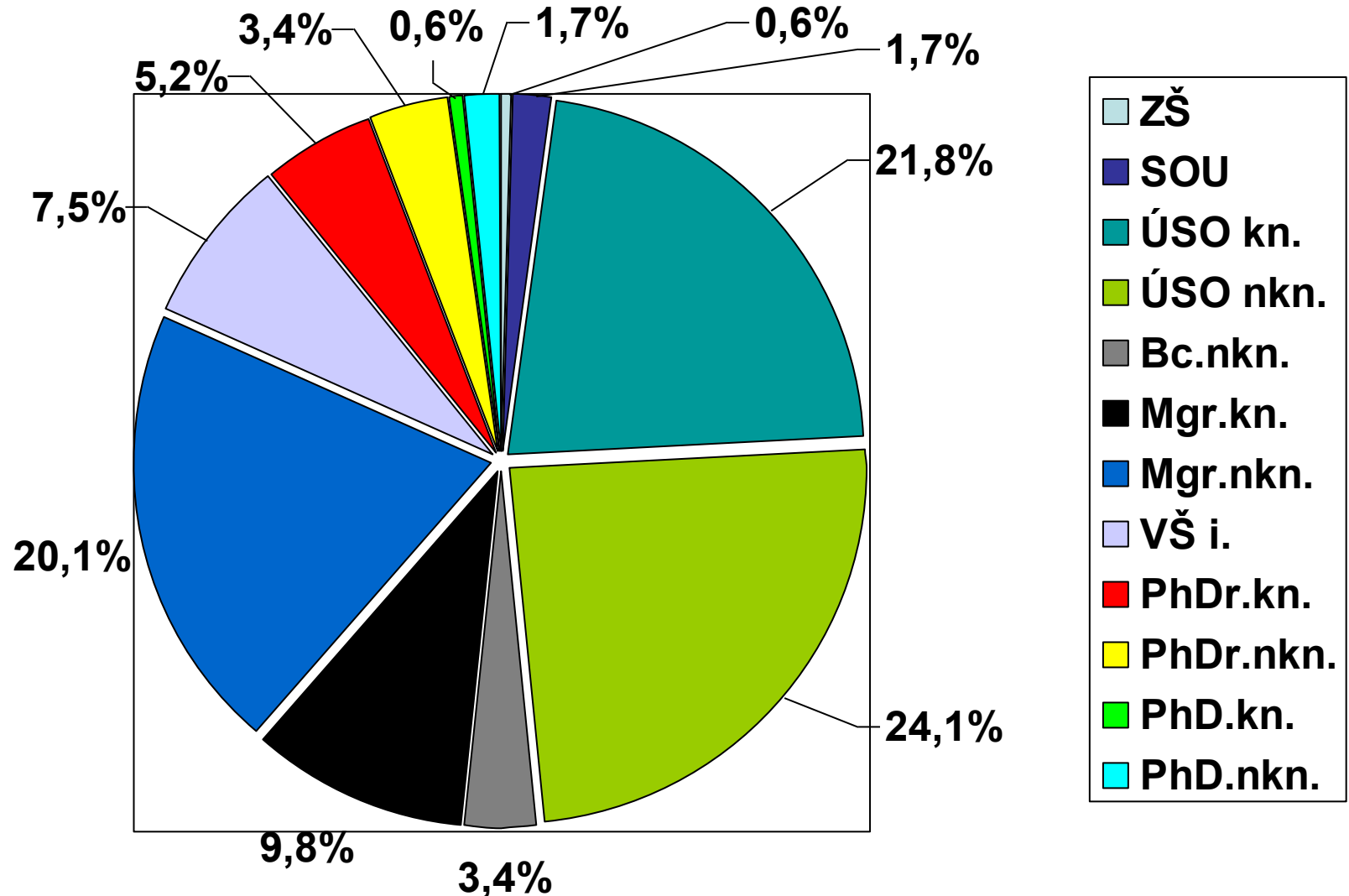
Pracovníci RK podľa praxe v r. 2014

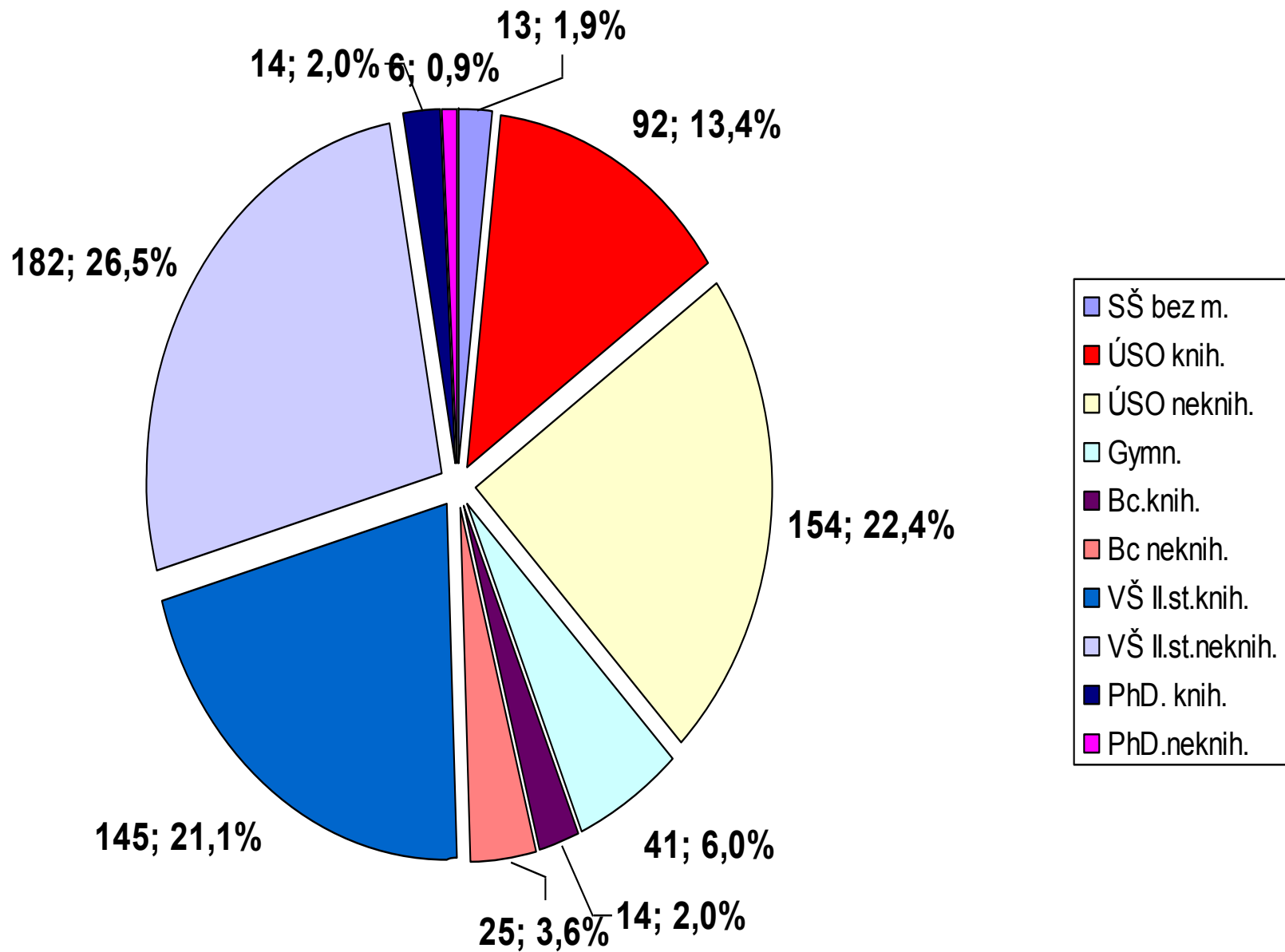
Podiel pracovníkov mestských knižníc podľa dĺžky praxe v MsK v r. 2014

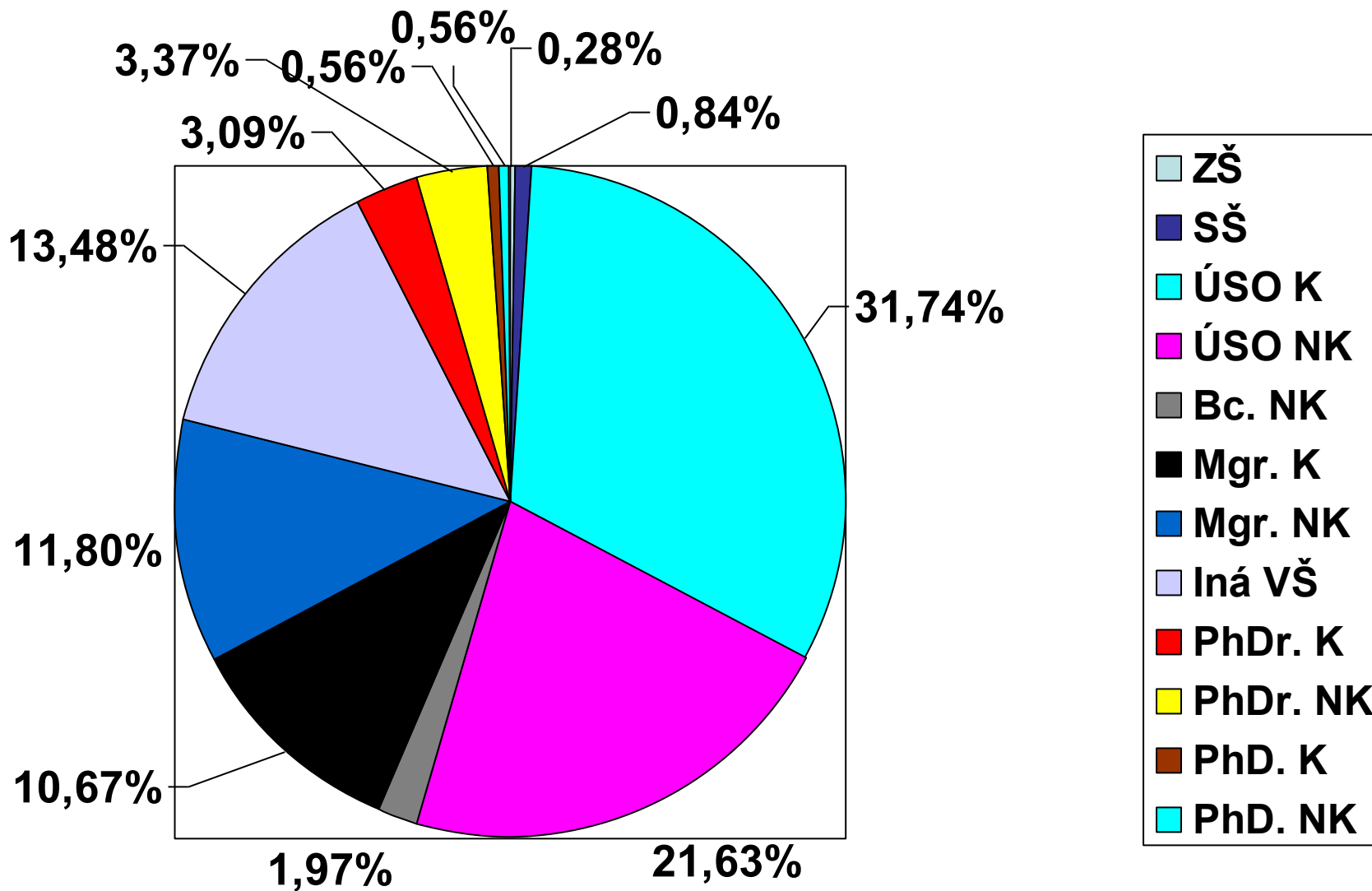
Kvalifikačná štruktúra pracovníkov vedeckých knižníc - 2007

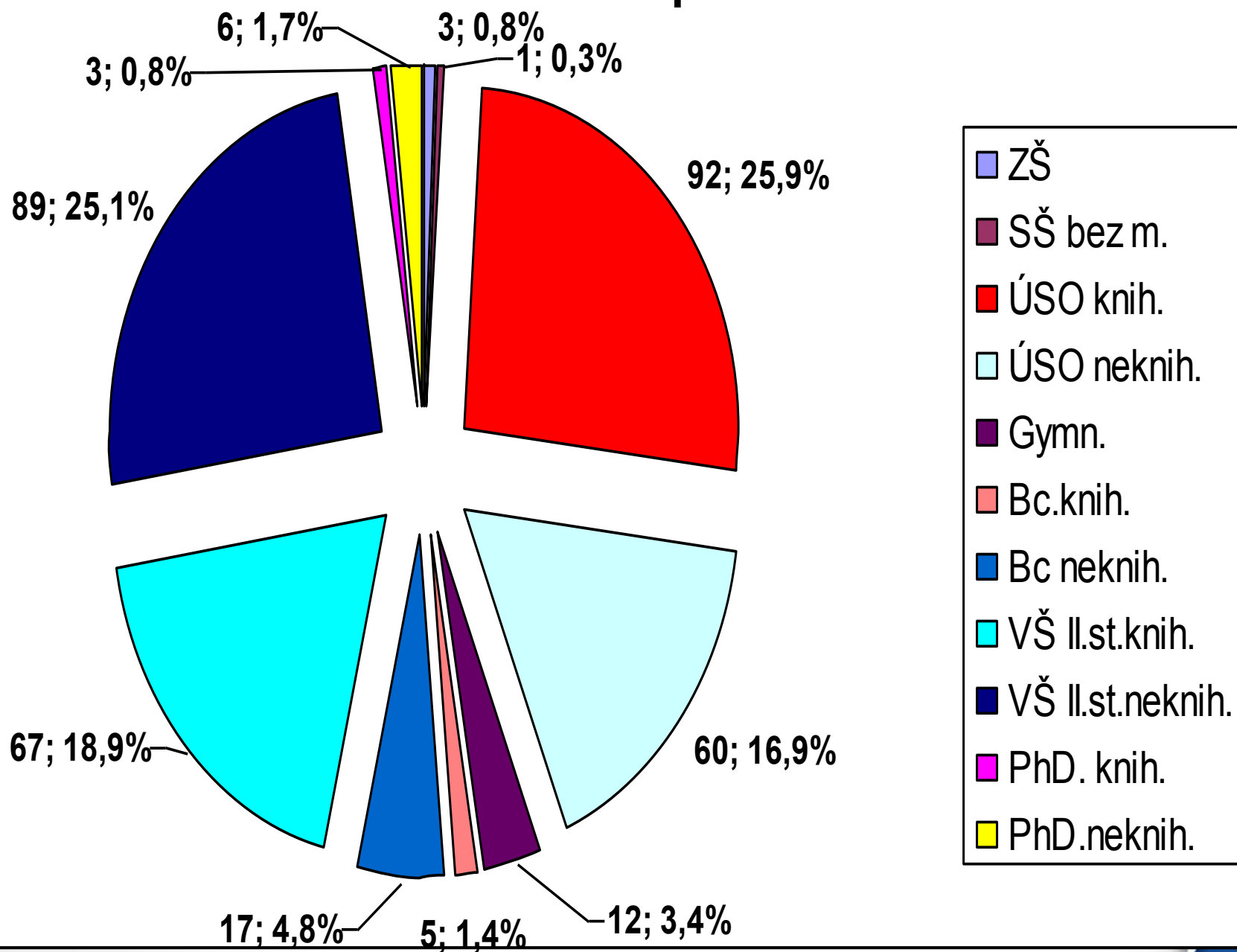
Rozdelenie knihovníkov vedeckých knižníc podľa kvalifikácie

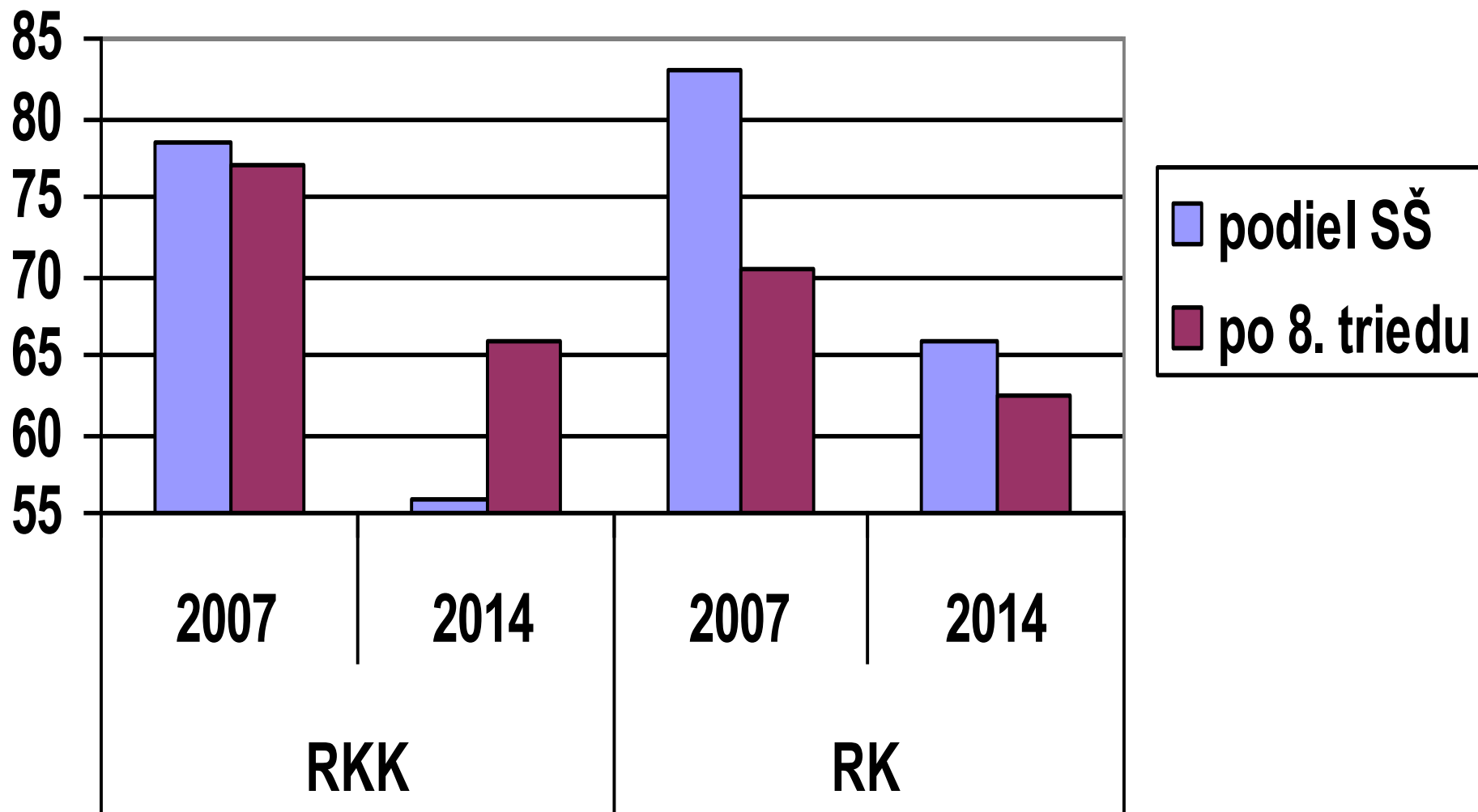
Kvalifikačná štruktúra - AK-2007

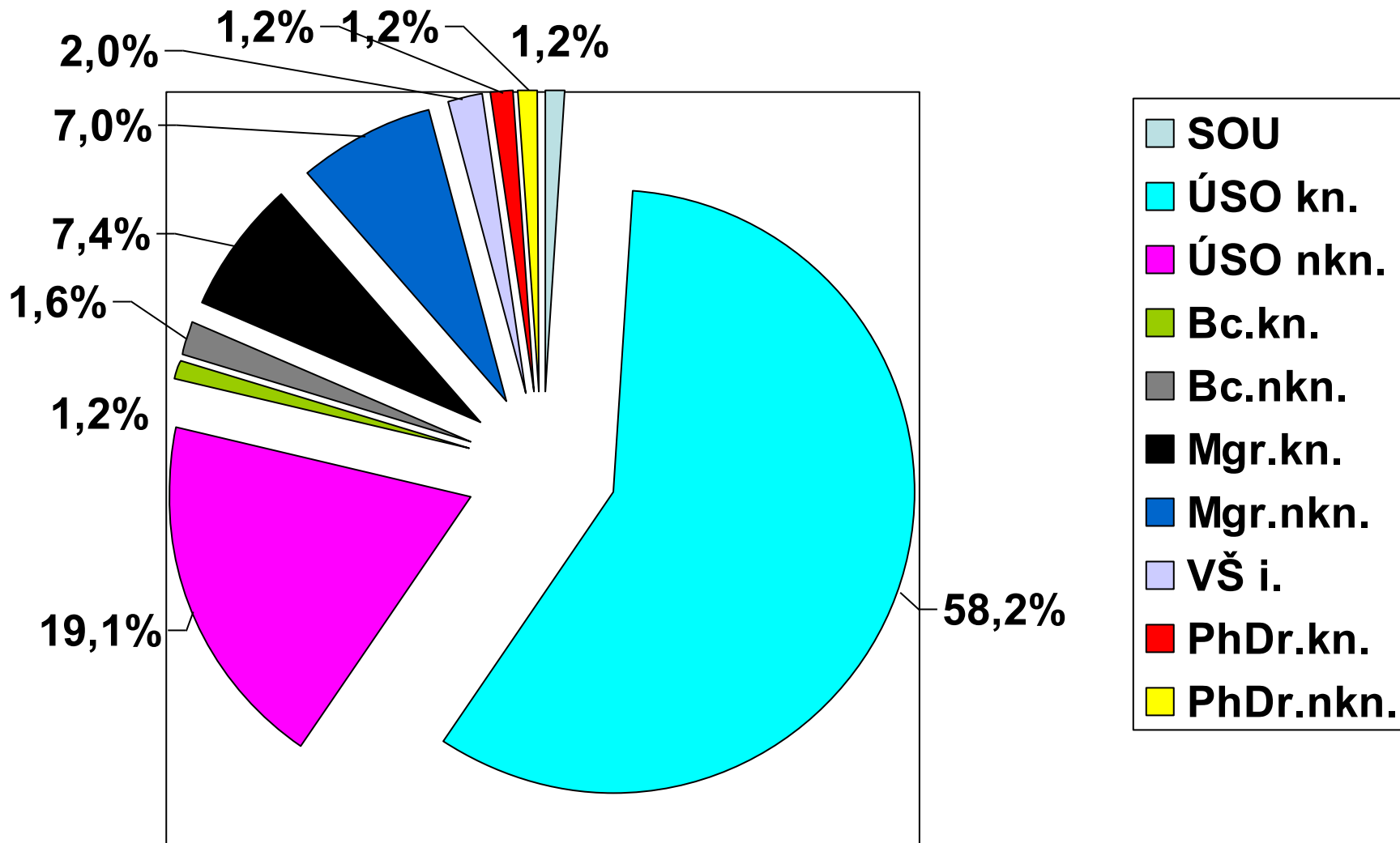
Rozdelenie knihovníkov AK podľa kvalifikácie

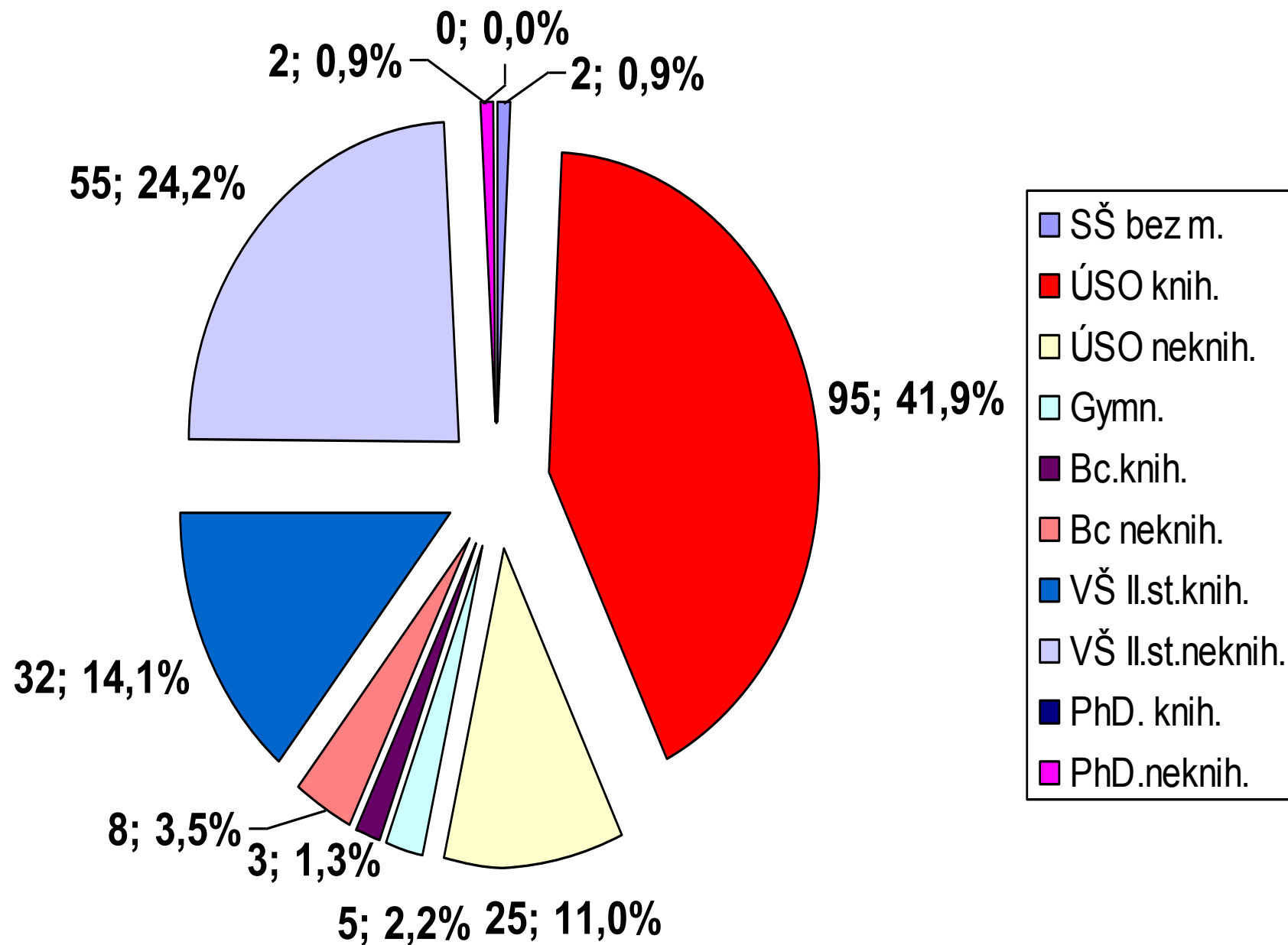
Podiel stredoškólkov a zaradených po 8. triedu

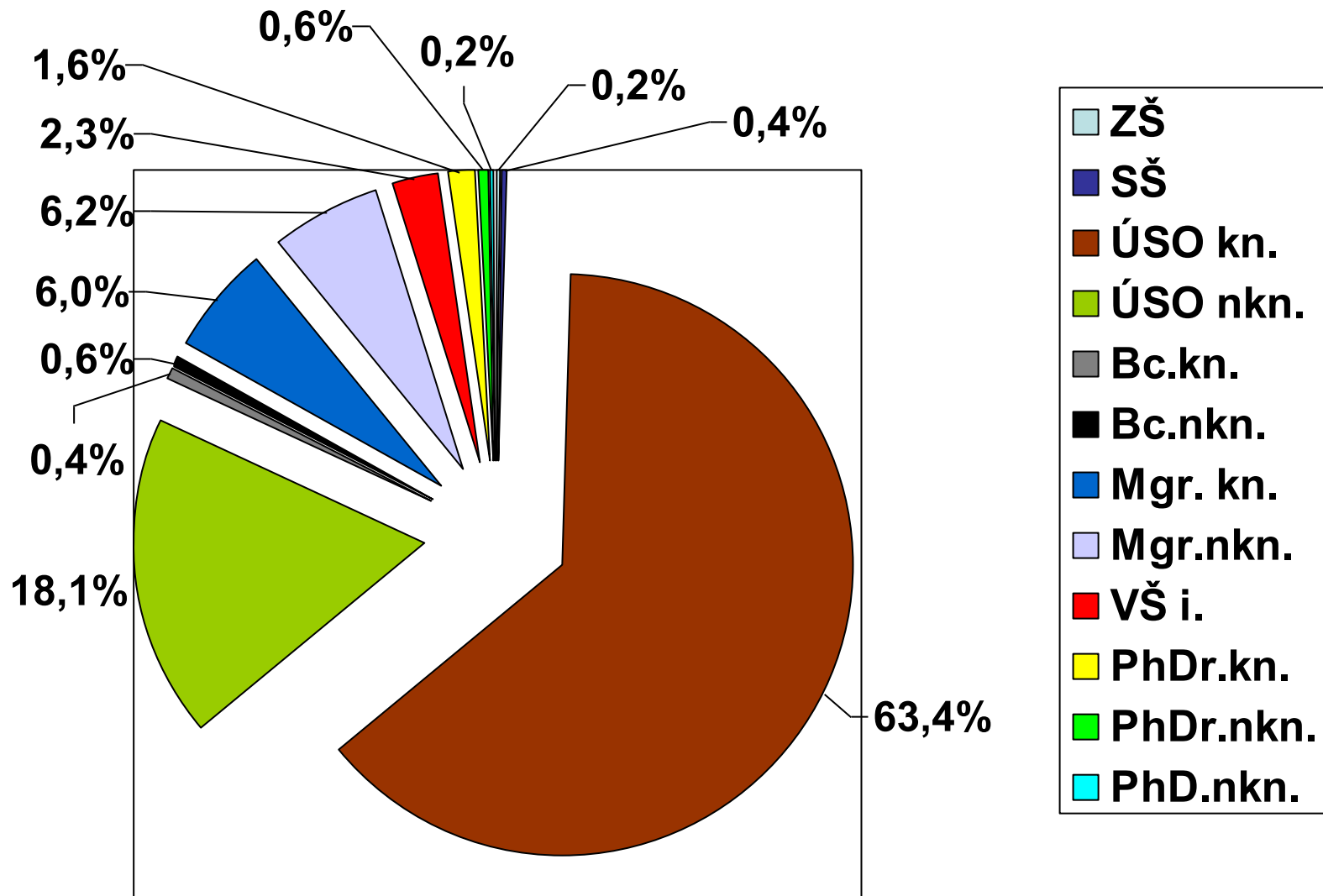
Kvalifikačná štruktúra – verejné knižnice – RKK - 2007

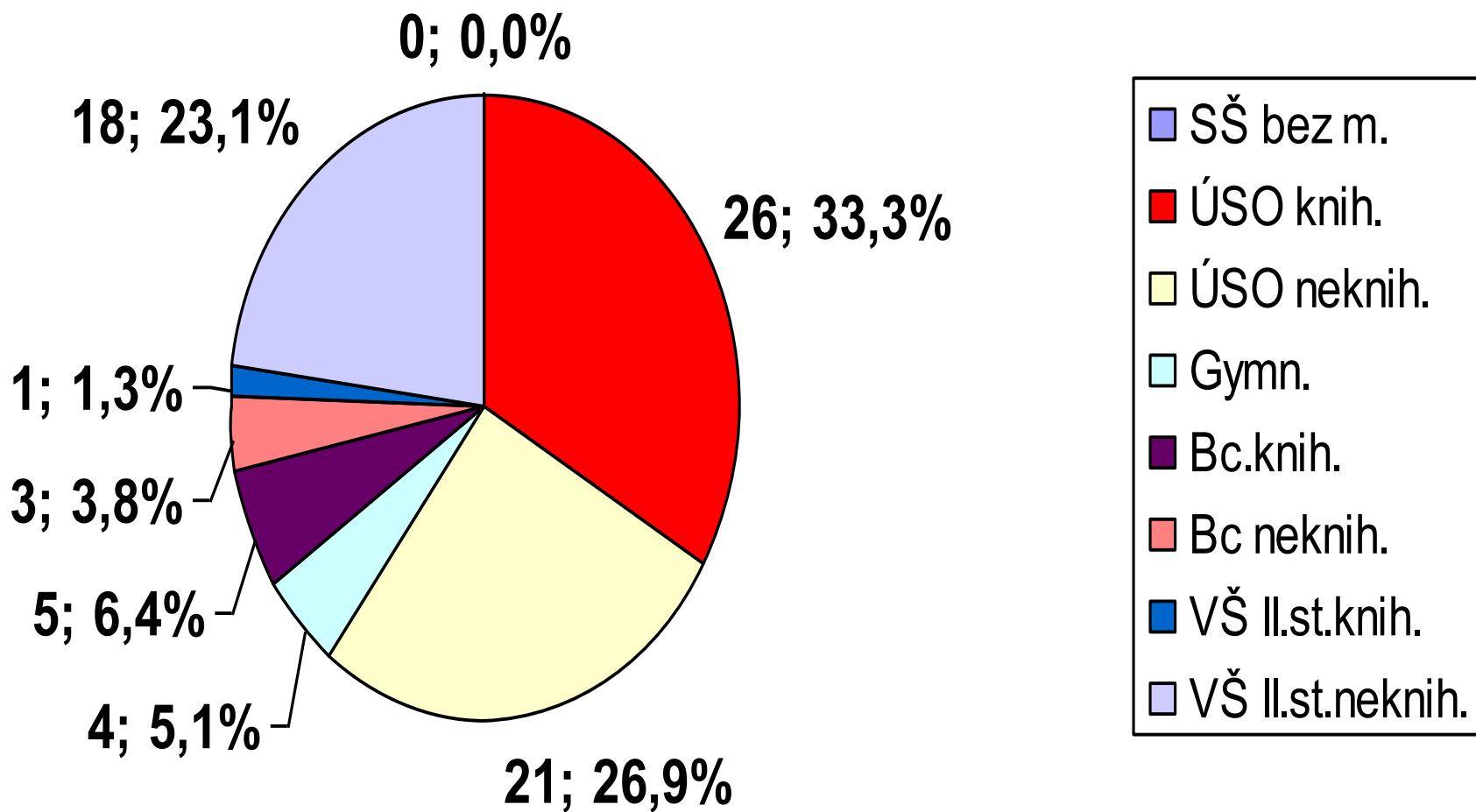
Rozdelenie knihovníkov RKK podľa kvalifikácie

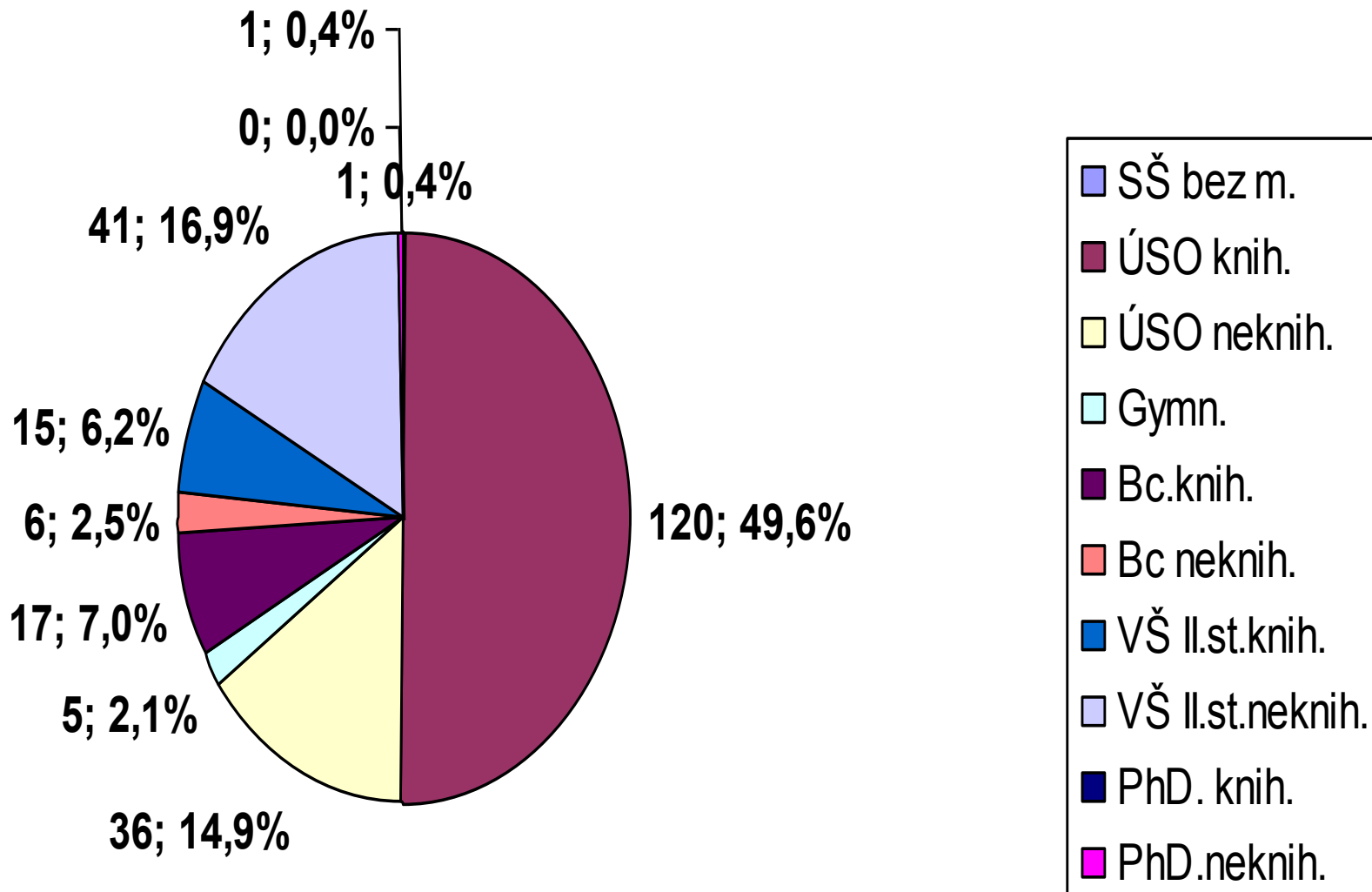
Kvalifikačná štruktúra – RK -2007

Kvalifikačná štruktúra knihovníkov v RK do 20 000

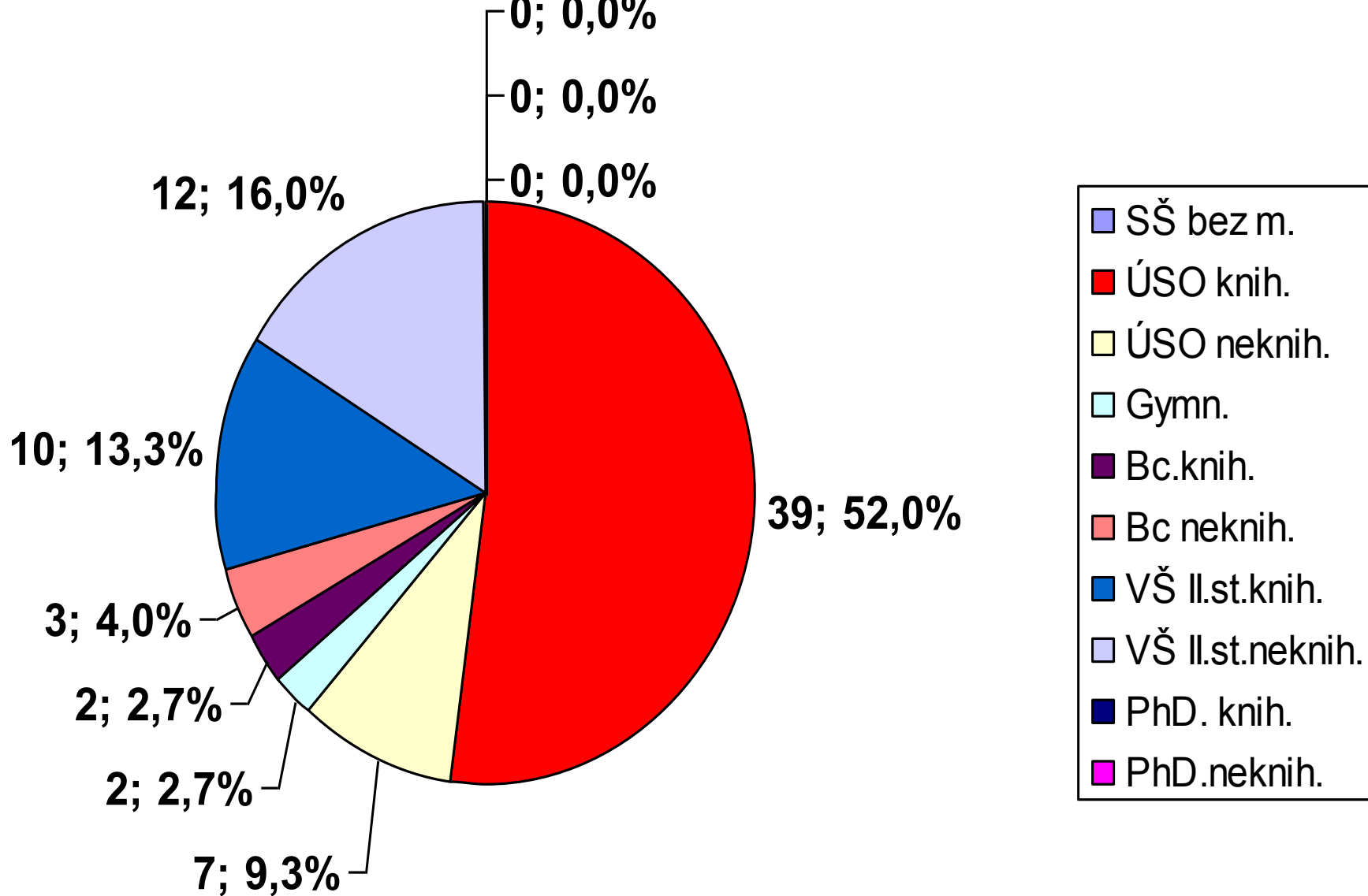

Kvalifikačná štruktúra knihovníkov v RK od 20 000. 40 000

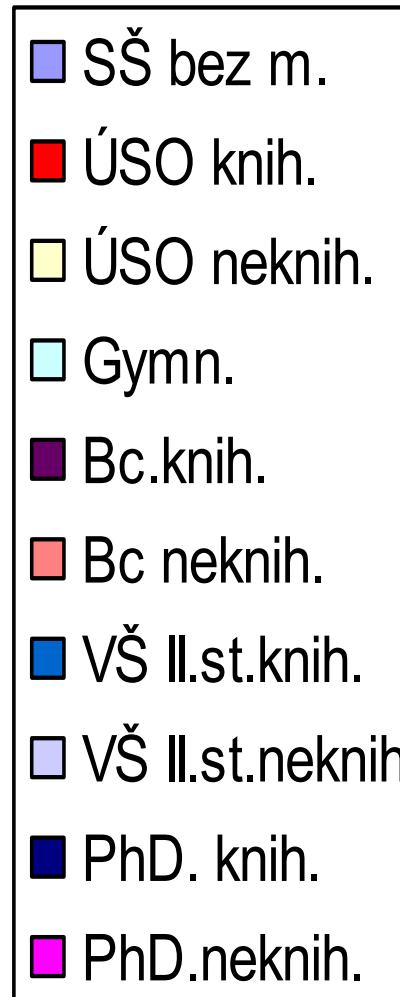
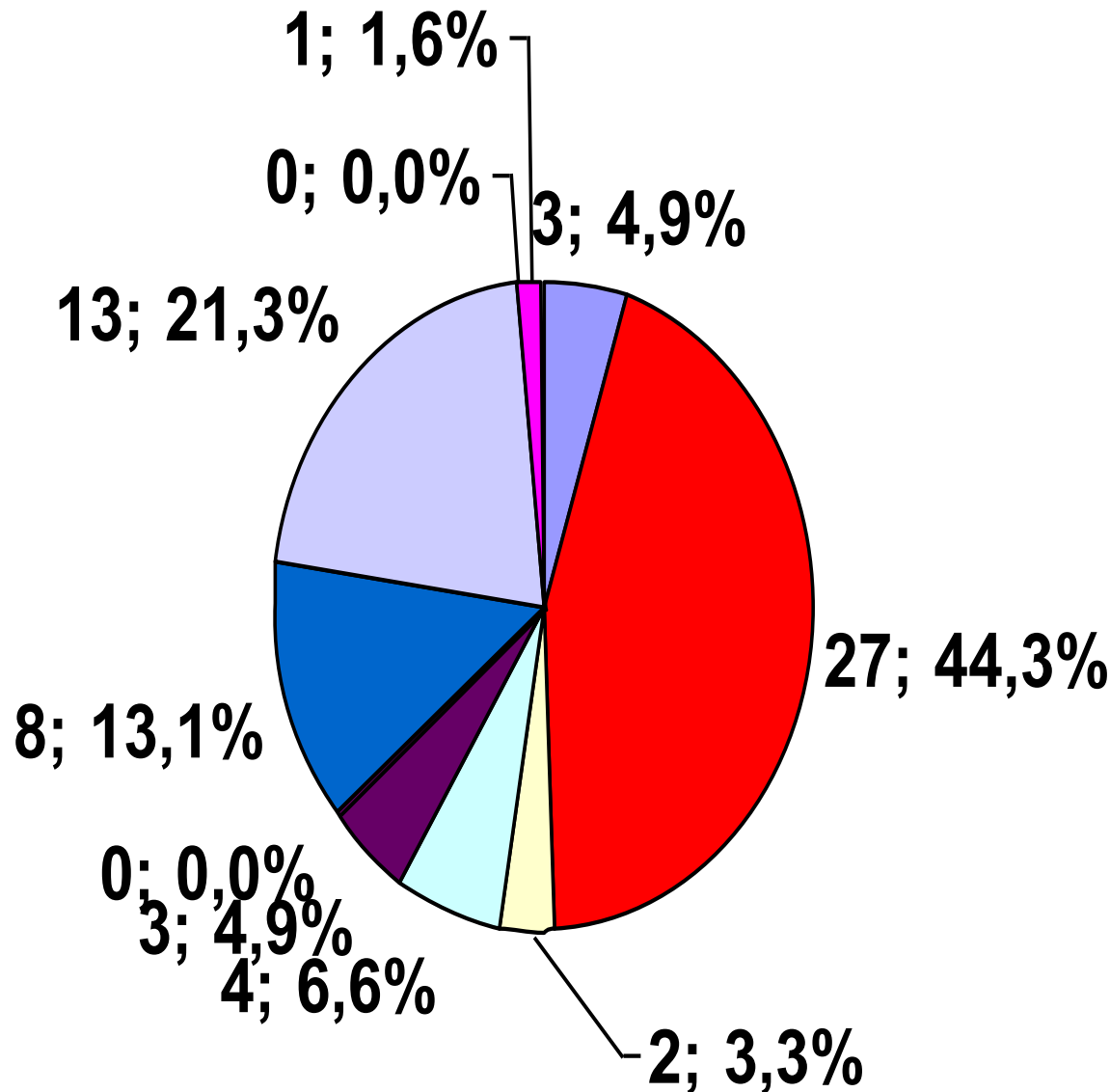

Kvalifikačná štruktúra knihovníkov v RK

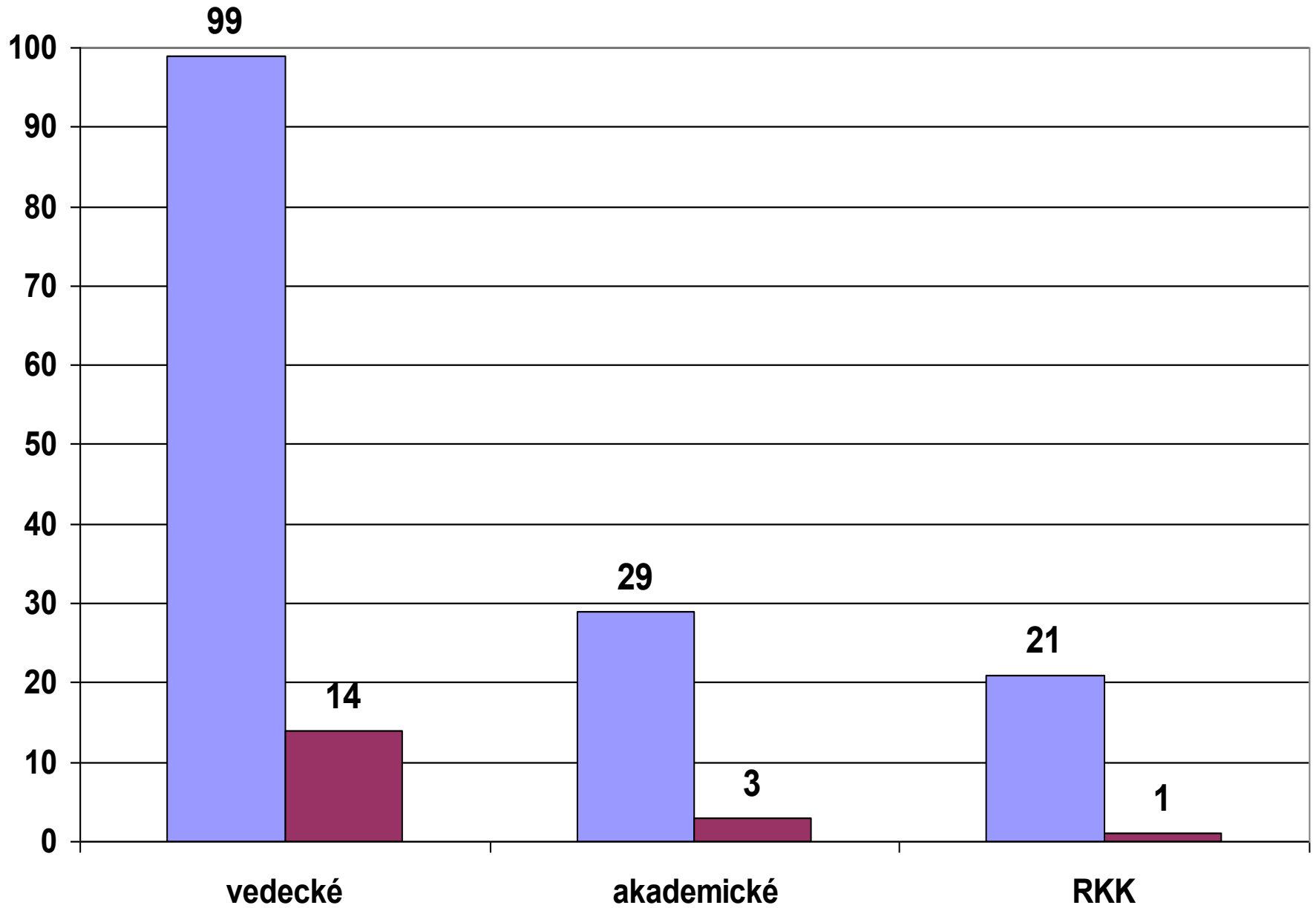
od 40 000-60 000 ob.

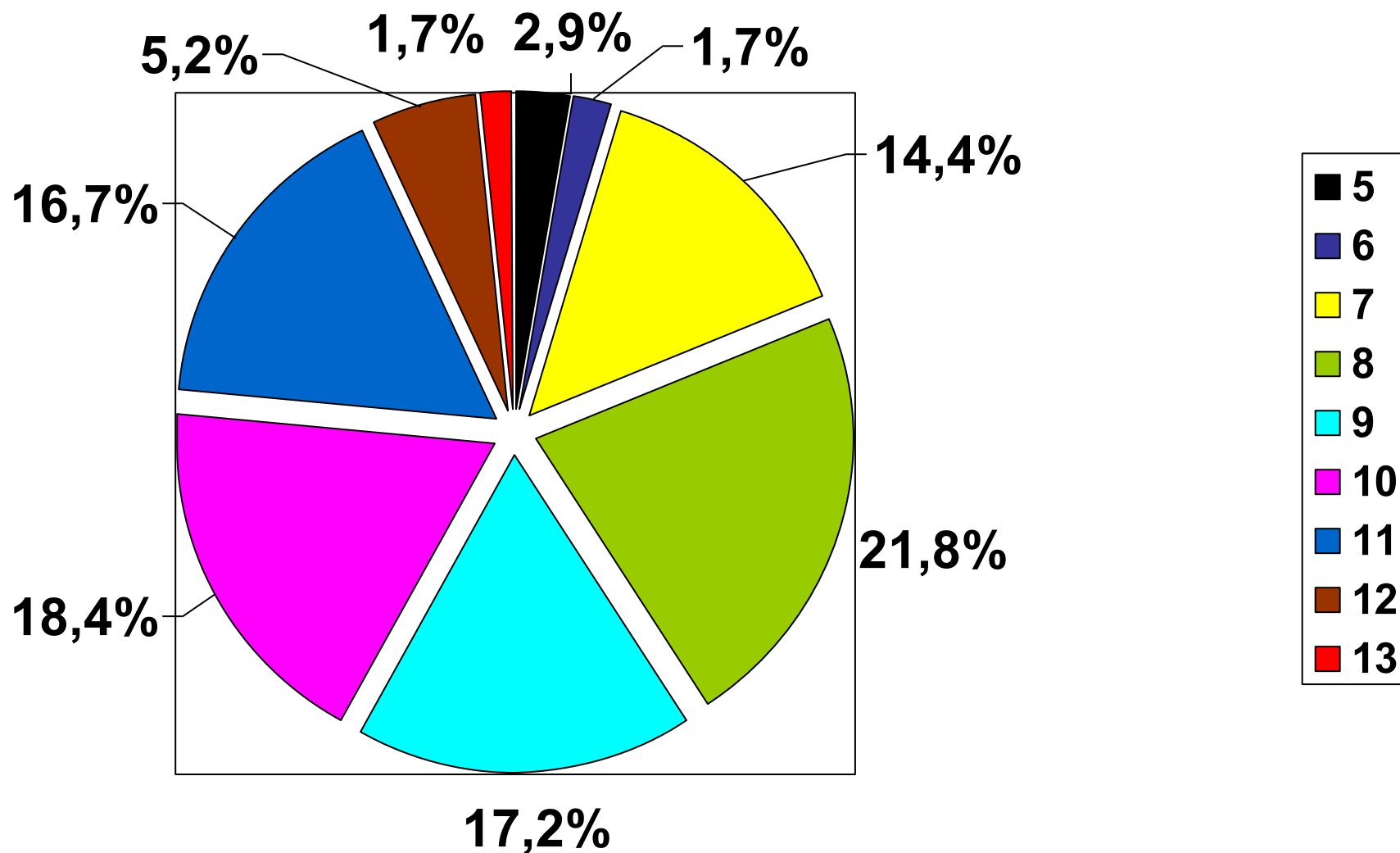
Kvalifikačná štruktúra knihovníkov RK nad 60 000 ob.

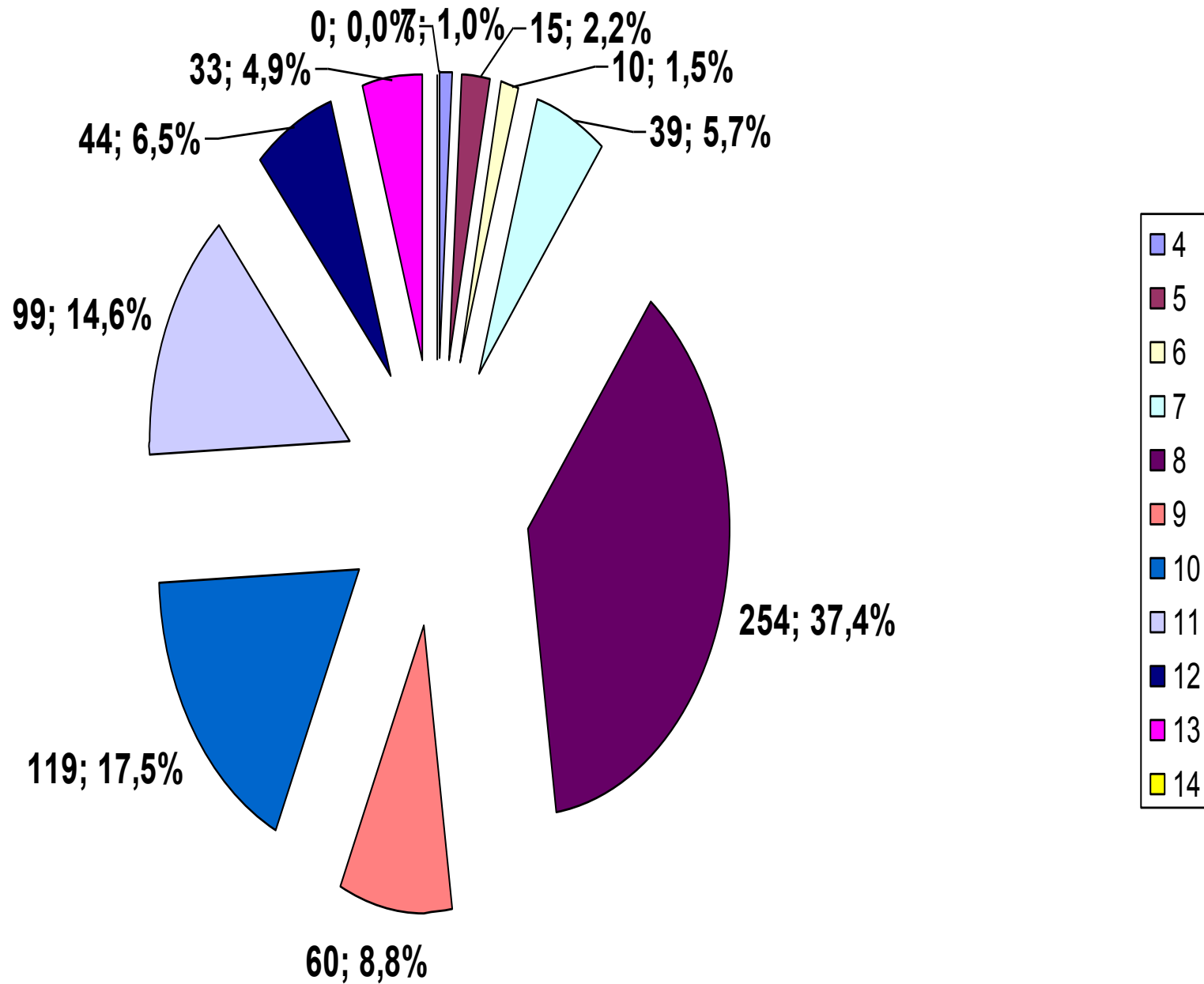
Certifikát ECDL

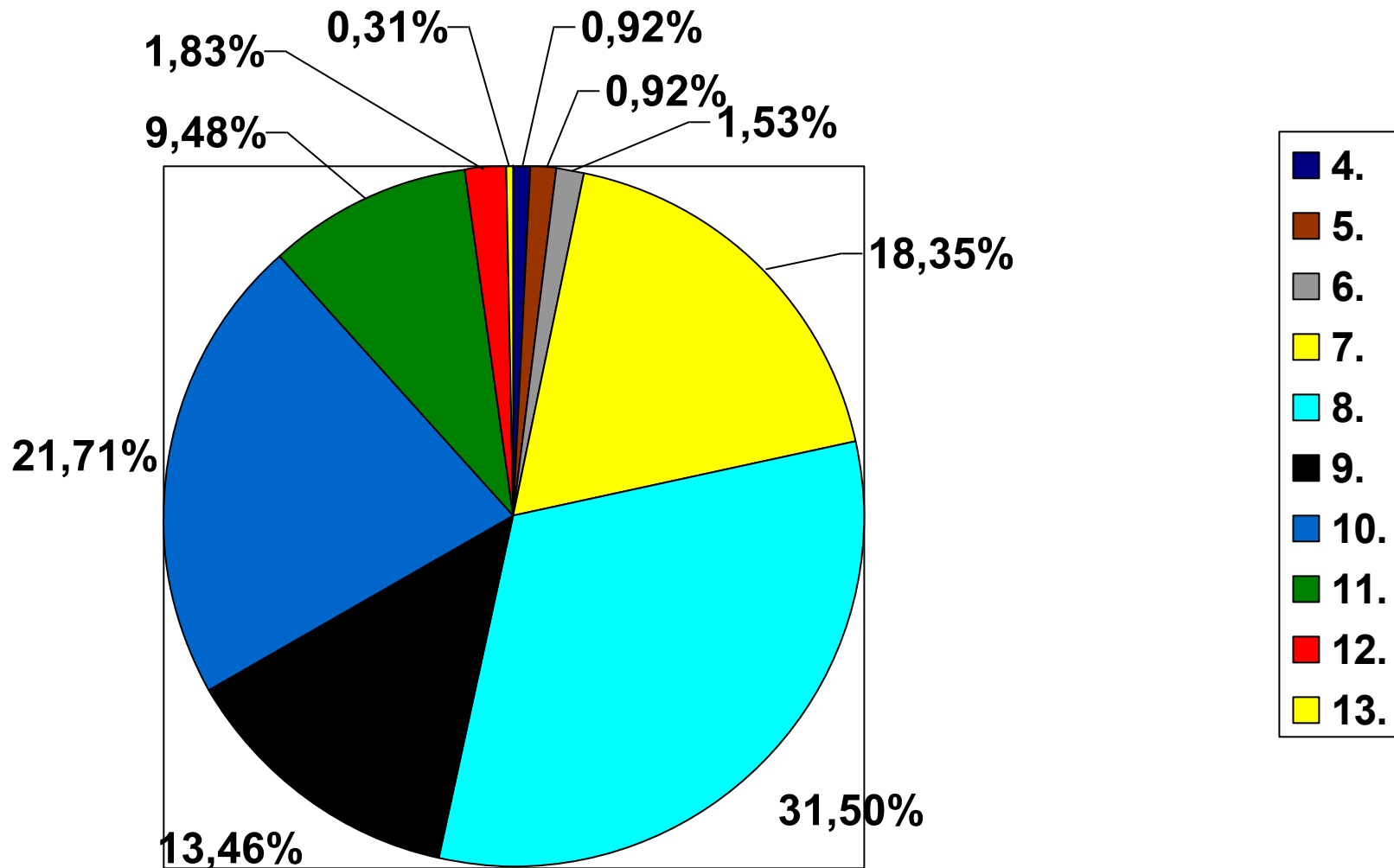
Zaradenie do platových tried-vedecké knižnice -2007

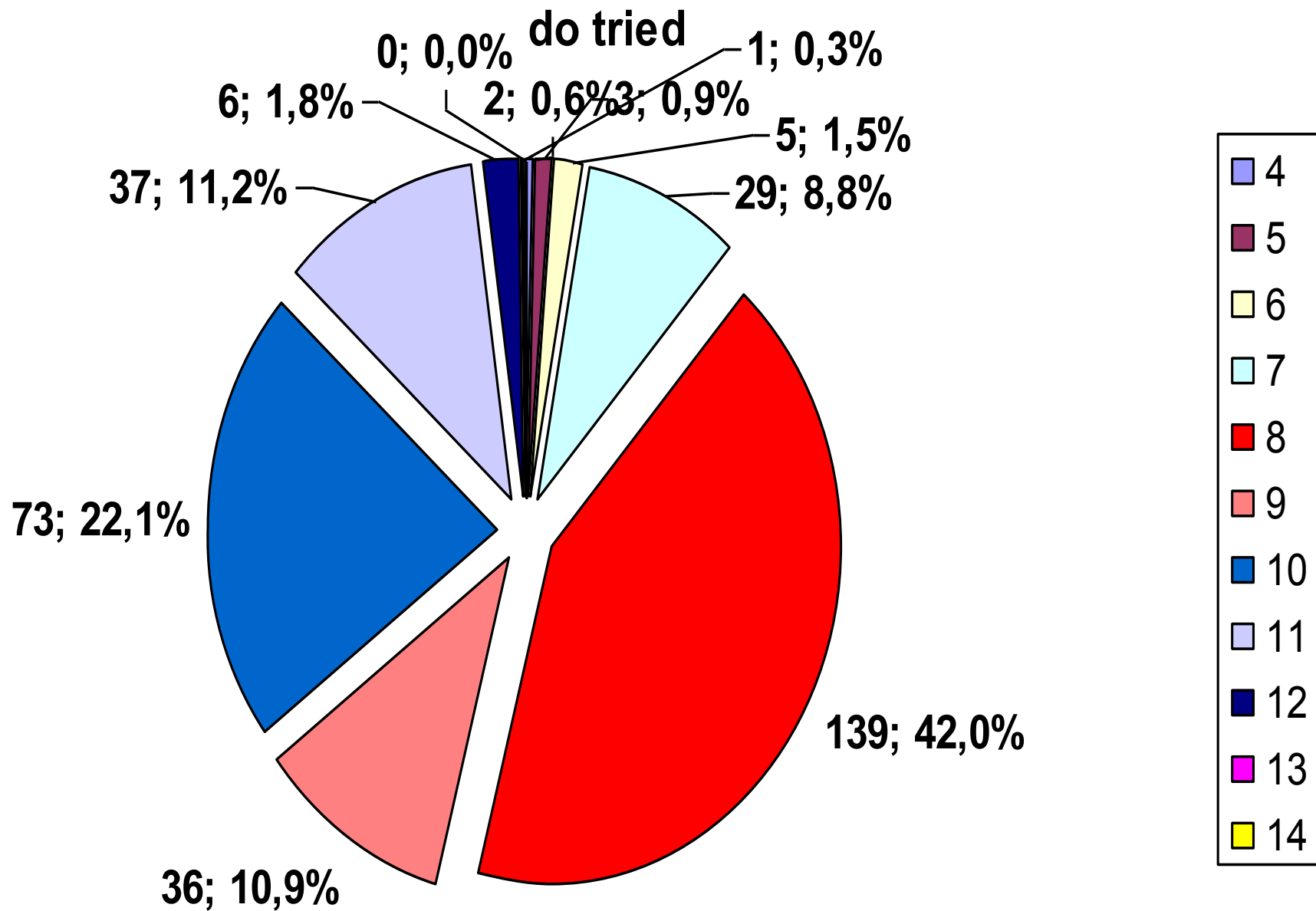
Zaradenie knihovníkov vedeckých knižníc do tried

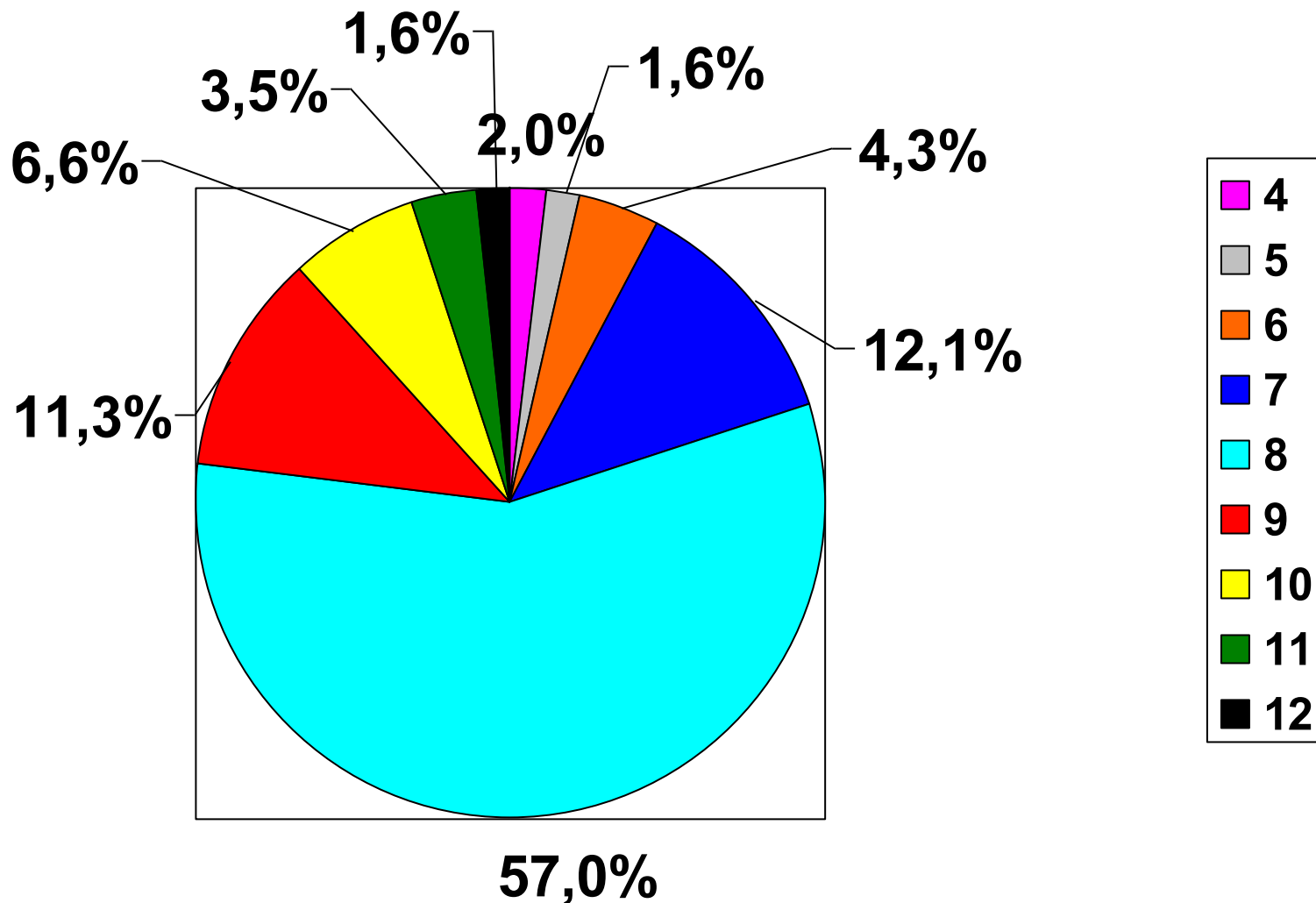
Platové triedy – AK -2007

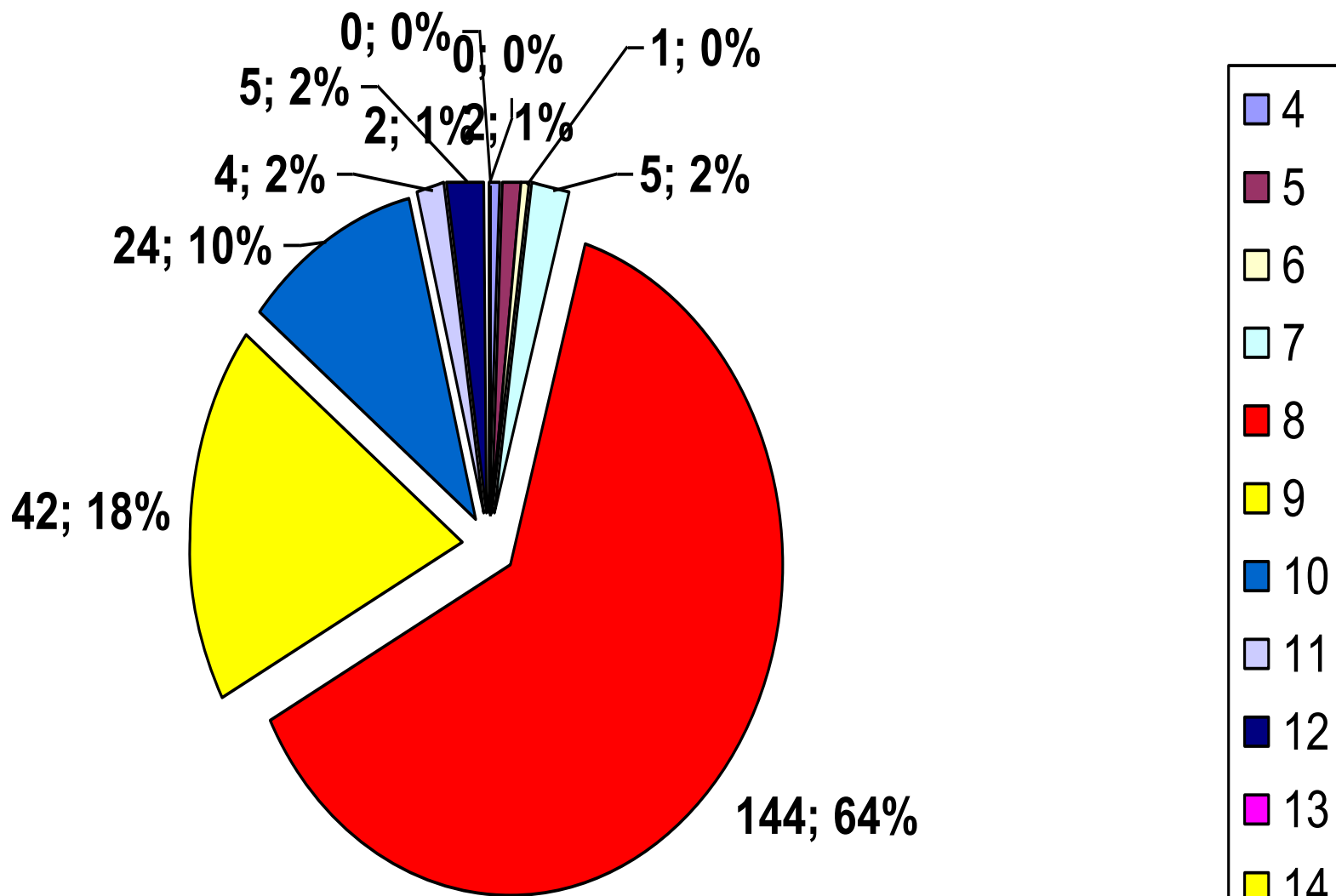
Zaradenie knihovníkov akademických knižníc

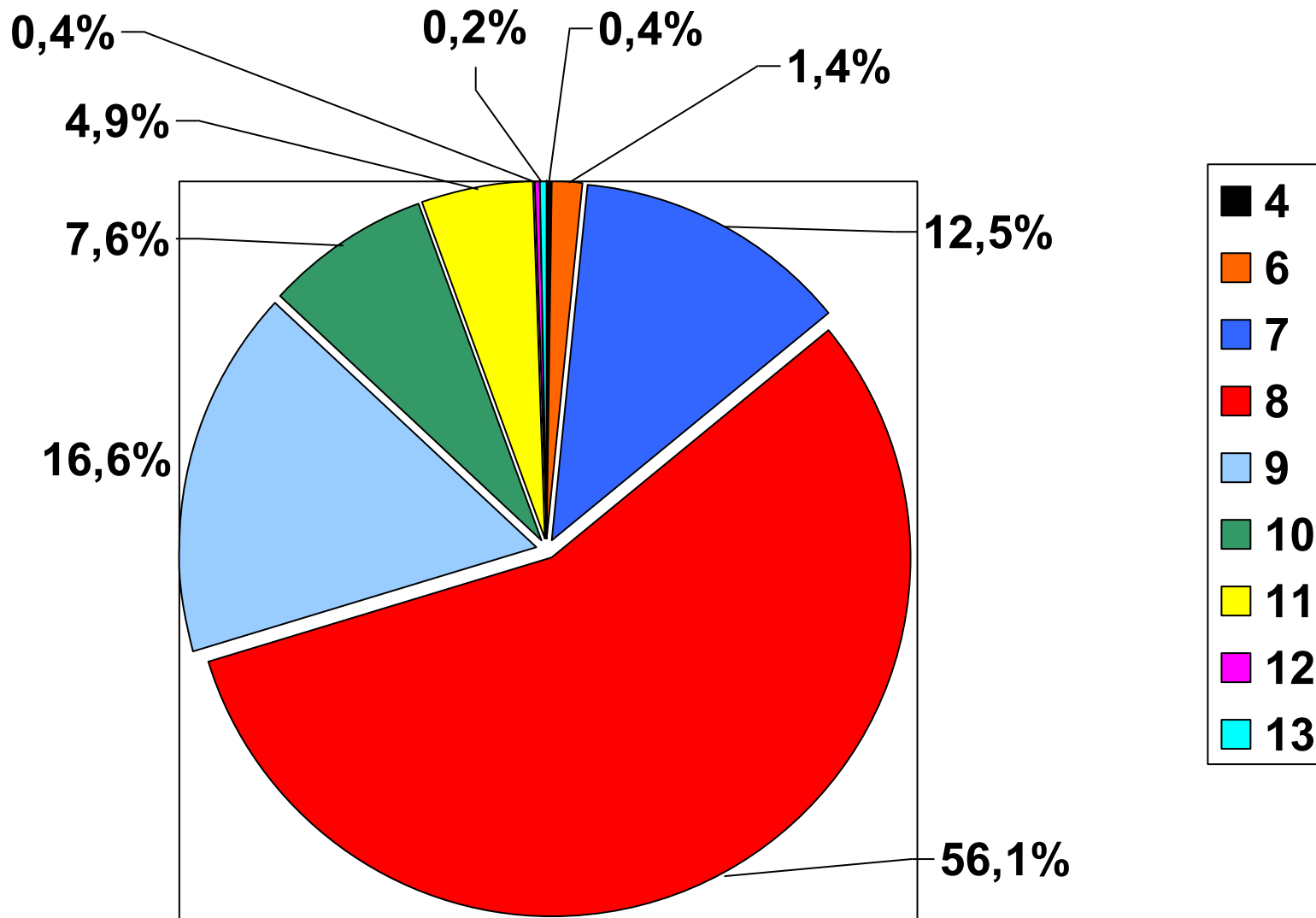
Zaradenie do platových tried- RKK - 2007

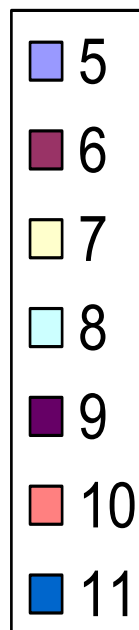
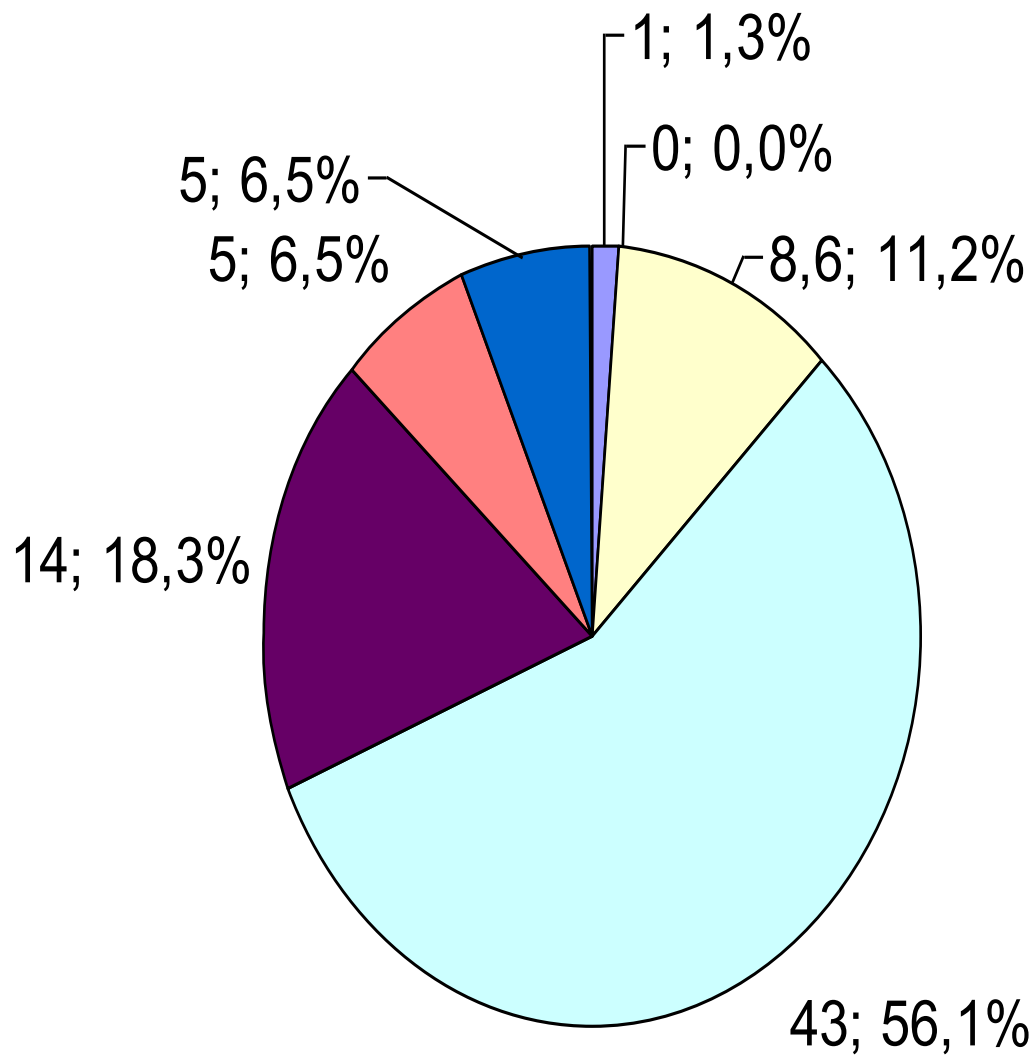
Zaradenie knihovníkov RKK do tried

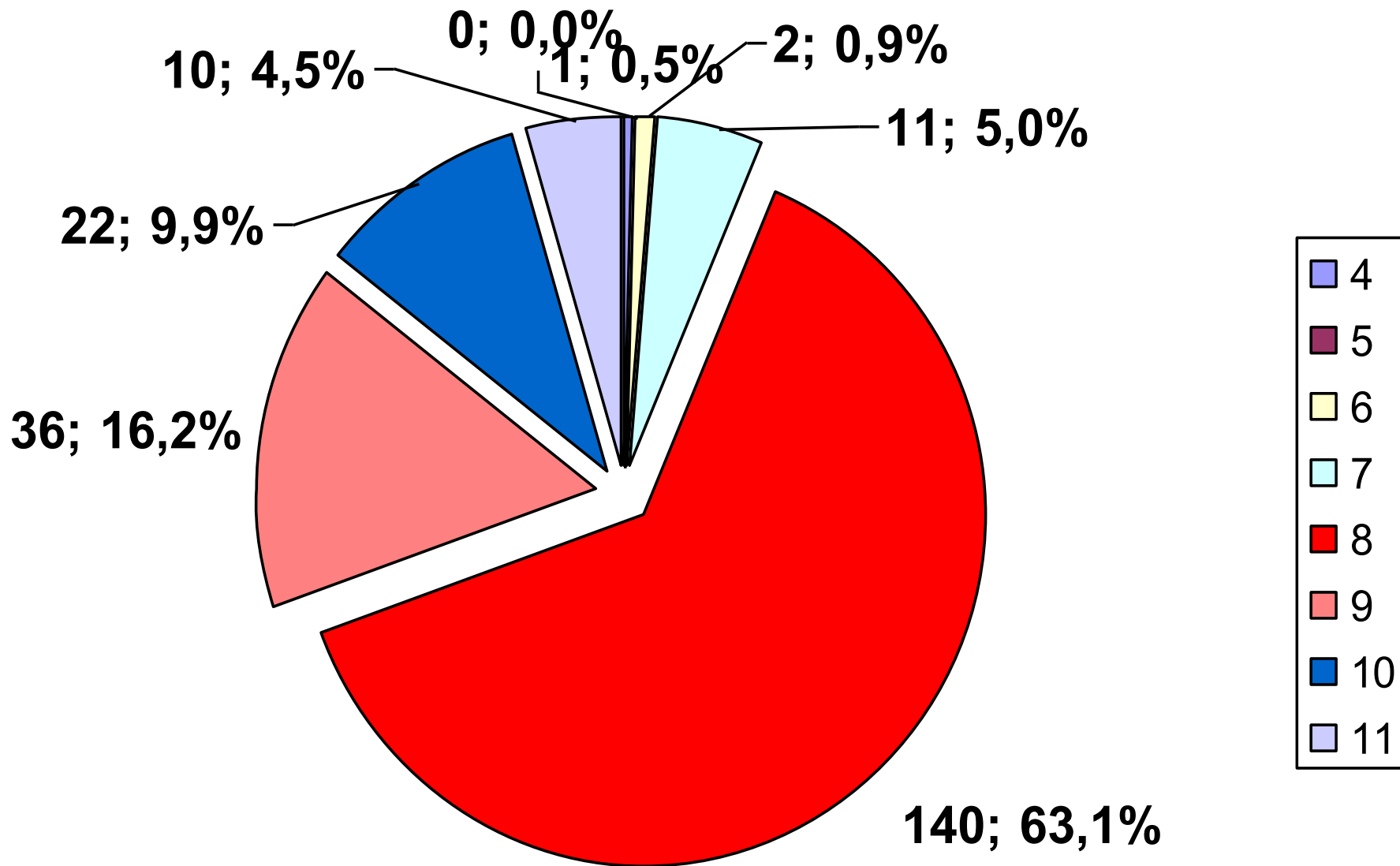
Zaradenie do platových tried- RK-2007

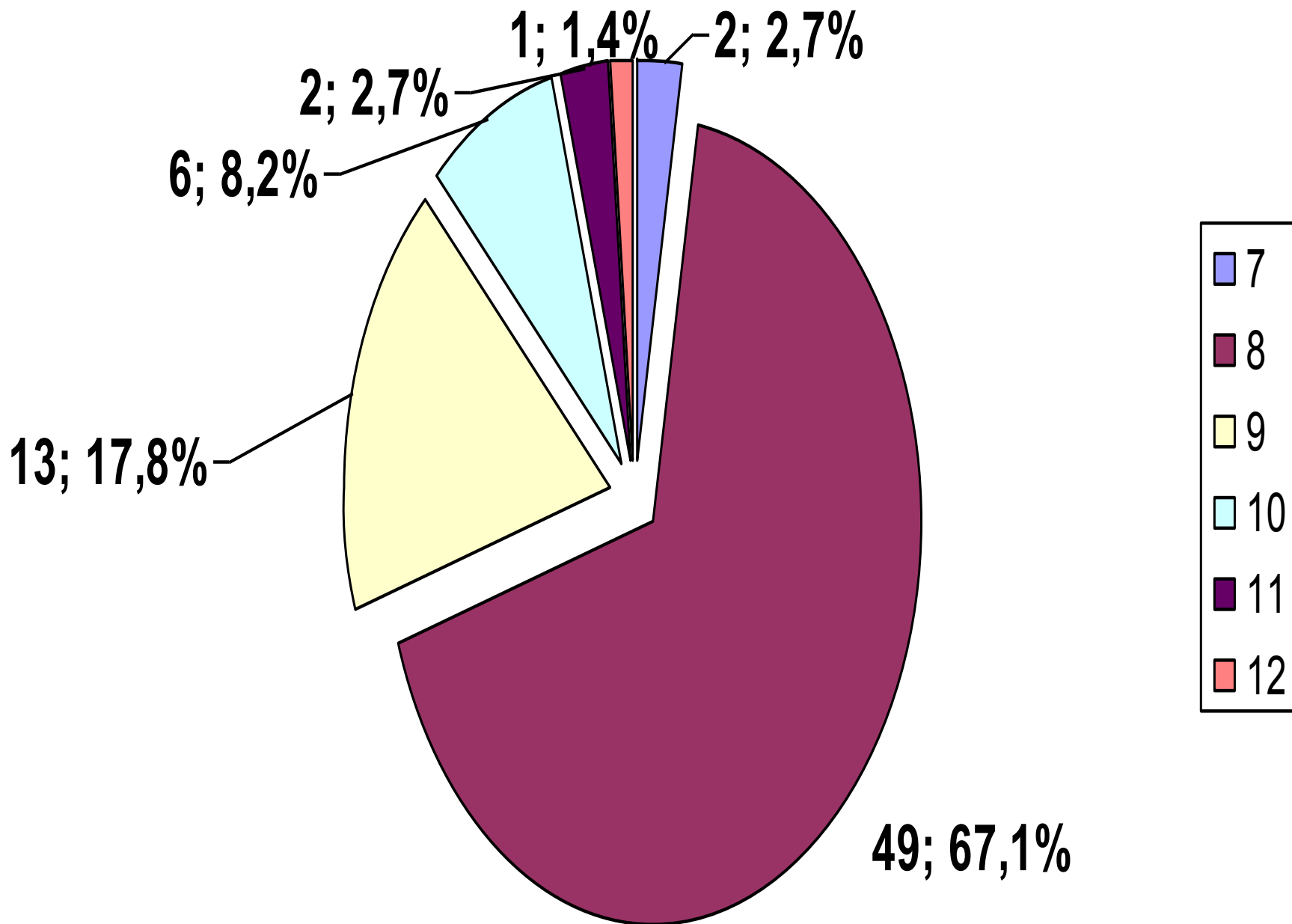
Zaradenie do tried v RK do 20 000

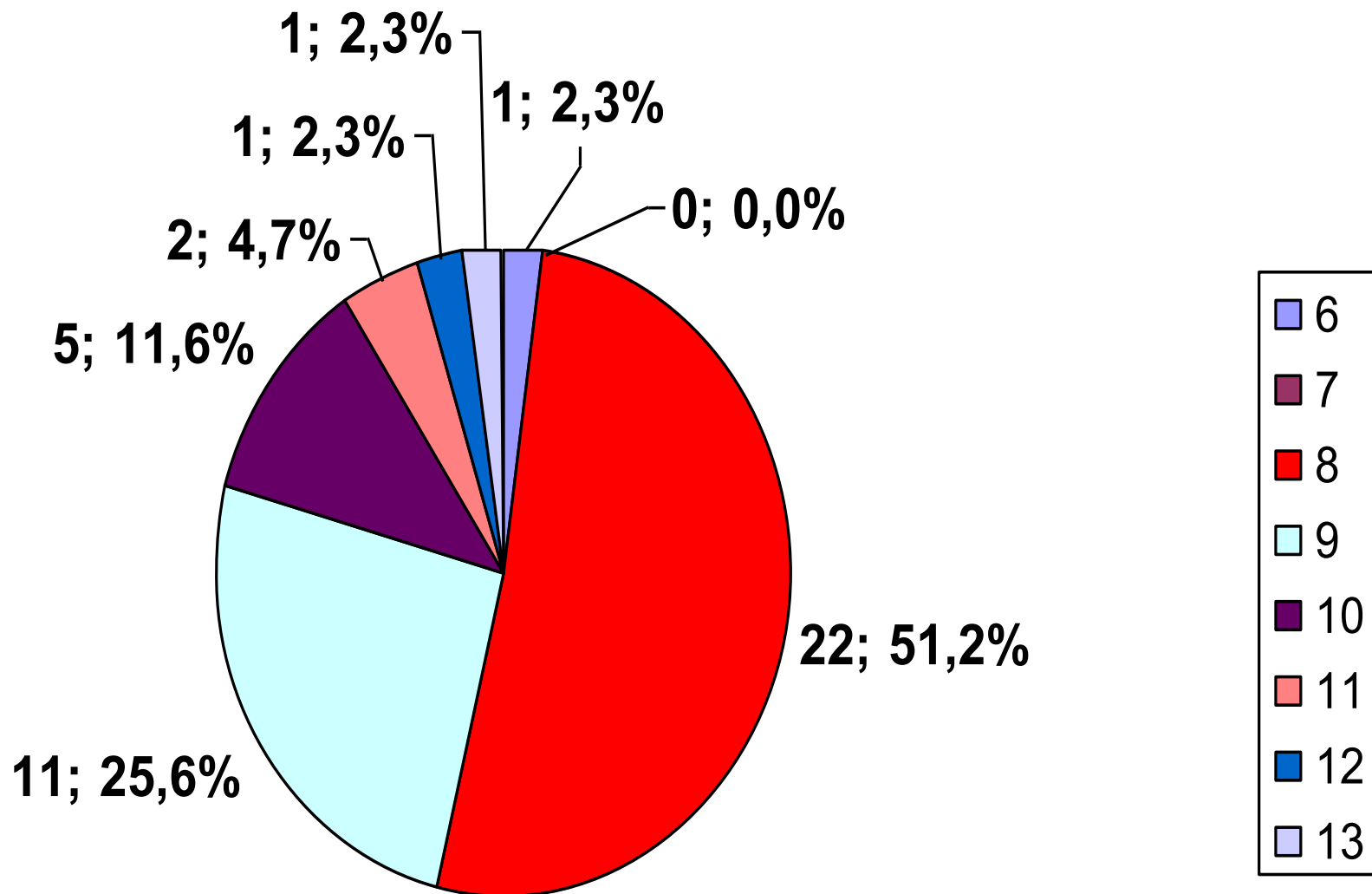
Zaradenie do tried v RK od 20 000-40 000

Zaradenie do tried v RK od 40 000-60 000

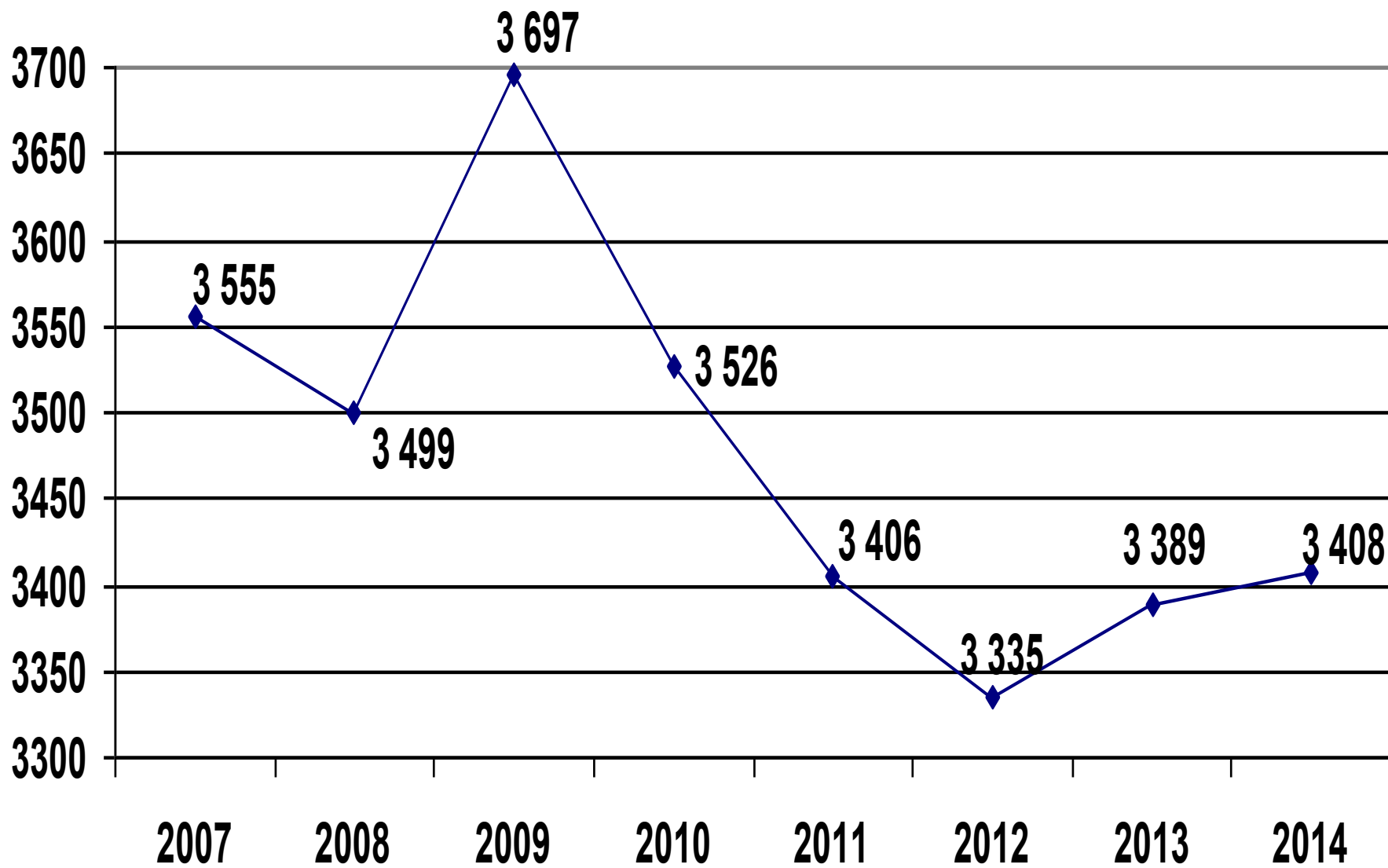
Zaradenie do tried v RK nad 60 000

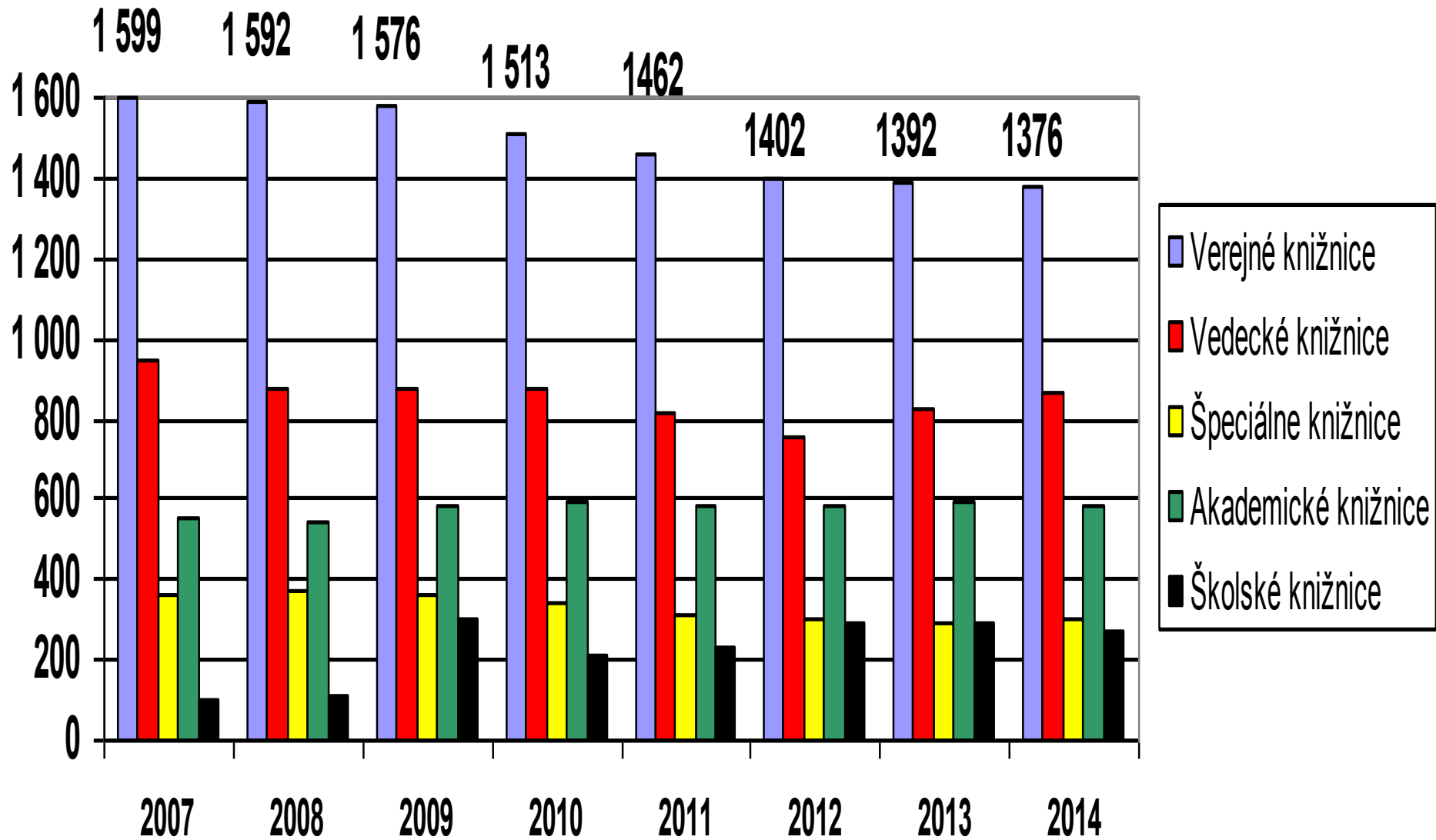
Údaje zo štátneho štatistického zisťovania o knižniciach,

- osobitne so zameraním na vedecké a verejné knižnice za r. 2008, 2013 a 2014, poskytnú súhlas so zverejnením svojich údajov v analýzach oddelenia pre rozvoj KS v Slovenskej národnej knižnici

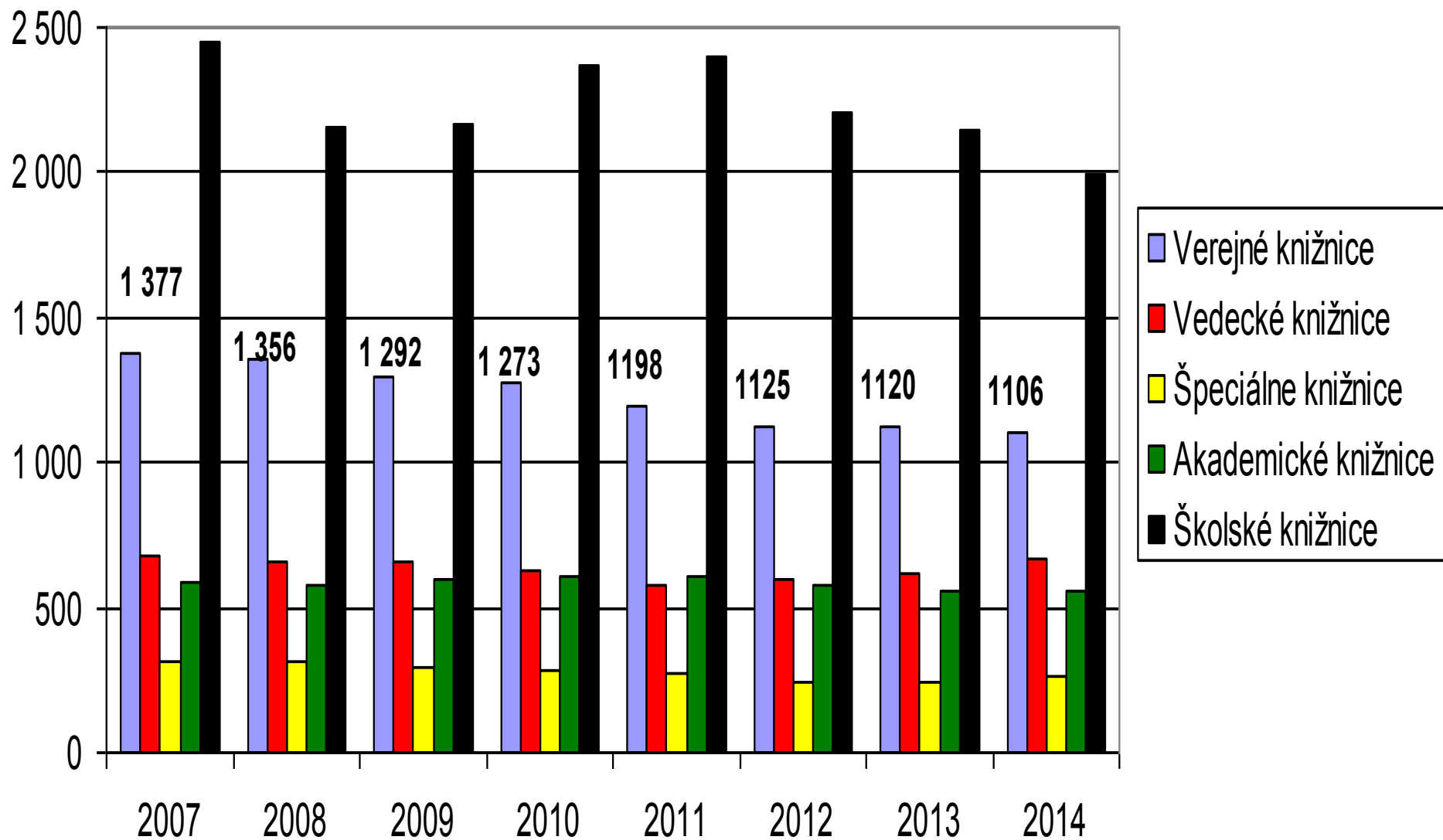
Zamestnanci v KS

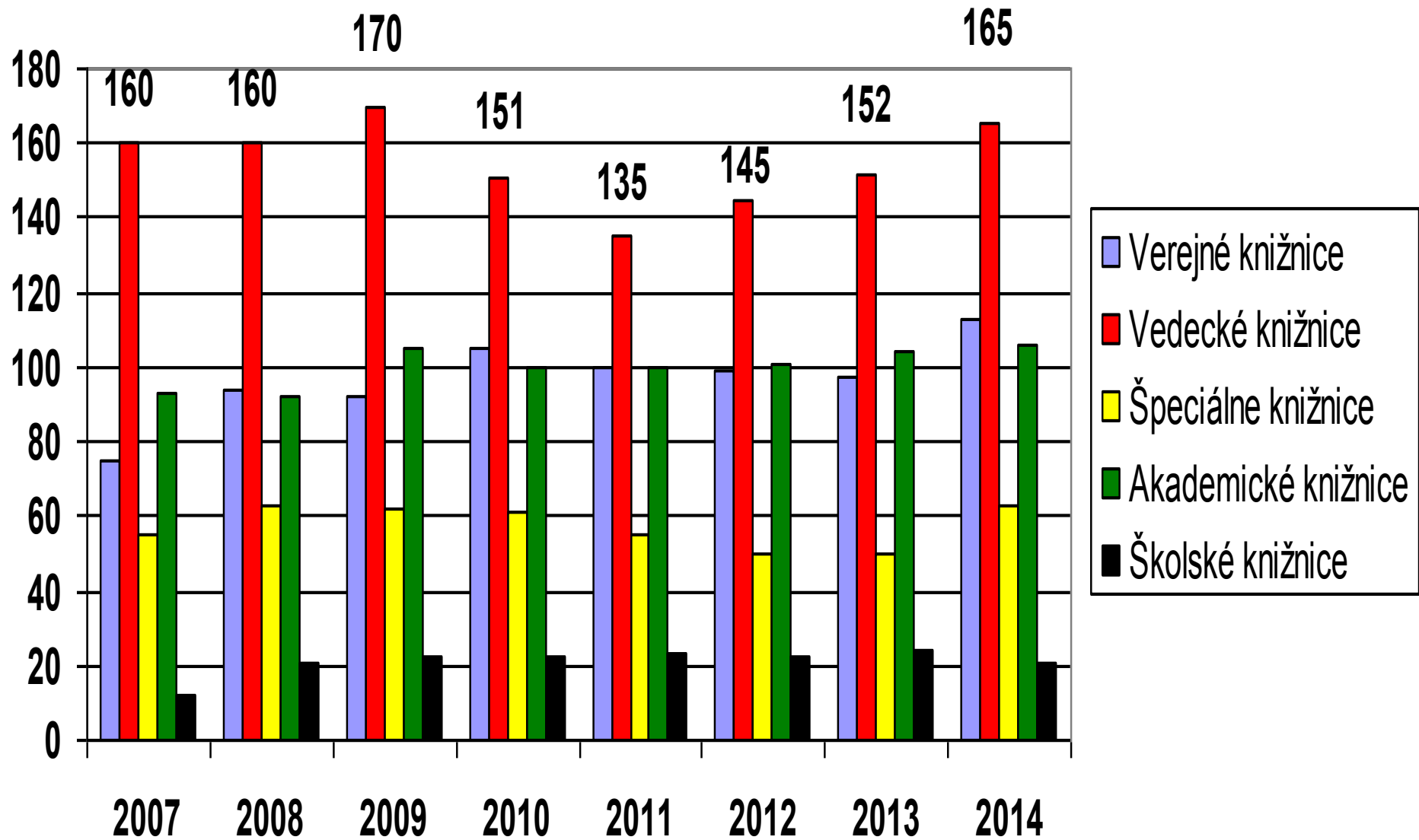
Zamestnanci v KS -prep. počet

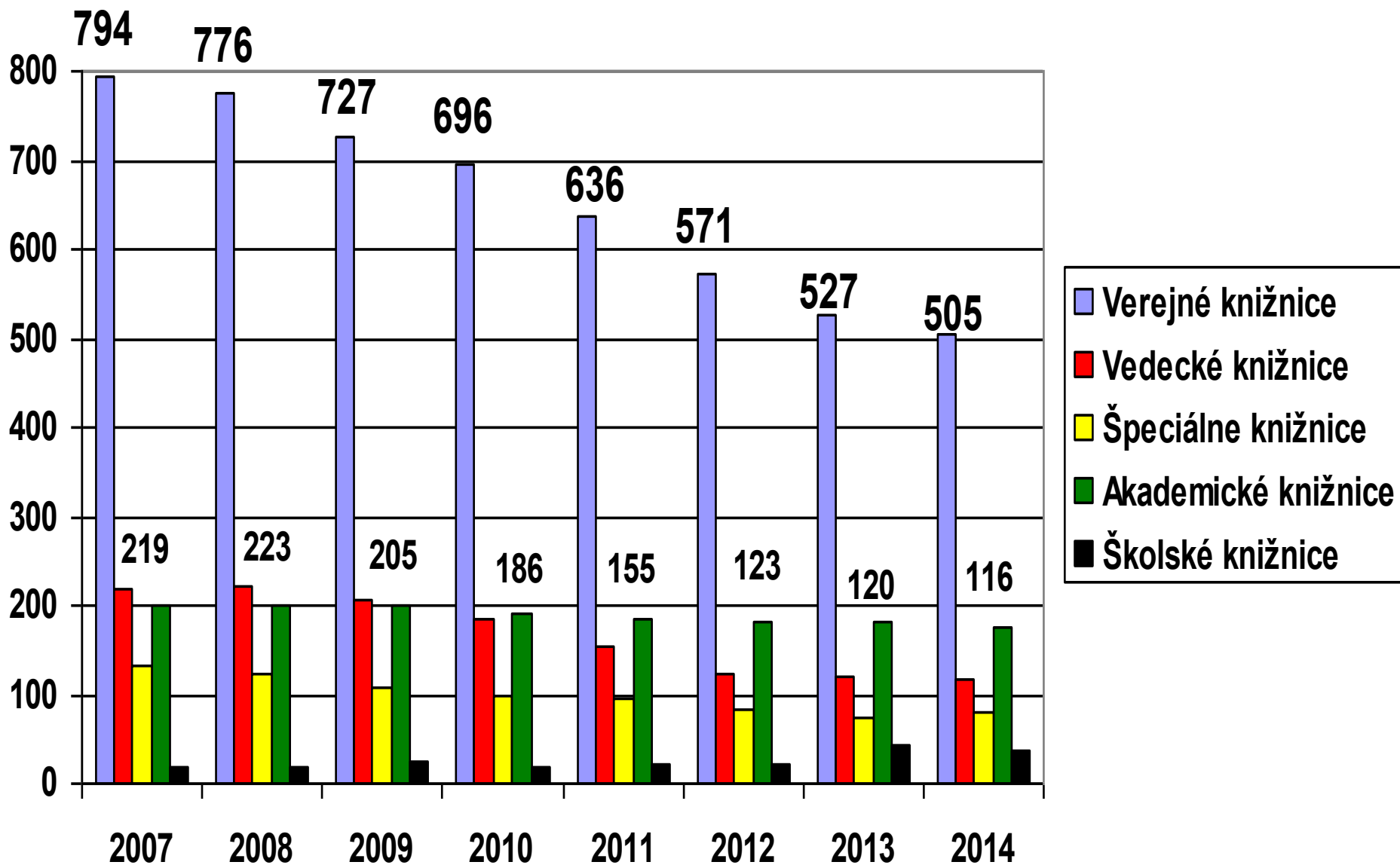
ZVKČ v KS, AK a ŠK -fyzické osoby

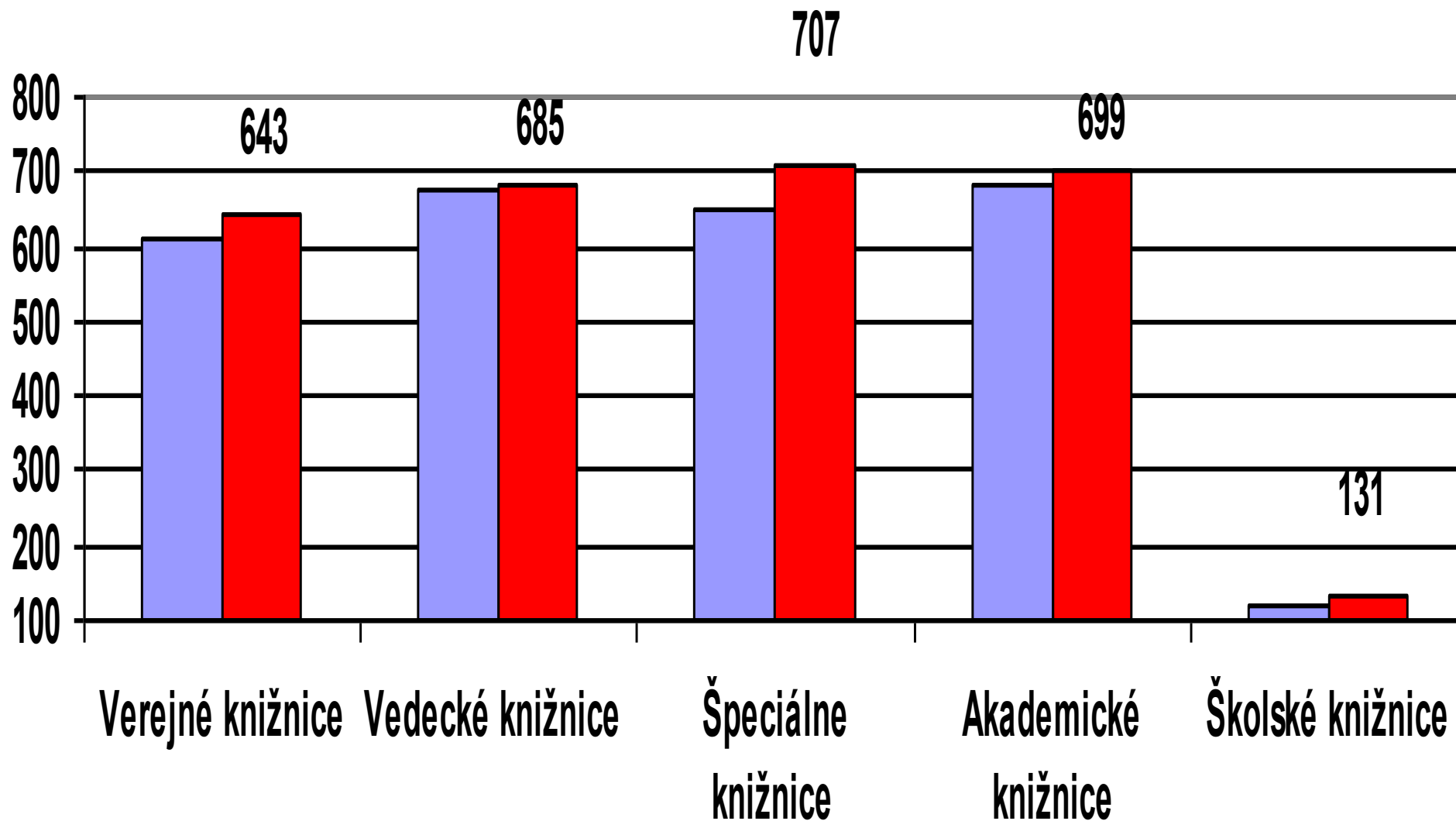
VŠ knih. v KS

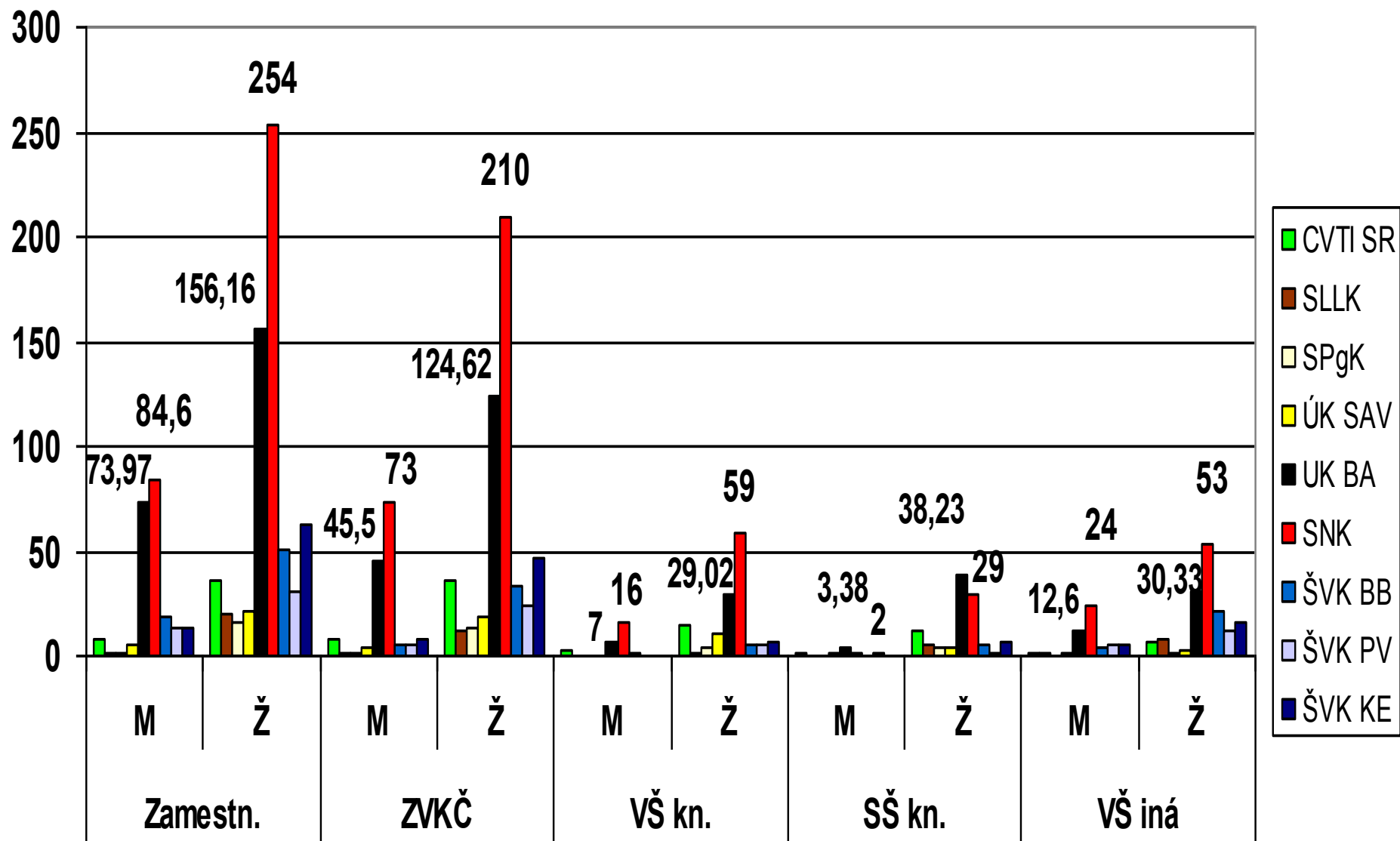
SŠ knih. v KS, údaje o verejných a vedeckých kn.

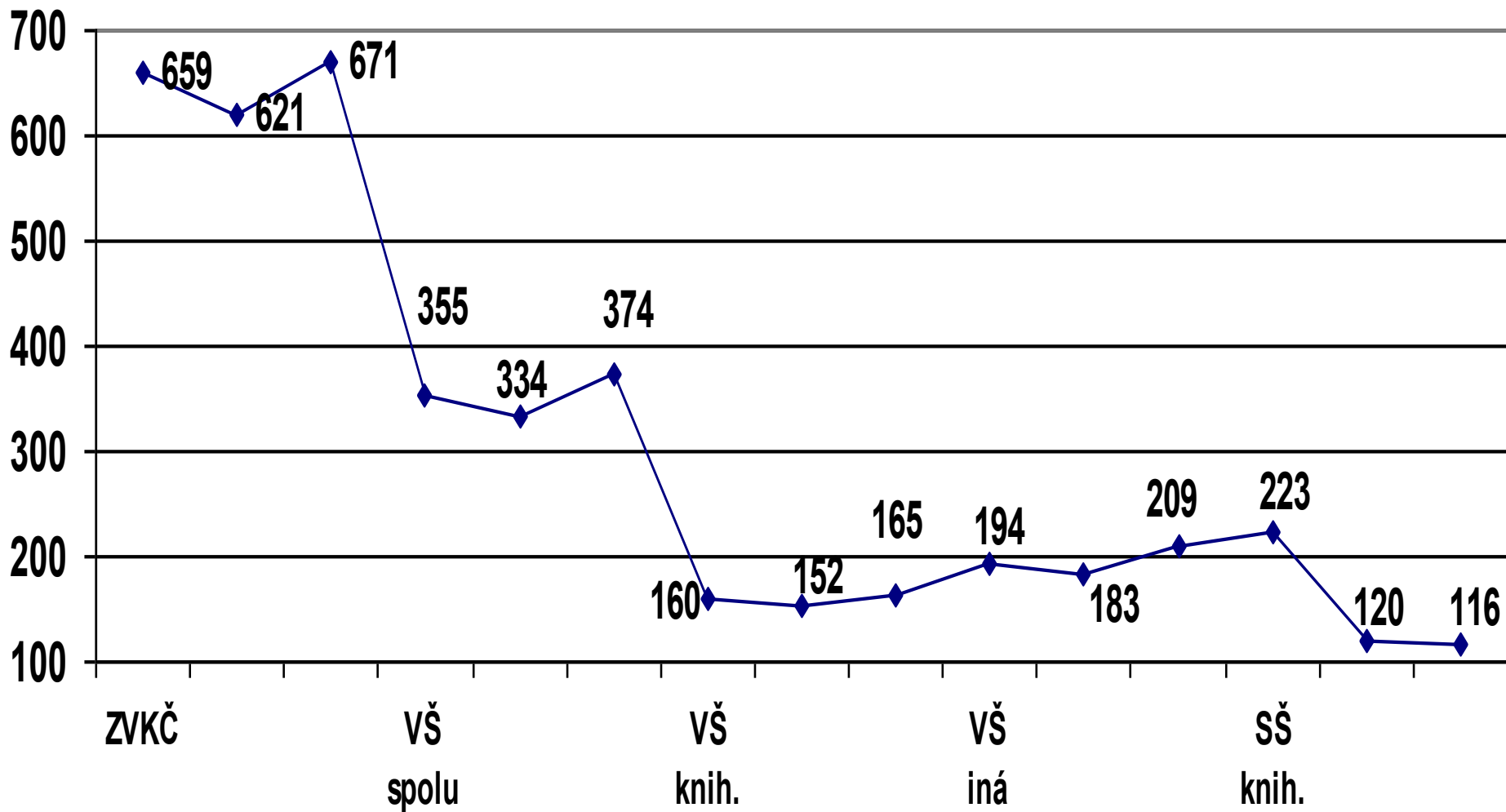
Priem. mzda v knižniciach v r. 2013 a 2014

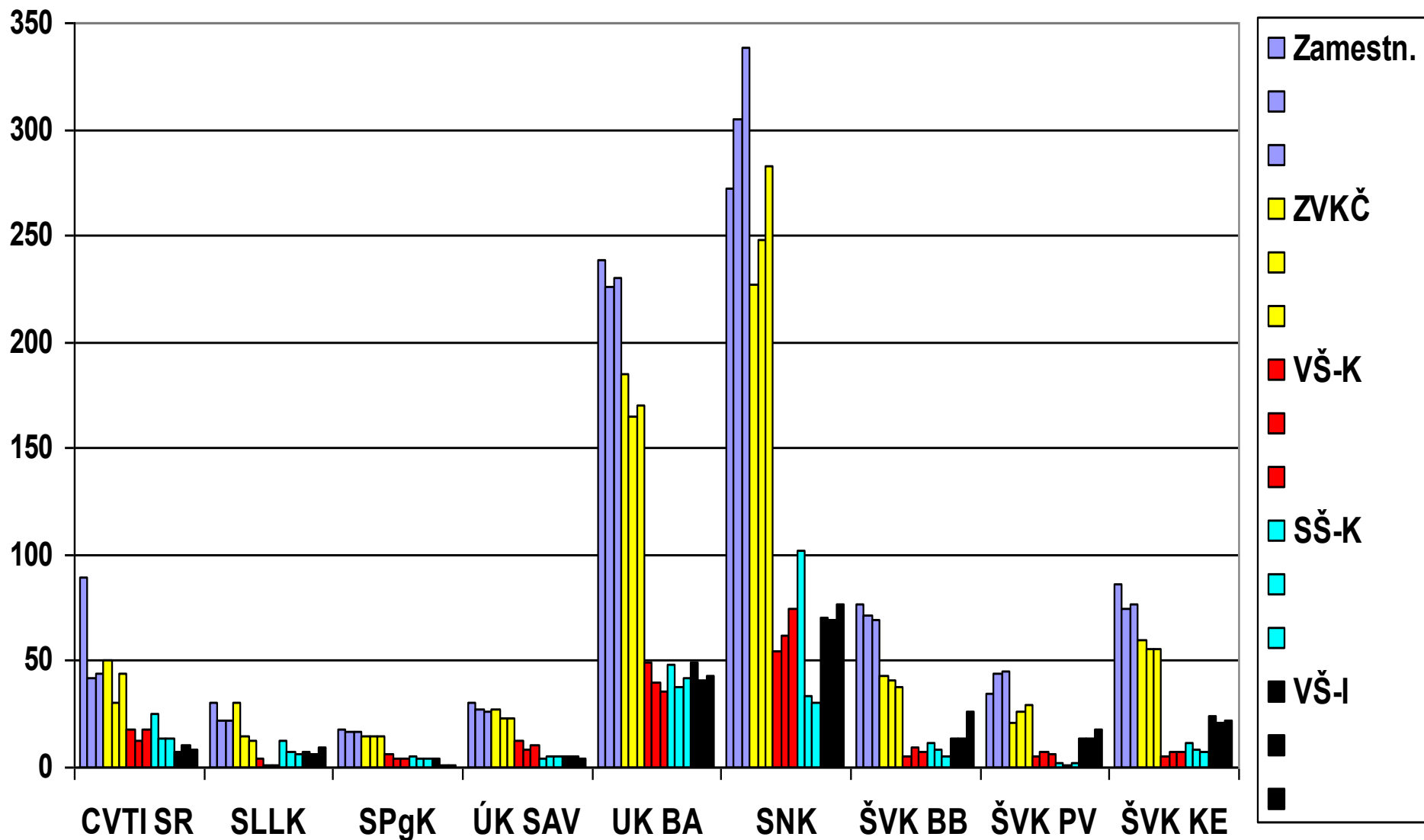
Rozdelenie zamestnancov podľa pohlavia vo ved. kn. v r. 2014

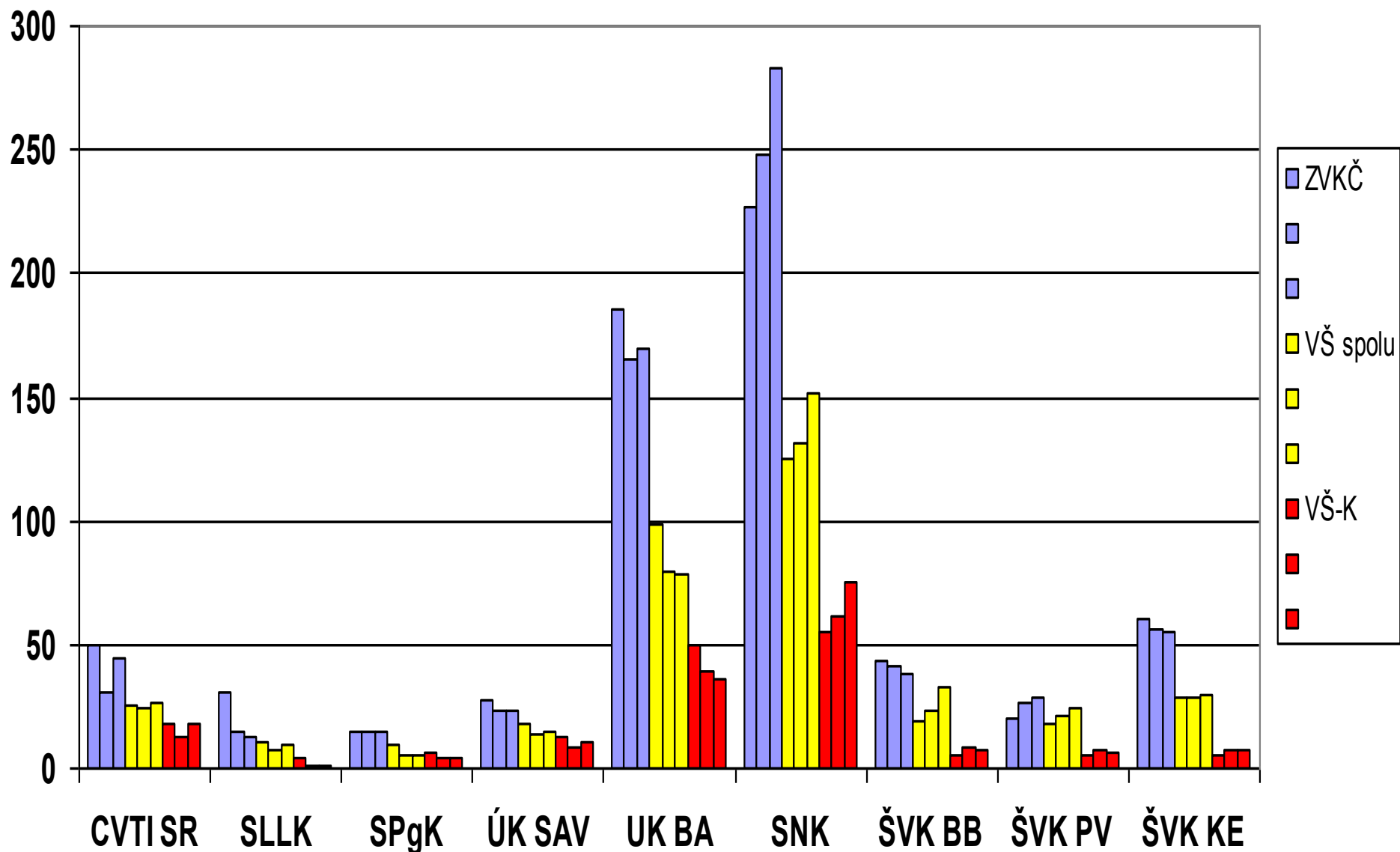
Vedecké spolu: ZVKČ, VŠ spolu, VŠ knih., VŠ iná a SŠ knih. v r. 2008, 2013
a 2014

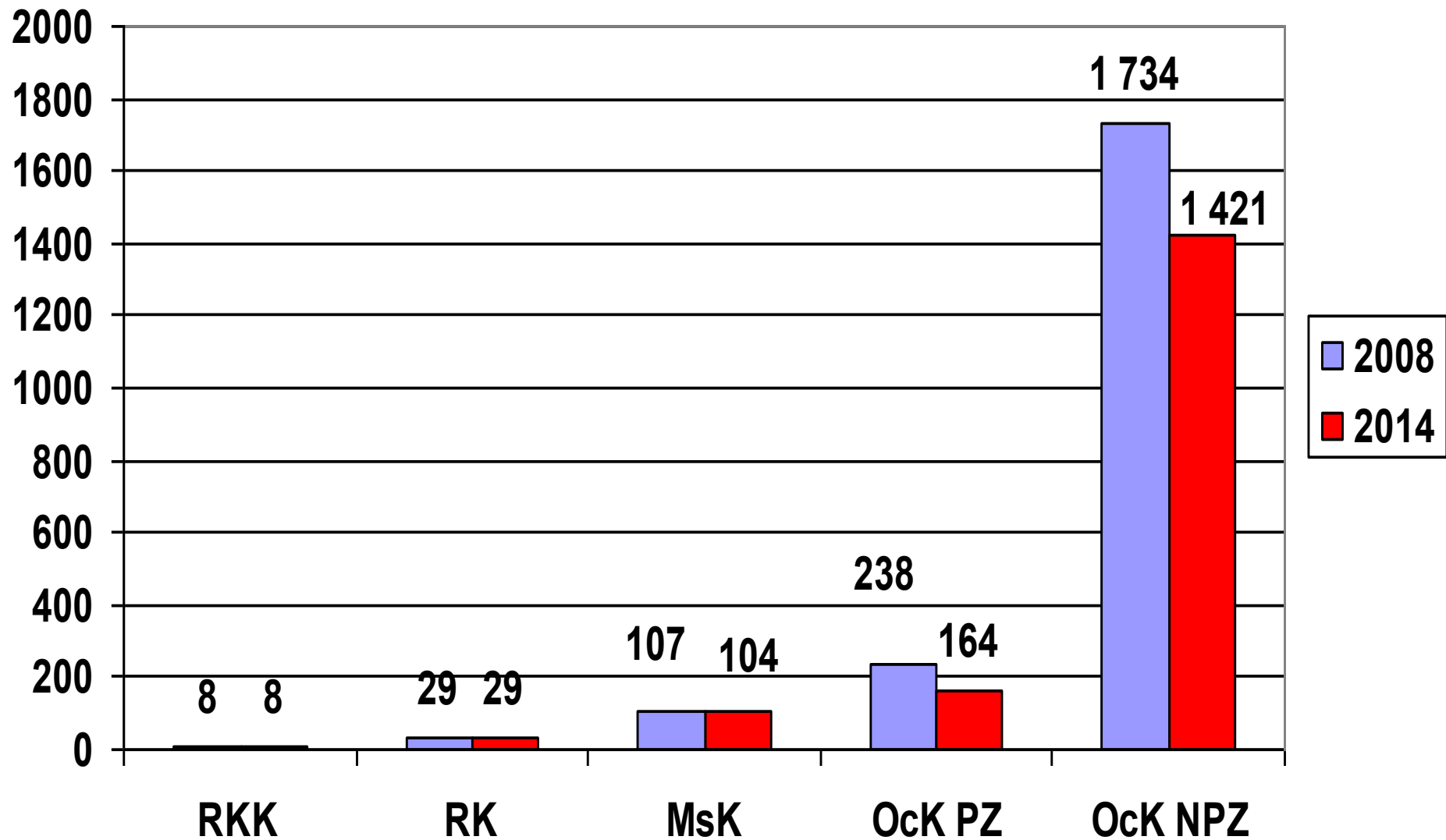
Zamestnanci ved. kn.spolu, ZVKČ, VŠ kn.,SŠ kn.,VŠ iná v r. 2008, 2013 a 2014

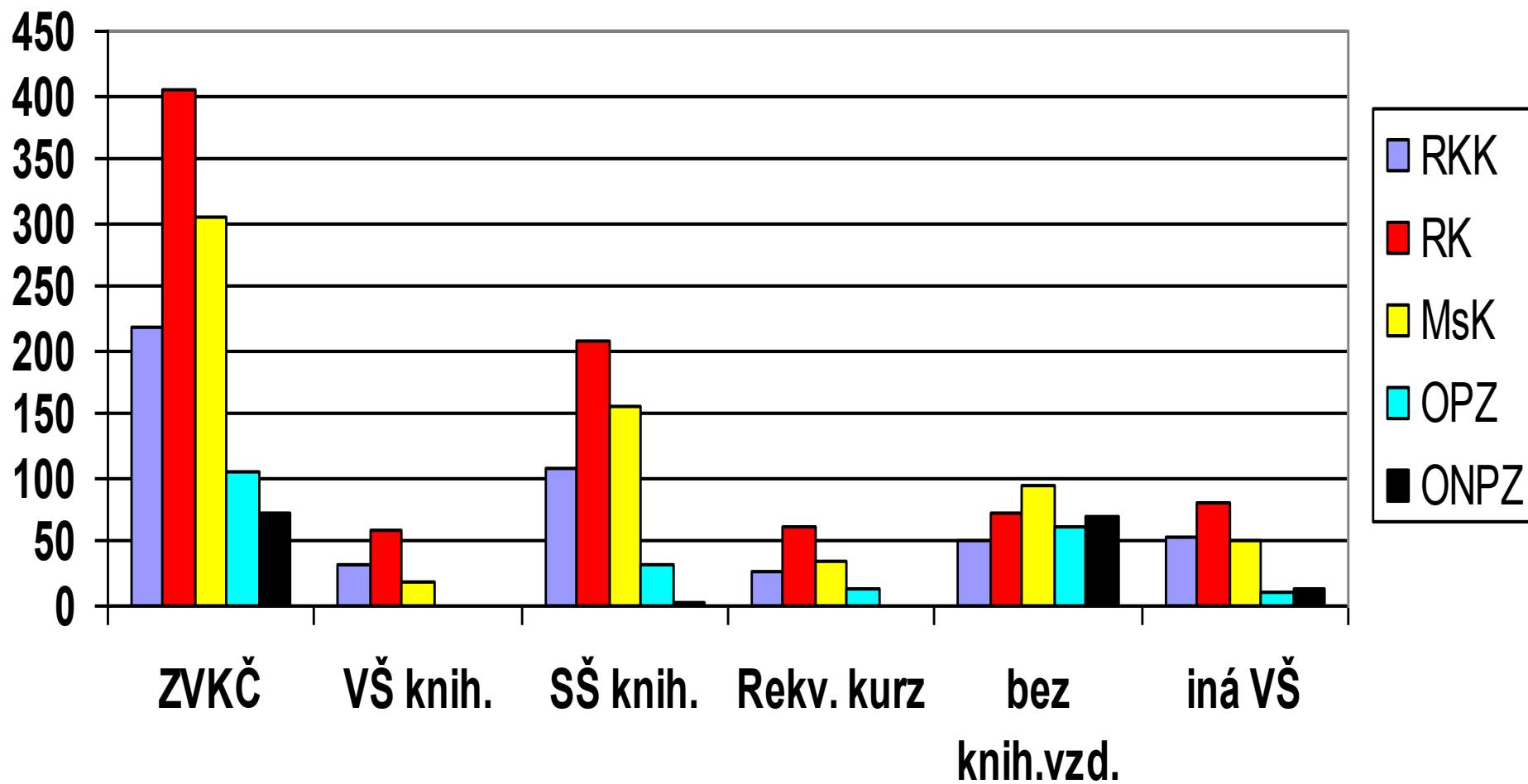
ZVKČ, VŠ spolu, VŠ knih. v r. 2008, 2013 a 2014

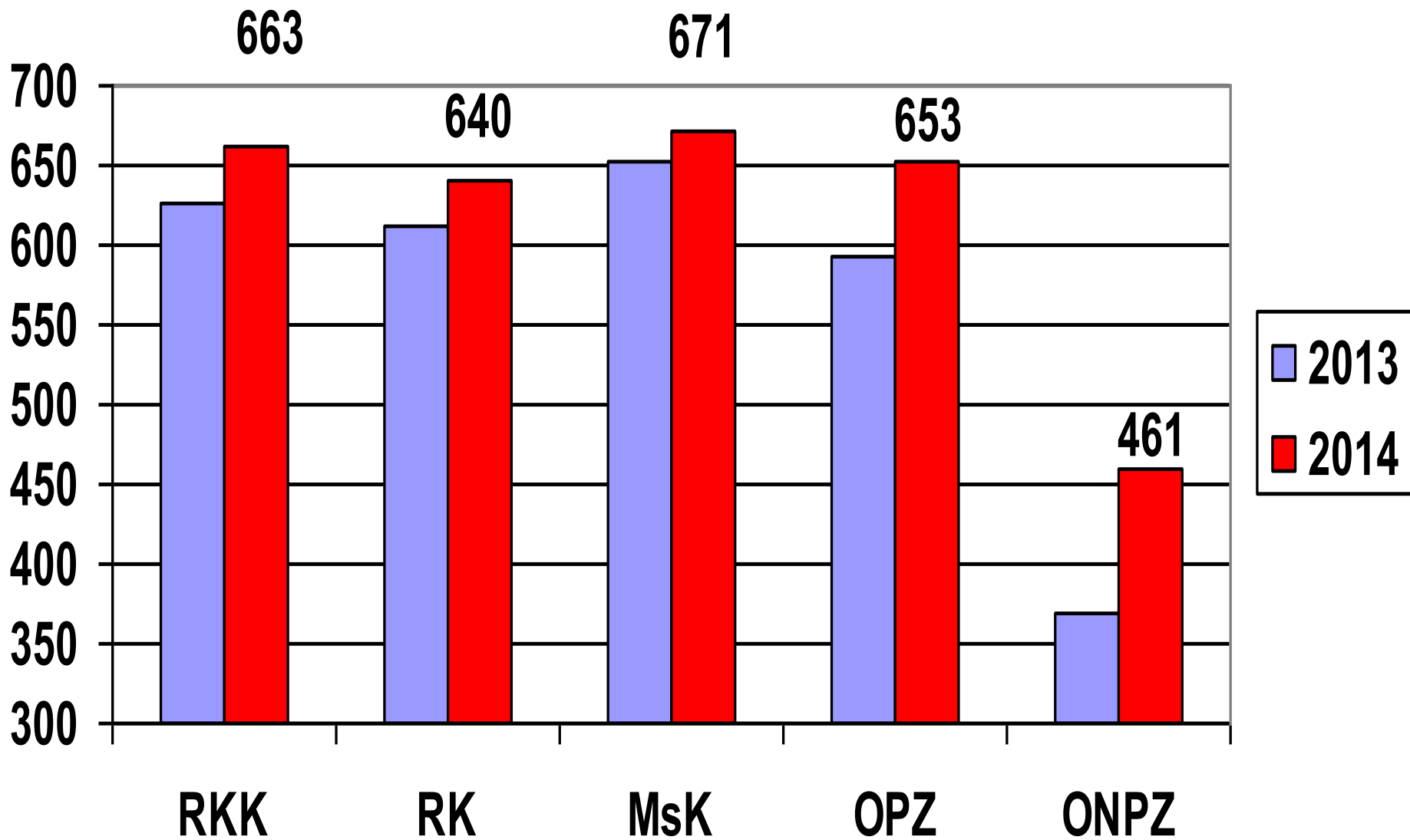
Počet fungujúcich verejn. kn. v r. 2008 a 2014

Kvalifikácia ZVKČ v RKK, RK, MsK, OcK PZ a OcK NPZ v r. 2014

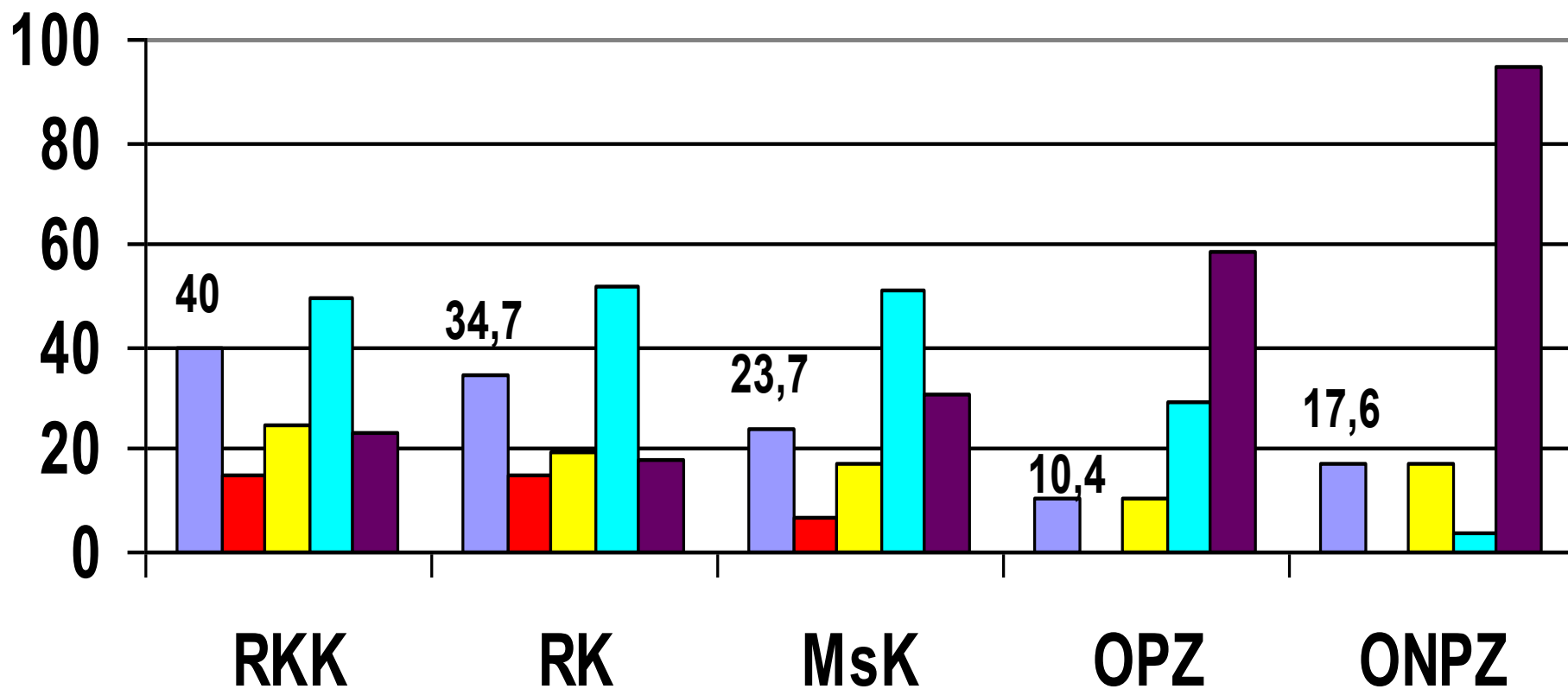

Priem. mzda vo verejn. kn. v r. 2013 a 2014

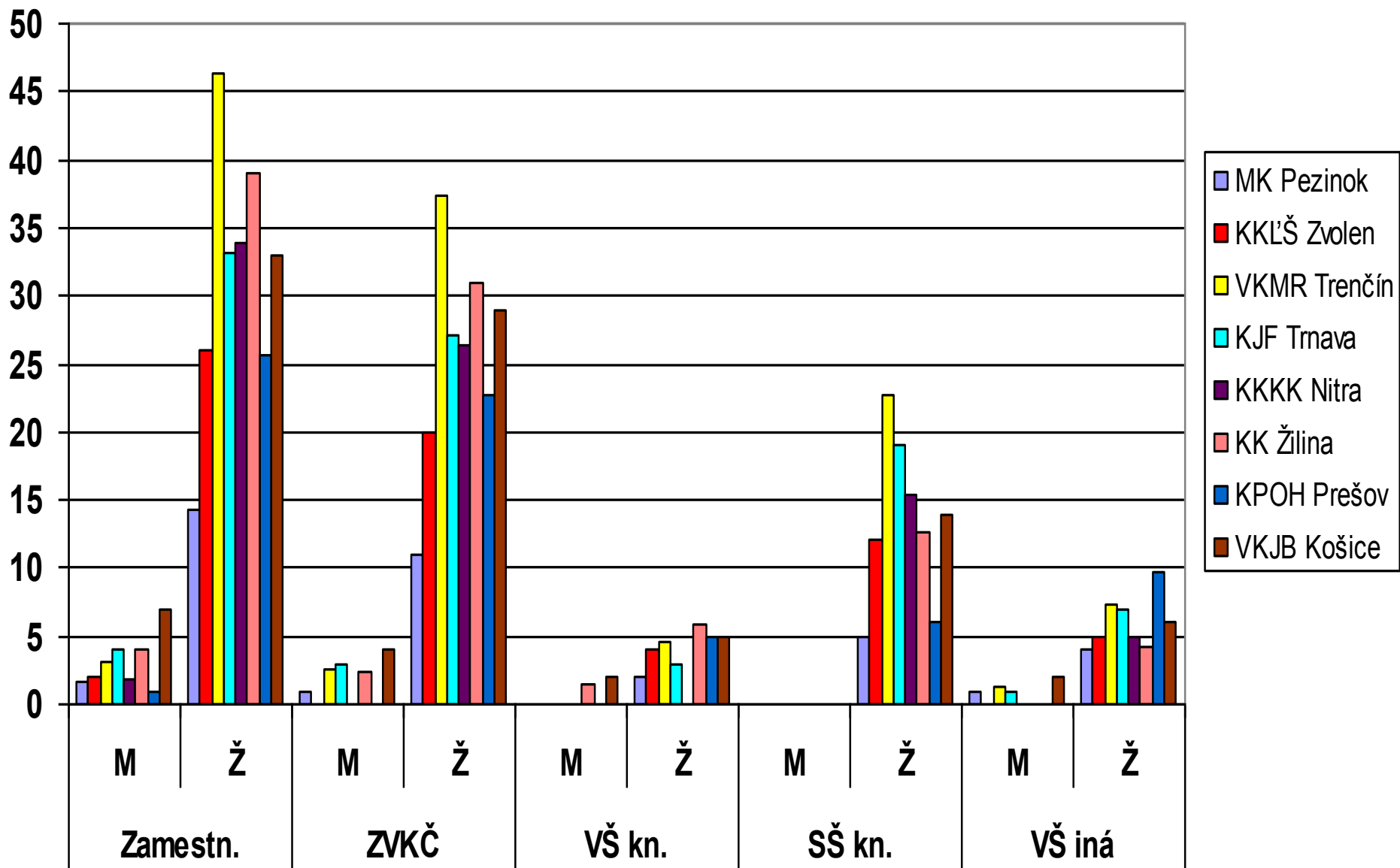

Podiel prac. s VŠ spolu, s VŠ knih., VŠ inou, SŠ knih, bez kn.vzdel.

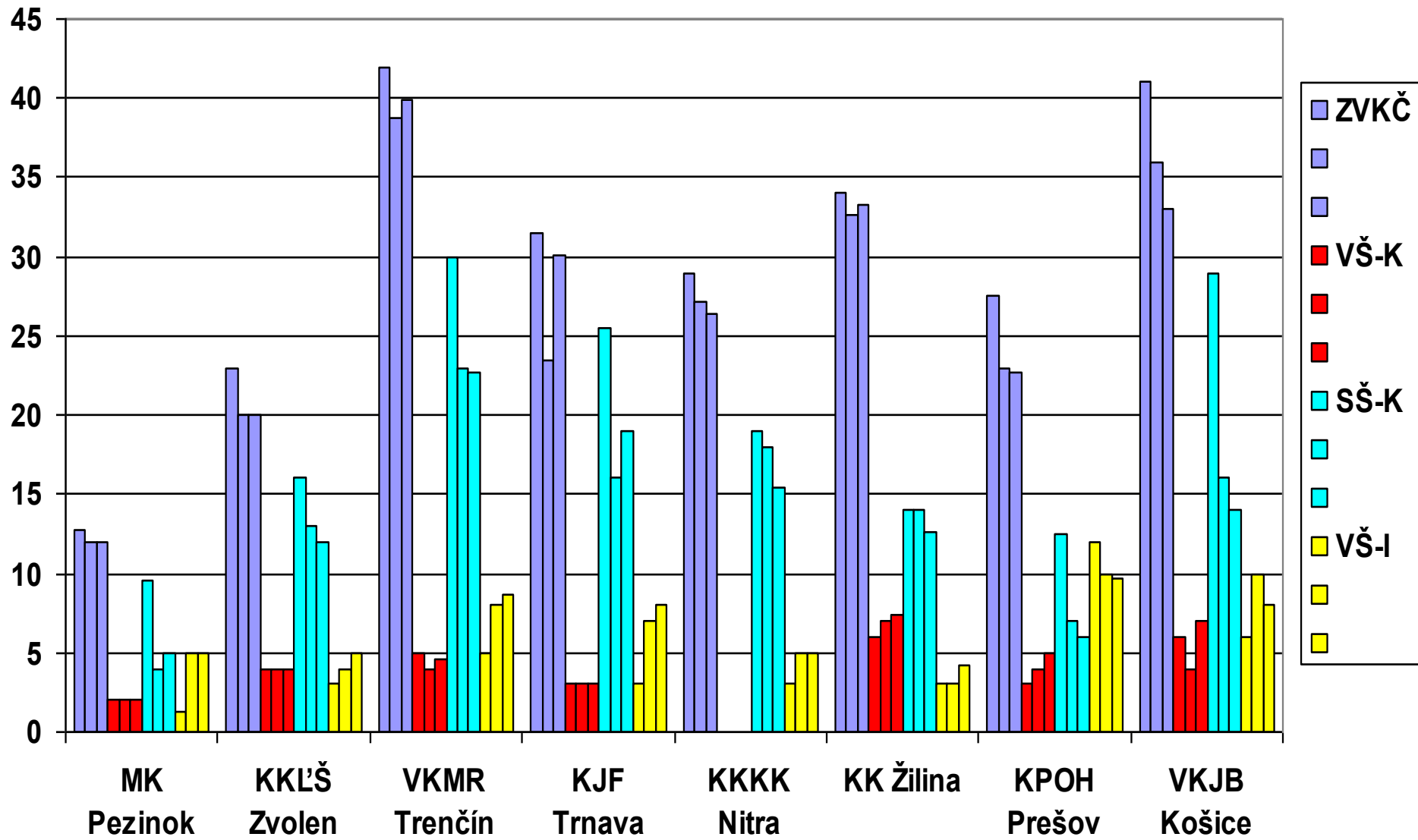
■ VŠ spolu ■ VŠ -Kn. ■ VŠ-iná ■ SŠ knih. ■ bez kn.vzdel.

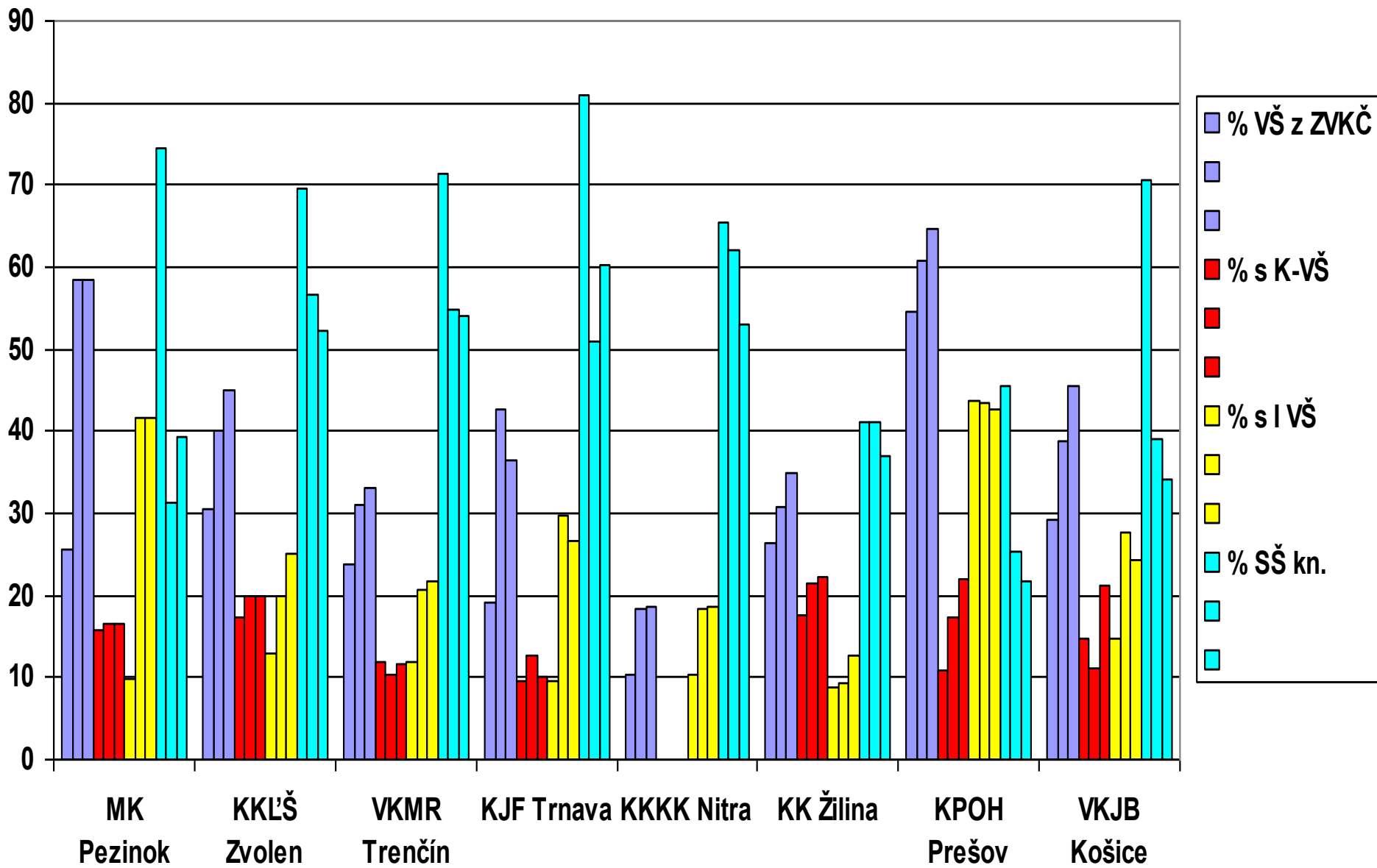
Zamestnanci RKK v r. 2014 podľa pohlavia

ZVKČ podľa kvalifikácie v RKK v r. 2008 a 2013 a 2014

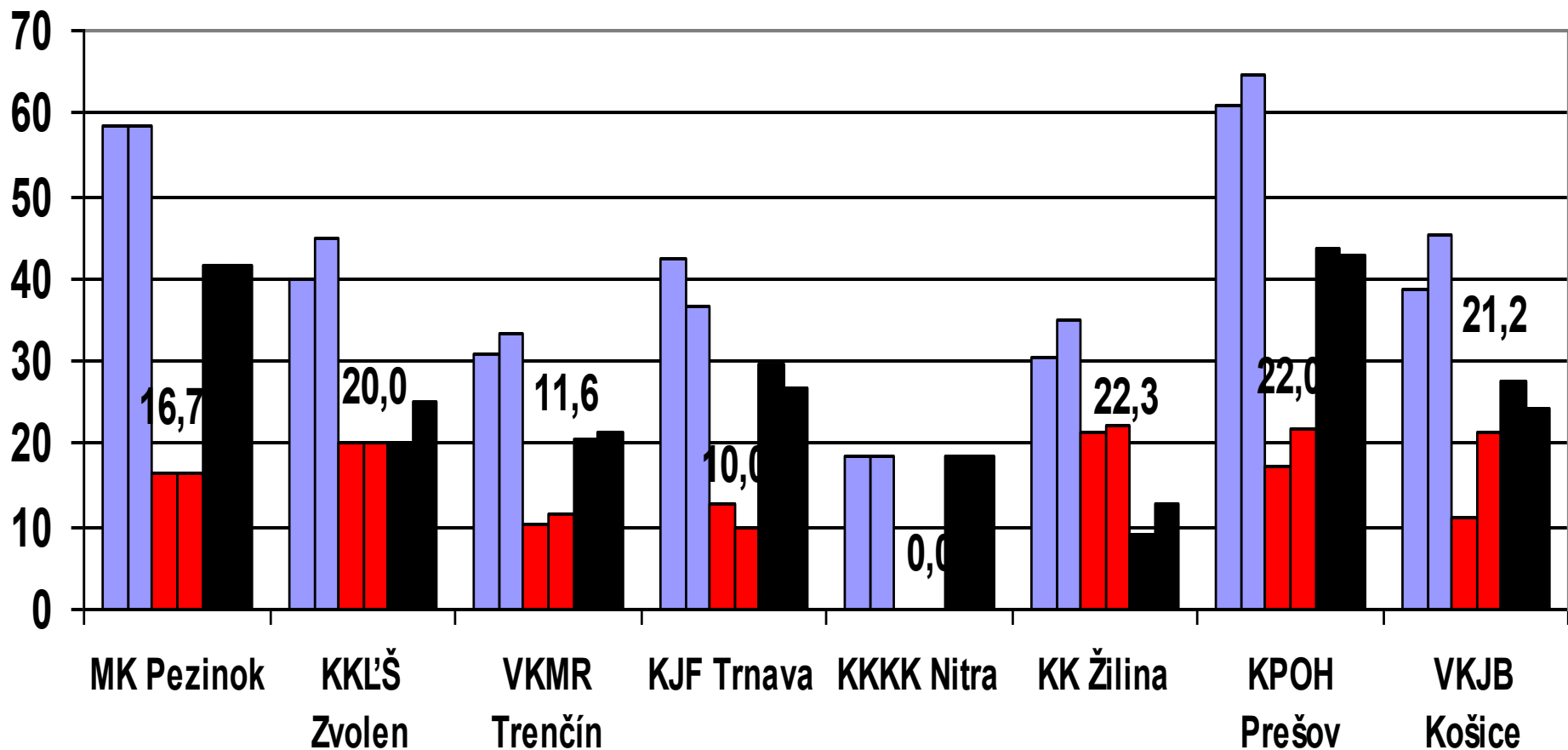

Podiel VŠ spolu, VŠ knih., VŠ inej a SŠ knih. zo ZVKČ v RKK v r. 2008 a 2013 a 2014 v %

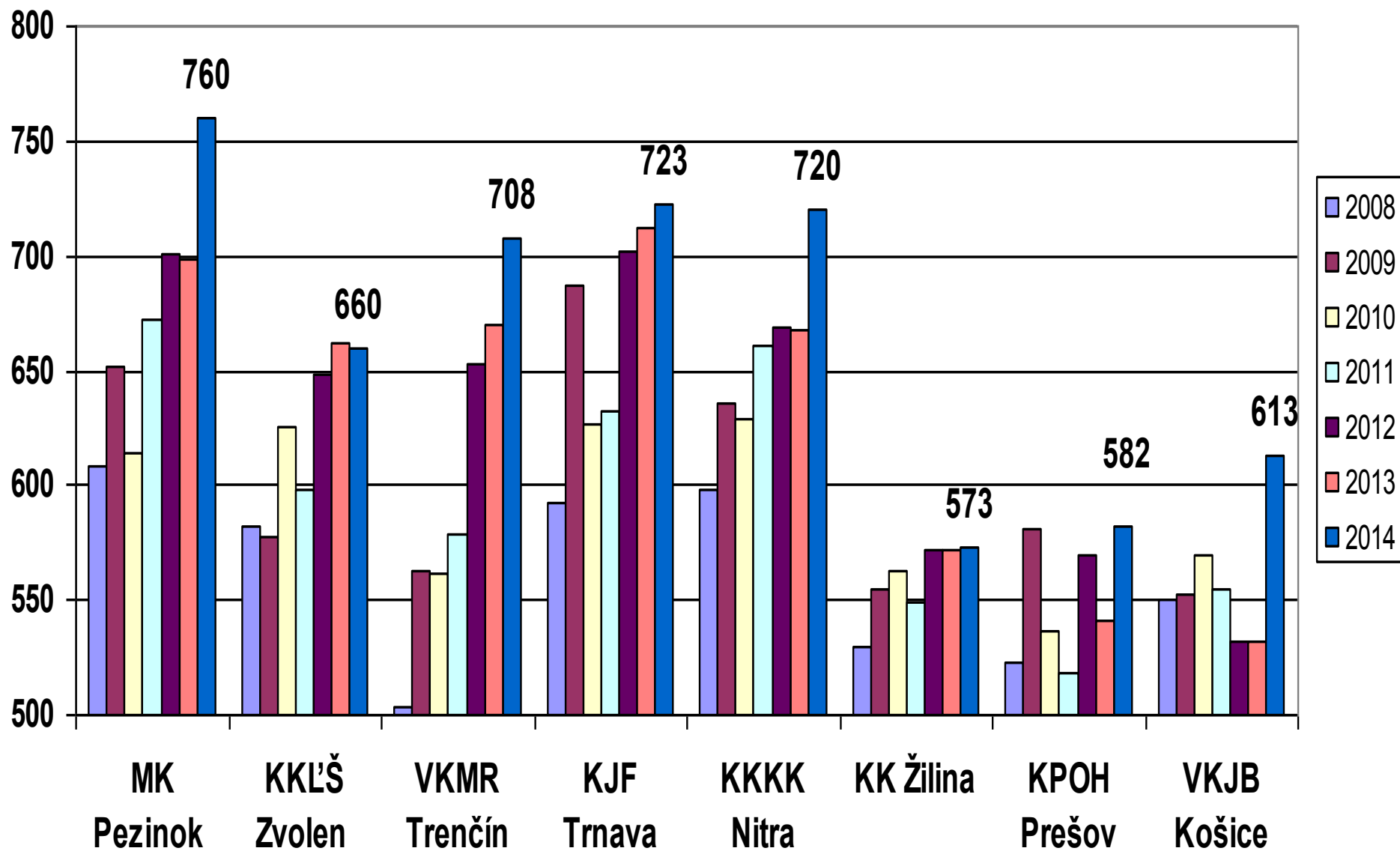

Podiel VŠ vzdel. spolu, knih. a iná VŠ zo ZVKČ v % v r. 2013 a 2014, údaje o podiele s VŠ knih. v r. 2014

■ % VŠ z ZVKČ
 ■ % s K-VŠ
 ■ % s I-VŠ
 ■

Priemerná mzda v RKK v r. 2008-2014, údaj za r. 2014

Ďakujem za pozornosť

PÉČE O NOVODOBÉ KNIHOVNÍ FONDY

- PRŮZKUM FYZICKÉHO STAVU, NOVÉ MATERIÁLY, TECHNOLOGIE A
POSTUPY KONZERVACE A RESTAUROVÁNÍ

Národní knihovna České republiky
Odbor ochrany knihovních fondů

Ing. Petra Vávrová Ph.D.
Ing. Magda Součková
Tereza Kašťáková
Mgr. Jitka Neoralová
Ing. Lucie Palánková
Tereza Szamová
Ing. Kristýna Boumová

ODBOR OCHRANY KNIHOVNÍCH FONDŮ (OOKF)

Vytvořen v roce 2011 sloučením několika pracovišť

1.4.1 Oddělení vývoje a výzkumných laboratoří

Ing. Petra Vávrová Ph.D. (I. 55102)

Zástupce: Ing. Magda Součková

1.4.2 Oddělení restaurování

BcA. Jana Dřevíková (I. 55232/55331)

Zástupce: Mgr. Jan Novotný

1.4.3 Oddělení preventivní konzervace

Tereza Kašťáková

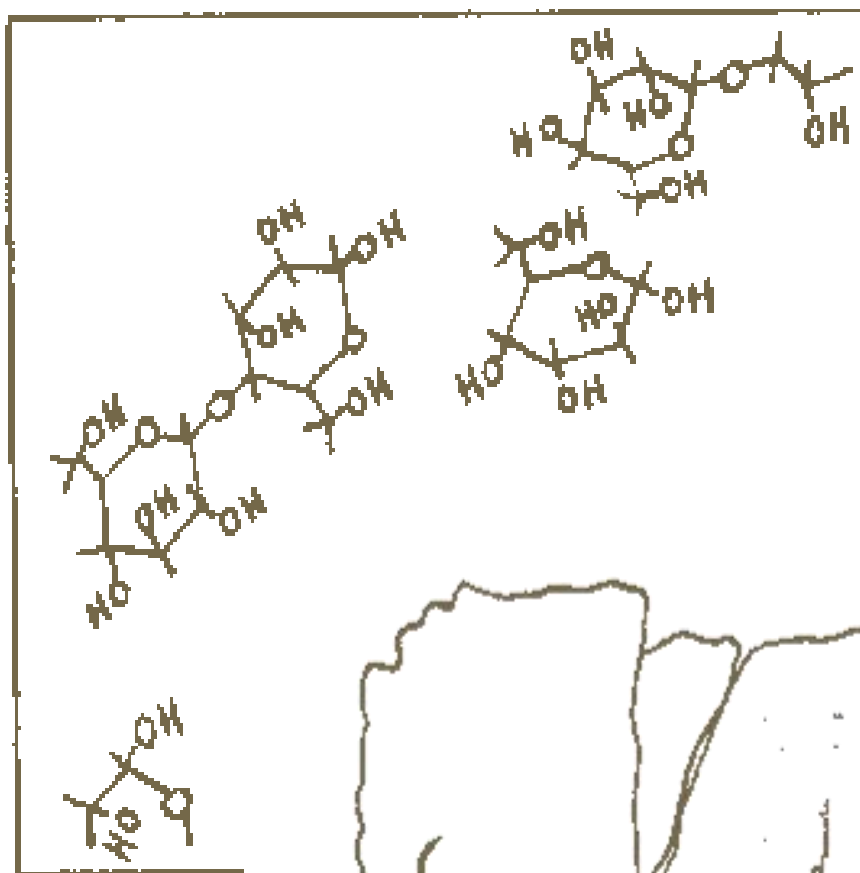
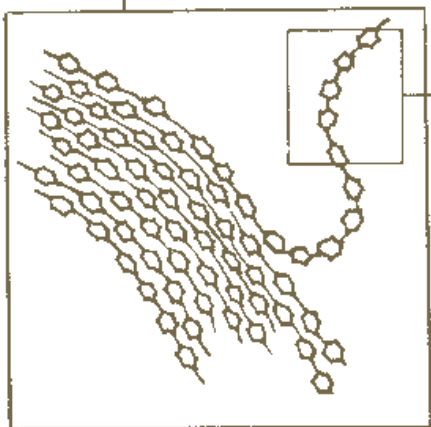
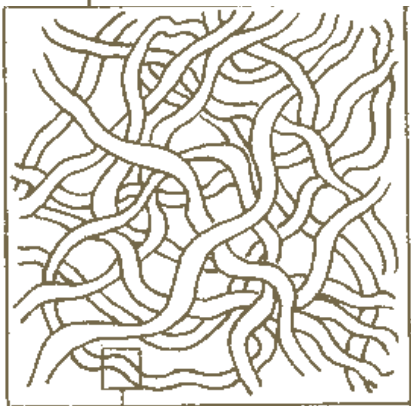
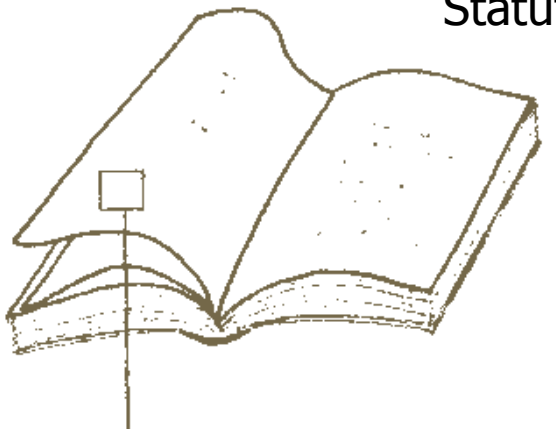
(I. 55101)

Zástupce: Jana Viceníková

Najdete nás: CD Hostivař,
pracoviště Google v Klementinum

Statut NK ČR – zachovat knihovní fondy v dobrém fyzickém stavu

OOKF – ČINNOSTI A PROFESE

- ✗ komplexní ochrana a péče o fyzický stav a zachování knihovních fondů,
- ✗ monitorování klimatických parametrů a čistotu depozitářů pro ukládání knihovních fondů,
- ✗ individuální a hromadná konzervaci individuální restaurování knihovních fondů,
- ✗ knižní vazba, výroba ochranných obalů, očista fondů,
- ✗ plánování a realizaci preventivních opatření proti haváriím a živelním pohromám a na zvládnání jejich následků,
- ✗ spolupráce s knihovnami, institucemi a odbornými pracovišti v rámci ČR a v zahraničí a projekty v oblasti ochrany knihovních fondů,
- ✗ koordinační, metodická, poradenská a konzultační činnost,
- ✗ výzkumná a vývojová činnost,
- ✗ ...

→ **klimatolog, mikrobiolog**

→ **konzervátor, restaurátor s různou specializací**

→ **knihař, technik, pracovník čistoty**

→ **klimatolog, chemický technolog (conservation scientist), mikrobiolog**

→ **klimatolog, chemický technolog, konzervátor, restaurátor, knihař**

→ **klimatolog, chem. technolog, konzervátor, restaurátor, knihař**

ZAMĚŘENÍ ČINNOSTÍ – NOVODOBÉ FONDY

- ❖ Problematika novodobých fondů NKČR (19. a 20. století)
- ❖ Průzkum stavu a vlastností materiálů
- ❖ Plastové vazby - průzkum a péče
- ❖ Plátěné vazby - průzkum a péče
- ❖ Pracovní postupy konzervace a péče o novodobé fondy
- ❖ Preventivní konzervace – podmínky uložení

PROBLEMATIKA NOVODOBÝCH FONDŮ

- ❖ Množství
 - téměř 7 000 000 svazků, počet stále roste
 - 96 % knihovních fondů NK ČR
- ❖ Nestabilní materiály
 - dřevitý kyselý papír
 - polymerní materiály

METODIKA PRŮZKUMU NOVODOBÝCH FONDŮ

Centrální znalostní báze RD

- ❖ Značné poškození způsobené výrobními procesy, surovinami, technologiemi,
- ❖ cíl průzkumu - nezbytnost zásahu hromadného charakteru, případně vývoje rychlých a efektivních postupů
- ❖ Národní knihovna, Moravská zemská knihovna, Vědecká knihovna v Olomouci
- ❖ Popis knihy, fyzický stav, materiálové složení, hodnota pH, hmotnost, ...
- ❖ Průzkum plastových a plátěných knižních vazeb – specifikace parametrů

The screenshot shows the WebRELIEF application interface for book research. The main window is titled "Průzkum novodobých fondů (CZBRD)". The interface includes a navigation menu on the left with options like "Funkce", "Agendy", "Uložené poklady", and "Tiskové sestavy". The main content area is divided into several sections:

- Identifikace exempláře:** Fields for "Čárový kód:", "Signatura:", "Uložení:", "Název:", "Autor:", "Místo vydání:", "Vydavatel:", and "Rok vydání:".
- ČNB:** Fields for "Číslo:", "Pole 001:", and "Systém:".
- POČET ZÁSAHŮ:** A list of actions with counts: Odkyselování (0), Restaurování (0), Konzervace (0), Mechanické čištění (0), Chemické čištění (0), Dezinfekce (0), Jiný zásah (0).
- Typ fondu:** Dropdown menus for "Typ vazby:", "Druh vazby:", "Ochranný obal:", and "Materiál:".
- Typ papíru:** Dropdown menus for "Zabarvení papíru:", "Písmo:", and "Typ tisku:".
- Neúplňost exempláře:** A text input field.
- Poznámky:** A text input field.
- Historie měření:** A table with columns: "Druh zásahu", "Zařazení", "Měření - sběrka pH", "Měření - knižník - pH", and "Organizace".
- POSLEDNÍ MĚŘENÍ ZE DNE:** A dropdown menu for "PO ZÁSAHU:" with "původní stav" selected.
- POŠKOZENÍ:** A grid of radio buttons for "Desky:", "Hřbetník:", "Kapitálék:", "Záložková stránka:", "Předšedla:", and "Vazba:" with values 01 to 05.
- POŠKOZENÍ obalů:** Radio buttons for "Na deskách", "Není", and "Utvázaná".

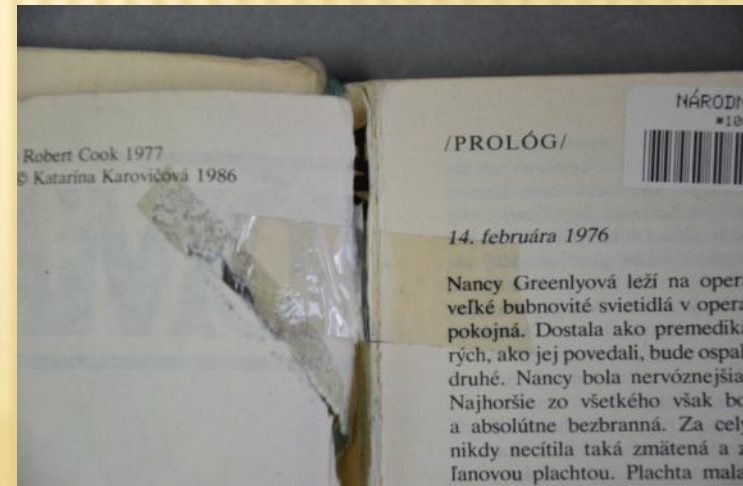
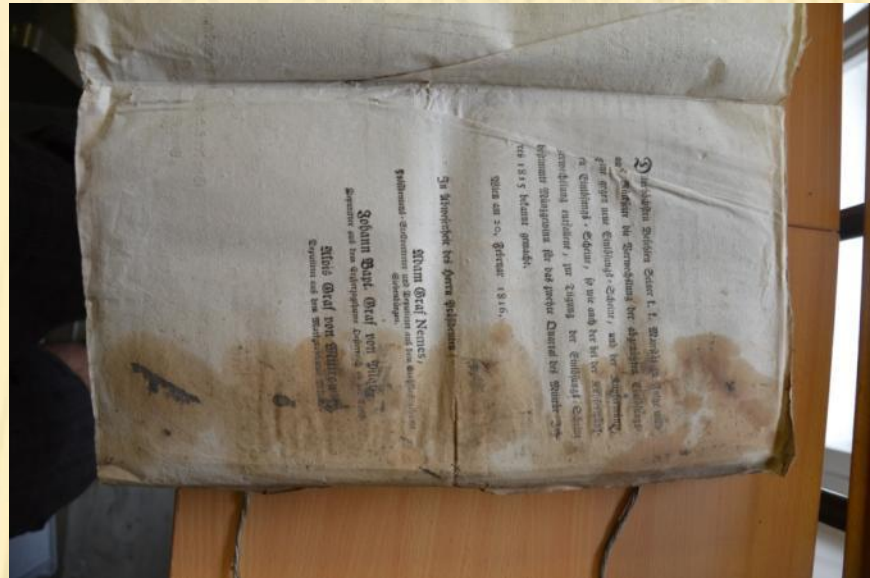
The bottom status bar shows "Řádků: 2945 Filt: Tiskové profile: Čárový kód: Název publikace: pH pod 3.3".

FORMULÁŘ PRŮZKUMU-SLEDOVANÉ PARAMETRY

- ✘ Materiálové složení knih-druh papíru
- ✘ Druhy vazeb – kožené, polokožené, poloplátěné...
- ✘ Obaly - vhodné, nevhodné, původní...
- ✘ Míra poškození
- ✘ Fyzický stav
- ✘ Hodnota pH
- ✘ ...

TYPY POŠKOZENÍ

Hmyz, hlodavci i větší savci
Plísně
Mechanické poškození
Nevhodné opravy

...

VHODNÉ, NEVHODNÉ A PŮVODNÍ OBALY

Původní obaly vyrobené na knihu již při jejím vydání.

Později dodané ochranné obaly z nevhodného materiálu

PRACOVNÍŠTĚ PRŮZKUMU FYZICKÉHO STAVU KNIH POTŘEBY A POMŮCKY

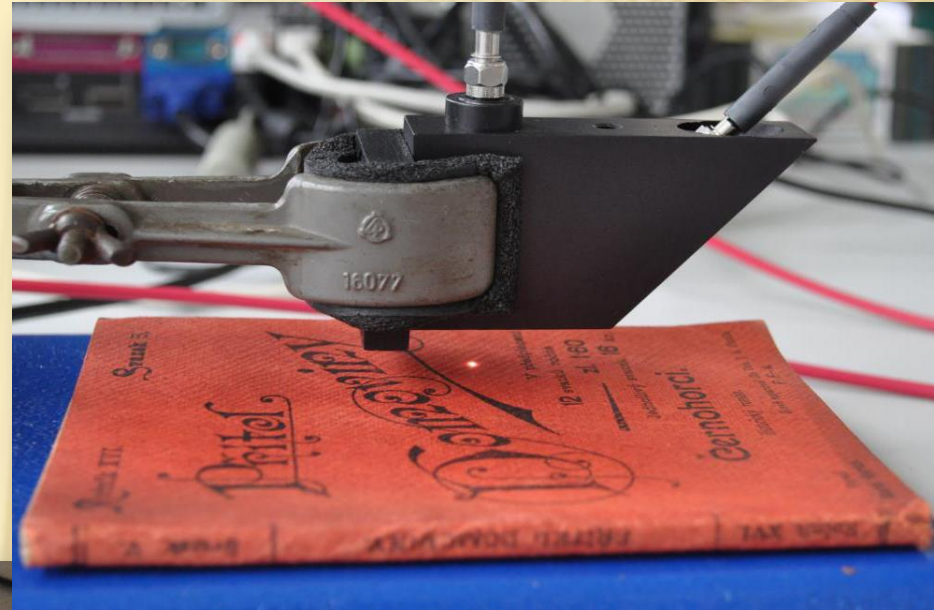
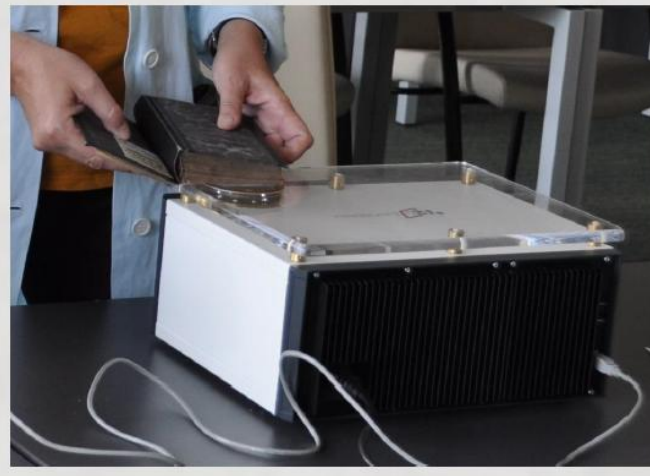

PRŮBĚH PRŮZKUMU – PROŠKOLENÍ PRACOVNÍCI

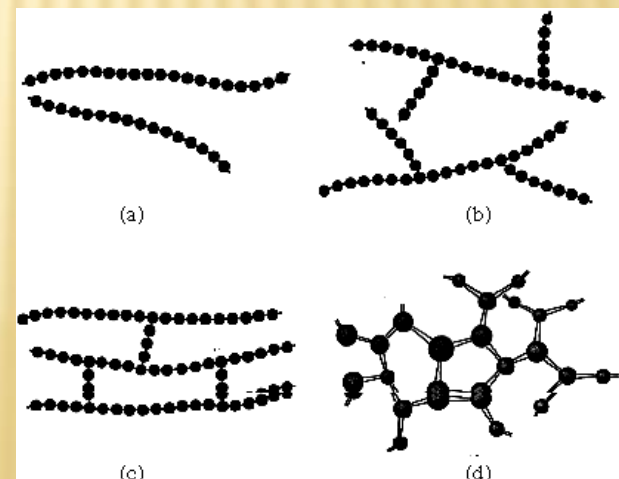
PRŮZKUM STAVU A VLASTNOSTÍ MATERIÁLŮ

- ❖ SurveNIR
- ❖ Mikrofadeometr

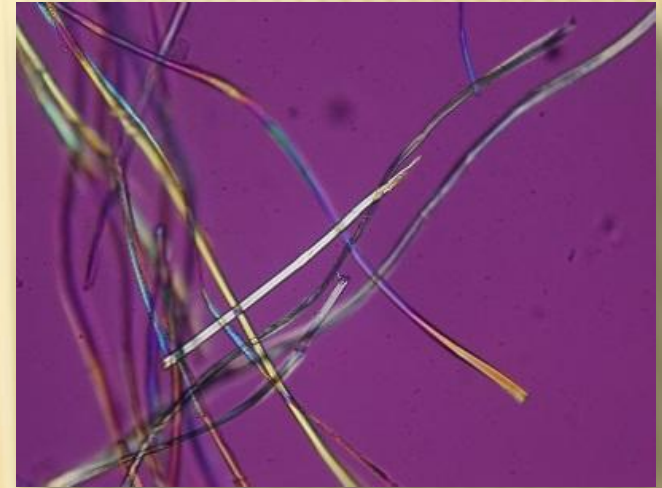
PLASTOVÉ VAZBY A JEJICH DLOUHODOBÉ UCHOVÁVÁNÍ

- ❖ Konzultace: Thea van Oosten, Amsterdam, NL a Anna Lagana, Itálie
- ❖ Specializace na současné umění
- ❖ Studie polymerních materiálů, jejich složení a techniky výroby
- ❖ Typické poškození, možnosti čištění, uchovávání, uložení

ANALÝZY TEXTILNÍCH MATERIÁLŮ

- ❖ Materiálové složení textilních pokryvů
- ❖ Materiál pro restaurování pláten
- ❖ Alkalická lepidla a zátěrové hmoty

METODY ČIŠTĚNÍ - POUŽÍVANÉ

- Vysavač
 - Muzejní, nebo se štětinovým nástavcem
- Wallmaster
 - Přírodní latex, citlivý na světlo, ale stálý
 - Dá se prát, ale je cenově špatně dostupný
- Purus
 - Samovýroba, plastová hmota, cenová dostupnost
 - Měkkost, „mazlavost“
 - Pozor na plasty, (polystyren (PS), PVC, aj.); věci z PP a PE jsou v kontaktu s purusem stabilní

ČIŠTĚNÍ

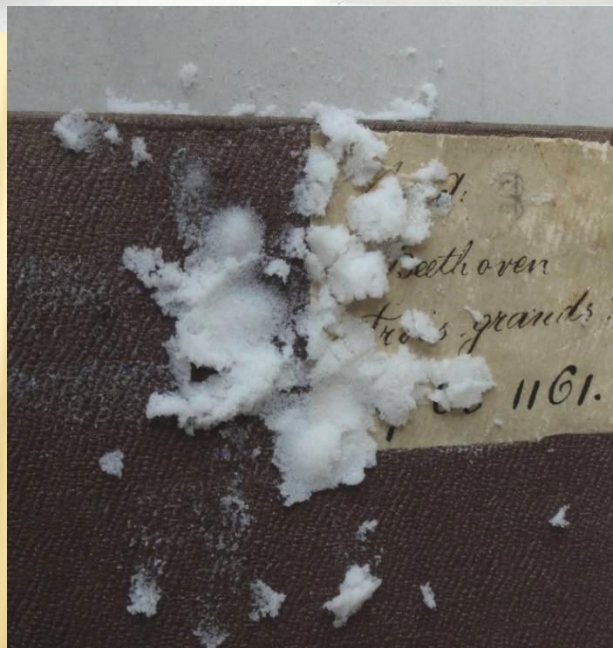
NOVÉ METODY, PROSTŘEDKY

- ❖ Perlóza®
- ❖ Gellan gum
- ❖ Enzymy
- ❖ Kapilární čištění

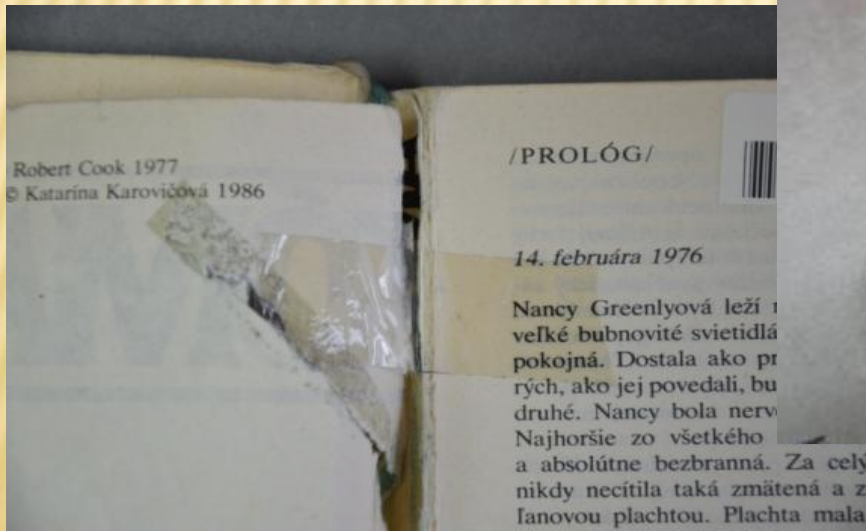
- ❖ Další běžně používané metody
 - Wallmaster, Purus, wishab, groomstick, gummy, štětce, vysavač...

KAPILÁRNÍ ČIŠTĚNÍ, GELLAN GUM, PERLÓZA®

LEPÍCÍ PÁSKY – PŘEDCHOZÍ ZÁSAHY

- ❖ Materiálové složení
- ❖ Průzkum producentů pásek
- ❖ Snímání pásek
- ❖ Vliv na papírovou podložku
- ❖ Pásky určené k restaurátorským účelům

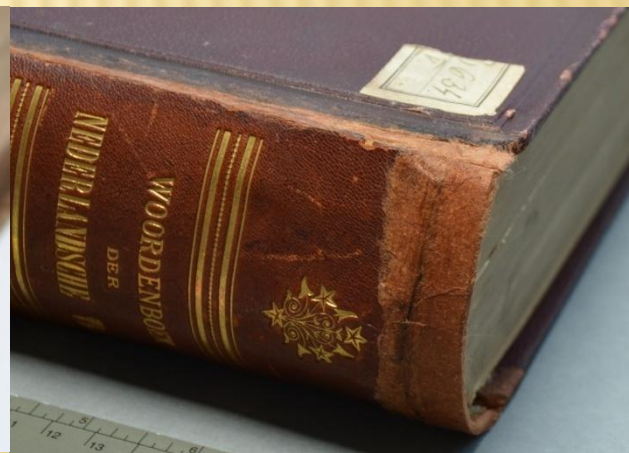
METODY LEPENÍ A DOPLŇOVÁNÍ

- ✘ Výrobky firmy Neschen. Dodává Ceiba. Aktuálně Filmoplast P
- ✘ Adhezivní japanové fólie (O.Lehovec)
- ✘ Opravy japonským papírem
- ✘ Nevhodné dolévání – strojní papír má jiný charakter, opacitu,...
- ✘ Opravy strojním papírem - záplatami
- ✘ Reversibilita!

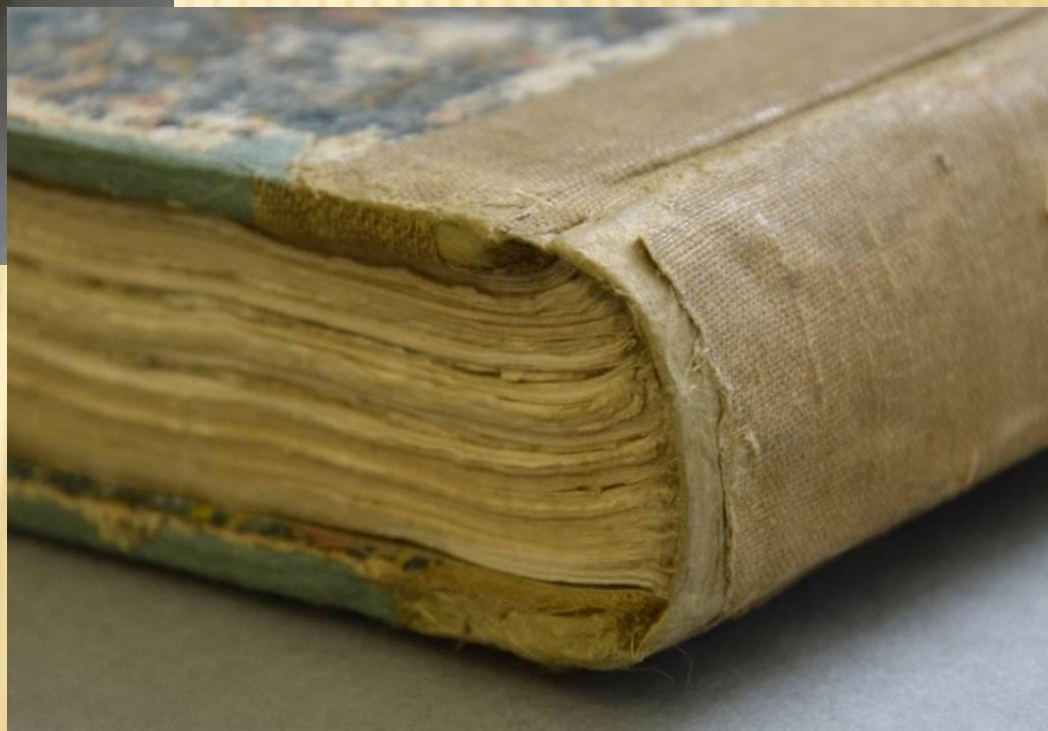

METODIKA OPRAV KNIH

- ❖ Účel/funkce opravovaných knih
- ❖ Modifikace restaurátorských postupů
- ❖ Rychlost, efektivita zásahu, odolnost, vysoká životnost
- ❖ Zachování původních prvků vazby

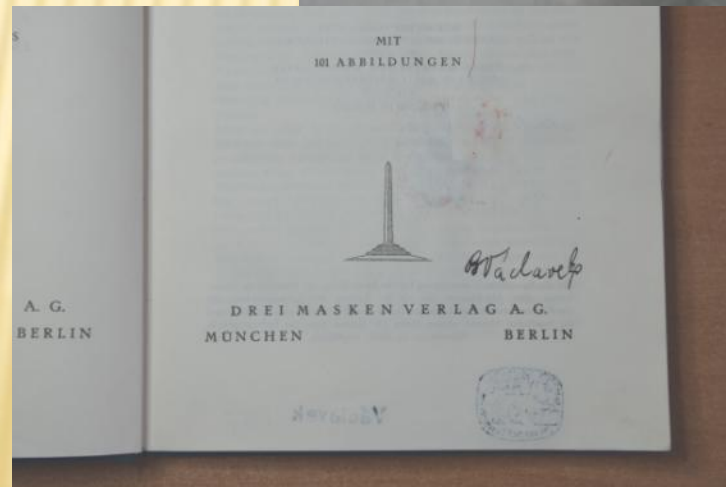
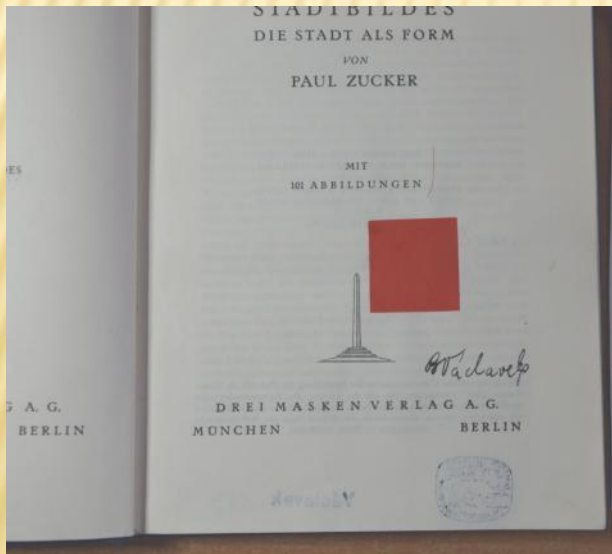

METODIKA OPRAV KNIH

SNÍMÁNÍ STARÝCH A NEVHODNÝCH OPRAV

- ✘ Lepící pásky plastové
- ✘ Lepící pásky křehké
- ✘ Moderní lepidla

VISK 7

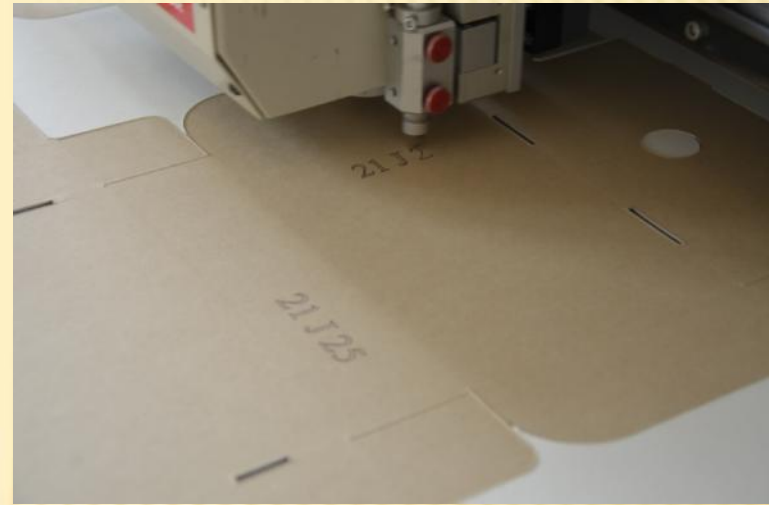
- ❖ Národní program digitalizace dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru Kramerius – nově:
 - Ochranné obaly – skládané, bez lepidel, ...
 - Odkyselování – metoda ZFB:2, ZFB Lipsko
 - Restaurování, konzervace – záchrana nejohroženějších,
 - Mikrobiologické stěry a dezinfekce
 - Vyhodnocení klimatických podmínek

ODKYSELOVÁNÍ

- ✘ Nutno použít hromadné metody.
- ✘ Nevhodné pro fotografie!
- ✘ ROZDÍL KNIHY A ARCHIVÁLIE –
ZFB:2,Papersave x Neschen, C500-900
- ✘ Pro zvolení vhodné metody je potřeba tyto metody důkladně otestovat na řadě zkušebních vzorků a poznat jejich výhody a nevýhody, rizika.

OCHRANNÉ OBALY

- ✘ Ochrana proti polutantům a prachu
- ✘ Speciálně vyvinutá lepenka
 - + Mechanické i chemické vlastnosti
- ✘ Částečná ochrana proti vodě i požáru

ZÁVĚR

- ✘ nyní spočívá péče o novodobé knihovní fondy v České republice především v tzv. *preventivní konzervaci*, neboli nastavení klimatických podmínek a podmínek uložení (např. zabalení a uložení knih do vhodných obalů, krabic nebo obálek, očista)
- ✘ Národní knihovna ČR, Odbor ochrany knihovních fondů – vývoj efektivních metod a nástrojů pro zkvalitnění péče o tyto typy materiálů a zastavení, resp. zpomalení degradačních reakcí materiálů,
- ✘ doposud se touto problematikou nikdo systematicky nezabýval,
- ✘ tyto zásahy vyžadují především z kvantitativního hlediska jiný přístup než při restaurování historických knihovních fondů – je třeba v krátkém časovém úseku opravit nebo konzervovat a zafixovat velké množství knih a dokumentů různého materiálového složení,
- ✘ nejsou dostatečně vytýčeny *etické a estetické normy*.

DĚKUJI ZA POZORNOST.

Poděkování:

Příspěvek vznikl v rámci výzkumného projektu rozvoje Národní knihovny České republiky jako výzkumné organizace (Institucionální podpora na rozvoj výzkumné organizace DKRVO, Oblast 4 - Vývoj metodik ochrany, konzervace a restaurování knihovních fondů (historických i novodobých)), který je podporován Ministerstvem kultury ČR.

Petra.Vavrova@nkp.cz

Vzdělávání jako cesta do budoucnosti knihoven?

Mgr. Jan Zikuška

Kabinet informačních studií a knihovnictví, FF MU

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

UNIVERSITAS
MASARYKIANA
BRUNENSIS

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

ceinve
centrum informačního vzdělávání

„Veřejná knihovna je místní bránou do světa vědomostí a základním předpokladem celoživotního vzdělávání, nezávislého rozhodování a kulturního rozvoje jednotlivců i společenských skupin.“

Cíle přednášky

MOTIVACE**E**
INSPIRACE**E**
DOBŘÁ PRAXE**E**

A o čem konkrétně?

- Témata v informačním vzdělávání
- KPI jako příklad dobré praxe
- Jaké technologie nám pomáhají?
- Vzdělávání pro budoucnost?
- Dotazy a diskuze.

Klíčové kompetence

- **Kompetence k učení**

vyhledává a třídí informace a na základě jejich pochopení, propojení a systematizace je efektivně využívá v procesu učení, tvůrčích činnostech a praktickém životě

- **Kompetence k řešení problémů**

vyhledá informace vhodné k řešení problému, nachází jejich shodné, podobné a odlišné znaky, využívá získané vědomosti a dovednosti k objevování různých variant řešení,

- **Kompetence komunikativní**

rozumí různým typům textů a záznamů, obrazových materiálů, běžně užívaných gest, zvuků a jiných informačních a komunikačních prostředků

Kurz práce s informacemi

- Plně e-learningový (distanční) předmět.
- Nabízen pro celou univerzitu.
- Pro studenty všech ročníků.
- Stovky až tisíce studentů.

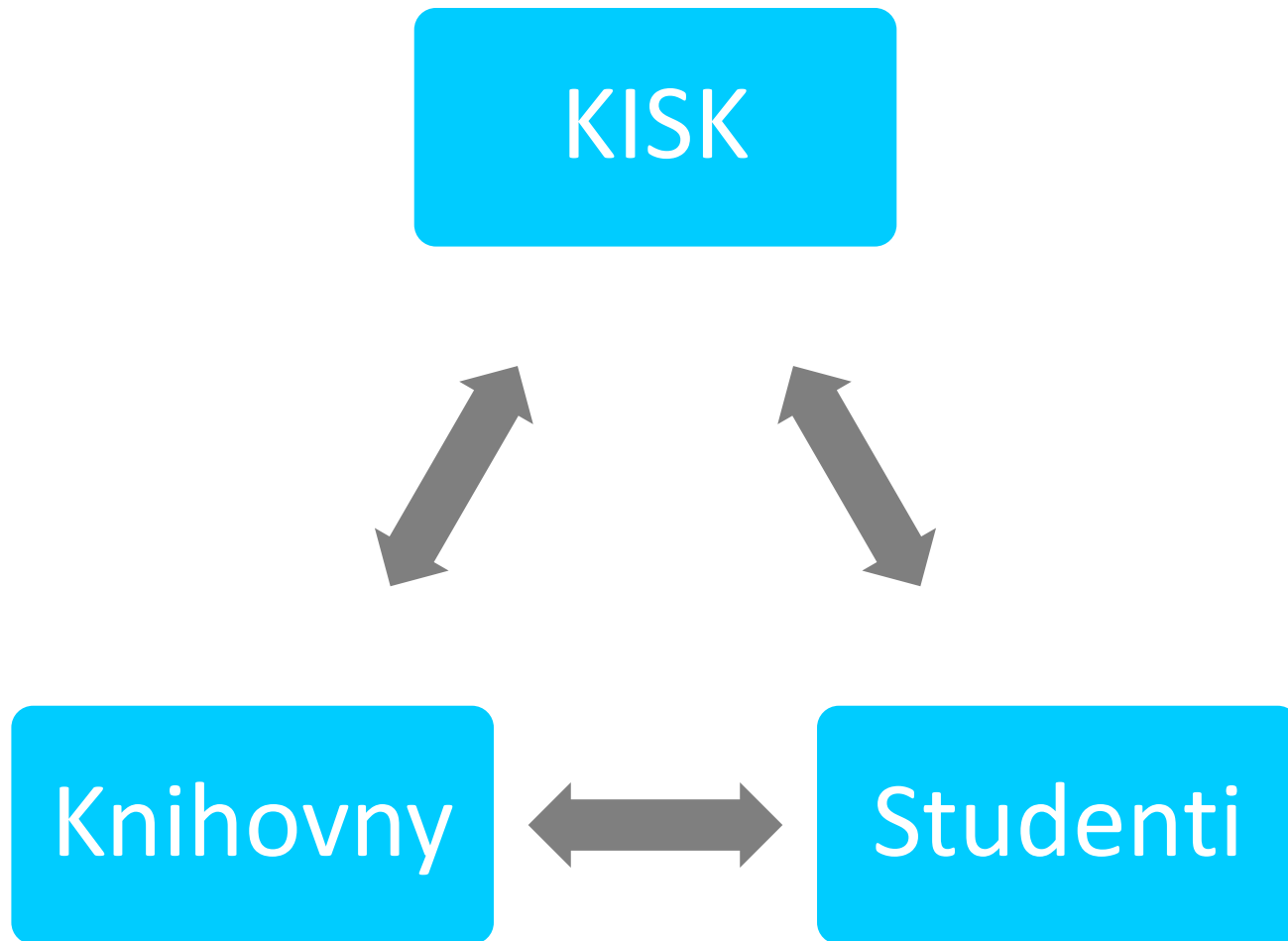
» *Definování potřeby - Hledání informací*
Organizace poznatků - Analýza informací
Tvorba dokumentů - Tvorba znalostí
Komunikace - Informační sebeřízení

Jak kurz probíhá

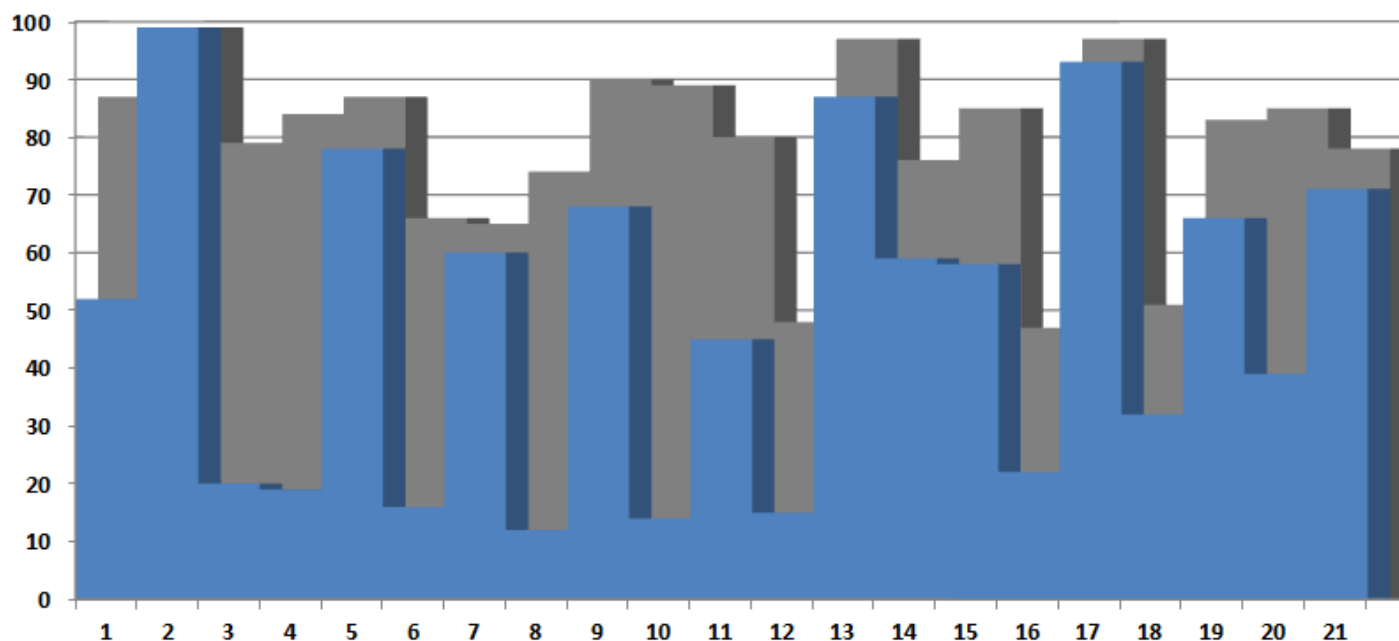
- Důraz je kladen na samostatnost žáka (převrácená třída)
- Autoevaluace i zpětná vazba od učitele (znalosti x dovednosti)
- Široké spektrum materiálů v různých formách (technologie jako nositel obsahu)
- Komunikace i prostřednictvím Facebooku (respektujeme informační chování studentů)

Tutorování

Je to vůbec efektivní?

- Pretest a posttest
- Otázky znalostní, postojeové, sebehodnotící

ROK 2013/2014

Využité technologie

- Learning Management Systém
- Adobe Indesign
- Slideshare
- Youtube
- Adobe Connect
- Facebook
- Calibri

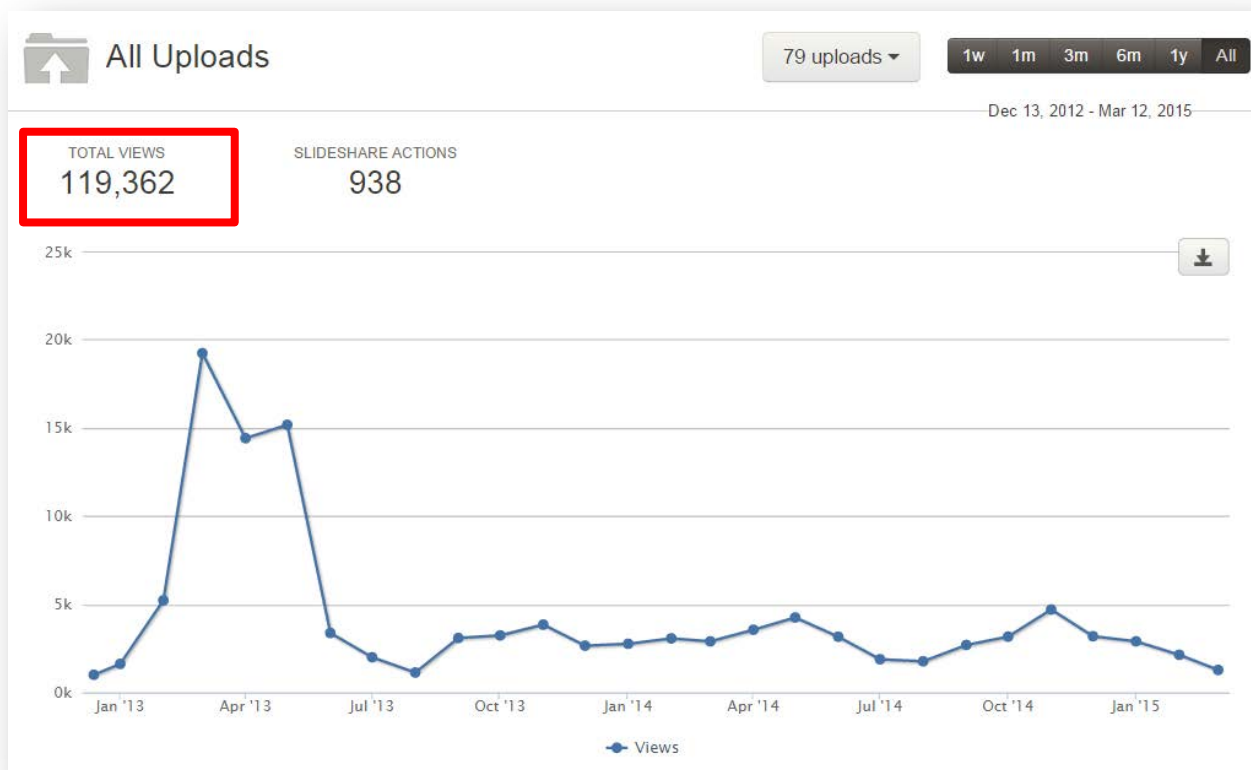
slideshare

Adobe® Connect™

Otevřenost vzdělávání

KURZ PRÁCE S INFORMACEMI

Kurz práce s informacemi
2 years ago, 147 pages

9033 9 0 315

Edit Preview

Prokrastinace (Viktor Kustein)

KISK

Odebíráno

8 935

Přidat do Sdílet Hootlet Další

105 1

466 odběratelů
57 873 zhlédnutí

Datum registrace 9. 9. 2013

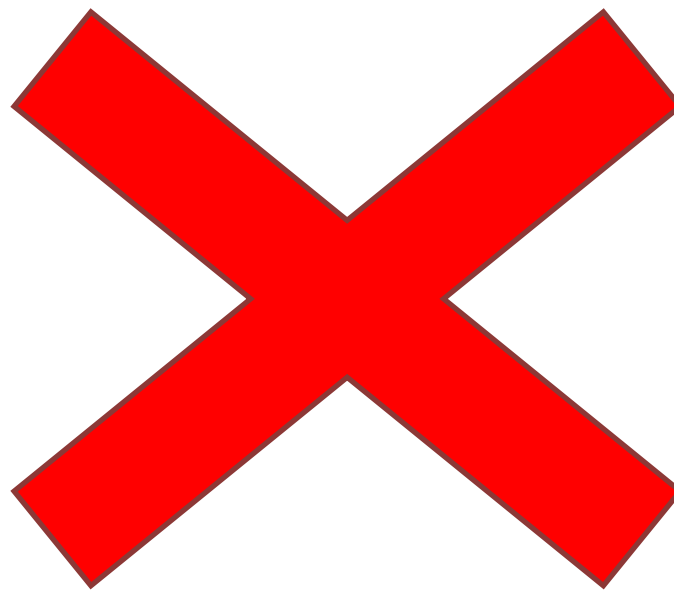
Technologie? Jsme na začátku!

- Obrácená třída
- Gamifikace
- Cloud Computing
- Sémantické nástroje
- Learning Analytics
- MOOC
- Otevřený obsah
- Sociální sítě
- Vizualizace studijního obsahu
- Online vzdělávání
- Osobní vzdělávací prostředí
- Virtuální laboratoře
- Badges
- Augmentovaná realita
- Mobilní aplikace a tablety
- Elektronické publikování

Naše (vaše) vzdělávání

- Nutnost!
- Pružně reagovat na aktuální trendy.
- Být alespoň o malinkatý krůček napřed.
- ALE CO!

- » Práce na PC v prostředí Windows 8
- » Word pro pokročilé uživatele
- » Excel 2013
- » Práce v programu MS Publisher
- » Grafický program Inkscape I.
- » Patenty a užitné vzory - právní ochrana
- » Wikipedie
- » E-knihy I.
- » Sociální sítě

Rekvalifikace X Minimum

Rekvalifikace

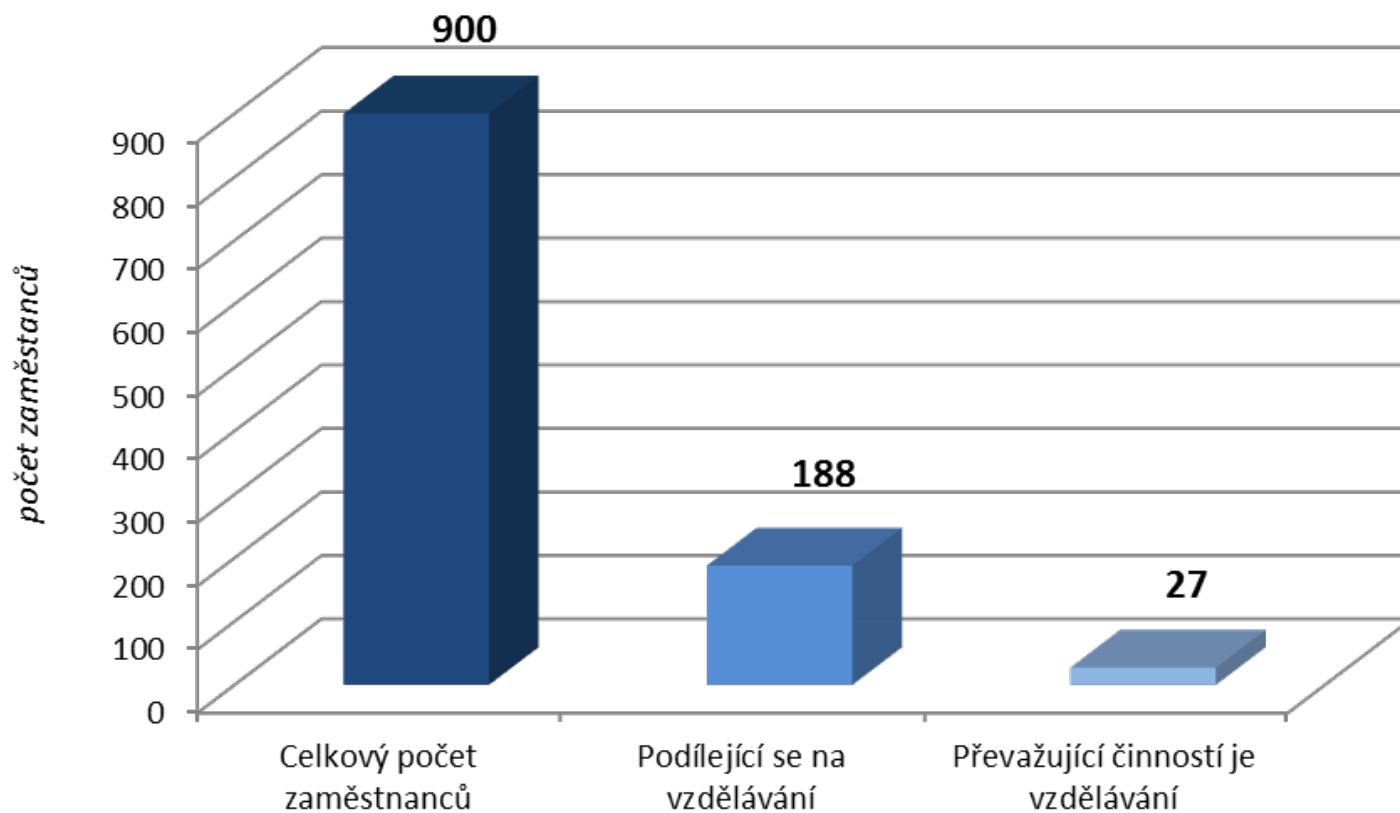
- Legislativa
- Informační fondy
- Akvizice
- Evidence knihovního fondu
- Knihovnické a informační služby
- Informační etika
- Jmenný popis
- Věcný popis
- Základy bibliografie
- **Elektronické informační zdroje**
- **Digitální knihovny**
- Práce se čtenářem
- **Informační gramotnost**
- Online prezentace knihoven

Minimum

- Legislativa
- Regionální funkce knihoven
- Knihovní fond
- Výpůjční služby
- MVS
- Bibliograficko-informační služby
- **Doplňkové činnosti**
(Reprografické služby; Vzdělávací akce)
- Statistika
- Automatizace výpůjčních procesů

Knihovníci na VŠ v ČR (2014)

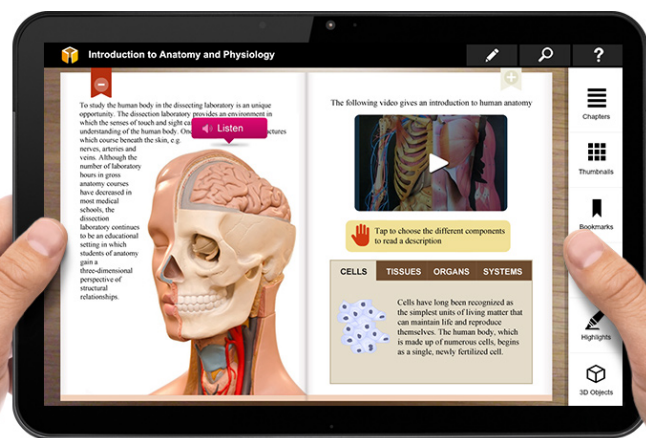
Zaměstnanci knihoven a vzdělávání

Další cesty vzdělávání

PRIORITNÍ AKTUÁLNÍ

MOBILNÍ – OTEVŘENÉ - SOCIÁLNÍ

OPEN EDUCATION
free education for all

Massive Open Online Course

Přeji hezký večer!

- » zikuska@phil.muni.cz
- » [@honzziku](#)
- » inflow.cz/user/honzziku
- » kisk.cz
- » slideshare.net/CEINVE
- » bit.ly/kpi-idea

